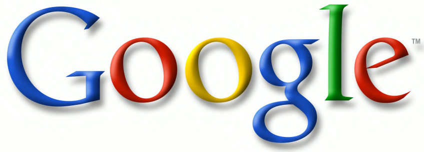

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

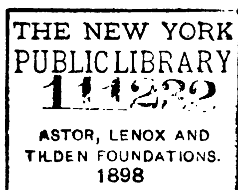
E. HILDEBRAND

ÅTTONDE ÅRGÅNGEN

1888

STOCKHOLM, 1888
KONGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

Innehåll:

Sid.

Afhandlingar.

Strödda Meddelanden och Aktstycken.

Öfversigter och granskningar.

Bilagor.

Om "Mémoires de Chanut"

AF

MARTIN WEIBULL

3. Mémoires de Picques

III

Den föregående granskningen af detta memoirverk, hvilket hittills fått gälla såsom en af hufvudkällorna till drottning Kristinas historia, har visat, huru föga tillförlitligt det i verkligheten är, icke blott i fråga om enskilda uppgifter och smärre delar, utan i fråga om hela dess senare hälft. Så snart icke längre Chanut utan, såsom det uppvisats, hans i Stockholm qvarlemnade, sedermera till ministerresident utnämnde sekreterare Picques lemnar de meddelanden, hvilka utgifvaren, Linage de Vauciennes, sammanställer i memoirform, träder denna otillförlitlighet i dagen. I hvilken grad detta gäller redan om senare hälften af andra och början af tredje delen — skildringen af åren 1651 och 1652 —, har ur den föregående framställningen framgått. Den fortsatta granskningen skall visa, att detsamma i ännu högre grad är förhållandet med den återstående afdelningen af tredje delen — skildringen af åren 1653 och 1654 — hvilken nästan uteslutande grundar sig på Picques' papper[1]. Och det

---

[1] På Chanuts bref från Stockholm hvilar af delen III i sammanhängande följd sidorna 183—191. Ingenstädes äro de olika källorna betecknade. I delen äro för öfrigt inryckta följande aktstycken:
Konungen af Polens fullmakt för Canaziles 1652 $^{27}/_{7}$, 23—24.
H. Radziejovskis bref till Chmielnicki 1652 $^{28}/_{8}$, 30—40.
Johan Kasimirs bref till drottning Kristina 1652 okt., 69—75.
Chanuts bref till drottning Kristina och till Johan Kasimir af Polen, 144—49.
Chanuts bref till drottning Kristina 1653 $^{20}/_{6}$, 192—94.
Picques bref till A. Oxenstjerna sept. 1653, 229—32.

stannar här ej längre vid de obestyrkta eller rent af osanna uppgifterna, vid de lösa, utan omdöme berättade —, liksom sedan utan omdöme upprepade — ryktena, vid de på förhand uppgjorda kombinationerna: till diplomatsqvallret för dagen sällar sig nu också en tydlig tendensmässig skildring af personerna, parad med ett tydande till det värsta af hvad som förefaller. Det blir en lidelsefull förkättring af alla motståndare, ytterst beroende af skildrarens partiställning och hans egen däraf följande skefva blick på personer och förhållanden. Så uppkommer den bild af drottning Kristina från åren 1653 och 1654, som står i en så bjärt afstickande motsägelse icke blott till den, hvilken Chanut lemnat i dessa memoirers första afdelning, utan äfven till den, hvilken framgår ur Picques' egna föregående meddelanden från åren 1651 och 1652. Med ett slag ändrar berättelsen anda och ton: därmed blir också drottning Kristina så att säga en ny person. Men detta nya ljus, hvari drottningen framträder, faller icke omedelbart öfver henne, utan det kommer genom ett sidosken, kastadt från den skildring Picques gör af sina politiska motståndare eller personliga fiender, framför allt af Pimentel, den spanske ministern, som midt under den förbittrade kampen mellan Frankrike och Spanien vågat intränga på den franska diplomatiens egen mark för att upptaga täflan om Sverige, och af Bourdelot, den franske läkaren, i hvilken den franske residenten ser en affälling från sitt land, som äfven tillfogat honom sjelf personliga kränkningar[1]. I dessa ser han hufvudmännen för en spansk faktion som är i färd att bilda sig i Stockholm. Picques' fejd med dessa motståndare är det, man ser det tydligt, som förer till memoirernas urartning äfven i fråga om drottning Kristina. Ty den franske residenten föreställer sig, att drottningen, därför att hon omgifver sig med dessa män jämte några andra främ-

Kardinal Mazarins bref till Pimentel s. å. 233—35.
Drottning Kristinas bref till M. G. de la Gardie 1653 $^{4}/_{12}$, 270—73.
Chanuts bref till drottning Kristina jan. 1654, 280—282.
Drottning Kristinas bref till Carl Gustaf 1653 $^{16}/_{12}$, 283.
Chanuts bref till drottning Kristina 1654 och *drottning Kristinas svar* 1654 februari, 300—310.
Drottning Kristinas order till E. v. d. Linde 1654 $^{12}/_{5}$, 375.
Residenten Sylva et Sousas bref till Picques maj och juni 1654, 395—403.
Drottning Kristinas bref till prinsen af Condé juli 1654, 453—54.
Chanuts bref till konung Karl X Gustaf aug. 1654, 468—70.
Ludvig XIV:s rapellbref för Picques 1654 $^{18}/_{10}$, 283—84.
Chanuts bref till drottning Kristina och drottningens bref till Chanut 1654 nov.—dec., 498—510.

[1] P. Juel 1653 $^{16}/_{4}$. D. H, Tidskr. V, 347.

lingar, som betraktas såsom spanskt sinnade, Corfitz Ulfeld och Jerome Radziejovski, af dem bedårad, också verkligen öfvergifvit Frankrikes och omfattat Spaniens intressen. Tillräckligt öfvertygande bevis härpå är för honom den ynnest drottningen personligen visar dem. Och detta har kanske äfven för honom haft en så mycket starkare beviskraft, som han sjelf i drottning Kristinas hof måst för dem träda i en skugga, djupare än han kände sitt lands värdighet fordra. Detta allt lemnar sin reflex i depescher och memoirer: det skärper skildringen af dessa motståndare, som sola sig i drottningens gunst och hofvets glans. Så komma Picques' skildringar att röja icke endast den vanliga förbittring, med hvilken under dessa år före den Pyreneiska freden de franska diplomaterna inom alla Europas hof förfölja Spaniens anhängare. Drottning Kristina, som i den franske residentens föreställning blir det viljelösa redskapet för en spansk faktion i Stockholm, röner härvid en så mycket hänsynslösare behandling, som hon i hans ögon är icke blott Spaniens nyförvärfvade anhängarinna, utan också Frankrikes förlorade vän.

Men innan vi träda till den utförliga granskningen af denna afdelning af memoirerna, hvilken på grund af ämnet och det tidsskifte, som behandlas, måste anses såsom deras hufvuddel, torde först en samlad redogörelse böra lemnas för den källlitteratur vi hafva att tillgå för en pröfning af deras halt.

Våra offentliga handlingar, *riksråds-* och *riksdagsprotokollen,* hafva redan i det föregående visat sig vara den bästa probérstenen i fråga om diplomatberättelserna för dagen rörande allmänna ärenden. Det är blott att beklaga, att för det vigtiga året 1654 riksrådsprotokollen saknas; från 1653 i november till 1654 i december är en lucka i serien. I någon mån fylles emellertid bristen, särskildt med afseende på drottning Kristinas tronafsägelse, genom *Per Brahes Tänkebok.* Rådets främste man har nämligen i fråga om denna händelse gjort anteckningar, hvilka, så kortfattade de äro, alltid förblifva af största värde. Af *drottning Kristinas randanmärkningar* vid vigtiga punkter, som i memoirerna beröras, finnes äfven för denna afdelning ett antal, alla af vigt. De äro liksom de föregående ej nedskrifna vid sjelfva memoirerna, utan vid de Prades' utdrag i *Histoire de Gustave Adolphe et Charles Gustave.* Meddelade redan af

Archenholtz, hafva de förblifvit obeaktade. Så fast har nämligen tron på dessa memoirer varit, att man vägrat drottning Kristina att i bredd med deras utsago få sin egen stämma hörd om sin egen historia. Af brefväxlingar nämna vi här först de utländska ministrarnes. Åtskilliga sådana finnas från detta skifte af drottning Kristinas regering. Så ega vi det danska sändebudet *Peder Juels ministerberättelser*, ej de till hans regering afgifna, af hvilka blott ett kort extrakt återstår, som Fryxell tryckt i *Handlingar rörande Sveriges Historia I*, utan *Peder Juels bref till residenten Charisius i Haag*, hvilka vid en jämförelse med extraktet visa sig merändels vara skrifna på samma dagar som depescherna och af lika innehåll; Chr. Molbech har tryckt dessa bref i *Dansk Historisk Tidskrift V, 309—406*. Juel har samma partiställning som Picques; ton och anda äro i följd däraf ofta desamma, men han känner land, folk och språk, och är därför bättre underrättad. *Conrad v. Beuningens depescher* äro i utdrag meddelade i Fryxells ofvannämda samlingsverk (IV, 279—88) *Bulstrode Whitelockes Journal of the Swedish embassy 1653—54* ersätter hans ministerbref. H. Reeve har 1855 ånyo utgifvit boken. Den svenska öfversättningen 1777 är bristfällig och mångenstädes rent af vilseledande. Men af samtliga dessa utländska ministerbref äro inga af större vigt än just *Chanuts bref till Mazarin och Brienne* under hans sista vistelse i Stockholm våren 1653. Chanuts sändning afsåg ju en undersökning på stället rörande förhållanden, som i memoirerna beröras. Så kort tidrymd dessa bref också omfatta, lemna de alltså de värderikaste upplysningarne. Kring *Pimentel* och *Bourdelot* samlar sig memoirernas framställning. Det borde då vara af värde att känna äfven deras meddelanden från Stockholm. Vid de undersökningar i Simancasarkivet, som efter föranledande af ministerresidenten Bergman gjorts rörande Pimentels ministerbref, anträffades där ett mindre antal. Afskrifter af dessa finnas i Riksarkivet. Dessa bref äro kortfattade, helt och hållet sakliga. I huset Condés arkiv lärer hertigen af Aumale förvara en brefväxling från Bourdelot i Stockholm. Tillgänglig för förf. har varit en brefväxling af Bourdelot med Saumaise, förvarad i en samling bref från 17:de seklet i Bibliotèque Nationale. Bland utländska brefväxlingar må också nämnas den mellan *Heinsius och Vossius*, tryckt i *Burmans Sylloge*; den manar till försigtighet, ty brefskrifvarnes fejd med Saumaise och Bourdelot

lemnar ett motstycke inom den lärda kretsen i Kristinas hof till Picques' med männen inom diplomatkretsen. Bland inhemska brefväxlingar träder i främsta rummet *Johan Ekeblads*, tryckt — men bristfälligt — i *Delagardiska arkivet* och i *Handlingar till Skandinaviens historia;* Lunds universitets bibliotek förvarar originalen. *Gilius Gilliusson-Ehrenbergs* och *Johan Munthelius-Lagercronas bref till Carl Gustaf* meddelade af Gjörvell och Loenbom, lemna äfven upplysningar. Till här uppgifna källor komma slutligen de spridda urkunderna i samlingsverken *Archenholtz' Memoires de Christine*, *Handlingar till Skandinaviens historia*, *Delagardiska arkivet m. fl.*

Man har väl också åt *Pufendorfs kommentarier till Gustaf Adolfs och drottning Kristinas historia* gifvit rang af historisk källskrift. Denna rang kan emellertid Pufendorfs verk ej längre bevara. Sedan de saknade sista delarne af Chemnitz' arbete återfunnits och blifvit utgifna, är dess värde såsom källa till 30:åriga krigets historia ej mera det samma. Den uppmärksamhet Pufendorf egnar åt Sveriges inre historia är ringa; verket bär i den tyska öfversättningen sin rätta titel: *Schwedische Kriegsgeschichte.* Men det visar sig en betänklig omständighet med afseende på det ringa, som meddelas: det är nämligen för drottning Kristinas tid ofta hemtadt ur Mémoires de Picques. Man har förut ansett memoirernas trovärdighet bestyrkt genom deras öfverensstämmelse med Pufendorfs verk. Därvid har man glömt att undersöka, om ej kanske öfverensstämmelsen berodde därpå, att memoirerna vore källan för Pufendorf. Redan i det föregående visade sig detta vara förhållandet. I fråga om denna afdelning är det i ännu högre grad fallet: Pufendorfs latin är ofta blott en ordagrann öfversättning af Picques' franska.

Det finnes inom den svenska historiska literaturen ännu en annan framställning, som åtnjutit obestridd rätt att räknas såsom källverk för denna tid: den i *Handlingar till Skandinaviens historia IX* intagna berättelsen *Om drottning Kristinas, Carl X Gustafs och Carl IX:s tider.* E. G. Geijer har oftare anfört den och i noterna till drottning Kristina gifvit plats åt större utdrag därur; Fryxell kallar författaren »en okänd, men snillrik häfdatecknare, hvilkens ord han till läsarens nöje och upplysning vill anföra» (Fryxell X, 170). Men redan dess egenskap att vara författad ett århundrade senare (af ett ställe rö-

rande Anton Adolf af Vasaborg röjer sig att skriften är författad på 1740:talet, senare än 1744) betager den hvarje anspråk att räknas såsom källskrift. Och än mera innehållet. Denna skrift, af hvilken på grund af det emottagande den fick vid sitt offentliggörande i Handlingar till Skandinaviens historia, så mycket ingått i literaturen, som åter bör utmönstras, är i behof af en särskild kritik. Vi tveka ej att föra den till gruppen Anecdotes de Suède, Anecdota Benzeliana och Mémoires de Picques.

För den enskilda frågan om drottning Kristinas öfvergång till katolicism saknar den svenska käll-litteraturen hvarje antydan; den italienska literaturen har i *Malines*' och *Casatis relationer* samt i *Prioratos* Historia di Christina och *Pallavicinos* Vita di Alessandro VII hufvudkällorna.

Huru skildrar Picques drottning Kristinas förhållande till Frankrike under året 1652? Och i hvilken dager visar sig drottningen öfverhufvud under denna tid för honom?

Hans berättelser framställa drottning Kristina såsom varmt tillgifven Frankrike. Hon omfattar med ungdomligt svärmeri tanken att åt Frankrike återskänka lugn och fred. Hon vill uppträda såsom fredsmäklare mellan Frondekrigets partier. Liksom hon året förut sändt Biörnclou till Paris, Palbitzki till Madrid för att bemedla den yttre freden, låter hon nu den från Madrid återvändande Palbitzki erbjuda Sveriges medling i det borgerliga kriget. Han har uppdrag att öfverlemna hennes bref till prinsarne och Parisparlamentet samt att därom meddela sig med regeringen. Frankrikes olyckor berörde henne som om de varit hennes egna, yttrar hon i brefvet till Condé 1652 $^{10}/_{4}$. Hon vill, såsom orden falla i brefvet till hertigen af Orléans året förut, göra allt hvad i hennes förmåga står för att hindra detta Frankrike, som ingen förmått att besegra, från att tillintetgöra sig sjelf. I Frankrikes fara såg hon en allmän fara, därför kunde hon ej förblifva overksam: dessa äro hennes ord i brefvet till Parisparlamentet.

I dylika tankar lefde och rörde sig Kristina på denna tid: de gåfvo uttryck åt ett drag i hennes karaktär: begäret att stifta fred och försoning. Det hade röjt sig förut, då hon åren 1647 och 1648 för Sveriges utvidgning i Tyskland icke ville uppskjuta Europas fred. Det skulle efter tronafsägelsen

under hennes enskilda lefnad i Roma förblifva lika starkt framträdande hos henne. Men drottning Kristina var endast blinkvis praktisk politiker, och hennes uppträdande såsom fredstifterska mellan Frankrike och Spanien såväl som mellan de kämpande partierna i det franska inbördeskriget röjer helt och hållet den lärda ideologen. Hon tog också sina steg på denna bana utan att rådföra sig med sina statsmän: Adler Salvius tillstod det öppet för den franske residenten[1]. Saken blef äfven illa utförd. De till prinsarne och parlamentet ställda brefven affärdades 14 dagar före den order till Palbitzki, som befalde honom att dröja med deras framlemnande, intill dess han försäkrat sig om hofvets vilja härutinnan. Då denna order framkom, hade emellertid brefven redan blifvit aflemnade, och parlamentet hade begagnat brefvet från drottningen till att göra en demonstration mot hofvet. Picques fick då i sin ordning order att under höfligaste form protestera mot ett dylikt ingripande af en främmande makt i Frankrikes inre angelägenheter, med klagan öfver Palbitzkis sätt att gå till väga. För drottning Kristina, som så lifligt uppgått i dessa tankar, att hon i juni 1652 haft planen att låta Schering Rosenhane på ett särskildt för honom utrustadt fartyg afgå till Frankrike, för att såsom e. o. ambassadör utföra den tillämnade fredsmedlingen[2], kom detta som ett oväntadt slag, och hon förmådde ej för Picques dölja sin med missnöje blandade rörelse, öfver att hofvet på sådant sätt tillbakavisade det välmenta medlingsförsöket. Hon sade, att för henne blott återstode att beklaga Frankrikes olyckor och bedja Gud, att han ville skänka det fred. För sin del hade hon ej kunnat annorledes handla än hon gjort; hon skulle annars hafva svikit de känslor hon hyste för de franska majestäten, för Frankrike och för kristenheten, hvars lugn så oskiljaktigt var förenadt med Frankrikes. Men när konungen uttryckt sin önskan, ville hon ej mera tala därom. Hon gaf de lifligaste försäkringar om sin fortfarande vänskap och ville i ett enskildt bref till konungen af Frankrike bedja om ursäkt för Palbitzkis handlingssätt i fråga om brefvet till parlamentet[3].

Förhållandet blef äfven härefter det bästa. De båda kronornas ministrar samverkade med hvarandra i Tyskland: Biörn-

[1] Mémoires, II, 452.
[2] Mémoires, II, 443.
[3] Mémoires, III, 1—4.

clou i Wien hade order att under en resa till kurfurstehofven verka ej blott för Sveriges, utan för begge kronornas samfälda intressen vid förestående riksdag. d'Avaugour stannade i Frankfurt till dess Bengt Oxenstjerna var färdig att bryta upp, och när han därifrån afgick till Prag för att förhandla om investituren af Pommern och Bremen, anhöll drottningen, att d'Avaugour ville vara honom följaktig, för att kejsaren och Tyskland måtte se, huru stor vänskapen var emellan kronorna: hon beklagade blott, att ej Frankrike samtidigt toge plats på riksdagen för sin tyska provins Elsass såsom Sverige för sina. »Aldrig», sade hon i en audiens under augusti månad 1652 till den franske residenten, »hade det funnits två stater, af sjelfva läget bestämda till så nära vänskap och förbund som Frankrike och Sverige: hvilka fördelar ock den ena kronan kunde vinna, skulle de dock aldrig kunna förorsaka misstro eller afund hos den andra, så skilda genom afståndet som de voro»[1]. Picques rapporterade hem, att det svensk-franska förbundets förnyande, hvarom underhandlats mellan Chanut och Salvius på kongressen i Lübeck, troligen kunde väntas, när kongressen åter sammanträdde[2].

Fastän drottningen fortfarande upprätthöll sina förbindelser med de missnöjde prinsarne, misstänkte henne då ännu icke den franske residenten för att ej stå på det kungliga partiets sida. Och hon gaf också mer än ett uttryck af en sådan stämning. Så mottog hon underrättelsen, att hofvet beslutat Mazarins aflägsnande, med yttrandet, att hon gladde sig däröfver, ty nu vore hvarje förevändning afklippt för prinsarne att vidare svika sin pligt: de måste nu återgå till lydnad eller voro de förlorade. Men samtidigt visade hennes handlingssätt, att hon ej uppgifvit Mazarin på en tid då han syntes öfvergifven af alla. Parlamentet hade satt ett pris på kardinalens hufvud och seqvestrerat hans egendom. Bibliotek och konstsamlingar försåldes på offentliga auktioner. Drottning Kristinas agent för uppköp i Paris, Bidal, gjorde på dessa auktioner inköp för drottningens räkning. Häröfver yttrade hon det största missnöje på samma gång som hon uttalade sin förtrytelse öfver parlamentets handlingssätt, öfver den otacksamhet det lade i dagen mot en man, som gjort staten så stora tjenster. Hon ställde högsint allt hvad Bidal inköpt för hennes räkning till kardinalens fria förfogande. Hade

[1] Mémoires, III, 12.
[2] Mémoires, III, 9.

något blifvit till Sverige afsändt skulle det straxt återsändas för att visa, huru djupt hon ogillade parlamentets åtgärder och den aktning hon hyste för kardinalens person[1].

Ej en gång den afgörande händelsen, Pimentels, den spanske ministerns ankomst till Stockholm, syntes till en början skola komma att draga med sig de följder, som den franske residenten sedan skulle tillskrifva densamma. Det var i augusti 1652 den inträffade. När Picques omtalar den, har han ej ens något att berätta om den ifver att helsa Pimentel välkommen, som drottning Kristina enligt senare författares utsago skall hafva ådagalagt[2].

Han skyndade att göra sig underkunnig om anledningen till den oväntade händelsen, att en spansk minister anländt till Sverige. Det svarades honom, att det var blott en höflighet, hvarmed Philip IV besvarade Palbitzkis sändning till Madrid föregående år. Men samtidigt gjordes honom de lifligaste försäkringar, att det för förhållandet mellan Frankrike och Sverige vore utan all betydelse: de båda kronorna kunde aldrig söndras från hvarandra, och ville Spanien söka Sveriges vänskap, hade det blott ett att göra, nämligen sluta sin fred med Frankrike. Visserligen tillägges härvid ur Picques' bref, att »non obstant toutes ces asseurances le Resident se mist en garde», men detta gäller ej drottningen. Det heter nämligen i fortsättningen, att hennes fasthet i vänskap tillika med Sveriges intresse att ej bryta med Frankrike gjorde, att dock ingenting vore att befara[3].

---

[1] Mémoires, III, 21.

[2] Att drottning Kristina vid Pimentels ankomst till Stockholm skall hafva visat en så stor ifver att träffa honom, att hon satt sig till häst och från sin på Kungsör insjuknade moder ilat till hufvudstaden med sådan hast, att hela vägen tillryggalagts på den korta tiden af 14 timmar — allt detta som Fryxell (IX, 174) ur andra källor meddelar jämte egna reflexioner, har ej stöd i de bästa källorna. Drottning Kristina befann sig vid Pimentels ankomst verkligen hos sin moder på Ulfsunda och denna var äfven sjuk. Hon blef där af rikskansleren underrättad om Pimentels ankomst och svarade kanslern med ett bref, som visar, att hon åt honom öfverlåtit hela omsorgen om emottagandet, godkännande allt hvad han redan härvid gjort, hvaribland äfven var det sätt, hvarpå Pimentel inrymts boning. Drottningens bref härom till Oxenstjerna, dateradt Ulfsunda 1652 $^{14}/_{8}$, visar, att hon först några dagar efter ärnade begifva sig till Stockholm. Brefvet, af stort intresse därför att det visar, hvilken vänlig, hjärtlig ton som herskade mellan henne och rikskanslern, är tryckt af Archenholtz (Mem. I, 388—89). Historien har möjligen uppstått däraf, att drottningen troligtvis till häst återkommit till Stockholm, hvarifrån hon farit i vagn. Hästarne hade nämligen på ditresan skenat och vagnen slagits sönder. Drottningen var just stigen ur vagnen och blef oskadd, men Bourdelot, som satt qvar, blef sårad och den ene kusken blef dödad, den andre lemlästad. P. Juel 1652 $^{21}/_{8}$, V, 335.

[3] Mémoires, III, 18.

Dagen efter Pimentels första offentliga audiens bad också drottning Kristina den franske residenten försäkra konungen sin herre, att intet än så lockande anbud, som kunde göras af Spanien, skulle kunna skada den vänskapsförbindelse, hvari hon stode till Frankrike, men då hon slutat fred med kejsaren, måste hon vänskapligen emottaga Spaniens sändebud; och det skulle ske på sådant sätt, att Frankrike snarare skulle få anledning att prisa hennes tillgifvenhet än tvärtom[1].

Picques är denna tid öfvertygad om sanningen häraf. I september säger han, att Pimentels erbjudande af handelsförmåner väl kunde öfva lockelse på folket, hvars betryck var stort, men att tro att ett sådant i det hela skulle blifva till förfång för vänskapen med Frankrike, det vore otänkbart efter drottningens försäkringar[2]. Han berättar i oktober, att han sett drottningen lyfta sina ögon mot höjden och tacka Gud för hans nåd, när Picques för henne förtäljde om Frankrikes fullständiga pacifikation[3]. I november, när han inberättade till henne, att Paris återgått till lydnad och att konungen inryckt i sin hufvudstad, nämner han, att hela svenska hofvet, men framför alla andra, drottningen är uppfyld af glädje öfver händelsen[4]. Han röjer då icke den ringaste misstanke mot drottningen för förkärlek för prinsarnes parti eller för Spanien.

Och hvad drottning Kristina sjelf, hennes ställning inom sitt eget rike angår, vet han ej annat än det bästa. Han skildrar henne under riksdagen 1652 på höjden af ära och makt. Han omtalar »la grande soumission où paroissoient estre tous les ordres — l'inclination generale de tout l'estat à complaire à la Reine et à contribuer à sa grandeur et à celle de royaume.» Det är just vid denna tid han fäller de förut anförda orden, att ingen konung af Sverige, ej ens den store Gustaf, hennes fader, regerat mera oinskränkt i sitt rike än hon[5].

Men plötsligt förändrar sig taflan. Drottningen befinnes vara spanskt sinnad. Huru oinskränkt herskarinna hon också varit öfver sitt rike ännu i december 1652, det nya året har ej väl gått in, förrän hon, enligt memoirerna, ej längre sjelf är den som utöfvar makten. Förut har framställningen ej förrådt

[1] Mémoires, III, 19.
[2] Mémoires, III, 43.
[3] Mémoires, III, 48.
[4] Mémoires, III, 77.
[5] Mémoires, III, 51, 77.

någon fiendtlighet mot drottningens person, ej haft några för henne egentligen nedsättande berättelser. Men om dagern på det hela taget förut varit ljus, så begynner nu förmörkelsen. Och orsaken? Den ligger i förhållandet till Pimentel och Bourdelot.

Ingen, som uppmärksamt genomläser dessa memoirer, kan det undgå, att den plötsliga vändningen inträffar vid skildringen af den hoffest, som hölls på drottning Kristinas födelsedag i december 1652[1].

Drottning Kristinas födelsedag plägade alltid firas, men detta år voro högtidligheterna större än annars, ty drottningen såg de samlade ständerna till gäst. Första dagen gafs ett fyrverkeri och en balett, i hvilken drottningen sjelf uppträdde. Till denna dag var Picques inbjuden; han gjorde, berättar han, på sin konungs vägnar drottningen komplimenter: allt aflopp till högsta belåtenhet. Men den följande dagen gafs en ringränning — une course de bague — och denna dag var ej Picques inbjuden. Hvarföre var han utesluten? Hela hofvet var där, äfven den spanske ministern. Han misstänkte, att det var just för don Pimentels skull. Och snart tror han sig finna sina misstankar bekräftade. Hela ringränningen, säger han, var anordnad för att visa spanioren svenskarnes skicklighet och deras prakt i anordningar vid detta slags nöje. Drottningen skänker Pimentel, tillägger han, stora ynnestprof — grandes caresses —; alltid befinner han sig i hennes omgifning tillsammans med Ulfeld och Radziejovski. — Visserligen får han under hand de lifligaste försäkringar: Frankrike borde ej låta oroa sig däröfver, att det i Stockholm visades Spaniens minister höflighet; förhållandena fordrade detta, och vänskapen med Frankrike borde vara höjd öfver alla farhågor. Men det halp icke. »Han kunde ingenting invända vid dessa försäkringar», säger han, »men han sökte låta svenskarne veta, att de skulle akta sig för att visa Spanien för mycken höflighet och Frankrike likgiltighet. Vissa tecken till dylikt förelåge, det kunde ej fördöljas», fortsätter han; »allt sedan Bourdelot kommit till hofvet i Stockholm, hade sådane visat sig, ty denne man utskrek den franska styrelsen till det värsta hos drottningen. Det var omöjligt att gifva drottningen en riktig uppfattning af de franska förhållandena, ty Bourdelot, som hvarje postdag fick de underligaste berättelser om förhållan-

[1] Mémoires, III, 78—79.

dena i Frankrike från sin korrespondent i Paris, Marigny, Frondetidens visdiktare, inplantade hos drottningen dessa inbillningsfoster såsom tillförlitliga sanningar, men de stodo i den fullkomligaste motsats till dem, som han sjelf på ministeriel väg mottog för att meddela drottningen.» Det är från detta ögonblick, som tonen och andan i memoirerna förändras. Pimentel och Bourdelot, hvilka förut endast mera i förbigående omnämts — den senare blott en enda gång förut — träda nu i förgrunden och i grupp med dem Ulfeld och Radziejovski. Den främlingskamarilla, som antages beherska drottning Kristina, är därmed färdigbildad. Den franske residenten följer den härefter oafbrutet med sina misstankar och sina kombinationer.

Hvarför hade nu t. ex. Pimentel enligt memoirernas utsago egentligen anländt till Sverige? Därom gifves oss några sidor efter upplysning[1]. Det var — heter det här — för att bryta Sveriges förbindelse med Frankrike genom att erbjuda drottning Kristina en giftermålsförbindelse inom huset Habsburg. Om en sådan skulle Pimentel under hand göra drottningen förslag. Ingen mindre än konung Ferdinand af Ungern, den blifvande kejsaren, var det som föreslogs henne till gemål. Men därmed var det icke allvar, det veta memoirerna också att berätta. Läte man sig i Sverige dåra af anbudet, skulle man på spansk sida strax finna oöfverstigliga hinder för den blifvande kejsarens förmälning med en protestant. Eftersom emellertid en giftermålsförbindelse med Habsburgska huset då vore i princip antagen, skulle i stället ärkehertig Leopold Wilhelm, ståthållaren i Nederländerna, erbjudas. Efter all sannolikhet skulle emellertid drottningen komma att afböja detta anbud på grund af denne ärkehertigs framskridna ålder och hans kända motvilja för äktenskap, och då skulle den egentlige kandidaten till drottning Kristinas hand framställas; och denne var — don Juan d'Austria, konung Philip IV:s oäkta son. Han var med drottningen jämnårig, och hvad honom fattades i börd skulle konungen af Spanien »en quelque façon» ersätta. Det tillägges, att då drottningen fick underrättelse om detta förslag, blef hon på det högsta förtörnad öfver att man ens kunnat tänka på att göra henne ett dylikt.

Så berättas det i december 1652. Men då i februari 1653 Picques enligt order (troligen hade han gjort meddelanden, som föranledt denna), fäste hennes uppmärksamhet på den

[1] Mémoires, III, 83—84.

missaktning spaniorerna visat genom de gjorda förslagen och därpå att förespeglingen om giftermålet med konungen af Ungern blott gick ut på att söndra Sverige från Frankrike och vinna det för en allians med huset Habsburg, svarade drottning Kristina att spaniorerna *aldrig hade väckt något sådant förslag hvarken om förmälning eller om allians med habsburgska huset.* Om något sådant gjordes, skulle hon låta dem veta, att hon betraktade Frankrikes väl såsom sitt eget. Och hvad giftermålsförslagen anginge, funne hon väl ett anbud af konungen af Ungarn, om det gjordes, lysande, men hennes beslut att aldrig förmäla sig var fattadt och ingenting kunde locka henne därifrån. Hvad anginge ärkehertigen och don Juan, kunde hon ej annat än skratta däråt, så löjligt fann hon hela detta förslag[1].

Detta är alltså drottning Kristinas egen mening, men Picques låter sig ej öfvertyga om de fantasiers falskhet, som han framställer. I hans föreställning har Pimentel, då han sett sina hemliga förslag — »ses propositions secrètes» — misslyckas och sett drottningens harm öfver dem, förenat sig med Ulfeld, och dessa båda hafva då tillsamman så bestormat det svenska rådet, att på deras bedrifvande ett of- och defensivt förbund med England blifvit beslutadt. Rikskanslern Oxenstjerna hade på afstånd med nöje sett denna spanska underhandling och Englands hela hållning: han var krigisk sinnad och ansåg ett krig nödvändigt för Sverige. I följd häraf befarade Picques därför det snara utbrottet af ett krig med Danmark[2].

Denna omtalta of- och defensiva alliansen med England, som visserligen under förhållandena kunnat betraktas såsom en förberedelse för ett krig med Danmark, har nu emellertid aldrig haft mera verklighet än förmälningshistorierna. Men Picques hade gjort sin berättelse hem om både allians och krigshot och fått

[1] Mémoires, III, 115—16. Pour ce qui estoit de l'archiduc et de don Juan d'Autriche Elle dit qu'elle n'y penseroit, que pour s'en rire, tant la proposition estoit ridicule. — På den ståndpunkt historieskrifningen befinner sig i fråga om drottning Kristina kan det ej förvåna, att dessa fantasier om de habsburgska prinsarnes frieri till drottning Kristina blifvit tagna på fullt allvar. Fryxell har inregistrerat alla tre i sin långa lista på drottning Kristinas friare (16), IX, 67. Bäckström, XIII, 57, berättar alla omständigheter efter Picques utom den — att Pimentel aldrig väckt något sådant förslag. I memoirerna påstås, att det varit Chanut, som gjort upptäckten att ett sådant förslag var å bane — il penetra adroitement dans l'obscureté de mystere de cet envoyé — samt också att drottningen råkat i förbittring öfver hela förslaget. Det senare står i bestämd strid mot det sätt, hvarpå hon behandlade saken i konferensen med Picques.

[2] Mémoires, III, 84.

order att söka afstyra det befarade kriget och hindra alliansens verkställande. Han gjorde detta i en konferens med Oxenstjerna i början af 1653[1]. I denna förklarade Oxenstjerna att han nogsamt insåg, att det ej vore i de begge kronornas intresse, att England blefve för mäktigt på hafven, och han försäkrade å drottningens vägnar, att hennes sträfvan vore att befordra Frankrikes intresse och visa, att hon framför hvarje annan allians föredroge den med Frankrike. — Hvad kriget med Danmark angick, så torde anmärkas, att det just var vid denna tid (februari 1653), som drottning Kristina lät i Köpenhamn föreslå ett förbund mellan de båda nordiska kronorna, och som af denna anledning en dansk ambassad väntades och äfven anlände till Stockholm.

Men ingenting förmådde utplåna den franske residentens en gång fattade misstankar i fråga om Pimentel samt dennes negociationer med drottning Kristina. Han talar om »conferences secrètes», som drottningen höll »avec les bannis de Pologne et de Dannemarck et avec Pimentel»: huru ofta också drottningen uttalade sin tillgifvenhet för Frankrike, kunde han ej annat än betvifla, att hon verkligen förmådde motstå, — »resister aux flatteries d'Espagne, aux instigations du sieur Ulfeld et aux batteries assiducs du sieur Bourdelot». Oxenstjerna var efter hans mening ej heller att lita på; han läte gerna drottningen inveckla sig i vidlyftigheter för att kunna hålla henne så mycket mera i beroende af sig och genomtvinga sin son Eriks inträde i regeringen[2]. Sådan är Picques' uppfattning af förhållandena. Men midt i allt detta, i dessa påståenden om främlingskamarillans makt öfver drottningen och dess inflytande på den svenska politiken möter helt plötsligt en vederläggning af hela framställningen. Det är just vid frågan om den påstådda of- och defensiva alliansen med England, hvilken på detta ställe förklaras vara blott ett rykte afsigtligt utspridt af danskarne, som fruktade ett sådant förbund. »De hade ingen annan grund därför», heter det här, »än den, att drottningen af Sverige fann ett nöje i att se vid sitt hof flyktingar från Polen och Danmark och att don Antonio Pimentel ingifvit henne lust att i detta införa en del spanska bruk. Sådana nyheter äro angenäma», tillägges det, »men när det gäller att afhandla frågor om förbund och krig, kommer Sverige att taga sina krafter och sina intressen i be-

[1] Mémoires, III, 117—18.
[2] Mémoires, III, 112.

traktan och skall icke ingå förbund med någon annan stat än Frankrike.» Man studsar vid att läsa dessa ord midt ibland de alldeles motsatta påståenden, som memoirerna förut innehållit. De stå där som om äfven de voro uttalade af Picques. Men så är icke förhållandet. Yttrandet är alldeles icke af Picques. Vid en jämförelse af memoirerna med Chanuts bref återfinner man nämligen stället i Chanuts bref till Brienne 1653 $^{24}/_{1}$ Lübeck. Det är alltså dennes omdöme om det inflytande, som en främlingskamarilla skulle hafva utöfvat på den svenska politikens ledning. Man ser häraf hvad denne insigtsfulle statsman dömde om dessa påståenden, hvilka satts i omlopp under hans namn och därigenom fått inpass i historien. Det visar sig, att Chanut i Lübeck sett klarare på afstånd än Picques i Stockholm[1].

Memoirernas skildring fortgår emellertid äfven efter den upplysning, som på detta ställe blifvit lemnad, i den en gång inslagna tonen, hvilket beror därpå, att det ånyo är Picques' papper, som läggas till grund för framställningen. Denna vänder sig härunder allt mer och mer personligt emot drottningen. Hennes förhållande till Pimentel framstår i en allt mer och mer besynnerlig dager. »Man gjorde den anmärkningen, heter det, »att när han en dag tillbragt tiden från klockan 10 till 1 förmiddagen i drottningens audiensrum och eftermiddagen från 2 till 4 i hennes kabinett, följde han henne därefter på en bal till kl. 3 på morgonen. Ofta», tilläggs det, »promenerar hon i vagn hela nätterna till kl. 5 på morgonen i sällskap med utlänningarna. Knotet är också allmänt — tout le monde en murmure — ty hon hade i vagnen hos sig endast Pimentel och två eller tre andra främlingar. Man sade, att drottningen var så betagen i Pimentels sällskap, att fastän hon regelmässigt såg honom offentligen i hofvet två gånger om dagen och då alltid talade med honom, han dock under falska förevändningar af bref från konungen sin herre, fann tillfälle att enskildt träffa henne. Den franske residenten», heter det vidare, »som gaf akt på dessa

[1] Mémoires, III, 107. Det vigtiga stället lyder i Chanuts bref till Brienne 1653 $^{21}/_{1}$ sålunda: »Ils se fondoient sur ce que la reine de Suède prenoit plaisir à voir dans la cour les bannis de Pologne et de Dannemarck et sur ce que don Antonio Pimentel a donné l'envie à la reine d'introduire dans sa maison quantité de façons espagnols. Ces nouveautés sont agréables, mais quand il sera question de resoudre les affaires des traités d'alliance et de guerre, la Suède regardera ses forces et ses interêts et ne s'engagera pas, à mon avis, à une confederation si étroite avec aucun autre estat.»

otillbörliga förtroligheter — »privautés» — kunde väl ej på grund af drottningens föregående försäkringar föreställa sig, att de talrika audienserna och all den utsökta uppmärksamhet hon visade denne spanior, egentligen kunde medföra någon skada för Frankrike, men som de flesta furstar, tillägges det, dock ej visa vänskap för någon, utan i mån som det egna intresset drifver dem, och således ändå allt kunde vara att befara, fann han sig böra därom underrätta statssekreteraren Brienne för att af honom få föreskrift, huru han hade att ställa sig i ett hof, i hvilket främlingarne hotades med ett allmänt blodbad, om de ej uppträdde med mera hofsamhet. Hvad honom sjelf beträffade», slutar han belåten, »hade han den glädjen, att de svenske store gerna sågo honom och visste, att han ej hade någon del i all denna oreda eller var med i Bourdelots hofintriger» [1].

Längre fram, i april, återkommer han till ämnet. Han är nu något lugnare och fruktar ej mera någon siciliansk aftonsång i Stockholm för främlingarnes, särskildt Pimentels och Bourdelots skull. Men han berättar ånyo insinuationerna mot drottningen och Pimentel. »Denne spanske ambassadör, säger han, är fortfarande i högsta gunst hos drottningen; han släpper henne så att säga ej ur sin åsyn, och man gör därom de närgångnaste historier — des discours très impertinents». Dock tager Picques här ännu drottningen en smula i försvar: »Sa Majesté, säger han, estoit trop vertueuse et trop prudente pour faire rien de semblable». Till de nattliga promenaderna, återkommer han: »les promenades de nuit qu'elle faisoit avec lui alteroient si fort sa santé qu'elle eut deux accès de fièvre et fut saignée deux fois» [2]. Omedelbart härefter öfvergå memoirerna i detta sammanhang från Pimentel till berättelser om Bourdelot. Sådana ha förut oupphörligt vexlat med dem om Pimentel, men nu försvinner för en tid Pimentel ur sagan. Först under juni 1653 återkomma memoirerna till honom, nämligen vid berättelsen om hans oförväntade första hemkallelse från Stockholm. Denna inträffade ungefär vid samma tid som Bourdelot lemnade Stockholm.

Frestande kunde vara, att redan här i ett sammanhang redogöra äfven för dessa berättelser om Bourdelot: de höra i sig

[1] Mémoires, III, 125—26. Il se sentit obligé d'escrire le detail au comte de Brienne, afin d'apprendre de lui de quelle manière il avoit à se gouverner dans une cour, où les estrangers estoient menacés d'un esgorgement, s'ils ne se moderoient.

[2] Mémoires, III, 178—79.

sjelft så nära tillsamman med dem, som lemnas om Pimentel. Men å en annan sida torde vara lämpligast att först framställa de randanmärkningar, hvartill Picques' framställning af Pimentel och af förhållandet mellan honom och drottningen gifva anledning.

Ej många skrifter lemna så rikhaltiga bidrag till kritik af sig sjelfva, som dessa memoirer. Det sätt, hvarpå Linage de Vauciennes gifvit dem form, är härtill en bidragande orsak; det föregående har härpå redan lemnat några betecknande exempel. Men de flesta af deras uppgifter behöfva dock belysas annorstädes ifrån. Till dessa höra i främsta rummet den om Pimentels ständiga ministeriela uppvaktningar hos drottningen. Vi anmärka först, att Picques i sin berättelse lemnar uppgifterna ej i första hand, utan under uttrycken: »on remarqua», »on disoit». Hvad han berättar är hvad han hört, ej hans egen erfarenhet. Han hade ju ej heller samma tillträde till hofkretsen som Pimentel: han kom dit i regelmässiga, begärda audienser. Dessa uppgifter om timmarne, som Pimentel dagligen tillbragt hos drottningen, om de regelmässiga tvenne uppvaktningarne om dagen, så väl som de föregifna brefven såsom pretexter för enskilda audienser, äro kanske ej heller att taga så alldeles noga. De äro emellertid detaljer, hvilkas vigt ej i sig sjelft är så stor. Att Pimentel väckt den största uppmärksamhet genom det sätt, hvarpå han helt annorlunda än andra främmande sändebud omgaf drottningen, är hvad som tydligen framgår af berättelsen. Det är det vigtiga. Men det nämnes icke orsakerna till förhållandet. Till en del skulle dock dessa hafva kunnat varit nämda, om också icke alla, ty *en* — och den vigtigaste — kunde hvarken Picques eller någon annan af de samtida ana. Hvad som kunde hafva varit nämdt, därför att det ej bör hafva varit okändt för den franske residenten, det är, att Pimentel införde i drottning Kristinas hof en ny, dittills okänd form för det främmande sändebudets audiens vid diplomatiska ärendens föredragande, som ej ens Chanut under sitt sträfvande att hålla jämvigt mellan drottningen och rikskanslern hade användt. Han tog nämligen privataudienser hos drottningen med förbigående af hittills öfligt bruk att skriftligen hos rikskanslern först begära audiensen. Ett samtal med Pimentel, som Whitelocke anför i sin dagbok, sprider ljus öfver dessa förhållanden. När Whitelocke anländt till Up-

sala 1653, hade ceremonimästaren låtit honom veta, att han borde på öfliga sättet gå till väga och genom en »memoir to the Secretary of State» göra anmälan, då han begärde företräde hos drottningen. Men Pimentel ansåg detta onödigt: bästa vägen, sade han, vore att begära privataudiens hos drottningen sjelf. »Gjorde E. Exc. så?» inföll Whitelocke. »Ja», svarade Pimentel, »jag valde detta sätt att gå till väga, så ofta jag haft något att andraga, och det har slagit väl ut: drottningen tyckte bäst om detta.» I fall Whitelocke, så slöt han, begärde audiens till följande dag — det var sjelfva juldagen — vore Pimentel öfvertygad, att han också finge den.[1]

Pimentel införde sålunda en nyhet, som måste väcka uppseende: han gick, såsom det föreföll, af något särskildt skäl utanför de gamla officiella formerna. Denna nyhet kunde ej emottagas utan med missnöje, ty den förde in på den okontrollerade regeringsmaktens väg, och det var denna man med afseende på drottning Kristina ville och äfven — på grund af åtskilliga skäl — ansåg sig böra hindra. Att det var en spanior, ministern för en katolsk stormakt, som införde den, ökade missnöjet: det stegrade Frankrikes, den vänskapliga maktens, misstro. Drottning Kristina åter, som beherskades af en lefvande, fastän, såsom det synes, ej berättigad misstillit till högadeln, som bestämdt ansåg, att denna i hemlighet hyste afvoghet mot monarkien — aldra helst den ärftliga — omfattade däremot gerna hvarje tillfälle till omedelbart ingripande med förbigående af såväl de kollegiala myndigheterna som de höga riksämbetsmännen. För henne voro troligen dessa privataudienser redan af detta skäl behagliga. Men man får dock ej antaga, att de varit så ständigt upprepade. Konrad v. Beuningen, holländaren, som säkert med uppmärksamt öga följde dem, säger blott, att Pimentel »alla veckor» hade audiens och »stor accès» hos drottningen.[2]

---

[1] Whitelocke, Journal of Swedish Embassy I, 242—43.

Pimentel: What course do you intend to take for procuring your audiences?

Whitelocke: The master of the ceremonies adviseth that I must go by way of memoir to the Secretary of State.

Pimentel: With submission to him, to whose office it doth belong, I apprehend that way to be about, and not so agreable as to desire private audiences from the Queen herself.

Whitelocke: Did your Excellence use that way?

Pimentel: I took that course in all my business, and it succeeded well, and was best liked by the Queen.

[2] K. v. Beuningen 1653 $^{23}/_{3}$, Fryxell, Handl. IV, 283. Han slöt, liksom Picques, häraf, att en nära vänskap rådde mellan Sverige och Spanien ($^{16}/_{3}$), men

Denna »stora accés», detta lätta tillträde till drottningens person inom hennes hofkrets, måste i sin mån också bidraga till att rikta allas ögon på det spanska sändebudet, helst som det lemnades åt honom just på en tid, då det upphörde för så många, för hvilka det förut stått öppet.

Det har aldrig blifvit fäst tillräcklig uppmärksamhet vid de förändringar, som det svenska hofvet undergick i drottning Kristinas sista regeringsår, och dock är detta ett moment af stor betydelse för en sann och riktig uppfattning af åtskilliga företeelser under dessa år.

Det svenska hofvet hade haft mindre utvecklade former än de öfriga moderna monarkiernas hof. Långt in i drottning Kristinas regering, ända till 1652, stod ännu på gammalt häfdvunnet sätt tillträdet till kgl. slottet öppet för en hvar på samma sätt som till privata hus; det kunde hända, att drottningen, som för sig enskildt förfogade blott öfver sängkammare och kabinett, blef, så att säga, belägrad utanför sina egna dörrar af ansökande. Men från 1652, just vid tidpunkten af Bourdelots och Pimentels ankomst, inträdde en total förändring i dessa förhållanden. Det sattes hinder för inträdet i gemaken; det ordnades en försal — en »antichambre» efter mönstret af den kejserliga i Wien — hofpersonalen ökades och nya stora hofcharger infördes efter mönster från de andra hofven; ett adelsgarde upprättades för att öfvertaga vakterna i slottets inre och följa drottningen, när hon begaf sig utanför detsamma. Sålunda blef under loppet af åren 1652 och 1653 det svenska hofvet genom de gamla inhemska brukens försvinnande och införandet af nya utländska helt och hållet förvandladt.[1] Lägg härtill också, att hofbetjening och gäster till så stort antal voro utländingar, och man skall lätt fatta den afvoghet, hvarmed dessa förändringar möttes här hemma. Äfven för utländingarne i hofvet voro de ej angenäma. En verkan hade de lika för alla: drottningen, som förut synts och varit tillgänglig för alla, omkring hvilken de förut alla rört sig med frihet, liksom försvann. Hon blef tillgänglig för det mindre antalet, för dem, åt hvilka tillträde till hofcirkeln, till »Fyrkanten», med-

---

tillika anmärker han, att drottningen försäkrat det franska sändebudet, att hon alltid skulle förblifva franskt sinnad, Holland tillgifven och ej fiendtlig mot Danmark. Dessa yttranden väckte blott misstro. Huru förlika dem med den nära vänskapen med Spaniens sändebud? — Det syntes omöjligt.

[1] Alberto Vimina, Historie delle guerre civili di Polonia. — Relatione della Suetia, Venetia 1671, 351—54.

delats eller som hade det i kraft af sina hofcharger. Till detta antal hörde nu de främlingar, hvilkas namn, kanske just på grund häraf, så ofta blifvit nämda tillsamman: Pimentel, Ulfeld, Bourdelot. Till detta hörde innehafvarne af de nya hofchargerna; samtiden kallade dem i klump för drottningens »favoriter», [1] och efterverlden, som glömde anledningen, lät dem behålla benämningen — Klas Tott, Dohna, Steinberg höra till dem. Men framför andra bemärktes bland dessa det nya hofvets privilegierade don Antonio Pimentel och Bourdelot. De betraktades af de utanför stående såsom upphofsmän till förändringarne. Det var de som infört dessa nya spanska och franska hofseder; på dem hvälfdes det hat de uppväckte. Ingen kan nu säga, om de med rätta eller icke ansetts för upphofsmännen. Det kan väl synas, som om den nya fot, på hvilken hofvet kom, så mycket påminte om spanska mönster, att Pimentel kunde anses hafva haft sin hand med, och likaledes, att Bourdelot, som sjelf vistats i Condéernas hof och som dessutom alltid hade afseende på hvad som främjade eller skadade drottningens helsa, hvilken han funnit förstörd af hofvets, regeringens och studiernas tredubbla ansträngningar, kunde hafva bidragit till dessa reformer, som skänkte henne mera lugn och ro. Men sanningen är, att drottning Kristina i allmänhet ej hemtade af andra ingifvelser till hvad hon företog, och det är därför ej alldeles osannolikt, att förändringarne inom hofvet rättast böra uppfattas i sammanhang med de sträfvanden att befästa monarkien — äfven genom de yttre formerna — som med rätta äro att anse såsom midt i växlingarne i Kristinas regering dess ledande tanke. Liksom hon efter envåldsmonarkiernas mönster omgifver Vasatronen med den lysande ärftliga länsadeln, ställer hon efter samma mönster omkring regentens person också det lysande hofvet. Den danska monarkien af 1660 söker två årtionden senare att befästa sig med samma medel.

Att nu Pimentel inom detta hof skulle komma att spela en hufvudrol låg redan i hans personlighet. De samtida äro öfverens att prisa denne mans gåfvor: han är den fulländade verldsmannen och diplomaten. »Un gran ministro ed un compito cavaliere«,

---

[1] P. Juel säger uttryckligen: »Favoriterne» *eller* »Firekant-Tienerne» (1653 $^{21}/_{7}$). Dronningen lever meget retireret og sees af ingen, uden af sine *Favoriter*, (1653 $^{21}/_{5}$) Dronningen har givet sin Overstaldmester, som er en af *Favoriterne*, 10,000 Rdr etc. (1654 $^{24}/_{3}$).

kallar honom den samtida italienske historieskrifvaren och tilllägger en annan gång »cavalier tutto splendido e generoso oltre all' affabilità e cortesia sua naturale».[1] »A gentleman of excellent parts and ingenuity and of a very civil deportment» säger den engelske puritanen.[2] »Il laissa en France la reputation d'un très honneste, d'un très gallant et d'un très habile homme», är den samtida diplomat-historikerns, Vicqueforts, ord om honom.[3] Kardinal Mazarin, sjelf en mästare i umgängets konst, hade han fängslat genom dessa vinnande gåfvor, när, året innan han anlände till Kristinas hof, han med en spansk kavallerieskort — ty Pimentel var egentligen militär och sändningen till Stockholm förde honom in på diplomatiens fält — ledsagade den flyktande kardinalen — och efter kardinalen hans nièecer — genom Spanska Nederländerna till Brühl. Det var då, som den nära förbindelse mellan Pimentel och Mazarin grundlades, hvilken skulle föra till att han, efter att för alltid ha skilts från drottning Kristina i Roma 1656, kom att med kardinal Mazarin i Paris förbereda det stora verk, som fann sin afslutning på Fasanön 1659: den Pyreneiska freden. Lätt förklarligt är då, att drottning Kristina, som också något förstod sig på att uppfatta och uppskatta personligheter, skulle såsom alla andra finna behag i Pimentels umgänge. Det är något i sig sjelf så naturligt; det är också af samtiden så ofta intygadt, att därom ej kan vara det ringaste tvifvelsmål. Fråga är blott om arten af det förhållande, som uppstod. I dessa memoirer liksom i de samtida pamfletterna är det i högsta grad misstecknadt och förhatliggjordt. Det har på grund af dessa källor — framför allt de längre fram under året 1654 i memoirerna förekommande skildringarne — blifvit en hufvudanklagelsepunkt mot drottning Kristina under hennes sista år i Sverige, på samma sätt som förhållandet till Monaldeschi under hennes första år i Italien. Det har infört drottning Kristinas namn i den verldshistoriska »chronique scandaleuse». Hurudant var det emellertid i verkligheten?

Sjelfva kärnpunkten i drottning Kristinas förhållande till Pimentel ligger däri, att han ej långt efter sin ankomst in-

[1] Gualdo Priorato, Historia de Cristina 15, 52, 91.

[2] Whitelocke, Journal of Sw. Embassy. Han upprepar det två gånger, I, 241, 253. Både Whitelocke och Priorato hade sett och lärt känna Pimentel i drottning Kristinas hof, Whitelocke i Upsala 1653—54 och Priorato i Roma 1656.

[3] Abr. de Vicquefort i L'Ambassadeur, I, 453.

trädde i drottningens förtroende och af henne invigdes i den hemlighet, på hvilken hon rufvade, den, att hon, drottningen af Sverige, Gustaf Adolfs dotter, redan i sitt hjerta öfvergifvit sina fäders tro och stod beredd att nedlägga sin krona samt utbyta Sverige mot Italien, Stockholm mot Roma. Huru veta vi detta? Af Pimentels egna berättelser därom? Nej, inga sådana äro kända. De depescher från hans vistelse i Stockholm, som blifvit funna i Simancas-arkivet, beröra ej med ett ord denna hemlighet. För den spanska konsultan kom nyheten från Innspruck 1655 i november om drottningens offentliga trosförändring som en öfverraskning; det framgår af dess memorandum rörande Pimentels därom aflagda berättelse. Endast konung Philip IV och don Luis de Haro, premierministern, hafva haft Pimentels meddelanden, och dessa hafva gått, ej den vanliga diplomatiska vägen, utan en annan och säkrare — genom biktfäderna. Hemlighetens bevarande har ansetts vara af en så utomordentlig vigt, att man valt denna utväg. Man har tydligen handlat under intrycket af, att det var en sak, som gällde drottning Kristinas krona och lif, och strängt taget, sådana som Sveriges lagar voro, var det ju också förhållandet.[1] Detta gör, att biktfädernas berättelser här äro de vigtiga. Och vi ega dem. Begge de jesuitfäder, som i februari 1652 på drottning Kristinas kallelse anländt till Stockholm, Malines och Casati, hafva lemnat sådana.[2] De samtida historieskrifvarne, Priorato och Pallavicino, hafva öst ur dessa och andra källor af samma art.[3] Det är på dem framställningen måste grundas.

För en riktig uppfattning af hela förhållandet är alltså af vigt att uppkalla i erinringen hvad som föregått nyss före Pimentels ankomst till Stockholm. Malines och Casati, som sex månader förut anländt, hade fullgjort sitt värf. Redan i slutet af april 1652 var drottning Kristinas afgörande beslut fattadt: efter under dessa månader fortsatta samtal med de båda fäderna,

---

[1] Materia che poteva cagionarle per l'empie leggi di Svezia la perdita della corona e insin della vita. Pallavicino, 347.

[2] Lettera del P. Malines della Compagnia di Gesù, primo assistente alla conversione della serenissima Regina di Suezia, tryckt hos Arckenholtz, Memoires IV, 382—86.

Paolo Casati della Compagnia di Gesù alla Santita di N:ro Signore Alessandro VII, dat. Collegio Romano li 5 Dec. 1655, tryckt i utdrag hos Ranke, Die Römischen Päpste III, 183.

[3] Gualdo Priorato, Historia di Cristina. Roma 1656.

Sforza Pallavicino, Vita di Alessandro VII. Prato 1839.

hade hon känt sig öfvertygad. Ett ögonblick hade hon tvekat, om hon borde göra sin öfvergång offentlig: hon hade frågat, om ej påfven kunde gifva henne tillåtelse att i hemlighet lefva som katolik; en gång om året ville hon taga nattvarden efter luthersk ritus. Då det härtill svarats nej, hade hon fällt det afgörande ordet: *adunque bisogna deporre il regno!*»[1] Däri ligger drottning Kristinas tronafsägelse. Hon hade härefter i början af följande maj månad afsändt Casati till Roma med bref till jesuitgeneralen Goswin Nickel, hvari hon tillkännagifvit sitt oåterkalleliga beslut att öfvergå till den katolska kyrkan, nedlägga Sveriges krona och till framtida vistelseort välja Roma. Han skulle träffa alla nödiga förberedelser för sakens utförande och återvända för att härom aflägga berättelse. Intills vidare skulle Malines stanna qvar i Stockholm under sin förklädnad. Drottningens afsigt var att efter Casatis återkomst afsända honom med det formliga tillkännagifvandet för Innocentius X. Några månader hade redan gått och nu anlände, i augusti, Pimentel. Han kom ej i följd af något föregående aftal, men likväl ej heller för drottningen alldeles oväntad. Sedan länge hade hon önskat en spansk ministers ankomst till Stockholm. Ett af syftena med Palbitzkis afsändande till Madrid hade enligt en uppgift varit att föranleda den. Ej blott öppnandet af för Sverige fördelaktiga handelsförbindelser, ej blott fredsmedlingen mellan Spanien och Frankrike skulle alltså härvid hafva varit ledande tankar. Drottningen hade äfven haft den särskilda biafsigten att personligen närma sig den katolska suveränen. Ju mera hennes innersta tankar började få en katolsk riktning, hade hon funnit det för sig önskligt att stödja sig vid en stor katolsk makt, och då hade Spanien synts henne vara lämpligast, »la monarchia del quale è ordinata in tal forma, che constituisce l'onore e l'interesse nel patrocinio della fede cattolica». Sådan är Pallavicinos framställning. Malines däremot nämner ej något om dessa långt tillbaka gående tankar. Men båda äro ense därom, att drottningen efter att hafva lärt känna Pimentel och hans egenskaper, för

[1] Pallavicino Vita di Alessandro VII, 348. Finalmente dopo spessi e lunghi discorsi, appagata ella intorno alla verità della nostra sola fede, interrogò que' religiosi, se il Papa arebbe potuto dispensar con lei di viver cattolica in ascoso, prendendo in palese una volta l'anno la communion luterana. Ed udito di no, perchè la simulazione di falso culto è atto intrinsecamente ingiurioso à Dio, soggiunse: adunque bisogna deporre il regno

honom yppade sin lefnads hemlighet och begärde hans råd i fråga om utförandet.[1]

Därefter är Pimentel hennes rådgifvare i denna sak. Det är han som visar henne nödvändigheten att anförtro sig åt någon katolsk monark, när hon träder i förbindelse med det påfliga hofvet: detta vore nödvändigt redan för att gifva borgen för en så utomordentlig händelses sanning. Pimentel och Bourdelot, — ty, såsom Malines intygar, var han redan förut i hemligheten invigd (Malines, 385) — bilda nu tillsamman med den alltjämt i hofvet qvardröjande Malines en särskild, drottningen närmast omgifvande grupp. Det katolska intresset, deltagandet i drottningens framtidsplaner förena dem. Meddelanden om Roma och dess förhållanden, som de alla kände, om de katolska hofven i Madrid, Bryssel och Paris, som Pimentel och Bourdelot tillhört, spela sin rol härvid. Sjelfva den spänning, som den gemensamma hemligheten förde med sig, måste bidraga till sammanhållningen.[2]

Detta är sjelfva hufvudsaken. Härpå beror drottning Kristinas förhållande till Pimentel. Häri ligger den orsak till detsamma, som ingen af de samtida kunde ana. Häri ligger lösningen till den gåta, som Mémoires de Picques söka lösa genom att indikta ett ömmare förhållande mellan drottningen och den spanske gesandten eller genom en politisk systemförändring för Sverige. Det ligger lika litet sanning i det ena som det andra påståendet.

---

[1] Pallavicino, 349. A lui scorto in breve dalla reina per savio e pio scoperse ella il suo interno.

Malines, (Arckenh. IV, 384). Havendo la regina riconosciuto la singolarissima prudenza et esqvisito guidizio di D. Antonio Pimentel stimò di dovergli parimente aprirle l'animo per haver il suo consiglio in questo negozio.

[2] Det hade från början ej saknats misstankar, att Malines och Casati kunde vara förklädda munkar. Och dessa häfdes icke genom Casatis afresa. Det var därför man ej vågade låta honom, såsom ärnadt var, återvända till Sverige för att aflägga berättelse om sin sändning till Roma, ehuru han på återvägen dit redan hunnit till Hamburg. »De gamla misstankarne hade då», säger Malines, »lätt kunnat återuppvakna, i synnerhet som ett bref från Casati till honom blifvit uppbringadt, hvarur man kunde sluta till att de hade något gemensamt ärende och gemensamma intressen.» Malines, 385. Malines sjelf gick på det hela obemärkt förbi i hofvet; blott Huet omtalar honom i ett bref till Mambrun rörande sin vistelse i Stockholm. Huet berättar nämligen om en italienare, som han sett i Kristinas hof, hvilken ej gerna kan vara någon annan än Malines. (Orätt gissar Arckenholtz (I, 471) på Casati; denne fans vid Huets ankomst till Stockholm ej mera där). Huets ord lyda: Jag vill berätta dig, att det i detta hof vistades en italienare, såsom det hviskades om, en jesuit och af utmärkt fromhet och lärdom. I hofvet syntes han ständigt, men annars ingenstädes. Sex månader hade han vistats där (vid Huets afresa därifrån var detta just den tid Malines vistats i Stockholm) af ingen inbjuden, af ingen ombedd att stanna. Då han först kom, bar han falskt hår, men när han aflagt detta, skulle ingen säga honom vara annat, än det han misstänktes vara». Huet till Mambrun 1653 $^1/_5$ Caen (Arckenh. Mem. I, 471).

Den fråga det här gällde, var drottning Kristinas trosförändring, huru hon skulle låta införa sig i Roma. Men för memoirerna är det fullkomligt obekant, att drottning Kristina var katolik.

Hvad angår de nattliga promenader, som drottning Kristina enligt memoirerna vid denna tid företog och som där ställas i en så tvetydig dager, så finnas de omnämda äfven inom vår inhemska käll-literatur. Både Johan Ekeblad och Munthelius-Lagercrona beröra dem, liksom äfven Peder Juel. Men ingen af dem har att berätta något om att Pimentel och de andra främlingarne därvid utgjort drottningens sällskap, ej heller att »hela verlden» knotat öfver att se dessa främlingar fara omkring med henne på sätt som skildras. Johan Ekeblad berättar ungefär vid samma tid, från hvilken memoirernas skildring härrör, att »H. M:t far esomoftast ut i vagn om nätterna i detta månskensvädret den ena gatan upp och den andra neder till att så förlusta sig».[1] Det blir något helt annat. Och hvem vet, om hofmannen ens haft rätt, när han trott, att drottning Kristina i månskensnätterna farit fram och tillbaka i sin hufvudstad blott »för att förlusta sig». Man skulle ju också, då man vet hvad han ej visste om drottning Kristina, men hvad vi nu veta, kunna tänka sig, att det var sinnesoron, som jagade henne ut ur sitt slott, ty man lemnar ej hvad hon nu beredde sig att lemna, utan att känna oro i sinnet. Längre fram fick hon ett mål för utfärderna, berättar Ekeblad, ty Magnus Gabriel de la Gardie skänkte drottningen Jakobsdal-Ulriksdal. Då far hon dit ut, omtalar han, »mest hvarje dag mot aftonen att spatsera och kommer sent tillbaka»; »hon förblir där att roa sig långt på nätterna» tillägger han en annan gång.[2] Munthelius-Lagercrona, läkaren, ser dessa utfärder ur helsans synpunkt: han berör dem i ett af sina bref till Karl Gustaf, då han härleder ett drottningens illamående »tacite sagdt af oordentligt utresande och nattvakande».[3] Dessa nattliga färder äro alltså äfven för svenska

[1] Johan Ekeblad 1653 $^{5}/_{1}$. Dessa promenader sammanfalla ungefär med de i Mem. III, 125 berörda, ty dessa senare omtalas i bref daterade februari månad.

[2] Johan Ekeblad, 1653 $^{3}/_{3}$, $^{23}/_{3}$, $^{31}/_{3}$; äfven odat. bref af maj. Det är dessa färder till Ulriksdal, som åsyftas i Mem. III, 179, ty stället förekommer under april.

[3] J. Munthelius till Karl Gustaf 1653 $^{26}/_{2}$. »H. M:t kommer sällan i säng förr klockan 2, 3 eller 4. Hon reser mest ut att spatsera till Jakobsdal etc.» säger han $^{19}/_{2}$.

ögon anmärkningsvärda, men ej af samma skäl, som memoirerna angifva. Historier om dem kommo emellertid i svang, och de hafva trängt fram äfven till drottning Kristinas öron. Hennes förtörnelse var stor, berättar Peder Juel, då hon fick höra, att det efter bref från Stockholm berättades i Holland, att drottningen af Sverige »løber gal om Natten en Gade op, en anden ned». Dessa ord hade förekommit i ett bref, som upplästs för enkeprinsessan af Oranien i Haag af hennes hofchef Huygens de Zuytlichem. Drottningen gaf order till den svenske ministern Appelbom att noga efterspana brefskrifvaren; hon söker tydligen att få honom straffad.[1] Man kan alltså säga, att det redan straxt ej saknats invändningar på svensk sida mot främlingssqvallret från Stockholm. Drottning Kristina är den, som sjelf först gjort dem. Drottningens harm och de åtgärder hon träffade äro att betrakta såsom hennes egen energiska protest mot dessa förvridningar.

Men det skulle ej dröja länge, innan man inom den historiska literaturen såg dessa »promenades de nuit» med Pimentel, förvandla sig till »des nuits entières donnèes à sa conversation», jämte det påståendet uppväxer, att drottning Kristina under Pimentels vistelse i Sverige inrymt honom boning på Stockholms slott inunder den våning hon sjelf bebodde och att hon, omedelbart underhändlande med honom, tillbringat hela nätter i sitt kabinett med honom. Det är Abraham de Vicquefort, som i sin så mycket lästa och så ofta citerade bok *L'ambassadeur* (1690) först uppdukat dessa vidt spridda och för sanna antagna uppgifter.[2] Då Vicquefort i L'ambassadeur hämtar sina öfriga uppgifter rörande drottning Kristina och Sverige ur Mémoires de Chanut, är ej alldeles otroligt, att »nätterna tillbragta i kabinettet med konversation» genom öfverföring uppstått af memoirernas »nätter

[1] P. Juel 1653 $^{30}/_{4}$. För Beuningen beklagade hon sig öfver, att hon så illa utropades i Holland; hon besvärade sig öfver borgmästaren Kayser i Hoorn såsom orsaken därtill ($^{23}/_{4}$). Det var samme Kayser, som varit gesandt i Köpenhamn.

[2] Vicquefort inpräglar dem hos sina läsare på tvänne ställen i *L'ambassadeur*. Det heter nämligen: I, 58: Elle le fit loger dans le chasteau, sous son appartement, et donnoit des nuits entières à sa conversation» och II, 20 i kapitlet med öfverskrift: *Avec qui l'Ambassadeur doit negocier*. Pimentel, ministre d'Espagne en Suède, estoit logé dans le chasteau de Stockholm et negocioit avec la Reine immediatement, passant des nuits entières dans son cabinet.

tillbragta på promenad i vagn». Och ungefär på samma sätt förhåller det sig med påståendet, att Pimentel skulle haft sin boning på slottet i Stockholm. Ty märk väl: Pimentel har aldrig bott på Stockholms slott hvarken öfver eller under drottningens våning. Vid hans ankomst i augusti 1652 uppläts för honom, hans familj och hans till 50 personer uppgående svit enkedrottningens palats enligt Vicqueforts uppgift (L'Amb., I, 58); enligt Joh. Ekeblads (1652 $^{18}/_{8}$) logerade han på »Tre konungar». Längre fram då han emot den ursprungliga afsigten kom att stanna qvar och en del af sviten åter afreste, iordningställdes till bostad för honom Norrmalms rådhus, (P. Juel 1652 $^{11}/_{9}$). Vid hofvets öfverflyttning till Upsala i november 1653, under det stora trångmålet att i universitetsstaden finna bostäder för hof, regeringspersonal och främmande diplomater, inrymdes däremot åt Pimentel boning på Upsala slott, såsom också i memoirerna berättas[1] under uttryck, som gifva tillkänna, att Vicqueforts framställning äfven här troligen är ett allför hastigt sammandrag af memoirerna. Härpå har sedan bygts vidare.

Huru ofta hafva ej just dessa ställen i *L'ambassadeur* blifvit tydda till det värsta. I det sammanhang, hvari Vicquefort meddelar dem, efter att under rubriken *Avec qui l'ambassadeur doit negocier* först hafva redogjort för förhållandena vid hofven i Roma, Paris, Wien och Madrid, ligger hos honom vigten därpå, att Pimentel i Sverige förde underhandlingarna omedelbart med drottningen utan rikskanslerens deltagande, men ryckta ur sitt sammanhang och utstyrda med de påvisade misstagen, hafva dessa uppgifter väl kunnat gifva anledning till misstydning, helst då de sammanstälts med andra i dessa memoirer längre fram förekommande uppgifter om drottning Kristina och Pimentel, till hvilka vi i det följande skola återkomma.

Hela förhållandet till Pimentel, afsigtligt och som vi finna af giltigaste grunder insvept i hemlighetsfullhet, har emellertid på mångfaldigt sätt kommit att kasta dunkel och skugga i drottning Kristinas historia. Alla hafva gissat, hvar och en efter sitt hufvud. För somliga är Pimentel den, som verkställt drottning Kristinas omvändelse till katolicism; pamfletterna från Bryssel 1655 angifva här tonen. Det är den svenska historieskrif-

---

[1] Mémoires III, 337. . . son appartement qui etoit justement *au dessus* de celui de sa Majesté.

ningens ståndpunkt i frågan.[1] För andra är Pimentel älskaren. Den utländska historiska literatur fasthåller gerna denna synpunkt; särskildt den franska har med förkärlek omfattat den.[2] För alla inträder genom Pimentel en politisk systemväxling för Sverige. Den spanske ministern vinner hos henne ett sådant inflytande att, såsom Vicquefort uttrycker sig, han utplånade ända till minnet af den vänskap hon lofvat Frankrike och som hon var det skyldig.[3]

---

[1] »Drottningens omvändelse bestämdes genom en ny gunstling, don Antonio Pimentel, hvilken år 1652 kom såsom spansk ambassadör till Sverige, en man af utmärkt behagliga egenskaper, som länge från drottningen var oskiljaktig, bodde på slottet och tillbragte tiden med henne intill kl. 3 och 4 om nätterna». E. G. Geijer, Svenska Folkets historia III, 334.

»Han (Pimentel) bidrog liksom denne (Bourdelot) att öka hennes likgiltighet i religiösa frågor och sålunda förbereda hennes öfvergång till katolska läran. Han blef snart en oumbärlig deltagare i de festligheter, hvari Kristina under hans ledning allt mera började finna behag; ofta nog sällskapade hon med honom långt in på nätterna». Sveriges Hist. från äldsta tid till våra dagar IV, 343.

[2] Inom den svenska literaturen anför Fryxell i teckningen af Pimentel (IX, 179—86) så många skäl han vet tala därför, men han kallar dem dock »skenbara». Bäckström säger: »Pimentel, en vacker, fint bildad verldsman, med särdeles lyckliga umgängesgåfvor, blef snart af Kristina så omhuldad, att man temligen allmänt antog honom vara hennes gynnade älskare» (XIII, 174). Längre fram, när Monaldeschi-historien skall berättas, heter det hos Fryxell om denne (X, 252): »Många bland allmänheten sade och trodde, att han efter Pimentels afsked var hennes förklarade älskare — ehuru också många trodde Frans Maria Sentinelli vara den verklige älskaren». Bäckström omskrifver (XIII, 480): »Francesco Maria Sentinelli, såsom det påstods, efter Pimentellis aflägsnande hennes lycklige älskare; detsamma troddes dock äfven om Monaldeschi, åtminstone tycktes båda tro det om hvarandra» etc. — Om det svenska folket skulle vara lika okritiskt, som dessa dess mest läste historieskrifvare, skulle det väl på grund af allt detta »trodda» också tro, att drottning Kristina haft älskare, »gynnade», »förklarade», »lycklige» och »verklige». Möjligen tros det ändock icke därpå. Det är en artikel, som så sällan funnit i Sverige, och ingen svensk källskritt har ett enda ord att berätta om någon drottning Kristinas älskare.

[3] Vicquefort, *L'ambassadeur*, (Cologne 1690) I, 58. »Ce ministre espagnol acquit un si grand pouvoir sur l'esprit de cette princesse, qu'il effaça mesmes de souvenir de l'amitié, qu'elle avoit promise et qu'elle devoit à la France». Han uttalar sig på samma sätt i Histoire des Provinces Unies I, 453: »C'est le mesme ministre (Pimentel) qui pendant le séjour qu'il avoit quelques années auparavant fait en Suède avoit si bien effacé de l'esprit de la reine toute l'affection et tout l'estime qu'elle avoit pour la France et y avoit fait succeder des inclinations si contraires qu'on ne connoissoit plus cette grande princesse que par les lineaments de son visage, qui n'estoit l'endroit par où elle estoit grande». Vicquefort har sålunda äfven här med sitt vigtiga ord bidragit till att gifva memoirerna häfd, när han i sjelfva verket endast framställt en åsigt, som han hemtat ur deras framställning.

Om historisk vetenskap och historiska studier

AF

W. E. SVEDELIUS

Försöker man att besvara den frågan: hvad är historisk vetenskap, så får man sträcka sitt eftersinnande långt bort i vetandets rymder. Måhända kan man söka en utgångspunkt från det gamla talet, att historia skulle vara en »sannfärdig berättelse om det märkvärdiga, som tilldragit sig på jorden». Men vid denna beskrifning stannar man icke; den är i flera delar ofullständig. Den enda punkt, i hvilken den samma fullkomligt träffar sitt föremål, är att historien skall vara *sannfärdig*, men denna egenskap är icke särskildt utmärkande för historien. Sannfärdigheten är en fordran lika mycket hos hvarje annan vetenskap, och hvad det öfriga beträffar, som innehålles i den allmänna satsen, så är det icke sant, att historien alltid är en *berättelse.* En beståndsdel, som tillhör historien, men icke kan kallas en berättelse, är den historiska kritiken, som undersöker det faktiska innehållets trovärdighet för att bestämma, huruvida detta verkligen är hvad det har anspråk att vara, historisk vetenskap. Historieskrifvarens uppgift blifver då icke en konstfärdighet att berätta ett föreliggande innehåll, men att bestämma, hvaruti innehållet skall bestå.

Och äfven på ett annat sätt upphör historien att vara en berättelse, när historieskrifvaren icke blott framlägger innehållet, sådant han har funnit detsamma, men äfven uttalar slutsatserna, hvad sakerna betyda. Den som skrifver historien blifver då icke blott den mycket vetande mannen, som förtäljer hvad han vet, han blifver den i sakernas väsende inträngande siaren, som uppdagar historiens undervisning om hvad lärorikt är.

Men en vetenskap om det, som är *märkvärdigt*, skulle väl historien dock vara, så vida som sådant, hvilket icke är märkvärdigt, icke lönar mödan att läggas på minnet och icke förtjenar att i vetenskapen erhålla en plats. Men detta är icke något eget för historien; ingen annan vetenskap finnes, som bekänner sig vara sysselsatt med sådant, som icke är märkvärdigt. Men om det är ett fel att låta historien handla om det, som icke är märkvärdigt, så är det likväl ingen omöjlighet att så göra, ty äfven det icke märkvärdiga kan hafva sin historia. Der kan om sådana saker och ting finnas en historisk kunskap, fastän man icke tillerkänner åt denna kunskap värdighet af vetenskap. Men alldeles främmande för de vetenskapliga studierna är denna kunskap likväl icke, ty den, som studerar vetenskapen, behöfver känna äfven det ovetenskapliga, för att rätt bestämma skilnaden mellan detta och det, som är vetenskapligt.

Slutligen, för att stanna vid de sista orden i den hvardagliga satsen, som vi anförde, kan historien äfven handla om ett innehåll, som *icke finnes på jorden, men annorstädes*. Det kan finnas en historia om det öfverjordiska. Vi fatta då icke detta begrepp i dess andliga betydelse, då med det öfverjordiska menas evighetens verld, andeverlden, i motsats mot den verld, der anden är bunden vid den kroppsliga organismen. Om sådana ämnen göras till föremål för mänskliga tungors tal, kan deraf icke blifva någon verklig vetenskap. Ty huru lifvet lefves i den fria andens verld, kan för sinneverldens invånare ej blifva bekant. De kunna blott fantisera deröfver, såsom ock fantiseradt blifvit. Men en öfverjordisk historia kan finnas i en helt annan mening, då med det öfverjordiska menas det, som för ögat visar sig, såsom vore det öfver jorden, derföre att det är utanför jorden. Vi mena dessa främmande verldar, som lysa såsom stjernor på himlahvalfvet. Kunna icke äfven dessa hafva sin historia? — Jo, visserligen. Men — säger man — en historia, som evigt måste blifva för oss obekant. Å nej! icke alldeles obekant, ty om lifvet, som lefves i dessa verldar, veta vi åtminstone ett faktum, nämligen, att detta lif icke liknar det lif, som lefves på jorden; varelser, som lefva i dessa verldar, kunna icke vara af samma art som jordens folk. Med denna kunskap veta vi väl icke, hurudan dessa verldars historia är, men vi veta ett och annat om, hurudan hon icke är.

Mera innehållsrik är kanske den *underjordiska* historien. Geologien beskrifver ju icke allenast jordlagrens sammansättning, men äfven huru dessa lager bildat sig. Forskningen stiger ned innanför jordens yta och behandlar innanmätet anatomiskt. Långt har han icke kommit, icke mycket längre än till ett krafsande på marken, när man besinnar, huru lång vägen är till jordens medelpunkt. Huru naturen der ser ut, lära väl geologerne icke veta; må hända kunna de likväl hysa en och annan förmodan med lika god sannolikhet som den, hvilken forskaren i mänsklighetens häfder stundom nödgas hålla till godo. Och det, som geologien icke förmodar, men verkligen vet om den för forskningen tillgängliga öfversta delen af jordmassan, är icke ringa och saknar icke en historisk karaktär, när vetenskapen förtäljer, huru jordens yta under fortgående verldsperioder danades till att blifva, sådan hon nu är. Ho vet också, huru långt forskningen i en framtid med mägtigare forskningsmedel, än som nu finnas, kan tränga in i jordens inre regioner? Det, som naturens vetenskaper hittills hafva gjort, är sådant, att man om det, som de kunna göra i en framtid, kanske ännu mycket aflägsen, men dock en tid, som kan komma, icke vågar säga, hvad möjligt och hvad omöjligt är.

Men om således historiens begrepp icke låter sig bestämmas med ordformeln, som vi upptogo, eger man att eftersinna något annat bestämmande begrepp, och man frågar då, om historien skulle vara en vetenskap om *mänskligheten*, i motsats till de vetenskaper, som handla om naturen. Men vi hafva ju redan sett, att så icke är. Vi hafva ju ansett oss kunna säga, att ett historiskt betraktelsesätt kan finnas äfven rörande föremål, som icke tillhöra den mänskliga verlden. Öfver allt, der en utveckling från ett tillstånd till ett annat har egt rum, der kan en historia finnas. Icke blott hvarje klass af föremål inom naturen, men hvarje föremål inom klassen, hvarje del, hvarje partikel har sin historia, fastän ingen historieskrifvare har tid, lust och förmåga att genomforska småsakerna. Men nog kan man tänka sig en historia om hvarje naturföremål, likasom man kan tänka sig en historia om hvarje särskild människa. Och så visst som en historia kan finnas, hvilken icke handlar om människan, så kan vetenskap finnas, som handlar om människan, men icke är historia.

Så kunna äfven andra vetenskaper, som icke handla om människan, dock blifva historia. Vi antydde detta, då vi nyss sade, att hvarje naturföremål kan hafva sin historia. Naturvetenskapen blifver historisk, då han beskrifver sina föremål icke blott sådana de nu äro, men äfven sådana de fordom voro och huru de blifvit förändrade eller kommit i en förändrad ställning. Botanisten blifver historieskrifvare, när han beskrifver växtrikets förändrade skick, huru t. ex. ett trädslag har trängt fram till orter, der samma trädslag fordom icke växte. Zoologen blifver historieskrifvare, när han räknar urverldens djurarter och uppvisar, huru en ny verldsålder har frambringat nya djurslägten, samt huru djur, som varit vilda, blifvit tamda till husdjur. Växtrikets förändringar genom odlingens utbredning och djurrikets genom »husdjurens domestikation» [1] äro väl icke främmande föremål för mänsklighetens kulturhistoria, så vida som dessa förhållanden sammanhänga med den mänskliga civilisationens utveckling, men det synes oss dock, att dessa föremål kunna på ett särskildt sätt betraktas ur botanisk och zoologisk synpunkt. — Och det samma kan sägas t. ex. om klimaternas rörlighet. Meteorologien kan blifva en historisk vetenskap.

Förhåller sig nu så, att historiens begrepp och mänsklighetens icke motsvara hvarandra, men historiens begrepp sträcker sig längre, så kan frågas, om detta begrepp äfven sträcker sin sfer utöfver den synliga verlden, eller om historien skall vara en vetenskap, som handlar om *det som är i den yttre verlden*, i motsats mot den rena tankens vetenskaper, filosofien och matematiken. Det faktiska i den yttre verlden skulle vara historiens underlag. Ja, det skall det visst vara, men så måste det äfven vara för andra vetenskaper. Historien skulle vara erfarenhetens vetenskap. — Ja, visserligen, Gud bevare oss för en historia, som försmår erfarenheten och behandlar det faktiska vårdslöst. Men vi må äfven bedja Gud bevara oss för en kemi, en fysik, som gör på det sättet. Kemien, när den lösgör kropparnes beståndsdelar och uppenbarar lagarne för deras förhållande till hvarandra; fysiken, som inom sitt fält förklarar naturens lagbundna ordning, ingendera af dessa vetenskaper bildar

[1] Se afhandlingen af HWASSER »Om landtbrukets förhållande till civilisationen och bildningen», tryckt i Carl Johans förbundets Handlingar 1858 (Skålar och föredrag) och »Valda skrifter» D. 3.

sjelf sitt innehåll; de upptaga det, sådant erfarenheten visar att det är i den yttre verlden. Är således historien filosofiens och den rena matematikens motsats, så är detta icke någon egenhet för historien; det återfinnes öfver alt i vetandets rymder.

Men från andra vetenskaper om det, som är i den yttre verlden, skiljer sig historien deruti, att det väsentliga för henne är, att hon handlar om förändringar, som timat. Nu kunna väl äfven — vi hafva sett det — andra vetenskaper göra detta, men dermed antaga de äfven en historisk karakter, som eljest är främmande för dem. Men historien talar alltid om förändringar. Och då nu all förändring innebär en succession af olika tillstånd, det ena efter det andra, så vore man frestad att antaga *successionens* begrepp eller, för att tala på svenska, innehållets förändringar, såsom grundläggande för historien, så att denna vetenskaps bestämmelse just vore att betrakta, huru tillstånd, som funnits, upphört att finnas, och nytt kommit efter gammalt. Men om man rätt betraktar dessa förändringar, så finner man, att med allt, som förändras, finnes dock äfven något som icke förändras. Samma vetenskap, som handlar om det successiva, handlar äfven om det *kontinuerliga*. I bredd med en beständig succession sträcker sig en lika beständig kontinuitet. Förändringarne behöfva icke derför blifva synvillor, de äro ganska verkliga, men icke desto mindre finnes en lika verklig kontinuitet på två sätt. Det ena visar sig deruti, att det nya som uppstår icke är alldeles nytt, men blott en omsättning af det gamla i nya former, en utveckling till nya resultat, medan väsendets grundval är det gamla. Det andra sättet visar sig deruti, att förändringarne hänga tillsamman sins emellan såsom grund och följd, utgörande ett oafbrutet »continuum». Den vetenskapliga behandling, som endast upptager förändringarne, stannar på ytan af sakerna; en till grunden framträngande vetenskap måste uppfatta både det qvarstående gamla och derjämte förändringarnes kontinuerliga sammanhang. All verklig historisk vetenskap fattar både successionen och kontinuiteten eller, såsom den alldagliga erfarenheten uttrycker sig, att allt förändras, men också att intet nytt sker under solen. Det begrepp, som är egendomligt för all historisk kunskap, måste således vara det, som innehåller både successionen och kontinuiteten, det förflutna och det närvarande. Detta begrepp är *tiden*. Historien är en vetenskap *om det som är, så vida som det tänkes såsom varande i tiden.*

Detta skulle väl kunna sägas om allt vetande, så vida som den mänskliga kunskapsförmågan icke kan uppfatta någonting, oberoende af tidens begrepp. Men förhållandet är dock olika för olika arter af kunskap. Människan kan icke försätta sin egen tänkande verksamhet utanför tiden, men hon kan betrakta föremålen på ett sådant sätt, att om ingen tid vore, skulle dessa föremål vara alldeles desamma, som de nu äro. Naturens alster behöfde icke vara annorlunda beskaffade än de äro, fastän människans föreställning om en fortlöpande tid icke vore sådan han är: en nödvändig förutsättning för människans förmåga att någonting förnimma. Men så snart hon betraktar föremålen med afseende derpå, att något eger bestånd och något förändras, då står hon icke blott sjelf inom tiden, men hon binder äfven sin betraktelses föremål vid tidens begrepp. Hon betraktar föremålen, sådana de voro vid en viss tidpunkt eller i ett visst tidehvarf, och hurudana de blifvit, medan tiden gick sin gång. Med ett sådant betraktelsesätt blifver vetenskapen historisk.

På detta sätt kan ej blott all erfarenhetens vetenskap blifva historisk under vissa förhållanden, men äfven de rationella vetenskaperna, filosofien och matematiken, kunna antaga en historisk karakter. Dessa vetenskaper äro icke heller alldeles skilda från erfarenheten. Filosofen frambringar icke filosofien, förr än han har erfarit, att han sjelf besitter en tänkares förmåga, och matematikens tänkare besitta icke en skapares förmåga att frambringa t. ex. triangeln, men hela den fortgående utvecklingen af dessa vetenskaper beror dock af tankens egen verksamhet utan något föreliggande, yttre material. Men de ingå likväl i tidens vetenskap, i historien, så snart filosofen begrundar den filosofiska tanken, sådan denna har visat sig vara på vissa tider, hos tänkare, som då tänkte, och huru ur tankar, som då tänktes, föddes nya tankar. Det vet hvar och en, som eger om också blott den ytligaste kunskap om hvad ett filosofiskt studium är, hvilken stor beståndsdel i detta studium filosofiens egen historia utgör. Men den rationella karakteren är bevarad dermed, att ämnet, som bearbetas under vetenskapens rörelse genom tiderna, ligger innanför eller utanför eller ofvanför all erfarenhet. Sak samma med den rena matematiken, som väl kan historiskt beskrifva, huru outveckladt det matematiska vetandet fordom var och huru dess innehåll har utbredt sig i oändlighet, men detta

har dock skett på rationell väg, ej fästadt vid naturens alster, ej vid människors handlingar och öden.

Så kan historisk vetenskap finnas öfver allt, men det vetande, som vanligtvis får bära det historiska namnet, är det, som handlar om *företeelser i det mänskliga lifvet*, hvilka föranledas af handlingar, som af människor utföras. Geijer yttrar på ett ställe i sina skrifter: »Om någonting är klart af historien, så är det detta, att det personliga i henne är vigtigast. Hon är ej en följd af satser och sanningar, utan af vilja och handlingar».[1] Detta måste betyda, att man begriper icke sakerna, så länge man icke känner personerna, som gjorde dem. Det skulle kunna finnas en art af historia, som kunde kallas den *historiska antropologien*. Föremålet vore då de historiska personernas själsutveckling och att lära känna den mänskliga naturens rörelser i deras lif. Det veta vi ju, att anden aldrig hvilar; han rörer sig i ständig utveckling, vi äro ej alldeles de samma i dag som vi voro i går, och morgondagen skulle åter se oss annorlunda, om ögats styrka förslog att urskilja den sig småningom utvecklande skilnaden. Men det är svårt att följa förändringarne, icke blott derföre, att de icke utgöras af hastiga, i ögonen fallande afbrott, men äfven derföre, att inflytelser, som bestämma utvecklingen, kunna vara många till antal och skilda till upphof och art, olika hos olika personer och verkande på olika sätt. Dessa inflytelser dölja sig lätt för betraktarens blick och röra sig än med än mot hvarandra i olika riktningar, ur hvilka karakteren framgår, som speglar sin bild i handlingarna. Denna del af historien har ett alldeles bottenlöst djup. Den leder ända in i menniskohjertats doldaste vinklar och skulle, om den mäktade utföra sitt verk, lägga i dagen själens organism, likasom anatomen skär upp kroppens inelfvor och fysiologen på vivisektionernas väg tränger in i det kroppsliga lifvets verkstad. Men djupet öppnar sig icke gerna, kunskapens källa är fattig och förmågan är svag. Dock vill vettgirigheten gerna gå på den vägen och alldeles i blinda mörkret behöfver hon icke vandra. Man ser ett och annat, man ser att människan under skilda perioder på sin lefnads bana icke var alltid den samma och man upptäcker de stora, de allmänna dragen, som bestämde utvecklingens gång. Det låter sig göra att anställa en art andliga

[1] Svenska folkets historia, d. 2, s. 241 i Samlade skrifter (1852).

vivisektioner, men de blifva ofullständiga. Det låter sig icke göra att urskilja, huru hvarje särskildt intryck har verkat, tanke knutit sig till tanke, känslan lefvat och inbillningen lekt. Att räkna andens pulsslag är lika omöjligt som att förklara, huru kornet, som såddes, lefver i den frusna marken. Derföre blifver försigtighet så mycket mera nödvändig, för att icke begå hvarken smickrets eller smädelsens orättrådighet och att icke inbilla sig att man vet det, som ingen människa kan veta. Man kommer till gränsskilnaden, der historien möter fysiologien och den psykiatriska läkarevetenskapen, så ock filosofien, sedoläran och religionen. Ämnet är rikt och intresset stegras, när det fäster sig vid ymnigt begåfvade människonaturer och som gjort mycket i verlden, de märkvärdiga historiska personerna, de som hafva anspråk att vara de store i historien. Huru vore det icke en lärorik sak till att se, huru t. ex. Gustaf II Adolf från sin tidiga, sin brådmogna ungdom utbildade sin personlighet till att blifva sådan den samma var invid slutet. Och huru det tillgick att Erik XIV blef galen — och annorledes än på antropologisk väg låter sig icke den svårlösta frågan lösas: var Karl den tolfte en stor man eller var han det icke?

Men äfven oafsedt detta det mest outgrundliga i historien, kan det personliga framträda under mycket olika förhållanden, hvaraf följer en stor mångfald i historiens innehåll. Denna mångfald visar sig icke endast i gerningarnes inre halt, deras sedliga värde och förnuftiga betydelse eller brist på sedlighet och förnuft; mångfalden uppkommer äfven ur personernas yttre ställningar. Här är en skilnad mellan den särskilda människans handlingar, som utgöra föremål för den art af historia, som är lefvernesbeskrifning, och å andra sidan de handlingar, som utföras af många gemensamt, de der bilda ett samhälle, vare sig en stat eller någon af de mindre föreningar, som finnas inom staten. Historien såsom *biografi* är en sak och en annan sak är *den politiska historien.* Men de sammanhänga med hvarandra på två sätt, dels derigenom att den enskilda människan utvecklar sin verksamhet under intryck af samhällets allmänna lif, dels också på det sätt att af de särskilda människornas karakterer, sådana de äro, bildas statens karakter, sådan han blifver. Inflytandet är ömsesidigt. En hvar är barn af sin tid, men barnens ande, när de växt upp, bildar tidehvarfvets. Biografien och statshistorien skiljas icke genom skarp begräns-

ning, när biografien tager till sitt föremål ett människolif, som har vägt med stor vigt på de allmänna händelsernas våg, men det är dock en särskild sak att beskrifva t. ex. Gustaf den förstes lif eller Karl den tolftes, och en annan sak är att skildra svenska statens utveckling, svenska folkets lif under desse konungars regeringar. Ämnet är till en stor del detsamma, men synpunkterna äro olika.

Den politiska historien eller statshistorien har sina olika sidor efter olika slag af handlingar, hvari statens lif yttrar sig. Hvarje särskild art af mänsklig verksamhet har sin del i statens historia [1] och denna omväxlar äfven efter den olika grad, hvartill utvecklingen har hunnit uppstiga. Så blifver kulturstaternas historia mera innehållsrik än deras, hvilka befinna sig på det omedelbara naturlifvets ståndpunkt eller nedanför denna, i barbariets djup. Och der en kulturstat finnes, der har hvarje folkklass, hvarje lefnadsyrke, hvarje särskild form för någon del af det offentliga lifvet och äfven det enskilda sin historia. Man kan tala om adelns historia, om kyrkans och i de kyrkliga häfderna kan man skilja mellan de kyrkliga stiftelsernas, kyrkoförfattningens historia och den historia, som betraktar de religiösa föreställningarnas utveckling, det religiösa lifvet under olika tidehvarf. Man kan tala om könens historia, huru förhållandet mellan man och qvinna har varit på olika sätt uppfattadt i seder och lagar. Med denna betraktelse är man genast inne på familjelifvets historia, som handlar om föräldrarne och barnen och om husbonden och tjenaren. Man kommer in på historien om slafveriet och om arbetets frihet. — Man kan tala om jordbrukets historia, om handelns och i allmänhet hela den materiella kulturens historiska utveckling. Eller handlar historien om den andliga kulturens framsteg eller återfall eller om krigens historia, händelser, som derunder inträffade, och sättet huru krig fördes, olika på olika tider och hos olika folk. Och dermed kommer historien genast att tala om staternas förbindelser med hvarandra, deras sätt att umgås sinsemellan så i fred som krig, den yttre politikens historia. Ett föremål kan då äfven blifva att betrakta barbariets förvandling till folkrätt, d. v. s. huru humanitetens begrepp har blifvit erkändt i staternas umgängelse

---

[1] Se t. ex. företalet till Granier de Cassagnacs »Adelsklassens historia» svensk öfversättning.

med hvarandra.[1] En annan sida af samma betraktelse är den, som angår staternas inre rättsförfattning, hvilken historia blifver dubbel, sysselsättande sig antingen med lagstiftningen för enskilda medborgares rättsförhållanden eller med lagarne, som stiftas för statens organisation, statsrättens historia. Och på båda ställena kan historien fästa sig antingen vid lagarnes innehåll eller vid sättet, huru det tillgick att dessa lagar stiftades, hvilka personerna voro, som dervid arbetade. Och betraktelsen kan äfven utsträckas till lagarnes tillämpning. Det kan blifva en historia icke blott om lagstiftningen, men äfven om laglydnaden.

Men huru vidt omfattande blifver ej på detta sätt historiens både omfång och innehåll? Huru öfverväxer hon icke hvarje historieskrifvares förmåga? All historia, som finnes beskrifven, är blott fragmenter af historien i dess helhet. Ty ingen människa har tid under sitt förflytande lif eller rum i sitt förstånd för allt lärorikt, som i vetenskapen finnes. Man måste inskränka sig till det, som befinnes vara företrädesvis märkvärdigt. Dock må man icke förakta det lilla i lifvet, det oansenliga. Huru mycket bättre skulle vi icke känna mänsklighetens gång genom tiderna, om vi kände hvarje människas?

Med statens historia införlifvar sig *folkets*, såvida som staten icke finnes utan folket, men alldeles samma sak äro de historiska begreppen likväl icke. Statens historia kan blifva en skildring af formerna, hvilka voro bestämmande för folkets lif i staten, och i denna historia ingå de allmänna förhållanden, hvarunder detta lifvet lefves. Men historien om folket skulle då närmast handla om gerningar, som af folket utfördes. Statens historia skulle handla om lagar, inrättningar, lefnadsställningar, seder och bildning; folkens historia åter skulle handla om öden, som träffade de lefvande personerna, eller gerningar, som de gjorde.

Hvilket som helst af dessa historiens olika stycken en forskare företager till behandling, återkommer vetenskapens omätlighet. Men derom gäller, att om också man icke kan uttömma ämnet ända till dess djupaste grund, bör dock forskningen sträcka sig ned åt djupet och åt olika sidostycken, med hvilka ämnet kommer i beröring. Kan man icke göra framställningen allsidig,

[1] Se t. ex. de båda titlarne på det stora verket af LAURENT: »Histoire du droit des gens» och »Études sur l'histoire de l'humanité».

bör man åtminstone göra den samma så mångsidig som möjligt. Under sådant bemödande kan t. ex. statens historia icke fullständigt skiljas från folkets.

Men en fara finnes vid denna mångsidighet och dessa flerfaldiga beröringar. Faran är den, att olika ämnen varda sammanrörda, hvadan mörker och oreda uppstår och behandlingen blifver ytlig, när ämnenas mångfald öfverväldigar förmågan att genomtränga dem hvart och ett för sig. Derför ligger vigt uppå, att häfdatecknaren *begränsar sitt ämne*, hvilket icke är det lättaste att göra. Vi säga så, som vi förut en gång hafva sagt: »för hvarje fält man försöker att genomvandra, öppna sig nya rymder, omkretsen vidgar sig, föremålens mängd kastar sig nedtryckande öfver sinnet, vetenskapens innehåll utgrenar sig i mångfaldiga riktningar, nya synpunkter framträda, som öppna hvar för sig stundom omätliga utsigter.» [1] Då blifver forskaren frestad att inlåta sig på många ämnen, hvarvid han lätteligen snärjer sig så, att ledtråden tappas och det, som skulle vara det egentliga ämnet, stannar i skuggan.

Under ett sådant vidsträckt, åt olika sidor sig utsträckande forskningsarbete, kommer man lätt in på den art af betraktelser, som lefver i jämförelser. Andra vetenskaper finnas, för hvilka detta betraktelsesätt är mycket väsentligt. Vi känna den jämförande statistiken, den jämförande språkforskningen. Så skulle väl också kunna finnas en *komparativ historia*, som vore mycket upplysande. Men hon är svår att åstadkomma, ty för att behandla t. ex. en stats historia i jämförelse med en annan, ett tidehvarf med ett annat eller med flere fordras att grundligen känna dem alla och härtill vill tiden blifva för kort. Men jämförelsen tränger sig stundom fram så ovilkorligt, att man ej kan lemna densamma opåaktad.

Talet om *vetenskapens omätlighet* kan förefalla afskräckande, men bör ej så få blifva, ty fastän allt hvad den lärdaste forskare, den skarpsinnigaste tänkare, den snillrikaste häfdatecknare kan göra, blott är att resa upp några stenar till en byggnad, som aldrig blifver färdig, så är likväl hvarje inhemtad lärdom, hvarje bekräftad sanning en för mänsklighetens bildning fruktbärande vinst.

Men sant är, att vetandet är oändligt, och ju längre man kommit in i vetenskapens förgård — längre kommer ej mången

[1] Smärre skrifter af W. E. SVEDELIUS, h. I, s. 42.

— desto mera anar man hela omätligheten af sanningens djup, desto tydligare erfar man ringheten af sin egen förmåga.

Men på samma gång framträder arbetets oeftergifliga pligt, på det, då man icke kan uträtta allt, och ej får hoppas att kunna uträtta mycket, dock något må blifva gjordt. Arbetets skyldighet är för vetenskapsidkaren den samma som för dagakarlen. Likasom den ene anstränger armarnes senor, bryter berg, plöjer jorden eller timrar huset, så skall den andre med ansträngning af själens krafter bryta sig fram från mörker till ljus.

Arbetets pligt hafva vi erkänt, men här fordras också att arbeta på det rätta sättet. Vi vilja göra oss reda för olika sätt, som kunna finnas att behandla historien.

Vi stödja oss då vid ord, som blifvit yttrade af en man, hvars namn är berömdt bland häfdatecknare. Mannen är Guizot och orden läsas i hans »Histoire de la civilisation en France.» [1]

Guizot talar om särskilda sätt att framställa historien. Ett sätt är hvad han kallar *historiens anatomi* (l'anatomie historique). Vetenskapen på denna ståndpunkt består af idel fakta och historieskrifvarens arbete är att uppsöka dessa fakta, utreda hvad är sant och hvad osant, »vera secernere falsis», bestämma tidsordningen och rummet, der händelserna tilldrogo sig, personerna som gjorde dem o. s. v. Dessa fakta äro, såsom Guizot uttrycker sig, historiens kropp (le corps de l'histoire), de äro likasom lemmar, ben, muskler, hvilka historieskrifvaren måste lära känna, likasom anatomen studerar senor, ådror, nerver i människokroppen. Detta studium utgör den nödvändiga förberedelsen för hvarje grundlig häfdateckning. Utan ett sådant underlag blifver den snillrikaste skildring blott ett slott i luften. Sinnrika hypoteser kunna sammansättas, snillrika hugskott framkastas, skarpsinniga idéförbindelser bildas, men när palatset är bygdt, kommer en flitig forskare utan snille, men med sakkännedom, och den praktfulla byggnaden faller till stoft för en fläkt af en noggrann kritik. Likasom läkaren ej kan behandla den lefvande människokroppen utan att känna delarne, af hvilka denna kropp består, så kan historieskrifvaren icke skildra historien utan kunskap om dessa fakta, som utgöra historiens material.

[1] Elfte föreläsningen.

Men likasom läkaren icke kan med framgång egna sin vård åt människokroppens organism, derföre att han känner hvarje organ, så kan icke heller den historiska betraktelsen blifva fullfärdig dermed, att forskaren uppgör ett inventarium öfver händelser, som timat, och handlande personer, som lefvat, så att han kan säga, att den eller den händelsen har egt rum och när det skedde och hvarest det tilldrog sig och hvilka personerna voro, som gjorde gerningarna. Denna kunskap må vara historiens grundval, men grundvalen är ej huset, historiens material är icke historien sjelf. Utredningen af fakta utgör historien blott på dess första, dess förberedande ståndpunkt. Det arbete, som der fordras, är ganska tungt och kräfver både derföre och för sin stora, vetenskapliga vigt den största aktning. Egenskaper, som der behöfvas, äro förnämligast flit och nyktert förstånd, och vetenskapen på denna ståndpunkt är lärdomens verk; der fordras ett mödosamt genomforskande af källor, hvilka stundom gömma sin åder ganska djupt och flyta så sparsamt, att forskaren får leta i mörkret efter gnistor af ljus. En annan gång åter flöda källor på flera håll och så ymnigt, att forskaren får vakta sig att han ej må blifva yrvill. Det kan hända, att fakta, som vetenskapen upptagit och den bildade verlden har trott på i långligan tid, helt oförtänkt visa sig vara idel misstag, och tvärtom nya fakta bringas i dagen af en skarpsynt kritik. Och så i ena som i andra fallet är det kritiska arbetet ingen lätt sak. Man kan få leta länge efter ljusets gnistor, likasom bergsmannen sträfvar länge i bergets mörka djup, innan han finner ett guldkorn. Och en ständig uppmärksamhet fordras för att ej varda förvillad af inbillningens spel, så att man tror sig finna i källorna mera än der finnes, och å andra sidan ej låta sig af en öfverdrifven tvifvelsjuka förledas att blunda för det, som verkligen finnes.

Bägge motsatserna äro lika farliga: lättrogenheten, som fantiserar ihop en historia, der ingen verklig historia finnes, och misstänksamheten, som misskänner den verkliga sanningen. För att träffa den verkliga skilnaden mellan hvad sant är och hvad osant, fordras det nyktert tänkande förståndets verksamhet i hög grad. Det är långt ifrån att historien på denna dess första ståndpunkt skulle vara blott en insamling af ett innehåll, som ligger färdigt; hon är tvärtom ett arbetsfält för en rätt betydlig skarpsinnighet, både der källorna flyta trögt och der de välla

fram sitt innehåll i ymniga vågor. Det förstnämnda inträffar i synnerhet i de mycket gamla tidernas historia, hvarifrån endast otydliga minnen finnas i behåll, en frestelse kommer då lätt att fylla det tomma rummet med gissningar och, när häfden hviskar ett halft ord, låta inbillningen lägga till en hel mening. — Det senare, som nämndes, att källorna äro mycket rika, inträffar i nyare tiders historia, der urkundernas mängd, som äro historiens källor, vilja öfversvämma den, som öser derutur, så att han hisnar för materialets vidlyftighet. Kommer nu dertill, såsom lätt kan hända, att uppgifterna motsäga hvarandra, så fordras återigen försigtighet att ej hvarken obetänkt följa en enda ledtråd eller lika obetänkt sammanblanda olika uppgifter och framför allt att icke öfverlemna sig åt förutfattade älsklingsideer, så att man låter historien blifva icke sådan hon är, men sådan man tycker att hon borde vara.

Dock bör det icke nekas, att någon gång just inbillningskraften kan blifva den rätte ledsagaren, der förståndet ej spanar någon väg. Det är snillets gåfva att med inbillningskraftens hjelp träffa den dolda sanningen. Men denna gåfva är ej åt många gifven och fordrar af dem, som ega henne, att varsamt begagnas, på det ej snillets ljus må blifva ett irrsken. Och olycklig är den, som falskeligen tror sig ega det ljuset. Hans lampa slocknar snart och han famlar i en labyrint af bländande vädersolar, der sanningen kan se ut såsom lögn och lögnen såsom sanning.

Från den ståndpunkt, der vi nu sökt fatta historiens ställning, uppstiger betraktelsen till ett annat framställningssätt, som Guizot kallar *historiens fysiologi* (la physiologie de l'histoire). Hvad dermed menas, förklarar sig sjelf, när man vet att historien skildrar en fortgående följd af växlande företeelser, men tillika ett ständigt fortfarande sammanhang. För hvarje förändring kan frågas, hvadan den kom och hvad i sin ordning kom af den samma. Detta sammanhang tillhör historien att uppdaga, hon vore eljest blott ett magasin af fakta. Och i samma stund historieskrifvaren företager sig denna uppgift, flyttar han sin vetenskap in på ett nytt fält. Här blifver frågan icke blott, hurudana sakerna äro, men också hvarföre de blifvit sådana de visa sig vara. Historien blifver icke nu en kropp, som sönderskäres och tillhopasättes, hon blifver ett lefvande väsen, hvars lif häfdatecknaren skildrar. Han studerar ej blott organerna,

men organismen, han ser lifvet i dess verksamhet, han uppsöker lagarna, som riktade verksamhetens gång till det resultat, som ligger för hans ögon i klart uppdagade fakta. Sådant studium låter sig icke utföras utan en sammanhängande betraktelse af händelsernas hela kedja.

För ett sådant sätt att behandla vetenskapen fordras ännu »alltid samma egenskaper som förut, flit och ett oförvilladt förstånd samt en inbillningskraft, som är tyglad och tämd. Fliten behöfves för att uppsöka handlingarnes trådar, förståndet fordras för att urskilja sammanhanget, och inbillningskraftens liflighet är af nöden, för att forskaren må kunna försätta sig i de handlande personernas ställe och tänka sig in i en förfluten tid. Det är icke här, såsom när den organiska naturens forskare studerar ett lefvande naturväsens organisation, att han har föremålet framför sig, han griper det med händerna, han skådar med lekamliga ögon, huru lifvet lefves. Historieskrifvaren deremot har blott minnets fackla att lysa sig med och ur de dödes land, der han med sina forskningar dväljes, når intet ljud till hans öra. Han måste sammansätta fragmenterna af en organism, hvars lif har upphört att klappa. Han skall sammansätta det hela, att de lefvande må se, huru de döde lefde.

Skarpsinnigheten, som fordras, är må hända här af en annan art än på historiens första ståndpunkt. Skilnaden ligger dock ej i egenskapens väsende, men i ämnet, hvarpå den öfvar sin förmåga. Fältet är större, verksamheten vidsträcktare, arbetet mera inveckladt. Faran af narrspel från en skenande inbillningskraft ökas måhända af föremålens mångfald. Motgiftet mot denna fara ligger i ett grundligt studium af sjelfva fakta, det är af historien på dess första ståndpunkt, hvilken här visar sin oumbärlighet.

Men en sådan framställning af verldshändelsernas organiska sammanhang gör ännu icke historien färdig. Den frambringar mycket af vetenskapens skatter, den gifver mycken undervisning, men man kunde dock tänka sig historien stigande ännu ett steg högre upp. Så frågar Guizot: »skulle väl anatomen och fysiologen kunna föreställa sig människan sådan hon är, om de aldrig hade sett henne lefvande?»

Så är det ock med historieskrifvaren. Han kan icke fullständigt fatta ett förflutet lif, om han icke sjelf har lefvat deri.

Men huru skall detta ske? — Ja, huru det skall ske, är omöjligt att beskrifva och torde äfven för de allra fleste historieskrifvare vara omöjligt att utföra. Ty för att uppnå denna ståndpunkt fordras sådana egenskaper, som blott få bland menniskor ega. Här fordras den själskrafternas liflighet, som i en högre åskådning försätter människan utanför det dagliga lifvets förhållanden, så att hon ser det förflutna icke blott igenom det dunkla glas, som minnet framhåller, men såsom stode det ansigte mot ansigte. Den som besitter denna förmåga, han icke blott studerar historien; han lefver igenom det, som han studerade. Han icke blott läser om sådana saker, som t. ex. huru Gustaf Vasa vandrade husvill omkring i ett olyckligt fädernesland, men han gör i sitt sinne den vandringen sjelf, han lider flyktingens qval, han njuter befriarens fröjd. Han följer Karl den tolfte till Pultava, till Bender, till Fredrikshald. Har han sjelf gjort detta, så torde han också kunna ingjuta något af det lifvet hos någon af dem, hvilka höra hans tal eller läsa hans skrifter. Han uppkallar de döde i deras egna gestalter, så att efterkommande må icke blott se, men äfven *känna*, huru förfädren lefde. — Då, när detta har skett, är historien färdig.

Men härmed förhåller sig så, att denna art af historisk vetenskap icke kan läras, den beror af naturens gunst, som någon gång begåfvar en och annan bland dödlige med sina yppigaste skänker. Flit räcker icke dertill och förståndet stannar på halfva vägen, men utan dessa egenskaper går likväl saken icke heller för sig. Det må ingen tro, att snillefostret flyger fram af sig sjelf, likt Minerva ur Jupiters hufvud. Det är tydligt att det, hvarom vi nu tala, är ett verk af den själsegenskapernas rikedom, som vi kalla snille, men äfven detta behöfver sig till hjelp både jernhård flit och sansadt förstånd, fastän verkets fullbordan beror på snillets förmåga, oåtkomlig för allt mänskligt sträfvande.

Och derföre att gåfvan icke kan med arbete förvärfvas, länder det ingen till fel att han icke eger henne. Det är en dårskap att klaga deröfver, så mycket mera som besittningen just icke alltid gör sin innehafvare lycklig. Den dårskapen är brottslig, ty det är högmod i den. Pligten att vara nöjd med en mindre glänsande lott är, rätt besinnadt, en angenäm pligt. Mycket kan uträttas, äfven snillet förutan. Men stort ansvar hvilar öfver den präktigt begåfvade; det gäller att bruka gåfvan rätt.

Vigtigast af allt är en sak, som vi längre fram skola åter beröra, men vi kunna ej förbigå densamma, då vi tala om snillets rätta bruk. Vår mening är den, att ju högre historieskrifvaren rycker upp i vetenskapens högre sferer, desto heligare blifver pligten att vårda själens renhet, tänkesättets ädelhet, hjertats kärlek för Gud och menniskor, de lefvande och de döde. Denna själens adel fordras, på hvilken ståndpunkt som helst historieskrifvaren må ställa historien, men den blifver mera nödvändig, ju rikare anden är. Ty ju mera gripande inflytelsen kan blifva af det, som göres, desto mera ondt kan ske, om makten missbrukas. Den, åt hvilken mycket gifvet är, af honom skall mycket utkräfvas. Det fordras då, att karakteren höjer sig upp öfver sinlighetens låga äflan, ty sedlig styrka höfves den, som sätter sig att döma öfver lefvande och döde. Och det är detta, som historieskrifvaren gör, när han låter sin betraktelse uppstiga i de högre rymderna. Han dömer de döde i deras gerningars minnen och de lefvande i deras samvetens tal. Ty i domen öfver de döde ligger en fråga till de lefvande, om verlden har blifvit något bättre genom dem.

I sådan anda skildrad blifver historien icke tidens vetenskap blott, men evighetens tillika. Hennes kallelse blifver att förklara den eviga verldstyrelsens gång genom tiderna och, för att tala med Milton i hans skaldeverk, »med menniskan rättfärdiga Guds vägar».

Det vore dock att göra orätt mot de allra fleste historieskrifvare, om man ansåge detta historiens högsta ändamål förfeladt, så framt icke vetenskapen behandlas på ett sådant sätt, som sällan för någon dödlig är möjligt. Huru Gud styrer verlden, kan blifva uppenbart i betydligt mått, fastän han, som skulle vara de eviga lagarnes tolk, icke mäktade skåda all ljusets klarhet. Lycka nog, om historien skildras rätt på sin första och sin andra ståndpunkt.

I sjelfva verket behöfva icke heller dessa olika sätt att behandla historien vara strängt åtskilda. Likasom det ena förutsätter det andra, så kunna de också ingå i hvarandra.

Men historien är icke endast en vetenskap, hon ingår äfven i ett annat af det andliga lifvets lefnadsområden.

Tvänne begrepp finnas, som beteckna skilda sferer för den menskliga andens lif. Det ena är vetenskapens begrepp, det

andra är vitterhetens. Det sistnämda hade i forntidens talesätt ett vidsträcktare omfång, så att med vitter kunskap menades äfven den art af själsodling, som vi kalla vetenskap. Men i nyare tiders tal menar man med vetenskap lärdomens och det tänkande förståndets verk eller sådana arbeten, i hvilka dessa egenskaper äro öfvervägande, med vitterhet åter människoandens arbete, när vetandet icke utgör allt, men äfven en konstnärlig form utgör en hufvudsak. Historien är ett af vitterhetens hufvudstycken; den gifves en *historisk konst.*

Denna egenskap visar sig först och främst i framställningens klarhet, redighet och enkelhet, så väl i hvad angår hvarje särskildt faktum, som i anordningen af de särskilda fakta, så att hvarje sak får sin rätta plats i den sammanhängande kedjan, orsak får vara orsak och följd får vara följd, det hufvudsakliga framstår och det mindre vigtiga ställes i skuggan. Detta är det första profvet för den historiska konsten, att man skiljer hufvudsak från bisak. Det andra är att framställningen får vara ren från osmakligt prunk och konstlade utgjutelser. Vill historieskrifvaren bruka en liknelse, en betecknande bild, må han tillse, att liknelsen blifver enkel och klar och bilden verkligen svarar mot det, som skulle betecknas. Bevare han sig noga för falsk pathos. En historisk framställning kan vara praktfull, men dertill fordras i hög grad den egenskap, som kallas smak. Ändamålet förfelas genom hopade grannlåter. Allt skall ordnas på ett sådant sätt, att sakerna tala, d. v. s. den lärdom, som verkligen ligger i dem, framstår i historieskrifvarens tal, han blifver sakernas tolk.

Men det, som tolken talar, bör sägas med så ringa antal ord, som möjligt är, utan att uppoffra tydligheten. Kortheten är ett väsentligt kännetecken på en konstnärligt utförd historisk framställning, väl icke i den mening, som skulle hvarje historiskt verk vara litet till omfång; innehållet kan nog vara sådant, som gör boken lång; den korthet, som fordras, är blott hvad man kallar ett concist skrifsätt. Man läse de gamle och bland de nyare Geijer. Man akte sig dock att härma dem. Försöker någon detta, så är fara värdt, att han blifver en karrikatur. Men utan att göra sig till stora snillens apa kan man genom studium af deras skrifter tillegna sig något af deras anda. Desse mästare, som nyss nämdes, skrefvo intet ordsvall. Sådant bör historieskrifvaren sky såsom pesten. Aktar han sig icke, så

händer, att sakerna förlora sig i en massa af ord. En snillrik man sade en gång: »Sakerna, hvarom mycket talas, försvinna».

En frestelse finnes, som vi ville kalla det historiska frasmakeriet, hvilket består i ett ordande på sidan om ämnet i ett slags extra utgjutelser, som kunna klinga vackert nog, men om man lyssnar närmare, så ljuder klangen något ihålig. Frasmakeriet kan, om det icke närmare betraktas, förefalla mera saftigt och intressant än sanningen i sin enkelhet, denna fordrar ett mera kärft och, så att säga, dagsverksaktigt arbete, som förefaller obeqvämt. Den verkliga poesien har mycket att göra med historien, denna vetenskap är rätt poetisk, men den poesi, som blott är ett foster af en lättfärdig inbillningskraft och en tom hjerna, den är lika förryckt, antingen den gör sina konster med tillämnade snillefoster i historien eller den smider rim och svarfvar verser. Den som vill undvika detta fel, må vara uppmärksam på hvarje ord han skrifver; han skall likasom tukta sitt skrifsätt. Man vakte sig dock ej blott för att låta sakerna drunkna i ett haf af fraser, men äfven för en annan vanart, som vill lysa just med fåordigheten, tomma antiteser och ihåliga infall, som skola föreställa snilleblixtar. Antiteser med smak och infall med träffande sanning beteckna det verkliga snillet. Taciti antiteser voro icke tomma, Geijers infall voro icke ihåliga.

Historisk konst framställer sig slutligen fulländad på historiens högsta ståndpunkt, der häfdatecknaren bildar lefvande gestalter, så att en uppmärksam läsare känner sig likasom förflyttad till förflutna tidehvarf. Detta är just den historiska konstens högsta föremål.

På detta sätt konstnärligt utförd närmar sig historien till skaldekonsten. Ett poetiskt element finnes i historien, och bland häfdatecknarens frestelser och faror är också, att det poetiska elementet kan öfverväldiga honom, så att han låter vetenskapen förlora sin nyktra sans. Men det poetiska elementet får likväl icke undertryckas. Historieskrifvaren får väl icke såsom skalden skapa sitt innehåll sjelf, han får icke dikta, men den poesi, som finnes i de historiska sakerna, bör likasom lösgöras, så att densamma framstår i skildringen med lefvande drag, väl icke i formen, såsom skulle historien skrifvas på meter och rim, men på sådant sätt, att en poetisk ande fläktar mellan raderna. Och historiens poesi kan äfven ingjutas i verkliga diktareverk, så att historien såsom vetenskap försvinner, men qvarstår såsom

poesi, när dikten återspeglar historiens ande. Vi mena den episka och dramatiska dikten och den historiska romanen. Så har t. ex. skalden Walter Scott uppkallat till lefvande lif förflutna tidehvarf visst icke i den meningen, såsom skulle händelserna, som han förtäljer, vara historiska fakta — detta hafva de ej anspråk att vara och äro det icke — men i dem framställas med diktade berättelser historiska karakterer, så väl personer som tidehvarfvens seder, samhällsskick och bildningsart. Vi tro ej att någon historisk författare har skildrat medeltiden med så lefvande drag som Walter Scott i romanen Ivanhoe.

Allt detta vare sagdt om historisk vetenskap och konst i och för sig. Vi vilja nu kasta en blick på historiens förhållande till andra grenar af mänsklig själsodling.

Vi talade nyss om historiens förhållande till *skaldekonsten*. Vi sågo att denna bildningsart står så nära till historien, att de nästan ingå i hvarandra. Vi tänka på de gamla sagor och sånger, som äro källor för en forngammal historia. Poesien är äldre än prosan, de älsta minnena bära poetisk drägt. Men försigtighet fordras vid bruket af dessa kunskapskällor, ty de hafva uppkommit för helt andra ändamål än att tjena till rättelse för ofödda tiders vetgirighet. Och de innehålla ofta något mera än den rena sanningen. Stundom träffar man dock en poetisk form för ett innehåll, som icke är dikt, men historisk berättelse i metrisk form, t. ex. våra rimkrönikor. Ofta har dock dikten sin del i innehållet eller är alltsamman dikt. Det är en sak för den historiska kritiken att sikta och sålla detta innehåll för att skilja det, som är historia, från det, som är skaldedikt.

Men äfven det som är obemängd poesi kan ega en betydelse för historien. Vi nämde Walter Scotts diktverk: motstycken finnas i de gamla isländska sagorna, icke blott de, som förtälja händelser, hvilka verkligen tilldragit sig, men äfven de, hvilka äro af romantisk art. Personer och händelser får man då icke taga för verkligheter, men det gamla Nordens seder, bildningsart, samhällsskick upplysas af berättelsen.[1] Ty sagorna diktades i den ton, med den färg, som af tidens förhållanden föranleddes. Vår efterverld lärer nog veta, att vår tids romaner äro diktade,

[1] Se GEIJER, Svea rikes häfder, s. 170 i Samlade skrifter (1850).

men nog kan t. ex. ett och annat af Englands politiska lif upplysas ur vissa bland Bulwers skrifter.

Detta, som vi säga om historiens förhållande till dikten, måste närmast angå romanen samt den episka och dramatiska poesien. Men det saknar likväl icke en viss tillämpning på den lyriska dikten. Om den lyriske skalden sjelf var en för den politiska historien vigtig person, så äro hans lyriska skaldestycken ett bidrag till kännedomen om hans karakter. Så t. ex. konung Gustaf den andre Adolfs visor och krigspsalmen, som han har författat. [1] Men lyrisk poesi kan, äfven oafsedt skaldens personlighet, ega historiskt intresse. Sådana sånger kunna gifva en föreställning om tidens sätt att betrakta händelser, som timade, och människornas känslor under öden, som genomgingos. Sången blifver ett talande vittne ur folkets bröst. Se t. ex. de bekanta visorna af biskop Thomas om Engelbrekt. [2] Sånger finnas äfven, som på den tid, då de diktades, utöfvade ett bestämdt inflytande på människors handlingssätt och derigenom på historiska händelser, t. ex. den ryktbara Sinclairsvisan.

Och likasom skaldekonsten upplyser historien, gifver också historien ämnen att af dikten bearbetas. Detta förhållande är gemensamt för olika grenar af skön konst. Skalden besjunger märkvärdiga händelser och ryktbara personer, målaren tecknar och bildhuggaren hugger deras drag i bildverk. Men det är dock en skilnad, att den bildande konsten följer verkligheten troget och återgifver den samma oförändrad, visserligen idealiserad, men dock utan tillägg eller afdrag; skalden deremot lägger till och tager ifrån, han ombildar sitt ämne. Han måste så göra, ty verkligheten blandar en mängd opoetiska saker bland det, som poetiskt är. Det för poesien brukbara elementet träffas i synnerhet i den biografiska delen af historien och i allmänhet der talet handlar om personers handlingar och öden, men detta element kan dock äfven finnas, der historien talar om hela generationer och folkslag och handlar icke om en följd af händelser, men om stående tillstånd. Läse man t. ex. Augustin Thierrys skildring af den anglosachsiska och den normandiska nationalitetens brytning mot hvarandra i England. [3]

---

[1] Konung Gustaf den andre Adolfs skrifter, utg. af Styffe, s. 611 o. f.

[2] Scriptores rerum Svecicarum. D. 2. Sect. 2, s. 161.

[3] AUGUSTIN THIERRY, Histoire de la conquête de l'Angleterre par les Normands.

Vi yttrade ett ord om ett samband, som kunde finnas äfven mellan den *bildande konsten*, målarens och bildhuggarens verk, och den historiska vetenskapen. Dessa arter af skön konst, när deras ämnen hemtas ur historien, göra en tjenst åt vetenskapen. En skildring i ord kan aldrig erhålla en sådan åskådlighet, som målarens bilder på duken eller bildhuggarens i marmor. Häfdatecknaren kan också måla taflor, men åskådaren ser dem blott i ett medium af inbillningskraft och eftertanke. Målarekonstens taflor deremot och marmorstoderna ställa sig omedelbart framför den sinliga uppfattningen. För att med tanken och fantasien lefva sig in i det man ser, fordras en lifligare själskraft, än då man ser bilderna i deras kroppsliga former och, såsom förhållandet är med rätt ypperliga konstverk, man nästan tycker sig höra lifvet andas.

Men den bildande konsten har äfven en annan betydelse för historien. Det händer, att man i dess verk får söka historiens källor. Man studerar ju forntidens häfder i ruinerna, man samlar ju allt möjligt af husgeråd, verktyg och hvad öfverkommas kan af forntidens lemningar och med sådant letar man sig fram till insigt i de förgångna tidernas seder och bildning. Finnas nu bland arbeten från en forngammal tid äfven sådana, som kunna räknas till skön konst, så måste äfven dessa bära sitt vittnesbörd.

Från talet om bildande konst och poesi öfvergår betraktelsen till att tala om historiens förhållande till *filosofien.*

Dessa vetenskaper äro ej obeslägtade med hvarandra, ehuru de i visst afseende äro af helt olika natur. Historien hemtar sitt innehåll ur erfarenheten, men filosofien säger sig vara förnuftets egen vetenskap. Det vore också ett groft fel att sammanblanda dem med hvarandra. Gör man historien till filosofi, så blifver hon alldeles fördärfvad. Men icke desto mindre, huru behöfva ej dessa vetenskaper hvarandra? Filosofien, så mycket hon må prisa den rena tankens sjelfständighet, kan dock ej lemna erfarenheten utan afseende. Tankens lagar äro väl af evighet gifna och oföränderliga, men dessa lagar utöfva sin verksamhet inom erfarenhetens verld och förnuftet skulle icke hafva någon tillvaro för mänsklig förnimmelse, om ej denna verld funnes. Och människans sätt att bruka sitt förnuft, den föreställning hon gör sig om sin egen andliga natur samt om allt öfversinnligt

är icke oberoende af erfarenhetens intryck. Filosofien lefver ju i och genom sin egen historia, som utvecklar sig i en från tid till tid fortgående tankens rörelse, hvilken åter bestämmes af tidens skick och verldens händelser. Filosofiens innehåll må vara oberoende af all erfarenhet, men icke så filosofernes sätt att behandla detta innehåll. Den grekiska filosofien skulle ej blifvit sådan hon var, om det grekiska folkets hela lif ej varit sådant det var, detta lif, som det tillhör den politiska historien och den allmänna kulturhistorien att beskrifva. Medeltidens mysticism och skolastik skulle ej funnits, om denna verldsålderns bildning och lefnadsskick icke hade fått en helt ny karakter genom kristendomens uppenbarelse i verlden. Och det nya lif, som kyrkoförändringen i sextonde seklet samt boktryckarkonstens upptäckt och den klassiska litteraturens förnyelse uppväckte, huru har icke detta verkat på det filosofiska tänkandet? Historisk insigt fordras för att rätt allsidigt fatta filosofien.

Och historien åter, huru beror icke hon af filosofien? Hon skall ju skildra tidernas anda och människornas lif, hvilket allt åter i sin ordning står i närmaste sammanhang med det sätt, hvarpå tidernas tänkare tänkte. Om filosofien tager intryck af den yttre verlden, så gifver hon också intryck tillbaka. Om det grekiska lifvet bildade Sokrates och Plato, så bidrogo också desse män till detta grekiska lifs fortgående utbildning. Likasom filosofen ej fullständigt begriper den grekiska filosofien utan att känna Greklands historia, så begriper icke heller historieskrifvaren denna historia fullständigt utan kännedom om sofisterna, Sokrates, Plato och Aristoteles.

Och i vår tid, om det är sant att Hegel, om han lefvat i ett annat tidehvarf, ej skulle tänkt så som han nu tänkte, så kan väl ock så vara, att den nyare filosofiens tankeriktning har bidragit att göra vår tids lif sådant det är. Filosofien verkar medelbarligen, hennes innehåll begripes blott af ett ringa antal människor, men blifver genom dem tillämpadt på bildningens olika grenar. Slutsatserna likasom silas ut genom många kanaler och tränga sig in under olika former i det allmänna medvetandet. Människor, hvilka ej begripa en rad i en filosofisk skrift, tänka och handla dock under intryck af sin tids filosofi. Dessa intryck mottagas, utan att mottagaren märker deras upphof, ty de komma i en populariserad, så att säga utvattnad form. Blott skarpare hufvuden fatta den verkliga grunden i vetandets djup.

Så verkar filosofien på tidehvarfvets innehåll, hvilket är historiens, och på historieskrifvaren, emedan han är en medlem af sitt tidehvarf. Hans sätt att uppfatta sin vetenskap är icke oberoende af filosofens sätt att uppfatta sin. Detta gäller i första rummet om samtidens historia, men det saknar ej all tillämpning äfven hos dem, hvilka tala om forntiden. Ty likasom filosofen betraktar filosofiens historia ur synpunkter, som hans samtid utvisar, så bedömer den politiske historieskrifvaren och tecknaren af den allmänna kulturens historia de förra tidernas verk under intryck af den tid, hvari han lefver, och dessa intryck sammanhänga med tidens filosofi.

En förbindelse finnes således mellan historien och filosofien. Men Gud bevare oss från att förblanda dem med hvarandra. Filosoferne vakta sig nog, det är just ingen fara, att historien skulle tränga in på deras område, det är knappt lätt att säga, huru detta skulle tillgå. Men historieskrifvaren må taga sig i akt, att icke hans vetenskap varder bortkollrad af filosofien. Det är icke blott poesien, som kan kollra bort historien; filosofien kan göra samma skada. Det sker på det sättet, att historieskrifvaren varder sin bestämmelse otrogen och ur erfarenhetens verld flyger upp i spekulationens rymder och glömmer de gifna fakta för allehanda högvisa funderingar. Väl är det sant, att när historieskrifvaren försöker att genomtränga händelsernas betydelse, är han redan kommen ett stycke på vägen dit upp i de höga rymderna, der historien möter filosofien. Men då fordras försigtighet att ej gå öfver gränsen, det fordras att strängt fasthålla historiens begrepp såsom fästadt vid erfarenheten. Gör historieskrifvaren icke detta, men lemnar den yttre verlden och söker gå ända fram till de af erfarenheten oberoende yttersta lagarna och ur dessa lagar förklara erfarenheten, då är historien icke mera historia, den vetenskapen är bortkommen, upplöst i abstraktioner, händelserna försvinna i aprioriska tankebyggnader, personerna i töckenbilder. Historiens gestalter skola vara verkliga varelser med kött och blod, ej formler och tecken för ideer.

Ett annat sätt, hvarpå historien varder dödad af filosofien, är blott en tillämpning af det nyssnämnda sättet att likasom vrida historien ur led. Det består deri att historieskrifvaren använder på sin vetenskap en filosofisk metod och vill a priori konstruera verldens gång. Historien skall visserligen uppvisa

verldshändelsernas sammanhang, men icke så, att hon skulle söka ur förnuftsgrunder bevisa, att den eller den händelsen nödvändigt måste inträffa. Historien skall helt enkelt taga hvarje faktum sådant det är och visa, huru det gifna faktum kom att inträffa såsom en följd af andra fakta, lemnande för öfrigt i sitt värde den olösta frågan, huruvida verlden kunnat hafva sin gång äfven på något annat sätt. Filosofen gör filosofien, men historieskrifvaren skall icke göra historien, han skall beskrifva henne sådan hon är.

Nära beslägtad med filosofien är *teologien*, ehuru de icke alltid sämjas. Om historieskrifvaren lefver under intryck af sin tids filosofi, erfar han dock ännu större inflytelse af det sätt, hvarpå hans samtid fattar religionen. Han vore ej människa eljest. Religion eller brist på religion är det som djupast och kraftigast bestämmer den mänskliga karakteren; derföre måste verldshändelserna ytterst bero af det sätt, hvarpå de religiösa föreställningarna uppfattas, och den större eller mindre makt, hvarmed människorna låta religionen verka på lifvet. Detta gäller icke endast om de tidehvarf, i hvilka religionen har framträdt mer än vanligt såsom bestämmande makt äfven i det yttre lifvet, t. ex. reformationstidehvarfvet. Det gäller i grunden om alla tiders historia. Greker och Romare skulle med en annan religion blifvit andra folk än de voro. Om ej kristendomen funnits, skulle mänskligheten varit förlorad, när den romerska verlden ruttnade bort. Det tredje bland forntidens verldshistoriska folk, israeliterne, hade i sin religion förklaringen öfver hela sin historia, och i våra dagar — hvilka olika taflor får man ej skåda i de kristna, de mohamedanska och de hedniska folkens historia? Och bland de kristna kan det nog inträffa, att en protestant och en katolik skrifver historien på olika sätt. Denna olikhet beror dock mycket derpå, hvilka delar af historien framställningen omfattar. Der finnas stycken, i hvilka religionens inflytande stannar på ett visst afstånd. Men religionernas olika art verkar så kraftigt på hela den mänskliga själsodlingen, att denna ej kan utan kännedom om tidens religion begripas, och äfven det politiska lifvet beror i ej ringa mått af religionens skick eller oskick.

Så har äfven den inrättning, som skulle vara religionens vårdare, varit så nära förbunden med staten och väl ofta mer

än förbunden, alldeles sammanblandad med staten ända derhän, att politisk historia och kyrkohistoria nästan sammanfalla med hvarandra, och den ena är omöjlig att behandla utan förening med den andra. Derför är också den politiska historien ett vigtigt föremål att tagas i betraktelse vid studium af religionens vetenskap, teologien och icke minst för det religiösa lifvets olika förhållanden under olika tider. Kristendomen är evigt densamma, men han har varit på olika sätt uppfattad. Tidens händelser verka med olika intryck på människans sätt att umgås med Gud. Långa tider af veklig njutning och växande välstånd eller af nöd och brist eller af blodiga strider och grymma förödelser verka hvar på sitt sätt till att bilda särskilda skiftningar i människornas sätt att fatta religionens begrepp.

Det religiösa och det filosofiska tänkandet står dock på en annan grundval än historien. Men en annan vetenskap finnes, som står så nära till historien, att densamma blott med möda kan skiljas derifrån. Vi mena *rättsvetenskapen.* — Förhållandet är dock något olika för denna vetenskaps olika delar. Talar man om rättens rationella grundsatser, då är man inne på filosofiens område, ej på historiens. Handlar frågan åter om den positiva af människor lagstiftade rättsförfattningen inom ett visst samhälle, då kunna rättsvetenskapen och historien platt icke umbära hvarandra. Den positiva rätten kan blott på historisk väg förklaras. Den förutsätter sin egen historia, hvilken just utgör en väsentlig del af folkets och statens historiska utveckling. Å andra sidan åter blifver folkets och statens politiska lif till en stor del bestämdt i och genom dess rättsförfattning. Här finnes ett växelförhållande af den närmaste art. Historieskrifvaren, om han saknar all juridisk kunskap, har mången gång ganska svårt att reda sig på sitt eget egentliga fält, och juristen, om han är okunnig i den egentligen s. k. politiska historien, kommer ej långt med förklaringen, huru det tillgick, att rättsförfattningen blef sådan han är. Detta gäller såväl om det privata rättssystemet som om statsrätten, och en egen gren af rättsvetenskapen, folkrätten, är helt och hållet ett ur den politiska historien framgående resultat. Och så snart den politiska historien vänder sig till det inre af samhällets lif, förbinder den sig mycket nära med rättsvetenskapen, historieskrifvaren möter juristen och bägges forskningar sammanknyta sig till delar af ett gemensamt helt.

I en icke fullt så oskiljaktig förening befinner sig historien med *språkforskningen.* Men ett föreningsband finnes dock. I den vetenskapliga språkkunskapen ligger först och främst nyckeln till en viss del af historien, nämligen den som handlar om folkslagens ursprung och afser att bestämma deras nationalitet. Hela den etnografiska delen af historien hvilar hufvudsakligen på språkforskningen såsom grundval. Ett sansadt och grundligt språkstudium innehåller motgiftet mot fantastiska dårskaper, som just derföre, att ämnet är dunkelt, lätt nog kunna vilseleda forskaren långt bort från sanningen.

Och hvart helst historien vänder sig, finner hon sina källor stängda, om hon saknar kunskap i språket, som urkunderna tala. Och denna kunskap får icke stanna vid en viss färdighet att gissa sig till meningen. Det kan hända att ett historiskt faktum beror af ett par ord, som läsas olika i olika afskrifter af ett förloradt original. Då behöfves den insigt, som förstår att återställa en fördärfvad text eller tyda en svårläst. Textkritiken förutsätter ett grundligare språkstudium, än som består i en viss färdighet att nödtorfteligen tyda en författare.

På detta sätt blifver språkvetenskapen en hjelpvetenskap åt historien. Förhållandet är ömsesidigt. Folkslagens öden, deras förbindelser med hvarandra inverka på deras språk. Medeltidens latin behöfver sitt eget lexikon äfven för den, som granneligen förstår Ciceros språk. Slå upp Ducange: »Glossarium ad scriptores mediæ et infimæ latinitatis.» Detta lärda verk med titel af en filologisk ordbok är tillika af vigt för medeltidens historia. Der finnas ord, dem Cicero aldrig kände, och läser man ordens förklaring, får man ej blott ett filologiskt, men äfven ett historiskt innehåll, ty ordens förklaring hänförer sig till nya begrepp, som uppkommit ur förändrade samhällsförhållanden och kräfde nya uttryck. I den märkvärdiga urkund, som i Englands historia kallas »Magna charta», läsas följande rader: »Nullus liber homo capiatur aut imprisonetur aut dissaisiatur aut utlaghetur aut exuletur aut aliquo modo destruatur nec super eum ibimus, nec super eum mittemus nisi per legale judicium parium suorum vel per legem terre.» — Man ser, huru romarspråket barbariserades, när detta språk skulle tvingas att uttrycka begrepp, som ej hade funnits, när språket var ett lefvande språk.

Men allramäst framträder dock de båda vetenskapernas frändskap i den s. k. komparativa språkforskningen, som syssel-

sätter sig med det beslägtade och det olikartade i särskilda språk. Der behöfver språkforskaren historiens fackla att lysa sig med, på det han icke må tappa sitt hufvud i fantastiska drömmar, men från en verkligen grundlig komparativ språkforskning hemtar fornforskaren sin säkraste ledning.

Vi kallade språkforskningen en hjelpvetenskap åt historien. Så brukar man äfven benämna *geografien* och stundom har man kanske velat anse denna kunskapsart icke vara något annat än ett bihang till historien. Geografien är dock en fullkomligt sjelfständig vetenskap. Med historien sammanbinder den sig på flera sätt. Den gör så först och främst dermed, att historien behöfver känna den lokal, der händelserna tilldragit sig, orternas beskaffenhet och belägenhet.

Det händer ock stundom, att historiska fakta erhålla sin färg och sin karakter bestämd af geografiska förhållanden. Folkens förbindelser med hvarandra bero till en stor del af ländernas läge, storlek, naturförhållanden och hvad mera geografien förtäljer. Människan tager intryck af den fysiska natur, i hvilken hon lefver. Slättbygder och bergskrefvor amma olika folk; hafskusten eller ett stort instängdt fastland föranleder olika lefnadsförhållanden, hvilka åter blifvit bestämmande för nationernas ställning i verlden. Sveriges och Norges förhållanden till andra länder skulle vara helt annorlunda än de nu äro, om de båda länderna icke utgjorde en halfö, men voro utefter hela sin längd från norr till söder fastkedjade vid den stora ländermassan i östra Europa, eller om danska öarne icke funnos, men i deras ställe funnes öppen sjö eller en stor jordmassa, fasthängande vid Europas fastland.

Den del af historien, som i egentligaste mening kallas fornforskning, är i synnerhet förbunden med geografien. Frågar man, hvarifrån Sveriges invånare i urtiden kommo, så kan den frågan icke besvaras utan en öfversigt af de vägar, på hvilka de möjligen kunna hafva kommit. Bostädernas utbredning öfver landet och odlingens framsteg betingas af naturförhållanden, dem geografien beskrifver. Hvilken stor betydelse för mellersta Sveriges odling har icke sjön Mälaren haft och för Norrlands de stora fjällfloderna? Sveriges hufvudstad skulle icke ligga, der den nu ligger, om icke Mälaren der haft sitt utlopp.

På detta sätt visar sig historien förbunden icke blott med den politiska geografien, men äfven med den fysiska. Och huru

sprider icke historien sitt ljus tillbaka öfver geografien? Hela den politiska geografien handlar ju om människoverk. Hon talar om människornas sätt att bygga och bo på sin jord, huru de hafva sig emellan fördelat jordens yta. Men äfven det material, som den fysiska geografien har att behandla, är icke oberoende af det sätt, hvarpå människorna gjort sin historia. Odlingen beror af naturförhållanden, men verkar också tillbaka på naturen. Sveriges fysiska natur är väl icke aldeles den samma, som hon var på den tid, då våra förfäder togo landet i besittning. Skog växte mångenstädes, der nu växer säd, och vatten sköljde, der nu är torr mark.

Geografiens egen historia utgör ett vigtigt stycke af kulturhistorien, nära förbundet med den politiska häfdaforskningen. Människornas grofva okunnighet fordomdags om sin jord och huru kunskapen småningom har vuxit, de stora geografiska upptäckterna, Columbi färd till Amerika och Portugisernas till Ostindien utgöra verldshistoriska fakta af den största vigt. Vi hänvisa t. ex. till Peschels skrifter[1] och Vivien de Saint-Martins »Histoire de la Géographie.»

Geografien står på gränsen af de vetenskaper, som handla om människors verk och de, som handla om naturen. Den s. k. matematiska geografien är väl egentligen en del af astronomien och blifver derigenom beroende af *matematiken*, hvilken vetenskap äfven i annat afseende kommer historien till hjelp. Det är på matematisk väg historien sätter ordning i sin tidräkning, särdeles när olika folk begagnat olika sätt att räkna tiden. Om man t. ex. finner i Greklands historia ett faktum, som tilldrog sig i den eller den olympiaden, och i romerska historien ett faktum, hvars årtal var det eller det året »ab urbe condita», så vet man ingenting om tidsföljden, utan att räknesätten bringas till likhet.

Och i historien finnes äfven åtskilligt annat, som blott med räknekonstens hjelp kan bestämmas, t. ex. penningförhållanden och varuvärden, på hvilket vissa förhållanden, som hafva historiskt intresse, kunna bero. Så t. ex. om man får höra, att kon. Karl den elftes reduktion inbragte så och så stor summa i den tidens mynt, komma genast sådana frågor som dessa: hvad betydde en sådan summa på den tiden? huru förhöll hon sig till

[1] »Geschichte der Erdkunde» samt »Geschichte des Zeitalters der Entdeckungen» och väl äfven PESCHELS »Völkerkunde».

lifsförnödenheternas penningvärden? huru till vår tids myntförhållanden? Sådant låter sig icke utredas utan en viss matematisk uträkning.

Vänder man sig till de vetenskaper, som innehålla den egentliga naturkunnigheten, så finnes ett betydligt historiskt intresse i *medicinens* vetenskap. Historien får mottaga från forntiden fortplantade berättelser af sådant innehåll, att deras egenskap af dikt eller sanning måste bestämmas med tillhjelp af den vetenskap, som handlar om menniskokroppen. Så t. ex. när sagan förtäljer, att kon. Olof Tryggvason i sin fanatiska ifver för kristendomen lät aflifva en hårdnackad hedning och trollkarl i Norge på det sätt, att konungen lät uppspärra hans mun och i ett rör nedhalade en lefvande orm genom halsen, hvarefter ormen bet sig ut ur kroppen, så må anatomien och fysiologien besvara den frågan, huruvida sådant är möjligt. Är det omöjligt, så måste sagan vara dikt.[1]

Det finnes också ett vidsträckt samband mellan historieskrifvarens och läkarens vetenskaper. Åtskilligt i historien är sådant, som vidrörer läkarekonstens område. Hvilket inflytande hade icke pesten i Athen på Peloponnesiska kriget? — Den förfärliga farsot, som i Sverige kallades digerdöden, utgör ett ganska vigtigt faktum i medeltidens historia. — Det romerska rikets undergång och det romerska lifvets förfall var visst icke utan sammanhang med det fördärf, som i kroppsligt afseende genom liderlighetens följder genomfrätte den sig sjelf öfverlefvande romerska verlden. Nu skulle väl historiens uppgift vara att bestyrka, det sådana förödelser hafva egt rum och sådant fördärf har funnits, samt hurudan inflytelsen på det politiska lifvet och det sociala tillståndet har varit, men sjelfva det ondas beskaffenhet hörer till den medicinska vetenskapen. Historien vill dock gerna veta, hvaruti det onda bestod och huruvida någon hjelp mot det samma fans eller om det härjade oemotståndligt, till dess det hade uttömt sin egen kraft. Historien frågar, huru folket betedde sig för att motstå eller uthärda en sådan landsplåga, som digerdöden var.

En sådan sak, som det allmänna helsotillståndet, beror i ej ringa mått af det borgerliga lifvet, af sedernas beskaffenhet, men

---

[1] MUNCH, Det norske folks historie, D. 1, Band 2 s. 326.

verkar också tillbaka på dessa föremål, det ingår i kulturhistorien. Spetälskan under medeltiden föranledde tilldragelser, som sprida ljus öfver tidens sedliga skick. Denna sjukdom var på den tiden en allmän landsplåga i vissa länder. De spetälske betraktades med den rysligaste afsky. Verkliga förföljelser anstäldes mot dem, emedan de, såsom ett förbannadt utskum ur mänskligheten, misstänktes för de värsta illgerningar.[1] Sådant tecknar tidens anda.

Om någonsin ett växelförhållande mellan två vetenskaper finnes, så är det visserligen här. Sjukdomsformer hafva ju funnits, som aldeles försvunnit och nya hafva uppkommit. Hvarthän har spetälskan såsom allmän farsot tagit vägen? Hvadan har syphilis kommit? Sådana frågor torde näppeligen kunna besvaras endast ur fysiska grunder, sakerna hafva nog äfven en rot i sociala förhållanden, om hvilka historien talar. Huru förer ej kriget sjukdomen i sina spår? Och huru verka ej själens intryck på kroppen? Den själsegenskapernas stämning, den anda, som lifvar ett tidehvarf och bestämmer dess öden, kan ej sakna inflytelse på slägtets fysiska helsa.

En helt annan art af naturkunnighet innehålles i den vetenskap, som kallas *geologi*. Fornforskaren låter sig af geologien undervisas, huru jordlagren danades, hvarpå beror, huru långt tillbaka i tiden man eger att söka kulturens begynnelser. — Härmed sammanhänger *botanikens* och *zoologiens* betydelse för historien. Urtidens växter och djur beteckna möjligheten och arten af en urgammal kultur eller huru verlden var beskaffad, förrän menniskor funnos, hvilket ej kan vara utan vigt för historien att lära känna för jämförelsens skull. Och äfven i en jämförelsevis senare tids kulturhistoria torde fakta anträffas, som kräfva sin förklaring ur naturalhistorien. Det är ju på naturforskningens väg Skandinaviens urinvånare fått sin beskrifning. — På samma sätt får historien fly till *fysiken* och kanske till *kemien* för att få vissa frågor besvarade. Huru var det beskaffadt med den urgamla forntidens märkvärdiga byggnadskonst? Kanalerna, som genomflöto Babyloniens land? Egyptens pyramider, som bygdes så fasta, att årtusendens tid ej förmått rubba

[1] Michelet, Histoire de France. Paris 1879. D. 4, s. 144. Henry Martin, Histoire de France. D. 4, s. 546.

deras fogningar? Man hör märkvärdiga saker förtäljas, som fysiken må förklara, om den det kan. Arkimedes' mekaniska konstverk, huru hängde de till samman? Och i en nyare tid Gibraltars belägring, de utomordentliga krigsmaskiner, som Spaniens och Frankrikes förenade krigsmakt begagnade, och stridens slut att klippan förblef ointagen, allt detta berodde på förhållanden, som fysiken förklarar.

Hvad slutligen beträffar *astronomien*, så saknas icke beröringspunkter mellan denna vetenskap och historien. Så t. ex. talar Herodotus om Fenicier, hvilka sades hafva kringseglat Afrika i en egyptisk konungs tjenst och hade under vägen sett solen på motsatt sida mot den, på hvilken enligt den tidens föreställning solen skulle hafva visat sig. Berättelsens sanning betviflades, emedan den nämda naturföreteelsen ansågs omöjlig. Nu vet man dock, tack vare astronomien, att just så måste solen visat sig på den segelväg, som följdes. Samma sak, som fordom födde tvifvelsmålet, styrker nu berättelsens sanning.

För öfrigt måste det bero på astronomien att i förening med matematiken bestämma tidräkningen, men dessutom förhåller sig astronomien till historien på ett besynnerligt sätt. Det finnes i stjernkunskapen ett eget stycke, som väl nu mera är alldeles öfvergifvet och utdömdt ur vetenskapernas krets, men dock har haft sin tid, då det hade sin inverkan på historiska personers handlingssätt. Vi mena det lärdomens och vidskepelsens missfoster, som kallas astrologi. Märkvärdiga människor hafva funnits, som trodde på stjernhimmelns makt öfver människolifvet och rättade sina handlingar med afseende derpå. Hade man i behåll de astrologiska uträkningarne, så att man kunde jämföra dem med handlingar, dem historien känner, kanske skulle då åtskilligt blifva förklaradt, som nu är oklart. Men för att begripa de astrologiska beräkningarne skulle kanske fordras en ej obetydlig astronomisk insigt.

Slutligen för att återvända från det, som dock i sig sjelf är mycket olikt historien, till det som är likartadt, finnes en vetenskap, hvars förhållande till historien är sådant, att man icke frågar hvari likheten består, men snarare hvari skilnaden ligger. Denna vetenskap är *statistiken*.

Skilnaden är ingen annan, än att historien betraktar samhällen och folkslag i deras fortgående utveckling, men statistiken

betraktar dessa samma föremål i deras tillstånd vid en viss gifven tidpunkt. Men hvart och ett bland statistikens föremål kan hafva sin historia och statistiken blifver sjelf en historisk vetenskap, när den sammanställer tillståndet vid en tidpunkt med tillståndet vid en annan. Denna öfvergång till den historiska karakteren är af stor vigt, ty statistikens lärdom blifver fruktbärande allra mäst genom jämförelser. Historien åter, när den vänder sig bort från den successiva utvecklingen och meddelar sitt innehåll, sådant det gäller för en viss tidpunkt, upphör att vara historia och blifver statistik. Och likasom hvarje statistiskt föremål har sin historia, så har också hvarje historiskt faktum sin statistik. Den oupphörliga rörelsen, som historien beskrifver, blifver icke klar, om man icke vet hvad det är som rörer sig, d. v. s. att man behöfver lära känna tillståndet sådant detta var, när rörelsen försiggick, och denna kunskap innehålles i statistiken. Om man studerar t. ex. historien om kon. Gustaf den andre Adolf och svenska folkets segerrika bragder på hans tid eller, för att välja ett annat exempel, Karl den tolftes undergång och svenska folkets sorgliga öden på den tiden, behöfver man känna, huru detta folk i sin sammansättning var beskaffadt, huru talrikt det var, af hvilka folkklasser det bestod, dess adel, dess presterskap, bönder, städer o. s. v., kort sagdt, en mängd föremål, som höra till statistiken, om man fattar detta begrepp i dess vidsträcktaste omfång. I vår tid, på samma gång historien har vändt sig inåt, till att tala om lagar, om statens och kyrkans författning, om hvilka former funnos för den offentliga maktens utöfning fordomdags o. s. v., har historien blandat sig med statistiken. En svårighet är, att statistiska fakta upptecknades sällan fordomdags. Forntiden gjorde sig icke någon statistik. Denna vetenskap är nyare tidens verk och den nuvarande tidens historia vill till en stor del sammanfalla med statistiken. När man begrundar nutidens händelser, kommer man på samma gång att betrakta det nu lefvande tidehvarfvets tillstånd, samhällsinrättningarne, hvari det lefver, krafterna, hvarmed det rörer sig och gör sin historia. Det kan visst låta sig göra att skilja den historiska berättelsen från det öfriga, men då blifver den blott en framställning från den ena sidan.

Statistiken och historien blifva således på visst sätt en och samma sak. Statistiken har sina förbindelser äfven med andra vetenskaper, t. ex. den politiska ekonomien i och för den mate-

riella kulturstatistiken, men i sitt eget egentliga väsende är statistiken en särskild uppfattning af historien.

Detta hindrar icke, att ju statistiken kan begränsa sitt innehåll, såsom sker, då det statistiska arbetet stannar vid sådana »föränderliga och rörliga förhållanden, hvilka förnämligast genom siffror kunna kort och tydligt uttryckas». [1] Det är sådant, som i egentligaste mening kallas statistik och som den officiella statistiken innehåller. Men äfven med denna begränsning behåller statistiken sin vigt för historien. Statistikens siffror beteckna historiska resultater.

Så som nu är sagdt, kunna vi föreställa oss historiens väsende och dess förhållande till andra grenar af mänsklighetens högre bildning. På samma gång framställer sig den frågan: hvadan ifrån skall den historiska kunskapen hemtas? hvilka äro historiens *källor?*

I allmänhet sagdt måste förflutna tiders minnen vara historiens källor. Men dessa minnen äro bevarade under olika former. Så t. ex. kan det finnas en *stenskrifven* historia, som studeras på byggnadskonstens verk. Sådant är till en stor del det älsta stycket af verldshistorien, det som handlar om Orientens forntid. Och hos oss äro ättehögarne, stensättningarne vitnen om folket, som bodde i vårt land i urminnes tid. Så kan ock finnas en historia i jern och stål, i guld och silfver, en historia, som grundar sig på gamla fornsaker, redskap, lösörepersedlar af alla slag, vapen, mynt, sigiller. Det säger sig sjelf, att denna historia är mera kulturhistoria än egentligen politisk. Men af mynt och sigiller kunna äfven politiska tilldragelser upplysas. Numismatiken eller myntkunskapen och heraldiken eller kunskapen om sköldemärken, hvilka afbildas i sigillerna, äro egna kunskapsgrenar till hjelp åt historien. Inskrifter på mynt äro vittnen om konungalängder och händelsernas ordning i tiden och de utländska mynten vittna om folkslagens förbindelser med hvarandra. Sigillerna bestyrka personernas identitet, annat att förtiga.

Arm och mager vore dock historien, om hon icke egde andra källor än dessa. Ymnigare flyter kunskapens åder i den *muntliga traditionen.* Men der fordras försigtighet. Ty traditionen

[1] Betänkande och förslag rörande inrättningen af ett statistiskt ämbetsverk, s. 191.

blandar sant och osant; sägner, som gå genom många munnar, spädas ut med dikter, ett och annat varder bortglömdt, ett och annat varder tillagdt, och hela saken får en annan färg, än han ursprungligen hade.

Mera belåten känner sig forskaren, när han får lefva, ej bland sägner och rykten, men bland verkliga *urkunder, som utgått från personerna sjelfva eller åtminstone från deras samtid.* Detta förhållande kan dock blott inträffa med en jämförelsevis nyare tids historia. Vi säga jämförelsevis nyare, ty sådana urkunder kunna finnas, som blott i jämförelse med den älsta forntiden kunna kallas nya, men i förhållande till vår tid äro ganska gamla. Vi tänka på medeltidens diplomer och de gamla lagarne. Och för de tider, som ryckt fram något längre och sedan samhällets inrättningar blifvit fastställda, hvilken mängd af urkunder ega vi icke då? Ämbetsskrifvelser, anteckningar om konungars och furstars rådslag, fördrag, som blifvit ingångna, protokoll, som blifvit förda, bref, som blifvit utbytta mellan de handlande personerna, kungliga förordningar, som blifvit utfärdade. Riksregistraturen utgör ett eget bibliotek, Rikets Råds protokoll desslikes och riksdagshandlingarne utgöra ofantliga massor. Sällan finnes tid för en forskare, om ock tålamod funnes, att genomleta hela förrådet. Och ofta får han leta länge, innan han finner just det, som han för sitt ändamål behöfver. Och arbetet är icke lätt. Språket kan vara svårläst, när skriften är gammal, och om äfven språket är begripligt, kan den yttre stilen, pikturen vara dunkel. Medeltidens pergamentsbref fordra sin egen konst för att läsas.

Arbetet underlättas när de skrifna urkunderna förvandlas till *tryckta.* Men forskningen i arkiverna är dock i alla fall esomoftast erforderlig. Vare det också långt från oss att vilja nedsätta denna forsknings vigt och värde, men vi tillåta oss en anmärkning, att forskningens förtjenst beror icke derpå, att han är utförd i otryckta källor, men derpå, att innehållet, som frambringas, är sant och riktigt. Det kan då vara likgiltigt, hvadan ifrån det är taget. Och då nu rika samlingar af tryckta urkunder finnas, blifver det en misshushållning med tid och arbetsförmåga, att lemna dessa samlingar på sidan och låtsa, såsom ingen annan rätt värdig forskarelärdom funnes, än den, som har sin källa omedelbart i arkivforskningen. Det kan hända, att sedan man i arkivernas gömmor trott sig göra en upptäckt, så visar sig vid närmare granskning, att upptäckten länge sedan

var gjord och i tryck meddelad. Vore det oss tillåtet att i all blygsamhet gifva ett välment råd åt någon, som ämnar med tiden blifva historisk forskare, så skulle rådet så lyda, att han må efterse hvad för hans ämne brukbart kan finnas i de tryckta urkunderna och först derefter gå in i arkiverna för att fylla det som fattas. Detta kan då befinnas vara ganska betydligt. Men att söka i arkiverna det, som redan finnes i tryck, vore, för att tala med ett hvardagligt ordspråk, att »gå öfver ån efter vatten». Ett särskilt förhållande uppstår likväl, i fall någon bestämd misstanke finnes, att tryckningen icke blifvit med tillbörlig noggrannhet verkställd, men så länge sådan misstanke icke finnes, kan den frågan göras: om forskaren går förbi den tryckta upplagan, likasom vore denna icke värdig att begagnas, hvartill tjenade det då, att urkunderna trycktes?

Hvad för öfrigt beträffar urkundernas rätta bruk, så säger det sig sjelf, att deras innehåll bör med kritiskt förstånd bedömas för hvarje särskildt tillfälle, men en art af historiska källor finnes, som är, i allmänhet sagdt, af ett tvetydigt värde. Vi mena enskilde personers anteckningar om sin samtid och sin egen andel i tidens verk eller, med andra ord, den s. k. memoirlitteraturen. Denna borde visserligen vara pålitlig, alldenstund den kommer ur första hand, men der finnes en fara, att framställningen är ensidig och att opartiskhet saknas. Man behöfver icke alltid anse felet vara uppsåtligt, men framställningen blifver lätteligen färglagd med falsk färg under intryck af personliga förhållanden, fastän personen sjelf tror sig vara opartisk. Dock har memoirlitteraturen, om den granskas med urskiljning, ett eget värde. Ty den kan innehålla verkliga fakta, de der icke behöfva anses vara diktade, om de ock framställas i en dager, som kanske icke är den rätta. Men härvid får ett förbehåll göras. Det kan nämligen hända, att minnet sviker, när anteckningen göres, kanske långt efteråt. Ett särskilt intresse fästes likväl alltid vid skrifter af denna art, i fall författaren var en person, som hade haft en stor andel i tidens tilldragelser. Det blifver alltid en sak af vigt att förnimma, huru händelsernas verkmästare sjelf betraktade dessa händelser och förhållanden, som han bidrog att göra till historia, och huru han ville, att dessa saker skulle blifva af efterverlden ansedda.

Sådana enskilda meddelanden hafva blifvit betraktade såsom märkvärdiga på ett särskilt sätt, ty i dem skulle uppdagas det

inre af händelserna, driffjädrarne som drefvo, så att säga, hela det bakom den offentliga handlingen befintliga maskineriet, man skulle lära känna »interieurerna», hela det politiska spelets gång. Må så vara, ty i detta spelet finnes mycket, som, för att bruka ett teatraliskt uttryck, står bakom kulisserna. Detta kan visserligen komma fram på enskild väg, men då nu det, som på den vägen vandrar ut i verlden, icke var ämnadt att göra hemligheterna uppenbara, kan också hända, att sanningen icke framstår osminkad, och i fall berättaren icke sjelf var handlande person, men endast en åskådare af spelet, kan hända, att han inhemtade sin kunskap endast styckevis och fylde luckorna med gissningar. Kritik behöfves, att icke en historia, bygd på sådan grund, må blifva en sqvallerhistoria.

Med talet om denna art af historiska kunskapskällor hafva vi redan vidrört den art af kunskap, som hemtas ur *den historiska litteraturen.* Om denna gäller hufvudsakligen det samma som vi sagt om de tryckta urkunderna. Men vi mena dock nu något annat än dessa de egentliga källorna. Vi mena sådana skrifter, som innehålla en utur urkunderna utarbetad historia. Dessa skrifter kunna icke räknas såsom egentliga källskrifter, men det händer dock, att man får hålla dem till godo, när de egentliga urkällorna äro något fåordiga. Så t. ex. brukar man ju de gamla krönikorna. Men i allmänhet gifver man det rådet åt den, som vill vara en sjelfständig arbetare, att han skall gå ned i urgrundens djup, han skall studera källorna. Detta rådet är ett godt råd, om det brukas med förstånd, men det vore oförstånd, om sådana skriftställareverk som Puffendorffs, Wildes, Lagerbrings, Schönbergs, Reuterdahls, Strinnholms m. fl. skulle från studiiförrådet uteslutas. Det vore en för hvarje historieskrifvare afskräckande, en förtviflad lära, om desse författare och andre deras likar skulle i vår tid förlorat all brukbarhet. Ty om de, som skrifvit historien före dem, hvilka nu skrifva henne, skola dömas till en evig glömska, fastän de ej äro mera föråldrade än de, som nyss nämdes, så har den nu lefvande historieskrifvaren ej bättre öde att vänta för sina egna skrifter. Till en viss grad är detta öde dock oundvikligt, ty hvarje författare är sjelf en lärjunge af sin samtid, hans tankar och skrifsätt äro sådana den tidens bildning gjorde dem, han skrifver för sin tid och ej omedelbart för sent kommande tidehvarf. Han får då icke begära, att hans skrifter skola läsas i långliga tidehvarf,

sedan det, för hvilket de skrefvos, ej finnes i verlden. Det inflytande, en författare sträcker ut öfver framtiden, består i den andel, hvarmed hans skrifter ingingo i den fond af vetande, som framtiden tog i arf. Men om en olärd allmänhet ej i de gamla böckerna söker sin upplysning, så kan i dessa böcker finnas mycket, som förtjenar att uppsökas af den, som vill ej blott läsa en bok, men studera en vetenskap. Der kunna finnas åsigter uttalade, uppgifter meddelade, som tjena till vägledning, häntydningar på källor, som forskaren eljest skulle kommit att förbigå. Det är visst godt att gå till källorna, studera urkunderna, men det vore dock öfvermod att tillsluta sitt öra för deras tal, som på sin tid med sanningskärlek och grundlighet arbetade på sätt, som på deras tid arbetas kunde.

Det är också en fordran, som ofta göres, att hvarje historiskt arbete, som vill något betyda i vetenskapen, skall innehålla något nytt, något som icke förut var bekant, ett tillägg till vetenskapen. Men om denna fordran skall uppfyllas, fordras att man förvissar sig, att det, som skulle anses för nytt, verkligen är nytt. Fördenskull är nyttigt att göra sig underrättad, huru mycket de äldre historieskrifvarne viste. Det är ingen säkerhet, att den upptäckt, man tror sig hafva gjort, verkligen var någon nyhet. Och det nya i historien består icke endast i nya fakta, som uppdagas, och gamla misstag, som undanröjas, men äfven i nya åsigter som utvecklas, nya omdömen som fällas, nya synpunkter som framställa sig för betraktelsen, nya lärdomar som frambringas ur ett oförändradt, faktiskt material. För det begrundande, som dertill fordras, är studium af litteraturen en oumbärlig vägledning. Man kan i det, som andre hafva tänkt och talat, finna mycket, som förtjenar att besinnas, innan man sjelf bestämmer sin tanke och uttalar sitt tal.

Och för att nu fästa oss vid svenska förhållanden, vilja vi icke stanna vid historieskrifvare, som skrifvit stora verk, men äfven taga i beräkning en egen art af historisk litteratur, som vi ega, nämligen disputationslitteraturen vid universiteterna. Värdet är visserligen ojämt, der kan finnas mycket, som gerna må lemnas åt den eviga glömskan, men annat finnes der äfvenledes, om hvilket det samma icke kan sägas. Vi skulle tro, att forskaren icke förspiller sin tid, om han egnar en del deraf till att taga kännedom om den mängd af skrifter, som ligga undangömda i disputationsafhandlingar, t. ex. af Erik Michael Fant och Johan

Henrik Schröder. Äfven Geijer har lemnat goda bidrag i sina »Acta et litteræ ad historiam Svecanam».

Och medan vi tala om den historiska litteraturen, vilja vi tillägga en mening, om huru denna litteratur i vår tid bör vara beskaffad. Vi tänka oss historieskrifvarens uppgift icke blott i ett djupt studium af historiens urgrunder för att göra den lärda verlden ännu lärdare; vi anse det vara en lika vigtig uppgift att framlägga historiens resultat i lätt begriplig form för den olärda allmänheten, d. v. s. att *popularisera historien*. Här finnes hos vår tids allmänhet äfven utanför den vetenskapligt studerande kretsen mycken vetgirighet, och om någonstädes denna egenskap icke har vaknat, bör allt göras för att uppväcka den samma. Detta gäller om all vetenskap, all sanning, det gäller i stort mått om historien. Ty denna vetenskap handlar om lifvets lärdom och denna undervisning behöfves i vår tid mera än någonsin förr, derföre att den stora mängden af menniskor är i våra dagar mera än någonsin förr af hela tidens skick uppkallad att taga del i lifvets offentliga värf. Den, som icke älskar den demokratiska principen, må beklaga sig öfver tidens anda, men han kan, om han någon besinning har, icke neka, att tidens skick är sådant, och det kan icke hindras, att det så förblifver. Och om så är, att folkmassornas makt blifver en öfvermakt, måste det vara ett föremål af största vigt, att dessa folkmassor ej må blifva råa massor, men upplysas åtminstone med några strimmor af den högre bildningens ljus. Detta kan blott ske genom vetenskapernas popularisering och bland vetenskaper är historien den, som närmast tjenar för ändamålet. Derföre bör den historiske skriftställaren rikta sitt arbete icke endast till de lärdaste forskningar; det är icke mycket vunnet dermed, att, såsom vi nyss sade, de lärde blifva ännu lärdare, än de förut voro, och de vise ännu visare, om hela den stora mängden blifver okunnig och dum. Och för den art af historiskt författareskap, som vi då tänka oss, måste historieskrifvarnes förut befintliga verk, sådana som äro af verkligt värde, blifva det närmast användbara materialet, ehuru vi icke derföre underkänna den lärda källforskningens vigt äfven för den populariserade historien. Men vi tänka också på t. ex. Geijers skrifter, ej blott hans »Svenska folkets historia», men äfven hans afhandlingar i »Litteraturbladet» och dessutom i synnerhet de ryktbara »Tre föreläsningarne», De båda arbetena, källforskningen och litteraturens

studium, behöfva icke vara alldeles åtskilda. Men ändamålet är icke egentligen att framföra historien till en ny ståndpunkt, det ändamål, som närmast sökes, är att framställa historien, sådan hon efter redan utförda forskningar visar sig vara.

Tala vi också några ord om *metoden* för historiska studier, så förhåller sig så med alla vetenskaper och historien deribland, att studiernas vägar och sätt äro lika många som de studerande personerna, hvar och en har sin metod, som erfarenheten lärer honom. Men en regel finnes, som är allmän för alla och lyder så, att man må lära sig *elementerna* säkert. Det är en sägen, att Euklides skall hafva sagt, att det icke gifves någon »kungsväg» till geometrien.[1] Det samma kan sägas om historien, att det icke gifves någon genväg. Der finnes verkligen icke någon annan väg än den något besvärliga, som är full af fakta, namn och årtal. Det kan blifva ganska trögt och kärft att vandra på den vägen, i fall vandraren är en poetisk herre af den lösa arten. Men en sådan herre blifver icke heller något annat än en karrikatur på en historieskrifvare. Vi hafva sett en gammal bok med titel »Der gelehrte narr», den boken vilja vi rekommendera att läsas af poetiserande historieskrifvare, ty sjelfkännedom är nyttig. Den, som icke har sinne för fakta, namn och årtal, icke förmåga att bevara sådant i sitt minne, han må duga till mycket annat, men till historieskrifvare duger han icke. För den åter, som af naturen har fått det historiska sinnet, blifver det torra i de historiska elementerna icke tröttsamt, det kärfva icke osmakligt, fastän det kan se ut likt ett skelett; der blifver must och märg i de torra benen. Vi göra en jämförelse: ingenting kan synas mera torrt och andelöst än statistikens tabeller, men den, som har sinne att fatta hvad siffrornas sammanställning innebär, han kan med brinnande lust fördjupa sig i siffermassan; så kan också ske med det historiska registret på händelser, namn och årtal, hvilket äfven icke utan framgång kan uppställas i tabellarisk form. Tillräckligt för ändamålet är det visserligen icke. Den, som kunde räkna upp tusental namn, fakta och årtal från historiens början till år 1888, vinner icke genast derigenom en historisk bildning, men ännu mindre bildar han sig

[1] Detta yttrande af Euklides omtalas i företalet till MÅRTEN STRÖMERS upplaga af Euklides Elementa.

till historieskrifvare, om han icke kan räkna upp en mängd fakta, namn och årtal. Skulle någon göra ett försök att hoppa öfver den faktiska massan och springa rakt in i vishetens tempel, så faller han omkull och famlar i en evig skymning. Alldeles svarta natten blifver der väl icke, ty ett och annat vet han dock, men derföre att det han vet ligger i hans hufvud utan ordning, men med stora luckor, som äro aldeles tomma, uppkommer der intet annat än oklara tankar, hälften sanning och hälften dikt.

Den rätta tiden, då denna kunskap inhemtas, är barndomens åldersperiod, nämligen den del af denna ålder, då barnkammaren har blifvit utbytt mot skolrummet. På denna del af lefnadsbanan är förståndet svagt, men minnet är friskt, och det är denna egenskap, som i detta det första historiska studiet förnämligast anlitas. Dock fordras, att den faktiska kunskapen erbjudes i formen af en i möjligaste mått liflig berättelse, ty eljest kan den faktiska massan förefalla något tung att bära för den ännu späda kunskapsförmågan med dess outvecklade förstånd. Detta gäller såsom allmän regel, men vi hafva oss bekant, att ett och annat individuum kan finnas så af naturen utrustadt med historiskt sinne, att han redan i det nakna registret finner ett nöje och anar kärnan i det hårda skalet.

Och om man kallar denna kunskap en minneskunskap, så är dock förståndet, om också svagt, ej utan all del deri. Den mänskliga andens förmågor äro ej så alldeles åtskilda, såsom skulle någon af dem utöfva sin verksamhet alldeles allena; de äro samverkande krafter i en gemensam organism. Äfven i det receptiva arbetet, som minnet verkställer, kan förståndet icke vara alldeles sysslolöst. Vi kunna icke föreställa oss, att en människa, som icke är vansinnig, skulle kunna minnas någonting som hon alls icke förstår eller tror sig förstå. Sådant fäster icke uppmärksamheten. Ett blott och bart inpräglande af fakta utan någon aning om deras betydelse måste blifva dödande tråkigt. Det fordras en på sitt sätt heroisk ansträngning, om ett sådant studium skall låta sig utföras.

Derföre säger man också med allt skäl, att studierna skola drifvas sjelfständigt och icke stanna vid ett mekaniskt inlärande af läxor. Detta betyder, att den studerande skall, i den mån förståndet växer i ålder och styrka, tänka på det, som han i minnesläxorna inhemtade, och med egen eftertanke draga slutsatser ur kunskapen. Så bör det vara, men för att det skall kunna så

blifva, måste minneskunskapen finnas. Finnes denna kunskap icke, så kan man visst i alla fall gloriera i den tron, att man är en spekulativ historiker, men i sjelfva verket har man inte att spekulera på. Man kan hålla tal och skrifva luntor, fulla med allehanda, som man kan kalla idéer, om man så vill, men om idéerna sakna faktiskt underlag och blott sprungit fram ur författarens egen fantiseringsförmåga, hvarthän taga de då vägen? Idéerna fladdra i luften och blåsas sönder af den minsta väderpust såsom såpbubblor, och deras namn är munväder.

Men om vi under detta namn inbegripa allt historiskt och politiskt skriftställeri och s. k. vältalighet, som icke är bygd på faktisk grundval, så är icke dermed sagdt, att denna grundval skall framstå i talet eller i den skrifna boken, men den *skall* finnas i talarens eller författarens hufvud. Eljest blifver det, som skulle vara lärorikt, blott hvad man kallar prat, och *sådant* kan hvar och en åstadkomma, om naturen begåfvat hans talorganer med en viss liflighet.

Detta gäller lika mycket ehvad man föder fram idéerna sjelf eller lånar dem af någon annan. Och i det senare är intet ondt, om blott man bekänner sanningen och ej bjuder till att lysa med lånta fjädrar, ty om man det gör, blifver man en narr och får till och med ett visst tycke af en skälm. Men med vilkor att man låter sin kunskap blott gälla för hvad den samma verkligen är, blifver det icke mera ondt deri, att man tillegnar sig andres tankar, än att man åt sig förvärfvar den faktiska grund, ur hvilken dessa tankar utgingo. Detta är hvad man bör göra; eljest blifver man, såsom Tegnér uttrycker sig, lik en telegraf: »han vet ej sjelf hvad han förkunnar».[1]

Från den receptiva ståndpunkten, som är den grundläggande, uppstiger den sig bildande häfdatecknaren till en *reflekterande betraktelse*. Detta följer af det vi här ofvan yttrat, att historiens bestämmelse icke är att blott framlägga det gifna innehållet, men äfven att uppvisa sammanhanget och dermed förklara betydelsen af mänsklighetens gång genom tidehvarfven. Dertill fordras att icke blott ransaka skrifterna, men äfven tänka på hvad det var, som utransakades. Det lönar mödan, att under det oupphörliga letandet i böcker och skrifter göra uppehåll emellanåt och ställa den frågan till sig sjelf: hvad betyder *detta*,

[1] Tegnér, Samlade skrifter, tr. 1848. D. 4, s. 162.

som jag ser? Man skulle kunna säga till den, som studerar historien, det samma, som skalden Goethe har sagt om en konstnär och Tegnér efter honom citerat: »du öfvar blick, du öfvar hand, så öfva äfven ditt förstånd ett grand». [1]

Och har han detta gjort så, att han förstår historien, så långt hans förstånd sträcker sig, så må han äfven uttala slutsatserna, som hans forskningar gifvit honom. Det är en gammal lära, att historien skall framställas objektivt, så att sakerna tala. Läran är god, men hindrar icke, att sakernas tal nedskrifves med historieskrifvarens penna. Historiens bestämmelse är att låta den tid, som har varit, blifva en lärare för den tid som är, på sätt som romaren Livius förklarar i företalet, som han har stält framför sitt historiska verk: »Hoc illud est præcipue in cognitione rerum salubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illustri posita monumento intueri. Inde tibi tuæque reipublicæ quod imitare cupias, inde foedum inceptu foedum exitu, quod vites». Men detta ändamål vinnes icke, då historieskrifvaren blott framlägger sakerna, lemnande åt eho det vill att sjelf draga ut slutsatserna. En sådan framställning kan åstadkomma mycket godt, i fall den reflekterande förmågan och hågen att bruka henne finnes hos dem, hvilka läsa de historiska skrifterna. Men man får ej förlita sig derpå, att så förhåller sig. Det kan lätt inträffa att eftersinnandet uteblifver eller blifver alltför svagt. Hvar man är ej vuxen den uppgiften att bearbeta kunskapen, som han har mottagit. Och äfven om den tänkande förmågan finnes, är ej säkert, att hon vaknar vid åskådandet af historiens bilder, hon kan behöfva en väckelse med det, att bilderna ej blott förevisas, men äfven förklaras, så att sakernas tal må blifva hördt äfven af lomhörda öron. Och äfven den eftertanke, som uppväckte sig sjelf, kan behöfva en ledning, för att icke gå vilse i sin tankegång. Men visserligen kommer allt derpå an, att ledningen gifves med förstånd, så att han icke blifver en missledning. Ty äfven historieskrifvaren kan gå vilse och vilseleda andra. Men här gäller att missbruket icke upphäfver bruket, ty lika som vägvisaren möjligen kan taga miste om vägen, så kan ock vara lika möjligt, att han icke så gör. Den möjligheten har sannolikhet, så vida omdömet grundas på förutgående forskning. Det är dessutom ingen nödvändighet, ingen skyldighet att

[1] TEGNÉR, Tal i Jönköpings skola 1827. Samlade skrifter. D. 5, s. 200.

antaga historieskrifvarens vägledning på god tro. Den kan af läsaren underkastas pröfning. Och vore vägledningen borta, så vore säkerheten icke större, att icke läsaren vilseledde sig sjelf. Det må vara ett fel, att författaren påtrugar läsaren sina idéer, men det är ingen fara med det trugandet. Läsaren behöfver icke låta truga sig, hans tanke är fri, men äfven författaren må ega sin frihet att säga sin mening. Objektivt blifver framställningssättet i alla fall, så länge författarens tal blott är sådant, som sakerna sjelfva dikterade. Är det icke så, då förvandlar sig historieskrifvaren till frasmakare, om hvilken art af menniskovarelser vi här ofvan hafva sagt vår oförgripliga mening. Men skulle den, som skrifver historien, vara skyldig att intet annat göra än ställa de historiska fakta i en rad, det ena bredvid det andra, så, äfven om der blifver sanning i historien, så blifver der icke något lif. De historiska bilderna blifva något skelettartade, historien blifver dödens vetenskap, i stället att hon skulle vara lifvets. Der bör finnas ej blott kunskapen, lärd och torr, men der bör äfven låta sig kännas andedrägten af en lefvande ande, så att man hörer i talet ett mänskligt hjerta klappa. Det bör ej så vara, som Tegnér har sagt om Goethes skaldekonst: »skald ser jag öfver allt, fast mänskan ingenstädes».[1]

Det stora fel, mot hvilket man ej nog mycket kan varna, består deremot deruti, att sammanhanget kan blifva konstgjordt, historieskrifvaren uttalar icke sakernas verkliga tal, men meningar, dem han sjelf har tillverkat. Historien göres då till ett verktyg åt förutfattade meningar, sanningen bortfantiseras och vetenskapen förnedras till träl under vetenskapsidkarens hugskott. Denna frestelse är icke lätt att öfvervinna. Man måste brottas med sig sjelf. Det kan hända den ärligaste, den bäste, att han snafvar på foten i den brottningskampen. Men det är blindhet att icke se något annat i historien än bekräftelsen på egna älsklingsidéer; det blifver påkostande att öfvergifva dessa idéer, när man finner dem af historien vederlagda. Det var i en sådan kamp Geijer hade kämpat och segrat, när han gjorde sitt »affall».

Derföre förbinder sig den historiska kritiken ej mindre med den reflekterande verksamheten än med den faktiska undersök-

[1] Tegnér till Franzén. Samlade skrifter. D. 2, s. 85.

ningen. Det gäller att skilja sanningens verklighet från inbillningens dikter, att återställa den sanning, som var missförstådd, och granska slutledningarnes följdriktighet. Härunder löper forskaren fara att tappa sitt förstånd. Han träffar antydningar obestämda, underrättelser ofullständiga, vittnesbörd af olika sagesmän, afgifna under olika förhållanden, med saken sedd ur olika synpunkter. Konsten är att urskilja hvad verkligen trovärdigt är och hvad icke, man kan få leta efter gnistor af ljus, en här och en der, kanske inbäddade i fördomar, oförstånd, ensidighet, för att icke tala om den rena lögnen. Då kommer frestelsen att låta egna inbillningar gälla. Det är märkvärdigt att se, huru lärdomen kan narra sig sjelf och skarpsinnigheten blifva alldeles förryckt.

Och dylik fara växer äfven på helt annan mark, der källorna äro öfver måttan rika. Der ymnigt ljus strålar, kan man lätt blifva solblind. När många underrättelser finnas, kan man sammansätta dem på fri hand och draga slutsatser, sådana man helst vill hafva dem. Så faller man i den stora synden, som kallas att konstruera historien.

Men fantasiens tygellöshet är icke den historiska kritikens enda fara. En annan kan finnas af aldeles motsatt art, som födes af fantasiens fattigdom. Der materialet är magert och forskaren klent försedd med fantasiens gåfva, fordras förståndets styrka för att finna något, der ej mycket finnes. Det kan då hända, att man tycker sig finna intet, och vetenskapen försvinner. Ty fantasien, om hon förvirrar, kan också upplysa, om hon får vederbörlig uppfostran af förståndet. Varder det ljuset alls icke upptändt, så finner man i historien endast torra benbyggnaden och iskalla döden. Blifver inbillningskraften upprorisk mot förståndet och förståndet för svagt att kufva upproret, då blifver vetenskapen dårskap, men om inbillningskraften har så stackota vingar, att hon icke kan flyga något alls, då blifver historien utfattig. Der finnes i denna vetenskap åtskilligt, som ej kan förklaras på annat sätt än genom den andliga verksamhet, som kallas »divination». Blott förståndets och inbillningskraftens förenade energier bringa historiens frukter till mognad och detta arbete är, såsom Geijer har sagt, ett brytande såsom att bryta schakt i en grufva.[1]

[1] Samlade skrifter, Afd. I, D. 3, s. 14 (1851). Detta yttrande af Geijer gäller dock närmast filosofien.

Vi hafva talat mycket om fantasiens bruk och missbruk i historien, ty saken är vigtig; vi hafva talat derom äfven med fara för omsägning. Vi låta nu betraktelsen öfvergå till den höga värdighet historien tager i anspråk, då hon sätter sig att vara en *domare öfver lefvande och döde*. Historieskrifvaren hafver då åtskilligt att allvarsamt besinna. Först och främst att han aldrig må tro sig hafva utfört ransakningen så fullständigt, att icke densamma kan behöfva upptagas ännu en gång. Ingen historieskrifvare må tro sig hafva *uttömt sitt ämne*. Längre än Geijer inträngde i Sveriges historia, tränger ej mången in, men icke desto mindre kan i de delar, som Geijer har behandlat, denna historia skrifvas om igen både en och flera gånger, utan att en efterföljande historieskrifvare behöfver låna ord och tankar af en föregående. Så mycket mindre kan ämnet uttömmas, som det ej sällan händer, att man i det, som bekant är, får så litet veta, att det som man vet är nätt och jämt tillräckligt att uppväcka en liflig önskan att få veta mera. En på detta sätt förarglig historia är den, som handlar om Sveriges medeltid. Det kan sägas med sanning, som Geijer har sagt, att »Sveriges medeltid är full af oreda och har ingen glans att dermed besticka ögat.[1] Dock finnes der åtskilligt som lockar forskaren med makt. Men man vet ej mycket. Hur litet veta vi ej om en så märkvärdig man som Birger Jarl? Man kan knappt göra sig en bestämd föreställning, hurudan människa den mannen i sin helhet var. — Och i allmänhet sagdt, är lifvets lärdom, det är historiens, af så mångsidig art, att äfven efter det ansträngdaste bemödande att fatta lärdomen hel och hållen, man dock aldrig är säker, att ej af dem, som efter komma, nya sidor i sakerna kunna upptäckas, nya synpunkter uppställas, nya slutsatser dragas fram.

En annan anmärkning vilja vi också göra, som synes oss vara betydelsefull. Den lyder så, att historieskrifvaren, som skildrar det förflutna, bör taga sin *utgångspunkt i det närvarande*. Det finnes en gammal lära, som säger: »Stat sua cuique dies», d. ä. att hvarje tidehvarf skall mätas med sitt eget mått, och således icke den närvarande tidens grundsatser brukas till rättesnöre vid ransakning och dom öfver tidehvarf, då dessa grundsatser voro okända. Detta är sant, den gamla läran är

[1] Svenska folkets historia, D. 1, s. 287 i Samlade skrifter.

fullkomligt riktig, om man förstår henne rätt. Men nu vore väl meningen, att den lärdom, som hemtas från forntiden, skulle blifva nyttig för den tid, som nu är, och detta lärer den väl icke blifva, om ej det förflutna betraktas i dess förhållande till det närvarande, så att tidehvarfvens likhet och olikhet tagas i betraktande. Något finnes alltid, som är lika i alla tider, ty det som är allmänt mänskligt förändras icke. Så mycket mänskligheten må ombyta drägt och sätta ny färg på historien, så är likväl den mänskliga naturen alltid densamma med samma kunskapsförmåga att tillegna sig erfarenhetens intryck och sig lik i tankens makt att tänka, i känslans rörelser, inbillningskraftens skapelser och viljans drifter. Detta det allmänt mänskliga skall historien urskilja för att se, huru det har skiftat i en mångfald af växlande gestalter, till dess det har kommit till den sista gestalten, som dödliges ögon hittills skådat. Blott när historien betraktar, huru denna den sista uppenbarelseformen förhåller sig till de föregående, blifver vetenskapen rätt lärorik.

Men alla de former mänskligheten genomgått äro icke lika lärorika för den närvarande tiden. Klokast gör den historieskrifvare, som väljer till sitt ämne sådana stycken af historien, som hafva lärdom att gifva just af den art, som samtiden mäst behöfver lära sig.

Kanske skulle man kunna våga en den djerfvaste fråga: huru förhåller sig samtidens historia till framtidens? Kan en framtidens historia finnas på förhand? Svaret på denna fråga är i det hela betraktadt det lättaste att gifva, nämligen att sådan historia icke kan finnas. Dock vore det förhastadt, om man ansåge sjelfva frågan vara en dåres tal. Ty om man nöjer sig med allmänna antydningar, kan en siareförmåga verkligen finnas. Hvilka former för sitt lif en kommande tid skall åt sig bilda, hvilka krafter den skall uppväcka, hvilka öden den skall draga öfver sig, detta är och förblifver för de nu lefvandes ögon fördoldt. Men vissa allmänna häntydningar kunna dock finnas, vissa allmänna riktningar låta sig urskiljas, i hvilka mänskligheten rörer sig mot okända öden. Då man vet, huru verldshändelserna hittills hafva sammankedjat sig och hurudant i följd deraf det sista hittills kända tidehvarfvet, det närvarande, har blifvit, så kan man deraf med temlig sannolikhet förutse, hurudant lynnet skall blifva hos den framtid, som nu är i dagbräckningen.

Men dåraktigt vore det att sysselsätta sig med spådomar om mänsklighetens framtida öden. Vår tid har göromål nog att sköta sig sjelf. När denna tid är gången, må framtiden taga sitt arf och bruka det bäst den förmår. Pligten för oss är fyld, om arfvet är af god beskaffenhet. Ty på den tid som gick, beror den tid som kommer. Men på den tiden beror att förkofra arfvet, om det var godt, och rensa bort det, som dåligt var. Huru detta hittills har skett, det goda blifvit ännu bättre, men slagg och otyg skrädades ut af en sig i stigande fullkomning utbildande mänsklighet, eller tvärtom, huru ogräset har fått växa och det goda förqväfdes, detta förtäljer verldshistorien och deri ligger domen öfver tider, som nu äro forntider. Men ransakningen skall fortgå; den tid, som nu lefver, är icke utesluten derifrån; han är skyldig att göra sin bekännelse om huru han vårdade arfvet, som forna tider gåfvo, och huru han bereder det arf han sjelf skall gifva åt sin eftertid. Häruti ligger ett stort, ett förskräckande ansvar, ty handlingarna sträcka sina följder in i osedda tider, och om den uppfostran, mänskligheten gaf sig sjelf till dugande dygd, bär sin frukt, så bredde också lasten och lögnen ut ett fortlefvande fördärf, så att den eviga verldsstyrelsens lag måste blifva, att fädernas missgerningar straffas in på barnen. Verldshistorien, grundligen betraktad, är visst icke mänsklighetens äreminne, hon är lika mycket dess syndabekännelse. Det är en nedslående känsla, då man studerar historien, att man ofta befinner sig i dåligt sällskap.

Men det vore dock en tröstlös lära, en förtviflad, om man öfverlemnade sig handlöst åt sådana intryck. Det kan icke nekas, att oaktadt allt ondt och dåligt, som har funnits och finnes i verlden, har mänskligheten dock tagit framsteg ej blott i konstfärdighet att bruka naturens gåfvor och lifvets medel, men äfven i verklig kunskap om sanningen, aktning för menniskorätt och äfven i verksam menniskokärlek. Här är icke endast ondt i verlden, icke endast godt; god säd och ogräs växa tillsamman, till dess skördetiden kommer. [1] Men sådan är blandningen, sådan det ondas makt, att man vore frestad säga, att Gud leder verlden framåt i trots af menniskorna. Ty historien är rik på dygder, som voro något ihåliga, och bedrifter, der äran lyser med en glans, lik skenet af falska juveler.

---

[1] Nya Testamentet, Matth. Evang., kap. 13, v. 24 o. f.

Allt detta tillhör historiens mästare och vise att urskilja, det ena från det andra, och uttala domarens utslag, nu till berömmelse, nu till straff, människorna till upplysning och varning. Tänka vi oss häfdatecknaren stående inför denna sin kallelse, då återkomma vi till det, vi talade om pligten att bevara själens renhet, karakterens ädelhet och uppfylla kärlekens fordran, kärlek för människor och kärlek för sanning och rätt. Vi vilja för minnet återkalla förut sagda ord:[1] »Af hjertat går lifvet. Man skall arbeta med djup vördnad för den sanning man söker: aldrig var denna pligt större för någon än för häfdatecknaren; ty han rörer sig bland lefvande andar, som hafva moralisk rätt, han står i ett personligt förhållande till dessa döda slägten, hvilka det hörer honom till att väcka upp ur deras grafvar, att deras gerningar må tala sanningens ord till de lefvande. Desse s. k. store män, som voro verldsstyrelsens redskåp, och dessa folkslag, som förgingos, hafva en rättighet, att deras minnen må bevaras i sanning och deras gerningar dömas med rättvisa. En hvar, hvars själ ej högmodets ande har fullkomligt förstockat, kan blott med ett bäfvande sinne intaga historiens domaresäte, och det finnes blott en kraft, som höjer modet och stödjer det vacklande sinnet. Denna kraft utgår af kärlekens ande. Af den skall häfdernas tecknare låta sin penna föras, icke kärleken blott till den eviga sanningens idé, men äfven den personliga kärleken till människor. Historieskrifvaren skall hafva ett hjerta för mänsklig lust och nöd, äfven den, som för århundraden tillbaka upphört att röra lefvande människobröst, han skall älska de döde. Och såsom den rätta kärleken ej är lek, men allvar, sträng och mild tillika, rättrådig och samvetsgrann, så skall häfdatecknaren icke strö smickrets doft öfver dygder, som kanske ej voro så stora, som verlden trodde, men han skall också låta försoningens ande fläkta öfver synder och fel, åt hvilka han, som ransakar hjertan och pröfvar njurar, kanske redan har gifvit en mildare dom.»

Med sådant sinnelag må häfdatecknaren utföra sitt vördnadsbjudande värf. Han skall då finna mycket, åt hvilket han gifver, om också blott ett måttligt beröm, dock ett rättvist erkännande, mycket också, som han straffar. Åtskilligt kan han äfven finna, som, ehuru ej egentligen straffvärdt, dock icke gifver

[1] Smärre skrifter af W. E. SVEDELIUS, h. 1, s. 43—44.

åt personerna någon' rättighet till åminnelse hos efterverlden. Frågar man, hvilka desse bland historiske personer äro, så svare vi med skaldens ord, den store Dante,[1] som när han inträdde i de fördömdes förgård, mötte en skara af döde menniskors andar, som här i lifvet lefvat »utan skam och utan ära» (»senza infamia e senza lodo»). Han såg dem blandade med desse änglar, »som ej gjorde uppror mot Gud och ej heller voro trogne, men voro för sig sjelfve».[2] Skalden säger om desse menniskor, att efterverlden ej låter deras rykte lefva: »låtom oss ej tala om dem, men blott kasta en blick och gå vår väg».[3] Desse liknöjdhetens lättingar hafva väl också sin plats i historien, ty deras overksamhet var också en sak, som något betydde. Det är sant, att ingenting sker förgäfves, äfven det skenbart obetydliga har en betydelse. Hvad du tänkte, hvad du gjorde, hvad du såg, hvad du hörde, äfven det ringaste, alltid väger det något på den våg, der vigternas tyngd mätes med allseende ögon, men våra ögon äro för svaga att se, hvad de vigterna väga. Personlig rätt till åminnelse finnes icke för dem, hvilka ingenting gjorde, hvars vigt och värde kan af oss värderas. Efterverlden stannar vid de stora dragen, på det ej blandningen må blifva sådan, som när anblicken af de resliga träden stänges af slingerväxter. Allt skall hafva sin rätta plats enligt regeln: »detta är detta».

Med dessa ord hafva vi talat till punkt, ej så som skulle ej mycket mera kunna sägas, men vår mening har blott varit, att med några ord göra vetenskapens stämma hörd, när hon talar om sig sjelf, bekänner sin svaghet, men kräfver vördnad för sin vördnadsvärda bestämmelse.

---

[1] La divina commedia. Inferno, Canto 3.

[2] »Mischiate sono a quel cattivo coro dei angeli, che non furon ribelli, ne furon fideli a Dio, ma per se foro».

[3] »Fama di loro il mundo esser non lassa. Non ragionam di lor, ma guarda e passa».

Strödda meddelanden och aktstycken.

Klagodikt öfver en svensk beskicknings lidanden i Ryssland under åren 1569—1572.

Nils Gyllenstiernas legation till Ivan den förskräcklige, hvarom i senaste häfte af denna Tidskrift en berättelse var införd, blef rik på följder af helt annat slag, än konung Erik önskat och hoppats. I inledningen till denna relation nämdes, huru ryska sändebud på grund däraf anlände till Sverige våren 1567 för att få fördraget om Katarinas utlemnande ratificeradt och att afhämta sjelfva furstinnan, huru den qvarhölls in på följande år och under hertigarnes resning mot Erik blef misshandlad och plundrad, men slutligen fick återvända hem. Låt vara att Erik aldrig på allvar haft för afsigt att utlemna sin svägerska under broderns lifstid, underhandlingen därom lemnade likväl ett det skarpaste vapen åt hans fiender, som de ej underläto att begagna sig af, och bidrog visserligen i hög grad till hans störtande. Johan sjelf var emellertid angelägen om att bevara grannsämjan med Ryssland och afsände redan 1569, för att förnya freden, en beskickning, som till hämd för den behandling Ryssarne undergått i Sverige behandlades af storfursten på ett i folkrättens historia oerhördt sätt. Först efter fulla två års förlopp fick den, utplundrad och i alla afseenden illa behandlad, återvända till Sverige, och det dröjde ej länge, innan fejden med Ryssland på allvar bröt ut. Hufvudmannen för densamma, biskop Påvel Juusten i Åbo, har om sändebudens lidanden uppsatt en berättelse, ur hvilken senare författare hämtat sina uppgifter om denna sak.[1] En annan af deltagarne, den tyske sekreteraren Mathias Schubert, som äfven var med på Gyllenstiernas legation 1566, 1567, har också skildrat sin och sina kamraters olycksöden, men gjort det på vers, i en klagodikt på tyska, hvilken jämte en förteckning på de förluster han personligen lidit finnes i Riksarkivet. Äfven om den ej egentligen lemnar några nya upplysningar, torde den såsom en tidsbild af mera ovanligt slag dock förtjena att meddelas. Den poetiska förtjensten är naturligtvis ringa

---

[1] »Acta legationis Muscoviticæ per Paulum Juusten episcopum Aboensem breviter comprehensa», tr. af Porthan, ursprungligen i disputationsform 1775, sedermera omtryckt i hans Skrifter III, s. 387—419 (1867).

eller ingen, men språkets behandling är för den tiden skäligen god. Om författaren är annars ej mycket kändt, men han får ej något godt vitsord af sin förman, Åbobiskopen; enligt denne förbittrade han fångenskapens dagar genom att ständigt anstifta tvädrägt och var en gudlös, obillig och svekfull man samt en »distortus tyrannus»; »må Gud löna honom efter hans gerningar», suckar biskopen till sist (anf. arb. s. 408).[1]

Beskickningen, som utom Påvel Juusten och Math. Schubert utgjordes af Per Bagge, Tönnes Olofsson [Wildman], tolken Engelbrekt Nilsson m. fl., till ett antal af 57 personer, öfverskred den 7 sept. 1569 ryska gränsen och anlände den 14 till Novgorod. Sändebudens vägran att underhandla med ståthållaren där i st. f. med storfursten sjelf gaf närmaste anledningen till deras skymfliga behandling.

o o o

Ach Got, in deinem trone
Las dir ja befolen sein,
Umb Christi wiln vorschone
Den itzigen könig mein,
Den hochgebornen fürsten,
Herrn Johan, Göstavi sohn.
Nach der Ostseh thut türsten
Dem reuschissen Grosfürsten
Zu schwechen die schwedsche cron.

Deinem nahmen zu ehren
Hastu vorordnet fein
Den hochstgemelten herrn
Der Schweden könig zu sein.
Zum frid ist er bewogen,
Zu leben in einigkeit;
Er ist fürstlich ertzogen,
Sein hertz zu dir gebogen.
Got sey lob in ewigkeit.

Sobald er hat endtpfangen
Die königliche cron,
Thet im hertzlich verlangen,
Welches ist gar lobesam,
Zu schützen und zu halten
Seines lieben vaternlandt,
Verordnet nach dem alten,
Umb frieden antzuhalten
Geschicket noch [ↄ: nach] Reussenlandt.

[1] Riksarkivets handlingar i öfrigt innehålla endast få bidrag till denna beskicknings historia.

Den bischoff thu ich nennen,
Magister Pavel genandt,
Thön Olfson thustu kennen,
Mein nahm ist dir auch bekant;
Seint zum Reussen geschicket,
Gleich wie hir oben gedacht,
Uber die grentz wir vorrücket,
Freundtlich sie sich geschmücket,
Welchs uns in hertzleit gebracht.

Zu Naugort wir endtpfangen
Noch Reusischem gebrauch
Mit hoffiren und prangen,
Dartzu unbescheiden auch,
In die herberge gefüret,
Wol zu derselben stundt
Noch dem geld sie gespüret,
Welchs unser hertz gerüret
Und von angsten sehr verwunt.

Der stathalter [1] war begeren,
Wir solten noch altem brauch
Ihme wegen seines herren
Unser werb endtdecken auch.
Weiln wir aber aus pflichten
Inhalt unser instruction
Unser werb solln vorrichten,
Beim Grosfürsten selbst schlichten,
Wir protestiret darvon.

Derwegen wir verwachtet
Siebentzehen wochen langk,[2]
Das gleit er vorachtet,
Uns gespeist mit grossem zank
Und mit mastbeumer umbzogen;[3]
So geschrien nacht und tagk,
Michalowitz [4] wehr so gepflogen.
Was wir redten, wer erlogen;
Mit recht mahn euch zalen magk.[3]

---

[1] Peter Danilovitsch Bronsko enligt Juusten.

[2] Enligt Juusten hade de från $^{14}/_{9}$ 1569 till $^{7}/_{1}$ 1570 varit i Novgorod, då det uppträde inträffade, som härefter skildras.

[3] Den plats, där Svenskarne voro inhysta, omgafs med en väldig pallisad af 496 bjelkar, inom hvilken de höllos inspärrade. Det skedde i slutet af november. Anf. arb. sid. 395: »Huru staketed blef uprest om oss».

[4] Ivan Michajlovitsch Vorontsov, hufvudmannen för ryska beskickningen till Sverige 1567.

Darnach uns angetzeiget,
Es wer kommen ein Boijar,
Der Grosfürst wehr nicht geneiget
Uns selbst zu hören dis jar.
Wir solten die werb sagen
Den beiden knesen gross.
Also musten wirs wagen
Uf sancte Knutes tage [1]
Und begeben uns zu schlos.

Freundtlichen uns knes Petter
Zu gaste lis bitten ufs schlos
Mit Öfimas [ɔ: Afanasius?], dem verretter,
Sampt unsern diener und ross.
Der Grosfürst war vorborgen,
Ehr war dar mit grosser macht,
Welchs wir erfuren den morgen,
Wie wir kwamen in sorgen,
Dar sagen wir all sein pracht.

Doselbst all sein rethe sassen
Und worden endtpfangen auch;
Dar war krigsvolk ohn massen,
Welchs zuvor war kein gebrauch.
Eine schrift hetten wir gestellet
Laut unser instruction.
Die sententz war gefellet,
Wir musten werden gequelet,
Die schrift wolten sie nicht han. [2]

Knes Petter stis mit füssen:
»Wor kompt Ihr hurkinder her,
Lest mich mein bruder nicht grüssen
Und thut mir gebürlich ehr.
Packet euch von unsern augen,
Ihr groben pauren all.»
Umb den kopf sie uns klauben,
Von der treppen abschauben;
Wir wurden geschlagen woll.

Wir wurden strax gestossen
Allesampt uf einen sahl,

---

[1] Den 7 jan. enligt Juusten; en Knutsdag infaller verkligen då.
[2] Enligt Juusten var det Schubert sjelf, som uppläste skriften, men blef afbruten.

Dar thet mahn uns endtblössen,
Ketten, ring, genohmen ahl.
Die hend fest uf den rücken
Für des Grosfürsten pallast
Gebunden mit henfen stricken,
Das wir nicht mochten zücken,
Also furen wir zu gast.[1]

Darnach wurden wir getrieben,
Geleittet so von den schlos,
Wie verretter und diebe,
Musten wir gehen zu fus.
Mit peitschen und mit stecken
Die Reussen uns schieben vort,
Welchs viel menschen thet wecken
Mit trenen sich beflecken:
Von Turken ist nicht erhort.

Sie hetten gros kurtzweile,
Ehr wir ja kwamen aldar
Zur fengknüs ein halb meile
Sampt einer sehr grossen schar
Mit unserm armen hauffen,
Uf das neuh gepeitzet woll.
Ich mocht in nicht endtlauffen;
Man thet mein bart ausrauffen,
Wie jeder bekennen soll.

Gantz nackendt ausgetzogen,
Ein jeder in sunderheit
Von einem zum andern geschoben,
Geschlagen und gebleuet.
So wurden wir zugemessen
Und getrieben ins gemach,
So vier tage gesessen,
Nichts getrunken und gessen,[2]
Bewaret mit grosser wach.

Darnach hat mahn gefüret
Unser kasten uf das haus,
Alle dingk wol durchrüret,
Goldt, silber genohmen draus,
Die kasten restituiret
Mit Gregor Gregorwitz

[1] Fastbundna med remmar, hvilkas ändar grepos af en ridande Ryss, måste sändebuden löpa efter hästen midt ibland den gapande folkmassan. Anf. arb. sid. 400.

[2] I tre dagars tid förtärde Svenskarne endast bröd och vatten enligt Juusten.

Gesagt wir hettens vordinet,
Es hat sich nicht getzimet
So zu ströffen Michalwitz.[1]

Gregor der thet uns sagen,
Wie der Grosfürst selbst wer dar;
Ehr wolt uns nicht mehr plagen,
Solchs wehre gar offenbar.
Wir solten uns nicht eysen (?),
Sundern uns begeben von dar;
Ehr wolt uns gnad beweisen,
Zur Muschkau soln wir reysen.
Gregor unser prestaff wahr.

Also thetten wir reysen
Wol zur Moschkau mit gefahr.
Viel totten logen uffm eyse,
Welchs gantz untzehlich wahr.
Der Grosfürst lis abhauen
Woll lengest der gantzen weg,
Die ihm kwamen undter augen
Von mahn und auch von frauen.
Ach Got du allein solchs rech.

Gefangen wir so furen
Bey drey gantzer wochen langk.[2]
Etzlich die fus abfrieren
Und ein theils wurden kranck,
Dan das wasser thet stincken,
Welches gantz unrein wahr.
Die totten lassen drin sincken,
Darvon wir musten trincken.
Ach Got, das ist dir offenbar.

Mahn thet uns alltzeit rechnen,
Wan wir sollten uf die fahrt,[3]
Des nachtes mit vielen wechtern
Uns mit feuer beleuchtet hart
Mahn thet uns auch nochspeyen
Und lissen uns hungern woll.
Dar thet man uns brott fleyhen,
War gebacken von kleyen,
Darmit mahn die hund speisn soll.

---

[1] Jfr Juustens berättelse sid. 400.

[2] Den sista januari 1570 ankommo sändebuden till Moskva.

[3] De upprepade räkningarne af beskickningens medlemmar, hvarmed man sökte förolämpa dem, omtalar äfven Juusten.

Alls wir zur Muschkau kwamen,
Nicht weit vom polenschen hoff,
Viell freud wir [n]icht vornahmen,
Uns ufs neuh geschrieben uff.
Wir musten doselbst warten
Und rücken weitter vordan
In einen wüsten garten,
Dar wir den sommer hartten,
Dar ging unser not erst ahn.

Von uns so wart genohmen
Las Barttelson nnd Engelbrecht
Ufn morgen unbesonnen
Mit ihren jungen und knecht,
Die sie von uns gefüret
Mit hundert gerüster mahn, [1]
Welchs unser hertz gerüret,
Wor sie blieben, nicht gespüret.
Ach Got, behüt uns vordan.

Teglichen thet mahn geben
Uf jeder person ein brodt,
Dar must ehr den tag von leben,
Weget nicht ein halbes lott.
Dar wart uns fleisch zutragen,
Uf einer stangen schwangk;
Bey uns essen solchs raben;
Kein hundt wolt es nicht gnagen,
Gleich ander ass es stanck.

Dartzu thet wir bekommen,
Uf reusisch heist es kwas,
Ungeferlich ein halb tonne:
Rein wasser schmecket vielbas,
Got, du hast es gesegnet,
Das es schmeckette zur stundt,
Do den Juden brott regnet,
So hastu uns gepfleget.
Dir sey lob aus hertzen grundt. [2]

Du hast uns nicht vergessen,
Dein nahm allein güttig is.
Wan wir nichts hetten zu essen
Oft fünf, neun tage gewis,
Hastu uns, Gott, bescheret,

---

[1] Det skedde den $^{3}/_{6}$ 1570 enligt Juusten.
[2] Om den föda, som bestods Svenskarne, jfr Juusten, sid. 401, 402.

Wie dem propheten Daniel,
Durch die wechter uns ernehret;
Welchs der Grosfürst het geweret,
Wen es nicht wehr dein befehl.

Wir haben müssen fasten
Die woche drey, vier tage langk;
Die unsern thetten tasten
Nach dem brott, so war gros tzank.
Dar hastu uns gespeiset
In solcher betrübten tzeit,
Deine gütte uns beweyset.
Dein nahme sey gepreiset
Nun und auch in ewigkeit.

Drey mahl warn wir fürn rethen,
Erlitten viel spit und hon:
Ob wir nicht ander werb hetten
Neben der instruction;
Wir soln werden gebeumet,
Verschicket also von dahr;
Euerm könige hat getreumet,
Die schrift sich gar nicht reimet, [1]
Musten so wandern noch Mohr.

Wir musten zu wasser faren
Lengest die Acka [ɔ: Oka] genant,
Welchs hundert meiln wahren,
Durchs Tarttern gewesen landt.
Was wir dan solten essen
Der prestaff nahm mit gewalt,
Die pauren thetten uns schissen
Mit flitzen und mit spissen
Uf die tzeit so mannigfalt. [2]

Wir sassen tzu Mohrn gefangen
Acht wochen und ein jar.
Der Tarter thet doselbst prangen
In Reuslandt mit grosser schar,
Moschkau gantz abgebrennet
Und verheret den besten ort;
Wer der Grosfürst nicht endtrennet
Und uber die Acka geschemmet,
Sie hetten ihn ermort.

[1] Jfr Juusten, sid. 402. Frågan gälde, huruvida konungen i Sverige skulle underhandla med storfursten sjelf eller med ståthållaren i Novgorod.

[2] Den $^{5}/_{9}$ fördes sändebuden från Moskva till Murom vid Oka, där de qvarhöllos från $^{24}/_{9}$ 1570 till $^{28}/_{11}$ 1571.

Dein gottlich gnad mahn kennet,
Das wir kwamen noch Mohr,
Sunst wehren wir auch verbrennet,
Gefangen odder erschlagen gar.
Wiewol pestilentz uns umbgeben,
Auch manniche krankheit schwer,
Du hast erhalten beym leben,
Dar niemandt mocht widder streben,
Uns armen in solcher gefehr.

Alls der Grosfürst seinen willen
Mit uns hat vollenbracht,
Mocht er sich noch nicht stillen,
Lis uns holen bey der nacht,
Von Mohru noch Clineck gefüret, [1]
Nichts mehr dan umb und ahn,
Die kelde uns wol durchrüret,
Welchs wir wol erspüret,
Wie wir kwamen furdan.

Zu Klineck musten wir fallen
Nidder uf unser knie
Für dem Grosfürsten alle
Mit dem kop in den schne.
Aus Polen die gesanten
Solchs musten sehen ahn,
Weill sie uns gantz wol kanten,
Wir waren schwedsche gesanten,
Für dem treulösen mahn.

Solch spot war uns bescheiden.
Tön Olfson kwam darvon
Mit briffen noch Schweden
Wir erlitten noch viel hoen. [2]
Zu Naugart erst ahm meisten
Mahn uns thet plagen sehr;
Drey fusfahl thet wir leisten,
Welches die Reussen preisten,
Darnach geschach uns auch ehr. [3]

---

[1] Den $^{28}/_{11}$ 1571 fördes sändebuden »efter skymningen» med qvarlemnande af alla sina saker till Klinek (en liten stad mellan Tver och Moskva vid en biflod till Volga). Anf. st. sid. 408.

[2] »Antonius Olavi» skickades enligt Juusten i dec. 1571 med bref till Sverige.

[3] Den $^{25}/_{12}$ återkommo sändebuden till Novgorod, där bland andra äfven en son till en tartarhöfding befann sig (»filius Cæsaris Tartarorum, quos Circassi vocant» enligt Juusten).

Einen fusfahl den Bayaren,
Einen dem tarterschen tzern,
Den dritten thetten wir sparen
Dem alten und jungen herrn.[1]
Wir musten gnade erwerben,
Wolten wir kommen vort,
Sunst sollen wir alle sterben,
Unser haut lassen vol kerben
Durch sein tirannen wort.

Frid thet er uns zusagen
Uf eine bestimpte tzeit,
Uns schicken mit pferd und wagen
Zur grentzen mit guttem gleidt,
Unser landt nicht zu bekriegen,
Welchs ehr gehalten nicht.
Sein sach setzt ehr uf triegen
Und kan nicht mehr dan liegen,
Der erlose bösewicht.[2]

Hiemit will ichs beschlissen
Mein clage und grosse not.
Las dich es nicht verdrissen,
Mein treuer herre Gott.
Mein elend mich gedrungen
Zu suchen dein barmhertzigkeit.
Solchs Matts Schubert dir gesungen
Das ime die tränen endtsprungen
In seiner elendigkeit.

Dikten har följande på första sidan skrifna titel: *Reusische relation in gesanckweis gestellet im ton: »Ach Gott in deinem trone, mittheile uns deine gnad» durch Mattes Schubert.*

Bilaga.

Was mir Mattes Schubert zu Gross-Nougarten in alles genohmen, wie volgt.

Eine guldene ketten von meinem halse genohmen, kostet thaler 300.
Drey guldene gehenge mit edlen steinen versetzt uf dem schlos genohmen; jeder stück hundert thaler, is .... 300.

---

[1] Två storfurstens söner voro äfven i Novgorod.
[2] Den $^{18}/_1$ 1572 fingo sändebuden »vägebref», $^{19}/_1$ drogo de från Novgorod och d. $^{7}/_2$ anlände de till Viborg.

Drey versatzte guldene ringe mit blauen soffiren, welche ich in meine hosen gestäckt, wie sie uns uf dem schlos begunden zu plundern und in solchem rohmore seint wegkomen, kosten alle drey ringe thaler	200.
Ein kardinoll ringk uf dem schlos genohmen, kostet thaler	12.
Mein pitzir ringk uf dem schlos genohmen, kostet thaler	20.
Meinem grossen jungen Heinrichen hat ich in schwartz leingewat vornehet hundert und tzwe thaler, uf dem schlos genohmen	102.
Wie sie uns gefangen und gebunden vom schlos gefüret und für unser gefenknüs kommen, hat mir ein Reuss von meynem arm einen guldenen armbant von meiner handt getzogen, das mir das blut darnach gangen, kostet thaler	20.
Meinem kleinen jungen Nilius von meynem hutte uf dem schlos genohmen einen guldenen getzogenen hutbant, kostet thaler	20.
Item in unser gefencknüs in meinem losement in einem grünen schreinlein gelegt hinter dem tisch undter der bencken, drey edle steine, als ein schmaragde, ein demant, ein blau soffir, kostet jeder stücke hundert thaler, is	300.
Noch in demselben schreinlein zwene ohrgehenge, kosten thaler	20.
Ein kamfutter kostet thaler	10.
Ein schwert mit silber beschlagen thaler	20.
In meinem losement undter dem tische verwahret thaler	66.
Noch undter dem tische verwaret ahn alten klippingen, zu thaler gemacht	100.
Noch undter dem tische verwaret ahn alten margkstücken thaler	43.
Aus meinem kasten, welchen sie uf das schlos gefüret, genohmen ein gulden gehenge, kostet thaler	100.
Noch aus dem kasten genohmen thaler	50.
Noch aus dem kasten genohmen ahn alten klippingen, zu thaler gemacht	30.
Noch aus dem kasten genohmen 29 grosse perlen, das stück ein thaler	29.
Noch aus dem kasten ein silbern stoff und vier silbern leffel genohmen, kosten zusammen thaler	32.
Mein tintenfass kostet thaler	1.
Ein pferdt mit sattel und tzaum, kostet thaler	40.
Noch von Engelbrecht Nilsen meinen braunen zampten kifer mit zabeln gefuttert genohmen, kostet thaler	10.

Summa 1,825 enckende thaler.

Underrättelser.

— Af de i Riksarkivets namn utgifna urkundspublikationerna ha åtskilliga volymer nyligen lemnat pressen. Arkivarien O. v. FEILITZEN har sålunda kommit med en ny del *Kyrkoordningar och förslag dertill före 1686* (Andra afdelningen II af denna serie). Den innehåller biskop *Erik Emporagrii* kyrkoordningsförslag med varianter ur åtskilliga handskrifter. — Af *Svenskt Diplomatarium från och med år 1401* har C. SILFVERSTOLPE utgifvit tredje delens andra häfte. Det omfattar år 1416 och väcker intresse särskildt genom de många Vadstena-bref det innehåller, hemtade ur två högst intressanta och vigtiga codices, den ena på K. Biblioteket i Stockholm, den andra på Universitetsbiblioteket i Uppsala. — Af *Svenska Riksrådets Protokoll* har vidare femte delen, utgifven af dr S. BERGH, utkommit. Den omfattar år 1635 och är liksom de föregående försedd med detaljeradt register. — Slutligen har af *Svenska Riksdagsakter under tidehvarfvet 1521—1718*, som numera inträdt i serien af Riksarkivets publikationer, första delens senare afdelning utkommit. Den sträcker sig ända till och med 1560, och är Gustaf I:s regeringstid med densamma afslutad.

— Ett arbete i den historiska forskningens tjenst, nämligen fullständigt *namnregister* till samtliga delarna af *Warmholtz's Bibliotheca Historica Sveo-Gothica*, är lagdt under pressen och utkommer inom kort. Dels den invecklade planen för den Warmholtzska bibliografiens uppställning, dels ofullständigheten i de register, som åtfölja de skilda delarna, har länge gjort detta arbete till ett önskningsmål. Registret är utarbetadt under öfverbibliotekarien KLEMMINGS ledning och utgifves i Uppsala.

— Till femte serien af *Förteckning på tryckta handlingar rörande Sveriges historia till och med år 1718*, har statsanslag förlidet år beviljats. Förteckningen, som upprättas af kammarherren C. SILFVERSTOLPE, omfattar för närvarande mellan 13—14,000 rubriker. Arbetet har sin förebild i »Regesta diplomatica Historiæ Danicæ», som dock icke går längre fram i tiden än till och med 1660, och hvars första serie omfattar något öfver 14,000 handlingar. En ny serie däraf är nu under utgifning. Det tidsödande arbetet, som består i genomforskandet af betydliga delar af vår litteratur, äfvensom en mängd utländska verk, och antecknandet af därstädes in extenso eller i större utdrag tryckta handlingar, är väl ännu långt ifrån att vara fullbordadt, dock torde redan nu forskarne därstädes träffa upplysningar, som ej på annat ställe kunna erhållas. Disputations-litteraturen, de mindre historiska samlingsverken, topografiska arbeten samt en del svenska och utländska historiska skrifter, försedda med bilagor, hafva hittills

blifvit genomgångna. Afsigten är att fortsätta arbetet, som blir af det omfång, att det väl knappast kan komma att liksom det danska i tryck utgifvas, men som i stället blifvit till Riksarkivet öfverlemnadt, där detsamma hålles för forskarne tillgängligt.

— Den 5 november 1844 lät K. M:t infordra från samtliga regementen inom armén uppgift å de fältslag och träffningar, i hvilka de med utmärkelse deltagit och hvilkas namn de kunde anses berättigade till att föra på sina fanor eller standar. Sedan de mer eller mindre ofullständiga uppgifterna inkommit, tillsattes den 5 febr. följande år en komité med uppdrag att granska de samma, hvilken redan den 16 juli inkom med ett betänkande, upptagande detaljeradt förslag till namn på hvarje fana. Under senare åren och i synnerhet efter minnesfesten 1882, då uppmärksamheten särskildt fästes på de regementen, som deltagit i Lützen-slaget, kom man småningom allt mer och mer under fund med, att många oriktigheter vidlådde komiténs af K. M:t stadfästa förslag. Regementen buro namn på fältslag, där de icke närvarit, såsom t. ex. Kronobergs regemente med namnet Lützen; andra buro inga namn, ehuru därtill berättigade; hela senare delen af trettio-åriga kriget och Karl X Gustafs krig representerades ej af något namn, ehuru både vid Wittstock och Warschau svenska regementen synnerligen utmärkte sig; krigshändelser funnos namngifna, som aldrig existerat (Skära 1611); namnen voro orätt stafvade o. s. v. Med anledning häraf, och då komitterade på sin tid framhöllo nödvändigheten af närmare forskningar för att utreda dessa förhållanden, »hvilka hvarje folk måste vara angeläget om att bringa till klarhet och särskildt för oss Svenskar utgöra dyrbara minnen att draga ur häfdernas natt», har K. M:t sistlidne höst befalt, på hemställan af chefen för Generalstaben, att en sorgfällig granskning af namnen på regementenas fanor och standar skall verkställas af Generalstabens krigshistoriska afdelning. Arbetet, som i synnerhet för de äldre åren tagit mycken tid i anspråk, har för närvarande uppnått trettio-åriga kriget. Såsom ett märkligt resultat af det samma kan nämnas, att det med fullkomliga bevis kan styrkas, att hvarken Erik Soop eller Vestgöta ryttare deltogo i striden vid Stuhm (rättare Honigfelde) den 17 juni 1629.

— Kejserliga ryska beskickningen i Stockholm har sedan någon tid tillbaka gjort framställning om utbekommande af en del i kammararkivet förvarade, å en framställningen bifogad förteckning upptagna handlingar, å hvilka beskickningen under åberopande af 12 art. uti fredstraktaten i Fredrikshamn den 17 (5) september 1809 för finska statsverket väckt anspråk.

Kammarkollegium har uti infordradt utlåtande, — under antagande att utlemnande ej kommer att ske af de å förteckningen upptagna handlingar, som icke angå Finland, eller icke Finland ensamt, utan äfven Sverige eller svenska landskap eller icke tillhöra kammararkivet — hemstält, att öfriga ifrågavarande handlingar måtte, äfven om anspråket därå icke skulle befinnas berättigadt, varda utlemnade, enär dessa

handlingar voro för kammararkivets göromål obehöfliga och antagligen skulle komma den historiska och rättsvetenskapliga forskningen mera till gagn, om de blefve till finska statsarkivet öfverflyttade.

— Af *Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland* har 8:de bandet, innehållande »Historiskt-politiska anteckningar af Henrik Tomas Adlercreutz 1743—1796», utkommit. Dessa anteckningar, som äro gjorda af kollegiiassessorn, godsegaren H. T. ADLERCREUTZ (f. i Stockholm 1732, d. i Finland 1801), hafva af utgifvaren, mag. *E. Lagerblad*, försetts med en inledning, som äfven omfattar en af Adlercreutz författad sjelfbiografi. Anteckningarna äro indelade i fyra afdelningar, omfattande åren 1743—1772, 1773—1788, 1789—1792 och 1792—1796. Uti anteckningarna behandlas bland annat slaget vid Hogland, Anjala-förbundet, Förenings- och säkerhetsakten under 1789 års riksdag, skärgårdsflottan och slaget vid Svensksund, Göran Magnus Sprengtportens verksamhet, Viborgska gatloppet, Gustaf III:s mord och Armfeltska högmålsprocessen.

— Hösten 1880 utsändes i Köpenhamn första häftet af *Meddelelser fra Krigsarkiverne*. Följande tillkännagifvande var där infördt: »I Krigsarkiverne findes der særligt for Perioden efter dette Aarhundredes Begyndelse, ikke faa Aktstykker af historiskt Interesse. Da Generalstaben har erhvervet Krigsministeriets Bemyndigelse til at udgive disse Aktstykker i Trykken, begynder hermed en i tvangfrie Hæfter udkommende Række 'Meddelelser fra Krigsarkiverne'. Generalstaben har overdraget Kapitajn *C. Th. Sørensen* at samle det foreliggende Materiale og lægge det til Rette, efter Omstændighederne enten i bearbejdet eller ubearbejdet Skikkelse.» Denna publikation har nu så framskridit, att 1:sta och 2:dra bandet äro afslutade och 4 häften utkomna af 3:dje bandet. Innehållet är ordnadt i tidsföljd. Hvarje tidsperiod eller händelse, som göres till föremål för behandling, inledes med en redig och kortfattad öfversigt, och därefter följa samtliga dit hörande aktstycken. Hvarje band afslutas med ett utförligt personregister. — *1:sta bandet* (491 sid.) begynner med en öfversigt öfver Fredrik VI:s verksamhet såsom kronprins intill slutet af år 1800 såsom inledning till en samling bref från denne från åren 1794—1800. Därefter behandlas rustningarna vintern 1800—01, försvaret af Seland 1801, vapenhvilan samma år, härens omorganisation och utveckling 1801—03 samt truppsamlingen vid Rendsborg 1803. — *2:dra bandet* (460 sid.) är deladt i följande afdelningar: tiden från truppsamlingen vid Rendsborg 1803 till koncentreringen till Holstein 1805; koncentreringen till Holstein; tiden från denna till kriget mellan Frankrike och Preussen 1806; striden vid Lübeck och Hamburg och Lübecks besättande af fransmännen samt, till sist, Danmarks förändrade militära ställning intill freden i Tilsit 1807. — *3:dje bandets* hittills utkomna häften behandla engelsmännens anfall 1807, tidsskedet mellan Selands utrymning af engelsmännen och Fredrik VI:s tronbestigning nov. 1807—mars 1808 (med en mängd bref och rapporter dels från Norge, dels rörande franska hjelpkårens inryckning i Danmark) samt

slutligen fälttåget i Norge april—juni 1808. Härmed ha dessa meddelanden nått fram till en period, som är af stort intresse för svenska läsare, och det egendomliga har inträffat, att både danska och svenska generalstaberna samtidigt äro sysselsatte med forskningar om 1808—09 årens fälttåg, hvilka undersökningar i Sverige fortskridit till ungefär samma tidsskede som i Danmark.

— Af de tyska *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft*, utgifna på uppdrag af historiska sällskapet i Berlin af J. Hermann och J. Jastrow, har sjette bandet, en diger volym på cirka 900 sidor, för år 1883 utkommit. Utgifvarne äro visserligen några år efter sin tid, hvarpå dock mindre är att undra vid ett med så många svårigheter förenadt företag. Af företalet inhemtar man emellertid, att åren 1884 och 1885 samtidigt äro under tryckning. Äfven i föreliggande del saknas Sverige; man har dock grundad anledning att förmoda, att denna brist i nästföljande band skall afhjelpas. En systematisk innehållsöfversigt och ett utförligt namnregister underlättar användandet af denna innehållsrika uppslagsbok.

— För ett par år sedan afbröts med 48 bandet den stora upplagan af L. v. Rankes samlade skrifter. Densamma har numera efter författarens död återupptagits och ett dubbelband (vol. 49 och 50) nyligen utgifvits; det innehåller ett antal uppsatser från olika tider af den frejdade författaren, hvilka röra sig kring Frankrikes och Tysklands historia i detta århundrade. Antagligen kommer äfven hans »Weltgeschichte» att efter hand ingå i denna serie af hans verk. Den första upplagan af densamma var, som bekant, mycket dyr.

— Rankes *bibliotek* lärer ha för 25,000 dollars inköpts för Syracusa-universitetet i New-York. Det säges omfatta omkring 25,000 volymer och har sålunda betalts jämförelsevis väl.

— Den bekante egyptologen Maspero har utgifvit en liten handbok i *Archéologie égyptienne*, afhandlande boningshuset, templen, grafvarne, målar- och bildhuggarkonsten och industrien i det gamla Egypten samt försedd med illustrationer; arbetet berömmes för sitt klara språk, sin systematiska uppställning och sitt rika innehåll.

— Litteraturen om Napoleon har åter börjat taga fart. Bland nyare publikationer må nämnas *Oeuvres litteraires de Napoléon* af Martel, hvars första nyligen utgifna del innehåller hans ungdomsarbeten samt bref i urval, bl. a. hans bref till Josephine; *Considérations littéraires sur la Révolution française et Napoléon I:er* af Nisard, hvars förf. tager parti för Napoleon, samt drottning *Katarinas af Vestfalen korrespondens*, som säges vara af stort intresse. Därtill sluter sig det till julen utkomna Didotska praktverket *Napoléon et son temps* med ett öfverflöd på porträtt och andra illustrationer.

— Den nya upplagan af Jaffés Regesta pontificum romanorum, af hvilken 12 häften utkommit, har nu framskridit till 1185 och redogör för icke mindre än 15,296 aktstycken i stället för 9,711 i den första upplagan.

— Den äfven i Sverige bekante engelske kyrkohistorikern FARRAR har i *Contemporary Review* förlidet år behandlat den helige Antonius eremiten och kommer till det resultat, att man väl kan betvifla att han någonsin funnits, och att om han verkligen lefvat, alla uppgifter om honom endast med största misstro kunna mottagas.

— Man har bedt oss fästa uppmärksamheten på det sedan år 1887 åter utkommande fackbibliografiska verket *Bibliotheca historica* eller en qvartalsvis utkommande, systematiskt ordnad öfversigt af alla i Tyskland och utlandet utkommande skrifter och tidskriftsuppsatser på hela historiens område. Den förra serien slutade med 1882. Enligt uppgift meddelas bl. a. innehållet i 153 tidskrifter. Företaget lärer emellertid ej under år 1887 rönt påräknad uppmuntran och dess fortsättning torde komma att bero af det understöd de intresserade inom och utom Tyskland kunna lemna detsamma. De 2 första häftena för 1887 kosta 4 mark. Förläggare äro *Vandenhoeck & Ruprecht* i Göttingen.

Gustaf IV Adolfs förmyndareregering och den franska revolutionen

AF

S. J. BOËTHIUS

I. Verninacs beskickning till Stockholm 1792.

Man skulle kunna tycka, att det aflägsna Sverige ej borde i rent politiskt hänseende behöft beröras af den franska revolutionen, åtminstone icke innan ur denna hade utvecklat sig ett militärvälde, som hotade hela Europas oberoende. Men detta blef ingalunda fallet. Endast med knapp nöd undgick Sverige att indragas i det första revolutionskriget, och just under hvad man skulle kunna kalla det franska militärväldets inkubationsperiod åren 1790—96 var det revolutionen, som i synnerhet bestämde riktningen af vår utrikespolitik. En väsentlig orsak härtill torde vara den från vår storhetstid då ännu kvarlefvande uppfattningen, att vårt land borde syssla med storpolitik och, om ej för annat, så för att erhålla subsidier begagna sig af viktigare politiska förvecklingar eller, som man uttryckte sig, *konjunkturer*, som uppstodo inom det öfriga Europa. Gustaf III har i synnerhet blifvit beryktad för en dylik »konjunkturalpolitik», men ehuru de män, som under hans sons omyndiga år ledde Sveriges öden, i detta liksom i så många andra hänseenden älskade att klandra hans färd, slogo äfven de i viss mån in på samma väg, och särskildt var detta händelsen med afseende på deras förhållande till den franska revolutionen.

Det sätt, hvarpå *han* och *de* sökte begagna sig af *denna* konjunktur, var emellertid fullkomligt motsatt. Gustaf III var, som bekant, en svuren fiende till revolutionen och ville genom

dess bekämpande på samma gång rädda den hotade monarkiska principen och bereda Sveriges konung och folk tillfälle att liksom under det 30-åriga krigets dagar få utöfva ett bestämmande inflytande på Europas öden. Förmyndarestyrelsens statsmän hoppades däremot, att det isolerade och hotade läge, hvari revolutionen bragt Frankrike, skulle göra detta land villigt att för högt pris köpa Sveriges vänskap. Af dessa båda faser af Sveriges revolutionspolitik har den förra både hos samtid och efterverld ådragit sig mycken uppmärksamhet — bl. a. i följd af den offentlighet, som Gustaf III gaf åt sina revolutionsfiendtliga tendenser.[1] Förmyndarestyrelsens underhandlingar med Frankrike insveptes åter i ett sådant dunkel, att blott sväfvande rykten därom nådde samtiden, och det förbund, som slutligen blef resultatet af dessa underhandlingar, fick en så kort varaktighet, att det hela ofta nog betraktats såsom något fullkomligt betydelselöst. Att det dock ej var så, visa emellertid de upplysningar, som lemnats i SCHINKEL-BERGMANS *Minnen*, i en 1874 utgifven akademisk afhandling, *Om Sveriges underhandlingar med Frankrike 1792—96* af JOHN SMITH samt i SYBELS *Geschichte der Revolutionszeit*, af hvilka framgår, att frågan om det svensk-franska förbundet lifligt sysselsatte både svenska och franska statsmän, och att särskildt de sistnämda däri hoppades erhålla en hörnsten för en ganska betydelsefull politisk kombination.

Det material, hvarpå de båda svenska författarne grundat sin framställning, nämligen de i svenska utrikesdepartementet förvarade *Reuterholmska papperen*, lemnar dock, ehuru en hufvudkälla för kännedomen af denna sak, många punkter obelysta. En annan vigtig källa utgöra de diplomatiska aktstycken rörande den ifrågavarande underhandlingen, som förvaras i det franska utrikesministeriets arkiv. Dessa hafva visserligen varit tillgängliga för Sybel, och man har också honom att tacka för, att den svensk-franska förbundsfrågans betydelse för *Frankrikes* utrikespolitik först blifvit uppmärksammad, men på grund af den omfattande uppgift, som han hade att lösa, kunde han åt dem endast egna en tämligen flyktig uppmärksamhet. På grund häraf har det synts mig ej vara ur vägen att företaga en ytterligare undersökning af denna episod i vår diplomatiska historia, hvilken, om också dess praktiska resultat blefvo tämligen oväsent-

[1] Den har också nyligen gjorts till föremål för en vetenskaplig utredning af ÅKESON i *Gustaf III:s förhållande till franska revolutionen* Lund 1887.

liga, dock torde ega en viss betydelse för uppfattningen af ej blott den svenska förmyndarestyrelsens, utan ock själfva den franska revolutionens skaplynne.

Innan vi öfvergå till redogörelsen för de ifrågavarande underhandlingarna, böra vi taga i betraktande de förutsättningar och syften, som voro bestämmande för de franske statsmännens förhållande i denna sak. Hvad som därvid i främsta rummet frapperar är, att en närmare politisk förbindelse mellan det revolutionära Frankrike och Sverige, hvars styrelse enligt revolutionens terminologi måste betecknas såsom »tyrannisk», stod i fullkomlig motsägelse till de principer, som den stora omstörtningens koryféer så högljudt förkunnade för verlden. Ställande sig på den rena abstraktionens ståndpunkt, bröto de stafven ej blott öfver de europeiska folkens dittillsvarande på historisk grund uppvuxna samhällsformer, utan äfven öfver formen för deras internationella förbindelser. Ej nog med att de ansågo krigen uteslutande vara verk af konungars och ministrars brottsliga ärelystnad; äfven de diplomatiska fördrag, genom hvilka man hittills sökt reglera nationernas inbördes förhållande, betraktades ur samma synpunkt; de förklarades sakna all betydelse for folken, hvarför också dessa, så snart de kommo till insigt om sina rättigheter och verkliga fördelar, ej behöfde anse sig bundna af deras bestämmelser, och man fann diplomatiska förbindelser mellan det genom revolutionen pånyttfödda Frankrike och de folk, som ännu hyllade orättvisa d. v. s. mot revolutionen stridande grundsatser, ej blott onödiga, utan äfven förkastliga. Erhölle däremot blott en gång revolutionens grundsatser universell giltighet — och därpå ansåg man sig ej länge behöfva vänta — *då* skulle, alla diplomater och diplomatiska konster förutan, ett allmänt förbund eller broderskap af sig själf uppstå mellan nationerna.

Redan under den tämligen moderata konstituerande nationalförsamlingen proklamerades dessa principer med hänförelse af de dåvarande Jakobinerne, när Spanien våren 1790 traktatsenligt begärde Frankrikes bistånd i en med England uppkommen konflikt. »Jag tror», yttrade därvid d'Aiguillon, »att ett ädelt folk ej har behof af en politik, som begagnar krokvägar och trassel», och han uppmanade att »göra en nationernas rättighetsförklaring». »Må alla nationer blifva fria, som vi vilja vara det», utropade en kyrkoherde (Jallet), »och krig skall ej

mer finnas»! »I Frankrike», sade Pétion, »synas ministrarne blott hafva ingått fördrag för sig själfva... Betrakten alla dessa fördrag eller politiska bofstycken, och I skolen se hvarje blad färgadt med folkens blod». Sekretess fann han alldeles onödig i diplomatiska förhandlingar; allianser förklarade han »orättvisa, när de beskydda orättvisa nationer», och han ogillade dem äfven i allmänhet såsom en outtömlig källa till krig, så länge ej en allmän allians mellan folken kommit till stånd.[1] Visserligen lyckades det Mirabeaus vältalighet att hindra genomförandet af hvad Jakobinerne betraktade såsom det säkraste medlet till folkrättens grundande på abstrakta förnuftsprinciper samt verldsfredens realiserande, nämligen att utrikespolitiken fullständigt öfverlemnades åt riksdagen, men Jakobinerna hade dock tillfredsställelsen, att i författningen nu intogs en högtidlig förklaring, att den franska nationen afstod från alla eröfringskrig.

Det egendomliga är emellertid, att medan den konstituerande församlingens utopister sålunda trodde sig verka för *verldsfreden*, förberedde de i själfva verket *verldskriget*. Deras tilltag att i den abstrakta rättens namn upphäfva en mängd höghetsrättigheter, som i kraft af den westfaliska freden tillkommit tyska furstar inom vissa med Frankrike inkorporerade områden, blef den första gnistan därtill. En annan brandfackla var den propaganda, som de bedrefvo för de revolutionära idéernas spridande bland Europas öfriga folk. Ej nog med att härigenom dessas regeringar kunde uppretas mot Frankrike och revolutionen; propagandan var egnad att hos Fransmännen själfva kalla till lif och att gifva ett sken af berättigande åt detta begär efter yttre maktutvidgning, som man nyss så högtidligt afsvurit, men som i själfva verket nästan alltid lurar på botten af det franska folklynnet: då Frankrike var det enda folk, som tillegnat sig den nya friheten, var det ju blott en frigörelse, om man förmådde andra folk att i en eller annan form underkasta sig dess välde. De krigiska tendenser, som sålunda under den konstituerande församlingen börjat utveckla sig i Frankrike, förstodo Girondisterna i den lagstiftande att medelst ett skickligt användande af skräckbilden: en allmän monarkisk sammansvärjning mot Frankrikes nya frihet, bringa till fullständig utveckling. Visserligen var deras närmaste syfte, när de på detta sätt (den 20 april

[1] *Le Moniteur*, Nationalförsamlingens förhandlingar den 16—18 maj 1790.

92) lyckades upptända krigslågan, att omstörta det franska ungadömet, men på samma gång svärmade de i ännu högre d än sina föregångare för verldsbefrielse och franskt verldsde, och samma förakt, som den drömda verldsfredens anhäne under den konstituerande församlingen visat för de gamla rnationella formerna, uttalades nu af dessa verldsbefrielsegets apostlar. Under diskussionerna om kriget yttrade en af as talare (biskop Fauchet den 20 januari 1792): »Allianser, rda af despoter, kunna ej bestå under frihetens välde. Vi äro alla fria nationers allierade, och för att åstadkomma dessa ianser behöfva vi icke skicka ambassadörer . . Den nuvade diplomatien är intet annat än konsten att taga del i anniet. . Då vi vilja sluta förbund med de fria folken, na vi på Engelsmännen, Anglo-Amerikanarne, Polackarne, lländarne och Schweizarne. När de andra nationerna vilja ta förbund med oss, behöfva de blott förvärfva friheten. nder tiden skall detta ej hindra oss att med dem hafva hanlsförbindelser såsom med goda vildar»; och när kriget förarades, var diskussionens sista ord en formlig utmaning till la monarkiska regeringar: »Vi böra förklara konungarne krig h folken fred».

Men om man vill bedöma den franska revolutionen efter *rden*, kommer man ej långt, ty sällan har skilnaden mellan eori och praxis spelat en så stor roll som då. När revolutionens ideal skulle ur idéernas smältugn öfverföras till verklighetens former, befunnos dessa vara gifna af erfarenhet och häfd, och det praktiska resultatet blef därför ett helt annat än *de* beräknat, som tillredt legeringen. Huru mycket de dåvarande Fransmännen än förklarade sig frigjorda från det förflutna och det bestående, bestämde dock dessa makter obevekligt deras handlingssätt. Vid förverkligandet af sitt abstrakta frihetsideal föllo de oupphörligt tillbaka till den enda konkreta erfarenhet, som deras historia gifvit dem af samhällslifvet: despotismen och centralisationen, och på samma sätt gick det äfven på den yttre politikens område. Vi hafva nyss sett, huru verldsfredens abstraktion vid beröringen med verkligheten hastigt förbyttes till en med det franska skaplynnet vida bättre öfverensstämmande krigisk propaganda, och när nu denna verldsbefriande krigspolitik, som man velat göra så helt och hållet oberoende af den häfdvunna politiken, skulle från frasernas verld bringas till handling, blef dess

verkliga innebörd i det stora hela helt enkelt ett försök att återgå till Frankrikes traditionella utrikespolitik.

Ett hufvudsyfte för denna hade, såsom bekant, varit att bekämpa det österrikiska huset, Frankrikes förnämsta rival i dess sträfvan efter militäriskt och politiskt öfvervälde på kontinenten. Mot detta hade det sökt en motvigt i den unga preussiska monarkien, och när Ryssland under det 18:de århundradet tycktes vilja lägga sin nyvunna maktställning i vågskålen till förmån för Österrike, hade Frankrike genom sina gamla bundsförvandter, Sverige, Polen och Turkiet, sökt paralysera det samma. I detta system åstadkoms en väsentlig rubbning genom 1756 års franskt-österrikiska förbund, hvarigenom Frankrike indrogs i det sjuåriga kriget. Omslaget visade sig alt annat än lyckosamt. Upptaget af en strid, som blott kunde gagna Österrike, förmådde Frankrike ej mot England försvara sina kolonier, bundet genom den österrikiska alliansen, nödgades det 1772 uppoffra sina gamla bundsförvandter, Polen och Turkiet, och genom alt detta förlorade det sin gamla prestige i Europa. Också blef »det nya systemet» i hög grad impopulärt. Med den kosmopolitiska idéströmning, som mynnade ut i de omtalade drömmarne om verldsfred och verldsbefrielse, bröt sig under senare delen af 1700-talet inom den franska folkmeningen en stark underström af ovilja mot det österrikiska förbundet och längtan efter en återgång till Henrik IV:s, Richelieus och Fleurys »klassiska» politik, och under den oro och den ökade andliga lifaktighet, som revolutionen åstadkom, gjorde sig denna idéströmning gällande med sådan kraft, att äfven de, som trodde sig föra de abstrakta kosmopolitiska idéernas talan, oemotståndligt rycktes med däraf. De franska revolutionärernas ovilja mot Österrike och Ryssland hade ej blott sin grund i dessa makters befarade frihetsfiendtliga planer, utan ock i deras egenskap af Frankrikes »naturliga motståndare». Narbonne, krigspolitikens förste målsman i Ludvig XVI:s konselj, ville låta kriget mot Österrike åtföljas af en förnyelse af förbundet med Preussen, och den Girondeministär, som omsider bragte kriget till utbrott, hade i själfva verket samma syfte trots alla deklamationer om den naturliga motsatsen mellan det frigjorda Frankrike och Europas tyranner.[1]

[1] Jämf. SOREL, *l'Europe et la Révolution française* II, ss. 323 o. ff. samt 414 o. ff.

Under sådana förhållanden var ej häller ett förbund mellan det revolutionära Frankrike och det nu så godt som enväldigt styrda Sverige så orimligt, som det skulle kunna tyckas.

Det stora omslaget af år 1756 i Frankrikes politik hade ej afsett någon ändring i detta lands förhållande till Sverige, såsom bland annat visade sig af det sätt, hvarpå Ludvig XV uppträdde med afseende på 1772 års revolution. Men oaktadt ett nytt subsidieförbund af 1784 kallnade dock vänskapen under hans efterträdare, och då Gustaf III 1788 började sitt ryska krig, kunde han ej räkna på något understöd af sin gamla bundsförvandt, ja den franska regeringen närmade sig 1789 t. o. m. Ryssland och dess bundsförvandt mot Turkarne, Österrike, samt lofvade att, när det ofvan omtalade svenskt-franska förbundet med detta år gick till ända, ej förnya det samma. Det är nu bekant, att Frankrikes tillbakadragna hållning mot Sverige under Ludvig XVI:s regering ej berodde af 1756 års österrikiska allians, från hvilken Ludvig och hans utrikesminister Vergennes tvärtom faktiskt lösgjort Frankrike, utan att orsaken var Vergennes' försigtighet, som ej tilltalades af Gustaf III:s äfventyrliga planer, samt det svaghetstillstånd, hvari Frankrike före revolutionens utbrott befann sig, och hvad angår närmandet till de båda kejsarhofven 1789, hade det sin grund ej i förkärlek för Österrike, utan i misstro mot England.[1] Men Gustaf III var benägen att tillskrifva Frankrikes likgiltighet för sina gamla bundsförvandter den österrikiska alliansen och *hennes* inflytande, hvilken sändts till Frankrike såsom en underpant därpå — *Marie Antoinette*,[2] och på samma sätt dömde såsom bekant den allmänna meningen i Frankrike, hvilken i »Österrikiskan» såg själen i Ludvig XVI:s hela politik. Medan den franska regeringen, på sätt som nämdes, under det svenskt-ryskt-österrikiskt-turkiska kriget 1789 öfvergaf sina gamla bundsförvandter, Sverige och Turkiet, skänkte åter den franska allmänheten dem sina sympatier,[3] och om Gustaf III ej genom freden i Verelä

[1] Jämf. härom SOREL, a. a. I ss. 297 o. ff. samt 520 o. ff. samt ODHNER, *Gustaf III och Katarina II åren 1783—84*, *Nordisk Tidskrift 1879*.

[2] 1786 skref han till Staël v. Holstein: »Est il possible.... que la reine elle-même oublie qu'elle est femme et mère pour se souvenir seulement qu'elle est sœur». *Handlingar ur Brinkmanska arkivet*, II s. 51.

[3] Ett bevis härpå torde man få se däri, att *le Moniteur* med den mest detaljerade noggranhet meddelade de svensk-ryska krigshändelserna och detta nästan alltid från svensk synpunkt. Visserligen torde detta hafva berott på den svenska ambassadören Staël v. Holsteins förbindelser med det liberala partiet,

och Drottningholmstraktaten (1790—91) slagit om samt blifvit Rysslands bundsförvandt, och om han ej så tydligt lagt sin ovilja mot revolutionen i dagen, skulle man vid det genombrott af den franska folkmeningen, som brytningen med Österrike 1791—92 innebar, säkerligen fått bevittna, att krigspartiet under sina försök att återupplifva Frankrikes gamla alliansssystem ej häller skulle dragit i betänkande att vända sig till den svenska »tyrannen». Att Gustafs *politik* var det enda hindret för ett dylikt steg, är också just hvad som framgår af de diplomatiska förhandlingar, som vi i det följande skola söka utreda.

Knappt hade underrättelsen om den svenske konungens död ankommit till Paris, förr än utrikesministern Dumouriez, realpolitikens förnämste målsman i den nyss (medlet af mars) till makten komna Girondeministären, beslöt återkalla Frankrikes dittillsvarande chargé d'affaires i Stockholm, Gaussen, samt — såsom dennes efterträdare sedermera i berättelsen om sin mission uttryckte sig — »ersätta honom med en medborgare, hvilken var uppriktigt tillgifven revolutionen och ej skulle försumma att draga nytta af» hvad man kallade: »den minnesvärda katastrof, som i Sverige syntes böra gifva styrelsen en ny riktning» [1]. Dumouriez' val föll på en 30-årig literatör och advokat vid namn *Raimond Verninac de St. Maur.* [2] Liksom så många andra

men om han också var källan, så synes just det, att man på sådant sätt begagnade hans meddelanden, vittna om opinionsvindens riktning. På samma sätt redogjordes äfven för Turkarnes företag med omisskänlig sympati. Så t. ex. talar le Moniteur, d. 13 dec. 1789 om deras »rättvisa harm öfver åtskilliga europeiska hofs illsluga politik». I franska diplomatiska handlingar från den följande tiden, då krigsvännerna bemäktigat sig utrikespolitiken, ger den ifrågavarande uppfattningen ofta sig luft. Så t. ex. beklagas i en instruktion för Sémonville såsom sändebud till Turkiet (bl. handlingar från dec. 1792), att Frankrike i 1787 års krig öfvergaf Turkarne, och i instruktionen för Le Hoc vid dennes beskickning till Sverige 1795 framhålles såsom en orimlighet, hvilken endast kunde förklaras genom Gustaf III:s begär att förtrycka sitt eget folk, att denne blef en fiende till det revolutionära Frankrike samt en rysk underhållstagare. *Franska Utr. Ministeriets arkiv.*

[1] »*Compte-rendu par Raimond Verninac au citoyen Lebrun, ministre des affaires étrangères, de sa mission en Suède.* Denna handling har jag ej lyckats påträffa i det franska utrikesminesteriets arkiv, men en afskrift däraf finnes i Uppsala universitetsbiblioteks manuskriptsamling bl. »Handlingar till Sveriges politiska historia 1792—1800», delvis innehållande Flemingska papper. Förmodligen har den på sådant sätt kommit hit, att Verninac under Staël v. Holsteins beskickning till Paris 1793 låtit denne taga en afskrift. När uttalanden af Verninac i det följande anföras utan angifvande af någon källa, äro de hemtade ur denna berättelse. Tack vare den samma samt några depecher af Verninac till sin regering, hvilka förvaras i franska utrikesministeriets arkiv, är det möjligt att genomtränga det dunkel, hvari Verninacs åtgöranden i Sverige varit insvepta.

[2] Svenska författare uppgifva, att han varit abbé, men detta motsäges af MICHAUD, *Biographie universelle,* där det heter, att han före revolutionen »suivit

unga män i samma ställning hade denne med hänförelse kastat sig in i revolutionen och tyckes till en början sällat sig till den konstituerande församlingens Jakobiner — de blifvande Feuillanterne — ty genom den med dem förbundne justitieministern Duport-du-Tertre nämdes han 1791 till en af de kommissarier, som skulle återställa lugnet i och förbereda anexionen af det påfliga grefskapet Venaissin. Den tillämnade medlaren blef en ifrig beskyddare af Avignons anarkister, bidrog verksamt till deras seger och förstod efter fulländad mission att genom en förskönad framställning af förhållandena afstyra ett kraftigare ingripande från de franska myndigheternas sida. Då anarkisterna begagnade detta rådrum till anställande af det ohyggliga blodbad, som utgör förspelet till septembermorden och skräckväldets gräsligheter, återföll ansvaret härför i viss mån på Verninac, och i Sverige utpekades han t. o. m. af ryktet såsom en offentlig försvarare af blodsdådet.[1] Från hans gamla vänner Feuillanterne torde denna sak hafva bidragit att skilja honom, men Girondisterne, som genomdrefvo Avignonsmördarnes benådning, stötte sig antagligen ej därpå. Att han tillegnat sig deras abstrakta tyrannhat, ses af hans berättelse om sin svenska mission, som inledes med en panegyrik öfver Ankarström, men denna uppfattning hindrade honom ej från att nu blifva ett lämpligt verktyg för en realistisk utrikespolitik, om han också, såsom vi skola se, gjorde sitt bästa att inrangera den under de revolutionära teorierna.

Hans instruktion utfärdades den 21 april 1792, och han har själf angifvit dess innehåll så, att han skulle »upplösa de band, som förenade Sverige och Ryssland, förvärfva hertigen-regentens förtroende och omintetgöra emigranternas stämplingar för att förmå denne att fortsätta den aktiva roll, som den döde

---

la carrière du barreau». Antagligen har han förblandats med en farbroder, som var abbé. 1787 hade han utgifvit »*Poésies fugitives*» och 1790 en afhandling om den engelska brottmålsprocessen.

Michaud är källan för de i texten lemnade biografiska notiserna.

[1] Se t. ex. Ehrenström, *Historiska anteckningar* I s. 420: »fläckad som offentlig försvarare i nationalförsamlingen af... de ohyggliga mordscenerna i Avignon». Detta kan ej vara riktigt, ty Verninac uppträdde i den konstituerande nationalförsamlingen (såsom kommissarie) d. 10 sept. 1791 (ordet fördes för öfrigt af hans ämbetsbroder) och morden egde rum under den lagstiftande den 16 okt. s. å. I ingendera församlingen hade Verninac plats. Hertiginnan Hedvig Charlotta skref den 25 maj 1792 till Reuterholm, att Verninac var »un des commissaires à Avignon, qui ont sous main fait tant de mal». *Reut. Papp.*

konungen tagit i den franska kontrarevolutionens drama».[1] Att Dumouriez' planer i själfva verket sträckte sig ännu längre, ses emellertid af hans instruktioner för Sémonville, hvilken han i början af juni ville sända till Turkiet för att åt Frankrike återvinna äfven denna gamla bundsförvandt: Sémonville skulle nämligen söka förmå Turkarne att angripa de mot Frankrike förbundna makterna tillsammans med Polackarne och *kanske äfven med Svenskarne.*[2]

I själfva verket handlade också Verninac i enlighet härmed. Redan den 23 april begaf sig denne i väg, reste med största skyndsamhet för att »draga nytta af den öfverraskning, som den nyligen (d. 20 april) afgifna krigsförklaringen mot österrikiska huset borde åstadkomma», och inträffade den 15 maj i Stockholm.[3] Här syntes emellertid utsigterna för honom att lyckas föga ljusa. Hans förhoppningar att kunna imponera genom krigsförklaringen slogo, såsom han själf erkänner, fel, då samtidigt med honom underrättelse om den snöpliga utgången af Fransmännens första krigsoperationer anlände till Sverige. Både hertigen och hans gemål voro i hög grad intagna mot de franska revolutionsmännen (»Jakobinerna») och Evert Taube, åt hvilken Gustaf III på dödsbädden anförtrott ledningen af utrikesärendena och som varit hans förtrogne i alla hans kontrarevolutionära planer, upprätthöll med stränghet Gustafs förbud mot att i svenska hamnar mottaga trikoloren, ja, skall t. o. m. hafva utfärdat befallning att skjuta på inkommande franska fartyg.[4] Enligt Verninac var det hans afsigt att genom denna sak kompromettera hertigen med Frankrike,[5] och enligt Armfelt skall denne i början af sin regering verkligen visat stor ifver för att låta Sverige deltaga i den tillämnade koalitionen mot revolutionen.[6] Äfven om Armfelt härutinnan missuppfattat hertigen eller af denne förts bakom ljuset, i det Karl, såsom sannolikt synes, alltid önskade komma ifrån Gustaf III:s äfventyrliga krigsplaner vis à vis Frankrike,[7] så

[1] Instruktionen själf har jag ej sett, men Sorel citerar den under nämda datum (a. a. II s. 417), Verninac uppger, att missionen blef honom föreslagen denna dag.

[2] SOREL, a. a. II s. 455.

[3] Uppgift af hertigen; SCHINKEL-BERGMAN, a. a. III s. 304.

[4] *Minnen och anteckningar af* L. v. ENGESTRÖM I s. 188.

[5] Depech af d. 8 juni 1793. Taube kallas däri »le ministre dévoué au parti des princes français.

[6] TEGNER, *Gustaf Mauritz Armfelt*, II s. 8.

[7] I ett bref till Reuterholm den 25 maj skref hertigen med afseende på det franska kriget: »Den stora baletten, som skulle anställas, är redan börjad.

var han dock i början långt ifrån hvarje tanke på att för ett franskt förbund öfvergifva det ryska, som genom årliga subsidier af 300,000 rubel beredde den svenska statskassan en blott alt för välbehöflig undsättning.[1] Verninac själf betraktades vid sin ankomst med det största misstroende; en mängd bref med varningar att taga sig i akt för hans person hade ankommit till hertigen, och hertiginnan befarade, att han ämnade söka åstadkomma revolutionära rörelser, icke bland adeln, »som ej är att frukta», utan bland »folket» med tillhjälp af »det hat, som man under den förra styrelsen ingifvit det mot herrarne», ja att »Jakobinerna, som synas hafva varit den aflidne konungens mördare», tillämnade hertigen, om han fullföljde Gustafs politik, dennes öde, och att detta var ändamålet med Verninacs beskickning.[2] Det mottagande, som kom denne till del, blef också därefter. Efter Ludvig XVI:s misslyckade flyktförsök och sanktion på 1791 års konstitution hade Gustaf III ej vidare erkänt någon fransk beskickning, och ehuru Gaussen ej personligen skall hafva varit konungen misshaglig,[3] utestängdes han från alla ministeriella konferenser. Mot hans efterträdare tillämpades nu detta i ännu högre grad. Ehuru han var afskickad af den franska regeringen,

---

I den position, som jag nu befinner mig, ser ni alt för väl hvad pas jag där kan dansa, och som min nu och förr varande penchant aldrig har varit för den slängpolskan, är jag så mycket värre ute för piskan, som gumman hinsidan Jordan (Katarina II) synes vilja taga del däruti och alla mina entourer äro bitna eller betalta af rasande dansmästare. Att då hindra detta och se mig indragen i dansringen är svårt(?), men min enda ursägt den, att mig fattas konfonium till att fournera de(m), som skola spela på violerna». Visserligen är det möjligt, att vid den tid brefvet skrefs en förändring inträdt i hertigens politik (hvarom mera i det följande) men, som ses, säger han sig *aldrig* varit för kriget, och sanningen häraf synes bestyrkas af hans framställning till kejsarinnan i början af april om omöjligheten att, åtminstone i hela dess utsträckning, fullfölja Gustaf III:s planer (se BÆHRENDTZ, *Om Sveriges förhållande till Ryssland under Gustaf IV Adolfs förmyndarestyrelse*, Hist. Bibl. 1880 s. 256). I ett bref af den 27—8 maj, hvari hertigens gemål meddelade Reuterholm en mängd upplysningar om ställningen i Sverige för att förbereda honom på hans blifvande kall, säger hon visserligen, att Taube syntes hafva inflytande på hertigen i ministeriella mål, men förklarar honom dock ej vara farlig, på samma gång som hon för egen del uttalar sitt ogillande af hans krigspolitik. De båda brefven finnas bl. *Reuterh. papperen.*

[1] Bevis härför lemnar t. ex. den artighet han, före Verninacs ankomst eller innan denne börjat vinna insteg, visade kejsarinnan (BÆHRENDTZ, l. c.). Att hans uppfattning då var sådan, ansåg äfven Verninac.

[2] Hertiginnans i föregående not citerade bref. Verninac skrifver också i sin berättelse: »On avait fait croire à la reine (skall antagligen vara »la duchesse») que j'étais un homme cruel, un aveugle instrument de ce qu'on appelait la propagande, laquelle m'envoyait avec 4 mill. à l'effet de bouleverser la Suède et de faire assassiner le régent». Jämf. ock EHRENSTRÖM, a. a. II, s. 145.

[3] Verninac visste t. o. m. berätta, att han var misstänkt för hemliga förbindelser med Gustaf III. Depech af d. 8 juni 1792.

envisades man i Sverige att betrakta honom såsom nationalförsamlingens sändebud, hvartill möjligen bidrog, att han försummat att på ministeriell väg bebåda sin ankomst. Så snart han hunnit sin bestämmelseort, anmälde han sig emellertid skriftligen hos Taube, men denne begagnade sig af ett formfel på brefvets utanskrift och återsände det obrutet under förklaring, att det ej kunde vara till honom. Verninac skref då under den franska beskickningens sigill till statssekreteraren för utrikesärendena, Franc, men denne lät svara, att, då han ej haft konferenser med Gaussen, kunde han ej häller hafva några med Verninac, och dennes kreditiv mottogs ej.[1] Så långt gick man dock ej, som det franska emigrantpartiets ombud i Stockholm, d'Escars och St. Priest, hoppats, nämligen att »inom 48 timmar» utvisa honom, utan man lät honom kvarstanna »under folkrättens skydd» af fruktan, att Frankrike annars skulle skrida till fiendtligheter, som kunde blifva farliga för den svenska handeln.[2]

Verninacs första omsorg blef att skaffa sig underrättelser om ställningar och förhållanden i Sverige,[3] och huru han uppfattade dem, framgår af följande utdrag ur hans berättelse till sin regering: »Jag hade upptäckt, att det i Sverige fans två skarpt åtskilda partier; det ena och det mest betydande är sammansatt af det stora flertalet af adeln och af den mest välmående delen af de tre andra stånden; det andra består af den aflidne konungens favoriter och blinda anhängare, af denna del af folket, som i följd af sin dåliga ekonomiska ställning befinner sig nedkastad till samhällets lägsta trappsteg och som Gustaf berusade med bränvin samt hetsade på dem, som vid riksdagarna alt för mycket motsatte sig hans inkräktningar, af dem till sist, som i furstens högsta myndighet blott sågo en tygel på aristokratien och därför, förledda af sitt hat mot adeln, genom en missförstådd lidelse (»une passion malentendue») blifvit despotismens stöd».

---

[1] Hertiginnans ofvan citerade bref af den 27—8 maj samt Verninacs depech af den 22 maj 1792. Redan dagen efter hans ankomst lät regeringen underrätta ryska hofvet om, att han ej skulle mottagas, och den 25 maj utfärdades en cirkulärnot härom till de svenska beskickningarna. BÆHRENDTZ, a. a. s. 257.

[2] Verninacs berättelse och hertiginnans ofvan citerade bref.

[3] Om hans uppträdande i Stockholm berättar hertiginnan följande i det ofta citerade brefvet till Reuterholm: »Il demeure très obscurément, a cependant grand train avec lui comme secrétaire, valet de chambre etc.... Il prend connaissance de tout, a vu tout, a pris lui-même connaissance du château en y passant un ou deux fois et regardant beaucoup les fenêtres, il paraît être bien instruit de ce qui a lieu».

Hade Verninac varit strängt trogen de revolutionära talesätten, hade han naturligtvis bort närma sig det sistnämda aristokratfiendtliga partiet, hvilket ju innefattade hvad Jakobinerna egentligen menade med »folket»; han hade då bort gifva dess »missförstådda lidelse» den rätta riktningen, d. v. s. med dess tillhjälp hafva sökt krossa både den svenska aristokratien och den svenska despotismen; och såsom vi sett, var det också just detta, som hertiginnan, dömande efter den jakobinska fraseologien, fruktade att han skulle göra. I själfva verket kunde hon dock hafva besparat sig sina farhågor. Dumouriez hade ej misstagit sig på sin gesant. Verninac vände sig i stället till det aristokratiska partiet och betygade det sin »aktning och tillgifvenhet»,[1] i hopp att genom detsamma vinna den, i hvilken han på grund af sina antecedentia bort se Sveriges »tyrann», hertig Karl. Visserligen sökte han både inför sig själf och sin regering rädda sina principer därmed, att det aristokratiska partiet ej blott åsyftade »en modifikation af kronans rättigheter», utan äfven »en reformation» i enlighet med Fransmännens »grundsatser om jämlikhet och filantropi», till bevis hvarpå han anförde »det anbud, som nyligen en stor del af den svenska aristokratien gjort att afstå från sina titlar och sina rättigheter»,[2] men det är tydligt, att hvad som egentligen bestämde hans handlingssätt var den politiska synpunkten; åtminstone visade han ingen lust att vänta, tills Svenskarne med afseende på samhällsfrågorna upphört att vara »goda vildar», innan han sökte att i dem skaffa Frankrike politiska bundsförvandter.

Sina förhoppningar att genom det aristokratiska partiet kunna vinna hertigen grundade åter Verninac därpå, att det motsatta partiet hittills »triumferat» endast genom Gustaf III:s »djärfhet och lycka», att därför det andra nu efter dennes död *måste* få öfverhanden, och att hertigen således för att kunna bibehålla sig skulle nödgas följa dess principer. Med kännedom

---

[1] »Je prononçai mon estime et mon affection en sa faveur». Berättelsen om beskickningen.

[2] Huru Verninac kunnat få denna uppfattning, är svårt att förstå. Adelns missnöje med Förenings- och Säkerhetsakten berodde, såsom bekant, till stor del af de inskränkningar denna åstadkommit i dess privilegier, och om ett dylikt officielt anbud från adelns sida vet vår historia intet. Det enda spår till en *benägenhet* af dylik art, som jag kunnat upptäcka finnes i Jakob v. Engeströms »anteckningar rörande plan till regementsförändring m. m. 1791» hos SCHINKEL-BERGMAN, II s. 334, men jag betviflar att han i denna punkt var en tolk för »en stor del» af den d. v. svenska adelns åsigter.

om den starka demokratiskt-monarkiska strömning, som vid slutet af Gustaf III:s regering genomgick Sverige, torde man dock vara berättigad att betvifla riktigheten af denna uppskattning af de båda partiernas styrka.[1]. Visserligen fick Verninac rätt med afseende på den politik, som hertigen kom att följa, men hvad som bestämde denne torde ej hafva varit nödtvång, utan rent personliga förhållanden.

Hertig Karl var, som bekant, af gammalt nära förbunden med det aristokratiska oppositionspartiet, och ehuru den andel, som många af detta haft i brodrens mord, ingaf honom fasa, började han dock snart nog efter sitt öfvertagande af regeringen närma sig detsamma.[2] Gustavianernas närvaro i konseljen besvärade honom, men han kände sig ej i stånd att med egna krafter frigöra sig från deras inflytande, och dessutom synas regeringsbestyren alldeles hafva öfverstigit hans förmåga. I detta bryderi tog han sin tillflykt till sin gamla vän och ordensbroder *Reuterholm*, hvilken då befann sig på en utrikes resa. Redan den 4 april skref han till honom, att han var »öfverhopad af bekymmer, sorg och ärender samt sysselsatt från 7 om morgonen till helt sent på natten», uppmanade honom att snart komma tillbaka samt lofvade respengar. Den 27 april upprepade han samma klagan och samma uppmaning, och slutligen utbrister

---

[1] Vingqvist har i sin *Berättelse om riksdagen 1789* (*Frey* 1844) meddelat ett par drag, som vittna om stämningen bland de ofrälse stånden: under den återstående tiden af Gustaf III:s regering firades bland dessa årsdagen af Förenings- och Säkerhetsakten såsom en högtidsdag, och förslag väcktes att under konungens ledning bilda ett »odalmannagille» mot adeln. Betecknande är ock den adress, hvarigenom de ofrälse stånden på riksdagen i Gefle tackade konungen för Förenings- och Säkerhetsakten. Ännu 1794, då hertig Karl med den unga konungen besökte Dalarne, var denna sinnesstämning lefvande bland dess allmoge, såsom följande utdrag ur ett bref från hertigen till Reuterholm utvisar: »Ett enda ord skulle förskaffa mig 20,000 förfäktare och en enda andedrägt i den vägen skulle för evigt aneantera hela opposition. I Mora steg en bonde fram och sade mig midt i syna: Vi hafva hört, att du har varit oroad af 'herra'; vi äro nöjda med dig och din styrelse; den lag, som din bror gjort 89, den vilja vi ha och ingen annan, och kan du ej hålla de där, som vill styra, i ordning, så kalla oss bara, ty vi våga lif och blod för dig och kungen, och ingen är ibland oss, som icke lemnar hus och hem, om det behöfves och du vill». Brefvet är dat. Falun den 13 juli *1793*, men årtalet är felskrifvet. *Reut. papp.*

[2] Den 25 maj 1792 skref han till Reuterholm: »Jag hoppas att jag för öfrigt står väl till boks med de(m), som förr varit mig mindre gynsamma och hvars säkra betygelser jag undfått, jag menar de(m), som Azor var emot». *Reut. papp.*

Med Azor menas tydligen Gustaf III. Oppositionens mindre gynsamma stämning mot hertigen före hans regentskap torde hafva berott af, att han 1789 svek dess förväntningar och uppträdde till förmån för Förenings- och Säkerhetsakten.

han den 25 maj efter att ånyo hafva klagat öfver regeringsbestyren samt omtalat försöken att indraga honom i kriget:[1] »Emellertid som jag nu allena befinner mig stå bocken emot dem, som under mig sitta i den här s. k. ministären, är jag alldeles utpajtad, till dess jag får någon med mig, som håller mig ryggen fri, och det är ni endast min bäste vän, af hvilken jag väntar denna hjälp». Då Reuterholm af gammalt var en svuren fiende till Gustavianerne, var det klart, att hans hemkomst under sådana förhållanden skulle medföra hertigens fullständiga öfvergång till dessas motparti, men Reuterholm tillhörde en inbiten Mössfamilj, det parti, hvars åsigter han omfattat under Gustaf III:s regering, hade blott alt för mycket varit vant att söka stöd hos Ryssland, och om ej andra omständigheter tillkommit, är det därför föga troligt, att hertigens genom honom åvägabragta anslutning till det aristokratiska partiet skulle medfört de frukter, som Verninac däraf hoppades få skörda för Frankrike. Men innan Reuterholm hann hem, uppträdde en annan rådgifvare: baron ERIC MAGNUS STAËL V. HOLSTEIN, och *han* torde egentligen vara den, som man har att tillskrifva, att partiväxlingen inom den svenska regeringen kom att medföra ett närmande till Frankrike.

Alt sedan 1783 Sveriges ambassadör i Frankrike, hade Staël blifvit trogen »det franska systemet», äfven sedan konung Gustaf öfvergifvit det. Genom sin maka, Neckers ryktbara dotter, vunnen för revolutionens idéer, såg han i denna händelse alls icke något skäl för Sverige att öfvergifva sin älsta allians, och då Gustafs död undanröjt det förnämsta hindret för ett förbund med det revolutionära Frankrike, gjorde han till sitt mål att söka åstadkomma ett sådant. I dec. 1791 hade Gustaf III återkallat honom från hans ambassad, och därpå, missnöjd med han sympatier för revolutionen, förbjudit honom att komma till Sverige, men det oaktadt begaf sig baronen till Stockholm, dit han synes hafva anländt vid tiden för konungens mord.[2]

Oaktadt det band af frimureri och mysticism, som fans mellan honom och hertigen,[3] ville dock denne till en början ej veta af honom, utan skall hafva ämnat förvisa honom från hufvudstaden. En gemensam vän och ordensbroder, baron KARL

[1] Se ofvan s. 104 n. 7.
[2] Se ÅKESON, a. a. s. 159. Taube skref den 16 febr. 1792, att förbudet utfärdats denna dag, samt att han trodde, det brefvet därom skulle träffa Staël i Hamburg. KLINCKOWSTRÖM, *Le comte de Fersen et la cour de France* II s. 168.
[3] Se härom SCHINKEL-BERGMAN, a. a. II s. 226.

Göran Bonde, skaffade honom slutligen en audiens, och följden däraf blef, att han ej blott återvann hertigens personliga ynnest, utan äfven lyckades stämma honom gynsamt för sin politik.[1]

Under sådana förhållanden måste Verninacs uppträdande på skådeplatsen hafva kommit synnerligt lämpligt för Staël. Emellertid iakttog denne mycken försigtighet. Att Verninac till honom medfört bref, blef kändt, men han förnekade, att han förut varit bekant med honom; hertiginnan, som är sagesman härför, trodde den 25 maj, att Staël skulle vara alt för klok för att inlåta sig i något närmare umgänge med Jakobinernas emissarie, och den 28 maj berättade hon, att de då endast råkats två gånger.[2] Verninacs depecher visa emellertid, att de redan vid denna tidpunkt trädt i närmare förbindelse med hvarandra, och antagligen var det genom Staël, som Verninac erhöll sina underrättelser om de svenska förhållandena och utsigterna till Sveriges revolutionering, hvilka Staël torde hafva framstält i enlighet med sina *önskningar*. Ja, att döma af depecherna skulle *hertigens* omvändelse redan då hafva varit fullbordad och ej ens *han* varit obenägen att inlåta sig med Verninac. Den 22 maj inberättar nämligen denne: att hertigens förtrogne — »des personnes qui ont la confiance du régent», hvarmed svårligen kan menas andra än Staël och Bonde[3] — försäkrade, att hertigen var gynsamt stämd mot Frankrike, ehuru han fruktade för Ryssland; att han vore benägen för allians och ett handelsfördrag med Frankrike, om blott detta ville göra några uppoffringar till Sveriges förmån, samt att hertigen i sådant fall skulle förse Frankrike med trupper, skepp och handelsvaror. Ehuru Verninac ansåg saken så avancerad, att han med detsamma begärde instruktioner för underhandlingens öppnande, och ehuru man utan tvifvel i hans uppgift får se ett bevis på, att Staël då — en vecka efter Verninacs ankomst — *börjat* sina bearbetningar på hertigen, torde dock den uppfattning af dessas *resultat*, som röjer sig i ifrågavarande depech, hafva varit alt för sangvinisk, ty sedermera — i sin efter fullbordadt värf afgifna ämbetsberättelse —

---

[1] Tegner, a. a. II s. 16 o. f. En upplysning om tidpunkten för närmandet mellan Staël och hertigen torde man kunna finna däri, att *Le Moniteur* (den 18 maj 1792) meddelar en underrättelse från Stockholm af *d. 24 april*, att Staël *då* blifvit mottagen vid hofvet.

[2] Bref till Reuterholm. *Reut. papp.*

[3] Enligt Ehrenström, a. a. I s. 420 misstänktes äfven den senare för att hafva hemliga rådplägningar med Verninac.

uppgaf Verninac uttryckligt, att det var först *3 veckor* efter hans ankomst till Stockholm, som »regenten småningom (insensiblement) började afvika från den förra regeringens principer och lyssna till det parti, på hvilket jag (Verninac) grundat mina förhoppningar.»

Så långt sträckte sig för öfrigt ej Verninacs — och ej häller hans svenska sagesmäns — förhoppningar vid den ifrågavarande tidpunkten, som till att hertigen skulle kunna förmås att bryta Sveriges förbund med Ryssland; detta afskräckte honom dock ej, men han fördes därigenom på tanken att något afvika från sin instruktion, hvilken, såsom vi sett, innehöll, att han skulle söka »upplösa de band som förenade Sverige och Ryssland». Han framkastade nämligen i stället både i depechen af den 22 och i en följande af den 25 maj, att Frankrike skulle söka begagna sig af hertigens kredit hos kejsarinnan för att förmå henne att afstå från de krigiska planer mot Frankrike, som man, ehuru med föga skäl, tillskref henne. Redan den 29 maj trodde han sig emellertid finna, att ryske ministern i Stockholm — Stackelberg — var emot hvarje närmande mellan Sverige och Frankrike, men han blef härigenom blott så mycket ifrigare; han begärde s. d., att man skulle göra hans närvaro vid det svenska hofvet mera fruktbringande genom att gifva honom tillåtelse att göra anbud (se mettre en avance) och förse honom med nödiga medel (des forces capables de rendre son zèle efficace), och genom det ryska motståndet återfördes han nu till det ursprungliga syftet med sin beskickning. Den 12 juni beklagade han i en depech till sin regering, att Sveriges isolerade läge gjorde dess styresmän mottagliga för ryska inflytelser, samt förklarade, att nu vore rätta ögonblicket att söka om ej bryta, så åtminstone försvaga Sveriges förbindelse med Ryssland, men att därtill fordrades för Sverige betryggande resurser, och den 15 juni påpekade han, huru det svenska hofvet var bragt i beroende genom de ryska subsidierna, och begärde att genom framställningar i Frankrikes namn få neutralisera den ryska ministerns eggelser.

Ett annat hinder för Verninacs syften utgjorde Gustavianerna i konseljen, men i början af juni kunde han inberätta, att hertigen, så snart Taube och Armfelt aflägsnat sig, ämnade förändra dennas sammansättning, och att det patriotiska partiet önskade

det[1], ett meddelande som är märkligt därför, att det visar, det Gustavianernas störtande ej så helt och hållet, som man stundom antagit, var Reuterholms verk, utan förberedts före hans ankomst, och att antagligen Staël och genom honom Verninac haft en viss andel däri[2].

Vid samma tid vann den senare en ej ovigtig fördel. Den 5 juni inberättar han nämligen till sin regering, att han genom hotelser om represalier mot den svenska handeln drifvit Stockholms köpmän till de föreställningar mot förbudet angående den franska trikolorens mottagande i svenska hamnar, som nu ledde till detta förbuds upphäfvande[3].

Den 24 och 29 maj fick hertig Karl från Katarina mottaga den första formliga uppmaningen att åtminstone i någon mån — genom en hjälpkår på 6—8,000 man — bringa till utförande de planer mot revolutionen, hvilka så mycket afhandlats mellan henne och Gustaf III. Gustavianerne i konseljen önskade, att man skulle begagna sig häraf för att utverka ökade subsidier från Ryssland, men hertigen ville ej låta »binda sig med guldband» och därigenom indragas i kriget, utan svarade i stället Stackelberg den 5 juni i enlighet med de råd, han mottagit af en hemlig förtrogen, att den ifrågasatta hjälpsändningen måste blifva beroende af, om Sverige erhölle de subsidier, som Spanien lofvat Gustaf III, och ehuru detta var det samma som ett fullständigt afslag, då det var till fullo bekant att Spanien nu mer ej ämnade gifva några subsidier[4], lät Katarina sig nöja därmed. Då hon själf ville förblifva neutral och ej behöfde befara, att den nya svenska regeringen skulle — liksom Gustaf III — hafva lust att inblanda sig i hennes polska politik, var hon i självfva verket ej längre

[1] Depech den 1 och 12 juni. Såsom bekant lemnade Taube frivilligt och till det gustavianska partiets sorg redan den 26 juni sin plats som utrikesminister — hvilken han för öfrigt ej mottagit annat än provisoriskt. Hertiginnan omtalade redan den 27 maj detta hans beslut för Reuterholm och sökte en orsak därtill i hans beqvämlighet och egoism. Armfelts aflägsnande hettes blott vara tillfälligt i och för en badresa till Aachen. Den ifrågavarande uppgiften af Verninac bekräftar på ett slående sätt Armfelts åsigt, att hertigen med afseende på frågan om hans tjänstledighet visade stor falskhet. Se TEGNÉR, a. a. II, s. 22.

[2] Också tillskref sig Verninac i en inlaga till välfärdsutskottet af den 27 nivôse år II (16 januari 1794) äran däraf. *Fr. Utr. ministeriets ark.*

[3] Engeström, a. a. I s. 188, som omtalat denna episod, har ej känt till Verninacs andel däri, utan säger blott, att det var Bonde, som öfvertalade hertigen.

[4] Om den spanska subsidiifrågan se ÅKESON, a. a. s. 209 o. f.

intresserad af att Sverige indrogs i kriget.[1] Är antagandet riktigt, att hertigen redan före Staëls omvändelseverk var obenägen för de franska krigsplanerna[2], så *behöfver* man icke i hans förhållande till denna sak se en frukt af Staëls bearbetningar, men visserligen ligger den förmodan nära till hands, att Staël var den omtalade hemliga rådgifvaren. Redan den 1 juni kunde Verninac meddela sin regering, att svaret hade blifvit ett afslag.

Hvarpå hertigens uppträdande vid detta tillfälle än må hafva berott, så har man dock i medgifvandet om trikoloren liksom i uppgiften om den beslutna ministärförändringen tvänne *fakta*, som visa, att hans omvändelse i första veckan af juni börjat blifva en verklighet — hvilket också öfverensstämmer med den anförda tidsbestämningen i Verninacs missionsberättelse (3 veckor efter dennes ankomst), och den 19 juni hade han så afgjordt tagit sitt parti, att han, enligt hvad en depech af Verninac från denna dag utvisar, ville i hemlighet råka denne och redan utsatt mötesplats. Huruvida mötet verkligen egde rum, upplyser ej den depechsamling, hvartill jag haft tillgång, ty den slutar omedelbart därefter, men i sin missionsberättelse uppger Verninac, att han efter de 3 veckornas förlopp var »i intim förbindelse» ej blott med hertigens förtrogna, utan ock *med honom själf*[3]. Tack vare denna berättelse veta vi ock hvad som härunder förehades: det var en formlig underhandling, och i redogörelsen därför framställer Verninac hertigen såsom själf talande och svarande.

Hvad Verninac genom denna underhandling först och främst sökte vinna var, att hertigen skulle erhålla en riktigare uppfattning af revolutionens principer. Han sökte, säger han, visa honom, »att nya åsigter uppstått på de gamlas ruiner, att de krafter, som satte de stora samhällsmaskinerna i rörelse, voro förbrukade, att andra regler för befallning och lydnad voro nödvändiga, och att därför det klokaste parti, som Europas furstar nu kunde taga, var att söka gifva den oemotståndliga floden ett nyttigt lopp samt styra den i stället för att genom motstånd komma dess våldsamhet att tillväxa». Huruvida hertigen verk-

[1] Jämfr. BÆHRENDTZ, a. a. s. 258 o. f. och SCHINKEL-BERGMAN, a. a. III s. 306 o. f.

[2] Se ofvan s. 104.

[3] Att rykten om personliga möten mellan hertigen och Verninac trängde ut bland den svenska allmänheten, synes framgå af EHRENSTRÖM, a. a. I. 420.

ligen lät sig öfverbevisas af detta för öfrigt ganska sunda resonemang, må dock lemnas därhän. Verninac själf var visserligen lifligt öfvertygad härom, men hertig Karls uppfattning af revolutionen under den följande tiden gör det föga troligt, och man torde komma sanningen närmast, om man antager, att han vid detta tillfälle följde Verninacs och hans kommittenters eget exempel: lemnade principerna därhän och blott idkade realpolitik. Han behöfde därvid ej sakna tungt vägande föredömen, ty Europas regenter hade af gammalt varit vana att betrakta revolutioner hos andra folk ej såsom principfrågor, utan såsom konjunkturer, genom hvilka de sökte bereda sig politiska fördelar, och själfva de regenter, som nu voro Frankrikes förklarade fiender — kejsaren och konungen af Preussen, hvilken sistnämde omständigheterna, trots det franska krigspartiets ansträngningar, fört på Österrikes i stället för på Frankrikes sida — äfven de hade ursprungligen ej begärt något bättre än att äfven få behandla den franska revolutionen ur denna synpunkt[1].

Därefter angrep Verninac det svenskt-ryska förbundet. Några andra krig — påstod han — kunde för Sverige ej komma i fråga än med Danmark och Ryssland. Då den förra makten ej var att frukta, kunde en defensivallians med den senare ej vara af någon nytta; tvärtom skulle den blifva förderflig, emedan den skulle indraga Sverige i Rysslands många krig, hvilka detta hofs sofistiska statskonst alltid, såsom nu i den polska frågan, skulle veta framställa såsom försvarskrig, och sålunda skulle Sverige underkastas ruinerande ansträngningar, blott för att tjäna sin naturlige fiende och försvaga de makter, som borde vara dess stöd mot Ryssland. Skulle åter det ryska förbundets ändamål vara att erhålla en garanti mot Rysslands eröfringslystnad, så uppfyldes det ej, ty de stora makternas historia och särskildt Katarinas visade, att fördrag icke vore en tillräcklig tygel på ärelystnaden[2].

Slutligen vände sig Verninac mot Sveriges tilltänkta fiendtliga uppträdande mot Frankrike. Han visade, att det därigenom utan att veta det skulle tjäna Katarina, hvars syfte var att inveckla Europas makter i ett allmänt krig, på det att hon skulle

[1] SOREL, a. a. I och II passim.

[2] Huru rätt Verninac hade i denna sin uppfattning af Katarina, visar t. ex. det cyniska yttrande, som hon en gång fälde till Stedingk: att fördrag ej betydde mer än de bref med förbindelse till trohet, som den beryktade Ninon de Lenclos gifvit sin älskare, la Chatre. Se Bihang till Schinkel I, s. 354.

få tillfälle att efter behag undertrycka norden och taga ett nytt steg till förverkligande af sitt »orientaliska system». Den kontrarevolutionära ligan kunde ej åstadkomma något annat än att förlänga Frankrikes besvärligheter och lidanden, och genom sitt deltagande däri skulle Sverige skada sig själft, ty om Frankrike försvagades, skulle detta land ej mer bli i stånd att utöfva det gagneliga och oegennyttiga inflytande på Europas angelägenheter hvartill det var kalladt, och som utgjorde de svaga makternas skyddsvärn. Därjämte framhöll han, »att det strede mot alt förstånd, om Sverige, hvars politiska oberoende var så starkt hotadt af Ryssland, bidroge till att genom ett stort exempel gifva helgd åt våldförandet af den obestridliga grundsatsen att, då hvarje nation är fri och oberoende, ingen har rätt att inblanda sig i en annans inre angelägenheter, och att Svenskarnes välförstådda intresse därför vore ej att rubba, men att befästa denna hörnsten i alla samhällen.»

Hertigen uttalade sitt gillande af båda dessa resonemang, och säkerligen var han därvid fullt uppriktig, men han framstälde mot deras praktiska genomförande vissa betänkligheter.

»Om jag», sade han, »med åsidosättande af den aflidne konungens fördrag, erkände den franska författningen och mottoge det franska sändebudets kreditiv[1], skulle jag ofelbart ådraga Sverige förlusten af de 1,200,000 livres (= 3,00,000 rubel), som det uppbär af Ryssland, och jag skulle utsätta mig för, att kejsarinnan blefve förolämpad och med alla medel hjälpte de missnöjdas parti att bringa i jäsning alla orosämnen, som finnas i riket, att hon förorsakade mig bittra förargelser och kanske frånryckte mig den tillfälliga myndighet, som blifvit mig anförtrodd. Hvad skulle emellertid blifva mitt stöd mot dessa oundvikliga följder, mot Österrikes och Preussens harm, hvilkas system jag skulle hafva öfvergifvit? Naturligtvis Frankrike; det folkliga partiet skulle möjligen skänka mitt handlingssätt någon tacksamhet,

[1] Här liksom på flera andra ställen i Verninacs berättelse synes det förutsättas, att Drottningholmsfördraget innehöll ett aftal om gemensamt uppträdande mot revolutionen. Detta var dock ej fallet, utan denna sak blef föremål för särskilda underhandlingar, som dock vid Gustafs död ej ledt till något bestämdt resultat. Både kejsarinnan och Gustaf hade nog vägrat erkänna den franska författningen och mottaga franska sändebud och därvid handlat i samråd, men ej ens om denna sak synes något formligt aftal kommit till stånd. Jämf. Åkeson, a. a. s. 131 o. f. De svenska statsmännen sågo emellertid antagligen ej ogerna, att Verninac trodde Sverige bundet genom bestämda mot revolutionen riktade förpligtelser, då detta i hans ögon måste öka värdet af dess vänskap.

men i grund och botten skulle det ej uppskatta de offer, det kostat mig, utan blott betrakta det såsom förestafvadt af folkrätten och klokheten. Och äfven om det ansåge det värdigt någon återtjänst, huru skulle det bli i stånd att låta mig komma i åtnjutande däraf, då alla yttre förbindelser handhafvas af regeringen (le pouvoir executif), hvars intressen jag på ett känbart sätt skulle hafva sårat (que j'aurais sensiblement désobligé) och som icke skulle underlåta att låta mig erfara sin vrede genom att undertrycka mina anspråk?»

I detta sista skäl har man — om annars Verninacs framställning är trovärdig — ett märkeligt vittnesbörd om, huru allmän den föreställningen var, att Ludvig XVI förrådde Frankrikes intressen, och man kan då mindre undra på, att många Fransmän ansågo hans störtande såsom en nödvändighet. Att hertigen yttrade sig på sådant sätt till Verninac, vittnar åter om en ej ringa hänsynslöshet. I fall Verninac inberättade för de ledande revolutionsmännen, att Ludvigs person sålunda var ett hinder för andra makter att sluta sig till Frankrike, måste nämligen detta i hög grad hafva bidragit till förbittringen mot den olycklige konungen.

Verninac fann emellertid hertigens skäl tungt vägande (pas frivoles), och de framstäldes, säger han, med så »öfverflödande förtroende och ärlighet», att han ansåg sig böra visa hofsamhet i sina fordringar. Han dref därför ej på »en sådan förklaring, som Frankrike kunde önska, men som omständigheterna ej tilläto den svenska regeringen att gifva», hvilket tydligt innebar, att han afstod från att nu blifva erkänd såsom sändebud samt medgaf, att de inledda förbindelserna mellan Sverige och Frankrike finge hemlighållas, och han gaf sålunda en kraftig dementi åt de revolutionära talarnes deklamationer om sekretessens obehöflighet i mellanfolklig aförbindelser[1]. Själf tillskref han »denna nyttiga och nödvändiga medgörlighet», att han nu lyckades bereda sitt land de vigtiga fördelarne: att en öppen brytning med Sverige undveks, att 1784 års »för den franska handeln fördelaktiga» fördrag[2] provisoriskt upprätthölls med upphäfvande af de förtolkningar däraf, som den svenska ministärens »illvilja» hittills åstadkommit, samt trikolorens mottagande i de svenska

---

[1] Jämfr. ofvan s. 98.

[2] Ett i sammanhang med 1784 års allians afslutadt handelsfördrag, som bekräftade ett föregående af 1741. Se MARTENS, *Recueil des traités* II, s. 505.

hamnarna[1]. Och om han också offrade skenet och för tillfället rättade sig efter omständigheterna, sökte han i stället med så mycket större ifver försäkra sig om nya verkligheter och om framtiden. Han utverkade sålunda en »positiv och tillfredsställande förklaring», att hertigen i alla händelser skulle veta gäcka öfverenskommelserna om Sveriges deltagande i kriget mot Frankrike; — han erhöll jämväl ett löfte, att den svenska regeringen skulle med det ryska hofvet öppna underhandling om upphäfvande af aftalet att ej erkänna den franska regeringen och ej underhålla förbindelser med densamma, och det öfverenskoms, att, om kejsarinnan i denna punkt blott visade något tillmötesgående, skulle Sverige »skynda att gifva den franska nationen de bevis på aktning och välvilja, som den hade rätt begära, men som man nu nödgades dölja». Själf ansåg han emellertid föga troligt, att denna underhandling skulle lyckas, och därför upphörde han ej att söka bana väg för hvad som utgjorde hans förnämsta syftemål, ehuru han vid sin första verkliga underhandling med hertigen, såsom vi sett, ej öppet vågat sig fram därmed, nämligen en så fullständig omkastning i Sveriges politiska system som att detta land, brytande med Ryssland, skulle med Frankrike ingå ett formligt förbund. Hvad han härom efter hemkomsten berättade för sin regering ger ett ytterligare bevis på hans fördomsfrihet med afseende på de revolutionära abstraktionerna; det bekräftar vidare till fullo, att Gustavianerne hade rätt, då de vid denna tid misstänkte hertigens omgifning för planer på en förändring af statsskicket[2], och det upplyser slutligen om orsaken, hvarför man ej grep sig an med dessa planers utförande.

»Sedan det patriotiska partiet» — yttrar Verninac — »blifvit försäkradt om, att Gustaf III:s ministrar voro i onåd, hängaf det sig med en dag för dag växande ifver åt sin älsklingsplan om en rättelse med afseende på denne monarks sista in-

[1] Med afseende på den sista punkten har Verninac ej iakttagit den kronologiska ordningen, *i fall nämligen* hela den i texten omtalade underhandlingen med hertigen egde rum på det i depechen af den 19 juni såsom förestående omtalade personliga mötet, ty frågan om trikoloren var ju afgjord redan den 5 juni (se ofvan s. 112). Förmodligen har han i sådant fall ej ansett nödigt att i den mera öfversigtliga missionsberättelsen strängt skilja mellan resultaten af sina direkta förhandlingar med hertigen och resultaten af sina föregående med dennes förtrogna.

[2] Se TEGNÉR a. a. II s. 181 samt EHRENSTRÖM, a. a. passim, t. ex. brefvet till Aminoff II s. 97.

kräktningar i nationens rättigheter. Under det jag omhuldade denna tanke, *visade jag, att den erbjöd svårigheter i utförandet.* Katarina II:s intresse, sade jag till patrioterna, är, att I hafven en dålig styrelseform, som håller er i en fullkomlig politisk betydelselöshet. Då den beklagliga strid, som 1720 års författning hade framkallat mellan ständerna och konungen, fordom åstadkom denna verkan genom den anarki, som den underhöll i riket, sågo ni henne färdig att gripa till vapen, när 1772 års revolution förändrade denna författning och syntes böra göra slut på den oro, som hennes guld och hennes ambassadörers intriger ej upphört att öka och låta tillväxa. Nu, då konungamakten, blifven despotisk, uttorkar alla källor till nationens lycka samt tillförsäkrar henne samma resultat, kunnen I vara förvissade om, att hon skall upprätthålla den mot hvarje angrepp, som man kan vilja rikta däremot. Försäkren er därför om ett stöd, intresseren för dessa planer en makt, som har intet att frukta af er lycka, som önskar, att samhällsprincipernas reformation utbreder sig och göres allmän, och som därför hjälper er i edra planer, återger er ert oberoende och beskyddar dess fria utöfning».

I fullkomlig motsats mot det jakobinska programmet: främmande länders revolutionering och först sedan förbund mellan dem och Frankrike, har således Verninac styrkt till uppskof med försöket att förändra den svenska författningen och satt i främsta rummet Sveriges förbund med Frankrike. Han hade äfven framgång häri. »*Jag blef förstådd*», säger han, »*och man bearbetade regentens sinne i enlighet med dessa ideer.*» Emellertid hyste denne i följd af sin fruktan för »Ludvig XVI:s dubbla spel» betänkligheter, men slutligen öfvervunnos dessa, därigenom att Verninac lofvade skrifva till Dumouriez, att denne ej skulle få meddela Ludvig de svenska förslagen, förr än det var för sent att motarbeta dem, och hertigen gaf då Staël v. Holstein i uppdrag att till Verninac framställa ett fullständigt allianssprojekt.

Staël började med att påpeka omöjligheten för Sverige att under dåvarande förhållanden följa sin önskan att erkänna den franska styrelsen. »Nationalförsamlingen» måste därför antingen afstå från att yrka därpå eller ock gifva Sverige tillräckligt verksam hjälp, för att det »utan fara skulle kunna bryta det ryska beroendets band och blifva en nyttig bundsförvandt åt Frankrike», och detta sista alternativ påstod han vara det enda,

som »öfverensstämde med de båda ländernas intresse och den franska nationens värdighet och principer.» På grund häraf föreslog han »i regentens namn» ett fördrag på följande vilkor:

»Sverige skall åt Frankrike offra sina nuvarande förbindelser med Ryssland.»

»Sverige och Frankrike skola öfverenskomma om en defensivallians, hvars öppet och lojalt aftalade stipulationer skola afse den största ömsesidiga nytta, den enda garantien för alla slags öfverenskommelsers bestånd.»

»De båda makterna skola ofördröjligen söka bringa till fullbordan det handelsfördrag, hvartill planen uppkastats i de preliminära konventionerna af 1741 och de provisoriska af 1784 och i detta skola de betydande svårigheter, som uppstått angående dessa konventioner, förklaras till förmån för den franska handeln samt denna handel erhålla alla fördelar, som äro förenliga med Sveriges lycka.»

»Som första och vigtigaste vilkor skall fastställas, att Frankrike betalar till Sverige under ett visst antal år, hvarom man skall komma öfverens, en summa af 16 millioner l. såsom ersättning för de subsidier, som det erhåller af kejsarinnan och hvilka det uppoffrar, samt för att det skall kunna blifva i stånd att med framgång tillbakaslå de fiendtligheter, som ifrågavarande allians kan ådraga det från Ryssland, liksom också för att det må kunna blifva i stånd att utföra de planer, som kunna passa Frankrike, i händelse det invecklas i krig med kejsarinnan.»

Det sätt, hvarpå Verninac begagnade sig af detta meddelande skulle anstått en diplomat ur kabinettspolitikens skola. »Jag hade», yttrar han i sin berättelse, »låtit tanken på detta system födas. Jag mottog därför framställningen därom utan att engagera mig med afseende på någon punkt, men också utan att på ett brutalt sätt tillbakavisa något . . . Om förhållandena blifva sådana, att vi finna den föreslagna alliansen nyttig, må vi antaga den. Skulle vi finna den onyttig, skola vi åtminstone genom att söka uppskof och låta vänta på vårt afslag vinna den fördelen, att Stockholmskabinettet hålles i schack, att det nödgas lefva på god fot med oss samt att alla de ansträngningar blifva fåfänga, som kejsarinnan kan göra för att förmå det att uppfylla sina mot oss riktade förbindelser.»

Tidpunkten för denna förhandling har Verninac ej direkt angifvit, men en upplysning därom kan erhållas af hans uppgift

om brefvet till Dumouriez. När han på ofvan omtalade sätt tillskref denne, måste han nämligen ännu hafva trott honom vara utrikesminister. Underrättelsen, att han afgått från denna plats, hvilket inträffade den 12 juni, bör hafva varit framme i Stockholm åtminstone i början af juli[1], och sålunda måste hertigen hafva låtit framställa sitt alliansförslag före denna tidpunkt, men däraf följer åter, att hans beslut att närma sig Frankrike åtminstone *hade mognat* redan före Reuterholms hemkomst (den 3 juli).[2]

Af denna omständighet torde ganska vigtiga slutsatser kunna dragas.

Genom gunstlingens uppträdande på skådeplatsen fullbordades systemförändringen i det inre, i det Gustavianerna nu aflägsnades ur styrelsen och konungamördarne benådades.[3] Såsom bekant, visade ej blott Stackelberg, utan äfven Katarina ett lifligt missnöje häröfver. Den sistnämda lät därvid förstå, att hvad som bestämde hennes uppfattning var hennes tillgifvenhet för den mördade konungen, hennes intresse för hans son och hennes fruktan för, att hertigens nya »jakobinska» rådgifvare umgingos med planer mot den af Gustaf III upprättade starka konungamakten, och på grund häraf blef hon från det störtade partiets sida föremål för förhoppningar, hvilka slutligen gåfvo anledningen till den s. k. Armfeltska sammansvärjningen. Det torde dock kunna betviflas, att det var de nämda motiverna, som egentligen framkallade hennes vrede mot den svenska styrelsen. Känslo-

---

[1] Den omständigheten, att Sverige denna tid ej hade någon beskickning i Paris, gör det omöjligt att bestämdt angifva tidpunkten, när underrättelsen om ministerkrisen ankom till Stockholm. Staëls ambassadsekreterare Bergstedt lemnade Paris strax före d. 10 juni (se hans bref af denna dag från Brüssel). Hans sista depech från Paris är af d. 3 juni, och han berättar däri, att Dumouriez varit nära att afgå, men att krisen nu var förbi. Legationspredikanten Gambs, som stannade kvar, plägade sända regeringen underrättelser, men hans första bref från 1792 är af den 27 juli. Af den svenska generalkonsuln Signeul i Paris finnes endast *ett* bref till svenska regeringen från 1792 (af d. 22 januari). De svenska tidningarna, som i allmänhet äro ytterst torftiga med afseende på franska nyheter, omtala icke ens ministärförändringen. Emellertid är det ej möjligt annat, än att Verninac och Staël af sina vänner i Frankrike genast underrättats om en så märkelig händelse som Girondeministärens upplösning, och har detta skett, måste de hafva känt den *före den 3 juli*, ty Bergstedts ofvan nämda bref af den 3 juni var blott 16 dagar på vägen. *Riksark. Gallica.*

[2] Att Verninac ej tillskref denna händelse något inflytande på hertigens beslut, synes framgå däraf, att han icke ens omnämt den i sin berättelse,

[3] Att Staël ej häller var främmande för den sistnämda åtgärden, bestyrkes af hvad en fransk agent i Zürich den 8 nivôse år II (d. 28 dec. 1793) inberättade till välfärdsutskottet, nämligen att Staël i ett samtal med honom tillskrifvit sig äran däraf. *Fr. Utr. min. ark.*

politik var aldrig Katarina II:s sak, och icke häller är det troligt, att hon, som vid denna tid, midt under sina deklamationer mot de franska frihetsvännerna, beredde sig att upprätthålla den polska »friheten», af principiella skäl kände sig manad att uppträda såsom den monarkiska idéens försvarare i Sverige. Mera öfverensstämmande med hennes karaktär vore det då att med Verninac antaga, att hon ville upprätthålla enväldet i Sverige, för att därigenom »uttorka källorna» till detta lands lycka — om blott en sådan uppfattning af enväldet kunde tillskrifvas Rysslands själfherskarinna, och om hon ej så ofta visat, att det just var genom konungamaktens inskränkande, som hon hoppades kunna försvaga Sverige. I själfva verket finnes ett märkeligt bevis på, att hon och hennes rådgifvare ännu vid denna tid hade kvar sin gamla förkärlek för den sakernas ordning i Sverige, efter hvilken det nu till makten komna oppositionspartiet alltid längtat: då Armfelt 1794 undan sina fienders förföljelser tog sin tillflykt till Ryssland, uppmanade honom nämligen Markoff att söka återställa 1720 års regeringsform samt utlofvade därtill kejsarinnans bistånd.[1] Den enda rimliga förklaringen till hennes vrede öfver händelserna i Sverige synes därför vara att söka *i närmandet mellan detta land och Frankrike,* hvilket ej undgått den ryska diplomatiens argusögon.

Redan i början af juli ansåg sig Stackelberg hafva säkra bevis därpå.[2] Verninacs vistelse i Stockholm och möten med Staël voro naturligtvis det, som i första hand väckte misstankar, och dessa fingo ytterligare näring, då kejsarinnans försök att få honom aflägsnad tillbakavisades, hvilket enligt Verninacs uppgift berodde därpå, att hertigen då redan komprometterat sig med Frankrike genom sitt alliansförslag.[3] Stor oro väckte äfven den såsom Ryssfiende ansedde Lars v. Engeströms utnämning till hofkansler (16 juli), och att man däri verkligen bör se ett moment i sträfvandet att åstadkomma en systemförändring i Sveriges utrikespolitik, tyckes framgå af Staëls medverkan där-

[1] Tegnér, a. a. II s. 257.

[2] Se hans yttrande till Ehrenström vid afskedsfesten för Armfelt, innan denne den 15 juli anträdde sin resa. Ehrenström, a. a. I s. 422.

[3] Säkert är, att afslaget på de ryska reklamationerna mot Verninac afgafs efter det hertigen låtit föreslå alliansen, ty det är dateradt d. 27 juli 1792, och till denna tid åtminstone måste Dumouriez' afgång varit känd i Stockholm. Se ofvan samt Bæhrendtz, a. a. s. 261 och Schinkel-Bergman, a. a. Bihanget I s. 160 o. f.

till.[1] Att Fredrik Sparre under namn af rikskansler (s. d.) upphöjdes till utrikesminister, torde visserligen förnämligast hafva berott pa hans obetydlighet och ringa anseende, som i honom skaffade Reuterholm ett verktyg, för hvilket denne ej ansåg sig behöfva hysa några konsiderationer, men alldeles utan betydelse var nog ej häller, att Sparre — Tessins systerson — var uppfostrad i Hattgrundsatser. Slutligen är att märka, att man i Frankrike med en ifver, som smakar af en bestämd afsigt att kompromettera Sverige, skyndade att utbasuna alt, som gaf hopp om en systemförändring i Sveriges utrikespolitik, och naturligtvis blefvo dessa offentliggöranden kända i Ryssland. Sålunda meddelas i *le Moniteur*: den 19 juni 1792 — tydligen med ledning af Verninacs depech af d. 1[2] — att Armfelt och Taube skulle resa till Aachen, men att detta betydde deras onåd, och att hertigen afböjt Katarinas uppmaning att deltaga i kriget; den 20 juni, att Verninacs goda uppförande och den aktning, han förstod vinna, troligen skulle återställa förbindelsen mellan Sverige och Frankrike; den 26 juni — tydligen med ledning af Verninacs depech af den 5 juni[3] — att förbudet mot trikoloren upphäfts, och att hertigen ämnade afhålla sig från att taga del i de franska angelägenheterna, ehuru han *ännu* ej vågade återställa förbindelsen med Frankrike. Den 12 juli offentliggjorde tidningen utrikesministerns (Chambonas') rapport till nationalförsamlingen, hvari säges, att hertigen ej ämnade uppfylla Gustaf III:s obetänksamma åtaganden, att Verninac bemöttes med stor aktning, och att man därför hade hopp om Sveriges neutralitet, ehuru hertigen måste iakttaga försigtighet. Den 1 aug. meddelas, att de, som förledt Gustaf III att kasta sig i koalitionen, nu voro i onåd, och att man svarat »nästan nekande» på Rysslands yrkanden om Sveriges deltagande i kriget. Den 8 aug. uttalar tidningen sin glädje öfver Sparres och Engeströms utnämning såsom bådande godt för Frankrike, samt omtalar, att Verninac var nära förbunden med de maktegande, och den 25 aug. meddelar hon utrikesministerns (Lebruns) rapport, hvari det uppges, att Sverige »nu ganska öppet» visade benägenhet att återställa sina förbindelser med Frankrike samt erbjöd den franska handeln och marinen alla fördelar, som kunde väntas.

[1] L. v. Engeström, a. a. I s. 185 o. f.
[2] Se ofvan s. 111 o. 113. Äfven i depechen förekommer den oriktiga uppgiften att också Taube skulle resa till Aachen.
[3] Se ofvan s. 112.

I självfva verket måste dessa tecken till ett stundande omslag i Sveriges politik hafva varit i högsta måtto obehagliga för Katarina.

För att förstå Rysslands svenska politik under det 18:de århundradet bör man erinra sig, att minnet af Sveriges krigiska storhet då ännu ej förbleknat, och att detta land i följd af de därstädes kvarlefvande revancheplanerna onekligen var en för Ryssland besvärlig granne. Häraf förklaras i väsentlig mån de ryska statsmännens ifver att genom inre söndring förlama Sverige och likaledes deras motvilja mot hvarje närmande mellan Sverige och Frankrike, då det i synnerhet varit med Frankrikes bistånd, som man sökt förverkliga dessa planer. Att Katarina II genom Drottningholmsfördraget och genom att uppmuntra Gustaf III:s revolutionsfiendtliga politik lyckades göra Sverige till en bundsförvandt i stället för en fiende samt söndra det från Frankrike, var därför en stor seger för hennes statskonst, och naturligtvis kunde hon då ej annat än oroas och harmas öfver utsigten, att detta hennes verk genom Gustavianernas störtande bragtes i fara och det till, just då hon hoppats kunna ytterligare befästa det genom ett giftermål mellan den unge svenske konungen och sin sondotter Alexandra,[1] samt vid en för henne så kritisk tidpunkt som en förestående ny delning af Polen. Också kan man i hennes egna yttranden finna bevis för, att det var frågan om Sveriges yttre politik, som för henne var hufvudsaken. Visserligen berättade Stedingk — Sveriges ambassadör i Ryssland — den 6 aug. 1792, att hon i ett samtal med honom om ministärförändringen i Sverige »upprepat sina grundsatser angående faran af förändringar och nyheter», men han omtalar på samma gång, att hon »visade en liflig oro öfver att se förbindelsen och den goda samdrägten mellan henne och Sverige rubbade genom inflytandet af en ministär, som enligt hennes påstående icke älskade henne», och synnerligt betecknande är, att hon härvid särskildt uttalade sitt missnöje öfver, att ingen af dem, som undertecknat Drottningholmsfördraget, mera hade plats i den högre svenska administrationen.[2] Ännu tydligare gaf hon sin mening tillkänna, när 1796 försök gjordes

---

[1] Att det redan nu var fråga härom visar Stedingks depech d. 17 jan. 1793, BÆHRENDTZ, a. a. s. 262 n. 2.

[2] SCHINKEL-BERGMAN, a. a. Bihanget I s. 166. De svenska herrar, som undertecknat fördraget, voro riksdrotsen Wachtmeister, Taube, Armfelt, Franc och Håkansson. Af dessa hade dock *en*, Wachtmeister, fått behålla sin plats, och Stedingk kunde därför förklara påståendet innebära ett misstag.

att återställa sämjan mellan Sverige och Ryssland; hon skref då till hertigen, att det var »den förtroliga vänskap, som Sverige knutit med de franska konungamördarne, som i *främsta rummet* gifvit anledning till missförståndet» och hennes »misstankar». [1] En inskränkning af den svenska konungamakten har tydligen synts henne alt för dyrköpt, om den skulle leda till att Sverige återvände till »det franska systemet», men hade hon blott af de nya svenska maktinnehafvarne trott sig kunna vänta respekt för den ryska alliansen, då skulle hon säkerligen med fullkomligt jämnmod fördragit, både att hennes »gode vän» blef ohämnad och att hans vänner störtades, och sannolikt skulle då hvarken fruktan »för förändringar» eller »ömhet för den unge konungen» hindrat henne att med glädje hälsa hvarje steg tillbaka mot den författning, som under den största delen af hennes regering varit hennes bästa trumf mot Sverige.

Emellertid återkommer här frågan, om verkligen oppositionens seger i Sverige skulle behöft medföra en rubbning i detta lands förbindelser med Ryssland eller med andra ord: om ej Reuterholm med sina Mösstraditioner snarare varit egnad att blifva Rysslands vapendragare [2] och sålunda Katarinas fruktan var ogrundad. Svaret synes böra blifva, att Reuterholm mycket väl skulle kunnat spela en sådan roll, *om han blott haft fria händer och ej retats.* Men härvid bör nu märkas, att hertigen, såsom vi i det föregående sökt visa, redan vid hans hemkomst var så godt som vunnen för det franska systemet, och att — hvilket i synnerhet torde förtjäna uppmärksamhet — det var hos förespråkarne för detta system — Staël och väl äfven Bonde — som Reuterholm måste söka bistånd för hvad som framför alt låg *honom* om hjärtat: de hatade Gustavianernas störtande. Detta i förening med hans begär att mästra Gustaf III torde hafva bestämt honom för att ej motsätta sig den påbegynta underhandlingen, och när så Katarina tycktes vilja lägga hinder i vägen för hans hämdplaner, råkade hans hysteriska natur i uppror. Från detta ögonblick kände hans förbittring mot henne inga gränser, och då en brytning med Ryssland sålunda var en afgjord sak, måste han hafva funnit nödvändigt att hos Frankrike söka ett stöd samt en ersättning för den hotande förlusten af de ryska subsidierna. [3]

[1] Ibid. s. 317 »qui a donné *principalement* lieu aux ombrages» etc.
[2] Se ofvan s. 109.
[3] Ehrenström, som onekligen var en fin iakttagare och kände Reuterholm från ungdomen, ansåg äfven, att denne i grund och botten var tillgifven Ryssland

Äro dessa antaganden riktiga, hafva sålunda Staëls och Verninacs underhandligar utöfvat ett bestämmande inflytande på förmyndarestyrelsens hela riktning: genom dem var hertigen redan komprometterad vid Reuterholms hemkomst, genom dem retades Katarina att taga Gustavianernas parti, och *härigenom* bragtes Reuterholm i harnesk mot Ryssland; *de* voro sålunda den yttersta orsaken till, att gunstlingen lade hela sitt inflytande i vågskålen till förmån för det franska förbundet, och ehuru, som vi sett, det ingalunda var han, som från början omhuldat det samma, blef dock dess seger först genom hans fullständiga bifall därtill verkligt betryggad.

Huru afgjordt den svenska regeringen nu tagit sitt parti, ses däraf, att, såsom Verninac till dess berömmelse intygade för sin regering, hvarken det franska konungadömets fall (den 10 aug.) eller de tyska härarnes anryckande mot Paris (12 aug.—20 sept.) afskräckte den samma från den franska förbundsplanen. Förvirringen i Frankrike hindrade emellertid Verninac till en tid från att begagna sig af denna gynnsamma sinnesstämning. Redan i medlet af juni hade Girondeministären, såsom hvars ombud han närmast kunde betraktas, upplösts, och den Feuillantministär, hos hvilken Ludvig XVI därefter sökte sitt stöd, synes ej haft något egentligt intresse för det svenska förbundet; åtminstone dröjde det två och en half månad, d. v. s. ända fram i aug., innan Verninac erhöll något svar på sina depecher eller någon instruktion med afseende på de svenska förbundsplanerna, ehuru han, som vi sett, i god tid begärt en sådan.[1] Slutligen kom dock ett bref från den nya utrikesministern Chambonas, i hvilket säger Verninac, »jag trodde mig finna ett bemyndigande att fullfölja den föreslagna alliansplanen», men verkligt positiva förhållningsorder härom mottog han dock först, sedan den af Girondister och Danton sammansatta provisoriska regeringen efter den 10 aug. öfvertagit ledningen af Frankrikes öden. *Dess* utrikes-

samt endast genom Katarinas och Stackelbergs partitagande för Gustavianerna drefs öfver till det franska systemet; a. a. I s. 431. Vill man se ett exempel på de hysteriska utbrott af raseri mot Katarina, åt hvilka Reuterholm kunde öfverlemna sig, må man läsa hans bref till Stedingk hos SCHINKEL-BERGMAN, a. a. Bihanget I s. 250. En möjlighet är ock att vinningslystnad haft del i Reuterholms anslutning till det franska systemet. Vi skola i nästa uppsats återkomma till denna fråga.

[1] Jämf. ofvan s. 110. Det s. 113 omtalade hastiga afbrottet i hans depechsamling i franska utrikesarkivet frestar nästan till misstanken, att de nya maktinnehafvarne ej ens vårdat sig om att förvara hans skrifvelser.

minister Lebrun befalde honom nämligen att försäkra hertigen, det Sverige i »franska nationens redliga och vänskapliga afsigter» skulle finna »verksamma medel att befria den svenska regeringen från Petersburgskabinettets tyranniska inflytelse»; och han gaf honom vidare i uppdrag att begära definitivt svar på följande punkter:

»1) Bekräftelse på den provisoriska konventionen af 1784 angående ett handels- och sjöfartsfördrag.

2) Hvilka artiklar kan man borttaga eller tillägga till förmån för den ena eller andra af de kontraherande parterna?

3) Hvad slags hjälp skulle Sverige lemna Frankrike, i händelse det begär sådan, och å andra sidan af hvad slag skulle den vara, som Sverige i motsvarande fall skulle fordra af Frankrike?

4) Hvilken summa begärde Sverige såsom subsidier»?

Verninac skyndade att göra hertigen dessa meddelanden, och han redogör på följande sätt för svaret, som afgafs den 25 september:

»Angående den första och andra frågan förkunnade han (hertigen) mig, att han hade för afsigt att hålla de preleminära öfverenskommelserna af 1741 och de provisoriska af 1784, att han enligt min begäran skulle underteckna de tilläggsartiklar, som vi trodde oss böra föreslå för att erhålla en för vår handel fördelaktig tolkning af de svårigheter, som uppkommit af det sistnämda fördraget, och att han beredvilligt skulle medverka till fullbordandet af det handelsfördrag, för hvilket dessa båda öfverenskommelser skulle tjäna som grundval, samt att han skulle göra alla eftergifter, som vore förenliga med den nationella handelns intresse.

Angående den tredje punkten svarade regenten, att han skulle förbinda sig till att lemna 15—20,000 man och omkring 10 linieskepp och fregatter, lemnande den franska styrelsen fritt att välja mellan detta slags hjälp och en ekvivalent i vapen, krigs- och skeppsförnödenheter m. m., och att han önskade, att Frankrikes hjälp vare sig i trupper eller skepp blefve $^{1}/_{3}$ större än Sveriges.

Slutligen hänvisade regenten med afseende på subsidierna till den begäran, han förut framstält och som jag framfört, nämligen om 16 millioner».

I enlighet härmed öfverenskom man om »de hufvudsakliga grundvalarna för den föreslagna alliansen», men den bragtes dock

ej nu till fullbordan. Orsaken härtill var farhågorna för Ryssland. Verninac berättar nämligen, att Katarinas misstankar fått ytterligare näring genom Chambonas' och Lebruns meddelanden till nationalförsamlingen,[1] och att hennes yrkanden på hans aflägsnande vid denna tid blefvo ännu enträgnare och nästan öfvergingo till krigshot.[2] På grund häraf samt för att påskynda afgörandet föreslog hertigen, att »skådeplatsen för underhandlingarna skulle flyttas till Paris samt Verninac begifva sig dit samtidigt med hans ambassadör baron Staël», och Verninac gaf sitt bifall, föranledd, säger han, ej blott af de nämda skälen utan ock »af det patriotiska högmodet att föra med sig en minister, som kom att bönfalla om republikens vänskap och allians», samt af den tanken, »att man underhandlar med mera fördel på sin egen mark». Det blef sålunda beramadt, att Staël skulle afresa, och själf lemnade Verninac Sverige de sista dagarna i September efter att »af hertigens egen mun hafva mottagit de mest uttryckliga vittnesbörd om hans välvilja, välönskningar för vår (Frankrikes) framgång och försäkringar om hans tillgifvenhet för de aktningsvärda politiska grundsatser, som sedan Gustaf Vasas tid nästan utan afbrott och ofta till förmån för nordens politiska och religiösa frihet förenat den franska och svenska nationen».

Efter sin hemkomst afgaf Verninac till Lebrun den 23 nov. 1792 den berättelse om sin beskickning, som till stor del lemnat material till den föregående skildringen, och däri utvecklade han utförligt de skäl, som syntes honom tala för den svenska alliansen.

»Hvad först och främst vårt enskilda intresse angår», skrifver han, »är det obestridligt, att, om vi hafva Ryssland och Preussen till fiender, är en allians med ett till dessa makter närgränsande folk, för oss fördelaktig. Sverige kan i självfva verket blifva en nyttig bundsförvandt åt Frankrike, vare sig det tages i anspråk för en aktiv roll, då det kan kallas att anfalla de ryska flottorna i Östersjön eller att i samråd med oss göra en diversion mot de preussiska staterna medelst den väg, till dessa stater, som dess andel i Pommern öppnar för det — eller det endast

[1] Se ofvan s. 122.
[2] Enligt BÆHRENDTZ, a. a. s. 261 var dock frågan om Verninac vid denna tid ej vidare föremål för direkt meningsutbyte mellan svenska och ryska regeringen.

inskränker sig till att hota och rusta, då det genom skrytet med ett läger i Pommern kan nödga konungen af Preussen att rikta sin uppmärksamhet på sina egna besittningar och genom ryktet om rustningar i Karlskronas hamn kan hålla Kronstadts hamn i schack. I det första fallet skola vi på ett verksamt sätt skada våra fiender, i det andra skola vi bereda dem en tillräckligt stor oro för att hindra dem att i väsentlig mån blotta sig. Dessutom, då vi äro färdiga att börja ett krig med Ryssland och följaktligen äro utsatta för att ej kunna från detta land erhålla skeppsförnödenheter, böra vi icke försäkra oss om en makt, som kan bereda oss en ersättning? Men den föreslagna alliansen är det enda medlet härtill. Ty om Sverige blefve Rysslands vasall, skulle säkerligen våra handelsförbindelser med det förra landet upphöra, och tvungna att genom mellanhänder och med stor kostnad förse oss med våra behof skulle vi råka i ett farligt beroende af England och Holland, som händelsernas lopp kan göra till våra fiender».

Men Verninac sökte äfven ur revolutionens allmänna principer hemta skäl till förmån för den svenska alliansen. I Sverige, säger han, fans »ett frö till revolution, en helig konspiration mot den despotiska myndigheten», som, om den också ej ledde till konungadömets omedelbara afskaffande, dock skulle medföra en reformation i enlighet med den franska revolutionens grundsatser.[1] »I alla händelser skulle det dock», förklarade han, »vara fåfängt, att man försökte denna reform, om man ej uppmuntrades och beskyddades mot de ansträngningar, som Ryssland ej skall underlåta att göra för att hindra den. Och hvem» — utropade han — »är mera egnad än vi att uppfylla denna ärofulla uppgift? Hvem är mera intresserad däraf än vi? Må vi ej dölja det för oss. Det är nödvändigt att våra principer spridas och vinna seger öfveralt, ty i annat fall skola de förr eller senare blifva modifierade bland oss själfva, Det verkliga medlet att konsolidera vår revolution är att generalisera den. Må vi då blifva Svenskarnes bundsförvandter, om ej för annat så för att beskydda den fria utöfningen af deras offentliga frihet»! Ett sådant ädelmod skulle göra nordens folk Frankrike bevågna och förmå dem att resa sig mot de tre fruktansvärda kontinentalmakterna, mot hvilkas oförsynta förtryck och orättvisa plund-

[1] Jämf. ofvan s. 107, där en del af Verninacs framställning härom redan är citerad.

ringar de länge ej haft något annat skydd än dessas inbördes afund. »Under det att Frankrikes segrande arméer i vester och söder proklamerade de stora och heliga sanningarna, att det ej finnes någon annan laglig auktoritet än den, som fritt emanerar från folket, och att det bland människor blott gifves två klasser: de godas och de ondas», skulle på detta sätt Sverige proklamera dessa grundsatser i norden och meddela dem till Polen, Danmark och själfva Ryssland! »I det vi», fortsätter han, »genom vårt exempel och våra skrifter förmå alla jordens folk att resa sig mot sina förtryckare eller för dem göra deras kedjor odrägliga, hafva vi åtagit oss förpligtelsen att befria dem. Låtom oss slå ännu detta slag mot tyranniet! Det skall blifva det sista, ty det skall ej kunna motstås».

Slutligen sökte han ådagalägga, att ej häller de ekonomiska kostnaderna borde afskräcka Frankrike från det svenska förbundet, utan att här vore ett tillfälle, då man borde erinra sig »att sparsamhet ofta består i att gifva», och detta gaf honom anledning till en framtidsmålning, som på ett betecknande sätt visar, huru hos denna tids Fransmän entusiasmen för verldsbefrielse kunde låta sig förena med patriotiska storhetsdrömmar.

»Låtom oss», utropade han, »något litet fördjupa oss i framtiden och låtom oss se till, hvilken ymnig skörd inom kort skall blifva frukten af dessa första förskott. Då Frankrike blifvit Europas skiljedomare och välgörarinna, skall det nödvändigt blifva medelpunkten för alla intressen. Denna universalitet i dess förbindelser skall komma främlingar att oupphörligt sammanströmma till dess sköte och skall bevara och låta tillväxa den diktatur, som det länge varit vant att utöfva inom smakens och industriens område. Denna ädla beskyddareuppgift, som vi till förmån för de svaga staterna uppfylla mot de förtryckande makterna, skall tillförsäkra våra spekulanter om företrädet i Östersjön, Medelhafvet, Svarta hafvet och Oceanen. Under det att vår handel sålunda erhåller ett vidsträcktare område, under det att alla folk frivilligt göra sig skattskyldiga under våra skapelser af hvad slag de vara må, skola vi uppnå den höjd af ära, af befolkning, af lycka, som vårt topografiska läge och vår nationalande erbjuda oss. Ännu således en ansträngning och efter midten af det stundande året skall statsskeppet, lemnande ett stormigt haf, som det besegrat, kunna

under hela Europas bifall inlöpa i hamnen, fira ned sina segel och kasta sitt ankare»!

Hvilket resultatet blef af dessa Verninacs bemödanden liksom af Staëls beskickning, skall jag i en följande uppsats söka framlägga.

Om »Mémoires de Chanut»

AF

MARTIN WEIBULL

4. Mémoires de Picques

III

När i augusti 1652 Pimentel anlände till Stockholm, hade redan *Pierre Bourdelot* mer än ett halft år vistats i drottning Kristinas hof.[1] Han hade kommit dit, tillkallad såsom en berömd läkare, af parisiskt, om också ej europeiskt rykte; den uppgift, som förelåg honom, var den mest maktpåliggande. Ty drottning Kristinas helsotillstånd ingaf sedan längre tid de allvarsammaste farhågor. Den fina qvinliga kroppsbyggnaden hade dock i längden ej haft styrka att motstå alla de öfveransträngningar, för hvilka den varit utsatt allt ifrån spädaste åren: dessa beundrade studier, som emellertid stulit sömnen ur barnets öga och gifvit drottningen till lefnadsvana att vaka 19 till 21 timmar om dygnet med en sömn af 3 till 5 timmar[2], dessa häftiga kroppsöfningar, som gjort henne till den främsta i ridterna och jagterna, — 10 timmar i följd, om så skulle vara, — och så till slut denna börda, under hvilken män före henne dignat, den svenska statens regeringsbörda, åtagen vid aderton års ålder och ej på sken, utan på fullt allvar åtagen. Följderna af detta sätt att uppfostra en qvinna, af detta hennes eget sätt att vid mognare år använda sina krafter, följderna af dessa lefnadsvanor, som på alla punkter utgjorde liksom ett själslifvets trots emot naturen,

[1] Till Stockholm ankom han troligen i början af februari 1652: $^{13}/_{3}$ skrifver Isac Vossius till Nic. Heinsius, att han för 6 veckor sedan dit anländt. Hans fullmakt är enligt Riksregistraturet utfärdad den 28 februari. Han upptages i densamma »in numerum ministrorum ac consiliariorum nostrorum», d. v. s. blir hofråd, samt får fullmakt som »primarius corporis nostri medicus seu archiater» med lön af 2,000 riksdaler (imperiales).

[2] I noterna till Mém. de Chanut (Dr. Kristinas porträtt) rättar drottningen hans uppgift till 3 timmar. Detta gäller de yngre åren. På ålderdomen ändrades förhållandet något. Hon skrifver till Bourdelot 1679, juli: je mange peu et dors moins, car je suis rarement plus de cinq heures au lit quand je me porte bien. Vous savez qu'autrefois je dormois encore moins, mais dans ce grand loisir, où je suis presque maitresse de mon temps, je donne un peu plus au repos pour rafraîchir mon temperament, qui n'est que feu et flamme. Arckenh., Mém de Christine IV, 26.

dröjde ej att träda i dagen. Huru mycket samtiden också, i öfverensstämmelse med hela sin grundåskådning, klappade bifall åt detta trots, denna seger öfver naturen, det halp dock icke: segrarinnan sjönk i ett svaghetstillstånd, som snart hotade öfvergå till fullkomlig tvinsot. En rad af sjukdomar aflöste hvarandra; särskildt utöfvade frossan, den förherskande sjukdomen i det vattensjuka, ännu ej af odling omskapade mellan-svenska sjölandets råa klimat, en förstörande verkan på drottning Kristinas redan förut nedbrutna system. Den kom och gick, lemnade henne sedan 1648 ej mera för beständigt. Med året 1651 infunno sig plötsliga svimningar, ur hvilka hon först efter långa mellanrum uppvaknade. Särskildt tycktes en sådan svimning på sommaren detta år, hvilken varade mer än en timme och för flera timmar betog henne talförmågan, liksom förebåda hennes snara bortgång.[1]

Du Rietz's, den hos drottningen anstälde franske lifläkarens konst hade visat sig fåfäng; han tog vid denna tid — i början af juni — sitt afsked. Man litade väl ej heller mera på holländaren Wullenius-de Weules och de svenske läkarne, en Sparrman-Palmcron, en Klebius-Klöfverfelt och de andra. Det blef nödvändigt att kalla en ny lifmedikus från utlandet och någon af erkänd skicklighet. Claude Saumaise, som året 1650—51 uppgifvit sin lärostol i Leyden för att på drottning Kristinas inbjudning lefva i hennes hof, anbefallde då Pierre Bourdelot.[1]

[1] Abbé Naudé, som tecknar drottning Kristina, sådan han fann henne på hösten 1652, således då hon redan mer än ett halfår varit under den behandling af Bourdelot, som skulle återskänka henne helsan, röner det intryck, att hennes lifstråd ej skall blifva lång. Hon är för honom det fullvuxna underbarnet, drifhusplantan. »Son esprit», säger han, »est tout à fait extraordinaire; elle a tout vu, elle a tout lu, elle sait tout et elle en donne des preuves judicieuses et avec telle facilité de discours et force de raisonnement, que je n'en avois pas conçu la moitié de ce que j'en reconnois maintenant. Et à vous dire vrai, cela m'a fait apprehender que ce commun dire ne se verifie en elle: Immodicis est brevis ætas et rara senectus». Naudé till Gassendi 1652 $^{19}/_{10}$. Arckenh., Mémoires II, 39 App.

[2] Det hör till den genom Arckenholtz i Mémoires de Christine (I, 237 o. f.) fulländade teorien för drottning Kristinas öfvergång till katolicism, att Claude Saumaise (den trosifrige kalvinisten, som lemnat sitt fädernesland af trosskäl!) lagt grunden till de »mauvaises idées» hos drottningen, som sedan genom Bourdelots inflytande blifvit hos henne vidare utvecklade. Bourdelot är enligt denna teori af Saumaise sänd till Stockholm, för att denne där skall ega en fullt tillförlitlig person, som i hans frånvaro kan hålla drottningen i god stämning för honom och vara en trogen tolk af hans tankar. Han kallas också på ett ställe (I, 284) »son ministre en Suède»; i registret till Mémoires heter han »son emissaire». Den orimliga teorien om Bourdelots rol vid drottning Kristinas omvändelse till katolicism genom hans påstådda ateism faller vid närmare granskning samman i sig sjelf. Likaledes också denna Arckenholtz' på ett yttrande af Heinsius

Hvem var han? — Vi inskränka oss här till att säga, att han icke var den äfventyrlige Bourdelot, som den tyska skandalskriften »Leben der weltberühmten Königin Christine von Schweden» (1705) först skildrat såsom sonen till en barberare i Sens, hvilken i sin ungdom lagt sig på apotekarekonsten, gjort en resa till Italien och så låtsat sig vara medikus, föregifvande att han varit anstäld hos Urban VIII och skolat af honom utnämnas till kardinal, om han ej i stället återvändt till Frankrike[1]. Arckenholtz har utan besinning till alla delar tagit denna historia för sann, och då Arckenholtz så småningom kommit att med sina fyra stora volymer ersätta alla andra källor till drottning Kristinas historia, har den otaliga gånger blifvit återupprepad. Men den Pierre Bourdelot, som under senare hälften af 1651 kallades till Stockholm och 1652 den 28 februari erhöll fullmakt att vara drottning Kristinas »råd och förste lifmedikus eller arkiater», hade sedan 1641 haft titel af Médecin du Roi, under åren 1637—1646

från Stockholm 1655 grundade tillägg om Saumaises och Bourdelots samverkan i saken samt deras förhållande till hvarandra. Bourdelots brefväxling med Saumaise visar detta; förf. har funnit den i en volym i Bibliothèque Nationale under den allmänna titeln Lettres originales du XVII siècle (M. 3,930 fol). Ur dessa bref framgår, att Bourdelot och Saumaise stått i ett gammalt vänskaps- och skyddskapsförhållande, som grundat sig på vänskapsbandet mellan Saumaise och Bourdelots morbröder Jean och Edme Bourdelot, två ej alldeles obekanta personligheter från förra hälften af 17:de århundradet, den ene lifmedikus hos Ludvig XIII, den andre berömd filolog, af hvilka Pierre Michon — det var Bourdelots fädernenamn — ärft det tillnamn han bar. Han säger uttryckligen 1647 $^{17}/_{5}$ om Saumaise: »la protection et amitié de qui j'ai herité à la mort de mes oncles». På grund af detta förhållande söker han att använda sin ställning i Condéska hofvet till fördel för Saumaise. Huru ärofull också ställningen i Leyden är för den lärde huguenotten, som ej kunnat stanna i sitt eget land, står dock för honom såsom högsta syfte att blifva återkallad till Frankrike och där vinna lämplig anställning. Detta söker nu Bourdelot utverka genom prins Condé. Han kan också 1647 berätta, att han vunnit denne därför: ofta har han talt med prinsen om Saumaise, och han har fattat den öfvertygelse Bourdelot önskar. Prinsen är mycket tystlåten, tillägger han, men han skall vid tillfälle göra allt hvad han förmår: »mais je voudrais qu'il operait tout seul votre rétour et votre établissement», säger han. Detta Bourdelots försök att genom Condé åstadkomma för sin vän och beskyddare uppfyllandet af hans lifligaste önskningar ledde visserligen icke till något resultat. Men huru nära ligger ej det antagandet till hands, att Claude Saumaise, då han nu i Stockholm anbefalde Bourdelot hos drottning Kristina, helt enkelt därmed visade honom en återtjenst för hvad denne sökt uträtta för honom hos prinsen af Condé, på samma gång som han också bevisade drottningen den största tjenst genom att förmå en läkare af Bourdelots skicklighet och rang att begifva sig till Stockholm. En af de orsaker, som förmådde Bourdelot därtill, var säger han sjelf (Bourdelot till Saumaise 1651 $^{7}/_{10}$ Paris) just Saumaises bref angående saken. Bourdelot har väntat, att Saumaise skulle återvända till Stockholm under året 1652. Han hade ej tagit afsked för beständigt, när han hösten 1651 därifrån afreste. Han hade där qvarlemnat två af sina söner i drottningens tjenst. Han var af drottningen med största godhet och utmärkelse behandlad och synes hafva varit henne uppriktigt tillgifven.

[1] Leben der weltberühmten Königin Christine von Schweden, 17.

varit anställd såsom lifmedikus hos prins Henri II af Condé intill dennes död samt därefter haft samma anställning hos prins Louis II — den store Condé — med uppdrag att därjämte vara guvernör för sonen, den unge duc d'Enghien. Endast särskilda omständigheter hade förmått honom att 1651 lemna Frankrike och emottaga anbudet att blifva drottning Kristinas lifmedikus. För dessa skall längre fram redogöras i sammanhang med hans öfriga lefnadsomständigheter. Här måste vi först följa Bourdelot under hans vistelse i Sverige, sådan denna ter sig i Mémoires de Picques. Knappast någonstädes visar sig deras skildring mera otillförlitlig än i fråga om Bourdelot och drottning Kristinas förhållande till honom.

I Memoirerna omnämnes icke Bourdelot förrän under juni månad 1652; han införes då plötsligt och försvinner lika plötsligt igen, för att under december samma år åter omtalas. Men det är först under förra halfåret af 1653 han vinner den berömmelse dessa memoirer skänkt honom. I Sverige har han emellertid vistats halftannat år. Finna vi honom då under denna tid omtalad i andra samtida källor? Inom den svenska käll-literaturen är Bourdelots namn under året 1652 knappast nämdt. Det hade kunnat hända, att den europeiska vetenskapens ryktbaraste man, René Descartes, 1649—50 lefvat och dött i Stockholm, utan att det finnes vara bemärkt af den svenska samtiden; huru mycket mera förklarligt är då ej, att ingenting om den franske hofläkaren skulle antecknas under första tiden af hans härvaro. De utländska källorna till drottning Kristinas historia hafva däremot åtskilligt att berätta om honom från denna tid. Så brefväxlingen mellan Vossius och Heinsius, i hvilken han jämte Saumaise är hufvudperson; så Bocharts och Naudés bref. I Huets kommentarier är han omtalad och skildrad i samma anda som i Vossii brefväxling. Äfven Peder Juel nämner honom några gånger i sina depescher. Hans egna bref till Saumaise utgöra naturligen en hufvudkälla.

Vigtigast är emellertid det omnämnande, som förekommer i Malines relation, ehuru det utgör blott några få rader. Det må därför här också ställas i spetsen. Malines lemnar oss nämligen den vigtiga underrättelsen, att drottning Kristina redan året 1652 och före Pimentels ankomst invigt Bourdelot »all' hora suo

medico e molto confidente» i den stora hemligheten: hennes öfvergång till katolicism och i följd däraf förestående tronafsägelse. Ödet hade ju nämligen så underligen fogat, att Bourdelot anländt till Stockholm ungefär samtidigt — februari 1652 — med de båda italienska adelsmän, hvilka i verkligheten voro de jesuitfäder — Malines och Casati —, som drottningen redan föregående höst genom Macedo kallat till sig. Efter det att Casati i maj afsändts till Roma med brefvet till jesuitgeneralen om drottningens afgörande beslut, gaf hon nu också, säger Malines, »communicato anche il negotio al Signore Bourdelot», åt honom befallning att afresa till franska hofvet i hennes uppdrag »senza però scoprir punto della sua religione». Detta var samtidigt som drottningen, fortsätter Malines, gaf uppdraget »à me, che portassi la sua lettera al Papa».

Alltså: Bourdelot har ej långt efter drottningens afgörande beslut i april 1652, inträdt i hennes förtroende. Hvad det uppdrag beträffar, som drottningen gifvit honom till franska hofvet, säger Malines endast, att det gällt »alcuni suoi interessi», men Priorato, som —tydligen efter Malines—berättar detsamma, har ett tillägg att göra. Han säger, att Bourdelots uppdrag var att fråga, om drottningen efter att hafva nedlagt kronan, »potrebbe far il suo soggiorno in Francia».[1] Hon har alltså för den händelse hinder kunde möta för bosättningen i Roma tänkt sig en bosättning i Frankrike. Så fast besluten var hon alltså nu, sedan hon var katolik, att under alla omständigheter lemna Sverige och dess tron. Och att det ej varit längtan efter Italien, dess klimat och öfriga herrligheter, som dref henne, det visar sig här tydligen: fastän Roma och Italien stod främst för hennes tankar som framtida vistelseort, nöjde hon sig ju äfven med Frankrike. Men Pimentel kom. Han sörjde genom Philip IV för bofästningen i Roma, och Bourdelot afreste icke till Frankrike, utan stannade tills vidare qvar hos drottningen i Stockholm. Däri ligger det rätta uppslaget för uppfattningen af Bourdelots ställning till drottningen: han har varit invigd i hennes stora hemlighet och tidigare än Pimentel.

Man finner äfven, såsom nämdt, Bourdelot under denna tid några gånger omtalad af P. Juel i hans ministerbref. Så t. ex. i bref af d. 7 augusti 1652, där det heter: »Corfitz Ulfeld, M:r Radziejowsky og hendes medicus Bourdelot ere nu de fornemste

[1] Priorato, Historia di Christina, 23.

consiliarii her».[1] Så ringa sanning det också ligger i sjelfva orden, framgår det dock af yttrandet, att man tidigt tillskref honom inflytande hos drottningen. Detsamma röjer sig äfven af ett annat ställe i dessa bref. Det säges nämligen i oktober 1652 ($^9/_{10}$), att Bourdelot i allt motväger Magnus Gabriel de la Gardie, hvars inflytande skildras såsom stadt i sjunkande.[2]

Rikare flöda meddelanden om Bourdelot från denna tid i brefväxlingen mellan Isac Vossius och Nicol. Heinsius i Burmans Sylloge. Han skildras här redan 1652 i ungefär samma anda som sedan under 1653 i memoirerna. »Drottningen har han fullkomligt bländat med sina taskspelarekonster», heter det om honom i november 1653; »hon tror, att hennes lif och välfärd äro beroende af honom, hans råd och konst; solus enim ibi sapit et solus omnia potest ... Per hanc omnia nunc in Suedia et aguntur et moventur».[3])

Vi återkomma till denna brefväxling i dess helhet. I sitt rätta sammanhang skall då också framläggas innehållet af Bourdelots brefväxling med Saumaise.

Det är, såsom förut anmärkt, först under juni månad 1652 som Bourdelot förekommer nämnd i Mémoires de Picques. Han omtalas då i sammanhang med drottningens försök att uppträda såsom medlarinna mellan partierna i Frankrike. Det berättas

---

[1] Dansk Hist. Tidskrift V, 334.

Här föreligger ett märkligt bevis på, huru föga man utan granskning kan sätta lit till de främmande sändebudens rapporter. Medan den danske diplomaten redan i början af augusti 1652 är färdig med sitt omdöme, att Bourdelot jämte de i maj och juni till Stockholm anlände Ulfeld och Radziejovski utgöra drottningens förnämste rådgifvare, låter oss nämligen drottning Kristina sjelf i ett nästan alldeles samtidigt bref till Axel Oxenstjerna (1652 $^{14}/_8$ Arckenh., Mem. I, 388) få veta, hvar det är som hon i verkligheten söker sina rådgifvare. Hon skrifver nämligen till rikskanslern vid den underrättelse om Jakob de la Gardies, »Sveamarskens», död, som han gifvit henne: »Det är mig af allt hjerta ledt, att jag en så estimable vän förlorat hafver, men efter det Gud så har behagat, så önskar jag af allt mitt hjerta att Gud af nåd ville conservera rikscancelleren och andra fler, af hvilka jag någon lisa ibland förhoppas uti mina store besvär». Drottning Kristina gaf sjelf i slutet af året 1652 åt P. Juel den bästa upplysningen om sitt förhållande till desse påstådda »consiliarii», då hon till svar på de föreställningar, som gjorts från Danmark i fråga om Ulfeld sade: qu'elle ne le consideroit en sa cour que comme les autres estrangers qui n'y estoient que par curiosité et non point pour affaires». (Memoires III, 104). Ingen torde väl vilja påstå, att drottningen jämte Axel Oxenstjerna kan under »andra fler» hafva menat Ulfeld, Radziejovski och Bourdelot. Hon hade bättre än så lärt regeringskonst af sin store lärare, med hvilken hon nu lefde i hjertligt förstånd.

[2] Dansk Hist. Tidskrift V, 338.

[3] Vossius till Heinsius 1652 $^{24}/_{11}$, 1653 $^{14}/_2$.

nämligen, att Bourdelot — le sieur Bourdelot, son premier médecin — var den, som förmått drottningen till detta uppträdande: han hade därmed fullgjort ett uppdrag från prinsen af Condé och hans syster hertiginnan de Longueville, med hvilka han underhöll nära förbindelse.[1]) Därefter nämnes han ej förrän under december 1652 och denna gång i sammanhang med Pimentel på sätt som förut blifvit berättadt: han anses då med sina meddelanden från Paris korsa gesandtens och gifva anledning till den likgiltighet för Frankrike, hvartill Picques tror sig hafva märkt tecken. Men först med ingången af året 1653 blir Bourdelot en af memoirernas hufvudpersoner. Han förblifver det alltsedan, merändels nämd i sammanhang med Pimentel eller Magnus Gabriel de la Gardie, intill dess han afreser från Stockholm i juni 1653.

Första gången han under januari 1653 nämnes är det i sammanhang med Magnus Gabriel de la Gardie.

Den 31 december 1652 hade de la Gardie ändtligen uppnått sin så mycket efterlängtade plats bland de höga riksämbetsmännen. Han utnämdes då till riksskattmästare: i ett år hade drottningen låtit honom förbereda sig genom att sköta ärendena såsom kammarpresident. Men just då han nått höjden af sin oförtjenta lycka, är det som förebuden till hans fall begynna infinna sig. Plötsligt bemärkte man, att han mera sällan syntes i drottningens närmaste omgifning; man hörde honom tala om att draga sig tillbaka från hofvet och begifva sig till sina gods. Han var sjuk, men det anmärktes, att han i grunden syntes mera lida af onåd än af sjukdom. Hvad var orsaken? Hvad hade händt? Memoirerna gifva härom upplysning.

Orsaken var Bourdelot. Den händelse, som timat var, att den om sin gunst till besvärlighet äfven för drottningen afundsjuke Magnus Gabriel de la Gardie, ej kunnat lida att se Bourdelot vara i ynnest mer än någon annan och gjort ett försök att störta honom, som alldeles misslyckats och slagit ut till hans egen nackdel. Memoirerna berätta utförligt härom och på ett

[1]) Mémoires II, 443. I och för sig låter detta ju högst sannolikt och Bourdelot har säkert, så mycket i hans förmåga stått, medverkat därtill, men att det dock ej förhöll sig så, att drottningen lånat idéer af Bourdelot eller af honom förmåtts till annat än hvad hon gjorde af egen drift, det bevisas däraf, att hon långt före Bourdelots ankomst gått upp i dessa tankar att genom sitt uppträdande återskänka Frankrike inre fred. Redan 1649 i början af Frondekriget hade hon gifvit åt Schering Rosenhane samma uppdrag, som hon 1652 sände Palbitzki att utföra. Detta försök hade misslyckats och slutat med Rosenhanes tvungna rappel. Äfven före Bourdelots ankomst hade hon stått i oafbruten brefväxling med prinsarne.

sätt, som tydligt nog röjer, att det är de la Gardies egen berättelse, som ligger till grund för framställningen. Denna händelse, hvilken emellertid är ett vigtigt led i Bourdelots såväl som Magnus Gabriel de la Gardies historia, har ej blifvit så framhäfd som vederbort, och vi vilja därför här dröja vid den. Den utgör en karakteristisk förgrund för det följande.

Grefve Magnus hade, berätta memoirerna, klagat hos drottningen öfver att Bourdelot yttrat sig med stor ringaktning — beaucoup de mespris — om honom och några andra rådsherrar. Drottningen svarade, att hon ej trodde Bourdelot om dylikt. Denne nekade också tvärt och bestämdt till beskyllningen, då förhör hölls. Det fans många vittnen, heter det, som kunnat öfverbevisa honom, om de velat gifva sanna vittnesmål, men drottningen befalde två af dem intyga, att de alldeles ingenting hört och det oaktadt de varit närvarande, när Bourdelot fällt yttrandena om grefven, tillägges det; Bourdelot tillstod det sjelf inför flera efteråt, sedan de aflagt sina falska vittnesbörd. Därpå behandlade drottningen i de la Gardies egen närvaro de öfriga — som alla voro fransmän och i grefvens tjenst — såsom lögnare och skälmar, »imposteurs et coquins»: hon förbjöd dem, att någonsin komma inför hennes ögon. Därefter var det som drottning Kristinas ynnest för de la Gardie dag för dag aftog. Han ville lemna hofvet och begifva sig till sitt grefskap, men Bourdelot, som fruktade att detta skulle öka den allmänna oviljan mot honom, förmådde drottningen att därtill vägra sitt tillstånd. Den förevändning hon härvid begagnade var, att det ämbete han nyss fått också kräfde, att han trädde i utöfning af detsamma.

Denna berättelse om Magnus Gabriel de la Gardies första onåd gifver en klar inblick i förhållandena. Magnus Gabriel de la Gardie har alltså i januari 1653 gjort ett försök att störta Bourdelot af alldeles samma art, som det han i november företog mot Klas Tott och Schlippenbach. Det senare ledde till hans fall — för alltid och med rätta — ur drottning Kristinas ynnest och aktning. Det här skildrade från januari 1653 har otvifvelaktigt förberedt händelsen i november, hvilken alldeles icke varit, såsom den så ofta skildrats, resultatet af någon plötslig nyck. Han har, ledd af sin afund och sitt begär att vara den ende och allsmäktige i hofvet, bägge gångerna framställt anklagelser, som han icke blott alldeles icke kunnat bevisa, utan han har äfven låtit drottningen komma underfund med den opålitlighet i uppgifter

— för att välja ett lindrigt uttryck — hvilken den sanningsälskande Kristina aldrig förlät honom.[1] Och hon, hvars sanningskärlek var så lefvande, hvars rättsinne var så omutligt, hon skulle vid ett förhör i denna sak hafva befallt somliga till falska vittnesbörd och i hans närvaro straffat andra såsom lögnare, allt för att gynna Bourdelot, som sedan till slut skulle hafva erkänt vittnesbördens falskhet och därmed i egen sak dömt sig sjelf skyldig till hvad han förnekat!

Att det är från de la Gardies sida, som memoirernas berättelse härrör, röjes icke blott af dess innehåll, utan också af den framställning, hvilken omedelbart efter följer. Det infinner sig nämligen straxt efter hos den franske residenten »un des confidens du Comte Magnus». Efter några höfligheter och tal om allmänna förhållanden går han rakt på ämnet, i det han frågar, om det ej funnes någon utväg att få Bourdelot aflägsnad från Sverige, om han ej kunde hemkallas till Frankrike genom löfte om någon befordran: därmed skulle en väsentlig tjenst göras, ty hans qvardröjande i Sverige, fruktade man, kunde blifva en orsak till oordningar. Picques förstod straxt, säges det, att detta ej kom från den som talade, utan från de la Gardie och dem, hvilka fattat ett dödligt hat till Bourdelot. Han svarade också vid detta tillfälle ganska förståndigt, att konungen af Frankrike ej gerna kunde bidraga till att från drottningen af Sverige aflägsna en person, som hon ansåg nödvändig för sin helsas återvinnande, helst när hon värderade denne så högt som hon gjorde. Dessutom, tillade han om Bourdelot, vore denne man af ett sådant lynne, att han skulle trotsa hela hofvet och hos drottningen göra sig en dylik hemkallelse till största förtjenst. Berättelsen fortsättes därefter sålunda. Bourdelot brydde sig sedan ej om några råd, utan utfor mot dem, som gåfvo honom sådana, som om de voro afundsjuke på hans framgång, men han trodde sig, sade han, mera i stånd att skada dem, än de honom. Hvad som bekymrade den franske residenten i fråga om honom, det var att för hans skull sympatierna för Frankrike sjönko i Sverige; det sades högt, att man ej såg annat än fransmän omgifva drottningen, att de fyllde slottet och styrde hela hofvet. Dessutom förklarade Bourdelot sig öppet för anhängare af prins Condé, visade sina bref från honom, från prinsessan Condé och

[1] Långt, långt efter, på 1680-talet kallar hon ännu de la Gardie »un menteur». Arckenh., Mem. III, 165 not.

hertiginnan de Longueville och höll alla dagar långa konferenser med den spanske ministern och rikshofmästaren Ulfeld.

I detta sammanhang är det nu, som i memoirerna framlägges den skildring af Bourdelot och hans förhållande till drottning Kristina, hvilken inom den historiska literaturen finnes inregistrerad utan invändning såsom den opartiska och sanna.

Enligt denna är Bourdelot vid denna tidpunkt att betrakta såsom Sveriges egentlige regent. Hans ynnest hos drottningen, heter det nämligen, är sådan, att det väl kan sägas, att det är han, som styrer riket. I följd däraf är han också ett föremål för det ytterligaste hat, icke blott af rikets store utan af alla svenskar, hela det svenska folket. En gång hade man varit i begrepp att kasta honom i strömmen, då han i sin bärstol passerade förbi.

Han vågade ej längre visa sig, utan omgifven af ett starkt följe. De store klagade öfver, att han hindrade dem från tillträde till drottningens person, att de ej mera finge se henne, och verkligen, intygas det, visade hon sig också numera mycket sällan; nästan aldrig höll hon offentliga måltider. De förändringar han infört i hofvet ökade äfven i hög grad allmänna hatet. Man sade öppet, att han ej vore annat än en charlatan, att han alldeles ej förstode någon medicin, att han ombragt alla de rådsherrar, som han skött under deras sjukdom. Adeln till och med, heter det, var besluten att bönfalla drottningen om att aflägsna honom från sin person och ej anförtro sin helsa åt en sådan, som alldeles icke var läkare. Det var att frukta, att allt detta kunde föra med sig oroligheter i riket. Drottningen däremot hyste om honom en så hög tanke, att hon i honom såg århundradets förnämste man, ej blott inom den medicinska vetenskapen utan öfverhufvud inom alla vetenskaper: därför var det att förutse, att hon ej lätt skulle förmås att gifva efter för den lidelsefulla förbittringen mot honom, och denna hade nått sin yttersta höjd.[1]

Detta är så att säga den presentation, som Mémoires de Picques gifva åt Bourdelot. Men är nu också denna skildring riktig och opartisk? Är väl allt det sant, som här säges om

[1] Mémoires III, 92—93. Vi återgifva här några ställen. »Alors on pouvoit dire que c'estoit lui qui gouvernoit, de quoy tous les grands du royaume avoient conceu une extrème animosité contre luy: il estoit generalement hay de tous les Suédois . . . . . Car Sa Majesté avoit une si grande opinion de son scavoir qu'elle le considéroit comme le premier homme du siècle, non seulement en médecine, mais aussi en toute autre science et on prevoyoit qu'elle ne ployeroit pas aisément à la passion des siens qui estoit extrème».

Bourdelot och drottning Kristina? Har väl hon, som en gång, såsom hon sjelf bekänner, var så afundsjuk om sin makt i fråga om Axel Oxenstjerna, nu utan vidare lemnat den åt Pierre Bourdelot? Och har väl den store rikskanslern, som med sin son Erik, hvilken nu inträdt i riksrådet, just vid denna tid återvinner ett större inflytande på regeringen än förr, verkligen haft till rival den franske läkaren? Våra egna historiska källor veta ingenting härom. De veta, att främlingarne i drottning Kristinas hof i allmänhet voro långt ifrån väl sedda [1], tvärtom; men de känna ej till något så beskaffadt hat, som det här skildrade, de känna ej till någon sådan hotande siciliansk aftonsång i Stockholm, som just för Bourdelots skull, såsom förut omtaladt, Picques tror sig kunna förutse. De veta i fråga om Bourdelot, att han stod i ett vänligt förhållande till män, sådane som tronföljaren Karl Gustaf, Klas Tott [2], Johannes Mathiæ med flera. De veta, att under den tid han utöfvat sitt yrke som läkare i Sverige flera riksråd dött, helst under det ovanligt sjukliga året 1652 med dess många frossor, men det nämnes icke här, att de blifvit ombragta af Bourdelot. De veta ingenting om att Sveriges adel lagt sig i frågan, hvilken läkare drottningen ville åt sig utvälja, eller att den uttalat något omdöme om Bourdelots medicinska skicklighet. Men de veta genom drottningens egna ord, att hon betraktat honom som sitt lifs räddare.[3] Hvad drottning Kristinas om-

[1] När P. Juel, berättar, att Saumaise, Du Rietz, drottningens förste lifmedicus och Freinsheim, hennes bibliotekarie afresa från Sverige med hustrur och barn, säger han att så stor anledning de hafva att prisa drottningens liberalitet »saa drage de dog malcontents bort formedelst denne Nations Incivilitet mod Fremmede». P. Juel 1651 $^{16}/_{8}$.

[2] Det heter visserligen på ett ställe hos Fryxell (IX. 169) att »af den hetlefrade Totten blef han en gång till och med trakterad med käpprapp»; på ett annat ställe (X, 28) hafva käpprappen förvandlats till »en örfil». Bäckström (XIII, 381) omskrifver: »då Bourdelot, förlitande sig på drottningens ynnest hade retat Tott, bevärdigade denne honom visserligen icke med en utmaning, men trakterade honom i stället med käpprapp». Källan har endast orden: »denne Bourdelot fick sedan käpprapp af unga Totten, fältmarskalkens son, som nu börjat blifva högsta hönset i korgen hos drottningen». Och denna källa? De jämte Dr. Kristinas tider etc. ur Dalinska samlingarne hemtade Anteckningar rörande K. Gustaf Adolf den store (Handl. till Sk:s Hist. VIII, 41—42) d. v. s. 100 år efter sammanskrifna lösa uppgifter, medan en samtida källa, Munthelii-Lagercronas bref till Carl Gustaf (1653 $^{19}/_{2}$) upplyser oss om, att Tott, då han begynte »blifva högsta hönset i korgen», såsom uttrycket där är, *just* »förmedelst Bourdelot kom i stor credit» såsom Lagercronas uttryck lyder. Bourdelot var ej en man, som behandlades med käpprapp, och Klas Tott ej heller mannen att gifva honom sådane. Hans sak var att duellera.

[3] Ännu 1679 erinrar sig drottning Kristina sin tacksamhetsskuld, då hon skrifver till honom: »je vous remercie du zèle et de l'affection que vous témoignez pour ma santé, aussi-bien que des conseils que vous me donnez pour sa con-

döme om hans person för öfrigt angår, föreligger det af henne sjelf uttaladt just under denna tid i samtal med Chanut, och det öfverensstämmer alldeles icke — vi säga det i förväg — med det, som här lägges i hennes mun.

Då till den här lemnade skildringen så många drag i memoirernas fortsättning ytterligare tilläggas, måste vi till lämpligt ställe längre fram uppskjuta de mera detaljerade randanmärkningar, som kunna göras.

Skildringen fortsättes under februari månad 1653 i den ton och anda, som en gång blifvit inslagen. Bourdelot berättas alltfort vara föremål för det allmänna hatet; men det anmärkes, att detta oaktadt de store dock ej uraktlåtit att för drottningens skull sända honom sina nyårsgåfvor: man sade, att han emottagit sådane till ett värde af mer än 20,000 rdr.[1] Detta, tillägges det, gjorde honom ännu mera högfarande än förut, och hans anspråk såsom favorit kände nu inga gränser. Men i samma mån som hans öfvermod steg, ökades också det hat alla hyste emot honom; för hans skull, klagas det ånyo, kom detta också att drabba de öfrige

servation que j'estime fort, n'ayant pas oublié que je vous dois la vie après Dieu pour m'avoir guérie en Suède. Il y a déjà longtemps que je pratique à peu près votre méthode». Arckenholtz, Mémoires de Christine IV, 23.

[1] Tydligtvis är det här fråga om Bourdelots läkarearvoden. Han hade under det sjukliga året 1652 varit anlitad såsom läkare på åtskilliga håll. Det hörde till hans svagheter att vilja gälla som hela Sveriges Eskulap. Till belysning meddela vi följande ställen ur Munthelii-Lagercronas bref till Carl Gustaf:

Stockholm 1653 $^{19}/_{2}$. »Emellan gref Magnus och Bourdelot är stort hat; likväl ställer grefven sig, som han vore hans högsta patronus, ja, honom att contentera, lät grefven yppna ådren på den yngre sin son, gref Jacob, som sjuk är, forsan invitus. Grefven skickade honom för 3 veckor sedan ett stort demantesmycke om store penningar. Fransoserne, Totten och gref Dohna äre i stor credit förmedelst Bourdelot, hvarföre så till honom som de andra hans (de la Gardies) missgunst ökes, dock detta allt hemligen et politice.»

Ett senare bref af 1653 $^{12}/_{3}$ visar de anspråk, som Bourdelot hyste på medicinsk praxis i Sverige. Han låter genom Lagercrona till Carl Gustaf framföra sin önskan att få med sina råd som läkare vara honom till tjenst. Lagercrona föreslår prinsen att låta »med 3 eller 4 ord advertera Bourdelot med första post om E. K. H:s disposition och begära af honom consilium. E. K. H.», tillägger han, »hafver intet derföre behof rätta sig efter Bourdelots consilier, allenast pro forma att contentera Bourdelot, som så ambitieux och äregirig är». Han berättar vidare, att enkedrottning Marie Eleonoras stallmästare Wolf i sina bref till Bourdelot alltid berättade om, huru mycket han af enkedrottningen berömdes för den vård han lemnat henne under hennes sjukdom, fast »contrarium verum». — Detta bref uppvisade emellertid Bourdelot, säger Lagercrona, »för H. M. regerande drottningen och andra af herrarne och berömmer sig däraf likasom det skulle så vara». Gjörvell, Otryckta Handlingar rör. drottning Christina, 85, 91—92.

fransmännen i Stockholm. Man trodde ej, heter det, att det kunde vara länge, innan det komme till ett utbrott och oroligheter uppstode. Men drottningen visade under allt detta en ofantligt djup aktning för Bourdelots person. Hon såg i honom icke blott den lärdaste, utan också den fullkomligaste bland män. — Och det är nu här, i denna skildring från februari 1653, som man för första gången får se utslungad mot Bourdelot och drottning Kristina den beskyllning för ateism, hvilken ingått i herskande teorier om drottning Kristinas öfvergång till katolicism.

Vi känna, huru fullkomligt ogrundad denna beskyllning är. Vi veta, att drottning Kristina redan i sitt sinne var katolik, innan hon någonsin sett Bourdelot, att en egendomlig ödets skickelse velat, att just ungefär samtidigt med honom de båda männen från Roma anlände till Stockholm, hvilka hon redan eftersändt på hösten 1651, beredd att fatta det afgörande beslutet om sin öfvergång. Huru har då denna fabel kunnat uppstå? Och huru har den kunnat vinna så mycken tilltro? Utan tvifvel har det inom den kyrka, som drottning Kristina öfvergaf, alltid funnits en benägenhet att antaga en allmän religiös likgiltighet såsom rätta förklaringsgrunden till hennes öfvergång. Huru vore det väl möjligt, har det hetat i den kyrkliga polemikens århundraden, att Gustaf Adolfs dotter kunnat öfvergifva hans och Luthers uppfattning af kristendom för att i Roma omfatta den påflige antikrists lära, om hon ej varit utan all religion? Så ställde sig saken helt naturligt för föregående århundradens lutheraner. Men drottning Kristina är framför allt sjelf orsaken till att denna skugga fallit öfver hennes bild och hindrat den sanna och rätta uppfattningen. Ty när hon, som af natur och genom uppfostran egde — ända till öfverdrift — sitt folks och sin slägts öppna, fria väsen, som, om ock till egen skada, aldrig förmådde tillbakahålla en tanke eller ett ord, därför att hon ville och såsom drottning alltid trodde sig kunna vara sann, när hon, för hvilken lögnen var ett brott, genom en inre själshistorias händelser, som ännu ej blifvit fullständigt berättade, förts till den utan motstycke falska ställningen att såsom katolik bära Gustaf Adolfs och Sveriges krona, — då tog hon ej sin tillflykt till osanningen, som hon afskydde. Hon valde i stället att förskansa sig bakom de tvetydiga eller mångtydiga orden, den lekande eller åtminstone icke allvarliga tonen, ironien eller satiren — tveäggade vapen, som hon visste att med bländande skicklighet föra. Och detta gjorde hon, på samma

gång hon också sorgfälligt undvek sådana handlingar af protestantisk kult, som för henne såsom katolik numera ej voro tillstädjeliga. — Hvad behöfdes det mera för att i denna tid blifva misstänkt för ateism? Och hvad menade man väl med sjelfva detta ord? Ateism hade blifvit ett slagord mellan partierna. Hvarje äfven mindre afvikelse från den herskande kyrkomeningen, en ringaktning endast af religionens yttre former betecknades genom detta ord såsom ett förnekande af Guds tillvaro. Den som ej hade kyrkans begrepp om Gud, måste vara utan Gud: det gick lika lätt att säga ateist, som i hedendomens tider, då man betraktade de kristne såsom ateister, därför att de ej trodde på hedendomens gudar.

Pallavicino gifver oss en lefvande skildring af dessa förhållanden, då han tecknar drottning Kristina i Bryssel efter afsvärjelsen 1655 $^{24}/_{12}$ under den tid, då hon ännu ej offentligen kunnat bryta de band, hvilka fjättrade henne inom den kyrka hon redan öfvergifvit. Hon bevistade då i hemlighet, säger han, messan, som förrättades af pater Guemes, hon tog nattvarden efter katolsk ritus ur hans hand, men offentligen dolde hon ännu på allt sätt, att hon var katolik. Endast undvek hon sorgfälligt för sitt samvetes skull att deltaga i någon handling, som förrådde luthersk trosbekännelse. Och häraf, tillägger han, uppstod då det onda ryktet om henne, att hon i verkligheten icke hade någon religion alls, och i stället för lutheran, som hon förut ansetts vara, blef hon betraktad som en ateist, då man såg, att hon ej längre hyllade den kyrka, hon förut tillhört, och ej omfattade någon ny. Detta rykte fick ytterligare fart af hennes fria sätt i tal och handling: det låg däri ej något gudlöst eller opassande, men det var ej heller försigtigt och religiöst. Till grund därför låg hennes sträfvan att dölja sin rätta tro; dels också var det hennes manliga sinne, som otåligt bar de inskränkningar, hvilka ställas för qvinnan, samt äfven tronens traditioner: hon satte lag för sig sjelf och tog den ej af underordnade. Men mängden uppfattade det såsom frånvaro af religion och ej såsom en form, hvarunder hon dolde den. [1])

[1] »Dopo l'abiurazione usava d'assister la reina occultamente alla messa del Guemes, e di prender per sua mano il Corpo del Signore, ma in palese celava con ogni studio d'esser cattolica; solo avea cura di soddisfare al debito della coscienza col non professarsi eretica in verun atto. Quindi fù, che di lei corresse dubbia e sinistra la fama, quasi in verità non tenesse veruna religione, e di luterana ch'era dianzi creduta, si fosse scoperta per atea; veggendosi ch'ella non osservava l'antica setta e non ne abbracciava altra nuova. Il qual concetto riceveva fomento da una certa sua libertà d'operare e di parlare non già

Dessa ord kasta ljus äfven öfver det föregående. Drottning Kristina, som 1652—1654 i Stockholm redan var katolik, skulle hon väl hafva varit så mycket olik drottning Kristina i Bryssel 1655? Hvad man må säga och tänka om henne: hon var en karaktär. Händelsen julaftonen i Bryssel 1655 har ej förändrat henne. Hon var densamma före som efter det högtidliga steget, den formela öfvergången, och däri ligger den rätta förklaringen till de rykten, hvilka fått genljud i Mémoires de Picques för 1653, fastän där med alla de öfverdrifter, som framkallats af sammanhanget med Bourdelot. Det är förklarligt, att drottning Kristina redan nu visat mindre sträng luthersk kyrklighet och fält några af dessa fria, tvetydiga eller lekande ord, som i Bryssel hos de oinvigde och hos pamflettisterna förvärfvade henne rykte som ateist. Men huru har väl denna påstådda ateism blifvit bragt i sammanhang med drottningens öfvergång till katolicism? Och af hvem först? Icke direkt af Picques. Picques och memoirerna känna, såsom förut nämdt, icke till drottning Kristinas katolicism, — om ej under 1654 såsom ett dunkelt kringflygande rykte. Det är, i korthet sagdt, ur pamflett-literaturen från Bryssel 1655, som denna kombination stammar, samt från Arckenholtz, hvilken dels i fråga härom gifvit denna literatur häfd, dels också sjelf gjort nya sammanställningar. Här tillägga vi till memoirernas framställning af saken, att enligt denna Bourdelot samtidigt anklagades för att ej hafva någon religion och för att ingifva drottningen underliga meningar i kristendom, att han förderfvat hennes sinne och alla de goda böjelser, som hon förut haft. Hon bekände sig nu hafva hvarken Gud eller religion, heter det, och behandlade såsom löjligheter hvad som sades både om den förre och denna senare. Såväl de store i landet som de ringare stånden försänktes häraf, tillägges det, i en djup bedröfvelse, så att »man» bad presterna predika mot ateismen och oordningen i hofvet. [1])

---

empia, nè disonesta, ma niente religiosa o guardinga, usata quivi di lei per arte d'asconder la sua vera credenza e per natura si dello spirito maschile intollerante de' contegni donneschi, si della condizione reale avvezza ad esser legge a se stessa e a non apprenderla dagl' inferiori. Il che tutto si ascrivea dalla moltitudine a mancamento, non a celamento di pietà». Pallavicino, Historia di Alessandro VII, 354.

[1] Mémoires III, 123. Några ställen ur texten: »On ne jugeoit pas que cela put longtemps durer sans esclater et sans qu'il y arrivast du desordre, la Reine faisoit une estime prodigieuse de lui et le croyoit le plus sçavant et le plus accomply de tous les hommes, mais on l'accusoit de n'avoir point de religion et qu'il avoit inspiré à la Reine d'estranges opinions sur le Christianisme,

Alltså skulle i början af året 1653 förhållandena i Sverige varit sådana, att för den franske läkaren Bourdelots skull och för det hat han förorsakat mot sig och öfriga fransmän i Stockholm oroligheter stodo på väg att utbryta: folket, hög som låg, var försänkt i den djupaste bedröfvelse därför, att drottningen öppet förnekade och begabbade Gud och religionen, presterna begynte redan dundra från predikstolarne mot hofvets ateism och oordning. Hvad säga nu våra inhemska källor härom?

Den som från hofvet i Stockholm underrättade Karl Gustaf på Borgholm om förhållandena där, Munthelius-Lagercrona, är den ende, som har något hithörande att förtälja. Han lefver emellertid i allsköns ro »in aula politissima», bland »perspicacissima ingenia»; han märker ej alls till att oroligheter stå för dörren. Blott, såsom förut är anfördt, berättar han i sitt bref af den $^{19}/_{2}$, att det finnes partier inom hofvet. Grefve Magnus de la Gardie, hvars stjerna är i sjunkande, hatar Bourdelot, säger han, fast han ställer sig såsom hans beskyddare. Detta hat växer, därför att Klas Tott, Dohna och fransoserna (förmodligen menas de lärde och officerarne i lifvakten, som stå Bourdelot nära) tros genom honom stå i gunst, men detta partiväsen i hofvet förlöper enligt Lagercrona »hemligen och politice». Han vet ej om några andra rörelser än dessa tysta inom hofvets krets. Krympa sålunda förhållandena redan i fråga härom tillsamman, så är detta ännu mera fallet i fråga om drottning Kristinas ateism; denna berör han, men med följande ord: »när enkedrottningen var här, kom en liten träta emellan henne och H. Majestät, i det H. Majestät klagades vara utan religion, *och [är] detta allt slutet af missförstånd och folks fåfänga domar*». Hvad presterna angår, som i memoirerna predika mot ateismen och oredan i hofvet, så inskränker sig enligt Lagercronas samtidiga berättelse denna sak därtill, att »doctor Eric (Emporagrius) predikar mycket skarpt om fredagen af propheten Daniel». Det tillägges »att han hafver ofta få auditores af de höge» och att han »för någon tid sedan fick in secreto tilltal af Hennes Majestät». Alltså: det är ej värre, än att denne nogsamt bekante ortodoxe ifrare predikar så, att hans åhöraretal minskas och att H. M:t näpser honom. Det

qu'il avoit perverty l'esprit de cette princesse et toutes les bonnes dispositions qu'elle avoit, qu'elle faisoit alors profession de n'avoir ny Dieu, ny religion et traitoit de ridicule tout ce que l'on disoit de l'un et de l'autre; les grands et les petits en estoient dans une afliction sensible, en sorte que l'on pria les prestres de prescher contre l'atheisme et le desordre de la cour».

som sålunda egentligen står qvar af memoirernas uppgifter, det är att »man» bad presterna predika mot »ateismen och oredan i hofvet». Hvem var »man»? Det ligger nära till hands att gissa, att det varit någon bland de i hofvets partiväsen invecklade, som tillika var Bourdelots fiende. Tydligen fick Picques från samma håll de meddelanden, som spöka i memoirerna.

Lagercrona berättade, såsom vi sett, i sitt bref till Karl Gustaf, att enkedrottning Maria Eleonora, alltid oförståndig, när hon vid denna tid besökte sin dotter i Stockholm, anklagat henne för att vara utan religion. Mor och dotter hade härom kommit i tvist. Han angifver också, huru med anklagelsen förhållit sig: den var utan grund och hvilade på »missförstånd och folks fåfänga domar». Memoirerna berätta samma sak, men på helt annat sätt och under de största öfverdrifter. Det blir här helt andra proportioner. Äfven på detta ställe inskjutas prester och stormän. Berättelsen lyder här så.

»Denna fromma prinsessa kunde ej uthärda oredan i hofvet, utan begärde tillstånd att återvända till Nyköping. Men före afresan ansåg hon sig dock, i sin egenskap af moder, böra göra drottning Kristina föreställningar med afseende på de villor, i hvilka hon råkat, uppmana henne att öppna ögonen och frukta Guds dom samt föra ett mera exemplariskt lefverne. Hon rådförde sig dessförinnan med några prester och några rådsherrar. Men detta blef mycket illa upptaget, och drottningen svarade henne, att eftersom hon aflagt sina känslor som moder och undersåte, så borde hon ej finna illa, att drottningen också för ett ögonblick aflade sina som dotter och endast talade såsom suverän.» Därefter skulle nu drottning Kristina hafva yttrat till sin moder, att hon högligen förvånades öfver Maria Eleonoras djärfhet att blanda sig i hennes uppförande och i synnerhet i sådana saker, som hon alldeles icke kände till: hon gjorde bättre i att sköta sina hundar och sina byggnadsföretag, hon vore den svagaste, tarfligaste qvinnosjäl hon — dottern — någonsin lärt känna, och det vore en af hennes sorger att vara dotter af en sådan mor. Hon visste väl, hvilka de voro, som lockat modren till att hålla sådant tal, men dem skulle hon lära, hvem drottning Kristina var, och de skulle få ångra sin obetänksamhet. Därmed skulle hon hafva gått och lemnat modren smältande i tårar. Man underrättade henne två timmar efter, att modren alltjämt var försänkt i tårar. »Det är så jag vill hafva henne», skulle drottning

Kristinas svar varit, »hon skall lära sig veta, att hon är min undersåte och ej blott min moder. Men när fem, sex timmar efter enkedrottningen alltjämt var lika otröstlig, rördes Kristinas hjerta, och hon besökte henne, utan att med ett ord beröra hvad som förefallit. Hon visade henne då ett vänligt ansigte, och enkedrottningen lugnade sig något, hvilket dock ej hindrade, att hon sedan lefde i Nyköping djupt försänkt i sorg.[1]

Sådan är den franska skildringen af hvad den svenska källan kallar en »*liten träta*». Kan det väl läggas någon vigt vid denna skildring? Så mycket mindre, efter vår mening, som drottning Kristina, enligt intyg af våra svenska källor, städse visat sin svaga moder all omvårdnad. Det, hvarpå — om på något — bör läggas vigt, torde vara drottning Kristinas ord, att hon väl visste, hvilka som lockat modren att föra sådant tal, och att hon skulle lära dem veta, hvem hon var. De visa att på samma gång som hon med häftighet afvisade anklagelsen, ursäktade hon den svaga modren såsom framskickad af andra, som stodo bakom.

Emellertid upprätthålles i memoirerna den redan lemnade skildringen genom ett tillägg något längre fram.[2] Och af detta framgår då, att enkedrottningens angrepp egentligen varit riktadt emot Bourdelot. Det heter nämligen, att Maria Eleonora i Nyköping för alla, som gjorde henne besök, omtalat den skymf hon måst lida af drottningen, sin dotter, och att hon därvid yttrat, att det var Bourdelot, som fördärfvat alla de goda anlag Kristina haft, och att, om hon icke aflägsnade denne man från sin person, skulle han komma att förorsaka de största olyckor. Hon tillskrifver honom också det elaka bemötande hon rönt. Därpå följer en del brokiga historier om Bourdelot. Han skulle, då han fått höra enkedrottningens klagomål öfver honom, tagit dem så djupt, att han insjuknat och i fyra dagar legat sjuk. Drottningen i egen person skulle hafva besökt honom och stannat ensam hos honom en hel timme. Därpå aflade alla rikets store — tous les grands —, följande drottningens exempel, sina besök hos honom. Drottningen lofvade att ställa honom på god fot med enkedrottningen, men hans fiender sade, att det icke så mycket var detta förhållande, som gjort honom sjuk, som mera fruktan för att enkedrottningen kanske ej gåfve honom de nyårsskänker hon lofvat, nämligen en förgyld servis om 6,000 rdrs värde, hvilken

[1] Mémoires III, 123—25, februari 1653.
[2] Mémoires III, 131, februari 1653.

drottningen i tysthet gifvit sin moder för att skänkas till honom. [1]

Öfver den förändring, som timat med drottningen både i hennes förhållande till Gud och till sin moder, heter det nu i fortsättningen, var hela hofvet i en sådan bestörtning, att få tänkte på att föra henne tillbaka på rätta vägen. Före Bourdelots ankomst hade hon varit mycket religiöst sinnad, säges det här; man till och med klagade då, att hon haft allt för god tanke om den katolska religionen, men sedan han kommit i hennes närhet, bemärkte man, att hon satte en fåfänga i att ej hafva någon religion alls. En dag sade hon, att det vore blott de svaga, som öfvade rättvisa, men att andra ej behöfde öfva den, utan för så vidt det öfverensstämde med deras fördel. — Och här återkommer skildringen till det vanliga: att det af dessa orsaker kunde befaras »d'estranges desordres dans le royaume». Det stora flertalet af undersåtarne vore uppledsna på drottning Kristinas styrelse, och hon visade dem öppet sitt förakt. Hon sade, att de voro dumhufvud, hon talte nästan aldrig med dem, utan omgaf sig med främlingar. Med dessa promenerade hon nätterna igenom till klockan 5 på morgnarne: hela verlden knotade däröfver o. s. v. o. s. v. Vi ha redan hört det — det är just där berättelsen går öfver på Pimentel. [2]

Memoirerna hafva under tiden ingått på drottning Kristinas och Bourdelots förhållande till Frankrike. [3] Bourdelot är förut skildrad såsom öfvergången på Spaniens sida. Anhängare till prinsen af Condé, öppet förklarande sig såsom sådan, underhållande brefväxling med honom, med prinsessan Condé och hertiginnan af Longueville, antages han hafva delat prinsens meningar, om han också ej följt honom, då han öfvergick till Frankrikes fiender. De förut omtalta hemliga konferenser, han hvarje dag säges hålla med spanske ministern och med rikshofmästaren Ulfeld, åberopas såsom bevis därpå. Sedan dessa begynte, hördes drottningen, heter det, fastän hon talade om de franska majestäten med tillgifvenhet och aktning, likväl stundom fälla alldeles motsägande yttranden. Dessa tre, Bourdelot,

[1] Mémoires III, 131, februari 1653.
[2] Mémoires III, 125, februari 1653.
[3] Mémoires III, 95—96, januari 1653.

Pimentel och Ulfeld, hålla drottningen som belägrad; beständigt omgifva de henne. De bemöda sig hvar för sig att skilja henne från Frankrike. Bourdelot kan ej lida att se någon i drottningens omgifning, som han misstänker vara kardinal Mazarin tillgifven. Det berättades för Picques, att han af detta skäl förmådde drottningen att utfara mot Naudé, kardinalens f. d. bibliotekarie, nu anställd hos henne; Naudé erhöll till och med nu på hans bedrifvande sitt afsked. Bourdelot hade nämligen ej kunnat vinna honom för sig; tvärtom hade Naudé alltid omtalat kardinalen vördnadsfullt och ådagaläggande ifver för hans tjenst, ej heller hade han tålt de oförsynta yttranden mot honom, som Bourdelot, till och med i drottningens närvaro, tillåtit sig. Hela framställningen visar sålunda Bourdelot såsom Mazarins och franska regeringens motståndare och på samma gång Spaniens anhängare. Vid det inflytande öfver drottningen, som Bourdelot påstås hafva haft, vore då naturligt, synes det, att han också i förening med Pimentel och Ulfeld fullständigt skulle skilja henne från Frankrike, men, heter det plötsligt, därtill var hon för upplyst liksom också hennes ministrar. När prinsen af Condé, för hvilken hon alltid hade stor tillgifvenhet, öfvergått till Spanien, fattade hon stor benägenhet för detta land, därför att det så ädelmodigt bistod honom, och rikskanslern Oxenstjerna visade sig då äfven böjd för en underhandling med Spanien i och för handelsförbindelsernas befästande. Men när spaniorerna begärde, att Sverige icke blott skulle lemna Frankrikes allianssystem, utan förklara sig för dess fiende, vägrade drottningen liksom rådet att göra det, och hon försäkrade Picques, att hon aldrig skulle göra det. — Detta ställe förefaller snarast, som om det härrörde från Chanuts papper. Straxt efter, under samma januari månad,[1] framställas de gamla tvifvelsmålen, som väcktes hos fransmannen i följd af de »conférences secrètes», hvilka drottningen anses hålla med Pimentel och landsflyktingarne från Danmark och Polen: det betviflas, att hon kan motstå Spaniens smicker och Bourdelots ständiga bestormning, då han ingaf henne sina elaka föreställningar om den franska styrelsen. — Men om Bourdelot verkligen hyst frondens hat till Mazarin, har väl därföre drottning Kristina också hyst ett sådant? Memoirerna berätta, att när någon månad senare[2] drottningen erhållit ny-

[1] Mémoires III, 111, 1653 januari.
[2] Mémoires III, 154, mars 1653.

ten om kardinalens återkomst till Frankrike, hade hon samma ton i »fyrkanten» sagt till den franske residenten, att hon med glädje ottagit underrättelsen därom, och bedt honom låta kardinalen veta, tt hon alltid hyst stor aktning och tillgifvenhet för honom. Detta tår i samklang med hela förhållandet mellan drottning Kristina ch kardinal Mazarin, sådant man kan följa det under de växande förhållanden, hvari de stått till hvarandra. Det var alltid ktningsfullt och vänligt. Om man trodde på memoirernas uppgift att, i följd af Mazarins återvändande, drottningen ändrat ppförande mot hans forne bibliotekarie Naudé, så att han på denna grund blef annorlunda behandlad än förut, eller att med återvändande lycka för Frankrike, hon nu begynte att hysa mera inti se för detta land, än hon förut visat, skulle det blott ådagalägga en fullkomlig obekantskap med drottning Kristinas karaktär.[1]

Drottningen hade förut vid olika tillfällen nogsamt uttryckt sin tillgifvenhet för Frankrike och dess intressen. Hon sände efter underrättelsen om Mazarins återvändande till Frankrike Bourdelot till residenten för att ytterligare uttala hennes glädje öfver de goda nyheterna och försäkra om hennes känslor för de franska majestäten: alla dagar önskade hon Frankrike lycka och framgång; hon vore »toute françoise». Hvilka Bourdelots tankar om Mazarin också förut kunna hafva varit, det vissa är, att han nu var färdig att göra sin fred med kardinalen och alldeles icke ville följa prins Condé i hans landsflykt hos spaniorerna. Såsom en inledning därtill är att betrakta denna hans sändning från drottningen till Picques. Ty i nästa audiens, som Kristina gaf residenten, bekräftade hon allt hvad Bourdelot yttrat och framställde tillika sin anhållan, att konungen af Frankrike ville bevilja henne en särskild grace, som kunde sätta henne i tillfälle att belöna en person, till hvilken hon stode i djup förbindelse — till den nämligen, som räddat hennes lif, till Bourdelot. Hon vore ej sjelf i stånd, sade hon därvid, att såsom sig vederborde belöna den tjenst han hittils gjort och alla dagar gjorde henne. Hon både därför konungen af Frankrike vid detta tillfälle vara henne till hjelp: hvad hon för Bourdelot bad om, var — ett abbotstift.

Bourdelot hade vid detta tillfälle väntat i »fyrkanten», medan residenten haft sin audiens i kabinettet. Han följde honom från slottet till ministerhotellet för att få veta utgången och tillade

[1] Mémoires III, 159—60, mars 1653.

då, att han ej ansåge denna sak böra röna några formella svårigheter, fastän han vore läkare, ty han hade ett tillstånd af Urban VIII Barberini att emottaga kyrkliga beneficer.[1] — Ej långt därefter infann sig Bourdelot ånyo hos residenten för att betyga, att han ville göra godt igen hvad ondt han gjort och förvärfva en bättre mening om sin ifver för konungens tjenst.

Just vid denna tid, eller åtminstone ej långt efter, kom det nu till det utbrott af spänningen mellan Bourdelot och Magnus Gabriel de la Gardie, som memoirerna skildra i så lifliga färger. Två gånger, berätta memoirerna, hade grefve Magnus hos drottningen anfört klagomål öfver Bourdelot, bland annat däröfver, att han öfver allt utspridt, att de la Gardie skulle hafva förklarat sig ej vilja låta utbetala honom sin lön för att han återställt drottningens helsa.[2] Bourdelot nekade ej därtill, heter det, men då han tvangs att angifva sin sagesman, hade han ingen annan att uppgifva än en af sina betjenter, och denne nekade, då han förhördes. Betjenten sade tvärtom, att han aldrig yttrat något ditåt och att Bourdelot vore »un fourbe». Men drottningen ville ej häraf låta sig öfvertyga och kunde ej förmå sig till att afskeda honom. Den enda upprättelse de la Gardie vann blef därföre, att drottningen i hans närvaro fällde de orden till Bourdelot, att, om han någonsin på ringaste sätt gjorde någon, hvem det vara månde, i hennes omgifning något för när, skulle hon i stallet låta gifva honom hundra slag af ridpiskan. Grefven var utom sig och yttrade, att om drottningen ej gåfve honom rättvisa, ville han lemna allt och draga sig undan till sina gods.[3]

Till det franska hofvet hade emellertid Picques insändt berättelser om Bourdelots förhållande i Sverige, och det missnöje, dessa väckt, hade föranledt, att han bekommit order att uppvakta de betydande männen i Stockholm för att om Bourdelot meddela sig. I främsta rummet aflade han då besök hos Magnus Gabriel de la Gardie. Denne uttryckte sin tillfredsställelse

[1] Så förhöll det sig också i verkligheten. Bourdelot hade en sådan påflig bulla från sin vistelse i Roma. Vilkoret var, att han åt de fattiga skulle lemna kostnadsfri medicin, ett vilkor, som han också samvetsgrant uppfylde. — Det berättas här i sammanhang med den påfliga bullan, att Bourdelot skulle vid tillfället hafva sagt till Picques, att föga varit i vägen för att han under sin vistelse i Roma blifvit kardinal, ty kardinal Francesco Barberini hade velat befordra honom därtill, men han hade hastigt måst lemna Roma, och så hade kardinalshatten undgått honom. Man vet ej, om här är fråga om skämt eller allvar.

[2] Mémoires III, 167, mars 1653.

[3] Mémoires III, 175—76, april 1653.

öfver, att man i Frankrike ogillade Bourdelots uppförande och den brist på aktning han visat såväl honom som de andra regeringsherrarne: dessa hade alla, sade de la Gardie, — »les Grands du Royaume» — liksom han fattat beslutet att draga sig tillbaka, om ej drottningen aflägsnade Bourdelot. Härvid sökte emellertid residenten lugna honom. Han uppmanade till att dröja och afvakta Chanuts ankomst till Stockholm. Denne vore snart att vänta, och möjligen kunde det inflytande han egde hos drottningen åstadkomma, att hon fattade beslut, som kunde lända alla svenskar till tillfredställelse. För öfrigt bekräftade grefve Magnus vid detta tillfälle, att Bourdelot fortfarande var anhängare till prinsen af Condé och den spanske ministern i Stockhoim; likaledes styrkte han också, att Bourdelot var en ateist. Och denna ateism, tillägges det, väckte öfver hela riket högljudt knot. — Det skildrade besöket slöt med betygande af de la Gardies tacksamhet för det intresse Frankrike visade honom: alltid skulle han med nit och ifver låta se sin tjenstvillighet. Omedelbart härefter berätta memoirerna om en audiens, som Picques haft hos Axel Oxenstjerna: det talas därvid ej ett ord om Bourdelot, utan samtalet berör allvarliga ämnen för den svenska politiken.

Ej långt härefter, i sammanhang med ett förut anfördt ställe rörande Pimentel och drottning Kristina [1], förtälja memoirerna, att drottning Kristina, midt under den sjukdom, som de nattliga promenaderna med Pimentel sägas hafva förorsakat, ändtligen beslutat sig för att återsända Bourdelot till Frankrike. Det skedde, heter det uttryckligen, med anledning af den anhållan Magnus Gabriel de la Gardie framställt att få lemna hofvet, — han var således alltjämt ännu icke afrest — helst som han samtidigt föreställde, att hans ämbetsbröder vore beslutna att äfvenledes afresa, därest drottning Kristina längre behölle Bourdelot i sin närhet. Och därvid tillägges det då, att Bourdelots uppträdande hade ådragit honom ej endast alla svenskars hat, utan också alla främlingars, och särskildt alla fransmäns, som då vistades i Sverige. Af dessa fans det icke en, som han ej gjort missnöjd. Naudé anföres härvid som exempel. Med honom hade han få dagar förut haft en sammanstötning, så att han nu (alltså efter att sedan länge redan hafva varit af drottningen afskedad!) anhöll om sitt afsked. Det var för att befria sig från Bourdelots tyranni, som han gjorde det, hade Naudé sagt.

[1] Mémoires III, 178—79.

Men drottningen? Hon, som nyss vid hotet att de la Gardie och regeringsherrarne för Bourdelots skull ville lemna hofvet, säges hafva låtit förmå sig till att bortsända honom, hon var så öfvertygad om Bourdelots förtjenster, säges det, att hon ansåg honom för den störste man, som någonsin lefvat eller ännu funnes bland de lefvandes tal; hon ville ej låta upplysa sig om sin villfarelse och yttrade, att de andra lärde i hennes omgifning endast af afund talade illa om honom, därför att han stod så oändligt öfver dem, medan hoffolket talade illa om honom endast af afund öfver det värde hon satte på honom. Om man kände honom så, som hon lärt känna honom, skulle man hålla honom i vördnad, men hon såge väl, att hon vore den enda, som förstode uppskatta hans värde. — Och Magnus Gabriel de la Gardie? Hvad min höll han härvid? Jo, berätta memoirerna, han sade i drottningens egen närvaro, »att aldrig skulle han förlåta Bourdelot».

Är nu väl denna skildring trolig? Drottning Kristina skulle i följd af Magnus Gabriel de la Gardies tal om att draga sig tillbaka från hofvet och hans hot att regeringen skulle följa hans exempel, hafva beslutat att bortsända Bourdelot, och detta samtidigt med att den ynnest, denne hos henne förvärfvat, uppnått sin höjdpunkt! Den som tror drottning Kristina om dylikt, känner henne icke, det kan tryggt sägas. Och lika litet känner han henne, om han tror, att hon i sin närvaro låtit säga sig något sådant, som Magnus Gabriel de la Gardie skulle hafva sagt om en man, som hon räknade bland sina tillgifna tjenare. Vi skola också snart få se, huru mycket som häraf är sant.

April gick och maj kom, utan att den omtalta bortsändningen från hofvet försiggick. Bourdelot är qvar och drottningen talar alltjämt med Picques om det abbotstift hon utbedt sig för honom. Hon frågar, om ej svar därpå anländt. [1] Picques ursäktar sig: något sådant hade ännu ej kommit. Hon säger, att fastän hon ärnade gifva Bourdelot 20,000 rdr, vore han ej därmed tillräckligt belönt. Hon upprepar därför sin anhållan: det vore en sak som låge henne mycket om hjärtat. Picques finner, att det vore svårt att afslå hennes anhållan. Bourdelots ställning hos henne skildrar han så, att denne höll henne afspärrad från andra, och att hon ej gjorde annat än hvad som behagade honom, en sak, som på det djupaste bedröfvade alla

[1] Mémoires III, 180, maj 1653.

redliga svenskar och alla, som älskade drottningens af Sverige goda rykte. De sågo nu, — heter det — hurusom en furstinna, utrustad med de ädlaste böjelser, lät sig styra af en man, hos hvilken allt var lågt och oädelt. Emellertid ansåg Picques, att meddelandet i fråga om abbotstiftet, ifall det afslag därpå följde, som han önskade, borde uppskjutas, till dess Bourdelot väl var rest. I annat fall skulle han, som var af det hämdgirigaste och elakaste sinne, kunna göra Frankrike den största skada i svenska hofvet. Hvad sjelfva denna afresa angick, som drottningen lofvat de la Gardie och andra rikets store inom få dagar skola försiggå, var den nu åter oviss. Emellertid lät Bourdelot, förrän den skulle ske, afskeda Naudé och taga biblioteksnycklarne från honom, så att han blef tvungen att begifva sig till Frankrike jämte flera andra fransmän, som befunno sig i drottningens omgifning och ej längre kunde tåla Bourdelots oförskämdheter. Denne lät öfverallt utropa, att han återställt drottningen — och hon sjelf sade detsamma — men i tre veckor hade hon icke dess mindre varit sjuk af en elak annandagsfrossa, hvilket hon dolt, till dess hon af sjukdomen tvangs att yppa det. Tre gånger hade hon blifvit åderlåten utan verkan, och hon hotade falla i en »fièvre ethique», men ingen annan än Bourdelot skötte henne, ty de andra läkare, som tillkallades, hade blott att godkänna hans kurer; det var dem ej tillåtet att säga emot eller att sjelfva ordinera. — Och med hans afresa uppsköts vecka efter vecka; man såg, att han hade svårt att lemna Sverige och drottningen likaledes att låta honom resa. Men å andra sidan hade hon så dyrt förpligtat sig därtill gentemot de store och presterna, att man ej trodde, att hon kunde hålla honom längre qvar. Hon uppgjorde då en plan att resa till Nyköping för att helsa på enkedrottningen: Bourdelot skulle följa med för att taga afsked af Marie Eleonora, fast hon för honom egde den största vedervilja. Det nämnes icke uttryckligen, men framgår af innehållet, att denna resa skulle företagas, för att så mycket längre få behålla Bourdelot qvar.

Till denna punkt är memoirernas skildring af Bourdelot förd, då Chanut i maj 1653 anländer till Stockholm. Vi stanna här för att kasta en blick tillbaka och betrakta förhållandena i det ljus, hvari de visa sig inför andra och särskildt våra egna inhemska källor.

Denne man alltså, Pierre Bourdelot, hvars gunst hos drottning Kristina enligt dessa memoirers utsago skall hafva varit så utomordentlig, att han under Kristinas namn styrt Sveriges rike, medan alla rikets store rest sig emot honom med det bittraste hat — hvad säga då väl våra egna inhemska källor om honom? — Sanningen är, att han i dem hvarken ofta eller mycket ens omnämnes.[1] När han någon gång omtalas, är det af hofkretsens

[1] Vi hafva redan förut från rang af källa uteslutit *Om drottning Kristinas, Carl X Gustafs och Carl XI:s tider* etc. i Handlingar till Skandinaviens historia. Denna skrift måste med försigtighet begagnas. Den tillhör de från Olof v. Dalins samling stammande handskrifter af olika värde, som fått plats i delarne III, VII, VIII och IX i Handlingar till Skandinaviens historia. De öfriga äro: *Compendium om Erik XIV* (III), *Anteckningar rörande K. Gustaf Adolf den store* (VIII) och *Facta till revolutionshistorien under K. Carl XII:s regering* (VII). Dessa handskrifter tillhörde, då de trycktes, den Stjerneldska handskriftsamlingen; de nummer de inom denna buro, angifvas; i Handl. — delen IX — uppgifvas de alla vara af samma hand samt troligen författade på 1730- och 1740-talen; i VIII säges dock om *Anteckningarna rörande Gustaf Adolf den store* endast, att de *synas* vara af samma hand som de i III och VII tryckta handskrifterna. Angående *Compendiet om Erik XIV* tillägges i öfverskriften: *författadt efter samtida anteckningar, synnerligen om Sturehandeln.* Vid *Facta till revolutionshistorien under Carl XII* heter det: »*Detta af ett åsyna* vittne». För de begge det 17:de århundradet rörande åberopas däremot en muntlig tradition. I fråga om *Anteckningarne till Gustaf Adolf den stores historia* säges, att mesta delen härrör från Erik Lindsköld. Författaren hade berättelserna af en man, som på 1680-talet hört dem af honom, men sjelf hade Lindsköld i sin ordning hört dem af biskop Enander. För *Drottning Kristinas tider* uppgifvas sagesmän endast vid några enskilda uppgifter. Denna afdelning är den lösligast sammankomna. Hvad i de båda sistnämnda förekommer angående Bourdelot och hans förhållande till dr. Kristina anföra vi här endast för fullständighetens skull och tillägga därvid några anmärkningar.

»Medan hon ännu regerade, tyglade hon dessa passioner, ehuru slutligen uppmuntrad att bryta bandet af en Bourdelot och den denne recommenderat hos henne, nemligen spanske ambassadören Pimentelli, som dref henne till mycket förderf . . Sedermera fingo hennes anlag till öfverdrift i sinlighet och frikostighet en förderflig väckelse af en Magnus Gabriel de la Gardie. Och blef hon sist af en Bourdelot i vårt land oboteligen förnedrad; denne senare var en högfärdig, listig gök, som begrinade religion och seder, den förstnämde en unger avantageux, en étourdi lycksökare, som sökte uttränga bra folk; var vispiger med ytlighetens innästlande seder i prakt och nöjen. Med en förmånlig figur var han, som det säges, den förste som fick insteg i Kristinas legera hjerta». (*Om dr. Kristinas tider etc., Handl. IX, 87, 97).*

»Hon (drottningen) drog sig ifrån sina gamla, trogna och verldsberömda rådgifvare, rikskanslern främst af dem, och kastade sig i armarne på ungdom, på lättsinnige, ogudaktige och lättfärdige, ja till och med på utländingar, till sin och vår nesa; ibland flere synnerligen sin franske medicus, den abbéen Bourdelot, hvilken till hvar mans stora förargelse bodde som en förnäm herre invid slottet, midt emot, rikskanslern till trots, till dess han flyttade in i slottet. Under H. M:ts spisningar stod han vid drottningens stol och hedrades med hennes beständiga tal under måltiden framför gamla rådsherrarne och store generaler samt gamle förtjente civile embetsmän, hvilka och allt hederligt folk han med fräckhet såg öfver axelen. Denna Bourdelot fick sedan käpprapp af unga Totten, fältmarskalkens son, som nu börjat blifva högsta hönset i korgen hos drottningen». (*Anteckningar rör. Gustaf Adolf den store. Handl. VIII, 41—42*).

män, och man har däraf all rätt att sluta till, att han utanför denna varit mycket litet bekant.

Johan Ekeblad nämner honom, men blott tvänne gånger och egentligen endast för att omtala hans afresa. Första gången kallar han honom ej en gång vid namn. Han säger blott den »fransyska doktorn, som så högt estimerad var», skall nu afresa och, tillägger han, jämte honom »den mesta delen af de fransoser han fört här in med sig». [1] Att han ej är belåten med främlingarne röjer sig i de ironiska slutorden: »— en stor skada!» Andra gången berättar han, att den »fransyske doktorn», hvilken han nu verkligen nämner vid namn, »ändtligen, är sin kos dragen: han

Det är tydligt, att den som på 1740-talet sammanskrifvit dessa rapsodiska anteckningar och omdömen, ej varit bättre underrättad om förhållandena, än man kan blifva af Mémoires de Picques och pamfletterna från Bryssel och Paris 1655.

En Bourdelot, som uppmuntrar drottning Kristina att bryta banden för sina lidelser, en Bourdelot, som rekommenderar Pimentel hos drottningen — hvilken löjlighet: den franske läkaren och en grand af Spanien, Philip IV:s minister! — en Bourdelot, som obotligt förderfvar drottning Kristinas religion och moralitet: det där allt är blott de gamla historierna, hemtade från den utländska literaturen, men här uppträdande i svensk drägt. Till de allmänna derifrån hemtade dragen äro här lagda några särskilda: Axel Oxenstjerna *till trots* får sålunda Bourdelot sin boning invid slottet *midt emot* honom, innan han flyttar in i slottet. Men om drottningens franske lifmedikus verkligen bott midt emot rikskanslern, hvad trots kunde väl ligga däruti? Värre borde väl då det trotset hafva varit, när han från att vara rikskanslerns genbo blef sjelfva kungliga slottets gäst. Men Bourdelot har aldrig bott midt emot rikskanslern. Till den öfverenskommelse, som träffats mellan Bourdelot och Bidal, drottningens agent i Paris, hörde att han skulle hafva sin boning på slottet, och intet förefaller ju naturligare, när man känner de omständigheter, under hvilka Bourdelot kom till Stockholm, än att läkaren borde vara i patientens omedelbara närhet, våra källor utpeka för oss med noggrannhet till och med hvilka rum, som Bourdelot där bebott. Fryxell utlägger saken så: »likasom på trots, ty den gamle rikskanslern kunde aldrig lida honom», (Fryxell IX, 165). Men detta kan ej gå, ty den gamle rikskanslern visade tvärtom, — hvilket öfverenstämmer med en karaktär som hans — vänlighet emot läkaren, som återskänkt drottningen helsan. Han gjorde det liksom många andra svenskar. Bourdelot sjelf berättar därom, då han för Saumaise förtäljer sitt afsked från Sverige. »Mr le Chancelier», säger han, »me fit inviter à souper. Mr le Comte Erik (Oxenstjerna) temoigna beaucoup de regret de mon départ comme les sénateurs et généraux que j'ai vus. Si l'on a repandu des mauvais bruits de moi» tillägger han, »ce sont des français à la plupart desquels j'ai rendu des services effectifs et de bons offices aux autres — enfin leur lâcheté a opéré le bien que j'ai reçu». — Dessa äro Bourdelots ord (Bourdelot à Saumaise, Helsingborg $^{20}/_{6}$ 1653, Bibl. Nationale).

Huru det förhållit sig med Totts käpprapp, därom är förut upplyst. Har således författaren från frihetstiden här varit föga lycklig i sin frihandsteckning af Bourdelot och drottning Kristina, så har han däremot på frihetstidens eget språk lyckats teckna Magnus Gabriel de la Gardie på ett sätt, som träffande visar, i hvilken grad denna personlighet är liksom i slägt med hans egen samtid.

[1] Johan Ekeblad 1653 $^{28}/_{4}$. Vid denna tid var det som Courtin, Bochart, Naudé och Trichet du Fresne lagade sig till afresa från Stockholm; utan tvifvel är det dessa, som menas, huru litet det också rätteligen kan sägas, att Bourdelot fört dem alla »härin med sig».

har fått en af drottningens karosser att resa på gränsen med och är begåfvad vorden vackert». [1] Detta är allt. Han vet, att Bourdelot varit högt »estimerad», blifvit hederligt affärdad och väl betalt, men han känner icke till, att han utöfvat något inflytande på regeringen, ej heller vet han något hvarken om rikets stores hat eller några hotande oroligheter för hans skull.

Mera har Munthelius-Lagercrona att meddela i sina bref från det stora hofvet i Stockholm till det lilla på Borgholm. Han vistades i det förra samtidigt med Bourdelot; han stod i närmaste beröring med Bourdelot, ty genom Karl Gustafs bemedling hade han, som varit läkare hos prinsen, fått plats såsom sådan hos drottningen under Bourdelot. Alltså var han i bästa tillfälle att lemna de pålitligaste närmare meddelanden om förhållandena, och alldeles särskildt rörande Bourdelot. [2]

Dessa bref visa oss Bourdelot i en gynnad ställning hos drottningen, men till en inflytelse på regeringsvärfven synas ej många spår. Munthelius brinner af längtan att blifva adelsman och få donation såsom andra »i dessa tider, medan allt kommer bort». Karl Gustaf har både muntligen och skriftligen anbefallt honom därtill hos drottningen, men hon tyckes hafva glömt bort saken. Då bestormar Munthelius prinsen, att han genom Bourdelot *ville* förnya sin anbefallning. Han beder, att prinsen i ett handbref ville gifva Bourdelot försäkran om sin gunst, i fall saken utverkas; sjelfva anhållan borde emellertid framställas till drottningen i prinsens namn. Längre fram, när Munthelius meddelat sig äfven med Bourdelot, visar det sig, att denne ej som från sig sjelf vill framställa hans anhållan. Munthelius begär också, att *alla*

---

[1] Johan Ekeblad 1653 $^{18}/_{6}$.

[2] Munthelius till Karl Gustaf 1653 $^{19}/_{2}$. Munthelius har skildrats såsom spion för Karl Gustaf i Kristinas hof. Detta är emellertid en ohemul beskyllning. Sjelf säger han om sina meddelanden (1653 $^{19}/_{2}$) att då han »förmedelst E. K. H:s höga nåde och gunstige intercession nu lefver in aula politissima och ibland perspicacissima ingenia, så finner han sin underdåniga skyldighet vara att i all hjertans trohet och ödmjukhet uppfylla sitt löfte att under tiden skriftligen advisera det som H. K. H. till något contentement lända kunde». Samtidigt skrifver han också bref af ungefär samma innehåll till sin »candidus et fidissimus amicus», Karl Gustafs tyske sekreterare Stefan Gambrotius Hirschenstjerna. Tillvaron af ett sådant slags spioneri som förtroliga bref är i hvarje fall rätt lyckligt för historieskrifningen. Det gifver, såsom vi här se, efterverlden medel i händerna att upptäcka lögnen och framställa sanningen.

Munthelii bref till Karl Gustaf, daterade februari—april 1653 äro tryckta af Gjörwell i Drottning Kristinas Arbeten och Märkvärdigheter, (1760) II, 81—96. De till Stefan Gambrotius Hirschenstjerna i Nya Svenska Bibliotheket I, 167—177. Där äro äfven tryckta här anförda bref från Karl Gustaf till Bourdelot och Bourdelot till Karl Gustaf (I, 55—56 och 162—166).

försigtighetsmått iakttagas vid framställandet af prinsens anbefallning, »att icke K. M:t tager någon misstanke till Bourdelot såsom den någon particular correspondence hade med E. K. Höghet, ty han är mycket cautus i alla sina saker». På denna grund är det, som Bourdelot säger sig vilja villfara Munthelii begäran, endast i fall han erhåller prinsens speciella anbefallning för honom, afsänd samtidigt med en annan till drottningen.[1] Det får medgifvas, att så plägar ej en regerande gunstling gå till väga.

Under tiden träder emellertid Bourdelot genom Munthelius i ett nära förhållande till Karl Gustaf. Redan i februari hade Munthelius kunnat inberätta om »med hvad ödmjuk devotion M:r Bourdelot E. K. Höghets hög-fursteliga och konungsliga dygder venererar och städse ihogkommer hos H. Kgl. Majestät». Han kan därför också i förtroende meddela prinsen, »hurulunda M:r Bourdelot med högsta devotion förobligerar sig vilja tjena E. K. Höghet till sin dödsstund». Därefter, i mars, försäkrar han Karl Gustaf, »att på de saker arbetas, som man, efter människligt förstånd och tankar, menar lända E. Kgl. Höghet till största contentement, där allt sådant Hans Gudommeliga Majestät behagar», hvartill han tillägger orden »pro tempore är intet bättre och kraftigare i detta negotio än altum silentium». Och om Bourdelot särskildt yttrar han, att han »efter människliga tankar icke annars kan säga, än att han med högsta trohet och devotion är inclinerad att tiäna E. K. Höghet, men hans maxime är, som han alltid uti sina privat discurser med mig insinuerar, att han aldrig någon tid ett ord härom tala eller skrifva vill till E. K. Höghet, förrän han ser sig hafva någon sperance, att något önskeligt kunna effectuera. Hans raison är god och denna: nemlig, kunde han häruti något förrätta, så blifver då tid nog, att han E. K. H. det så smånigom insinuerade; hvar ock så vore, att han ingen sperance ser till en önsklig utgång, finner han nu mycket rådeligare vara att härmed förtiga och E. K. H:s humeur och tankar med sådant intet besvära, resolverandes sig aldrig vilja det ihogkomma eller därom nämna hos

[1] Munthelius till Karl Gustaf 1653 ²⁶/₂, ¹²/₃, ⁹/₄. Karl Gustaf villfor Munthelii begäran och sände i april förnyad anhållan till drottningen om adelskap och donation för honom. I handbrefvet till Bourdelot yttrade prinsen förbindligt: si intercessionem tuam ad desiderium meum addere placeret, de certissima in prædictum Munthelium clementia regia non dubitarem. Härefter framställde Bourdelot å prinsens vägnar anbefallningen, och så kom adliga slägten Lagercrona till.

E. K. H., utan ock i sådant fall allt hafva dödadt och såsom det aldrig på någon sida vore tänkt». Munthelius tillägger härvid, att han visserligen tror detta behaga prinsen, när han en gång muntligen, bättre än nu skriftligen, kan komma att för saken redogöra. Men hvad menas väl med dessa dunkla ord? Hvad är det som Bourdelot utfäster sig till att hos drottningen i prinsens intresse verka för? Hvad är det, som menas »efter människeligt förstånd och tankar lända honom till största contentement?»

Är det ännu vid denna tid, i mars 1653, ett återupptagande af giftermålsförslaget mellan Karl Gustaf och Kristina? I sådant fall har Bourdelot ej kunnat mena allvar, ty han visste ju att den saken nu var mer än någonsin omöjlig, sedan drottningen nära ett år var katolik och all hennes trängtan redan stod till att nedlägga Sveriges krona. — Var det då tronförändringen? I sådant fall har han gjort sig en förtjenst hos Karl Gustaf af den hemlighet, i hvilken han var invigd — åtminstone af dess ena hälft, tronafsägelsen. Det beslutet var, såsom vi veta, fattadt utan hans medverkan; i dessa ord ligger då, att han understödjer det. Han kan hafva gjort detta på god tro: han kände drottningen och menade henne väl. Han kan också hafva därmed velat göra sig en förtjenst hos Karl Gustaf. Emellertid, hvad det också varit, Munthelius kallar i sitt samtidiga bref till Gambrotius Bourdelot »devotissimus fidissimusque servus Celsitudinis Regiæ», och redan nu talar Munthelius om nödvändigheten, att »doktor Jacobus», prinsens lifmedikus, skrifver till Bourdelot och begär råd i fråga om hans helsa, så att han kan göra sig prinsen förbunden och förtjent af hans skänker: annars skulle dessa, när de komma, göra honom misstänkt hos drottningen. Sådan är denne regerande gunstlings ställning till tronföljaren. Han håller då åtminstone ej mycket på sitt väldes varaktighet, det får medgifvas. [1]

Hvad hans ställning inom hofvet angår, skildras den, såsom förut berättadt, så, att hans inflytande tillskrifves den ynnest, hvarmed Klas Tott och Dohna begynte att af drottningen omfattas. Och det tillskrifves äfven honom, att Johan Holm Leyoncrona vid denna tid blef chef för hofförvaltningen med titel af hofintendent samt att denna helt och hållet skildes från räntekammaren. Det är denne man, och ej Bourdelot, som Munthelius

[1] Munthelius till Karl Gustaf 1653 $^{26}/_{2}$, $^{12}/_{3}$, $^{9}/_{4}$; till Gambrotius 1653 $^{12}/_{3}$.

anser vara hofvets egentlige styresman.[1] Och om honom heter det, att han säges vilja begynna en reduktion genom att återkalla till K. M:s bruk många för hofförvaltningen nödiga gods såsom Svartsjö, Gripsholm och andra.

Hvilka anledningar till förbittring för den forne allsmäktige i hofvet, för godsförskänkningens store målsman, för Magnus Gabriel de la Gardie, den nye riksskattmästaren! Denna förbittring, detta hat, hvälfver det sig månne ej öfver Bourdelot? I februari är hatet ännu »hemligen och politice». De la Gardie ställer sig ännu som Bourdelots högste »patronus» och ger honom presenter. I mars heter det här, att han med sin broder Jakob de la Gardie och andre »liksom» draga sig undan hofvet, uppbragte på fransmännen, Tott och Dohna. De tåla ej att se andra föredragas framför sig. [2] Men under tiden blir Bourdelots ställning ytterligare befästad. Han hade efter Courtin blifvit drottning Kristinas *secrétaire du cabinet*, — en vigtig, ej beaktad omständighet, som i sin mån förklarar, huru han, drottningens förste lifmedikus, kunde komma att blifva betraktad såsom verksamt deltagande i politiska värf. [3] I egenskap af secrétaire du cabinet var det nämligen han som förde drottningens brefväxling med utlandet. Han kom såsom sådan att synas vara en af de aldra förtrognaste — han var det ju också i sjelfva verket, jämte Pimentel och Malines i den fråga, som, framför alla andra vid denna tid beherskade Kristina. Denna var det också utan tvifvel, som gjorde för henne nödvändigt att hafva en i hemligheten invigd kabinettssekreter, och troligtvis har också Courtins afskedande och Bourdelots inträdande i denna post härpå berott. Kanske skall man en gång, när de papper blifva kända, som vid denna tid skrefvos

---

[1] Munthelius till Carl Gustaf 1653 $^{26}/_{2}$ och till Gambrotius $^{12}/_{3}$: »Holm est fac totum et regit tamqvam thesaurarius totam aulam (rogo per Deum immortalem ut literas meas mox tradas Vulcano et comburas) idque authore Bourdelotio. Tace, si vis vivere in pace».

[2] Munthelius till Carl Gustaf 1653 $^{19}/_{2}$, till Gambrotius 1653 $^{12}/_{3}$: »Gallis et Tottio cum Dohna infensi — in secreto inter nos tibi in aurem dictum».

[3] J. Munthelius till Karl Gustaf 1653 $^{19}/_{2}$. Stället lyder: »Courtin (drottning Kristinas förutvarande franske sekreterare) förlorade sin credit hos Bourdelot, i det han icke med honom ville communicera alla secreta, som jag tror. Nu är Bourdelot sjelf secrétaire de cabinet som jag ser, *dock är intet allom kunnigt*». Antoine Courtin, från Chanuts tjenst öfvergången till drottningens och därifrån i Karl Gustafs, återvände med Chanut till Frankrike 1653 och blef under Karl X Gustafs regering svensk minister i Paris. Genom Chanut återställdes omedelbart efter ett godt förhållande mellan honom och Bourdelot. Munthelius till Gambrotius 1653 $^{12}/_{3}$.

från slottet i Stockholm till Roma och Madrid, återfinna Bourdelots hand.

Det kan ej förvåna, att Magnus Gabriel de la Gardie, som såg sin ställning fullkomligt förändrad och som öfverallt fann för sig Bourdelot, omsider skulle försöka att på ett afgörande sätt åvägabringa hans fall. I början af april 1653 var det, som han företog detta i memoirerna skildrade angrepp. I memoirerna vinner han en lysande seger: Bourdelot står med skammen, öfverbevisad. Drottningen ej mindre; hon kan blott ej förmå sig att lemna Bourdelot, som hon skattar så högt. Men de la Gardie triumferar; han hotar att, om han ej får upprättelse, lemna allt och draga sig tillbaka till sina gods. Och skall man tro memoirerna, synes detta hafva haft respekt med sig. — Men hvad säger vår svenska källa? Huru beskrifver den förloppet?

Munthelius inberättar i sitt bref af 1653 $^{9}/_{4}$ till Karl Gustaf på Borgholm följande. »Sakens beskaffenhet är uti korthet, så mycket jag denna gång fördristar mig uti underdånighet, trohet och tysthet E. K. H. att referera: Bourdelot hafver fördristat sig för hårdt att tilltala gref Magnus om sin lön, hvarför grefven sedan uti H. Kgl. Majestäts presence samma sak ifrigt exagererade, hvilket H. Kgl. M:t förtrutit hafver och interponerade (hon) sig, berömmandes Bourdelot öfver alla måtto, hvarföre ock grefve Magnus sökte *straxt att förlikas med honom;* blefvo också in presentia Reginæ gjorde till vänner. Och detta allt är skedt i tysthet». Han fortsätter därefter berättelsen sålunda: »men såsom Bourdelot befinner sig intet längre kunna fördraga det hemliga hat, af lutter jalousi förorsakadt, som grefven drager till honom, till hvilket orsakerna jag i sinom tid underdånigst i tysthet E. K. H. föredraga vill muntligen, emedan därom att skrifva är farligt och för denna gång onödigt, efter detta troublet icke det aldra ringaste toucherar och angår E. K. H:ts saker, så resolverar han sig att begära sitt afsked och förlof att resa till Frankrike, men H. K. M:t vill det ingalunda och bjuder till med all flit att öfvertala honom, — hvad hända lärer gifver tiden». Han berättar vidare i sitt bref, att tilldragelsen mellan de la Gardie och Bourdelot gifvit »vulgus och de mesta, som icke den ringaste kunskap eller vetenskap om saken hafva, mycket att dömma, görandes sig fåfänga tankar och gissningar, huru Bourdelot skulle nu vara uti stor ogunst hos K. M:t, hvilket allt är lutter fabler». Bourdelot är tvärtom, försäkrar han prinsen, i större gunst än

tillförne och mera i stånd än någonsin att göra honom tjenster, äfven om han för någon tid skulle aflägsna sig; grefve Magnus har med flit lemnat hofvet för att draga sig undan till sitt gods Ekholmen. [1]

Detta är alltså den berättelse, som aflagts för Karl Gustaf i denna sak af en person, hvilken varit i tillfälle att inhemta de tillförlitligaste uppgifter. Detta är det verkliga förloppet med afseende på brytningen mellan Magnus Gabriel de la Gardie och Bourdelot. Sådant är drottning Kristinas verkliga uppförande vid denna brytning. Man måste häpna öfver den väfnad af osanning, som memoirerna vid en jämförelse med detta bref visa sig innehålla. Det blir nödvändigt att i enskildheter betrakta memoirernas uppgifter i denna berättelses ljus.

Kasta vi då en blick tillbaka, finna vi, att medan memoirerna framställa Bourdelot såsom en person, hvilken i drottningens närvaro af en betjent kan kallas för »fourbe» och beskyllas för osanning, medan de, då drottningen säges ej kunna förmå sig att afskeda honom, låta de la Gardies upprättelse blifva, att hon i hans närvaro säger till Bourdelot, att hon, om han någonsin på minsta sätt gör någon af hennes omgifning för när, vill låta gifva honom hundra slag af ridpiskan i stallet, så berättar oss vår egen källa, att drottning Kristina tvärtom funnit idel öfverdrift och orätt ligga på de la Gardies sida. Denne böjer därvid smidigt och karaktärslöst undan. Han söker skyndsamt förlikning med Bourdelot, medan denne, trött på chi-

[1] Munthelius Lagercrona till Karl Gustaf 1653 $^{9}/_{4}$. Till Gambrotius skrifver han 1653 $^{9}/_{4}$: »Cave ne temerariis relationibus credas vulgi et scribentium de disgracia Bourdelotii; hæc enim mera sunt somnia. Maxime illi de hisce rebus scribunt et obloquuntur, qui rerum ignari sunt quique minime sciunt. Proveniunt hæc omnia ex ignorantia rei actæ et fortiter invidia et odio, quo hactenus omnes prosecuti sunt Bourdelotium. N. B. Mihi crede (sed noli cuiquam mortalium hoc dicere) pollet majori gratia et auctoritate jam Bourdelotius apud Reginam quam antea». Snart efter ($^{21}/_{4}$) kan han berätta, att det gjorts Bourdelot beskyllningar för förfalskade bref och andra brott, men det är, säger han, »nugæ et putida mendacia. Sunt nugæ nugarum». Han bedyrar, att han ej tager Bourdelot i försvar af någon förkärlek för honom. Han är lika litet väl stämd mot utländingarne som andra och önskar honom »cum omnibus suis in purgatorio esse, nisi scirem ipsum devotissimum esse Principi resque Celsitudinis Suæ strenue procurare». Men om alla dessa historier rörande Bourdelot är emellertid hans slutomdöme: »Fabulæ futiles, quæ contexuntur de Bourdelotio, fiunt vel a rerum ignaris vel a malevolis et hostibus ipsius, quos habet, ut semper audivisti, infinitos, idque quia in nimia gratia est apud S. Reginam, quæ semper parit invidiam, ut nosti, et hostes. Sufficit».

När man i de svenska källorna haft sådana uppgifter sedan mer än ett århundrade offentliggjorda, kan det ej nog förvåna, att den franska memoirlegenden om Bourdelot af författare efter författare upprepats i våra historieböcker.

kanerna, begär sitt afsked och vill återvända till Frankrike. Drottningen får på sin lott att förlika de tvistande, hvilket hon också utför; men försoningens uppriktighet är, såsom man kan finna af de berättelser, som komma till Picques' öron, icke stor. Blott i ett öfverensstämma memoirerna med våra källor, och det är däri, att de la Gardie drager sig undan till sina gods, men motiveringen är helt olika. Den, hvilken memoirerna lemna, torde få betraktas såsom en fanfaronad af de la Gardie inför hans parti i hofvet, Bourdelots fiender. Det hela låter oss emellertid ana, hvarifrån det är, som Picques hemtat sina uppgifter.

För öfrigt lemna oss dessa händelser en liflig bild af drottning Kristinas hof och den karaktär, det mer och mer antagit. Det är tydligt, att drottningen inom dess sfer är envåldig: alla lyssna till hennes ord, alla hviska sins emellan. Hennes hof bär helt och hållet det envåldiga hofvets prägel. Och drottning Kristina skulle inom detta hof hafva varit beherskad af Bourdelot, af Pimentel, af Corfitz Ulfeld, ja af Jerome Radziejovski? — Hon var det lika litet af dessa, som af Magnus Gabriel de la Gardie. De rörde sig troligen alla lika smidiga omkring henne som han, de böjde sig lika mycket för henne som han. Men afundsjuka var hos de la Gardie det herskande draget. Hade ej redan 1651 Chanut sagt om honom: »il souffre avec peine que qui que ce soit ait part en la confiance de sa maîtresse»? Hade han ej i början af sin bana varit full af afund öfver Axel Oxenstjerna och sökt förstöra det goda förhållandet mellan drottningen och honom? Huru mycket mera skulle ej då denna lidelse sättas i rörelse mot främlingar, sådana som Bourdelot och Pimentel, hvilka han såg träda i ett nära, hemlighetsfullt förhållande till drottningen, som han ej förmådde genomtränga. Och den uppfattning, hvilken rådde hos den franska faktionens chef i Stockholm, skulle den ej meddela sig till den franske residenten? Af den framställning, som våra egna källor sätta oss i tillfälle att lemna, kunna vi emellertid sluta till att Bourdelot — för att särskildt här dröja vid honom — ej såsom dessa memoirer påstå varit Sveriges egentlige regent under något tidskifte af drottning Kristinas styrelse. På grund af skildrade förhållanden var han dock i drottningens enskilda angelägenheter, och framför allt i fråga om den sak, som då djupast sysselsatte henne, trosförändringen, en af hennes närmaste förtrogne. Hvad makten beträffade, var ej drottning Kristina den, som mer än sin fader

och sina förfäder tålte, att någon annan än hon sjelf tog den i sin hand. Hon gaf ej ens skenet däraf bort. Hon visste sätta gränser. Hade hon ej satt dem för sjelfve Axel Oxenstjerna? Och hon skulle ha lemnat den åt Bourdelot! »Sans doute, elle ne l'auroit jamais partagé», säger hon, då hon ser talas om en delning af makten med Karl Gustaf. »Vous trouverez mon humeur disposée de la sorte qu'aucun ne pourra se vanter d'avoir le pouvoir sur mes inclinations», äro en annan gång hennes ord. Dermed uttalar hon säkert sanningen äfven om sitt förhållande till Bourdelot. [1]

Medan man sålunda sysselsatt sig med att söka utforska Bourdelots politiska betydelse och till och med gifvit honom en plats i drottning Kristinas inre utvecklings historia, har man glömt den betydelse han haft för drottningen såsom läkare. Denna är verklig. Under den tid, som förflutit sedan hans ankomst till Stockholm, hade drottning Kristinas helsotillstånd blifvit helt annorlunda än det varit förut.

Memoirerna, som behandla honom såsom charlatan äfven på detta område, tillskrifva honom ej någon förtjenst med afseende på förbättringen af drottningens helsa. Det heter i maj 1653, att Bourdelot öfverallt lät utropa, att han botat drottningen och att hon äfven sjelf sade så, men, tillägges det, likväl var hon i mer än tre veckor sjuk; i mer än 12 dagar dolde hon därmed (förmodligen för Bourdelots skull!), till dess sjukdomens häftighet tvang henne att yppa den. Det var en elak »fièvre double tierce», som hotade att öfvergå till »fièvre ethique», för hvilken hon tre gånger blef åderlåten. Och dock var det endast Bourdelot, som skötte henne, klagas det, ty de andra läkarne tillkallades blott för att godkänna hans regime: det var dem förmenadt att säga emot, långt mindre fingo de ordinera. Mot den ringaktande uppfattningen af läkaren stå patientens egna ord, och läkaren sjelf har äfven lemnat beskrifning å så väl sjukdomstillståndet som medlen, hvilka användts till dess botande. [2] Särskildt angående drottningens sjukdom

[1] Arckenh., Mémoires de Christine III, 166 not till de Prades bok — Dr. Kristina till Bochart 1652 $^{13}/_{5}$ Arckenh. I, 248.

[2] Bourdelot, Consilium pro tuenda valetudine Serenissimæ Reginæ. Arckenholtz, Mémoires de Christine IV, 408—10 App. XXXVI.

på våren 1653 har han gifvit ett meddelande till Karl Gustaf, som full af oro genom Munthelius låtit förfråga sig hos Bourdelot. Häri lugnar han prinsens oro: det vore blott ett lättare återfall af det onda; drottningen hade ej behöft ligga till sängs eller ändra diet. Åderlåtningar i begynnelsen hade hindrat sjukdomens utveckling, men hufvudsaken vore dock, att drottningen föregående år genom de läkemedel hon då brukat, återvunnit »l'estat naturel où elle estoit il y a huit ans». Han uttalar såsom antagligt, att hon ej mera skall återfalla i de svåra sjukdomar, för hvilka hon de sista åren varit utsatt.[1] Och häruti har Bourdelot haft rätt. Han hade återskänkt drottning Kristina helsan, och hon förblef honom under hela sitt återstående lif tacksam därför.

I det föregående hafva vi jämfört dessa memoirers uppgifter i fråga om Bourdelot och drottning Kristinas förhållande till honom med väsentligen till vår egen historia hörande källliteratur. Det är redan tydligt, att en fullkomligt osann dager från dem fallit öfver personligheter och förhållanden. Vi komma nu till att höra det vigtigaste vittnet, hvars ord väger tyngst och afgörande i detta mål: Chanut.

[1] Bourdelot till Karl Gustaf 1653 $^{1}/_{5}$. Prinsen hade sjelf från Bråborg 1653 $^{22}/_{4}$ tillskrifvit Bourdelot därom.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Ur en svensk handskrift från början af sextonde århundradet [1].

För några år sedan fick jag genom ett par personers bemedling (Professor Winckelman i Heidelberg och Professor Sophus Bugge i Kristiania) underrättelse om att Riddar- och Domskolan i Reval egde en nordisk handskrift från slutet af medeltiden. För att få närmare kännedom härom, skref jag till skolans direktör d:r Köhler, som med mycken välvilja besvarade min framställning, och genom öfverintendenten kammarherre Chr. Holsts förekommande medverkan fick jag sedan låna handskriften för att begagnas i Kristiania.

Vid en närmare undersökning framgick, att handskriften tvifvelsutan är författad af den bekante Peder Månsson (Petrus Magni), som efter att många år hafva uppehållit sig i Rom lemnade denna stad 1524 som invigd biskop i Vesterås. Underskriften *Frater P. M. Rome scripsit 1516* måste uppenbarligen härröra från honom, om hvilken man dessutom vet, att han varit en litterär man och att han i synnerhet under sin vistelse i Rom sysslade med studier och författarskap [2].

Handskriften utgör ett tämligen tjockt häfte i 12:o eller så kalladt Schiller-format. Det innehåller förnämligast regler för landhushållningens olika grenar, men är uppenbarligen en öfversättning från en eller flere främmande skrifter och har sålunda i det hela taget knappast någon annan synnerlig betydelse för Nordens eller specielt Sveriges historia än den språkliga.

Af något intresse torde däremot vara den direkta vädjan till Sveriges bönder, som förf. skjutit in (fol. 53), hvarföre jag här vill meddela densamma i bokstafstrogen afskrift [3]. Det bör anmärkas,

---

[1] Red. har från professor L. Daae i Kristiania mottagit följande tillägg till hvad man förut känt om den bekante Vesteråsbiskopen Peder Månssons literära verksamhet. De inledande orden äro öfversatta från norskan.

[2] E. Hildebrands afhandling, »Den svenska kolonien i Rom under medeltiden.» (Sv. Hist. Tidskr. 1882. s. 249).

[3] Endast en nödtorftig interpunktion är tillagd, samt stora begynnelsebokstäfver i hvarje ny punkt.

att de med kursiv skrift tryckta raderna äro utstrukna i handskriften, uppenbarligen emedan de misshagat en eller annan olika tänkande läsare, men utstrykningarne ha dock ej lagt hinder i vägen för att verserna tydligt kunna läsas. Äfven ett par andra utom ämnet gående notiser meddelas.

* * *

Bondom.

Adam oc Ewa förældrana baadhe
brwtho bwdhordet æffthr dæffwllens raadhe
oc uthkastades aff losteliko paradiis,
thy æthandes æpleth willo wardha wiis.
Gud gaff affwer them trældommens lagh
oc alla theras barn til domma dagh:
i thin anlitis sweth skal tw æta tith brödh
lidhandes i werdlenne mykla nödh,
oc tha tu brwkar jordena til ath leffwa,
tistil oc torn skal hon tik geffwa.
Swa böryade adam æffthr gwdz bwdhord
wærffwa sigh födho aff tæsso jordh,
wtan hwilkens brwkan jngen leffwa kan,
Swaa paffwa oc konwnga som fatigaste man.
Thy ær aaker mans konsth affwr alla prisath,
oc kesara henne brwkado ær bewisath,
hon ær ræthwis oc aff gwdy giffwen,
aff columella, palladio oc mangom bescreffwin.
Thet skal allom wara kwnnogth och kænth,
at swænskan ær aff theras böker wm wænt.
Men en idhen jæghare meth snara hwnda
fængtar oc jæghar i skogha oc lwnda,
kan ey al dywren gripa oc betha,
swa kan ingen alla tessa konstena vthletha,
som lydher pa aker oc bonda idh,
thy hon ær mangskona oc obegriplika widh.
Faa bönder finnas i the konstene snælle,
æn tha hwar brwkar æffther sin tilfælle,
oc ey haffwer aarsgangen sigh altidh ens,
thy ræghn æller solsken komber til mens.
Bergha, saand oc swarthmwllena fetha,
hwrw hwar skal brwkas ær konsth wetha.
Mange straffa jordena oc æra syælwe onde,
agmalth ord sægh tholkith ær boo som bonde.
Hæghren, som ey symmer, wathnith straffar.
En lather bonde pa sin aker klaffar.
Nu liggia i swærike mange gotz ödhe,
som fordom waro uptakin meth storo mödhe.

Stor stenröör bewisa thet nogh,
affwer hwilken ær vaxin willande skogh.
Somme sæya, the gotzan lagdos ödhe
af myklo örlögh oc swarthom dödhe.
Fattas nw folk, ther maa væl föresees
meth almoghans tærffwa höffwe mees.
Frukthsamasta erw swærikis finna,
thy ganskans manghe barn födher hwar qwinna.
Sidhan föra the barnen til righa oc ræffla,
hwilken skwllo föras til Stokholm oc gæffla,
wm konwngen ther pa strængh förbodh gorde,
til tyska land ingen barnen föra tordhe,
thet waare swærike oc finland stor nytta:
meth finnom brwkas selff oc kopar hytta,
æn komme til swærike finna . . . . nogh,
som brwkado aaker oc ryddo skogh,
oc gaffwes them friheth nokor aar
pa ödhe gotzen, ther skoghen staar,
thermedh matte landeth oc kronan wphöyas
oc fatighom finnom meth lön förnöyas.
Paa gotz oc aakra plæga vara stor trætta,
hwilkith konwngen matte svarlika rætta,
wm han giorde archivium på grwnd oc æghur
ther breffwen screffwos, oc gotzens læghwr,
thet hændher breffen brenna æller bortkomma,
sidhan komber trætta oc obewislika domma
mæsth blandh hærana, som gotzen haffwa mera,
som rikith mællem sigh skiffta oc regera.
Swa fara the offta til hærra dagha,
ther the skwlle rikesens ærande lagha,
oc trætta ther mæsth wm sina æghor oc jord,
wm menigha mans bæsta talas ey eth ordh.
Tha alth ær fortærth, som gordes j gengærdh,
swa skelyes the owener oc redha til swerd,
oc respublica ær alstingis førglømdh,
biltogh lagdh oc aff allom fardømdh.
Herrana aktha pa sin gotz oc arff,
bøndherna pa plogh, aaker oc harff,
mæn aktha oc besøryya rikesens besta
ey wilya biscoppa, munka æller presta.
Ther føre liggher alth rikith j asko
oc rikesens fatabwr j wthlændskas tasko.
Bonda konsth ær ey enasth ærya oc saa,
thy honom tilhörer mangh tingh förstaa:
hæsta, ko, so, by, gris, gaas, gether
paa faar, höns, ænder han skal vara wether,
yrther, træ, frwkth oc elementh
wædhrleken oc annath wari honom kænth.

Al the thingh honom tarffwas ath wetha
finnas i tæsso bok, vm han läsande letha.

Anmärkningen om Finnarnes fruktsamhet och att deras barn utvandra till »Riga och Reval», förtjenar särskild uppmärksamhet. Man kan nämligen i den motskrift mot Johannes Magnus' stora historiska verk, som från dansk sida författades af Hans Svaning (under det antagna namnet Petrus Parvus Rosæfontanus) finna en anmärkning, som i påfallande grad liknar vår svenske skalds:

»Sed quid de Finnis dicam, qui nationis sunt Sueticae? apud quos tanta tamque acerba sit servitus, ut homines non secus ac jumenta navibus impositi magna multitudine *Rigam* atque *Revaliam*, in Livoniam ac Dantiscum nullo non annitempore transportentur [1]

* * *

Längre fram läses följande anteckning (fol. 199 b):

Sex sunt genera adamantis, nascitur in metallis, similis cristallo translucido, latere sex angulo turbinatus in inventione, et talis invenitur in Svecia parochia Loffta juxta mare in montibus, videas Plinium libro ultimo, invenitur [2] in vallibus Arosiensis diocesis et Norvegia.

Härefter har en senare egare tecknat:

Laur. Möller describens historiam
expeditionis Svecorum et Polonorum

loco exempli infert se vidisse in legatione Ruthenica anno 1581 epitaphium Ovidii penes Boristenem insculptum his verbis: Ferme tum obliteratum et abolitum ipsa vetustate:

Hic situs est vates, quem divi Caesaris ira
Augusti Latio cedere jussit humo.
Sæpe miser voluit patriis accumbere terris,
Sed frustra, hunc illi fata dedere locum.

---

[1] Refutatio calumniarum Joannis Magni Upsaliensis etc. D. 3.
[2] Härifrån en annan hand.

L. Daae.

Karl XII om skråväsen och importförbud.

Man torde ej från enväldets och merkantilismens glansdagar i Sverige vänta sig mycket frisinnade åsigter i fråga om näringslifvet. Att Karl XII i det hänseendet, som i mycket annat, ej delade sin tids uppfattning, det framgår af följande bref till kommersekollegium af den 12 jan. 1716, som en af våra vänner meddelat oss.

* * *

Vi se utur Eder underdånige skrifvelse, dat. den 20 maj förledit år, hurusom magistraten i Stockholm hos Eder har andragit, det hattmakare embetet dersammastädes vore råkat i den oförmögenhet, at de af mangel af arbete ej kunde föda ock underhålla så många gesäller, som för tiden hos dem äre, hvilket derutaf skall herröra, at hattstofferarne, som i följe af 1676 års bägge embeten emellan giorde förordning äre förbundne at vara hattmakarnes förlagsmän ock afnämare, härtills sökt at förse sina bodar med utlänske hattar och en stor myckenhet däraf införa låtit, jemväl ock at embetet en tid varit skildt ifrån leverantzerne till vårt och cronans behof, förmenandes magistraten till det embetets bibehållande vara nödigt, at detsamma igenom en alt för stor myckenhet af hattars införsel intet måtte blifva utkladdat ock fördärfvat, som ock at embetet måtte få niuta den förmon till godo, som kan falla vid leverantzerne till Oss ock cronan. Om hvilket alt I giort Eder nogare underrättade, ock som I ingen nytta eller nödvändighet funnit, det hattmakarne skulle vidare förplicktas at stå under hattstofferarnes tvång; ty hemställen I Vårt egit nådige godtfinnande underdånl., om icke den skillnaden med hattarnes kostbare eller sämbre stoffering, som hit in till emellan desse embeten varit, må uphäfvas, ock hattmakarne lika med hattstofferarne vara tillåteligit at stoffera sine hattar med hvad slags bräm de hälst villja, ock både fullkomligen stofferade samt ostofferade hattar utur öpne bodar så väl in som utom marknader at försälja; ock länder Eder deruppå till nådigt svar, at som Vi finne sådant vara billigt och till hattmakarembetets understöd ock bibehållande tienligit, så vele Vi ock därtill hafva gifvit Vårt nådige samtycke; Ock hafven I at göra den anstallt ock behörige förordning, at hattmakarne hädan effter lika med hattstofferarne måge få stoffera sine egne tilvärkade hattar med hvad bräm de villja, ock både fullkoml. stofferade samt ostofferade hattar utur öpne bodar, så väl in som utom marknader, försälja. Men hvad ett allmänt förbod på hattars införsel under tiugu d:r kopparm:ts värde angår, så kunne vi dertill intet samtycka, utan måste hattmakarne beflita sig at giöra så godt arbete,

som de utlänske, ock för så godt pris, så lärer hattars införsel ifrån utrikes orter falla af sig sjelf, ock ämbetet äfven niuta den förmon till godo, som faller vid lefverantzerne till Vårt ock cronans behof. Vi befalle etc.

CAROLUS.

Underrättelser.

— Kanslirådet O. S. RYDBERGS inträdestal i Vitterhets Historie och Antiqvitetsakademien *Om det från unionsmötet i Kalmar år 1397 bevarade dokumentet rörande de nordiska rikenas förening* har på nyssnämda akademis förlag utkommit i en särskild upplaga och finnes i bokhandeln tillgängligt. Afhandlingen åtföljes af facsimile af »Beseglingen å unionsdokumentet af den 20 juli 1397, sådan den befans i maj månad 1882», med bifogade afritningar af alla de herrars sigill, som förekomma i texten, och upplysningar i afseende på desamma och de å dokumentet qvarsittande sigillfragmenten.

— Af *Accessionskatalogen för Sveriges offentliga bibliotek* i Stockholm, Uppsala och Lund har n:o 2 för 1887 nyligen utkommit. I första häftet voro 7 bibliotek representerade, i detta har antalet stigit till 15 och sidantalet växt från 213 till 284. Äfven denna årgång af den för forskare och bokvänner intressanta förteckningen har redigerats af biblioteksamanuensen E. W. DAHLGREN och utgifvits af K. Biblioteket i Stockholm.

— Af kapten F. A. SPAK har utgifvits en *Katalog öfver Artillerimuseum i Stockholm.* På uppdrag af generalfälttygmästaren frih. C. Leijonhufvud uppgjorde förf. 1877 ett förslag till ordnande af en historisk vapen- och modellsamling vid Artillerigården och hösten 1878 började under hans inseende ordnandet af Artillerimuseum. 1880 var museet i sin helhet färdigt och omfattar nu nära 4,000 föremål ordnade i 12 grupper. Den utförliga katalogen upptager hvarje nummer med uppgifter om beskaffenhet, ålder, ursprung o. s. v. och meddelar i öfrigt åtskilliga notiser af intresse, liksom uti inledningen en öfversigt af föregående åtgärder för upprättandet af en dylik samling. Hr S. är att lyckönska att sålunda ha fått fullborda ett flerårigt arbete, som äfven för historikern är utaf intresse.

— Prof. A. NOREEN i Uppsala har i ett af *Landsmålsföreningarnas* senaste häften (n:o 32) meddelat en förteckning på *folketymologier*, d. v. s. ord, som i »folkets» mun erhållit en ändrad eller förvriden form genom association med något annat brukligt ord. Vanligen

är det en rent yttre ljudlikhet och ett vårdslöst uttal, som härvid spelat hufvudrollen, stundom sjelfva den tekniska betydelsen. Förteckningen på dessa ofta löjliga förvridningar har hufvudsakligen intresse för språkforskaren; en och annan i literaturen insmugen form äfven för historikern (t. ex. armborst, Birgitta, åtskilliga ortnamn o. s. v.). I ett par fall torde några erinringar kunna göras. Hr N. upptager den gamla formen *Danske* för Danzig och sammanställer därmed adjektivet *dansk*. Han har måhända förbisett, att stadens gamla namn är *Gdanzk*, hvartill den anförda under 1500-talet stundom förekommande formen omedelbart ansluter sig. — I fråga om ordet *rusttjenst* anmärker han, att den af några nyare historici införda formen *russtjenst* förmodligen beror på en felaktig härledning från *rus* (hross = häst) i st. f. *rusta*, enär den förra formen endast förekommer i forngutniskan men ej i fornsvenskan. Ordet torde ej i någondera skapnaden kunna uppvisas från medeltiden, knappast ens från förra hälften af 1500-talet, men åtminstone från början af Erik XIV:s regering inträder det under formen *rosstienst* (*råss-*; någon enda gång *rustienst*) och det är den herskande formen (stundom vid sidan af *vapnetjenst*) ända fram öfver midten af 1600-talet (t. ex. 1652). Först mot slutet af detta århundrade framträder formen *rusttjenst*, som förut ej lärer mer än ytterst undantagsvis kunna framletas, och blir sedan den vanliga. Häraf framgår, att det är den senare formen, som bör räknas till »folketymologierna», och att Karl XI:s kansli härvidlag torde ha varit »folketymologen». Är det nu så, att »ross» icke förekommer i gamla svenskan, lärer väl »rosstjenst» få betraktas som ett lånord från tyskan, liksom så många andra tekniska termer. Formen *russtjenst* åter, det torde få medgifvas, är en daning af modernt ursprung (ehuru såsom antyddes gamla analogier ej saknas), som håller medelvägen mellan det ursprungliga och äkta *ross-* och det säkerligen mindre äkta *rusttjenst*. Med hvad rätt, därom kunna möjligen meningarna vara delade.

— Professor J. R. Danielson i Helsingfors har utgifvit ett större historiskt arbete *Die Nordische Frage in den Jahren 1746—1751* jämte en teckning af de svensk-ryska förhållandena 1740—1743. Arbetet är grundadt på arkivstudier i Stockholm, Köpenhamn, London, Moskva och Helsingfors. Vi torde återkomma till detsamma.

— Under professor G. Droysens ledning i Halle har sedan några år tillbaka utgifvits en serie afhandlingar till nyare historien, af hvilka flere haft intresse för svensk historia. Det är äfven fallet med den senaste publikationen »Die Memoiren der Königin von Schweden Ulrike Luise, schwester Friedrichs des grossen. Ein quellenkritischer Beitrag zur Geschichte Schwedens in XVIII Jahrhundert» af Fritz Arnheim. Som en och annan af våra läsare måhända ej känner till dessa memoirer, må erinras att de äro utgifna, ehuru ej alldeles fullständigt synes det, af frih. Klinckowström såsom bilaga till grefve F. A. v. Fersens Historiska Skrifter. Förf., som synes fullständigt beherska svenska språket, har också i rikt mått begagnat sig af vår

historiska literatur för sin pröfning, hvilken naturligtvis ledt till de resultat, att drottningens anteckningar mestadels bära en allt fö personlig prägel för att kunna gälla som någon *ogrumlad* historis källa.

— Professor THEODOR WIERZBOWSKI har förlidet år efter hand skrifter i Vatikanska arkivet utgifvit *Vincent Laureo, évêque de Mon dovi, nonce apostolique en Pologne 1574—1578, et ses dépêche inédites au cardinal de Côme, Ministre Secrétaire d'État du pap Grégoire XIII.* Det är en urkundspublikation omfattande nämnd nunties på italienska skrifna depescher, hvilka förvaras i Vatikansk arkivet. De äro sålunda endast från första skedet af Johan III:s förbindelser med påfvestolen och den katolska verlden, nuntiens uppdrag rörde icke direkte Sverige, men icke dessmindre finner man häı åtskilliga notiser af intresse äfven för oss. Man ser äfven ur dessa rapporter, hur maskorna knytas i det nät, hvarmed man ville fånga Johan III, och finner, ett och annat bidrag till hans karakteristik. Redan den 27 sept. 1574 vet nuntien berätta på grund af underrättelser från pater Warszewicki, huru den svenske konungen »ej är fast i någon religion, är rädd och högeligen misstänker den fångne konungen hans broder», hvilken för sin tapperhet och emedan han alltid »visat sig öfverlägsen hertigen af Moskovien» skattades af folket; med pater W. hade konungen också, utaf fruktan, endast talat tre gånger uti hemlighet. —. En annan gång (1578) beröres konung Stefans plan att träda i nära förbund med Sverige; bland annat skulle förbundet ha till ändamål ett krig mot Danmark; man skulle öfverfalla och intaga Köpenhamn och därmed hela riket; Sverige skulle för sin del taga Norge; Polen resten af danska riket och därmed herraväldet öfver Östersjön, och sedan skulle ingenting hindra katolska kyrkans herravälde i Preussen och Polen. Man finner, hur tanken att på detta sätt bemäktiga sig Norge har gammal häfd, och erinras om de likartade planer, som samma år det till Sverige affärdade spanska sändebudet Eraso för sin herre utvecklade (Hist. Tidskr. 1886, s. 31 o. f.).

— Som »vetenskaplig bilaga» till Friedrichs-gymnasiets i Berlin program, påsk 1888, har d:r JOHANNES JUNGFER utgifvit en liten afhandling, *Die schwedischen und brandenburgischen kriegsdienste Landgraf Friedrichs von Homburg* (22 sid. i 4:o, Berlin, Gaertner, 1888). Landgrefven Fredrik af Hessen-Homburg var en af dessa många tyska småfurstar, som af äfventyrslust och måhända äfven af ekonomiska skäl sökte anställning i främmande krigstjenst. På honom, liksom på många andra, utöfvade Sverige under en del af 1600-talet af naturliga skäl den största dragningskraften. Efter källor i arkiven i Darmstadt och Berlin ger förf. en sammanträngd teckning af sin hjeltes lefnadsöden och bedrifter; denne förlorade, som bekant, ena benet under belägringen af Köpenhamn och kallades sedermera »landgrefven med silfverbenet», enligt förf:s antagande, emedan han sedermera bar ett träben med silfvergängor. Förf:s förmodan, att i svenska riksarkivet

ingenting är att finna i afseende på landgrefvens svenska tjenstgöring, är ogrundad. Här finnas bref såväl från honom sjelf, som sedermera från hans agenter, och åtskilliga andra handlingar dessutom.

— I slutet af förra året har genom Savigny-stiftelsen vid Berlins universitet utgifvits *Acta nationis germanicæ universitatis Bononiensis* af ERNST FRIEDLÆNDER och KARL MALAGOLA. Till den tyska nationen i Bologna hörde äfven Danskar, *Svenskar*, Norrmän, Friser-Polackar och Schweizare. Publikationen innehåller »tyska nationens» statuter och privilegier, »annaler» och ett antal urkunder. Annalerna utgöras egentligen af räkningar, uppsatta af nationens prokuratorer, särskildt öfver de inskrifnes inträdesafgifter, och innehålla sålunda äfven en matrikel öfver de studerande samt omfatta åren 1289—1562. Handlingarna tillhöra numera grefve Malvezzi de Medici i Bologna. Utaf svenskar finner man ej många. Från 1200-talet nämnas *dom. Karulus de Suezia* och *dom. Nicolaus de Suezia* (båda 1294); från 1300-talet *d. Hartlevus archidiaconus Upsalensis in regno Sueciæ*, (1373), *d. Johannes, canonicus Stregnensis in regno Sueciæ*, (1373) samt *d. Andreas de Suecia, canonicus Upsalensis* (1380); från 1400-talet *d. Birgerus Birgeri, presbiter Stringinensis diocesis de Suecia* (1434); från 1500-talet *d. Olaus Swart, canonicus Upsalensis* (1500) och *nobilis dominus Achatius Benedicti ab Echa et Berghammer regni Sueciæ* (1580). Dessutom upptages för 1408 *dominus Nicolaus Jacobi Lunghe de regno Daciæ*, känd såsom en af de tre biskopspretendenterna i Strängnäs i början af 1400-talet (»mitra adpicta est» heter det också), samt några skåningar, *magister Henricus de civitate Lundensi de Dacia* (1293), *dom. Henricus archidiaconus Lundensis* (1298: »ad salvandam conscientiam suam pro se et puero suo» har han erlagt 10 sol.), *magister Christopherus Johannis, Lundensis et Roschildensis ecclesiarum canonicus* (1460, nationens procurator), och *dom. Nicolaus Conradi de Dacia canonicus Lundensis* (1496). — Man finner af denna publikation, att detärevördiga universitetet icke åtnjutit någon synnerligt talrik freqvens under dessa århundraden.

— Första bandet af de under hägn af municipalrådet i Paris stående publikationerna till franska revolutionens historia har nyligen utgifvits af CH. L. CHASSIN under titeln *Les élections et les cahiers de Paris en 1789. I.*

— En yngre fransk historiker BERTRAND AUERBACH har nyss utgifvit *La diplomatie française et la cour de Saxe* (1648—1680), ett arbete, som är grundadt på arkivstudier i Paris och Dresden och på flerfaldiga ställen, naturligt nog, äfven berör den svenska politiken, som under dessa år ju var lifligt intresserad särskildt för de tyska förhållandena. Af svenska publikationer har förf. användt de på främmande språk öfversatta eller utgifna, så t. ex. Carlsons historia och Odhners skrift om Vestfaliska freden. Arbeten på svenska språket synas däremot ha varit förf. otillgängliga, och han har sålunda icke kunnat begagna t. ex. M. Höjers intressanta studie »Sveriges yttre politik under åren 1676—1680».

— ALFRED RAMBAUD, hos oss känd såsom författare till en handbok i Rysslands historia, har sedermera utgifvit en *Histoire de la civilisation en France* intill franska revolutionen, som åtminstone för några historici torde vara bekant. Han har nu kompletterat detta verk med en *Histoire de la civilisation contemporaine en France* (A. Colin, Paris 1888), hvilken blifven oss tillsänd och som uti tre »böcker» — 1) revolutionen, konsulatet, kejsardömet; 2) restaurationen, julimonarkien; 3) tiden efter 1848 — skildrar utvecklingen inom det politiska, ekonomiska och intellektuella lifvet i Frankrike: redogör för de olika författningarna, förvaltningens och rättskipningens organisation, försvarsväsendet, undervisningsväsendet, kyrkan, literaturen, vetenskapen och konsten, allmänna hushållningen, samt slutligen t. o. m. äfven för sederna, bruken och sällskapslifvet. Genom talrika hänvisningar till literaturen och genom ett utförligt register ökas arbetets praktiska användbarhet och bör det kunna blifva en för hvarje intresserad nyttig uppslagsbok.

— För dem, som intressera sig för den historiska geografien bör påpekas det storartade kartverk öfver Frankrike med åtföljande text, som för närvarande utgifves af A. LOGNON, *Atlas historique de la France depuis César jusqu'à nos jours*. Andra häftet, omfattande fem blad för 9:de och 10:de århundradena har nyligen utkommit. Det hela är beräknadt på 35 kartblad uti 7 häften att utkomma under lika många år.

Gustaf IV Adolfs förmyndareregering och den franska revolutionen

AF

S. J. BOËTHIUS

II. Underhandlingarna med Gironderegeringen samt välfärdsutskottet under Dantons och Robespierres ledning.

Den politik, på hvilken hertig Karl och hans rådgifvare inlåtit sig genom de i min föregående uppsats[1] skildrade underhandlingarne med Verninac, var onekligen ganska äfventyrlig. I Frankrike herskade under augusti och september månader 1792 en fruktansvärd politisk och militärisk anarki, och samtidigt ryckte Österrikes och Preussens väl disciplinerade och krigsvana härar mot Paris. Under sådana förhållanden var det fara värdt, att hela revolutionen snart skulle få ett snöpligt slut, att den af hertig Karl misstrodda och onekligen förolämpade Ludvig XVI[2] åter skulle komma i besittning af makten och sålunda det stöd, för hvars erhållande den svenska regeringen komprometterat sig gent emot Ryssland, upplösas till intet. Men händelserna togo en oväntadt lycklig vändning. Genom republikens högtidliga proklamerande (den 21 sept. 1792) gjorde Fransmännen hvad på dem ankom för att befria de svenska statsmännen för deras farhågor rörande Ludvig XVI, och hvad som var ännu vigtigare: Dumouriez, som i medlet af juni lemnat sin plats i regeringen för att öfvertaga ett militäriskt befäl, lyckades mot all förväntan organisera en krigsduglig armé. Tyskarne slogo i senare delen af september till reträtt samt hade till slutet af oktober utrymt det franska området, och Fransmännen

---

[1] »Verninacs beskickning till Stockholm 1792». Se ofvan s. 95 o. f.
[2] Ibid. s. 116.

kunde då från ett försvarskrig, hvilket nyss betraktats såsom förtvifladt, öfvergå till ett framgångsrikt anfallskrig, i det Dumouriez den 6 nov. vann den lysande segern vid Jemmapes, som medförde de Österrikiska Nederländernas fullständiga eröfring och lofvade att öppna vägen till Holland.

Dessa underrättelser, som kort efter Verninacs afresa (slutet af sept.) anlände till Sverige[1], måste i hög grad hafva styrkt den svenska regeringen i hennes mot Frankrike vänliga politik, och före november månads utgång 1792 finner man också, att Staël v. Holstein anträdt den diplomatiska resa, hvilken, såsom vi veta, hade aftalats mellan hertigen och Verninac[2]. Emellertid ansågs dock företaget ännu så riskabelt, att man sökte iakttaga den yttersta hemlighetsfullhet angående syftet med hans färd[3], och detta har vållat, att vår historia från denna tid kan uppvisa ett exempel på det slags diplomatiska komedi, som i Frankrike var så vanlig under Ludvig XV:s regering och gått till efterverlden under namnet *le secret du roi*. Den officiella utrikesministern, Fredrik Sparre, ställdes nämligen helt och hållet utom denna sak. Man lät honom tro, att Staël reste i enskilda angelägenheter, ehuru han, såsom ännu varande i tjänst, skulle inberätta sina iakttagelser, och brefväxlingen mellan honom och Sparre hvilar helt och hållet på dessa förutsättningar[4]. Men vid sidan af denna korrespondans, som var officiell och gick genom det svenska kabinettet, fördes mellan hertigen och Reuterholm å den ena samt Staël å den andra sidan

[1] Se Francs bref till Armfelt i *Gömdt är icke glömdt*, VI. Af hans bref d. 5 okt. 1792 ses, att han regelbundet erhöll *Le Moniteur* och *Le Courrier français*. Häraf bestyrkes ytterligare mitt i föregående uppsats gjorda antagande, att Girondeministärens upplösning den 12 juni 1792 måste hafva varit känd i Stockholm före den 3 juli. Se ofvan s. 120.

[2] Se ofvan s. 127.

[3] Fransmännen drogo dock försorg om, att den svenska regeringen blef ytterligare komprometterad genom Staëls beskickning. *Le Moniteur* för den 20 dec. 1792 innehåller följande meddelande från Stockolm: »On regarde ici comme certain, que m. de Staël, dernièrement parti de Stockholm, se rend à Paris en qualité d'ambassadeur auprès de la république française. Cette sage démarche du régent ne sera pas un de ses moindres mérites aux yeux de la postérité». Då detta meddelande är dateradt den 26 nov., ses, att det var *i nov.* som Staël afreste *och ej i början af dec.*, såsom uppgifves hos Schinkel-Bergman, a. a. III s. 31 n. 7.

[4] Staël hade 1785 fått löfte om den franska ambassadörsplatsen på 12 år, och då han återkallades därifrån 1791, fick han behålla lönen och bibehölls i tjänst. Hedin, *Franska revolutionens kvinnor* s. 413 och Åkeson, a. a. s. 159. Den 25 januari 1793 skref Staël till Sparre från Hamburg, att hans hustru skulle resa till London, att han ämnade fara och möta henne i Paris, och att han hoppades, det hertigen ej skulle ogilla detta, då han vid afresan gifvit honom lof att besöka Paris, när hans enskilda angelägenheter så fordrade.

en hemlig sådan, hvari förbundet med Frankrike afhandlades, och om denna korrespondans erhöll ingen i Sverige mer än hertigen och Reuterholm kännedom. De uppsatte eller upplöste själfva den chifferskrift, hvarpå dessa depecher voro affattade[1]. *En* orsak till, att man fann nödigt att på detta sätt dupera rikskansleren, torde hafva varit dennes kända brist på diskretion, men sannolikt synes ock, att hertigen och Reuterholm läto honom skrifva sina bref till Staël för att i händelse af behof kunna framlägga dem såsom bevis på, att denne aldrig haft något uppdrag att söka åstadkomma en fransk allians.

Staël begaf sig först till Köpenhamn. Gustaf III:s förbund med Ryssland och Katarinas försök att inveckla jämväl Danmark i revolutionskriget hade kommit den vänskap, som länge förenat de ryska och danska hofven, att kallna, och hertigen hoppades därför att äfven i Danmark kunna vinna ett stöd mot Ryssland samt hade gifvit Staël i uppdrag att känna sig för härom. Denne sökte också utforska de ledande männen i Danmark, A. P. Bernstorff samt prins Karl af Hessen, som var konungens svåger och kronprinsens svärfader, och han fick af deras ganska oförbehållsamma uttalanden mot Ryssland det intryck, att man skulle »kunna med fördel begagna sig af Danmark, om man bemötte det med öppenhet och någon uppmärksamhet (égards)»[2].

Från Köpenhamn styrde Staël kosan till Hamburg. Af alla nordtyska makter var denna fria riksstad den enda, som då underhöll diplomatisk förbindelse med Frankrike, och Staël försummade ej att besöka det franska sändebudet därstädes Le Hoc. För Sparre uppgaf han, under åberopande af den engelska ministerns exempel samt af gammal bekantskap med Le Hoc, att han dinerat hos denne 3 gånger samt att inga politiska underhandlingar förehafts dem emellan[3], men Le Hoc skref den 7 januari 1793 till sin regering, att han haft öfver 2 timmars samtal med Staël, och att dennes förtroende ej haft andra gränser än dem, som föreskrefvos af deras olika intressen (la

[1] Sparres bref till Staël finnas bl. »*rikskanslerens koncepter*» och Staëls till Sparre bl. *Gallica, Riksarkivet*, brefven mellan hertigen och Staël bl. *Reuterholmska papperen*. De äro skrifna på franska; de förra vanligen på svenska.

[2] Staël till hertigen den 25 dec. 1792. Om Danmarks politik denna tid se Holm, *Danmark-Norges udenrigske historie fra 1791 til 1807*, I, ss. 27 o. ff. Det vigtigaste af de danska statsmännens yttranden meddelas i tämligen noggrann öfversättning hos Schinkel-Bergman, a. a. III s. 48.

[3] Depecher till Sparre af den 22 januari och 25 apr. 1793. I en följande uppsats få vi tillfälle att närmare sysselsätta oss med Le Hocs person.

nuance de nos intérêts respectifs). Voro de upplysningar, som han därefter meddelar om förhållandena i Sverige, grundade på Staëls uppgifter, så har denne, i sin ifver att öfvertyga de franska statsmännen om Sveriges behof af understöd mot Ryssland, tillåtit sig ganska betydliga öfverdrifter. Le Hoc berättar nämligen, att Ryssland genom fördraget med Sverige garanterat Gustaf III:s författning och åtagit sig att med »åtminstone 24,000 man» försvara den, om den hotades [1]. Meddelandet var föranledt af den gäsning, som visat sig i Stockholm särskildt inom tidningspressen och som förmådde hertig Karl att den 21 dec. 1792 under namn af »varning» utfärda en inskränkande förklaring af Reuterholms med så mycken pretention proklamerade tryckfrihetsförordning. Le Hoc söker nu, troligen på Staëls auktoritet [2], förklaringen till gäsningen i Stackelbergs stämplingar, som afsågo att »framkalla både fakta och konsekvenserna», d. v. s. framkalla oroligheter, som skulle gifva Ryssland en förevändning till beväpnadt ingripande, och han berättar vidare, att hertigens belägenhet var pinsam, ställd som han var mellan en oundviklig revolution och Ryssland: om han gynnade friheten skulle 24,000 Ryssar komma med fördraget i hand för att försvara Gustafs konstitution. Om han ville beskydda tronen, vore han blott en folkets fiende och skulle snart blifva dess offer. En fredlig revolution skulle bäst öfverensstämma med hans karaktär och intressen, men det var just detta, som man icke ville i Petersburgs seralj [3].

Staëls vistelse i Hamburg blef ganska långvarig, såsom hans depecher utvisa, från december 1792 till framuti februari 1793. Orsaken härtill var, enligt hans egen uppgift, att han

[1] Drottningholmstraktaten, hvarom naturligtvis är fråga, innehöll icke ett ord om den svenska författningen, utan stadgade blott ömsesidig hjälp mot utländska makter: å Rysslands sida in alles 16,000 man. Att Ryssland måste afstå från sitt på freden i Nystad grundade anspråk att ega rätt till inblandning i Sveriges inre angelägenheter var just vinsten af Gustaf III:s ryska krig.

[2] Den 22 januari skref nämligen Staël till Sparre, att oron i sinnena, hvarmed han förmodligen äfven afsåg det s. k. Ebelska upploppet (7 januari), var ett verk af Ryssland och aristokraterna. Tillika beklagade han »le faux pas», som hertigen tagit genom inskränkandet af tryckfriheten. Förut hade han för samma sak gifvit hertigen själf en skrapa, ty i ett bref af den 14 jan. försäkrade denne honom, att han ej skulle gå ifrån »sitt rena och sanna tänkesätt», samt klandrade, att han satt tro till falska rykten, och förnekade, att någon inskränkning i tryckfriheten skett. En sådan var dock, att *boktryckaren* nu liksom i Gustaf III:s i den Reuterholmska förordningen klandrade tryckfrihetslagstiftning gjordes ansvarig för angrepp på regeringssättet.

[3] Le Hocs depecher d. 7 och 14 januari 1793. *Fr. utrikesministeriets arkiv. Svède.*

erhöll underrättelser gående ut på, att hertigen af Orléans ämnade »afkasta masken», och att Dumouriez' ställning var mindre god, i det han saknade penningar och proviant;[1] dessutom ville han under konungens rättegång (11 dec. 1792—21 jan. 1793) hålla sig stilla[2].

Då hertig Karl mottog underrättelsen, att Staël uppskjutit sin resa, hade han börjat få betänkligheter mot att nu afsluta det franska förbundet. Redan gäsningen i Stockholm och särskildt det Ebelska upploppet (7 jan.), hvilket uppfylde honom och ej minst Reuterholm med den största förskräckelse för »Jakobinismen», torde hafva bidragit härtill,[3] men de mest bestämmande skälen angaf han i ett bref till Staël den 11 januari 1793. Han uttryckte däri sitt gillande af, att denne dröjt kvar i Hamburg; Frankrikes styrelse förklarade han nämligen ännu ej hafva uppnått den fasthet, som erfordrades för en underhandling, hvaraf följden kunde blifva en brytning med Ryssland. Ett annat skäl till uppskof såg han i »de gräsligheter» (horreurs), som utspridts om honom själf, med anledning af att Gustaf III:s mördare benådats, och som skulle framställas i en ännu mera förhatlig dager, om han samtidigt med Ludvig XVI:s afrättning (un régicide) offentliggjorde ett vänskapsförbund med ett folk, »hvars raseri och demagogiska ande gått till en dylik ytterlighet af skändlighet och fanatism». Men på samma gång framhöll han uttryckligt, att det blott var fråga om att *för tillfället dölja* hans »afsigt att ingå förbund med en gammal bundsförvandt, som genom sin naturliga belägenhet alltid varit och bör vara Sveriges närmaste vän», och han sammanfattade slutligen sin mening på följande sätt: »altså önskar jag, att, när ni finner medel och blir säker på den franska ministärens stabilitet, ni företager denna underhandling, dock i den anda jag redan sagt, hemligt till det ögonblick, då man för de båda

[1] Bref till hertigen den 1 januari. »Ces differentes circonstances, prises ensemble, me déterminent à différer mon voyage jusque à ce que l'orage qui semble menacer se soit terminé de manière ou d'autre afin d'éviter de tomber dans le pot au noir.» Uppgiften om hertigen af Orléans är antagligen ett eko från det girondistiska lägret, hvilket, ehuru förgäfves, den 16 dec. 1792 sökt få hertigen landsförvisad.

[2] Staël till hertigen den 28 apr. 1793.

[3] Redan den 23 dec. 1792 förnyades Gustaf III:s förbud mot att i svenska tidningar meddela underrättelser om franska förhållanden. Endast redogörelser för krigets gång skulle få intagas. RYDIN, *Om yttrandefrihet och tryckfrihet.* Reuterholm började nu finna Förenings- och säkerhetsakten förträfflig. SCHINKEL-BERGMAN, a. a. III s. 47 Jämför ock föregående sid. om inskränkningen i tryckfriheten.

makternas säkerhet kan offentliggöra våra vänskapliga förbindelser». I samma bref uttalade han med anledning af Staëls berättelse om sina samtal med de danska statsmännen sin tro, »att tiden nalkas, då en mera intim förbindelse med Danmark skall blifva nödvändig för Sverige, för att det skall kunna motstå Rysslands planer».

Den 30 januari »medbragte», enligt hvad Staël d. 1 febr. inberättade till Sparre, »en kurir (till Hamburg) den bedröfliga tidningen, att konungen af Frankrike blifvit afrättad». De betänkligheter, som denna »ytterlighet» ingaf hertigen, existerade emellertid icke för Staël. Han såg tvärtom däri ett skäl att just nu gripa sig an med underhandlingen om det franska förbundet, emedan konungamordet skulle öka antalet af Frankrikes fiender och sålunda komma det att sätta ännu högre värde på Sveriges vänskap. Dessutom hade hans farhågor för Dumouriez ej besannats, utan denne stod nu i begrepp att företaga sitt infall i Holland, och på grund häraf ansåg han nödigt att hastigt bringa förbundet till stånd, ty om Dumouriez finge en afgjord framgång, fruktade han, att Frankrike ej vidare skulle anse sig så i behof af Sveriges vänskap, att det skulle vilja med höga subsidier betala den samma.[1]

Redan den 25 januari — således före mottagandet af budskapet om Ludvigs död — hade han meddelat Sparre sin afsigt att om en vecka resa till Paris,[2] och kort efter den 8 februari lemnade han Hamburg. Vägen togs öfver Holland, där Dumouriez just nu infallit (d. 17 febr.). I närheten af Mordeck stötte han på dennes avantgarde, och då han lät begära pass af generalen, anhöll denne om ett samtal. Detta var just hvad Staël åsyftat, och naturligtvis var det för honom af stort intresse att få sammanträffa med den man, som genom Verninacs beskickning gifvit första uppslaget till närmandet mellan Sverige och Frankrike och som, enligt hvad Staël trodde sig veta, äfven vid denna tid hade »det största inflytande på sitt lands politik». Under samtalet meddelade Staël Dumouriez hertigens önskan, att förbundet mellan Sverige och Frankrike måtte hemlighållas, och denne »insåg genast rättvisan däraf», samt var äfven fullkomligt ense om, »att verlden ej borde få veta ändamålet» med Staëls

---

[1] I ett bref till hertigen den 28 april 1793 redogjorde Staël sedan utförligt för dessa sina motiv.
[2] Se ofvan s. 178 n. 4.

resa. Staël lyckades vidare öfvertyga honom om, att det vore nyttigare för Frankrike, att Sverige förblef i den ställning, hvari det befann sig, än att det öppet förklarade sig för Frankrike, men att äfven en så försigtig politik kräfde penningar, och Dumouriez lofvade, att, om företaget mot Holland lyckades, skulle han skaffa hertigen den summa, som erfordrades för att denne ej vidare skulle behöfva frukta Ryssland. Själf ansåg Staël Hollands eröfring var nästan säker (presque immancable) och att Dumouriez därigenom skulle erhålla stora resurser. Uppfyld med dessa förhoppningar och af Dumouriez försedd med ett rekommendationsbref till den franska utrikesministern, lemnade Staël lägret, inom hvilket han funnit den största entusiasm, och ankom den 25 februari till Paris.[1]

Styrelsemakten hvilade då här ännu i Girondens hand, i det den hufvudsakligen af Girondister bestående provisoriska regering (le conseil exécutif), som tillsattes den 10 aug. 1792, fortfarande fungerade. Men Girondisterne voro ej längre samma himmelstormande, af illusioner uppfylda parti, som när de upptände revolutionskrigens verldsbrand[2]. Med häpnad hade de funnit, att konungadömets fall, hvaraf de väntat sig herliga frukter för frihet och humanitet, endast öppnat dörren för en skara blodtörstiga, rof- och maktlystna demagoger, som beredde sig att uppfylla Frankrike med anarkiens och skräckens alla fasor, och de kämpade nu en förtviflad kamp för att rädda sitt fosterland från de förderfliga makter, de självfva i sin blinda fanatism frambesvurit. Härunder hade de förlorat väldet öfver Jakobinerklubbens fruktansvärda maktmedel, som nu i förening med själfva namnet Jakobiner uteslutande tillföll deras radikala och anarkiska motståndare; konungens rättegång hade ytterligare ökat dessas styrka genom den upphetsning den framkallade bland Pariserpöbeln, och omedelbart efter Ludvigs död hade Roland,

---

[1] Staël till hertigen den 23 febr. (från Brüssel) och till Sparre den 29 febr. 1793 (från Paris). SCHINKEL-BERGMAN, a. a. III, s. 51, låter i sin redogörelse för samtalet Dumouriez af sig själf i ett tal utveckla en del af de i texten framställda politiska åsigterna för Staël. Enligt Staëls bref till hertigen, hvilket antagligen äfven varit Schinkels källa, var det emellertid Staël, som för Dumouriez utvecklade Sveriges afsigter och behof, och han anför ej ordagrant Dumouriez' yttranden. Den hos LEOUZON LE DUC, *Correspondance diplomatique du baron de Staël-Holstein* s. 256 förekommande uppgiften, att Staël dröjt nära en månad i Brüssel, är, som man ser, oriktig och beror sannolikt på en förblandning med Hamburg.

[2] Se ofvan s. 99.

själen i Girondistregeringen, missmodig dragit sig till baka från det offentliga lifvet.

Äfven med afseende på den yttre politiken hade vigtiga förändringar inträdt eller stodo för dörren. Till en början hade revolutionskriget, som vi veta, varit inskränkt till Österrike och Preussen, men Ludvig XVI:s afrättning och Belgiens eröfring hade skärpt motsatsen mellan Frankrike och det gamla Europa. Det franska nationalkonventet hade den 1 febr. 1793 förklarat England och Holland krig[1], och den 7 mars utfärdade det krigsförklaring jämväl mot Spanien, hvarefter en nästan hela Europa omfattande koalition bildade sig mot Frankrike. Under sådana förhållanden var det trots Dumouriez' segrar onekligen ganska önskligt för Frankrike att bringa till fullbordan den förnyelse af dess gamla allianssystem: Sverige, Polen etc., som vi sett Dumouriez först söka genomföra[2] och hvartill en möjlighet ännu förefans, fastän försöket att vinna Preussen misslyckats. Att regeringen af den 10 aug. 1792 *till en början* fullföljde denna tanke, är allmänt erkändt och ses bland annat af den underhandling, som dess målsman för utrikespolitiken, LEBRUN, hösten 1792 genom Verninac lät öppna med den svenska regeringen[3], men enligt Sybel skall den inre kris, som konungens process framkallade, hafva förlamande inverkat äfven på Girondens yttre politik, så att Lebrun efter denna tid (d. v. s. vid tiden för Staëls ankomst) blef »fullkomligt overksam för Polen» (vid dess nu började andra delning), öfvergaf Dumouriez' plan att genom en beskickning reta Turkarne till krig, »hårdnackadt vände ryggen» åt de af Staël framburna svenska förslagen samt i allmänhet ej ville veta af någon »utvidgning af den redan oöfverskådliga krigsteatern»[4]. Dessa påståenden motsägas emellertid af både franska och svenska källor. Visserligen är det sant, att Sémonville, som Dumouriez i juni och Lebrun i dec. 1792[5] velat sända till Turkiet, nu fick ligga overksam i Marseille, hvilket hans därvarande vänner, och förmodligen också han själf,

[1] Jämför här ofvan s. 182 om Dumouriez' infall i det sistnämda landet.
[2] Se ofvan s. 100 och 104.
[3] Ibid s. 126.
[4] SYBEL, *Geschichte der Revolutions-Zeit* II, s. 263—4.
[5] Bland Turkiska handlingar *fr. dec. 1792* finnes nämligen i Fr. utrikesministeriets arkiv en instruktion för Sémonville såsom sändebud i Turkiet. Frankrike hade visserligen förut ett sändebud i Turkiet, Choiseul-Gouffier, men denne var misstänkt för kontra-revolutionära tänkesätt och blef afsatt. Fransmännen i Konstantinopel utvalde då till provisorisk minister förste drogmanen Fonton.

tillskref Lebruns »förrädiska politik»[1], men enligt Lebruns af välfärdsutskottet sedan bekräftade utsago var orsaken den, att Porten vägrade mottaga honom[2], och Lebrun uppdrog då i stället på nyåret 1793 åt Frankrikes dittillsvarande minister i Polen, fältmarskalken Descorches, att såsom envoyé extraordinaire begifva sig till Konstantinopel för att undanrödja hindren för Sémonvilles mottagande[3]. Härtill inskränktes dock ej hans uppdrag, utan Lebrun sände honom den 4 mars 1793 ett bref, som visar, att afsigten med hans beskickning var att i vidsträcktaste omfång verka för realiserandet af den ifrågavarande alliansplanen, hvari det svenska förbundet utgjorde ett så vigtigt moment. Ej nog med att Lebrun hos Descorches inskärper vigten af att förmå Turkarne till krig; åberopande en memoar af Verninac, som meddelats Descorches och som tydligen var Verninacs i min föregående uppsats citerade missionsberättelse, uttalar han sitt hopp, att Sverige skulle kunna förmås att ingå på den franska regeringens planer, samt berättar, att Staël kommit till Paris, skickad af hertigen-regenten, samt att Verninac skulle återsändas till Sverige. »Vi skola» — fortsätter han därefter — »ej försumma något medel för att förmå Svenskarne att göra ett infall i Finland och att anfalla Ryssarne i Östersjön. Kanske skola vi äfven tänka på ett anfall på preussiska Pommern. Detta får dock bero på omständigheterna.» Då Katarina II fortfarande höll sig utom revolutionskriget, har sålunda Lebrun ej ryggat tillbaka för att »utvidga krigsteatern», utan tvärtom velat göra detta just med Sveriges hjälp, och brefvet visar äfven, att han ej hade öfvergifvit tanken att bispringa Polen. Han meddelar nämligen Descorches, att Frankrike möjligtvis skulle söka göra eröfringar i Westfalen för att tvinga konungen af Preussen att mot dem återlemna hvad han fråntagit Polen[4] — en tanke som *då* efter Dumouriez' framgångar i Belgien och Holland och Custines i Tyskland ej behöfde synas chimärisk. Mot Ryssland omtalade

[1] Mortimer-Ternaux, *Histoire de la terreur* VI, s. 428 o. f.

[2] Lebrun till Descorches den 4 mars 1793 och välfärdsutskottets instruktion för Sémonville. *Turkiska handlingar i Fr. utrikesministeriets arkiv.*

[3] Redan den 16 januari 1793 tackade Descorches för sina instruktioner, som han erhållit från marinministern, och den 19 januari underrättade Lebrun honom om hans utnämning. Den 9 juni hade han kommit till Konstantinopel. Ibid.

[4] Redan den 14 januari 1793 hade nämligen Preussen börjat taga i besittning sin andel i den förestående delningen.

han dessutom att man ämnade reta de tatariska stammarne och kanske äfven Kosackerne[1].

Med dessa uttalanden af Lebrun stå Staëls depescher till Sverige i närmaste öfverensstämmelse. Till Sparre skref han den 4 mars, att den svenska regeringen var den enda, för hvilken man hade allmän aktning i Paris, och att Fransmännen för Sverige behöllo »det förtroende, som en mångårig allians nödvändigt måste medföra».

Rikskanslern lät han dock naturligtvis ej få någon djupare inblick i ställningen[2], men hans första bref till hertigen från Paris (af den 10 mars) visar, att hans framställningar rönt det största tillmötesgående från regeringens sida. Som vi veta hade han denna dag endast varit 2 veckor i Paris, men ändock var förbundsfrågan då så långt avancerad, att han kunde förklara, att orsaken, hvarför han ej förr skrifvit till hertigen, blott var den, att han dag efter dag hoppats kunna sända honom en kurir med allliansförslaget (les propositions de l'alliance projetée), och han tillade, att han i flera hänseenden räknade på att erhålla mycket mer än hertigen befalt honom begära, samt att han funnit en stor ifver att behaga denne[3].

Just vid denna tid ankommo emellertid till Paris betänkliga underrättelser, den 8 mars, att Dumouriez' infall i Holland var på väg att misslyckas, och den 18, att det fruktansvärda Vendéeupproret utbrutit[4]. Men icke ens dessa händelser, som fylde Paris med oro och förvirring och syntes hota själfva grundvalen för den franska utrikespolitiken, afskräckte till en början Lebrun. Staëls nyss anförda förhoppningsfulla depech är, som man ser, skrifven 2 dagar *efter* den förstnämda underrättelsen, och den

[1] Ett dylikt försök hade redan gjorts i dec. 1792. Se SYBEL, a. a. II, s. 152.

[2] Han sökte tvärtom afvända de misstankar, som denne kunnat fatta med anledning af, att han (Staël) ej vederlagt de franska tidningarnes uppgifter, att han kommit till Paris för att erkänna republiken; han förklarade nämligen, att han velat låta ryktet dö bort af sig själf för att undvika en för Sverige obehaglig kontrovers. Till yttermera visso lugnade han rikskanslern med den vigtiga underrättelsen, att han utlemnat ambassadörstiteln på sitt visitkort.

[3] Sybels åsigt, att Staël ej rönt något tillmötesgående af Gironderegeringen, beror förmodligen däraf, att han synes tro, det Staël redan i januari 1793 anländt till Paris. Detta uppges verkligen i Staëls inlaga till välfärdsutskottet af den 15 germinal år III, hvilken varit Sybels förnämsta källa för den svenska underhandlingen, men som vi sett här ofvan s. 183, är denna uppgift oriktig. Naturligtvis har Staëls minne 2 år efteråt kunnat svika honom med afseende på denna detalj.

[4] MORTIMER-TERNAUX, a. a. VI, 176 o. 278. Staël meddelade Sparre den förra nyheten d. 10 och den senare d. 25 mars.

26 mars, då jämväl Dumouriez' nederlag vid Neerwinden sedan 5 dagar var kändt i Paris [1], gjorde Lebrun Staël mycket fördelaktiga förslag samt lofvade att inom få dagar sätta honom i stånd att meddela hertigen Frankrikes anbud. Då ankom, den 30 mars, underrättelsen, att Dumouriez umgicks med planer på att med sin armé rycka mot Paris för att åstadkomma en monarkisk restauration [2], och *detta*, i förening med de hotande dimensioner, hvilka Vendéeupproret antagit, var *det*, som enligt Staël först förlamade Lebruns verksamhet för det svenska förbundet [3]. Omedelbart förut synes han äfven varit på väg att bringa till utförande planen att återsända Verninac till Sverige, ty af handlingar i det franska utrikesministeriet framgår, att Verninac den 27 mars mottog legationssigillen för denna beskickning. Hans afresa kom dock ej nu att ega rum, och kanske var äfven detta en följd af de den 30 mars anlända underrättelserna. Verninac har för öfrigt tagit en verksam del i Staëls och Lebruns underhandlingar. Den förre ger honom denna tid det intyget, att han visade lika stor ifver för Sverige som för Frankrike [4].

Fast än det inbördes kriget i Vendée och farhågan, att Dumouriez skulle uppväcka ett nytt sådant, sålunda hindrade Lebrun i hans sträfvanden för det svenskt-franska förbundet, uppgaf han dock ej tanken på detta. Sedan Staël på ofvan angifna sätt berättat om ifrågavarande hinder, meddelar han nämligen hertigen, att Lebrun uttryckligt lofvade honom, att, så snart Bretagne (Vendée) blifvit bragt till lugn och så snart en fastare ordning kommit till stånd, hvilket han hoppades skulle blifva följden af nationens genom den Dumouriezska katastrofen vunna

---

[1] Ibid. ss. 320.

[2] *Ibid.* ss. 317—20 och 335.

[3] Staël till hertigen den 31 mars 1793. »Le ministre des affaires étrangères m'avoit fait, il y a 5 jours, (således den 26 mars) des propositions fort avantageuses; il m'avoit promis de me mettre sous peu de jours en état de faire un rapport à V. A. R. des offres de la France, quand la nouvelle malheureuse de m. Dumouriez et celle de la revolte en Bretagne est arrivée; ces deux incidents ont empêché m. Lebrun de poursuivre son ouvrage quant à la Suède». Att det här ej är fråga om *de första* oroande underrättelserna från Dumouriez och Vendée, framgår däraf, att dessa ju hade anländt *före* den 26 mars (se ofvan). Då icke häller Dumouriez' tilltag att fängsla konventets kommissarier kan afses, enär underrättelsen härom ankom till Paris först 3 dagar *efter* det Staël skref sitt bref, återstår intet annat än att, såsom jag i texten gjort, antaga, det Staël med »la nouvelle malheureuse de m. Dumouriez» åsyftat den underrättelse om Dumouriez' planer, som den 30 mars anlände till Paris.

[4] Depechen af den 31 mars.

erfarenhet, skulle han (Lebrun) ofördröjligen meddela honom (Staël) sina slutliga förslag (ses dernières propositions)[1].

Men om man också ej ens vid denna tidpunkt har orsak att betvifla Gironderegeringens *goda vilja* med afseende på den svenska underhandlingen, så torde däremot dess *förmåga* med skäl kunna sättas i fråga efter Dumouriez' förräderi, som gaf Girondisternas fiender fruktansvärda vapen i händerna och i väsentlig mån försvagade hela deras ställning. Också skref Staël efteråt (d. 28 apr.) till hertigen, att de penningar, som Sverige skulle erhålla, hade varit färdiga att deponeras, då Dumouriez' förräderi inträffade, men att sedan dagligen tusen svårigheter gjordes, så att han en gång ansåg alt förbi och ämnade lemna Paris. Under sådana förhållanden var det visserligen för honom en lycka, att utom Girondepartiet, bland själfva dess motståndare, en man fans, hos hvilken han nu kunde erhålla det understöd, som han hittills sökt och funnit hos detta parti.

Denne man var DANTON.

För att få taga plats i konventet hade han hösten 1792 utträdt ur regeringen[2], men han fortfor att med det lifligaste intresse följa den väldiga kamp, hvarpå Frankrike inlåtit sig och till hvars lyckliga utgång under dess första skede — 1792 års tyska invasion — han i ej ringa grad bidragit. Utrustad med en hos revolutionens koryféer ovanligt skarp blick för verklighetens kraf, hade han kommit till insigt om tomheten af de verldsbefrielsedrömmar, hvilka redan under de konstituerande och lagstiftande församlingarne haft ett så stort välde öfver sinnena[3] och som under konventets första tid firat en ytterligare triumf, då detta den 19 nov. 1792 högtidligt lofvade alla folk, som ville förvärfva friheten, Frankrikes hjälp. I stället gjorde han till sitt mål att låta de krafter, som revolutionen väckt till lif, rikta sig på realiserandet af en nationell storhetspolitik. Orädd, som han var, nöjde han sig härvid ej med att, såsom vi sett föregående revolutionära statsmän göra, *i handling* sätta sig öfver de såsom oantastliga dogmer ansedda kosmopolitiska abstraktionerna, utan *förnekade öppet* deras giltighet. Den 31 januari 1793 förklarade han i konventet, att målet för Frankrikes utrikespolitik borde vara dess utvidgning till dess naturliga gränser,

[1] Ibid.
[2] Se ofvan s. 125.
[3] Se ofvan ss. 97 o. f.

Rhen och Alperna, samt genomdref, att det af Dumouriez eröfrade Belgien skulle införlifvas med Frankrike, om dess befolkning så önskade, och att ett folkbeslut i denna riktning kom till stånd, därom förstod han att såsom konventskommissarie i det eröfrade landet draga försorg. Inseende, att Frankrike ej isoleradt skulle förmå att mot Europa genomföra ett dylikt program, accepterade han de alliansplaner, som vi sett Gironderegeringen omfatta, och mot sitt eget parti, Jakobinerne, sökte han i det längsta skydda dessa planers första upphofsman, Dumouriez, på hvars fältherretalang han dessutom räknade vid deras genomförande. Ej häller kommo den förfelade expeditionen mot Holland, Belgiens förlust och Dumouriez' förräderi — hvilket för öfrigt misslyckades och slutade med dennes flykt — honom att uppgifva det tilltänkta allianssystemet, och om också det samma, såsom vi sett, kan sägas om Gironderegeringen, så var dock här den skilnaden, att Danton nu mer egde större resurser än denna att verka för saken i följd af sin framskjutna ställning inom det jakobinska partiet (Berget), hvilket nu alt mer satte sig i besittning af makten. Det inflytande, som Gironderegeringen förlorade, öfvergick i själfva verket i väsentlig mån till honom. Efter nederlaget vid Neerwinden tillsatte konventet inom sig den 25—6 mars ett försvarsutskott af 25 personer till regeringens bistånd, och i detta blef Danton en betydande medlem[1]. Egendomligt nog var det just den dagen, då detta utskott konstituerades, eller den 26 mars, som Lebrun, enligt hvad vi sett, gaf Staël så bestämda löften[2]. Möjligen skulle detta kunna hafva berott af det stöd, som Danton och hans meningsvänner i utskottet blefvo i tillfälle att gifva Lebruns sträfvanden för det svenska förbundet. Den 3 apr. ankommo underrättelser om, att Dumouriez låtit fängsla de kommissarier, som konventet vid första ryktet om hans kontra-revolutionära planer sändt att kalla honom till sitt skrank, samt officiell bekräftelse på hans afsigt att uppresa sig mot den bestående ordningen. Vid denna fruktansvärda kris fann konventet nödigt att åstadkomma en maktkoncentrering genom att äfven draga regeringsmakten inom sin myndighetssfer. Den högsta beslutanderätten i regeringsärendena

[1] Se ROBINET, *Danton emigré. Recherches sur la diplomatie de la république An 1—1793* s. 103.
[2] Se ofvan s. 187.
[3] Se MORTIMER-TERNAUX, a. a. VII, s. 25.

öfverlemnades nämligen den 6 april åt ett inom dess eget sköte bildadt nio-mannautskott — det beryktade *välfärdsutskottet* — under hvilket den hittillsvarande regeringen (le conseil exécutif) subordinerades; äfven i detta utskott fick Danton plats, och den 10 april anförtrodde det åt honom samt en annan af sina medlemmar, *Barère*, ledningen af den yttre politiken [1]. Men den sistnämde, som blifvit ryktbar genom sin beredvillighet att ställa sin frasrika vältalighet till de herskande skräckmännens disposition, var ej någon initiativernas man, och sålunda blef Danton hädanefter den, på hvilken den svenska förbundsfrågans öde i första hand kom att bero.

Emellertid var det ej blott inom Frankrike som svårigheter upprest sig mot det tillämnade förbundet, utan äfven från Sverige kommo sådana.

Staëls bref af den 25 jan. med underrättelsen om hans förestående afresa till Paris [2] hade kommit Sparre till handa den 1 februari, just som han var sysselsatt med att gifva Staël en skrapa för det klander denne tillåtit sig mot hertigens varning med afseende på tryckfriheten [3].

För tillfället undertryckte rikskansleren alla reflektioner om resplanen, emedan han ej då hann inhemta hertigens mening därom [4], men han skyndade att genom en cirkulärnot (d. 4 febr.) meddela de svenska beskickningarne, att Staëls resa ej var af politisk natur [5]. I själfva verket blef hertigen genom den kort därefter ankommande underrättelsen om Ludvig XVI:s afrättning (21 januari) ännu tveksammare än förut med afseende på den franska förbundsplanen, men kunde dock ej förmå sig att alldeles släppa den. Detta vacklande röjer sig tydligt i den dubbla korrespondansen. Den 12 februari skref han till Staël, att gräsligheterna i Paris voro »af en så grym och förskräcklig karaktär, att den, som nära förband sig med Fransmännen, skulle rättvisligen ådraga sig hela Europas fasa», men den slutsats han

[1] *Välfärdsutskottets protokoll* i *franska nationalarkivet.*
[2] Se ofvan s. 182.
[3] Se ofvan s. 180 n. 2.
[4] Sparre till Staël d. 1 febr. 1793.
[5] Sparre till Staël den 15 febr. Den 5 febr. skref Sparre till Sveriges sändebud i Polen, Toll, att tidningarne falskeligen uppgifvit, att Staël skulle återtaga sin ambassadörsbefattning. Gustaf IV Adolf hade lika litet erkänt republiken, som hans fader erkänt 1791 års konstitution, och Staël hade fått resa för att ordna sina enskilda angelägenheter, som han ej medhunnit, då han hemkallades af Gustaf III. *Gustavianska stipendiaternas samlingar* i Ups. bibl.

häraf drog var följande: »Jag tror därför, att det för vårt gemensamma bästa skulle vara nyttigt att för någon tid *uppskjuta* den ifrågavarande underhandlingen *utan att helt och hållet afbryta den*[1], i synnerhet under vår nuvarande ställning till Ryssland, som blott önskar en förevändning af hvad slag som hälst för att öppet bryta med oss». Tre dagar därefter (den 15 febr.) uttalade emellertid rikskansleren i ett bref till Staël med synnerlig skärpa sitt ogillande af dennes afsigt att besöka Paris under dåvarande förhållanden (Ludvig XVI:s död), som ej existerade, när hertigen gaf sitt samtycke till resan, och förklarade, att hertigen vid underrättelsen om konungamordet ansett rådligast, att resan instäldes; »i alt fall», slutar hans koncept, »är H. K. H:s allvarliga önskan, att N. N. i det längsta och intill dess sakerna fått ett annat utseende därmed uppskjuter». Om möjligt ännu bestämdare är en följande skrifvelse af rikskansleren (5 mars). Efter att däri hafva omtalat, att förbudet mot Pariserresan afsändts så tidigt, att det bort träffa Staël åtminstone i Haag, fortsätter han: »Och då N. N. sålunda skäligen bör supponeras där hafva kunnat inhändiga samma bref och förnummit däraf hertigens ovilkorligen förkunnade önskan, att N. N. med all Parisisk resas anträdande måtte hafva fördrag, så kan icke H. K. H. ställa i fråga, att icke dess höga vilja ju måtte ha blifvit hörsammad. Jag har i dag icke dess mindre erhållit H. K. H:s förnyade order att på dess höga vägnar uttryckeligen härmedelst befalla N. N. att sig ingalunda till Paris begifva... Därför ock, om emot all förmodan detta ej skulle af N. N. inhändigadt varda förr än efter alla redan skedd ankomst till Paris, H. K. H:s nådiga vilja och befallning är, att N. N. genast efter mottagandet sig därifrån begifver». Att den svenska regeringen vid denna tidpunkt verkligen tänkte sig möjligheten af en helt annan politik än »det franska systemet», framgår af det försök, som nu gjordes att genom den judiska äfventyraren Vitals beskickning blidka Katarina[3].

Enligt hvad Staël påstått har brefvet af den 5 mars tillika med föregående svenska poster från och med d. 12 febr., i följd af »postens obegrigliga irregularité», först inemot den 31 mars kommit

[1] Kursiveringen är gjord af mig.
[2] I allmänhet röja Sparres bref till Staël ett föga älskvärdt lynne.
[3] Se härom BÆHRENDTZ, a. a. s. 267.

honom till handa [1]. Häruti skulle sålunda ligga en förklaring till, att han trots förbuden kunde ända dittills fortsätta resan och uppehålla sig i Paris, men *därefter*, efter mottagandet af brefven af den 15 febr. och 5 mars och sedan dessutom den Dumouriezska katastrofen undanryckt den grundval, hvarpå han egentligen bygt sina politiska beräkningar, skulle man tycka, att hans afresa från Paris hade bort vara en gifven sak, och som vi sett var han vid denna tid också verkligen betänkt på att resa [2]. Då »bad man honom ifrigt stanna, i det man dag för dag lofvade ett definitivt svar» [3], och Staël hade så införlifvat sig med tanken att kunna återknyta förbundet mellan Sverige och Frankrike, att han ej mäktade motstå denna frestelse, *utan stannade.* Förmodligen såg han i hertigens bref af den 12 febr. ett medgifvande att, om också med försigtighet, få fortsätta underhandlingen, och då han visste, att rikskansleren ej var invigd i förtroendet, har han förmodligen — och kanske med rätta — ansett, att de genom denne meddelade befallningarna ej hade så mycket att betyda. När han den 31 mars besvarade Sparres skrifvelser, förklarade han visserligen, att »H. K. H:s order skola med all skyndsamhet verkställas», men beredde sig på samma gång en utväg att kunna lemna dem åsido. »Jag bör likväl», tillägger han nämligen, »hafva den äran prevenera E. E. om ett hinder, som kanske kunde uppskjuta min resa, nämligen svårigheten att i närvarande kritiska moment bekomma respas» [4]. Hans aning slog också in, ty han erhöll intet pass. Visserligen synes han, att döma af det franska utrikesministeriets arkiv, ej häller hafva begärt något vid denna tid.

Sannolikt kan man i de nyss omtalade uppmaningarna till Staël att stanna se den första frukten för den svenska underhandlingen af välfärdsutskottets inrättning och Dantons ökade inflytande på den utrikes politiken [5]. Att det just var Danton

[1] Staël till Sparre den 31 mars. Hvad som bestyrker detta påstående är att Staël den 10 mars skref till Sparre, att han efter sin ankomst till Paris ej erhållit några meddelanden från Sverige.

[2] Se ofvan s. 188.

[3] Staël till hertigen den 28 apr.

[4] I samma bref gjorde han sitt bästa för att fortfarande mystifiera Sparre, i det han uttalade sin förvåning öfver att hans resa blifvit misstydd, oaktadt han vid alla tillfällen visat, att han reste såsom enskild person.

[5] Då det enligt Staëls utsago var *först efter* Dumouriez' förräderi — hvilket började misstänkas i Paris den 30 mars och blef fullt bekant den 3 apr. — som de svårigheter gjordes, som kommo honom att tänka på att resa, bör tidpunkten *härför* antagligen sökas i de oroliga första dagarna i apr. före välfärdsutskottets bildande, och det blir då antagligt, att det var efter dess konstituerande, som han uppmanades att stanna.

som härvid inverkade på Staël, blir äfven därigenom så mycket troligare, som de enligt Barères intyg hade trädt i personlig beröring med hvarandra, redan innan Staëls officiella underhandling med utskottet tog sin början [1]. Säkert är, att Danton efter sitt inträde i detta liksom också utskottet själft under den tid, han inom det samma ledde den yttre politiken, visade ett lifligt intresse för det svenska förbundet. Härvid förtjänar i första rummet att uppmärksammas, att Danton nu företog sig att söka häfva den motsägelse, som förefans mellan detta förbund och revolutionens hittills proklamerade grundsatser. »Det är tid, medborgare», utropade han den 13 april i konventet, »att låta Europa veta, att Frankrike kan förena statsklokhet med de republikanska dygderna. I hafven i ett ögonblick af hänförelse fattat ett beslut, hvars motiv utan tvifvel var vackert, emedan ni därigenom förbunden eder att beskydda de folk, som vilja motstå sina tyranners förtryck, (men) detta beslut kan synas förbinda er att hjälpa några patrioter, som vilja göra en revolution i China. Framför alt böra vi tänka på att skydda vårt eget samhälle och grundlägga den franska storheten ... Må vi därför besluta att icke blanda oss i hvad som tilldrager sig hos våra grannar» [2]. Som man ser, var detta att bryta stafven ej blott öfver verldsbefrielseteorien och beslutet af den 19 nov. 1792, utan ock öfver den af Fauchet proklamerade grundsatsen, att Frankrike blott kunde ingå förbund med fria folk [3], och så stor var makten af Dantons personlighet, att han ryckte med sig konventet och förmådde det att högtidligt »i franska folkets namn» förklara, att det ej på något sätt skulle inblanda sig i andra makters styrelse, liksom det själft ej skulle tåla inblandning af andra. Sedan han sålunda undanröjt de teoretiska hindren för förbundet, gälde det att skaffa de för det samma nödiga penningmedlen. Detta var dock den största svårigheten, då naturligtvis en återgång till den gamla regimens subsidieväsende ej kunde

---

[1] Egendomligt nog anför Staël i en depech till Sparre af den 25 mars samma skäl till försvar för det då nyss inrättade revolutionstribunalet, som Danton alltid plägade förebringa, nämligen att det behöfdes för att hindra en förnyelse af septembermorden. Af Girondisterne, som ogillade tribunalet, kan han ej hafva fått denna uppfattning. Möjligen skulle man då däri kunna se ett tecken till, att han redan den 25 mars, således t. o. m. *före Dantons inträde i välfärdsutskottet*, trädt i förbindelse med honom.

[2] Så *le Moniteur*. *Logotachygraphes* referat är något afvikande, men andemeningen den samma. Se ROBINET, a. a. s. 170.

[3] Se ofvan s. 99.

undgå att på många håll uppväcka betänkligheter särskildt under det franska statsverkets dåvarande bekymmersamma ställning. Visserligen hade konventet förut beviljat utrikesministern 6 millioner l. till utforskande af fiendernas stämplingar, d. v. s. till hemliga utgifter, och den 16 apr. genomdref välfärdsutskottet under tillkännagifvande, att dessa medel voro slut, att en ny lika stor summa anvisades till samma ändamål [1], men detta förslog dock ej till hvad Staël nu begärde, hvilket, enligt hvad han skref till hertigen den 28 apr., var 10 millioner genast, mot att Sverige 2 månader efter summans mottagande erkände den franska republiken, samt ytterligare, i händelse af krig, 18 millioner i årliga subsidier [2]. Också trodde Staël att, ehuru man hade medel och var mycket tacksam mot hertigen, de 10 millionerna endast i sådant fall skulle kunna utbetalas, att man funne utväg att göra det i hemlighet.

Just vid denna tid hotades emellertid hela underhandlingen af en ny storm från Sverige. Den 26 mars mottog hertigen Staëls bref af den 10 mars med de första underrättelserna om hans underhandlingar i Paris, men samtidigt ankom äfven nyheten om Dumouriez' motgångar i Holland. På Staël hade dessa, såsom framgår af hans fortsatta underhandlingar, ej i och för sig gjort något synnerligt intryck, men hos hertigen ökade de ännu ytterligare betänkligheterna mot att nu förbinda sig med Frankrike, och Staëls tillvägagående i Paris föll honom därför föga i smaken [3]. Genom underrättelsen om Dumouriez' affall uppdrefs sedan hertigens och väl äfven Reuterholms förskräckelse till en ännu större höjd, och de ansågo nu en restauration stå för dörren i Frankrike [4], men redan innan denna händelse kan hafva varit

[1] *Le Moniteur.*

[2] Staël säger, att detta var 6 gånger så mycket, som hertigen befalt honom begära. Detta öfverensstämmer ej med Verninacs uppgifter om hertigens anspråk (se ofvan ss. 119 och 126), men förmodligen hade denne i sina framställningar till honom tagit sig en betydlig prutmån och sedan gifvit Staël befallning att nöja sig med mindre.

[3] Möjligen härleder sig från denna tid en odaterad biljett från hertigen till Reuterholm (*Reuterholmska papp.*) af följande lydelse: »Jag sänder Er Staëlens depech, som jag dechiffrerat. Hvad skall man vidare svara den mannen, som går på i ullstrumporna»? Biljetten har sorgkanter och bör därför vara äldre än den 29 mars 1793.

[4] L. v. Engeström berättar i sina memoarer (I s. 206), att Sparre, vid underrättelsen om Dumouriez' öfvergång till fienden, på hertigens befallning stälde i ordning kreditiv för Axel v. Fersen att blifva ambassadör i Frankrike, därvid yttrande, att denne hädanefter skulle komma att styra Frankrike och att Staël, enligt hvad han hoppades, nu skulle vara guilotinerad. Hos SCHINKEL-BERGMAN, a. a. III s. 364 finnes i själfva verket ett bref från hertigen till Fersen af d. 16

känd i Stockholm, fick Sparre den 5 apr. aflåta ett nytt bannbref till Staël, uppfyldt med klagomål öfver de svårigheter och faror, som dennes samtal med Le Hoc och vistelse i Paris ådragit Sverige, och innehållande en förnyad befallning att afresa. Och ej nog härmed; hertigen själf tillskref honom nu den 29 mars nästan i samma anda. Efter att hafva förklarat, att rikets säkerhet med nödvändighet fordrade, att den åt Staël anförtrodda underhandlingen ej bedrefves på ett förhastadt sätt och framföralt ej blefve känd, samt att Staëls resa till Paris och vistelse i Brüssel haft en skadlig verkan, fäller han följande yttrande, som ger en inblick i dubbelheten af det spel, som han och Reuterholm spelade i den franska underhandlingen: »Ni ser då, att det är alldeles nödvändigt att i denna ömtåliga affär gå till väga med den största försigtighet, *för att jag ej skall blifva försatt i den ledsamma ställningen att mot min vilja dementera ert uppförande* [1], som jag med tungt hjärta skall se mig tvungen att göra, om det på ett eller annat sätt bringar i fara den stränga neutralitet, som jag föresatt mig att iakttaga mot de krigförande makterna.» Såsom det bästa sättet att stoppa till munnen på de illvilliga föreslog han Staël att förebära en resa till Schweiz eller England, hvarmed dock den verkliga afsigten blott skulle vara att afvakta ett gynnsamt ögonblick, då ställningen blefve mera stadgad i Frankrike och dess vapen lyckligare. »I Guds namn», slutade han sin chifferdepech, »skicka mig ej någon kurir ... utan om ni har vigtiga underrättelser, som ni vill meddela på en säker väg, så sänd dem med en köpman eller annan resande, som ej kan misstänkas för att medföra politiska nyheter.»

Möjligen skulle Staël äfven denna gång hafva tagit rikskanslerns befallningar och bannor lugnt, men hertigens bref torde hafva gjort honom betänksam. Han afstod visserligen ej från sitt förehafvande, men han sökte bringa det till ett hastigare slut, och han fann nödigt att försvara sig t. o. m. inför Sparre, dock utan att inviga honom i situationen. Den 25 apr. skref han till honom, att alla de förebråelser han fått mottaga djupt smärtat honom, ehuru han ej kunde anse sig hafva handlat orätt,

apr. med uppdrag att så snart som möjligt begifva sig till Paris såsom Sveriges ambassadör hos Ludvig XVII. Af detta bref synes framgå, att det var Fersen som genom ett bref af den 5 apr. intalat hertigen att Dumouriez' affall skulle medföra konungadömets omedelbara återställande.

[1] Kursiveradt af mig.

då han haft hertigens tillåtelse att resa; han försvarade vidare sina besök hos Le Hoc [1] samt frisade sin hustru från en i Sparres sista bref framstäld beskyllning, att hon påstått, det han (Staëls) beskickning afsåg republikens erkännande; slutligen lofvade han att ögonblickligen afresa, så snart han finge pass, och nu, den 30 apr., befinnes han verkligen hafva begärt ett sådant [2]. Äfven till hertigen aflät han, den 28 april, en lång försvarsskrifvelse, åberopade det uppdrag han vid sin afresa fått (att i Frankrike söka erhålla resurser för att sätta Sverige i en bättre finansiell belägenhet och därigenom befria det från beroendet af Ryssland), redogjorde för skälen till sin resa till Paris [3] samt för sitt qvardröjande därstädes (de stora anbuden vid hans ankomst samt uppmaningarna att dröja) [4]. Nu hade han emellertid begärt pass och förklarat, att han genast skulle resa, vare sig saken blefve afgjord eller ej, hvarför det definitiva svaret ej kunde länge låta vänta på sig, och han tröstade hertigen med, att ingen hade ett skrifvet ord af honom, som kunde kompromettera. Dessutom föreslog han hertigen att söka lugna den ryska kejsarinnans vrede öfver hans resa genom att i förtroende låta henne veta, att ändamålet därmed vore att på indirekta vägar söka verka till förmån för den fångna franska konungafamiljen. Detta argument ansåg han också kunna sanningsenligt användas, ty han hade genom marskalkinnan de Mo . . . [5], som var lierad med den kungliga familjens läkare, låtit hälsa Marie-Antoinette, att han kommit till Paris och hade order att arbeta på hennes räddning. Då marskalkinnan för tillfället ej var i Paris, visste han dock ej, om uppdraget utförts, men blefve det kändt, skulle ha[illegible]if råka i fara.

I själfva verket hade Staël goda skäl att nu ej uppgifva underhandlingen, ty redan den 29 apr., eller dagen efter det han aflät detta bref, grep sig välfärdsutskottet an med subsidiefrågans lösning; det beslöt nämligen då att söka förmå konventet att anvisa fonder till subsidier åt Frankrikes bundsförvandter [6]. Barère [illegible]mbar förslaget den 3 maj och lyckades verkligen utverka ett [illegible]gifvande, att »på den extraordinarie krigsstaten nödiga fonder

på i ul.
29 mars
[4] L. Se ofvan s. 179.
derrättelser. utrikesministeriets arkiv.
i ordning k ofvan s. 182, där denna del af brefvets innehåll förut är meddelad.
yttrande, att likaledes ofvan s. 188 och s. 192.
enligt hvad ha:tående delen af namnet oläsligt.
a. a. III s. 364 ·dsutskottets protokoll.

skulle få tagas för att hålla republikens bundsförvandter skadeslösa för de rustningar och utgifter, som de skulle göra för att befrämja utvecklandet af republikens krafter mot dess fiender», och hvad som var af synnerlig vigt: krigsministern, som hade att utanordna medlen, skulle ej behöfva underställa konventets pröfning hvad som i hvarje fall erfordrades, utan behöfde blott göra hemställan därom till de förenade finans- och *välfärdsutskotten*[1].

Härefter gick saken raskt framåt. Den 9 maj ingaf utrikesministern, som fortfarande var Lebrun, till välfärdsutskottet »en rapport om Frankrikes och Sveriges politiska intressen», och det beslöts, att han följande dag skulle »framlägga de artiklar, som antagits på närvarande sammankomst». Därjämte bestämdes, att de skulle hållas hemliga[2]. Den 13 maj bemyndigade le conseil exécutif, efter att hafva tagit del af alliansförslaget, Lebrun att gifva Staël nödiga löften för att påskynda afslutandet; dock skulle detta beslut liksom förslaget underställas välfärdsutskottet[3]. Den 16 maj kom frågan i följd häraf åter till utskottet, och dess protokoll för denna dag visar, huru det nu, stödjande sig på konventsbeslutet af den 13 apr., kastade öfver bord alt republikanskt pedanteri. »Efter att hafva», heter det här, »under flere seanser diskuterat det förslag till förbund mellan den franska republiken och Sverige, som den 13 i denna månad antagits af le conseil exécutif, och efter att hafva däri vidtagit ändringar och rättelser, egnade att påskynda afslutandet och göra resultaten mera nyttiga för de båda nationerna, godkänner utskottet förbundsförslaget och uppdrager åt le conseil exécutif att därom träda i underhandling med Sveriges regering samt att befullmäktiga republikens ministrar och agenter att visa alt det undseende och medgifva de bruk, som erfordras för att underlätta afslutandet genom att aflägsna de svårigheter, som hofvens etikett förorsakar; att sålunda tillåta användandet af konungens af Sverige vanliga titlar, af benämningen Hans svenska majestät, af regentens och de svenska ministrarnas titlar, utan att dock tillåta dem att i fördraget använda någon titulatur (»qvalification») för republiken och dess ministrar och agenter, hvilka blott skola underhandla i den franska republikens namn och icke få antaga någon annan benämning och titulatur än sina namn til-

[1] *Le Moniteur.*
[2] *Välfärdsutskottets protokoll.*
[3] *Franska utrikesministeriets arkiv.*

lika med egenskapen af medborgare och den franska republikens ministrar nämda af le conseil exécutif».

I sammanhang med den svenska underhandlingen återupptog välfärdsutskottet med förnyad ifver äfven den turkiska. Redan den 20 apr. gaf det Danton i uppdrag att undersöka alt, som rörde Sémonvilles beskickning; den 11 maj beslöt det, att denne med första skulle afsändas, och den 19 antog det hans instruktion [1], som innehöll, att han skulle söka återställa Turkarnes tillgifvenhet och förtroende för Frankrike, som rubbats af de europeiska makternas förtal, samt påpeka, att Frankrikes intressen voro de samma, fast än dess styrelseform förändrats [2].

Den 17 maj undertecknade slutligen Lebrun ett preliminärfördrag, som mellan Sverige och Frankrike stadgade ett fullständigt *defensivförbund* [3]. Enligt det samma skulle nämligen de båda makterna, om endera hotades med en fiendtlig invasion eller inveckladés i ett »orättvist» krig, söka i samråd återställa freden och bereda den anfallna upprättelse, hvarvid bestämdes, att de skulle provisoriskt bistå hvarandra: Frankrike Sverige med 12,000 man infanteri, 15 linieskepp och 10 fregatter, och Sverige Frankrike med 8,000 man infanteri, 10 linieskepp och 6 fregatter. Detta understöd skulle i sin helhet eller delvis kunna utbytas mot penningar eller krigsförnödenheter, eller ock skulle de olika vapnen kunna utbytas mot hvarandra. Understödet skulle vidare lemnas, hvarhälst det begärdes i Europa, och skeppen skulle vara rustade för 6 månader. I det på sådant sätt uppkomna kriget skulle ingendera makten få sluta enskild fred. Vid undertecknandet skulle Frankrike betala 10 millioner l. [4] Om Sverige genom detta fördrag indroges i ett krig, eller Frankrike af detsamma begärde en fullständig hjälp, skulle Frankrike årligen under kriget betala 18 millioner i subsidier, mot att

[1] *Välfärdsutskottets protokoll.*

[2] Själfva instruktionen finnes bl. Turkiska handl. i *Fr. utrikesministeriets arkiv*. Meningen var, att Descorches efter Sémonvilles ankomst skulle lemna Konstantinopel.

[3] Däremot undertecknade ej Staël fördraget, utan han har endast vidimerat riktigheten af det i fr. utrikesministeriets arkiv förvarade renskrifna exemplaret. På samma ställe förvaras äfven ett något afvikande koncept. Bl. *Reuterholmska papp.* finnes äfven ett koncept, och detta har tydligen legat till grund för redogörelsen hos SCHINKEL-BERGMAN, a. a. III s. 369. Det är dateradt den *16* maj, hvilket möjligen beror däraf, att det är det koncept, som uppsattes vid välfärdsutskottets sammankomst denna dag (se ofvan).

[4] I konceptet i det fr. utrikesministeriet står: *vid ratifikationen*, men Lebrun har tillskrifvit en förbindelse, att betalningen skulle ske *vid undertecknandet*, och detta är intaget i det renskrifna exemplaret.

Sverige använde en styrka af minst 15 linieskepp, 12 fregatter, hela sin skärgårdsflotta (flotte des sheres) och 60,000 man. Hvardera makterna skulle konvoyera dem af sina handelsfartyg, som tillförde den andra lifsmedel, krigsförnödenheter m. m. Konungen af Sverige skulle ej såsom hertig af Pommern deltaga i koalitionen mot Frankrike, och han skulle söka förmå de öfriga tyska makterna att ej häller göra det, utan i stället antingen bibehålla den strängaste neutralitet eller ock inträda i det svenskt-franska förbundet. Om de härigenom ådroge sig ett krig, skulle Sverige och Frankrike gemensamt skydda dem. Slutligen skulle i sammanhang med alliansen ett handelsfördrag afslutas.

Sådant är förloppet af denna underhandling *enligt de officiella urkundernas ojäfviga vittnesbörd.* Emellertid finnes också en annan framställning däraf, nämligen den berättelse, som Barère lemnat i sina — efter hans död utgifna — memoarer. Enligt dessa uppträdde Staël efter träffadt aftal med Danton (d'accord avec Danton) personligen i välfärdsutskottet och föreslog alliansen. Utskottet hänvisade förslaget till en närmare granskning, hvarom Danton och Barère skulle afgifva rapport. Ehuru den förre gaf sig sken af »godtrogenhet och öppenhet i affärer», misstrodde Barère honom, emedan »han alt för mycket älskade finanserna» och emedan han (Barère) ej ville hafva något att göra med »denna ömtåliga sak, i hvilken man ganska lätt kunde blifva misstänkt för korruption och delning». »Jag hade», fortsätter han, »icke bedragit mig. Två dagar därefter kom Danton och talade vid mig till förmån för herr Staëls förslag, som han fann märkvärdigt för Frankrike i ett ögonblick, då det ej hade ett enda stöd, en ènda bundsförvandt i Europa. De 12 eller 15 millioner, sade han, som Sverige begär för denna sjörustning och för sin medverkan, förtjäna utan tvifvel, att man något prutar med ambassadören angående denna summa, som fordras i klingande mynt, under det att i statskassan blott finnas assignater; men det är något att göra af Sverige; man bör icke släppa ur händerna detta tillfälle att skaffa sig en naturlig och nyttig bundsförvandt.» Barère förklarade sig dock ej vara af samma mening, emedan Staël var måg åt den då i Frankrike illa anskrifna Necker och emedan han trodde förbundsförslaget »snarare vara en penningespekulation (spéculation fiscale) än en diplomatisk operation», och han tillkännagaf, att han samma afton skulle säga sin mening för utskottet. Han gjorde det äfven i

närvaro af Staël och Danton, och ehuru den sistnämde med allmänna skäl bekämpade hans åsigt, ajournerade dock utskottet Staëls förslag. Under flere dagar hörde Barère ej vidare talas därom, men en dag kom Danton till honom i konventet och sade, att han hade rätt, »men att det återstod ett mycket enkelt medel att försäkra sig om, huruvida utförandet af denna maritima samverkan vore möjlig inom en viss tid»; man borde nämligen nöja sig med att låta Staël återvända till Stockholm för att skaffa noggranna uppgifter om antalet och beskaffenheten af de krigsfartyg, som Sverige inom kort tid kunde utrusta till republikens hjälp, och man skulle strängt fixera den summa, hvarmed Frankrike skulle ersätta detta understöd. Barère svarade, att i sådant fall hade Staël blott att återvända och att saken ej vidare angick dem, tills han återkom med ett kategoriskt svar. »Utan tvifvel», svarade Danton, »men det är nödvändigt att förskottera honom 600,000 fr. (l.) för att han skall kunna resa och i Stockholm förhjälpa oss till diplomatisk framgång af det förslag, han gjort oss.» Barère förklarade sig emellertid ej gå in på en sådan utgift, men tillade: »tala själf vid utskottet; om det vill gifva er en summa för att förskottera ambassadörens medverkan, är utskottet ansvarigt därför, men åberopa ej mig.» Danton begagnade sig då af ett tillfälle, när Barère var frånvarande, och förmådde utskottet att låta utrikesministern gifva Staël 100,000 écus (300,000 l.) till hans resa och underhandling. »Herr Staël och Danton», tillägger Barère därefter, »mottogo de 100,000 écus. Herr Staël lemnade, det är sant, Paris, men han passerade aldrig Genèversjön. Det var i Coppet hos sin svärfader, herr Necker, som han slog sig ned och ej i Stockholm. Aldrig mer hörde man talas om underhandlingen angående denna föregifna maritima samverkan från Sveriges sida»[1].

Hvad denna berättelse innehåller om Dantons intresse för det svenska förbundet är utan tvifvel riktigt, och möjligen är det samma fallet med uppgifterna om Staëls personliga uppträdande i utskottet och Barères motstånd mot planen, men däremot ådagalägger hvad vi anfört ur de offentliga handlingarna den uppenbara falskheten af Barères påstående, att hela underhandlingen ajournerades och att det enda resultatet däraf blef utbetalandet af 300,000 l. åt Staël. Af synnerligt intresse är

[1] *Mémoires de B. Barère* II, s. 87 o. f.

emellertid frågan, huruvida Barères uppgift om denna penningtransaktion samt hans insinuationer, att Staël och Danton bemäktigade sig summan för egen del, hafva någon grund. Lyckligtvis finnes angående den förra frågan ett fullgodt vittnesmål. Då Staël efter preliminärfördragets afslutande begaf sig till Schweiz, lät, såsom vi i det följande få se, välfärdsutskottet Verninac uppsöka honom där för att bringa underhandlingen till fullständigt slut, och i en depech, som Verninac härifrån sände sin regering (den 29 juli 1793), påminner han om, *att Lebrun lofvat Staël ett förskott af 1,200,000 l. »begärdt af dem bland det svenska kabinettets medlemmar, som i detta skaffat öfvervigt åt det franska förbundssystemet och af dem afsedt att utdelas för att stämma gynsamt för detta system den nationella opinionen, som de ryska intrigerna och penningarna komma att gå i en något afvikande riktning».* Emellertid, fortsätter Verninac, *hade man blott utbetalat 300,000 l.* men gifvit förskrifning (engagement) på det öfriga. Som Staël bebådat hela summan, hade han fått mottaga förebråelser för att han ej hemsändt den, och han hade därför nu bedt Verninac söka genom utrikesministern förmå välfärdsutskottet att taga saken i öfvervägande [1]. Häraf framgår sålunda ovedersägligt, *att Barères uppgift om utbetalandet af de 300,000 l. är med sanningen öfverensstämmande,* men å andra sidan utgöra Verninacs ord ett kraftigt skäl *mot* hans insinuationer, att Staël och Danton slagit under sig penningarna. När Verninac af Staël mottog detta meddelande, var nämligen meningen, att han såsom sändebud skulle afgå till Stockholm, och då är det ej tänkbart, att Staël skulle vågat inviga honom i saken, *i fall* en försnillning egt rum, ty naturligtvis skulle Verninac lätt kunnat komma att i sina samtal med hertigen beröra denna penningfråga, som så öppet behandlades i franska regeringskretsar, och då skulle ju oärligheten kunnat upptäckas. Den enda möjligheten vore, att Staël och Danton försäkrat sig om Verninacs tystnad genom att låta honom få vara med om rofvet, men detta synes föga sannolikt och har af ingen blifvit påstådt. Dessutom finnas i själfva verket spår, som leda åt annat håll. Lars v. Engeström berättar nämligen i sina memoarer [2], att, då han hösten 1795 besökte Paris, lät Staël honom vidimera afskriften af en instruk-

[1] *Fr. utrikesministeriets arkiv.*
[2] I, s. 256.

tion, hvari hertig Karl befalde Staël »att förmå franska republiken att lemna hertigen en stor penningsumma och en summa därjämte åt de personer, som närmast efter hertigen hade varit mest verksamma för att åstadkomma Sveriges erkännande af franska republiken», hvarmed enligt Engeström Reuterholm åsyftas. Att det här är fråga om den instruktion, som gafs vid Staëls beskickning 1792—3 och ej om en dylik från hans andra mission 1795, synes framgå af Engeströms tillägg: »Min förvåning var stor; jag var helt och hållet okunnig om denna instruktion, *och jag var likväl på den tiden den verksammaste medlemmen af utrikeskabinettet»*; det var nämligen 1792—3, som Engeström i egenskap af hofkansler egentligen kan sägas hafva varit medlem af utrikeskabinettet, hvaremot han 1795 var svenskt sändebud i London. Då nu denna instruktion på det närmaste öfverensstämmer med uppgiften i Verninacs depech (af den 29 juli 1793), synes sålunda all sannolikhet vara för handen, *att de 300,000 l. kommit till hertigen och Reuterholm*, hvilken sistnämde ju var den enda medlemmen af det svenska kabinettet, som kände till den franska underhandlingen — vare sig nu att de behöllo penningarna för egen del eller verkligen använde dem till opinionens bearbetande [1]. Men om, såsom Verninac uppger, Staël från sin regering erhållit förebråelser för den felande summans uteblifvande, skulle ej detta kunna ses af hans korrespondans med hertigen och Reuterholm? Förhållandet är att från tiden, då Staël och Verninac underhandlade i Schweiz, finnas endast 3 bref i behåll från den förre till hertigen och ett från denne till Staël, och dessa bref innehålla intet om denna sak. Af i dem förekommande uttryck framgår emellertid, att det var *i bref mellan Reuterholm och Staël*, som förhandlingarna då till stor del fördes, *men af dessa bref är intet förvaradt ibland*

[1] Uti »Upplysningar uti svenska historien» m. m. i *Gömdt är icke glömdt*, I s. 37 o. 62 omtalas ett rykte, att hertigen i den franska förbundsfrågan låtit sig påverkas af »klingande skäl» — 15 tnr guld utom presenter i varor. Engeström uppger äfven, att orsaken, hvarför Staël sedan råkade i onåd hos hertigen, var, att han ej kunde anskaffa de betydliga penningsummor han utlofvat. Härmed öfverensstämmer ock Verninacs uppgift att 1,200,000 utlofvats, men endast 300,000 utbetalats. Ett bref från hertigen till Staël af den 25 maj 1793 synes äfven antyda, att det var fråga om *enskilda* fördelar. Sedan hertigen, hvilken, såsom vi i det följande få se, vid denna tid åter blifvit ifrig för det franska förbundet, uppmanat Staël att påskynda dess afslutning, så att Sverige snart skulle få de begärda förmånerna, tillägger han: »Pour mes conditions particulières je laisse mes interêts dans vos mains sachant que je perdrai rien quand je vous les confient(!)».

de Reuterholmska papperen. Med detta faktum torde förtjäna sammanställas ett bland nämda papper befintligt odateradt bref från hertigen till Reuterholm, hvari den förre yttrar följande: »Hvad particuliera brefven angår, de höra intet kabinettet till, och således äro de af den beskaffenhet, som anses som en particulière correspondance, hvilken angår ingen annan än de tvänne particuliere personer, som hafva egna affärer att handla med hvarandra. Jag tror således, att alla depecher, som äro officiella berättelser och rapporter, *samt alla de uti kabinettet dechiffrerade depecher* [1] böra återlemnas till sitt rätta förvaringsställe och depot, men hvad öfrigt angår edra particuliera och enskilda bref ej därmed hafva någon gemenskap.» Reuterholm har sålunda erhållit ett slags medgifvande att fritt förfoga öfver de hemliga skrifvelser, som växlades med Staël angående det franska förbundet — ty *de* dechiffrerades, som vi veta, *icke* i kabinettet — och häruti torde förklaringen ligga till det förhållandet, att dessa skrifvelser sedermera återfunnos bland hans enskilda samlingar. Men är det icke »en händelse, som ser ut som en tanke», att medan han för öfrigt med största omsorg förvarat dessa skrifvelser, just de saknas, som tillhöra den tidpunkt, då enligt Verninac frågan om de 300,000 l. afhandlades mellan Staël och hans kommittenter? [2]

[1] Kursiveradt af mig.

[2] Enligt Engeström, a. st., »plågade» man sedan Staël, tills han lemnade ifrån sig instruktionen, hvaraf han emellertid på det nämda sättet skaffat sig en vidimerad afskrift, hvilken han öfverlemnade åt Gustaf IV Adolf såsom myndig. Utgifvaren af Engeströms memoarer, E. Tegnér, yttrar i en not, att ett bref från Staël till Engeström af d. 13 okt. 1798 (Kungl. Bibl.) lemnar närmare upplysningar om »denna föga hedrande transaktion». De delar af detta bref, som han åsyftar, hafva följande lydelse: »Vous savez que j'ai fait des avances considérables pour le service du roi. J'y étois autorisé par le régent. Après que le roi eut pris les rênes du gouvernement, j'ai eu plusieurs fois la promesse d'être payé, mais à mon grand étonnement j'ai reçu... une lettre du m. d'Ehrenheim, par laquelle il m'annonce, que je ne peux espérer d'être remboursé, si je n'envoye pas en Suède les lettres, que je peux avoir du régent, qui prouvent la légitimité de mon créance. Vous savez, monsieur, les papiers, que j'ai en mains, mais je ne pourrais jamais me résoudre à les envoyer. Il me paraitroit affreux d'être forcé de manquer à la confiance, que le duc Charles a eu en moi malgré tout le mal, qu'il m'a fait. Depuis je me suis donc décidé de lui écrire et lui demander une certificat de l'ordre, qu'il m'a donné. Je vous envoye cette lettre, en vous priant de la faire parvenir à son adresse, mais j'y ajouterai une seconde. Ayez la bonté d'écrire au duc et tâcher de lui déterminer à me rendre la justice qu'il me doit. Pour vous mettre (?) de me rendre cet important service, si vous le voulez, je vous envoye ci-jointe la copie de ma lettre au duc. Il ne faut pas lui dire que vous savez le contenue de ma lettre, ni que vous avez connaissance du traité secret, mais seulement qu'en vous priant de lui faire parvenir ma lettre, je vous avoit (!) fait part de la cruelle position, où je me trouvoit (!)... je suis persuadé, que vous ne me refuserez pas l'important service d'écrire au duc en ma

Redan den 12 maj, således dagen innan le conseil exécutif gaf Lebrun rätt att framställa Frankrikes anbud [1], hade Staël sett sig i stånd att underrätta hertigen om dessa [2]. På samma gång förklarade han sig hafva gjort alt för att erhålla ännu bättre vilkor; detta hade dock misslyckats icke i följd af bristande god vilja hos le conseil exécutif eller välfärdsutskottet, utan emedan de befarade, att de illvilliga skulle göra ett fruktansvärdt bråk, om de föreslagna summorna, som redan voro mycket större än de subsidier, man hittills gifvit, sattes ännu högre. Om hertigen antoge förslaget, skulle Frankrikes tacksamhet mot dess första bundsförvandt blifva oberäknelig (incalculable), och han trodde säkert, att Frankrike skulle vinna stadga och få

faveur en lui envoyant ma lettre. Je vous prie d'y ajouter la formule, que doit avoir le certificat, pour qu'il me soit utile: »*je certifie d'avoir autorisé N. N. d'employer une somme de 300,000 l. pour faciliter la négociation, dont il est chargé par la république française*. Comme le duc aime la chose à double sens, il est important de lui dire comment le certificat doit être fait pour éviter tout équivoque.» Staëls här omtalade skrifvelse till hertigen är förut tryckt hos SMITH, a. a. bil. IV. Däri förklarar Staël, att han ej behöft använda mer än 100,000 af de 300,000, som han fått tillåtelse att använda, yrkar på certifikatet och säger, att han ej skulle vilja blifva tvungen att för bevisande af rättmätigheten af sina anspråk skicka konungen de hertigens och Reuterholms bref, som lemna vittnesbörd om hertigens bemyndigande. Att det verkligen var 100,000 l., som Staël hade att fordra, bestyrkes äfven af ett hans bref till Reuterholm, dat. Coppet d. 2 nov. 1796, (bl. *Reuterh. papp.*), hvari det heter: »Mes finances sont dans une très mauvaise position, car S. A. R. n'a pas encore ordonné, qu'on paye les 100,000 l. qui me sont dus. Il m'a secrètement dit, que je pourrais me rembourser sur les subsides de France, et d'après la tournure actuelle des affaires il n'est pas probable, que la France a (oläsligt ord) de payer». Förbundet af 1795 var då på väg att upplösas, och subsidierna uteblefvo. Som man ser, talas emellertid i dessa bref ej om penningar, som hertigen och hans rådgifvare erhållit af Frankrike, utan om mutor, som Staël gifvit *de franska* statsmännen, och det torde därför ej kunna sägas, att de, åtminstone direkt, lemna någon upplysning om *den* transaktion, hvarom fråga är i texten. Däremot skulle Staëls uppgift om de 100,000 l. kunna anses såsom ett stöd för den vanliga åsigten om Dantons bestickligheten; men det synes troligare, att dessa mutor gifvits vid 1795 års underhandling (då Danton var död) än vid den af 1793, ty vid det sistnämda tillfället borde ej Staël behöft förskottera summan, enär han ju då kunnat taga af de 300,000 l., som den franska regeringen lemnade. Men om det var tal blott om mutor åt franska statsmän, hvarför skulle då, kan man fråga, framläggandet af hertigens och Reuterholms bref vara komprometterande? Svaret kan blifva, att Staël, för att kunna bevisa sina anspråk, skulle nödgas framlägga sådana bref, som handlade om de åt hertigen och Reuterholm anskaffade penningarna (»det hemliga fördraget» och de af Engeström kända papperen, som omtalas i brefvet till denne, tyda härpå). På detta sätt skulle sålunda äfven de båda brefven af 1798 kunna sägas, ehuru blott indirekt, bestyrka, att i hertigens och Reuterholms korrespondans med Staël bevis fans för, att de sett sig själfva till godo vid den franska underhandlingen.

[1] Se ofvan s. 197.

[2] Huruvida han då sände själfva alliansförslaget, är ej rätt klart. Han ursäktar sig i brefvet, att han ej kunde skicka det i chiffer, men å andra sidan omtalar han det såsom för hertigen bekant. Det bl. *Reuterh. papp.* förvarade exemplaret kan ej då hafva sändts, ty det är, såsom nämdt, dateradt den 16 maj.

framgång i sina stora planer. Ville hertigen hafva några förändringar, ansåg han ej omöjligt att genomdrifva sådana, blott de icke strede mot fördragets ande. Han uppmanade honom därpå att, för den händelse han önskade förbundet, sända fullmakt att underteckna och ändringsförslag med en kurir till Genève, dit Staël nu skulle begifva sig. Kuriren kunde hetas vara sänd till Italien. Önskade hertigen icke förbundet, bad han honom gifva sitt afslag en sådan motivering, att Frankrike skulle känna huru mycket det förlorade på att icke erhålla en allians med Sverige, men han anmärkte, för att undanrödja hertigens betänkligheter, att fördraget ej skulle blifva bekant förr än i slutet af augusti, och således Sverige få på sig hela vintern till underhandlingar och förberedelser [1]. Samma dag meddelade han också Sparre, att han nu fått pass och inom några dagar skulle resa till Schweiz. Under den närmaste tiden undertecknade, som vi veta, Lebrun fördraget (17 maj); därefter synes intet hafva bort hindra Staël att omsider lyda rikskanslerens befallningar, men ännu några dagar befinnes han hafva uppskjutit sin resa, och möjligen kan orsaken härtill hafva varit, att han nu funnit ett tillfälle yppa sig att genomföra sina mänskliga afsigter med afseende på Frankrikes olyckliga drottning.

Hos Schinkel [2] förekommer en tämligen sväfvande uppgift om »ett förslag», att »man» skulle meddela Staël en not, hvari han å hertigens vägnar skulle begära den kungliga familjens frigifning, och Leouzon le Duc [3] har sedan utlagt detta så, att Staël verkligen mottog en sådan not, men att den ej hade någon framgång, hvilket åter har gifvit Dantons ifrige försvarare Robinet [4] anledning att fritaga Danton från en i hans ögon så fördömlig afsigt som att hafva sökt rädda Marie-Antoinettes lif [5]. Det verkliga förhållandet med denna sak är emellertid, att det ej var den svenska regeringen, *utan Staël själf*, som i ett bref till hertigen af den 19 maj framkastade förslaget om notens afgifvande, därvid förespeglande honom, att han på sådant sätt åtminstone skulle framför Europas öfriga monarker förvärfva

[1] Detta syftar tydligen på hvad Staël förut skrifvit: att fördraget ej skulle offentliggöras förr än 2 månader efter subsidiernas utbetalande. (Se ofvan s. 194.) Något sådant stadgas ej i själfva fördraget, hvarför det måste hafva varit en särskild öfverenskommelse.

[2] a. a. III, s. 56.

[3] a. a. s. 259.

[4] a. a. s. 121 n.

[5] Robinets mening är naturligtvis, att Danton tillbakavisat förslaget.

äran att hafva gjort en ädel gerning[1]. Möjligen har Staël, som hade stora skäl till tacksamhet mot den olyckliga drottningen, i denna sak handlat af eget initiativ, men otänkbart är det dock ej, på grund af det förtroliga förhållande, som rådde mellan honom och de franska statsmännen, att det var med desses goda minne som han framstälde förslaget, hälst Sémonville, då han kort därefter anträdde sin länge beramade färd till Konstantinopel, jämte sin följeslagare Maret (sändebud till Neapel) fick i uppdrag af välfärdsutskottet att för priset af Marie-Antoinettes lif söka utverka fred med åtskilliga italienska stater. Enligt den vanligen väl underrättade Mallet du Pan var Danton ej främmande för detta förslag[2], och kanske var han det då ej häller för det nu af Staël framstälda. Om detta också minskar hans ära såsom revolutionär, torde det i stället höja honom såsom människa. Åtminstone får han afstå från äran, att hafva tillbakavisat förslaget om Marie-Antoinettes befrielse, ty hvarken i franska eller svenska handlingar finnes *något*, som häntyder på, att hertig Karl lyssnat till Staëls projekt och låtit honom afgifva den ifrågasatta noten.

För öfrigt gjorde Staël i det ifrågavarande brefvet sitt bästa för att öfvertyga hertigen om nyttan af den föreslagna alliansen, därvid upprepande de skäl, som vi sett honom anföra i sin skrifvelse af den 12 maj. En befarad invändning, att förbundet kunde ådraga Sverige krig, sökte han afvända därmed, att »rollen af neutral erbjöde lika många faror som förbundet fördelar», att detta endast vore defensivt och åsyftade fredens återställande, att det ej hade retroaktiv verkan, utan först efter ratifikationen

[1] Brefvet, antagligen en upplöst chiffer, finnes bl. *Reuterh. papp.* och är slarfvigt skrifvet med många ändringar samt ganska svårläst. För så vidt jag lyckats tolka det, har den del däraf, som handlar om denna sak, följande lydelse: »J'ai eu l'honneur d'envoyer à V. A. R. par le dernier courrier le projet de traité. Je suis bien convencu que, si l'alliance a lieu, V. A. R. aura beaucoup à se louer des Français, car ils sont fort sensibles à la conduite qu'elle a observée à leur égard, enfin (?) monseigneur que, dans (?) le cas où je recevrai l'ordre de terminer, on aura après la signature une démarche à faire, qui seroit fort noble. V. A. R. pourroit m'autoriser à donner une note, dans la quelle je demanderois de sa part la liberté de la reine et de sa famille, qui sont détenus dans le Temple. Je ferois la note de manière que, en cas de refus, il n'y auroit rien de blessant pour V. A. R., car j'aurois songé d'y expliquer que, bien loin de vouloir s'immiscer dans les affaires de la France, elle ne fait cette demarche qu'à titre d'ami. Alors il resteroit toujours à monseigneur l'honneur d'avoir fait un acte de générosité, auquel les autres princes de l'Europe n'ont point songé».

[2] Se SYBEL, a. a. II, s. 309. Af bilagan 21 hos ROBINET, a. a. framgår äfven, att frågan om drottningens befrielse afhandlats med en engelsk agent, med hvilken Danton bevisligen stått i förbindelse.

blefve gällande, samt att, om de förbundna makterna ville anfalla Sverige för ett vänskapsfördrag, de lika väl skulle göra det för neutraliteten. Han omtalar vidare, att man i Frankrike ville låta Danmark och Turkiet inträda i alliansen, att om få dagar en underhandlare skulle afgå till England [1] och en annan till Turkiet, att den sistnämda hade positiva order att söka förmå sultanen att betala de subsidier, som Sverige sedan Gustaf III:s krig hade att fordra af Turkiet, samt att Frankrike i sammanhang med det tillämnade handelsförbundet skulle med alla medel söka skaffa Sverige en ö i Amerika. Slutligen framhöll han Sveriges behof af understöd mot Ryssland samt att ett sådant, sedan de andra stora makterna haft fegheten att medgifva Polens delning, endast stod att erhålla hos Frankrike.

Vid samma tid som det svenskt-franska förbundsfördraget undertecknades, hade förhållandet mellan Sverige och Ryssland antagit en synnerligt kritisk karaktär, och detta medförde, att Staëls sätt att tolka hertigens afsigter med hans beskickning plötsligt åter kom till heders. Det försök, som genom Vitals sändning gjorts att blidka Katarina, hade misslyckats; trots alla officiella förklaringar anade hon det verkliga syftet med Staëls Pariserresa, och rykten om, att de svenska diplomaterne i Warschau och Konstantinopel uppträdde på ett mot Ryssland fiendtligt sätt, ökade ytterligare hennes misstankar, att Hattpolitiken var på väg att vinna fullständig seger i Sverige. Tillfälle att gifva sin vrede luft erhöll hon genom frågan om Sveriges handel. För att själf slippa deltaga i kriget mot Frankrike samt för att köpa sig Englands samtycke till Polens andra delning uppoffrade hon genom ett fördrag med England af den 25 mars 1793 de grundsatser om den neutrala handelns frihet, som hon själf 1780 så ifrigt förfäktat [2]. I enlighet härmed framställde den engelska regeringen den 22 april till den svenska en mängd fordringar, gående ut på inskränkandet af Sveriges handel på Frankrike; bl. a. skulle skeppsförnödenheter räknas såsom krigskontraband och sålunda ej få till detta land införas. Ryssland gick ännu längre, i det Stackelberg d. 30 apr. begärde, att

[1] Att Staël nu, den 19 maj, kunde veta detta, lemnar ett vittnesbörd om, hvilket förtroligt förhållande rådde mellan honom och utskottets ledare, ty först den 8 juni beslöt utskottet denna underhandling. *Välfärdsutskottets protokoll.* Sybels uppgift, att Danton denna tid åsyftade en försoning med England, vinner härigenom bekräftelse, se a. a. II, s. 264.

[2] Se SYBEL, a. a. II, s. 160 o. f.

de svenska hamnarna åter skulle alldeles tillslutas för franska fartyg och äfven lifsmedels utförande till Frankrike förbjudas. Utom det att dessa fordringar stodo i skarpaste strid med den svenska handelns intresse, skulle deras uppfyllande fullkomligt hafva omintetgjort hoppet om den franska förbundsplanens realiserande, hvilket hertigen oaktadt all sin vacklan, såsom vi veta, dock ej kunde förmå sig att alldeles uppgifva, och i sina svar till de båda makterna af den 26 apr. och 3 maj häfdade han därför med kraft grundsatserna om handelns frihet. Då indrog Katarina tills vidare de i Drottningholmsfördraget utlofvade subsidierna samt företog hotande rustningar, och utan tvifvel var hennes förnämsta syfte härmed att skrämma Sverige till att afstå från tanken på det franska förbundet [1]. Dessa åtgärder hade dock till en början en motsatt verkan. Den 7 och 17 maj hade Sparre aflåtit nya skrapor och förmaningar till Staël med anledning af hans vistelse i Paris, som Sparre fann oursäktlig, sedan Staël enligt eget erkännande nu mottagit hans order, och alls icke motiverad genom svårigheten att få pass, hvarpå Sparre ej trodde [2], men den 21 maj, samma dag som underrättelsen om Katarinas hotande hållning ankom till Stockholm, skref Sparre till honom, att hertigen befalde honom kvarstanna i Paris, och hvad detta hade att betyda upplyser det svar på Staëls försvarsbref af den 28 apr., som hertigen nu den 25 maj själf afgaf. I denna skrifvelse är det ej Staël utan Sparre, som dementeras. »Endast och allenast i den absoluta nödvändigheten att dölja den åt er anförtrodda underhandlingen», heter det här, »bör ni söka förklaringen till rikskanslerens förebråelser för eder vistelse i Paris. Långt ifrån att klandra ert uppförande kan jag ej nog betyga er min belåtenhet med alt hvad ni gjort och med den fördelaktiga vändning, som den åt er omsorg anförtrodda affären har tagit [3]. Vår nuvarande belägenhet fordrar tvärtemot er närvaro i denna stad, och ehuru baron Sparre ännu är okunnig om de hemliga skäl, som komma mig att önska, att ni förlänger er vistelse därstädes, har han dock mottagit positiv befallning att låta er veta, att jag önskar se er resa uppskjuten och er affärd

[1] Se härom närmare BÆHRENDTZ, a. a. s. 269 o. f.

[2] Att Sparre fick skrifva i denna ande den 17 maj, synes antyda, att Staëls försvarsbref af den 28 apr. ej till en början gjorde någon verkan; det hade nämligen anländt den 14 maj.

[3] Staëls bref af den 12 maj med de bestämda underrättelserna härom hade dock ännu ej hunnit fram. Det anlände först den 28 maj.

inställd.» Hertigen meddelade därpå Staël dessa skäl, som voro Rysslands öfvermod och rustningar med anledning af Sveriges neutralitet, bad honom påskynda traktatens afslutning, så att den kunde publiceras, så snart en kurir anlände med underrättelse om krigets utbrott mellan Sverige och Ryssland, och så att Sverige då kunde erhålla den begärda hjälpen i skepp och penningar.

Då dessa bref ankommo till Paris, hade Staël omsider afrest till Schweiz, hvilket skedde före den 24 maj [1]. Som vi veta hade han genom sin skrifvelse till hertigen af den 12 maj gjort hvad på honom ankom för att frågan skulle kunna slutbehandlas i Schweiz, och i Paris hade man bestämt sig för att låta Verninac, då han nu omsider såsom »ministre plenipotentiaire» skulle afgå till Stockholm, för samma ändamål uppsöka Staël i Schweiz [2]. Staël hade sålunda ingen orsak att, då de båda brefven kommo honom till handa, med anledning af dem återvända till Paris, och den akt af 1793 års underhandling, som afspelades i Paris, var sålunda härmed afslutad.

Kort efter Staëls afresa inträffade revolutionen af den 31 maj och 2 juni, som fullständigt störtade Girondepartiet, gjorde Jakobinerne till Paris' och Frankrikes herrar och öppnade dörren för skräckväldet. Denna händelse tycktes dock till en början ej skola komma att menligt inverka på den svenska förbundsfrågan, då den befästade Dantons och det af honom ledda välfärdsutskottets makt; den mot Sverige vänligt sinnade Lebrun fick, ehuru han togs i fängsligt förvar, ända till den 21 juni sköta utrikesärendena, och hans efterträdare Desforges eller Deforgues hörde till Dantons parti [3]. Också erhöll Verninac den 17 juni pleins pouvoirs att underteckna fördraget och afreste omedelbart därefter till Schweiz, där sålunda nu en ny afdelning af denna underhandling tog sin början. Såsom redan är antydt, hafva de svenska handlingar, som hafva afseende härpå, till största delen gått förlorade för efterverlden och i följd häraf hafva de för-

[1] Denna dag skref nämligen legationspresten Gambs till svenska regeringen, att Staël nu rest. *Gallica*, Riksark. Schinkels uppgift, och efter honom Leouzon le Ducs, att Staël stannade i Paris till årets slut, är sålunda oriktig, och likaså Staëls egen till Välfärdsutskottet d. 15 Germinal år III, att han reste först efter upproret den 31 maj, hvilken blifvit accepterad af SYBEL a. a. III, s. 19.

[2] Den 16 maj fattades beslutet, att Verninac skulle få underteckna det slutliga förslaget, af Välfärdsutskottet. Dess protokoll för den 17 juni.

[3] Se MORTIMER-TERNAUX a. a. VII, s. 540, och ROBINET a. a. s. 110 n. 2. Den förre skrifver Desforges, men på handlingar i Fr. utrikesministeriets ark. tecknas namnet *Deforgues*.

fattare, som med ledning blott af sådana tecknat 1793 års svensk-franska underhandling, antagit, att den slutade med det prelemināra fördragets undertecknande eller med Staëls afresa från Paris, och att hertig Karl därefter slog hela förbundsplanen ur hågen [1]. Åtskilliga aktstycken i franska utrikesministeriets arkiv, särskildt Verninacs depecher, visa emellertid, att förhållandet ej var sådant, och tack vare dem kan man trots bristen på svenska källor få en tämligen noggrann föreställning om äfven detta skede af den ifrågavarande underhandlingen.

Verninac ankom den 2 juli till Basel och sammanträffade där i hemlighet med Staël. Denne meddelade honom, att han för 14 dagar sedan från hertigen mottagit bref, hvari denne uttryckte sin belåtenhet med underhandlingens ståndpunkt (l'état) och lofvade att, så snart han mottagit det definitiva förslaget, skicka en kurir med sitt beslut. Själf var också Verninac lifvad af de bästa förhoppningar; i det bref (af d. 11 juli), hvari han för sin regering beskref detta sitt möte med Stael, uttalade han sin förväntan, att Sveriges exempel skulle mana till efterföljd de makter, som kände sig hotade af ryska flottans utlöpande och Preussens våldsamma uppträdande mot Hamburg [2], och att ej blott Turkiet utan äfven Bayern, Sachsen och Danmark skulle kunna förmås att inträda i förbundet. Emellertid måste han den 29 juli inberätta, att hertigen ej sändt den väntade kuriren med sitt bifall till fördraget, utan i stället ett vanligt bref med åtskilliga anmärkningar mot detsamma, nämligen 1) några obetydliga formella, af hvilka den vigtigaste var, att »konungen af Sverige» alt för litet nämdes däri (utan i stället svenska nationen); 2) att om Frankrike genast efter undertecknandet kräfde den stipulerade hjälpen, skulle Sverige, beröfvadt en betydlig del af sin styrka, bli värnlöst mot Ryssland, hvars flotta redan löpt ut i Östersjön; hertigen fordrade därför, såsom oeftergifligt vilkor för fördragets antagande, en uttrycklig förklaring, att den svenska hjälpsändningen ej skulle få kallas så långt bort från Sverige, att den ej kunde medverka till dettas försvar; samt 3) att in-

[1] Schinkel-Bergman, a. a. III, s. 56. Som redan är nämdt, känner denne förf. ej ens till Staëls resa till Schweiz. Smith, s. 13, och Bæhrendtz, s. 268 och 274, se åter i denna ett tecken till, att all diplomatisk förbindelse mellan Sverige och Frankrike nu upphörde. Leouzon le Duc har såsom vanligt blott följt Schinkel. Sybel, som egt tillgång till franska handlingar, har åter lemnat en kort antydan om underhandlingen i Schweiz; a. a. III, s. 19.

[2] Har förmodligen afseende på, att Hamburg tvungits att ej längre mottaga ett franskt sändebud.

ledningen ej tillräckligt angaf de aktningsvärda syften, som lågo till grund för fördraget. Verninac var emellertid angelägen om, att hans regering ej skulle uppfatta dessa anmärkningar såsom förestafvade af obenägenhet eller likgiltighet för förbundet, hvilket han tydligen betraktade med en viss fadersstolthet. Han meddelade därför angående den andra punkten följande utdrag ur hertigens bref, som förevisats honom af Staël: »Ni märker, att detta är dikteradt endast af nödvändigheten. Jag har tillräckligt visat min afsigt, då jag utan ersättning blottstält mig genom min neutralitetsförklaring och då jag trotsat Rysslands, Englands och Preussens hotelser, och jag har ej förtjänat af Frankrike, att det sätter knifven på mitt bröst genom att neka hvad jag begär.»

Emellertid hade verkligen vid denna tid ett bakslag inträffat i hertigens ifver för det franska förbundet. Såsom nämdt är, finnes i den Reuterholmska samlingen endast *ett* bref af honom till Staël från den schweiziska underhandlingens tid. Det är odateradt, men då det utgör svar på en skrifvelse af Staël, daterad den 5 juli[1], bör det hafva kommit denne till handa ej långt efter den 29 juli, och i detta bref förklarar hertigen, att han nu insåg det han bedragit sig, då han »ärligt underhandlat med människor, hvilkas vilda karaktär ej kände värdet af lojalitet, ärlighet och hederskänsla»; att han fann Sverige hafva litet att vänta af Frankrike, ja att han kände sig frestad att förena sig med koalitionen för att få visa Frankrike nödvändigheten af att hafva vänner samt för att få tygla »en gudlös sekt». Han ämnade därför ej förändra en bokstaf i de ändringsförslag han framstält, utan skulle, om de ej beviljades, anse hela underhandlingen för afbruten[2]. Det synes ej omöjligt, att hvad som

[1] Hertigen afslår nämligen däri en den franska regeringens begäran, som Staël framfört i sitt bref af den 5 juli, att få i Göteborg deponera och på ett svenskt fartyg försända 5,000 i Holland inköpta gevär.

[2] Från denna tid är antagligen följande utgjutelse från hertigen till Reuterholm. »Staëlens bref är mystiskt, moraliskt, andeligt, politiskt, jakobinskt och en assemblage af så många delar, att hvarje parti kunde blifva ämne till en stor afhandling, men hela innehållet en obegriplig salmicordie, som liknar ingenting, som betyder ingenting och gifver hopp om ingenting.» Biljetten är blott dat. d. 21 kl. 8 på morgonen, men då däri omtalas skeppet »Tapperhetens» ankomst till Malaga, torde den böra hänföras till sommaren 1793, enär detta fartyg då afgick på den expedition till Medelhafvet, som blifvit ryktbar genom försöket att gripa Armfelt. Möjligt är ock, att en tillsägelse, som Sparre den 14 juni sände Staël, att ej tolka brefvet af den 21 maj så, att han skulle få återvända till Paris, om han lemnat det, är ett tecken till, att hertigen redan då blifvit missnöjd med underhandlingens resultat (hvilket SMITH, a. a. s. 13 anser), men den *kan* också blott hafva varit ett sätt, hvarpå hertigen lät Staël veta, att han gillade slutförhandlingens förläggande till Schweiz.

vållade hertigens misstämning var, att af de utlofvade 1,200,000 l. endast 300,000 utbetalts. Vi erinra oss, att det just var i depechen af den 29 juli, som Verninac omtalade, att Staël med anledning af denna sak fått mottaga förebråelser från Sverige. I sitt svar på Staëls bref af den 5 juli säger hertigen, att Reuterholm redan förut gifvit Staël närmare besked om hans (hertigens) vilja, och detta Reuterholms bref eller det från hertigen, af Verninac delvis citerade, till hvilka båda koncept saknas i den Reuterholmska samlingen, kan då hafva innehållit dessa förebråelser, ja det är tydligen där man har att söka dem — om de verkligen gifvits[1]. I svaret på Staëls bref af den 5 juli nämnes intet om penningefrågan, utan hvad hertigen här anförde såsom skäl till sitt missnöje med Frankrike var Gambs' affär. Med denna förhöll det sig så, att Paris' municipalstyrelse första dagarna i juli sökte bemäktiga sig det svenska legationskapellets kyrkoböcker (»les registres de la chapelle») för att förena dem med den allmänna statistiska samling, som med anledning af civiläktenskapets införande då höll på att upprättas i Paris. Den svenska beskickningens ende representant var då legationspredikanten Gambs, och ehuru denne till sin uppfattning var en frenetisk jakobin, försvarade han med kraft och värdighet sina kyrkoböcker både mot municipalstyrelsen och den franska utrikesministern[2].

Emellertid fick sedan denna sak en för Sverige tillfredsställande utgång[3], och då hertigen i sitt svar på Staëls bref af den 5 juli trots alla hårda ord ej befalde underhandlingens afbrytande, utan blott förklarade sina ändringsförslag vara oeftergifliga vilkor, kan man ej säga, att hela förbundssaken härmed hade strandat. Hade man visat hertigen blott något tillmötes-

[1] Jämf. ofvan s. 201—3.

[2] Orsakerna till de franska myndigheternas fordran var, att de svenska kyrkoböckerna äfven innehöllo anteckningar om franska undersåtar. Protestantiska sådana hade nämligen under det franska religionstvångets dagar för att legalisera sina äktenskap plägat låta viga sig af den svenska legationspresten. Mitt omdöme om Gambs stöder sig förnämligast på ett hans bref till Sparre af den 13 maj 1794, som finnes i fr. utrikesarkivet och sålunda måste hafva blifvit uppsnappadt. Han försvarar däri revolutionstribunalet, t. o. m. dess dom öfver prinsessan Elisabet, samt förklarar historierna om sammansvärjningar i fängelserna, som togos till förevändning för skräckväldets skändligaste excesser, för grundade.

[3] Den 19 aug. erbjöd sig Gambs att lemna till det parisiska arkivet en kopia af kyrkoböckerna. De municipala tjänstemännen voro ej nöjda härmed, men den 21 sept. resolverade utrikesministern, att handlingarna tillhörde svenska beskickningen såsom konstaterande äfven svenska undersåtars giftermål. *Fr. Utrikesministeriets arkiv.*

gående, skulle antagligen de nya angrepp, som England och i synnerhet Ryssland i juli och augusti tilläto sig mot den neutrala handeln, hafva återupplifvat hans intresse för det franska förbundet. Ryssland sände nämligen då en flotta till Östersjön under förklaring att det ämnade uppbringa alla fartyg, som seglade under trikoloren, och tvinga neutrala, destinerade på Frankrike, att taga annan kurs. Får man tro hvad Staël 2 år därefter påstod, så var det så långt ifrån att hertigen vid denna tid öfvergifvit tanken på det franska förbundet, att det just var hoppet om detta, som bestämde hans handlingssätt, när han nu (medlet af aug.) mot dessa Rysslands fordringar med kraft upprätthöll sina grundsatser om den neutrala handelns frihet[1].

I själfva verket tycktes man också från fransk sida vilja visa sig tillmötesgående. I främsta rummet gäller detta om Verninac. Ej nog med, att han i sin depech af den 29 juli till det bästa hos sin regering anmälte yrkandet på utbetalningen af hvad som fattades i de lofvade 1,200,000 l.; han lade sig i samma skrifvelse kraftigt ut för de båda egentligen betydelsefulla af hertigens ändringsförslag: det om inledningen och det om hjälpsändningen. Med afseende på det förra påminte han om, att han själf uppsatt just en sådan inledning, som nu begärdes, ehuru den undertryckts af Lebrun, och det sistnämda ansåg han så befogadt på grund af själfva syftet med fördraget (att sysselsätta Ryssland, oroa Preussen i Pommern, skaffa Frankrike skeppsförnödenheter och bilda en anslutningspunkt för de makter, som fruktade en ny tillämpning af delningspolitiken), att han genast gaf Staël hopp om bifall, ehuru han naturligtvis måste underställa frågan sin regering.

Vid denna tid hade emellertid i Frankrike vigtiga förändringar egt rum. Den 10 juli ombildades välfärdsutskottet; Danton aflägsnades därur, det råkade i stället i händerna på Robespierres anhängare, och den 27 juli tog denne doktrinära demagog själf plats däri; härmed var det förbi med den på en gång djärfva, praktiska och fördomsfria yttre politik, som utskottet under Dantons ledning bedrifvit, och samtidigt inträffade äfven en annan för Sverige ofördelaktig händelse; på vägen till Turkiet blef nämligen Sémonville tagen till fånga af Österrikarne, och genom hans papper erhöllo de koaliserade makterna starka

[1] Inlagan den 15 germinal år III. Om hertigens svar till Ryssland se BÆHRENDTZ, a. a. s. 275.

stöd för sin misstanke, att Sverige var på väg att förbinda sig med Frankrike.

Deforgues' tanke synes emellertid, att döma af de svar han uppsatte på Verninacs depech af den 29 juli, hafva varit, att underhandlingen med Sverige skulle fortsättas i samma anda som förut[1]. Visserligen afslog han hertigens begäran om en ny vidlyftigare inledning till fördraget, emedan en sådan blott skulle ge anledning till skadliga uttydningar, och i ett privat bref till Verninac uttalade han misstanken, att hertigen med sina anmärkningar blott ville vinna tid, hvarför Verninac borde söka utforska Staël, men både i detta bref och i ett, som var afsedt att visas för Staël, utlofvades, att de 1,200,000 l. skulle fullständigt utbetalas; angående uttrycket »svenska nationen» förklarade han i det ostensibla brefvet, att det vi[illegible]gen låg i Frankrikes principer att anse alla fördrag afslutna mellan folken, men att, om Sveriges diplomatiska former så fordrade, dessa ord skulle få utbytas mot: »konungen af Sverige», och angående den svenska hjälpsändningen instämde han i Verninacs åsigter, därvid särskildt framhållande förbundets betydelse för den europeiska jämvigten; dock ansåg han, att ett dylikt resonemang ej kunde intagas i fördraget, hvarför han i stället föreslog, att Staël skulle erhålla en hemlig deklaration, innehållande, att den svenska hjälpen endast skulle användas i Östersjön eller på sin höjd i Nordsjön[2]. De båda brefven, som äro daterade aug. utan angifven dag, blefvo emellertid ej afsända, och om orsaken härtill upplyser en ny privat skrifvelse från Deforgues till Verninac af den 3 sept. Häri omtalas, att välfärdsutskottet nu funnit det vara stridande mot republikens principer att afsluta fördrag, som kunde nödga till inblandning i tvister mellan främmande makter; när friheten blifvit konsoliderad och republiken erkänd, skulle denne lugnt njuta af sin fred och ej återtaga vapnen för något annat ändamål än sitt eget försvar eller för att beskydda andra folk, som ville afskaka sina tyranners ok. Genom det ifråga-

[1] Möjligen var det äfven utskottets. På Verninacs depech af den 29 juli förekomma nämligen korta randanmärkningar, öfverensstämmande med Deforgues' svar; om dessa anmärkningar härleda sig från utskottet och beteckna dess beslut, eller från ministern eller från le conseil exécutif, kan jag ej afgöra.

[2] Ett bref af den 8 aug. från Deforgues till Descorches, som efter Sémonvilles missöde fick fortfara att vara Frankrikes ombud i Konstantinopel, bestyrker också, att Deforgues' ursprungliga afsigt var att hålla fast vid det svenska förbundet. Det heter häri: »La Suède est prête à seconder nos vues et donnera à cette puisance (Ryssland) assez d'occupations dans la Baltique pour la faire renoncer à ses vues ambitieuses». *Fr. Utr.-ministeriets ark. Turkiska handlingar.*

varande fördraget skulle man åter hafva blottstält Frankrikes framtida lugn och för tillfälliga fördelar offrat republikens grundprinciper.

Defensivalliansen af den 17 maj 1793 föll alltså icke, såsom antagits, därpå, att hertig Karl, när afgörandet kom, ej vågade godkänna den samma, utan *därpå, att välfärdsutskottet vägrade ratifikation däraf*, och som man ser, blef stötestenen ändock till sist de abstrakta revolutionära doktrinerna, hvilka, såsom förut är påpekadt, verkligen voro principielt oförenliga med det svenska förbundet, men som ända till dess Robespierre lyckades ingjuta sin ande i välfärdsutskottet, neutraliserats därigenom, att de ledande franska statsmännen voro tillräckligt *statsmän* för att ej i en rent praktisk fråga helt och hållet offra verklighetens kraf för teorierna[1].

De principiella skälen till förbundets öfvergifvande meddelades dock ej åt Staël, utan i ett annat bref till Verninac — äfven af den 3 sept. och afsedt att visas — angaf Deforgues såsom orsak Rysslands och Englands hotande deklarationer mot den neutrala handeln, som syntes honom nödvändiggöra mera hofsamma åtgärder än en defensivallians. Dessutom uttalade han sitt tvifvel om, att Sverige skulle kunna förmås att nu afsluta en sådan, i synnerhet efter borttagandet af Sémonvilles papper, och detta tvifvel, säger han, hade fått ytterligare näring genom hertigens dröjsmål med ratifikationen och genom hans ändringsförslag, som syntes honom alt för svaga för att kunna hafva något annat syfte än att vinna tid.

Så långt gick dock ej ännu välfärdsutskottets principrytteri, att det alldeles uppgaf tanken att draga nytta af Sveriges goda afsigter. I det sist anförda brefvet meddelar nämligen Deforgues, att utskottet beslutit att i stället för defensivalliansen föreslå Sverige en på 1780 års principer grundad *neutralitetskonvention*, och förslaget därtill sändes nu också till Verninac, som befullmäktigades att träda i underhandling därom med Staël.

Utom en inledning, hvari säges, att den franska republiken och konungen af Sverige ville förnya de nära 2 sekel gamla

[1] Då Robespierres diktatur kan anses såsom en konsekvens af revolutionen den 31 maj och 2 juni 1793, kan sålunda äfven den svenska förbundsfrågans fall sägas vara en följd, men dock blott medelbar af denna händelse. I sin inlaga af den 15 germinal år III säger också Staël, efter att hafva redogjort för sina föregående underhandlingar, att nämda revolution kastade glömska och misstro öfver alt föregående.

vänskapsbanden mellan de båda folken och kraftigt motsätta sig de koaliserade makternas förtryck mot de neutrala, innefattar denna handling följande punkter:

1) Vänskapsbandens förnyande;

2) Sverige skulle afvisa hvarje försök af främmande makter att kränka dess rätt att hvart det ville föra alla slags handelsvaror (denrées);

3) Sverige skulle med krigsfartyg beskydda sin handel;

4) Svenska handelsfartyg med varor (denrées) skulle ej betala andra afgifter i Frankrike än franska fartyg;

5) Frankrike skulle för hvarje linieskepp och hvarje fregatt, som Sverige utrustade till sin handels beskydd, understödja det med en viss summa (som af Deforgues i det ostensibla brefvet föreslogs till respektive 500,000 och 300,000);

6) om denna traktat ådroge Sverige krig med Ryssland, skulle det af Frankrike erhålla subsidier;

7) dessa skulle betalas kvartalsvis, men deras storlek nämdes ej (Deforgues förklarade emellertid, att den skulle bli beroende af Sveriges rustningar);

8) för att underlätta de första rustningarna skulle Frankrike utom subsidierna vid konventionens undertecknande betala en viss penningsumma, hvars belopp emellertid ej angafs;

9) Sverige skulle ej från sina hamnar få till republikens fiender utföra någon proviant (approvisionnement), så länge dessa vidhöllo sitt barbariska system att uppbringa neutrala fartyg, som voro destinerade till Frankrike;

10) inga främmande skeppsredare (armateurs) skulle i svensk hamn få göra upplag för att med lifsmedel förse (approvisionner) Frankrikes fiender;

11) franska kapare skulle fritt få sälja sina priser i Sverige.

När dessa vigtiga beslut fattades af den franska styrelsen, hade 5 veckor förflutit, sedan Verninac meddelade den samma hertigens anmärkningar mot defensivalliansen, och under hela denna tid hade han ej erhållit ett ord till svar härpå. På grund af hans intresse för alliansen kan man taga för afgjordt, att en dylik tystnad, som tycktes vittna om stor likgiltighet, måste hafva förorsakat honom allvarliga bekymmer, men han fann rådligast att ej gifva luft åt sina känslor, utan förklarade i ett bref af den 6 sept. att *han*, som hyste ett så fullkomligt förtroende till republiken, nog kunde vara lugn; i stället sköt han

Staël framför sig, omtalade, att denne var orolig öfver dröjsmålet, och påpekade, att han hade stora skäl därtill på grund af Rysslands och Englands uppträdande i frågan om den neutrala handeln samt på grund af borttagandet af Sémonvilles papper, hvarigenom krigslågan mellan Sverige och Ryssland kunde upptändas redan denna höst.

I själfva verket hade Staël skäl ej blott till oro, utan ock till personligt missnöje. Den 21 aug. hade nämligen kommissarier från två parisiska revolutionsutskott infunnit sig i det svenska ambassadhotellet, förseglat hans papper och legationsarkivet, bortfört Gambs' och fru Staëls papper samt fängslat Staëls sekreterare och hans frus betjänt[1]. Enligt hvad han uppgaf för Verninac skall han också vid första underrättelsen om denna våldsgerning hafva ämnat begära sitt afsked, men snart besegrade hans intresse för det franska förbundet vreden; den 7 sept. skref han till Sparre och ursäktade själf öfvervåldet, hvilket han förklarade hafva blifvit framstäldt i en falsk och öfverdrifven dager i följd af Gambs' hetta, och i sitt bref af den 6 sept. kunde Verninac meddela, att den upprättelse, som gifvits, tillfredsstält Staël, så att han afstått från tanken att taga afsked. I sammanhang härmed rekommenderade han Staël på det bästa hos sin regering, försäkrade, att han vid alla tillfällen, den 10 aug. och 31 maj, funnit honom à la hauteur des événements, samt framhöll, att det var genom Staël, som han först blifvit i tillfälle att skaffa det franska systemet framgång i Stockholm, och att man borde skilja mellan Staël och hans hustru (som var illa anskrifven hos de maktegande i Frankrike).

Äntligen ankom den 8 sept. Verninacs legationssekreterare Xavier Aubriet till Basel, där Verninac fortfarande vistades, och bragte honom Deforgues' bref af den 3 sept. jämte den föreslagna neutralitetskonventionen. Att det var med blandade känslor Verninac mottog dessa handlingar, som i så väsentlig mån omintetgjorde resultatet af hans ansträngningar, lider intet tvifvel, men han nöjde sig med att den 9 sept. anmärka, att man om det nya förslaget måste inhemta hertigens mening, hvilket skulle taga en 5 veckor. Ej häller var Staël belåten med denna vändning. Då han fick del af konventionsförslaget, anmärkte han, att det visserligen skenbart stälde hertigen i en fördelaktigare

[1] Gambs' klagoskrift till franska regeringen i *Franska utrikesministeriets arkiv.*

dager gent emot de europeiska makterna, men att det dock i sak var ofördelaktigare än defensivalliansen, emedan det lika väl som denna utsatte Sverige för Rysslands misshag, men ej tillförsäkrade det om samma understöd. Emellertid lofvade han att gifva sin regering del däraf, men framstälde själf genast följande anmärkningar: *att* de uttryck, som i inledningen begagnats om de allierade makterna, voro för utmanande, hvarför han föreslog, att man i stället blott skulle åberopa 1780 års grundsatser[1]; *att* art. 9 (om förbud att utföra lifsmedel till de allierade) skulle väcka mycket missnöje i Sverige, samt *att* 400,000 och 300,000 vore för litet för konvojfartygen, hvarför han föreslog 500,000 och 300,000[2]. Den summa, som vid undertecknandet skulle utbetalas, ville Staël hafva bestämd till 10 millioner, men Verninac lyckades nedpruta den till 6. Staël begärde vidare, att Sverige skulle få ersättning för redan utsända konvojer, samt lofvade att han för att påskynda afgörandet skulle jämte Verninac resa till Stockholm. Slutligen fordrade han såsom oeftergifligt vilkor, att hertigen skulle få ett kreditiv i Hamburg samt att fördraget i det längsta skulle hållas hemligt[3].

Den 24 sept. understödde Verninac hos sin regering Staëls anmärkning mot den 9:de artikeln, i det han förklarade, att dennas genomförande skulle i grund förstöra den svenska handeln, samt dessutom åberopade hertigens svar till Ryssland (att han ville *opartiskt* upprätthålla neutraliteten)[4]. Med afseende på de öfriga anmärkningarna begärde han blott instruktioner[5], men han sökte skrämma sin regering till ett hastigt afgörande genom att framställa L. v. Engeströms nu beslutade beskickning till England såsom tecken till närmande mellan detta land och Sverige, och den 27 sept. meddelade han i samma syfte, att regenten nyss skrifvit till Staël, att England gjort honom fördelaktiga anbud, om han ville uppgifva neutraliteten, hvarför han (regenten) nu yrkade på att bestämdt få veta, om man ville bistå Sverige i dess nuvarande system. För egen del tillade Verninac, att, om

[1] Verninac tillstyrkte också en redaktionsförändring i enlighet härmed.

[2] Denna anmärkning är besynnerlig, då Deforgues just föreslagit de sistnämda summorna, se ofvan s. 216. Saken synes endast så kunna förklaras, att Deforgues' i fr. utrikesdepartementet förvarade koncept i denna punkt ej öfverensstämt med det bref, för hvilket det legat till grund.

[3] Depech från Verninac den 17 sept. 1793.

[4] Jämf. BÆHRENDTZ, a. a. s. 271 och 275.

[5] Besynnerligt nog uppger Verninac här Staëls fordringar på ersättning för fartygen till 500,000 och 400,000; detta synes dock endast kunna vara ett skriffel.

England lyckades vinna Sverige och Danmark, skulle uthungringssystemet mot Frankrike snart vara fullbordadt.

Emellertid hade den franska regeringen efter Aubriets sändning åter försjunkit i sin förra tystnad, och nu kunde Verninac ej längre dölja sin oro, utan skref den 8 okt. till sin bror, att denne hos de maktegande skulle bedja om den »rättvisan och välviljan», att de med första måtte sända de begärda instruktionerna, samt att han, om han blott erhölle dessa, med sitt hufvud ansvarade för, att han skulle bereda de franska intressena seger både i Sverige och Danmark.

Den 9 okt. företog omsider välfärdsutskottet Staëls anmärkningar till behandling och beslöt därvid, *att* ingen ändring skulle få ske i inledningen, *att* konvojfartygen skulle ersättas med 500,000 och 300,000, *att* 6 millioner skulle betalas vid undertecknandet och hertigen på dem erhålla det begärda kreditivet, samt *att* sändebuden skulle få resa till Stockholm. Den 12 okt. skref Deforgues ett bref härom till Verninac, och i detta meddelar han äfven, att utskottet ej ville gå in på någon ändring af art. 9. Hvarken utskottets beslut eller detta bref synas emellertid hafva blifvit afsända till Verninac, ty den 6 nov. klagade denne i en skrifvelse till Deforgues öfver, att han under sina 4 månaders vistelse i Schweiz råkat i en sådan glömska, att regeringen därunder blott en gång (tydligen då han erhöll förslaget till konventionen) kommunicerat med honom.

Huru orolig Verninac än var, höll han dock uppe tonen mot Staël. Vi hafva sett, att han själf sökte inverka på sin regering genom de meddelanden Staël gjort om Englands anbud till Sverige, men då den svenska ambassadören vid ett af deras sammanträffanden visade sig häftig med anledning af den franska regeringens tystnad och sade sig själf ämna fara till Paris för att erhålla ett svar, angrep honom Verninac just för dessa meddelanden, i det han »med mycken köld» förklarade att, om man genom dem velat imponera, fruktade han, att republikens regering skulle känna sig stött och lemna hertigen god tid att välja den väg han funne fördelaktigast. Får man tro Verninac, har Staël i det samtal, som härefter följde, spelat en föga värdig roll. Mycket häpen, skall han hafva frågat, om Verninac verkligen trodde, att hans framställning gjort ett sådant intryck, och då Verninac svarade, att den svenska regeringen visat sig hålla mycket litet på den föreslagna förbindelsen, och att Staël borde

veta, att Fransmännen endast lydde ädelmodiga ingifvelser, och att små beräkningar sårade dem, skall han hafva utropat: »Min Gud! Det skulle vara så mycket mera ledsamt, om man på detta sätt uppfattat sakerna, som hertigen-regenten för visso är starkt fästad vid systemet af en förbindelse mellan Sverige och Frankrike, som han tror vara grundadt på den sundaste politik. Jag svär er, och ni kan ej tvifla därpå, att prinsen är hvarken engelskt, preussiskt, österrikiskt eller ryskt sinnad, och att om hoppet att erhålla ett förbund med er försvunne, skulle han inskränka sig till att iakttaga ett uppförande, som skulle mindre komprometera honom med dessa makter och som ej tyngde på hans finanser». Staël förklarade vidare, att om hertigen omtalat Pitts förslag, hade det endast varit, emedan han så länge gäckats i de förhoppningar, man gifvit honom om ersättning för hans uppoffringar, och emedan han velat visa, att fienden ej var lika försumlig och Sverige ej så utan all betydelse, som man tyckes tro i Frankrike[1].

Huru upptog emellertid hertig Karl förslaget om defensivalliansens utbytande mot neutralitetskonventionen? Svaret på denna fråga lemnar oss en depech af Verninac, daterad den 25 brumaire (15 nov.). Han inberättar nämligen däri, att hertigens svar nu ankommit, och *att han antog konventionen* med undantag af den 9:de artikeln, hvilken skulle förstöra Sveriges handel och jämväl låta honom framstå såsom inkonsekvent för hela Europa; dessutom yrkade äfven han på ersättning för redan utsända konvojer. Antagligen har hertigen i sitt bref äfven yttrat sig om krigssubsidiernas storlek, ty Verninac berättade i sin depech, att han lyckats få dem nedprutade från 20 millioner till 18.

I självfva verket torde hertigen blifvit ganska nöjd med den vändning, som saken tagit. I motsats mot defensivalliansen var neutralitetskonventionen afsedd att hemlighållas[2], och äfven om detta ej lyckades, var den onekligen mindre komprometterande än ett förbund och gaf dock liksom detta utsigt till erhållande af de efterlängtade franska subsidierna. Dessutom utvecklade sig nu förhållandet mellan Sverige och Danmark på ett sätt, som passade utmärkt i stycket med neutralitetskonventionen. Sista dagarna af aug. eller de första af sept. hade hertigen sändt kammarjunkaren Karl Borgenstjerna till Köpenhamn för att fort-

[1] Depech af Verninac den 16 okt.
[2] Så uppgaf Deforgues i — det ej afsända — brefvet af den 12 okt.

sätta det föreningsverk mellan de båda rikena, hvartill Staël vid sin utresa lagt grunden. Meningen var att söka åstadkomma en defensivallians, tydligen såsom supplement till den franska, hvars strandande då ej var kändt i Sverige. Så långt ville dock ej den danska regeringen gå, men den framkastade i stället i medlet af nov. tanken, att Sverige och Danmark skulle genom krigsskepp skydda sin handel[1]. När hertigen mottog detta förslag, hade han — såsom i det föregående anförda data utvisa — erhållit underrättelsen, att den franska regeringen ville utbyta defensivalliansen mot neutralitetskonventionen, och själf hade han redan gifvit sitt bifall härtill. Han hade sålunda utsigt att erhålla medel till de ifrågasatta konvojerna, och det var just denna utsigt, som bestämde honom för att ur den af danska regeringen framkastade tanken utveckla *det väpnade neutralitetsförbundet.* Underhandlingen därom anförtroddes åt Staël, då denne nu mot årets slut företog sin redan förut beramade och äfven af hertigen anbefalda hemresa[2]. Den 2 febr. 1794 hade Staël anländt till Köpenhamn samt börjat afhandla frågan med den danska kronprinsen[3], och den 15 febr. gaf hertigen honom i uppdrag att underrätta den franska regeringen om, att Sverige ämnade afsluta ett väpnadt neutralitetsförbund med Danmark, men att detta på grund af finansernas ställning, i synnerhet efter förlusten af de ryska subsidierna, ej kunde ske, utan att man »med säkerhet fick veta, om den franska styrelsen ämnade genast uppfylla de förslag, som från dess sida flere gånger gjorts». »Detta förbund», heter det vidare, »som icke är mindre fördelaktigt för Frankrike än för Sverige och Danmark, kan emellertid ej bringas till fullbordan, utan att den franska regeringen förbinder sig att genast utbetala de aftalade subsidierna. Då detta är det sista tillfälle, då jag kan bestämma mig för att fortfara med neutraliteten, skall ett jakande svar gifva er rättighet att underteckna och ett nekande svar afbryta all vidare underhand-

[1] Förbundet afböjdes och förslaget om konvojerna framställdes i en mängd »observations», som bifogades den danska kronprinsens svar till hertig Karl af den 15 nov. Se om denna underhandling SCHINKEL-BERGMAN, a. a. III ss. 58—60 och 372—4, samt HOLM, a. a. I s.s. 87, 91—3.

[2] Se ofvan s. 218. Att en kallelse från hertigen äfven föranledde Staëls hemresa, ses af ett dennes bref till hertigen af den 14 nov., hvari han säger, att han genast skulle efterkommit hans befallning och rest, om ej den franska underhandlingen dittills hindrat honom.

[3] Se dennes bref, SCHINKEL-BERGMAN, *Bihanget* I s. 183. När han lemnade Schweiz, framgår ej af handlingarna. I depechen af den 15 nov. 1793 (25 brumaire) säger Verninac, att Staël ämnade resa om 14 dagar.

ling»[1]. Staël sökte äfven förmå den danska regeringen att hos den franske agenten i Köpenhamn, Grouvelle, lägga sig ut till förmån för de svenska anspråken, och ehuru Bernstorff beklagade, att Sverige ansåg sig behöfva taga subsidier af Frankrike för att kunna upprätthålla neutraliteten, lofvade han dock att hos Grouvelle yrka på, att Frankrike måtte bringa till fullbordan sina öfverenskommelser med Sverige, enär dessa voro ett väsentligt vilkor för det svenskt-danska förbundets realiserande[2].

Denna grundval för detta visade sig emellertid föga pålitlig. I en resumé af den svensk-franska förbundsfrågan, som välfärdsutskottet den 5 maj 1794 (16 floréal) lät gifva sig, omtalas, att neutralitetskonventionen — hvilken tydligen var det som åsyftades i det ofvan anförda samtalet mellan Staël och Bernstorff — hade godkänts af välfärdsutskottet och varit nära att bli antagen, då underhandlingarna hejdades genom invändningar från hertigen, som ogerna öfvergaf planen på en ständig allians och kanske ständiga subsidier[3]. Genom det långa afståndet mellan Paris och Staëls vistelseort fick utskottet därpå tid att taga förslaget i närmare öfvervägande, och det fann då följande skäl tala däremot: att fälttåget redan var långt framskridet; att Sverige, isoleradt, ej kunde gifva Frankrike någon hjälp, utan kanske blott skulle förderfva sig själf genom att öppet uttala sig till dess förmån, samt att man ej kunde lita på Staël[4]. Den oro, som Verninac känt öfver sin regerings förnyade tystnad, saknade sålunda ingalunda grund, och då han kort efter sin depech af den 25 brumaire återvände till Paris för att själf söka utverka ett svar, blefvo hans onda aningar till fullo bekräftade. Efter sin ankomst befinnes han nämligen den 20 frimaire år II (10 dec. 1793) hafva till välfärdsutskottet afgifvit en längre inlaga, och i denna säger han, att utskottet nu öfvergifvit ej blott alliansplanen, utan

[1] Handlingen, kontrasignerad af Reuterholm, finnes bland dennes papper. Den är tryckt hos SMITH a. a. Bil. II.

[2] SCHINKEL-BERGMAN, a. a. *Bihanget* I, ss. 184 o. f. HOLM, a. a. I s. 95 säger, att det i de danska aktstyckena aldrig är tal om något svenskt-franskt förbund, och betviflar på grund häraf samt på grund af Schinkels auktoritet Sybels uppgift »at Staël efter i 1793 at have sluttet et nyt svensk-fransk Forbund (Sybel säger dock blott »Bundnissentwurff») med den franske Diplomat Verninac, derfra ilede til Kjøbenhavn for at drage det danske Hof ind i dette politiske System». De svenska och franska diplomatiska aktstyckena visa emellertid, att det verkligen förhandlats med de danska statsmännen om det svensk-franska förbundet eller rättare neutralitetskonventionen, samt att Sybel haft rätt.

[3] Att hertigens invändningar gingo i denna riktning, framgår ej af Verninacs depech; se ofvan s. 220.

[4] *Franska utrikesministeriets arkiv.*

ock tanken på neutralitetskonventionen. Som skäl för det förra beslutet anger han, att flere af utskottets medlemmar funno alliansplanen alt för vidtutseende, *att andra ansågo det vara opassande att ingå förbund med en konung*, samt att andra ej trodde, det alliansen skulle blifva af någon större betydelse, om den ej förbundes med en allmän diversion; konventionens förkastande säger han åter hafva berott af, att utskottet ej funnit fördelarne motsvara uppoffringarna[1]. Sålunda hade äfven neutralitetskonventionen fallit, och, som vi se, bör ej häller orsaken därtill sökas hos den svenska regeringen utan hos det Robespierreska välfärdsutskottet.

Verninac kunde dock ej förmå sig att alldeles uppgifva tanken på en förbindelse mellan Frankrike och Sverige. Hans afsigt med den i fråga varande inlagan var just att föreslå utskottet en ny form för en sådan, nämligen en hemlig öfverenskommelse, enligt hvilken Sverige i maj 1794 eller tidigare skulle utsända 8 linieskepp och 4 fregatter. Afsigten härmed skulle hetas vara att skydda neutraliteten, men i hemlighet borde öfverenskommas, att den svenska eskadern skulle observera den ryska eskaderns rörelser, följa efter denna och angripa den, om den ville begifva sig till de franska farvattnen. Skulle Ryssland detta år ej göra några sjörustningar, skulle den svenska eskadern kunna användas mot England.

Den 27 nivôse år II (16 januari 1794) var Verninac färdig med en ny inlaga. Han anför här upptäckten af den s. k. Armfeltska sammansvärjningen (dec. 1793) såsom ett nytt bevis på de förbundne tyrannernas ifver att få Sverige och Danmark att uppgifva sin neutralitet. Han påminte om, huru det första välfärdsutskottet (Dantons) bestämt sig för en defensivallians med Sverige, som skulle blifva »en länk (rayon) i en kontrakoalition af Sverige, Turkiet, Danmark, Sachsen och några andra tyska stater.» Sedan dess hade emellertid den franska nationen visat sig så stor och haft sådan framgång, att välfärdsutskottet tvifvelsutan ej ville låta andra folk dela äran af dess triumf. »Sannolikt», tillägger han, »skall det därför icke mer blifva fråga om

[1] I ett annat något afvikande exemplar af samma handling anges motiven närmare så, att ersättningspriset för konvojskeppen var för högt, och att det ej anstod Frankrike att betala Sverige för en neutralitet, som det var dettas skyldighet att iakttaga. Det sistnämnda skälet lemnar ett ytterligare bidrag till det Robespierreska välfärdsutskottets abstrakta uppfattning och visar riktigheten af den farhåga, som hertig Karl 1792 uttalade till Verninac. Se ofvan s. 116.

denna första plan, såvida icke Ryssland omsider skulle komma att medverka till den mot revolutionen riktade konfederationen på annat sätt än med sina intriger och eviga hotelser samt sålunda göra en diversion af Turkarne och Svenskarne mycket nödvändig.» Under tiden yrkade han på, att man borde taga i öfvervägande, huruvida ej Sverige skulle understödjas i sin neutralitetspolitik, samt påminte om sin förra inlaga. Vigtiga skäl talade för den plan han däri föreslagit; den hade förtjänsten att kunna först utföras i och för sig[1] och sedan förbindas med det allmänna system, för hvilket utskottet bestämde sig. I alla händelser yrkade han på, att legationen i Stockholm måtte besättas för att observera fienden, verka för handeln o. s. v., och i sammanhang härmed påminte han om hvad *han* åstadkommit under de förflutna 20 månaderna: Gustavianernas störtande, den svenska neutraliteten samt vänskapen med Sverige, som nu satte utskottet i stånd att förmå detta land att antaga hvilket system af ömsesidig nytta som det fann lämpligast.

Bevarade handlingar lemna ingen antydan om, att Verninac af utskottet erhöll något svar på sina framställningar, men i resuméen af den 16 floréal (5 maj)[2] säges, att den franska regeringen efter sina framgångar under senaste fälttåget (hvarmed förmodligen menas Jourdans och Hoches framgångar i slutet af år 1793) ansåg sig böra återupptaga underhandlingen med Sverige och förbinda den med en vidsträcktare plan, bestående däri, att de neutrala makterna: Sverige, Danmark, Turkiet, Polen, Venedig, Genua och Nordamerikas Förenta Stater, skulle bilda en liga och erhålla subsidier eller handelsförmåner, i följd hvaraf man skulle tillbjuda Sverige och Danmark att få anses såsom Frankrikes bundsförvandter, om neutraliteten ådrog dem krig, samt erhålla hvardera 6 millioner vid fördragets undertecknande samt respektive 500,000 och 300,000 för hvarje linieskepp och fregatt[3]. Grundvalarne för detta system hade gillats af välfärdsutskottet, diplomatiska agenter hade utsetts, och deras instruktioner för två månader sedan, d. v. s. i början af mars, tagits under ompröfning[4]. I själfva verket finnes också ett koncept till

[1] »Il a le mérite de pouvoir marcher seul d'abord.»
[2] Se ofvan s. 222.
[3] Möjligen blef detta anbud framstäldt till Danmark af Grouvelle. Åtminstone berättade Bernstorff för Staël, att hans regering från Frankrike erhållit penningeanbud. Staëls depech den 16 mars 1794. *Schinkel-Bergman* a. a. Bihanget I s. 187.
[4] *Fr. utr. min. ark.*

kreditiv för Verninac såsom envoyé extraordinaire i Sverige, utfärdadt af välfärdsutskottet under månaden Ventose (19 febr. —20 mars) 1794, men utan angifven dag[1], hvilken handling för öfrigt lemnar ett märkligt vittnesbörd om, huru välfärdsutskottet nu under Robespierres ledning öfvergifvit den praktiska grundsats, som det under Dantons tid iakttagit, att ej låta betydelselösa etikettsfrågor störa vigtiga politiska åtgärder: hertigen tilltalas nämligen däri med ordet: *Du.*

Någon verkställighet följde dock ej häller nu på utskottets beslut; den svenska regeringen synes ej ens hafva fått någon underrättelse därom, liksom i allmänhet alla diplomatiska meddelanden från Paris till Stockholm synas hafva upphört efter Staëls hemresa, och Verninacs kreditiv stannade bland det franska utrikesdepartementets handlingar. De svenska statsmännen hade därför ingen visshet om, huruvida någon penningehjälp verkligen var att vänta från Frankrike, när frågan om det danska neutralitetsförbundet skulle afgöras. Oron häröfver röjer sig omisskänligt i ett bref till Staël af den 7 mars från Sparre, hvilken nu omsider fått åtminstone någon kännedom om hertigens och Reuterholms franska politik. Han meddelar däri, att hertigen nu »tagit sitt parti» och gifvit Staël rättighet att underteckna förbundet, ifall »omständigheternas nödtvång absolut fordrar det», dock endast på följande »oeftergifliga» vilkor: 1) att Sverige ej kunde börja rusta utan ett penningförskott; 2) att, om fördraget måste undertecknas, »innan Grouvelle till de intresserade parternas belåtenhet afslutat det verk, som ålåg honom», en separat artikel skulle bifogas, genom hvilken de båda kronorna förklarade sig öfverens om, att »betrakta hela fördraget såsom ogiltigt och i synnerhet till intet förbindande för Sverige från det ögonblick, då denna krona ej ser sig försäkrad om full ersättning för de kostnader», som förbundet kunde förorsaka under det pågående franska kriget; samt 3) att fördragets undertecknande hemlighölles för Grouvelle, på det att denne ej skulle tro, att de båda hofven ville göra mera än som sagts honom, d. v. s. att de upphört att betrakta de franska subsidierna såsom ett vilkor för förbundet[2]. Staël var emellertid nu eld och lågor för det danska förbundet, i hvilket han utan tvifvel hop-

[1] Ibid.

[2] Detta bref förvaras ej bland »*Rikskanslerens koncepter*», utan bland *Reuterholmska papperen.*

pades finna ett kraftigt medel för genomdrifvandet af sitt »system» i dess helhet, och han svarade rikskansleren den 14 mars under framhållande af de faror, som skulle uppstå från Ryssland, om förbundet ej komme till stånd, att den separata artikeln vore olämplig, då hertigen ville, att det ej skulle blifva kändt, hvarifrån han erhölle subsidier. Att detta var från Frankrike, måste nämligen intagas i en sådan artikel, och den kunde ej hemlighållas, då den skulle förvaras i det danska kansliet. Att hemlighålla det danska förbundsfördraget (för Grouvelle och då naturligtvis äfven för alla andra) vore åter att göra det illusoriskt, då dess egentliga ändamål var att blifva bekant för Europa. Däremot var han öfvertygad om, att Bernstorff ej skulle gifva Grouvelle några förtroenden, som kunde göra denne för säker, ty han önskade för mycket förbundet för att ej undvika alt som kunde afskräcka Sverige. Slutligen afrådde Staël från att framställa nya vilkor till Bernstorff, enär denne vid deras första samtal uttalat sin förvåning öfver, att Sverige ej egde nödiga penningeresurser, ehuru hertigen uppmanat till förbundet. Staël hade då svarat, att hertigen väntade penningar från Frankrike. Nu hade Grouvelle berättat honom, att Bernstorff ifrigt lagt sig ut för att Frankrike skulle lemna detta understöd[1]. Staëls invändningar befunnos så tungt vägande, att hertigen genom ett bref från Sparre af den 21 mars bemyndigade honom att, om så befans nödigt, utan vidare dröjsmål och utan alla ytterligare vilkor underteckna förbundet[2], och den 27 mars skedde också detta.

Det svenskt-danska förbundet kom sålunda till stånd, utan att den franska subsidiefrågan, som från svensk sida utgjorde förutsättningen därför, blifvit klarerad. Naturligt är, att Staël under sådana förhållanden skulle vara ytterst ifrig att få denna sak afgjord, och man finner äfven, att han redan samma dag, som undertecknandet egde rum, lät sin sekreterare Signeul afgå till Paris för att underrätta om hvad som skett och söka utverka uppfyllandet af de franska löftena, hvilka, såsom han ett år därefter skref till välfärdsutskottet, voro den enda orsaken

[1] Detta bref förvaras ej, såsom Staëls öfriga skrifvelser till Sparre bl. *Gallica*, utan bl. *Reuterholmska papperen*.

[2] Detta bref finnes bl. *Rikskanslerens koncepter;* att det sålunda fått plats bland utrikeskabinettets handlingar, beror antagligen på, att däri intet förekommer om den franska konventionen. Det upplyser för öfrigt om, att Staël i en skrifvelse af den 16 mars framstält ytterligare »considerations», men denna skrifvelse har jag ej återfunnit.

till att Sverige företog rustningar, som så öfverstego dess krafter[1]. Signeul ankom till Paris den 13 apr. (24 germinal) och meddelade välfärdsutskottet två dagar därefter en kopia af fördraget, depecher från Grouvelle samt de båda hofvens begäran om hjälp: in alles 3 millioner riksdaler eller ungefär 16,500,000 l., hvilken summa, i händelse förbundet komme att medföra krig, borde fördubblas[2]. Signeul nöjde sig dock ej härmed, utan försökte att äfven själf inverka på utskottet genom en inlaga daterad den 13 floréal (2 maj). Denna handling torde vara ett af de bedröfligaste aktstycken vår diplomatiska historia har att uppvisa, ty ej nog med att Signeul fann tillständigt att däri proklamera sig såsom republikan; han yttrade sig också nedsättande om den regent, hvars ombud han var, och framstälde Sverige såsom helt och hållet beroende af Frankrikes nåd.

»Lagstiftare», utropade han, »jag talar icke till förmån för regeringen, ty jag är i mitt hjärta republikan, men jag talar till er i mitt fäderneslands namn, som, om det af er öfvergifves, skall blifva offer för rojalisternas och koalitionens anhängares brott. Svenskarne, tillgifne den franska revolutionens principer, skola en dag krossa despotismen och skola då visa sig värdiga er vänskap. Jag känner fullkomligt er berättigade motvilja för att ingå fördrag med furstar, men hvarje fruktan bör försvinna, då dessa furstar, tvingade af sina folk, vända sig till republikaner. Och i en sådan ställning befinner sig den svenska regenten, som blott förmår någonting med tillhjälp af de svenska patrioter, som styra honom och föreskrifva honom att förena sig med Fransmännen.» Därpå öfvergår han till Sveriges politiska ställning, och »försäkrar», att, ehuru det var intresseradt af att försvara sig mot Ryssland och England, det ingenting förmådde utan penningeunderstöd. Sedan han påpekat, att det väpnade neutralitetsförbundet »ej skulle afslutits utan de förhoppningar, som gifvits oss om att blifva understödda af den franska republiken» och att det utan detta stöd skulle blifva »illusoriskt», uppmanade han utskottet att, om det hyste misstro, ej gifva någon ersättning för rustningarna, förr än den franska ministern i Stockholm inberättat, att de voro i full gång, och slutade med föl-

[1] Inlagan af den 15 germinal år III. Den häri förekommande uppgiften om dagen för Signeuls afresa bekräftas däraf, att Grouvelle gaf honom pass den 7 germinal (27 mars). *Fr. utrikesministeriets arkiv.*

[2] Rapporten till välfärdsutskottet den 16 floréal år II. Att Danmark ej begärde något för sig, är dock klart af det föregående.

jande uppmaning: »Lofven mig endast i dag att uppräkna den begärda summan inom två månader, om Sverige då uppfylt sina förbindelser»[1].

Inom det franska utrikesministeriet eller, som det nu hette, kommissionen för utrikesangelägenheterna[2], synes Signeul verkligen hafva erhållit understöd, ty därifrån härstammar antagligen den rapport till välfärdsutskottet af den 16 floréal (5 maj), hvarur den i det föregående citerade resuméen af den svensk-franska förbundsfrågan är hemtad, och rapportens författare tillstyrker den svenska regeringens begäran om de 16,500,000 l., som han förklarar vara mindre än hvad utskottet förut bestämt sig för att gifva (mer än 20 millioner). Han framhåller vidare, att Frankrike efter det danska förbundets afslutande befann sig i en förmånligare ställning till Sverige än förut, ty i stället för att bedja om hjälp hade det nu att besvara böner, men han påpekar tillika, att Grouvelle dock antagligen mycket bidragit till förbundet, och att Frankrike på grund häraf kunde sägas hafva iklädt sig en »tyst» förbindelse att understödja de båda hofven. Utskottets farhågor för att Frankrike genom förbindelsen med de nordiska makterna skulle indragas i ett krig med Ryssland söker han afvända därmed, att kejsarinnan säkerligen skulle blifva tillräckligt sysselsatt med Polen och Turkiet. Särskildt ansåg han, att de polska patrioternas ansträngningar skulle blifva ett kraftigt stöd för Sverige och Danmark, men han fann det oaktadt, att utskottet ej hade någon tid att förlora, ty Sverige tycktes redan ångra det storsinta steg det jämte Danmark tagit, och Bernstorffs manliga karaktär mötte tusen hinder i Sparres klenmodighet (pusillanimité). Slutligen sökte han äfven till förmån för sin mening tillgodogöra sig utskottets revolutionära fanatism, i det han påminte om, att det haft för afsigt att med hertig Karls bistånd genomföra den nödvändiga revolutionen i Sverige, för hvilket ändamål en hemlig agent skulle få medfölja den utsedde ministern till Sverige.

Hvarken Signeuls kryperi eller de i rapporten framstälda skälen gjorde dock något intryck på välfärdsutskottet. Signeul, som kvarstannade i Paris under den återstående delen af skräck-

[1] Handlingen finnes i det *franska utrikesministeriets arkiv*.
[2] I början af apr. 1794 hade nämligen Robespierre låtit afskaffa ministerrådet (le conseil exécutif) och ersätta det med fullkomligt osjälfständiga kommissioner. I sammanhang härmed upphörde Deforgues att vara utrikesminister. Hans efterträdare blef (d. 18 apr.) Buchot.

tiden och därunder skall hafva utmärkt sig genom den vildaste jakobiniska fanatism[1], ingaf väl den 13 och 28 maj samt den 18 juli 1794 nya påminnelser, men enligt Staëls uppgift[2] erhöll Sverige icke något svar på sina framställningar, ja icke ens ett uttryck af belåtenhet öfver hvad det gjorde till den franska handelns förmån, och den fullständiga tystnaden angående Sverige i det franska utrikesministeriets egna handlingar från de nämda månaderna bekräftar riktigheten häraf. Utskottets beslut om den neutrala ligan blef lika dödfödt som dess beslut om neutralitetskonventionen, och Verninac fick aldrig tillträda denna ministerpost i Sverige, för hvilken han så redligt sträfvat och som så många gånger lofvats honom, utan sändes i stället till Turkiet[3]. Ännu större var den svenska regeringens missräkning. Af det föregående är klart, att dess deltagande i 1794 års väpnade neutralitetsförbund endast var ett moment af dess franska politik, och då denna misslyckades, blef detta deltagande i själfva verket — en misslyckad spekulation. Att Robespierre, såsom det uppges hos Schinkel-Bergman, skulle bjudit Sverige stora summor, om det ville erkänna den franska republiken och att det var hertigen som afböjde anbuden, saknar tydligen all grund. I själfva verket tyckes det just hafva varit Robespierres obeslutsamhet samt doktrinära motvilja mot förbindelser med en monarkiskt styrd stat, som kom det af honom beherskade välfärdsutskottet att på sätt vi sett lemna utan verkställighet sina redan fattade beslut angående Sverige samt slå döförat till för alla framställ-

[1] SCHINKEL-BERGMAN, a. a. III s. 124 n. 6.
[2] Inlagan den 15 germinal år III.
[3] Han var det första sändebud från den franska republiken, som där blef offentligt erkänd. Mottagandet egde rum den 26 apr. 1795, och Verninac uppträdde därvid med stor ståt, höll sitt intåg i sultanens palats, föregådd af en musikkår och eskorterad af en trupp soldater. MICHAUD, *Biografie universelle*. Den där förekommande uppgiften, att Verninac utnämdes till sin turkiska ministerplats i medlet af år 1793, utan att han afslutat sina underhandlingar med Staël, är emellertid, såsom ses af texten, oriktig. Om hans vidare öden meddelar samma källa följande: 1796 lemnade han Turkiet, som han ej lyckats förmå till en fransk allians, tillfångatogs på hemresan i Neapel, lösgafs 1797, gifte sig med utrikesministern Lacroix' dotter, blef under konsulatet prefekt i departementet Rhône och visade såsom sådan »klokhet och moderation». 1801 fransk minister hos den Helvetiska republiken, ådrog han sig Napoleons onåd och afsattes, emedan han i strid med dennes önskningar gynnat kantonen Wallis' sträfvan att blifva en egen republik under franskt beskydd. Efter Napoleons fall valdes han 1816 till deputerad, men mottog ej förtroendet och dog 1822 på sin egendom. Biografiens författare, som lärde känna Verninac på hans ålderdom, berättar, att denne då för honom uttalat sin ånger ej blott öfver sitt uppträdande i Avignon, utan ock öfver att han medverkat till en revolution, som bragt Frankrike »under ett hårdare ok än det, hvarifrån det befriat sig.»

ningar, som från detta land gjordes det samma, och det var just under den tid, då hans makt nådde sin största höjd eller försommaren 1794, som den svenska underhandlingen helt och hållet afstannade.

Den outtröttliga Staël sökte väl fortfarande verka för sin älsklingsidé, i det han den 17 apr. från Köpenhamn, där han då ännu vistades, skref till Sparre och föreslog, att man genom Grouvelle och den franska beskickningen i Turkiet skulle söka öppna en ny underhandling med Frankrike, hvilket land, enligt hvad han äfven här framhöll, ensamt var i stånd att hjälpa Sverige, men hertigen hade nu tröttnat och lät (den 22 apr.) Sparre svara honom, att han ej ville använda sådana vägar, och att Sverige gjort så mycket för Frankrike, att det nu ålåg detta att visa hvad det ville göra.

Den 13 juni kallade därefter Sparre på hertigens order Staël att återvända från Köpenhamn för att göra redo för både sin egen beskickning därstädes och för Signeuls till Paris[1], och härmed torde, under det tidsskede, med hvilket vi i denna uppsats sysselsatt oss, den franska förbundsfrågan äfven å svensk sida å anses fullständigt utagerad.

---

[1] Alla dessa bref i *Reuterholmska papperen.*

Bidrag till Livlands historia under Karl XI:s regering

AF

A. HAMMARSKJÖLD

I

Grefve Jakob Johan Hastfer

Som bekant sökte ej Karl XI i allmänhet sina vänner och förtrogna eller sina medhjelpare bland den gamla svenska adeln. Johan Gyllenstierna, Bengt Oxenstierna och Nils Bielke tillhörde visserligen alla tre »den gamla nordiska kungs-adeln», och åtnjöto ändå Karl XI:s synnerliga gunst och förtroende; men detta berodde, såsom hvar och en vet, på särskilda skäl. Den förstnämnde hade ju planlagt det nya statsskick, som han ej fick upplefva, Bengt Oxenstierna var såsom ledare af utrikes-politiken så godt som nödvändig för Karl XI och hade dessutom väl vetat att foga sig efter de nya förhållandena, Nils Bielke åter hade ju i slaget vid Lund, som konungen sjelf sade, burit hans krona på sin värjspets.

Sina förtrogna valde Karl XI dels bland personer, som hade honom att tacka för sin uppkomst, såsom t. ex. de ny-adlade E. Lindsköld, N. Gyldenstolpe och J. Gyllenborg, dels ock bland män, tillhörande ätter af utländskt ursprung, ehuru introducerade på svenska riddarhuset. Till dessa hörde Robert Lichtone, Hans och Axel Wachtmeister och Jakob Johan Hastfer. De tre sistnämndes familjer härstammade från de tyska öster-sjöprovinserna, och det är högst egendomligt, att ättlingar af livländska adelsfamiljer eller ock Est- och Livländare skulle spela en så betydande roll på 1680 års riksdag, hvilken vardt

så skickelsediger icke blott för Sveriges rike, utan ock för Est- och Livland. Bröderna Wachtmeister voro ju på denna riksdag reduktionspartiets ledare, och detta utan att alltid iakttaga lagliga former. Hastfers verksamhet åter är icke så märkbar inom sjelfva riksdagen, hans uppgift var en helt annan än att där vara ledare[1]. De trupper, hvilka, om så behöfdes, skulle föras mot svenska riddarhuset för att tvinga detta till lydnad, kommenderades, såsom vi skola finna, till största delen af Livländare. Af dessa hade Hastfer såsom chef för gardet det mest maktpåliggande uppdraget. Vi se således att Livland indirekt åtminstone har bidragit till den gamla svenska och därigenom ock till den livländska författningens omstörtande.

Vi nämnde bröderna Wachtmeisters uppträdande på 1680 års riksdag; dessa tillhörde den ädlaste slägt, som Östersjöprovinserna skänkt Sverige, och deras stamfader Hans Wachtmeister hade tjent Johan III och Sveriges krona med orubblig trohet och under svåra förhållanden, först som ryttmästare och sedermera som fältmarskalk; han blef därföre ock 1578 svensk adelsman. Hans ättlingar, de båda nyssnämnda bröderna, hade på ett lysande sätt utmärkt sig under Karl XI:s krig.

Hvad reduktionen angår, var Hans Wachtmeister konseqvent i sin uppfattning, detta var däremot ej förhållandet med Axel. Det är egendomligt att se denne, som på riksdagarna 1680—82 var en så ifrig kämpe för reduktionen, hafva helt andra åsigter rörande reduktionen i Livland, änskönt det på den förstnämnda riksdagen hade beslutits, att reduktionen skulle sträcka sig tillbaka till härmästarnes tider. Han, som kanske var Karl XI:s allra närmaste och förtroligaste vän, vardt nämligen »en vacker dag kallad inför reduktionskommissionen att svara för ett honom tillhörigt gods i Livland. Han ingaf en i skarpa ordalag affattad skrift, i hvilken han uttryckte sin förvåning, att han efter så många års trogen tjenst skulle mista sin lagliga egendom; Livland kunde ej underkastas reduktionsbeslutet. Skriften bars genast till konungen, som öfverhopade Wachtmeister med förebråelser, men tillika sade sig af vänskap för honom vilja återlemna skriften, för hvilken han annars måste lagföras. Wachtmeister, utom sig af häftighet, svarade, att det som han hade skrifvit, det hade han skrifvit: han kunde

[1] Han var dock medlem af sekreta utskottet.

bevisa rättvisan af sin sak inför hela verlden. Därpå gick han genast upp till reduktionskommissionen och begärde, att skriften skulle intagas i dess protokoll. Men dagen därpå hade han redan besinnat sig, och man lyckades så begå, att han genom Klas Fleming återfick skriften, som uttogs ur protokollet. Därefter syntes Wachtmeister under någon tid icke vid hofvet»[1].

Vi hafva ansett oss böra framhålla denna Axel Wachtmeisters uppfattning, emedan det var densamma, som livländska adeln så ifrigt förfäktade. Denna uppfattning delades ock af åtskilliga svenska riddarhusets medlemmar, hvilka antingen såsom Axel Wachtmeister härstammade från Östersjöprovinserna, eller ock, ehuru sjelfve födde est- eller livländske adelsmän, blifvit på svenska riddarhuset upptagna.

Hans Wachtmeister hade på 1682 års riksdag uttalat sig i alldeles motsatt riktning, mot hvad hans broder *sedermera* i sin skrift till reduktionskommissionen yttrat sig. Bland de på svenska riddarhuset introducerade estländske adelsmännen hade ock på 1682 års riksdag flere bekänt sig till samma åsigter, som Axel Wachtmeister längre fram uttalade. Bland desse må nämnas O. W. von Fersen. Hastfer hörde dock ej till denna grupp. Han liksom Hans Wachtmeister var konseqvent.

Jakob Johan Hastfer åsamkade sig ett bittert hat och en större ovilja än de flesta andra reduktionsmän. Ingen svensk generalguvernör öfver Livland har varit så illa omtyckt eller efterlemnat ett så hatadt minne som han. De livländska historieskrifvarne äro honom synnerligen gramse. Och hos en af dessa går denna bitterhet ända till det orimliga eller löjliga. Hans baltiska härkomst blir till och med förnekad; han skall icke hafva varit livländare, utan svensk, och som sådan en i sanning fattig adelsman, hvilken som soldat hade gjort sin lycka, därigenom att han kom att förmäla sig med enkan efter fältmarskalken Gyllenstierna. Han skulle varit den förste och siste af sin ätt.

En annan livländsk historieskrifvare säger: att »konungen måtte i Hastfer funnit en man just efter sitt sinne samt synnerligen egnad att utföra hans planer i Livland, emedan konungen nästan i ett nu från en mycket ringa post upphöjde honom till de högsta äreställen, på samma gång han öfverhopade honom med rikedomar. Hastfer var kapten vid gardet, men blef där-

[1] Carlson, Sveriges historia under konungarne af Pfalziska huset, IV, s. 195.

ifrån på några dagar befordrad till öfverste och snart därpå grefve, kungligt råd, general-löjtnant och generalguvernör öfver Livland, ett år därefter t. o. m. fältmarskalk[1].

Dessa uppgifter visa, att hvarken den förstnämnde författaren, baron Schoulz, hvars verk öfver reduktionen tillägges så stor vigt, eller den andre, Gadebusch, gittat taga reda på denne man, som var föremål för deras så stora ovilja. De baltiska adelsmännen pläga ju lägga stor vigt på genealogierna och bruka hafva väl reda på hvarandras stamträd. Det är därför obegripligt, huru baron Schoulz kan hafva så många felaktiga uppgifter om Hastfer. Kanske har hans hat och ovilja mot reduktionens verkställare vållat, att dessa felaktiga uppgifter icke äro omedvetna. Familjen Hastfer förekommer för ofta i Östersjöprovinsernas historia för att Schoulz skulle hafva kunnat vara så okunnig om denna familjs historia, som han i sitt verk vill påskina.

De svenske, liksom de senare livländske historieskrifvarne, hafva icke gjort sig skyldiga till sådana misstag, som de nyssnämnde livländske. Hvad börden angår, är i sjelfva verket familjen Hastfer en urgammal slägt af tysk-estländsk härkomst. Ätten Hastfer leder liksom de flesta baltiska adelsätter sin härkomst från Westphalen. En krönika uppgifver, att »Die von Hassward» innehaft »bürglehen» af huset Eberstein, att de haft flera gods i stiftet Corbey, samt att de bott vid Weser mellan Holzmünde och Bewern, »daher derselbe ort das Hasswärder Felt genannt wird, ihr Waffen sind dreij schwarze ochssen Köpfe und gelben Feldte»[2]. Att man skulle kunna följa slägten Hastfer så långt tillbaka i tiden som till 900-talet, torde få anses vara högst osannolikt, men att den redan på 1200-talet, såsom nyssnämnda krönika uppgifver, varit en ansedd riddarslägt i Westphalen, låter mycket troligt. En Hastfer skall, enligt en uppgift, från Westphalen hafva kommit till Danmark, hvarest en af hans efterkommande till och med säges hafva blifvit riksråd, och »varit som legat till stormästaren i Preussen afskickad, som ett bref derom uti Räfvelske archivo utvisar och betygar; på denna sin resa har han Liv- och Estland besett och fattat dertill så stort behag, att han sig gods dersamma-

[1] F. K. Gadebusch, Livländische Jahrbücher, III, 2, s. 402.
[2] Biographica i Riksarkivet, »Extract aus der Corbeischen Cronica Joannis Litteri», des XVI Capitels.

städes tillhandlade, dem hans efterkommande ännu ega och besitta»[1].

Ättens medlemmar hade enligt samma källa sedan låtit bruka sig i den tyska ordens i Livland tjenst. Och »sedan Estland kom under Sveriges krona hafva de alla beständigt framhärdat i deras undersåtliga trohetspligt och tjenst, efter som och åtskilliga af dem uti våra förfäders och rikets tjenst lifvet tillsatt, hvilket verkligen ökar och illustrerar denne vår Råds bedrifter och förtjenster.»

Vid 1675 års riksdag begärde en gren af familjen Hastfer, jämte två andra est-livländska ätter Lode och Wrangel, att blifva upptagna i 2:dra klassen på svenska riddarhuset, emedan bland deras förfäder några varit danska riksråd. Af den skånska adeln hade de ätter, som kunnat uppvisa, att någon af deras medlemmar varit danskt riksråd, blifvit upptagna i samma klass, dock icke utan den 3:je klassens knot och missnöje. Nu kommo nyssnämnda baltiska adelsätter med samma anspråk. Af konungens svar ser det också ut, som om de fått sin begäran uppfylld eller åtminstone sina fordringar erkända i principen. De befaldes visserligen hos vederbörande undergå en examen rörande uppgifterna om »deras förnäma härkomst»[2].

Det är dock föga troligt, att någon af familjen Hastfer eller de båda andra nyssnämnda familjerna bland sig haft danska riksråd. Antingen har familjen Hastfer, liksom de flesta andra harrisk-wieriska adelsätterna, kommit till Estland med Valdemar Seir, eller ock, såsom vi nyss antydt, från Westphalen öfver Danmark till Estland, och i så fall troligen på 1300-talet. Som bekant ville de danska ädlingarna i allmänhet icke qvarstanna eller gerna bosätta sig i Estland, hvadan följden blef, att konungen merendels måste bortgifva förläningarna härstädes åt de tyskar, som stodo i hans tjenst, och bland dessa voro, som bekant, på Valdemar Seirs tid många westphaliska »ministeriales»; äfven under hans efterträdare torde en och annan sådan tagit och fått tjenst i Danmark. I hvarje fall tillhörde familjen Hastfer redan under medeltiden det ryktbara harriskwieriska ridderskapet, som gått i spetsen för »alla Livlandens» ridderskaps utveckling och därpå utöfvat det största inflytande.

---

[1] J. J. Hastfers friherre- och grefvediplom.
[2] Biographica, konungens resolution $^{18}/_{9}$ 1675.

Detta ridderskap utgjorde ju redan 1259, således före det svenska och många år före de livländska, en korporation. Ur denna utvecklade sig efter hand en annan, nämligen landtrådet, — om efter dansk eller tysk förebild, kan jag ej afgöra. Denna korporation kallas ofta *consules terræ*. Men dess medlemmar kallas äfven »Consiliarii regis Danorum per Estoniam» eller ock »Consiliarii regis et coronæ regni Daciæ, in Estonia commorantes»[1]. Att medlemmar af familjen Hastfer redan under medeltiden varit landtråd, liksom de voro det under 15- och 1600-talet, är högst sannolikt. Det är därföre troligt, att de ansett eller låtsat anse de två nyssnämnda latinska uttrycken betyda »danska riksråd», och kan den öfverraskande uppgiften på detta sätt möjligen förklaras.

Vare härmed huru som helst, säkert är, att familjen Hastfer redan under medeltiden var en ansedd slägt i »Livlanden». Visserligen kunde den i glans och ära ej mäta sig med slägterna Plettenberg, Mengden och Vietinghoff eller i rikedom och inflytande med slägterna Tiesenhausen, Yxkull, Rosen och Ungern. Men Hastferarnes giftermålsförbindelser med ätten Mengden samt de äfvenledes betydande ätterna Taube och Maijdel visa att slägten ej var oansenlig. Därom vittnar dessutom den omständigheten, att flere af familjens medlemmar, såsom redan nämndt är, i nya tiden varit landtråd i Estland. Vidare finner man, att i midten af 1600-talet en Joh. Hastfer till och med varit hauptman, d. v. s. landtmarskalk, på den estländska landtdagen. Denna höga förtroendepost kunde ingen ha fått, som ej tillhört en af Estlands förnämligare slägter.

Ungefär samtidigt eller 1678 finner man en annan Hastfer af stort anseende, nämligen Wilhelm Henrik, som var öfverste för fältmarskalken Horns lifregemente till häst i Livland, och som sedan (1701) i sin höga ålder mottog befälet öfver det nyuppsatta wiriska landtmilis-regementet. Denne Wilhelm Henrik var första gången gift med Görvel Horn af Åminne, dotter till Christer Horn, andra gången med en syster till generallöjtnanten Johan Adolf Clodt af Jurgensburg, den bekante memoirförfattaren[2].

Det var denne Hastfer och hans broder, som 1675 begärde att blifva upptagna i 2:dra klassen på svenska riddarhuset,

[1] Bunge, Das Herzogthum Estland unter den Königen von Dänemark, s. 137.
[2] Se vidare om denne: Historisk Tidskrift 1883, häft. 2, 3.

hvarom de äfven, såsom redan nämndt, fingo förhoppning. Enligt hans sons, Gustaf Berndts, uppgifter [1] skulle Karl XI ha velat lemna Wilhelm Henrik och hans broder »plats i friherreklassen». Det var därför som Gustaf Berndt 1726 fordrade denna värdighet, hvilken han ock fick 1755.

Stamgodset hette Kondes eller Köndes och låg troligen i Wierien, där familjen dessutom innehade andra egendomar. Ewold Hastfer, Jakob Johans fader, innehade Kostfer och Uddowa. Han var gift med Emerentia Veronica von Mengden, dotter till den bekante Engelbrecht von Mengden, en af Christinas förmyndare mycket uppburen och använd person. Detta giftermål tyckes i hög grad ha ökat Ewold Hastfers förmögenhet, åtminstone låta vissa urkunder förmoda det. Sin förmögenhet behöll han dock icke till sin död. I början på 1670-talet måste han för att förnöja sina kreditorer sälja egendomar för ett värde af 34,000 rdr sp., en för den tiden betydlig summa. Han var ock invecklad i åtskilliga processer.

Kanske var det i följd af faderns ekonomiska bekymmer, som Jakob Johan vid 19 års ålder lämnade fädernehemmet för att på egen hand bryta sig en bana. Han var född i Reval i december 1647, men redan 1666 finner man honom som simpel musketerare tjena vid ett af de svenska regementen, som lågo i garnison i Riga. Tjugo år därefter skulle »denna berömda stad», som var »den största handelsstaden under Sveriges krona», återse honom såsom generallöjtnant och guvernör. Som musketerare tjenade han nämligen där endast en kort tid. Ty sedan han »några månader flitigt hade uppvaktat», begaf han sig till Stockholm. Här vardt han snart antagen till hofjunkare hos konungen, som i den estländske adelsmannen fann flera af just de egenskaper, som han högst värderade. Efter en tids förlopp ingick Hastfer vid flottan; om han då på samma gång måste lemna sin tjenst vid hofvet, känner jag icke. Men då ett svenskt örlogsskepp 1669 afgick till Portugal medföljde han som löjtnant.

Vid sin återkomst vardt han fänrik vid gardet ($^{6}/_{11}$ 1671). Några år därefter eller 1673 d. 13 maj utnämndes han till kapten vid samma regemente [2]. Vid denna tid hade han en kärlekshandel med fru Sigrid Gyllenstierna, som var nio år äldre än han sjelf. Hon var dotter till Johan Gyllenstierna och Christina Gyllenhorn.

[1] Se dennes bref till konung Fredrik I d. 9 sept. 1726. Biographica.
[2] Löjtnant blef han d. 15 juli 1672. Krigsark.

Hennes fader hade varit kammarherre hos Maria Eleonora. Han var i sig sjelf en obetydlig person, men han var son till Sigismunds amiral Johan Gyllenstierna, som blifvit ryktbar genom det s. k. »Onsdagsbröllopet». Som bekant förenades han på detta med den för sin skönhet berömda Sigrid Brahe, hvilken en gång var nära att blifva Johan III:s gemål. Dennas sondotter var just nyssnämnda Sigrid. Hon var sedan 1667 enka efter riksrådet och ambassadören Göran Fleming. Efter dennes död blef hon bekant med Hastfer. Hennes äktenskap med honom vardt 1674 en nödvändighet. Fryxell finner det förvånande, att en så högättad dam äktade en simpel gardeskapten. Detta har väl dock händt både före och efter Jakob Johan Hastfer. Dessutom var hans stamträd lika gammalt som Gyllenstiernornas. Hans frände Wilhelm Henrik Hastfer hade ock, såsom redan nämndt är, varit gift med en dotter till riksrådet och fältmarskalken Christer Horn af Åminne, och Hornarnes stamträd är äldre och mera lysande än Gyllenstiernornas.

Genom detta giftermål blef Hastfer emellertid slägt med den kort efter så mäktige Johan Gyllenstierna, samt gardets öfverste Kristofer Gyllenstierna. Med den sedan så mäktige reduktionsmannen Klas Flemming blef han ju också på sätt och vis befryndad. Fryxell anser, att alla dessa relationer i hög grad befordrat Hastfers fortkomst. Detta är möjligt, men han skulle nog därförutom förstått att bryta sig en bana, ty 1675 utbröt kriget med Danmark och dessutom stod han redan före sitt giftermål i stor gunst hos Karl XI.

Enligt somliges uppgifter skulle Hastfer varit major på skeppsflottan. Sant är, att han redan 1675 fick en majorsfullmakt, och att konungen ville »hugna honom med detta avancement före hans afresa till flottan». Han blef dock ej major på skeppsflottan, utan under lifgardet, emedan konungen beslutat att förstärka detta och en major till därför behöfdes. [1] Egendomligt nog finnes emellertid följande år åter en fullmakt [2] vara utfärdad för »kaptenen under vårt garde oss älskelig ädel och välbördig Johan Hastfer» att »vara major under vårt garde». Detta, emedan han »sig så berömmeligen förhållit, att vi i betraktande till hans goda skicklighet, använde flit och erviste tapperhet ärom föranledde vordne att tänka på hans avancement och befor-

[1] Riksreg. $^{11}/_{9}$ 1675.
[2] Dat. Wenersborg $^{3}/_{2}$ 1676.

dring», och emedan majoren, grefve Gustaf Douglas, blifvit befordrad till öfverstelöjtnant vid gardet.

Som major gjorde nu Hastfer fälttåget 1676. Första gången, han genom sin tapperhet ådrog sig konungens uppmärksamhet, var vid danskarnas landstigning i Skåne. Ännu mera gjorde han det i slaget vid Halmstad, »hvarest han aldra först pousserade den bataljon af fienden, som på honom träffade, så att densamma måste taga till flykten och retirera sig öfver passet, då han straxt resolverade tillika med tvenne andra bataljoner att vada öfver passet och ånyo angripa den förskingrade fienden, som kort därpå genom en trumpetare lät anblåsa accord, hvilket den och erhöll». [1]

I slaget vid Lund innehade gardet, som bekant, sin plats på venstra flygeln i första linien eller träffen, men långt ut på högra sidan närmast Lund.

Denna plats var den farligaste; Kristofer Gyllenstierna kommenderade sjelf, ehuru nu generalmajor af infanteriet, gardet, som bestod af tre bataljoner. Den första bataljonen fördes af öfverstelöjtnant Douglas, som emot sig hade Arensdorfska infanteriregementet, den andra af Hastfer, som hade mot sig det Lewezauska regementet. »Med dessa båda regementen, hvilka hvardera bestodo af två slutna bataljoner», råkade nu Douglas och Hastfers strax i början uti ett handgemäng, som utfördes efter konungens förut gifna order. Efter konungens befallning skulle gardet uppställa sig 3 led högt och gå emot fienden intill 80 stegs afstånd; första ledet skulle då aflossa en grof gevärssalva och så efter hvarandra det andra och tredje, hvarefter gevären ofördröjligen ånyo borde laddas med 9 smärre kulor, som redan lågo sammanbundna i kartuschen; derefter framrycka på 10 till 12 stegs håll och gifva eld, alla leden på en gång, det första böjande sig ned, det andra med geväret på gaffeln och det tredje med upprest hufvud.» Fältmarskalken Helmfelt och de andra generalerna åhörde dessa order med förvåning; till slut utbrast Helmfelt: »och när detta skett, hvad så E. K. M:t?» Karl XI svarade: »då plijten i näwan, musqueten omwänd och så därpå löst». Helmfelt lät då förstå att han »bevistat 10 stora fältslag», men aldrig hade sett »att infanteri gått löst på infanteri, och att de så i handgemäng

---

[1] Dessa liksom följande uppgifter om Hastfers deltagande i kriget äro, när ej annat anmärkes, tagna ur hans $^{3}/_{3}$ 1678 utfärdade friherrediplom, samt ur hans och Kristofer Gyllenstiernas grefvediplom $^{10}/_{12}$ 1687.

om hvarandra drabbat samman.» Efter dessa order kämpade dock gardet i slaget vid Lund. [1]

Den tredje bataljonens chef, kapten Reinhold Rehbinder, stupade snart, och trots officerarnes och Gyllenstiernas ansträngningar råkade den snart i oordning och blef nästan upprifven. Hastfer åter förde sin bataljon med både lycka och ära. Sedan han »pousserat» och i flykten slagit en fiendtlig bataljon, angrep han en annan, som också måste vika. Men sedan denna fått hjelp af en annan i reserv stående bataljon, anföll den ånyo Hastfer. Denne och hans folk måste nu fäkta med blotta värjan, »emedan svenskarne sig allaredan förskjutit». Gardets ställning vardt dock mycket farlig, då Finnarne, som stodo till höger om detsamma, ej ville hålla stånd. Kristofer Gyllenstierna sökte visserligen ordna de senare, hvilka råkat i oordning, men förgäfves. Han anmodade därför öfverstelöjtnant Rhensköld, som med sin sqvadron stod bakom gardet i andra linien, att sekundera öfverstelöjtnantens af gardet bataljon, »då denne och fienderne anföllo hvarandra med pikarne».

Till Hastfers bistånd ryckte på Gyllenstiernas befallning öfverste Otto Velling fram med sin sqvadron, hvilken hade stått vid sidan af Rhenskölds. I förening med Velling dref nu Hastfer på flykten de mot honom fäktande fiendtliga bataljonerna, som därvid förlorade »en stor hop folk».

»Kampen mellan infanterierna fortgick å båda sidor med yttersta häftighet och hårdnackenhet.» Gardet måste åter, »fast med förvärfvande af den största ära, utstå största och hårdaste striden». Och detta sedan det först varit utsatt »för den mesta elden af både fiendens och vårt eget artilleri, som hade blifvit taget af fienden». Rakt på detta artilleri avancerade Svenskarne, »och hvarje bataljon kom att drabba samman med en 3 till 4 gånger starkare fiende, men vi jagade de första, som mötte, på flykten och bemäktigade oss åter alla våra förlorade kanoner». [2] Men genom denna häftiga strid vordo ock den andra och tredje bataljonen af gardet så försvagade, att de hvar för sig knappt kunde passera för en half. Hastfer drog dem därför tillsammans och hade således åtta fanor vid sin bataljon, med hvilken han kort därefter åter angrep fienden. Men härvid vardt han sjelf oförmodadt angripen af en annan fiendtlig bataljon. Svenskarne

[1] J. A. Clodts anteckningar af M. Weibull.
[2] J. A. Clodts nyss anförda anteckningar.

och Danskarne angrepo hvarandra nu »med värjorna och omvända musköter», emedan »de hade förskjutit sig. »Hastfer var sjelf ofta inne i värsta handgemänget; med ord och handling uppmuntrade han de sina. Danskarna voro dock för mycket öfverlägsna. Därföre lyckades de ock i förstone taga 5 fanor från Hastfer. »Men igenom denna vår Råds och generalguvernör Herr Hastfers samt hans då underhafvande officerares tapperhet och försigtighet gick hans ·bataljon åter med sådan manlighet och bara värjorna på fienden lös, att de togo våra fanor igen, följandes de andre Herr Kungliga Rådets och generalguvernörens exempel, som då sjelf i fäktandet en fana igentog, hvarpå hela den fiendtliga bataljonen blef slagen och mest alla officerarne af densamma på platsen liggandes.»

Om aftonen råkade Hastfer »för fjerde gången» [1] med fienden tillsammans. Detta var vid Valkärra kyrka, där de danska öfverstarna Bibau och Lewezau med qvarlefvorna af sina tappra regementen bildade en fyrkant, som länge stod orörlig och orubblig. Det uttröttade svenska rytteriet kunde mot detsamma intet uträtta. Men till slut hann svenska fotfolket fram, konungen ville sjelf i spetsen för gardet anfalla de tappre Danskarna. Men dessa drogo sig nu åter inom kyrkogården i bästa ordning, hvarefter striden fortsattes till långt in på natten, då det lyckades de båda danska öfverstarne — Lewezau lär under dagens lopp med egen hand nedhuggit 20 svenskar — att rädda sin till 4 à 600 man sammansmultna hjeltetropp undan på vägen till Landskrona. Om Hastfer säger konungen, att han vid denna fjärde strid utmärkt sig »icke med mindre tapperhet och framgång än tillförene, hjelpandes således för sin del märkligt till den härliga segern».

För den tapperhet Hastfer visade i »detta berömda och af hela verlden antingen beundrade eller afundade och för otroligt hållna fältslag» befordrade konungen ($^{16}/_{12}$ 1676) honom till öfverstelöjtnant vid gardet efter Douglas, som blifvit utnämnd till

[1] Herr Weibull säger i sin nyssnämnda framställning af J. A. Clodts anteckningar, att i Fryxells skildring af slaget vid Lund »sjelfva grundteckningen, de fyra skilda bataljerna, härrör från Clodt». Det är också påtagligt, men i Hastfers grefvediplom omnämnes ock de fyra skilda bataljerna, om än dunkelt. För öfrigt är det egendomligt, att Clodt endast i förbigående omnämner Hastfer och detta till och med hvarken med beröm eller tadel, ehuru Liewen, Velling och J. A. v. der Pahlen berömmas. Och dock hade Clodt börjat sin tjenstgöring vid gardet vid Hastfers kompani. Månne orsaken till Clodts tystnad är, att han varit så lidande af reduktionen i Östersjöprovinserna?

öfverste för ett annat regemente. I sjelfva verket vardt dock Hastfer redan nu chef för gardet, enär dettas öfverste, Kristofer Gyllenstierna, i slaget fått 19 svåra sår, och därför måst föras till Malmö. I sin egenskap af regementsbefälhafvare fick nu Hastfer gardets rekrytering i uppdrag; denna var också högeligen af nöden. Ty i följd »utaf den svåra campagnen och blodiga fältslagtningen» var nu gardet så försvagadt, att det »knapt 600 man tillsammans bringa kunde». Genom sin energi och kraft lyckades dock Hastfer snart bringa det upp till 1,700 man. I spetsen för dessa utmärkte sig Hastfer åter 1677 på återtåget från Rönneberga »för särdeles tapperhet, trohet och försigtighet», då fienden från Landskrona med öfverlägsna krafter plötsligt ryckte fram mot Svenskarna och tvang dessa att i hast draga sig tillbaka.

När fienden sedan i närheten af Kristianstad »med mer än 30 sqvadroner sökte bryta sig in och tränga på vår högra flygel, som då icke var starkare än 7 sqvadroner», fick Hastfer befälet öfver eftertrupperna som bestodo af musketörerne »af de tvenne bataljonerna af gardet» samt 4 regementsstycken. Han uppstälde sin styrka vid skogen bakom en gärdesgård så skickligt, att han »gjorde fienden studsande». Hela dagen bibehöll Hastfer denna farliga ställning, då och då skärmytslande med fienden. Hans fasta hållning gjorde att svenska hufvudstyrkan lyckades draga sig undan och det i god ordning. Karl XI hade med egna ögon sett Hastfers välförhållande vid detta tillfälle och lät också däröfver betyga honom sitt »nådiga estime och vitnesbörd».

I slaget vid Landskrona vann Hastfer ny ära. »Ty den bataljon han då förde, var som vi sjelfva sågo, den första af högra flygeln, som sin post sustinerade, i det han både fiendens infanteri och kavalleri» dref på flykten. Och detta ehuru den mot honom stående fientliga styrkan utgjorde två sqvadroner ryttare och en brigad fotfolk. Karl XI visste ock att belöna en sådan bragd. Mundtligen lofvade han nämligen på sjelfva slagfältet Hastfer att blifva öfverste och chef för gardet. När detta skedde, är mig ej bekant. [1] Dessutom upphöjdes han i Halmstad 1678 i friherrligt stånd. [2] Han var då nyss fylda 30 år.

[1] Däremot fick han den 20 juli 1677 »öfverste titel, heder och värde», emedan »han icke allenast städse ett tappert och berömligt conduite vid alle tillfällen fört hafver, utan ock sådant uti begge sista slagen särdeles signalerat». 1678 eller 1679 har han dock säkerligen blifvit chef för gardet. Se k. brefven $^{10}/_{3}$ och $^{21}/_{7}$ 1679 i registraturet.

[2] Den 3 mars. Riksregistr. Låstbom uppger oriktigt d. 23.

Äfven 1678 utmärkte Hastfer sig, nämligen utanför Kristianstad. Så t. ex. stormade han i spetsen för 500 man en skans, som försvarades af en dansk öfverste med 350 man. Dessa tvungos att utrymma skansen »med en förlust af 80 fångar förutom döde, kanoner och allehanda ammunition».

Äfven flere gånger under Kristianstads belägring visade Hastfer stor duglighet och det i konungens egen åsyn. Detta förskaffade honom följande loford af Karl XI, att »han visat sådan nit och redelighet, att den af en rättsinnig och trogen undersåte icke högre kunde åstadkommas».

Så länge kriget i Skåne varade, kommenderade Hastfer gardet och fick ytterligare mottaga flere bevis på konungens erkänsla. 1679 fick han rätt att utom sin öfverstelön äfven uppbära öfverstelöjtnants gage från den 1 jan. 1678[1], »intill vi godtfinna att förordna och tillsätta någon verklig öfverstelöjtnant under bemälte vårt lifgarde». Dessutom fick han på samma gång flere andra större eller mindre ekonomiska fördelar. Allt detta, emedan »vi erkenne med särdeles nåde den osparda nit och omsorg, som I till vårt gardes recruterande och conservation städse hafve användt och påskina låtit».

Hastfer var öfverste för lifgardet till fot och drabanterna till häst vid 1680 års märkvärdiga riksdag. Han tyckes dock icke vidare deltagit i sjelfva förhandlingarna på riddarhuset, åtminstone spelade han icke där någon betydande rol. Detta gjorde däremot, såsom redan sagdt är, Klas Fleming och bröderna Wachtmeister. Däremot skola gardets officerare, hvilka till större delen utgjordes af Est- och Livländare, ehuru introducerade på svenska riddarhuset, hafva deltagit i förhandlingarne under ledning af de nyssnämnda herrarna och deras meningsfränder.

Hastfer tyckes hufvudsakligen hafva sysselsatt sig med att hålla sitt folk i ordning att handla, om så skulle behöfvas. Det påstås, att hans trupper skulle hafva hållits vid godt mod genom en förhöjd sold, som skall hafva utbetalats ur konungens handkassa.[2] Detta kan vara möjligt. Däremot tror jag icke, att gardet vid detta tillfälle, såsom några uppgifva, var manstarkare än förut eller 2,000 man. Dess normala styrka då som efteråt under Karl XI:s regering, var enligt mitt förmenande, 1,800 man; drabanterna åter 200 man.

[1] Öfverstens lön var 1,350 daler s:mt, öfverstelöjtnantens 630. Krigsark.
[2] Fryxell, XVI, s. 137—38.

Under riksdagen bodde Hastfer på Kastenhof.[1] En afdelning af hans folk var ständigt posterad utanför riddarhuset, såsom somliga sade till ridderskapets och adelns skydd, men såsom andra sade för att skrämma detta stånd. Kanske var dock denna postering endast en tillfällighet eller ock ett gammalt bruk. Andra tecken tyda emellertid på att konungen verkligen varit betänkt att tvinga nämnde stånd till lydnad, om han än därtill skulle behöfva vapenmakt; 5 à 6,000 man stodo ju rustade i de närmast belägna landskapen att på konungens befallning marschera till Stockholm. Och äfven dessa trupper kommenderades ju till största delen af livländska officerare.

Vapenmakt behöfde emellertid, som bekant, icke användas. Konungen och hans vänner genomdrefvo utan detta medel hvad de önskade. Reduktionen sattes i verket och kom äfven att drabba Hastfer, liksom flere andra af konungens vänner. Jag har förut omtalat Axel Wachtmeisters hållning, när reduktionen drabbade honom. Hastfer betedde sig dock med större klokhet. Alldeles fri från reduktionens kraf vardt han visserligen icke, men om flertalet af dem, som drabbats af densamma, fått samma lättnader som Hastfer, så skulle kanske reduktionen ej ha uppväckt så stort missnöje, åtminstone icke inom Sverige och Finland. Så t. ex. fick Hastfer ut de fordringar han hade af kronan; vidare fick han göra fördelaktiga byten. Härom vittnar bland annat det nådiga bref, Hastfer 1687 fick af konungen såsom svar på sin anhållan om ett byte af gods.[2]

[1] Där hotell Rydberg nu ligger.

[2] Emedan gen.-guv. Hastfer, heter det, för några år sedan »på vår då skedde nådiga begäran» afträdt »sitt gods Möllerö uti Skåne till militiens indelning emot Wibyholms gods i Södermanland och Ås kloster uti Halland belägne till vederlag, men för den resolutionens skull, som är sedermera fattad vorden, att ingen utan dubbel ränta gifven skulle få besitta någon konungsgård, måst uppå vårt Kammar-Kollegii påfordran Wibyholm, som för använd reparation och förbättring honom mycket kostat hafver, med dubbel ränta ersätta, samt att åter afträda Ås kloster emot Möllerö gård med dess insockne och därnäst *intill* liggande bönder, underdånigst därjämte anhållandes att i fall de under Möllerö gård liggande bönderne, som redan indelte äre, intet kunde ifrån militien umbäras, oss då i nåder täcktes icke allenast, när ransakningen öfver hans byten *hållen* är, antingen för penningar eller andre gods behålla hvad honom utaf Möllerö tillkomma kan, helst emedan han befinner, att om alla hans byten med oss skole vara klarerade, jämväl om halftannat hemman jämte en qvarn, den Wi honom för detta af nåd förundt hafve, och nu mer afbränd är, skall utbytas, då litet öfverblifva lärer, utan ock der hos befria honom och hans arfvingar ifrån alla vidare efterräkningar, som utaf detta bytet (sic!), i anseende därtill att han antingen intet strax har ersatt ofvanbemälte kongsgårdar med dubbel ränta eller ock eljest torde hafva något mera der af njutit än det afstådde af sig kastat; Alltså och emedan Wi sådan ofvanbemälte Wår Råds och General Gouverneurs underdånige

Detta var icke det enda tillfälle, då Hastfer gynnades. Så t. ex. fick han 1683 löfte om att få en fordran hos kronan af 5,000 daler silfvermynt åt sig utbetalad. Han gynnades äfven vid andra tillfällen; de närmare detaljerna därvid känner jag dock icke.

Hastfers förmögenhetsvilkor borde nu hafva varit mycket goda. Han tyckes ock hafva lyckats återförvärfva familjegodset Kostfer, emedan han skref sig herre till detta gods. Det bestod af 27 hakar och var på 1670-talet värderadt till 20,000 rdr sp.[1] I Sverige innehade han utom de nyssnämnda godsen Vibyholm och Möllerö äfven Sjöholm och Klastorp.[2] Huru han kommit i besittning af de båda sistnämda känner jag icke. Med sin hustru[3] måtte han äfven hafva fått en rätt betydlig förmögenhet, bland andra gods äfven Norrnäs på Vermdön. Inkomsterna af dessa gods jämte den stora lön Hastfer uppbar, först som öfverste för gardet och längre fram som generalguvernör, borde, som sagdt, hafva gjort hans ekonomiska ställning lysande. Kanske har detta också varit förhållandet — till en tid. Men af åtskilligt att döma ha Hastfers affärer icke varit så synnerligen goda vid hans död. Han hade nämligen då till riksbanken en skuld af icke mindre än 20,000 dukater, en för den tiden ofantlig summa. Flere af hans och hans hustrus egendomar voro därför ock intecknade. Det ser dock ut, som han kommit i dessa vidlyftigheter icke genom ett slösande lefnadssätt,[4] utan genom en allt för stor hjelpsamhet. Han var nämligen i borgen för åt-

ansökning så mycket nådigare upptagit och förmärkt hafve, som hos Oss uti en serdeles nådig åtanka beror den trogne devotion och zele samt de ansenlige tjenster, som merbemälte Wår Råd fast vid alle förefallne tillfällen till vårt nådige nöje vist och betygat hafver; Ty vele Wi uti nåder här med och i kraft af detta vårt öppne bref både upphäfva alla de efterräkningar, som vid bemälte byten för det som här tills kan vara passerat och i anledning deraf göras kunne, som ock honom Wår Råd och General Gouverneuren och dess arfvingar för alla deraf flytande gravationer, ehvad namn de hafva kunna, nu och i tillkommande tider att befria och förskona, allenast det, som härtills kan befinnas vara skedt, hädan efter rättas. Och anbelangande de under Möllerö gård hörande och Herr Rådet och General Gouvernören tillkommande gods, som äre indelte, så låte Wi nu tillika vårt bref derom till Kammar-Kollegium afgå, som lärer inrymma honom till vederlag så mycket i Lifland, som kan deremot svara, och däröfver ett formelt byte upprätta. Hvilket alle som vederbör, och särdeles vårt Kammar-Kollegium, Stats-Contoir med flere andre, som detta angår, hafve att ställa sig till hörsam efterrättelse, och icke göra eller tillstädja häremot något i ringaste måtto.» Riksregistr. $^4/_7$ 1687.

[1] Biographica.

[2] Dessa båda sistnämnda gods ligga liksom Vibyholm i Södermanland.

[3] Se det bref, hvari hon uppgifver kronans skulder till sin förste man. Biographica.

[4] Såsom t. ex. Gadebusch uppgifver.

skilliga personer, som haft eller hade affärer att uppgöra med reduktionen. Han synes ock hafva gifvit flera af dem stora penningeförsträckningar. Kanske var det i följd af dessa invecklade affärer, som han af konungen vid ett par tillfällen måste mottaga stora presenter. Så skall han t. ex. 1685 af konungen fått i nyårsgåfva 1,000 lod silfver, och 1691, när läkarne rådde honom att söka vid de varma baden återvinna sin helsa, berättas han af konungen hafva fått 5 eller 10,000 rdr sp. som hjelp till denna resa.[1]

Vare härmed huru som helst, så finnas dock en mängd vitnesbörd om att Hastfer i högsta grad åtnjöt sin konungs förtroende och vänskap samt att Karl XI haft höga tankar om hans duglighet och användbarhet i offentliga värf. Om konungens förtroende och vänskap till honom vittnar icke blott tonen i hans bref till Hastfer, utan äfven många andra omständigheter. Så t. ex. brukade konungen långa tider tillbringa aftnarne tillsammans med sin gardes-öfverste, hvilket 1684 väckte både uppseende och afund.

Att Hastfer var en duglig officer, visade han i skånska fälttåget, de befordringar han härunder fick köpte han med sitt blod. I åtta år eller till 1686 var han chef för gardet, utan att få någon befordran, men denna skulle sedan gå så mycket raskare. Under de följande fyra åren steg han nämligen med en nästan exempellös hastighet från den ena värdigheten till den andra. Den 9 februari 1686 vardt han omedelbart, med förbigående af generalmajorsgraden, utnämnd till general-löjtnant af infanteriet, och dagen därpå till guvernör öfver »det kungliga hertigdömet Livland och staden Riga.»[2] Och ehuru han icke fick namnet, så var han dock i verkligheten generalguvernör öfver nämnda provins.[3] Karl XI:s forne guvernör, riksrådet och fältmarskalken Christer Horn, hade ända till Hastfers utnämning varit generalguvernör, men han hade nu blifvit pensionerad. Detta skedde väl till en viss grad för hans ålder och bräcklighets skuld, men kanske ännu mera därför, att han icke ansågs vara detta

[1] Fryxell, XX, s. 60.

[2] Chefskapet för gardet och drabanterna behöll han till den 8 maj 1686, då Bernhard v. Liewen utnämndes till hans efterträdare. Riksregistr.

[3] Jag kan ej bestämdt afgöra, om Fryxells uppgift är riktig, nämligen att »de nya gunstlingarne» efter Klas Flemings död hos konungen genomdrifvit Hastfers aflägsnande till Livland för att skingra det gamla Flemingska partiet eller reduktionspartiet. Mycket synes mig dock tala mot detta, likaså ock att Hastfer prutat emot denna utnämning.

höga och vigtiga ämbete vuxen. Åtminstone i konungens ögon tyckes han hafva varit för flat eller åtminstone på långt när ej så bestämd och kraftfull, som de genom reduktionen uppkomna svåra förhållandena kräfde. Men om Christer Horn i Karl XI:s ögon varit för slapp, så ansågo Livländarne åter honom för hänsynslös. De beskylde honom för utpressningar visserligen icke för sin egen skuld, men för kronans. För att skaffa en nyss öfverskickad bataljon fotfolk underhåll hade Horn nämligen måst fördela densamma på provinsen. Detsamma hade han ock gjort med omkostnaden för en legation till Moskva. Och dessutom hade han vågat förändra munderingen för ryttarne under adelsfanan. Detta kallades af ridderskapet utpressningar, emedan Horn, utan att först inhämta ridderskapets bifall, hade vidtagit nyssnämnda åtgärder. [1]

Beskyllningen för utpressningar smärtade den gamle och långt ifrån hänsynslöse mannen, som ock till sitt försvar kunde åberopa konungens befallningar. Då Christer Horn kunde få namn om sig att vara egenmäktig och hänsynslös, är det ej underligt, att hans efterträdare Hastfer, hvilkens åliggande det blef att genomföra reduktionen, äfven fick detta namn.

Ehuru Hastfer, såsom redan sagdt är, till en början endast var guvernör, fick han dock uppbära lön som generalguvernör, men icke nog härmed: Horn hade utom sin lön såsom ett särskildt bevis på konungens välvilja åtnjutit ett »beneficium» af 2,000 daler silfvermynt. Vid sitt afsked fick han visserligen pension, men förlorade nyssnämnda beneficium. Hastfer däremot begärde och fick såsom endast guvernör rätt att uppbära detta särskilda anslag. [2]

Det var väl därför att Karl XI ej ansåg sig kunna göra en öfverste omedelbart till general-löjtnant och generalguvernör, som Hastfer icke redan 1686 fick sistnämnda ämbete. Länge skulle han dock ej behöfva vänta på detsamma. Enligt någras utsago skall han den 20 januari året därpå ha blifvit utnämnd till generalguvernör i Livland. Jag har dock mina skäl att betvifla detta. Ingen fullmakt på detta ämbete har jag lyckats

[1] Gadebusch, Livländische Jahrbücher, III, 2, s. 342.

[2] Jag har ej sett någon annan uppgift på Hastfers lön som generalguvernör, än hvad Karl XI skrifver i sin »vocation» till hans efterträdare Erik Dahlberg. Denne lofvas därvid samma lön som Hastfer haft. Af Dahlbergs egenhändiga anteckningar ses, att hans lön som generalguvernör i Livland var i rundt tal 15,000 d. smt eller 30,000 kronor, myntvärdets fall oberäknadt. Om Dahlberg häri inräknar Hastfers »beneficium», känner jag ej.

upptäcka. Däremot fick han nämnda dag ett annat ämbete eller »den högsta värdigheten inom hela Wårt Rike». Ty den 20 januari utnämnde Karl XI sex nya kongl. råd. Desse skulle »i rådet intaga deras rum och säten» i följande ordning: Johan Sperling, Nils Bielke, Robert Lichtone, Jakob Johan Hastfer, Erik Lindsköld och Axel Stålarm. I kallelse-brefvet till kungligt råd bär Hastfer titeln af guvernör, ej af generalguvernör. Däremot kallas han en tid efter verkligen för generalguvernör.

Upphöjelserna till kongl. råd och generalguvernör skulle ej blifva de enda under 1687. Den 10 december detta år upphöjde Karl XI till grefvar följande kungliga råd och friherrar: fältmarskalken Ascheberg, amiral-generalen Hans Wachtmeister, guvernören öfver enkedrottningens lifgeding och underhålls-länder, kammarrådet Carl Gyllenstierna, presidenten öfver hofrätten uti storfurstendömet Finland, general-löjtnanten af kavalleriet Robert Lichtone, öfverståthållaren och general-löjtnanten Kristofer Gyllenstierna, generalguvernören och generallöjtnanten af infanteriet Jakob Johan Hastfer samt presidenten Axel Stålarm. Det var således i sällskap med sin forne chef Hastfer inträdde i grefvarnes klass — dagen innan han fylde 40 år.[1]

Och dock skulle knappt två år förgå, innan general-löjtnanten Hastfer omedelbart befordrades till fältmarskalk. Icke ens Nils Bielke hade såsom Hastfer fått öfverhoppa två generalsgrader. Jag vet icke heller mer än en, som under Karl XI fick göra detta, men det var också general-majoren och generalfälttygmästaren Erik Dahlberg, som från nämnde grader omedelbart befordrades till fältmarskalk år 1693, således tre år efter Hastfer. Men så hade han också ända till sitt 62:dra år fått vänta på generalmajors fullmakt, och trots de omätliga tjenster han gjort Sveriges rike, länge förblifvit obefordrad. Med honom kan Hastfer icke i förtjenster och än mindre i begåfning jämföras; ty Erik Dahlberg var ett mångsidigt och äkta samt verkligt skapande snille. — Det ter sig också egendomligt, då man i general-löjtnanten eller fältmarskalken Hastfers bref läser om »öfversten» eller »generalmajoren Dahlberg». När den sistnämnde ledde öfvergången öfver Bält, hade Hastfer nyss fylt 10 år.

[1] Äfven Nils Bielke uppgifves ha blifvit grefve samma dag. Hans namn förekommer visserligen ej i registraturet, men ett koncept i sköldebrefkonceptsamlingen i Riksarkivet har denna datering, ehuru en anteckning på detsamma angifver den *12 december*.

* * *

»Knappt finnes», säger Fryxell, »exempel på någon svensk man, som i senare tider gjort en hastigare lycka». Hastfers snabba befordringar väckte ock mycken afund, och kanske var denna afund första orsaken till att han fick så många ovänner. Desse ökades naturligtvis ännu mera, då han blef en af envåldets mest nitiske främjare och ett af reduktionens kraftigaste verktyg. Det som ytterligare ökade oviljan och bitterheten mot honom var, att han mot sina afundsmän och vedersakare troligtvis intog en stolt och utmanande hållning, på samma gång han äfven ofta på ett mindre grannlaga sätt visade dem sitt förakt öfver deras vanmäktiga försök att skada honom. Hans djärfva mod, hans energiska och beslutsamma karakter och starka sjelfkänsla torde ock ha retat många. Detta så mycket mera som han icke såsom »uppkomlingarne» Lindsköld och Gyldenstolpe genom ett fint sätt och utsökt artighet vårdade sig om att dölja sin ringaktning eller dämpa sin utmanande kärfhet. Många hans handlingar kommo härigenom att te sig eller att kännas såsom grofva förolämpningar.

Karl XI:s statshvälfning var en revolution, ehuru omstörtningen gick uppifrån och nedåt i stället för i motsatt riktning. Under alla revolutioner stå partierna skarpt emot hvarandra. Alla lidelser och passioner äro då lössläppta. Efter sitt blinda hat eller partisinne bedöma de handlande och kämpande personerna hvarandra. I Sverige torde kanske aldrig ha funnits så mycket hat i sinnena som under reduktionstidehvarfvet. Det slagna partiet kände sitt nederlag så mycket bittrare, som de äfven kände sin fullständiga vanmakt. Det enda sätt, hvarpå man kunde tillfredsställa sitt hat, var smädelsens, antingen muntligen eller skriftligen, ehuru äfven detta var förenadt med stor fara. Konungens och hans mäns karaktär, verksamhet och bevekelsegrunder blifva af dessa författare eller upptecknare på det skoningslösaste sätt behandlade. De använda allt för ofta lösa påståenden för att kunna vinna någon egentlig tilltro. Fryxell hyser, skulle jag tro, till dessa samtida skriftställares berättelser och omdömen allt för stor tillit.

Hastfer har naturligtvis ej blifvit skonad i dessa skrifter. Därigenom har ock hans karaktär blifvit i hög grad vanstäld. Han var visserligen ingen nobel och än mindre någon älskvärd personlighet, men han var ännu mindre en så dålig person, som man velat göra honom till.

Två af våra förnämsta historieskrifvare äro mycket stränga mot Hastfer. Fryxell uttalar sina förkrossande omdömen om honom under tydlig känsla af förtrytelse och vedervilja[1]. F. F. Carlson begagnar ej på långt när så starka eller stränga ordalag som sin berömde collega, men det sätt hvarpå han uttalar sig om Hastfer ger till känna, att denne för Carlson framstår såsom en osympatisk personlighet[2]. Det är visserligen mycket svårt att djupare tränga in i Hastfers väsen och karaktär, eller med andra ord att närmare lära känna hans personlighet. De bref, man har från honom äro därtill allt för mycket officiella[3]. Några enskilda bref från honom, i hvilka han lägger hela sin personlighet i dagen, har jag ej lyckats påträffa. Jag vill dock så godt jag kan, med de hjälpmedel[4] som stått mig till buds, göra ett försök att teckna grunddragen af hans personlighet. Emedan han framstår klarare, om man sammanställer honom med ett par andra af Karl XI:s män och förtrogne, så torde det tillåtas mig att göra detta; därjämte vill jag på samma gång äfven söka visa den stora öfverensstämmelse, som råder mellan Karl XI:s och Hastfers karaktärer.

Jakob Johan Hastfer hade så väl till sitt yttre som sitt inre väsen flere egenskaper gemensamma med tvenne andra af Karl XI:s män och förtrogne, nämligen Robert Lichtone och Axel Wachtmeister. Alla dessa voro af en reslig eller jättelik växt och en herkulisk kroppsstyrka. Deras kärlek till faran samt deras lysande, ända till öfverdåd gränsande mod och underbara tapperhet påminna oss om de gamle nordiske kämparne och desses bragder. Detta sistnämnda gäller allra mest om Lichtone, som enligt somligas uppfattning till och med skall ha varit den oförvägnaste officer, svenska arméen egde på den tiden.

Dock är det endast en af dem, som ingifver någon större sympati, nämligen Wachtmeister. Denne tyckes hafva varit ej blott en hedersman, utan i grunden till och med en ridderlig personlighet, fastän äfven han icke var fri från en viss råhet. Sistnämnda egenskap fans kanske i högre grad hos Lichtone än hos Hastfer, eller ock framträdde Lichtones råhet mera i öppen

[1] Fryxell, XX, s. 59—62.
[2] A. a. V, s. 162 o. f.
[3] Livonica N:o 216.
[4] I flere af Karl XI:s bref, hvilka äro införda i riksregistraturet, ses, att konungen äfven skrifvit handbref till Hastfer; dessa har jag tyvärr ej lyckats få reda på.

dag i följd af hans häftiga och obändiga lynne, hvilket dock ej hindrade att Lichtone efter åtskilligt att döma var en man af hjerta, detta till och med mera än Wachtmeister. Hastfer däremot tyckes, ehuru han var en man af starka lidelser, ha egt en stor kallblodighet och sjelfbeherskning.

Några studiernas eller idéernas män voro desse tre icke, ej heller voro deras teoretiska kunskaper synnerligen stora. De kunskaper, de egde, hade de förvärfvat i lifvets skola, och här tyckes Hastfer varit den, som förstått att lära mest. De voro alla praktiske män med skarpt öga för sina egna intressen och fördelar, ehuru på mycket olika sätt. I politiken voro de hvad som i våra dagar kallas realpolitiker, Wachtmeister detta dock efter 1682 mer i teorien än praktiken. — Alla tre uppnådde de högsta värdigheter som svenska undersåtar kunde vinna. De hade ock sträfvat härefter, om ock med olika ifver och af olika motiv. Wachtmeister var den minst ärelystne. Sina höga värdigheter tyckes han egentligen ha värderat för de fördelar de beredde honom, ehuru han lika litet som sin broder Hans sökte skaffa sig sådana på otillbörligt sätt. I det politiska lifvet deltog Axel Wachtmeister föga efter nyssnämnda år; hans ärelystnad tyckes hufvudsakligen ha gått ut på att vara sin konungs närmaste och förtroligaste vän, hvilket han ock var i 19 år eller så länge konungen lefde. I lynne och lefnadssätt rådde ock mycken öfverensstämmelse dem emellan. I konungens öfverdådiga ridter var Wachtmeister den vanliga stallbrodern. »Ensamma eller i mindre sällskap såg man dem likasom ett par ostyriga gossar rycka och skuffa hvarandra fram och tillbaka»[1].

Lichtone och Hastfer voro ock understundom med om samt roade af dylika saker, men för dem voro dessa mera medel och mindre mål än för Wachtmeister, ty både Lichtone och Hastfer hade en djärf och stor, om än också icke hög ärelystnad.

Att komma fram i verlden var för dessa handlingskraftige män ett verkligt behof. Medgifvas må ock, att de tyckas ha haft sin lust och fröjd åt det arbete deras offentliga verksamhet kräfde. Därtill bidrog ock, att de älskade makten för maktens skull, hvilket i hög grad gäller om dem bägge, men i synnerhet om Hastfer.

I intellektuel begäfning var Axel Wachtmeister minst, Hastfer åter den rikast utrustade af desse tre män. Den sist-

[1] Fryxell, XX, s. 52—59.

nämnde hade nämligen ett skarpt och klart förstånd, åtminstone inom en viss sfer, samt stor fyndighet och en djärf slughet, hvarmed han ofta öfverraskade sina motståndare. Så väl härigenom som ock därför att han mer än Lichtone förstod att beherska sitt häftiga lynne, uppnådde han säkrare och fullständigare än denne sitt mål. Det är dock högst osäkert om Hastfers intelligens var så stor eller af en sådan art, att han i ledningen af rikets styrelse skulle ha tett sig såsom en verklig statsman. Det säges, att Karl XI 1688 varit betänkt på att, med förbigående af den i vapen grånade fältmarskalken Ascheberg eller af den öfver hela Europa berömde Nils Bielke, utnämna Hastfer till riksmarsk[1]. Att detta skulle ha varit en orättvis utnämning, om man ser på de båda förstnämndes verkligt erkändt öfverlägsna militära förtjenster, torde få anses för sjelfklart. De hade visat sig i hög grad skicklige att föra högre befäl, hvilket Hastfer aldrig kom att få göra, ehuru han likväl vardt fältmarskalk. Om hans militäriska begåfning var af högre slag, är därföre ock svårt att veta. I ett afseende torde dock Hastfer varit passande till riksmarsk och detta till och med i högre grad än Ascheberg och Bielke. Till riksmarskens åligganden hörde ju äfven att vara hvad vi nu kalla krigsminister, och som högste ledaren af försvarsväsendet måste han, åtminstone på Karl XI:s tid, vara en organisatorisk och administrativ talent. Och detta var Hastfer, hans verksamhet i Livland synes mig vittna därom[2].

Det förefaller också, som om han under denna sin verksamhet icke endast verkstält andras tankar och idéer, utan äfven sjelf varit i stånd att uppgöra sådana. Hastfer har varit och är mycket hatad af livländarne. Men de borde komma ihåg, att det var han som egentligen ledde omorganisationen af Livlands förvaltning, som varit i oordning, allt sedan Magnus Gabriel De la Gardie äfven där åstadkom förvirring och oreda. Det lyckades Hastfers kraftfulla personlighet att åter bringa reda och ordning i förvaltningen samt att inom densamma åstadkomma en väl behöflig omorganisation. Sjelfve Richter, som

[1] Fryxell, XX, s. 60.

[2] Detta erkänner ock Gadebusch, som annars är mycket sträng mot Hastfer. Han säger nämligen om honom: »Det kan icke förnekas, att denne herre måste ha haft stora gåfvor; ty ur hans handlingar framlysa insigt, behändighet och ordning och detta till och med i hans våldsgerningar. Därtill vinnlade han sig i början om en ovanlig oegennytta, en sträng rätttrådighet». B. III, 2, s. 403.

icke är någon synnerlig vän af Sverige eller svenska väldet, säger dock om den svenska förvaltningen, att »man icke kan förneka den sinne för ordning, men också icke fritaga den för en pinsam — *peinlichen* — och nästan till hårdhet gränsande punktlighet[1]. Emellertid är det så godt som under denna förvaltnings former Livländarne lefvat till våra dagar. Det var ock genom Svenskarne, som Livländarne först fingo och egentligen lärde sig förstå nyttan af en väl ordnad förvaltning. Att de hade en sådan och att de dymedelst fingo tillfälle att lära sig densammas former, lände dem sedan mycket till godo äfven utom Livland. En af de omständigheter, som bidrogo till att skaffa Tyskarne i Östersjöprovinserna ett så stort inflytande på Rysslands förvaltning, är just att söka i den politiska uppfostran de fått genom den svenska förvaltningen. Att denna blef sådan den blef, är i icke ringa mån Hastfers förtjenst. Han bildade ock en duglig ämbetsmannakår i Livland.

Af hvad jag dragit fram om Hastfer torde framgå, att Fryxells omdöme att »Karl XI icke hade någon heder af denne gunstling»[2] är alltför orättvist. Ännu orättvisare förefalla följande beskyllningar af honom: »Nästan alla samtida, ehuru i öfrigt af olika åsigter, beskrifva Hastfer som en föraktlig och dålig menniska; icke blott okunnig, utan ock hatande kunskaper; därjämte falsk, elak och egennyttig, så att han å ena sidan tog mutor af hvem som hälst och å den andra utsög underlydande krigsbefäl och soldater.» Dessutom skall han hafva varit fallen för stämplingar, men saknat förmåga att sjelf uppgöra planer därtill, utan därvid tagit råd af Olivekrantz, som fördenskull ock kallades »*la tête des ignorants*». Jag känner ej, ur hvilka källor Fryxell hemtat dessa skarpa omdömen. Några af dem tror jag mig ock kunna vederlägga.

Att Hastfer icke haft tillfälle att idka studier, är högst antagligt, men om han också på teoretisk väg icke inhemtat några större kunskaper, så vittna dock hans verksamhet och hans bref om, att han hört till de naturer, som lära mycket och väl i erfarenhetens skola, hvilket ju understundom kan ersätta kunskaper vunna genom studier. Att han hatat kunskaper, är en

[1] Se A. v. Richter, »Geschichte der dem russichen Kaiserthum einverleibten deutschen Ostseeprovinzen» II. 2. »Geschichte Liv- und Estlands unter schwedischer Herrschaft», s. 21.
[2] XX, s. 60.

uppenbar osanning. En, som det gör, visar ej en sådan nitälskan och intresse för undervisningsväsendet som Hastfer. Det svenska universitetet i Livland, liksom undervisningsanstalterna i allmänhet därstädes, hade i Hastfer icke blott en mäktig, utan ock en verklig vän och gynnare. Ingen vetenskapsman kan i varmare ordalag erkänna en akademis nytta och betydelse än Hastfer gjorde i bref till sin kunglige herre. [1]

Jag tror ej att Hastfer kan få namn af att ha varit hvad man kallar en from man, men att han varit af ett religiöst sinne och haft ögat öppet för religionens vigt och betydelse, är säkert. Det framgår tydligt af detta bref, i hvilket han skrifver: »Jag kan i ödmjukhet försäkra, att i Sverige stallen och här — krogarne äro bättre bygda än kyrkorna och *die Gotteshäuser* på många orter i Livland. Redan förlidet år, vid den resa jag då gjorde genom landet, märkte jag detta med förvåning och suckan». [2] Han var härvid icke heller blind för de faror, som genom gudstjenstens och kyrkornas försummande och vanvårdande kunde hota den lutherska religionen i Livland. Han fruktade för, att den i grannlandet Polen herskande katolska kyrkan skulle locka de livländska bönderna till sig. Under svenska väldet vardt dock ej den katolska kyrkan farlig för lutherska läran i Livland, men i våra dagar har den grekiska kyrkan blifvit det. Hade Livlands adel, sedan den kom under Ryssland, lika mycket vårdat sig om den lutherska kyrkan och böndernas religiösa uppfostran som Hastfer, så skulle den lutherska kyrkan nu stödjas ej blott af Tyskarne i Livland, utan äfven af Ester och Letter. Det länder Hastfer till heder, att han icke blott ville hålla kyrkorna i anständigt skick, utan ännu mer att han med allt sitt inflytande sökte befordra bibelns öfversättande på estniska och lettiska språken, samt att han fordrade, att socken-presterna skulle kunna predika på böndernas språk. Icke heller tyckes han hafva varit så hård och elak, som man velat påstå. Om han det varit, skulle han ej hos konungen »intercederat» för de stackars fattiga fader- och moderlösa barn, hvilka endast genom »konungens kända mildhet» och godhet kunde få något »soulage-

[1] »Was aber die Academie vor herrlichen Nutzen geben würde, ist unnöthig weitläufftig anzuführen. Gewiss ist es, dass der Adel nicht capable ist seine kinder auf auswärtige hohe Schulen zu senden, dadurch mauch herrlich ingenium, welches sonst dem publico nützlich würde dienen können, zurükke gesetzet werden muss, welches auf einer Universität im lande mit besserer commodität und weit geringern kosten könte gehalten werden.» 1687 $^{13}/_{10}$.

[2] $^{10}/_{10}$ 1687. Liv. 216.

ment.»[1] Den omständigheten, att dessa barn tillhörde livländska adelsslägter, förminskar väl icke värdet af denna intercession. Till förmån för den livländska adeln har han också »intercederat» hos konungen, och det i varma och behjertansvärda ordalag, för att söka förekomma den ruin, som hotade densamma genom reduktionen.[2] Han hade kanske gått emellan ännu mera, om adeln ej varit så gränslöst halsstarrig och oresonlig.

Fryxell beskyller honom äfven för stor egennytta, påstående, att han till och med tagit mutor, och detta icke blott af sina underordnade, utan ock af Frankrike. Han stöder dessa sina påståenden på Patkulls skrifter samt på kopior af Bengt Oxenstjernas bref. Dessa källors pålitlighet kan dock ej sägas vara oomtvistad, allra minst de, som härflyta från Patkull, på hvilken Macaulays omdöme om lord Wharton kan tillämpas, eller att »han var den kallblodigaste, den uppfinningsrikaste och den omständligaste af sin tids lögnare», ty få äro i sina uppgifter så bevisligen osannfärdiga som Patkull. Omöjligt är dock icke, att Hastfer begagnat sin inflytelserika ställning att skaffa sig ökade inkomster under form af mer eller mindre frivilliga eller »hederliga» presenter. Detta lyte var dock, som bekant, mycket vanligt bland den tidens högt uppsatte och inflytelserike personer, icke blott i Sverige, utan äfven i det öfriga Europa. Af Karl XI:s närmaste omgifning var det väl knappast några andra än bröderna Wachtmeister, som voro fria från detta fel.

Något bevis på denna egennytta hos Hastfer har jag icke funnit. Ett bref är dock egnadt att gifva näring åt deras misstankar, som vilja tyda allt till det värsta. På sommaren 1687, när Hastfer från Stockholm återkom till Riga, visade nyssnämnda stad generalguvernören den »oförmodade affectionen» att förära honom ett vackert spann. I ett bref underrättade Hastfer konungen om, att han mottagit denna präktiga present och detta i ordalag, som tydligt visa, att han var högligen förtjust öfver en sådan gåfva, och att han på allt sätt söker öfvertyga konungen om nyttan och nödvändigheten af att mottaga densamma, och detta ej blott för honom sjelf, utan äfven för konungen. Helt naivt skrifver han, att han tror sig vara försäkrad om, att ko-

---

[1] $^{13}/_{10}$ 1687. Liv. 216.

[2] Hastfers memorial $^{19}/_{4}$ 1687 5:te punkten. Dessutom flere andra bref. Liv. 216. Detta, liksom Hastfers förhållande till ridderskapet i allmänhet, skall jag närmare utveckla, när jag kommer att skildra Hastfer såsom generalguvernör.

nungen gerna unnade honom i hans rättskaffens skötande af sitt ämbete några *små fördelar af detsamma*, då det kunde ske utan åsidosättande af H. M:ts tjenst och intresse. Han tog sig därför den friheten att för konungen berömma den oförmodade affection, som denna goda stad hyste mot honom genom att gifva honom detta spann. Han hade visserligen haft något betänkande att mottaga detsamma, men emedan det erbjöds i stadens namn, och alltså med rådets och borgerskapets bifall, hade han icke kunnat neka att mottaga ett sådant bevis på stadens och borgerskapets goda affection, detta så mycket mindre som mottagandet icke var förbundet med några biafsigter. Hästarne voro »*recht gut*», hvilket han öppet och *freudement* bekände för H. M:t. De skulle därför ock komma honom såsom generalguvernör väl till pass under de högtidligheter, som i september skulle ega rum i Riga i och för ständernas hyllning. Han skulle därvid som konungens representant med dem göra *eine bessere parade* och därigenom få större respekt och vinna »*grössern lustre*» hos främmande nationer. H. M:t borde icke onådigt upptaga detta, utan fortfarande hysa om honom den nådiga tanken, att han i alla sina actioner med underdånigaste uppriktighet skulle söka främja H. M:ts intressen och dö såsom H. M:ts underdånigaste och hörsammaste tjenare. [1]

Detta är, som sagdt, det enda tecken jag funnit, som skulle kunna uttydas såsom bevis på, att Hastfer missbrukat sin ställning för egennyttiga ändamål. Om han härför behöfver anföra något till sitt försvar, så kan han äfven det. Hans kunglige herres och väns svar på nyssnämnda bref om mottagandet af spannet var: »Alltså låte Wi jämväl Oss i nåder väl behaga hvad I uti den andre Edre skrifvelser förmäle om en present spann hästar, som staden Riga vid Eder ankomst gjort hafver till den förestående hyllningen.» [2]

Huru delade tankarna än kunna vara om Hastfer i afseende på hufvudets och hjertats egenskaper, så torde dock större enstämmighet råda i afseende på uppfattningen af hans karaktär, åtminstone af sjelfva grunddragen i densamma. Till dessa hörde visserligen hvarken ädelhet eller verklig högsinthet, men lika litet skulle jag tro egentlig hårdhet och än mindre låghet eller falskhet, ehuru Fryxell vill påbörda honom sistnämnda lyte.

[1] Hastfer till konungen $^{25}/_{7}$ 1687. Liv. 216.
[2] Konungen till Hastfer d. $^{17}/_{8}$ 1687. Riksreg.

Hans bref till konungen bära snart sagdt allt igenom prägeln af uppriktighet och frimodighet, något exempel på kryperi har jag ej i dem lyckats uppspåra. Man får af dem det intrycket, att han visste sig stå väl hos sin konung och att ha rättighet att säga och göra åtskilligt, som Karl XI icke tillät en och hvar att säga och göra. Häröfver visar han sig dock aldrig öfvermodig, däremot så mycket mer som en tillgifven, trogen och nitisk tjenare, och detta, såsom jag redan förut påpekat, icke lik en som slafviskt lyder, utan som en, hvilken både sjelf oftast förstår, huru han bör handla och därefter ock ger sin kunglige herre råd, på samma gång han ställer sig konungens nådiga vilja och befallning till noggrann efterrättelse, när detta kategoriskt förständigas honom. Grunddragen i hans karakter voro, synes det mig, en ovanlig fasthet och styrka. Om än icke hans hjerta var af guld, så var dock hans vilja af järn, och detta af lika så gedigen halt, som hans kungliga herres. Icke endast på slagfälten, utan äfven som militärisk organisatör och civil administratör visade han sig ega en uthållande kraft och energi. Det var dessa egenskaper, som i förening med hans kärlek till faran och hans okufliga mod i slagtningarnes hvimmel egentligen fäste Karl XI:s uppmärksamhet vid honom och därigenom ock vållade hans framgång i lifvet. Han ville helst gå rakt på sitt mål, utan att därvid rygga tillbaka för de svårigheter som ställde sig i hans väg. Fasta och bestämda former älskade han lika mycket, som han hatade lösliga och obestämda sådana. Icke häller fann han mycket behag i långvarigt diskuterande, isynnerhet om ej detta ledde till något praktiskt resultat. Detta sammanhängde med, att han, såsom redan sagdt är, framför allt var en praktisk man och en handlingens man.

Att en sådan kraftkarl i sitt handlingssätt kunde öfvergå till hänsynslöshet eller rent af brutalitet, om förhållandena tvingade honom därtill, är naturligt. Detta så mycket mer, som det hör till män af hans karaktär, att de ha starka sympatier och än starkare antipatier, samt att de lika litet glömma förolämpningar, som de lemna verkliga eller förmenta oförrätter ohämnade. Att han varit sådan i enskilda lifvet, håller jag för högst troligt, men att han i det offentliga lifvet i allmänhet gjort sig skyldig till hänsynslöshet, brutalitet eller förföljelse af hämnd, betviflar jag, till dess man härpå framlägger andra bevis än lösa påståenden eller hatfulla utgjutelser.

I ett par af de bref,[1] där han redogör för förhandlinga på landtdagen 1687, yttrar han sig om livländska ridderska icke blott utan bitterhet och ovilja, utan rekommenderar t. o. flera af deras önskningar till konungens bifall. Han omnäm visserligen att ridderskapet i början hade inryckt i sina bes *eine und andere stükke, die impertinent waren*,[2] men han sö icke ställa ridderskapets handlingssätt i någon dålig dager, mindre att göra konungen ogynsamt stämd mot detsamma. M långt mera skäl kan man säga, att han vill åstadkomma m satsen, hvilket jag en annan gång skall utförligare framställa.

Hvad själfva reduktionen angår, vill jag nu endast näm att han hos konungen var en nitisk befordrare af »de perpet ella arrendena»; samt vidare att han, ehuru han offentligen landtdagen låtsade sig vara motståndare till livländska adel begäran, att den måtte blifva förskonad från 1685 och fö jande års »reducirten intraden», så sökte han dock i bevekand ordalag få konungen att bifalla denna ridderskapets önskan. Af samma bref framgår ock, att han fått befallning att vid exekutionen af *sothaner intraden mit allem nachdrück verfahren*, men han vill nu uppskjuta exekutionen, till dess konungens svar på hans förord till ridderskapets nyssnämnda begäran kommit. Men skulle han sätta exekutionen i verket, så anser han att denna måste inskränkas till de ..., då den kan tjena »zur reellen eintreibung». Den hårdaste fo...stisk af exekution eller utpressandet af den yttersta skärfven afrå... ...an.[3]

Af detta och af hvad ...g nyss förut framfört torde framgå, att man betydligt öfverdrifvit hans hänsynslöshet. Dock finner jag det icke underligt, om han för mången framstår såsom en hänsynslös person, och att man skall kunna bevisa, att han varit det, åtminstone i enskilda fall. Hänsynslöshet tillhörde den tidens statskonst och icke minst Karl XI:s. Partierna stodo ju under denne konungs regering skarpt emot hvarandra och för kompromisser hade intetdera partiet riktig smak. Hänsynslösheten hos det segrande partiet var lika stor som de besegrades hat var djupt och glödande. — I ett bref framstår ock Ha...er ytterst hänsynslös eller rent af cynisk, och det är, då han talar om den kontribution, han fått adeln att bevilja på landtdagen

[1] $^{21}/_{9}$ 1687. Liv. 216.
[2] $^{13}/_{10}$ 1687. Liv. 216.
[3] $^{10}/_{10}$ 1687. Liv. 216.

1687. Jag har dock icke sett, att han blifvit klandrad för sitt tillvägagående vid detta tillfälle; troligen har det häller icke varit bekant.

En nutidens läsare kan icke annat än känna sig oangenämt berörd, när han i detta bref får se Hastfers ända till förakt gränsande uppfattning af en representations befogenheter och rättigheter. Om landtdagen yttrar han bland annat så här: »emedan den sysselsätter sig med så mycket resonnerande, så har jag också icke velat låta den bortgå utan kontribution, och därföre, ehuru jag icke i detta fall fått befallning af Eders Maj:t att begära en bevillning i penningar till fortifikationsbyggnader, har jag dock tagit tillfället i akt att föreslå dem en sådan, på det att äfven därigenom lusten hos dem att ofta fordra en sådan här landtdag destoförr måtte förgå.» [1] Hastfer skrifver ock, att det af gamla landtdagsbeslut framgår, att ridderskapet aldrig förr gifvit en så stor bevillning. Genom sitt yttrande om landtdagen och kontributionen framstår Hastfer såsom enväldets trogne och nitiske främjare och tjenare, men yttranden i samma bref visa, att han ej i lika mån var främjare af reduktionen. Samme man, som fordrar kontribution hufvudsakligen för att förtaga ridderskapet lusten att ofta begära landtdags sammankallande, och i sitt bref berömmer sig häraf, lägger sig dock i samma bref ut för fältmarskalken grefve af reduktionen. Detta bör man komma i håg för att såsom militär honom. Den, som icke haft försyn för Svea rikes råd, hvilken korparation dock fans redan på den tid, då biskop Albrecht I och svärdsriddarne ansträngde sig för att eröfra Livland och Estland, och den, som icke haft försyn för Sveriges rikes ridderskap och adel, ehuru desamma bland sig haft en så lång rad af store män, till hvilka Livlands ridderskap och adel icke i aflägsen mån kan framvisa några jämlikar, den som icke har respekterat dessa båda korporationer, den kunde för öfrigt icke häller hysa någon djupare eller högre respekt för Livlands landtdag, fastän denna bestod af idel stolte adelsmän.

* *
*

För att med rättvisa bedöma Hastfer i hans förhållande till Livländarne och reduktionen må man icke underlåta att göra klart för sig, hurudane Livländarne i allmänhet och deras adel

[1] 10/10 1687. Liv. 216.

isynnerhet voro till sitt skaplynne. Både Fryxell och Carlson hafva i detta afseende varit allt för mycket öfverseende.

Tyskarne i Östersjöprovinserna utgöra en synnerligen stark, kraftfull och dugtig race. Om de det icke hade varit, skulle de för länge sedan dukat under för de många svårigheter, de haft att kämpa med. Denna kamp har ock satt sin prägel på dem och i väsentlig mån bidragit att utveckla deras både goda och dåliga egenskaper.

Deras begåfning ligger hufvudsakligen åt det praktiska. I förmåga att hvar som helst taga sig fram eller i sjelfva »behändigheten» att se sina egna intressen till godo, ega de samma egenskaper, som vi Svenskar med eller utan skäl pläga tillägga »småländingen», dock förefinnas dessa egenskaper i större mått och i högre grad hos Livländarne. Öfverallt där desse hafva uppträdt — och under 1600-talet finner man Livländare i nästan alla land och på nästan alla slagfält — hafva de utvecklat en förvånansvärd, om än just icke beundransvärd, seghet, energi och förslagenhet och detta oftast i förening med stor duglighet. Öfver allt hafva de förstått att taga sig fram, vare sig vid hof eller arméer, i administrationen eller i de praktiska yrkena. Ingenstädes hafva de dock varit omtyckta, hvarken i Sverige eller Ryssland eller ens i Tyskland; härvid hafva såväl deras bättre som deras sämre egenskaper, ua den kan tjen Till de sistnämnda höra en allt för egoistisk af exekuti om sitt eget jag och sina egna intressen samt en ofta med öfversitteri parad hårdhet eller sträfhet i lynnet. I allmänhet kunna icke älskvärdheten eller hänsynsfullheten sägas höra till deras bättre egenskaper, men väl, såsom nyss antydts, företagsamhet, duglighet, uthållighet, tapperhet samt understundom verklig och äkta mandom.

Det ser nästan ut, som om de praktiska egenskaperna hos dem allt för mycket utvecklats på de öfriga, och särskildt på de finare och ädlare egenskapernas bekostnad. Därigenom tyckes också icke mycket hafva blifvit öfrigt för de idéela intressena och behofven. I detta afseende just äro Est-, Liv- och Kurländarne mycket olika hufvudstammen af det stora tyska folket.

Livländarnes företrädesvis praktiska utveckling och intressen och i följd däraf deras tillbakasättande af det idéela, äro kanske de egentliga orsakerna till att de, liksom deras bröder Est- och Kurländarne, äro så rika på dugliga, men så ytterst fattiga på verkligt stora män. Det är ett egendomligt fenomen, att den

baltiska adeln, som under århundraden innehaft en så gynsam ställning i ekonomiskt hänseende, och detta utan att därigenom förslappas eller förvekligas, knappast har att uppvisa en enda stor man. Detta förefaller så mycket egendomligare, som den under alla tider haft den största frihet att utveckla sig, och åtminstone sedan 1600-talet äfven vidsträckta fält för sin verksamhet, först uti Sverige, sedan uti Ryssland, andra land att förtiga. De yppersta män, som den baltiska adeln från nya tidens början till våra dagar frambragt, äro Walter von Plettenberg, den störste af alla Livlands ordensmästare, Georg von Fahrensbach, och den redan förut omnämnde Hans Wachtmeister d. ä., Johan III:s trogne tjenare. I många afseenden denne lika voro de bekanta svenska fältmarskalkarna Rutger von Ascheberg, Fabian och Otto Wilhelm von Fersen. Ungefär samtidig med desse var Konrad von Rosen, hvilken lärde sig krigskonsten hos Svenskarne, men, sedan han i en duell nedskjutit en förman, öfvergick i fransk tjenst, där han till slut uppsteg till värdigheten af marskalk af Frankrike. Den berömdaste af alla Livländare är kanske den österrikiske fältmarskalken Gideon Ernst v. Laudon, ryktbar för de segrar han vann öfver Fredrik II samt öfver Turkarne.

Äfven i vårt århundrade ha flere Livländare gjort sig bemärkta, såsom generalerna Barclay de Tolly och G. W. von Rosen och fältmarskalken grefve Feodor von Berg. Nyssnämnde Rosen har icke blott såsom militär, utan äfven såsom geografisk skriftställare vunnit ett aktadt namn. Berg åter, som kufvade 1863 års polska uppror, påminner om Hastfer såväl till arten af sin begåfning som till sin duglighet och karaktär. Han har ock liksom Hastfer blifvit icke endast strängt, utan till och med orättvist bedömd. Utom desse skulle flere kunna uppräknas, men de nämnde synas vara de märkligaste och mest representativa. Alla voro de dugliga män, men icke kunna de kallas för stora män, utom möjligen Plettenberg och Laudon, hvilka äfven såsom karaktärer stodo högt. I detta afseende torde de stå långt öfver Patkul, som en af Livlands anseddare historieskrifvare kallar för »Östersjöprovinsernas kanske störste karaktär.» [1]

Det enda verkliga snille, som de tyska Östersjöprovinserna frambragt, har icke utgått ur adeln, utan ur borgarståndet — nämligen generalen grefve Totleben, Sebastopols berömde försvarare och Plewnas eröfrare. För öfrigt gäller det om den

[1] A. v. Richter: II, 2, s. 312.

livländska medelklassen liksom om adeln, att den frambragt många dugliga män, men intet egentligt snille. Som bekant voro Palmstruch, svenska riksbankens upphofsman, och Rademacher, grundläggaren af Eskilstuna järnmanufakturverk, Livländare.

Alla dessa voro krigets, administrationens eller de praktiska yrkenas män. Men dugliga män inom vetenskapen saknas icke heller alldeles, enkannerligen gäller detta inom den historiska forskningen.

Men i allmänhet kan man säga, att endast ett svagt skimmer af idealitet hvilar öfver Livlandens folk. Detta gäller i synnerhet om adeln. De brister, som pläga vidlåda aristokratier i allmänhet, återfinnas därföre ock i större mått hos den baltiska adeln än hos någon annan adel inom det germaniska eller romaniska Europa. Feodal-adeln hade sina korståg, sitt riddareväsen och sin poesi. Så godt som allt detta saknade den livländska, ty den religiösa hänförelse, som fans hos de första livländska korsfararne, var ytterst ringa och förflyktigades dessutom snart. Livländarne voro äfven under medeltiden tappre och duglige stridsmän, men något riddareväsen i detta ords högre bemärkelse fans knappast hos dem, ännu mindre någon poesi. Medeltids-adelns skuggsidor funnos i större mått hos den livländska adeln än hos den öfriga vesterländska, och här varade de också längre.

Kanske var detta den förnämsta orsaken till att det lilla skimmer af idealitet, som den egde qvar, alldeles försvann. Ur det öfriga Europas adel framgingo män, som äro sitt folks ära, på samma gång de också kunna sägas hafva främjat sina respektive fäderneslands bästa samt gagnat civilisationen. Ett lysande bevis härpå lemnar t. ex. den svenska adeln. Men lika litet som livländska adeln mäktade frambringa någon Engelbrekts eller Sturarnes eller Gustaf Vasas like, då »Livlanden» behöfde sådane män, lika litet har den frambragt sådana skapande statsmän eller store fältherrar, som vår storhetstid lät födas.

På sätt och vis fortlefde, såsom redan sagdt är, medeltidens politiska och sociala åskådningssätt för länge hos Livländarne. De ha ännu mycket af dess individualism och sociala begrepp qvar, och detta varder kanske en gång deras undergång. Detta i förening med deras skaplynne och flere andra omständigheter gjorde, att de voro svåra att handskas med.

Den livländska adeln var stolt ända till öfvermod, envis ända till trotsighet, dess frihetssinne tålde hvarken någon myndighet öfver sig eller någon sjelfständighet vid sin sida eller under sig. Hvarje regerings försök att tygla dess sjelfsvåld kallade den för egenmäktighet eller förtryck, men dem, som stodo under densamma, ville den hafva rätt att behandla så egenmäktigt som helst. Denna adel, hvilken i sina bref till Karl XI åberopade, att den eröfrat sina länsgods från hedningarna och därför var rättmätig innehafvare af dem, hade dock under århundraden låtit afkomlingarna af nyssnämnda hedningar icke blott såsom lifegna bruka sina förfäders jord, utan därjämte låtit dem lefva i så djupt andligt mörker, att det föga skilde sig från hedendomens. Adeln såg också med högst oblida ögon svenska konungarnes försök att skingra detta andliga mörker eller att sätta skrankor för dess förtryck och godtycke mot de lifegna. Bland samma adel, som så mycket inför Karl XI och Hastfer förde rätten på läpparne, var det ingenting ovanligt att laga domars verkställighet hindrades med våld. Rättvisans tjenare blefvo ofta afvisade med kulor eller blanka vapen, och när generalguvernören i så fall *måste* använda militärmakt för att verkställa en laga dom, då skreks det på förtryck och på våld. Så gjorde t. ex. majoren Benedikt Johan von Berg och hans svägerska, när en dom, som var till förmån för en deras gemensamma qvinliga slägting, skulle sättas i verket. Mot Christer Horn, som då var generalguvernör, vågade major v. Berg framkomma med »injurieuse expressioner» samt t. o. m. klaga inför Karl XI, som dock gillade Horns åtgärder och uttalade sitt stora misshag öfver majorens handlingssätt. [1] Flera dylika fall skulle kunna anföras. För öfrigt fortlefde ännu i slutet af 1600-talet hos den livländska adeln medeltidens gamla bruk att skaffa sig rätt med våld eller att taga sjelfhämnd. Generalmajor G. von Mengdens öfverfall på generalmajor J. Staël von Holstein på öppen landsväg är ett lysande bevis härpå. Mengden ville kalla detta för en duell, men i sjelfva verket var det ett ordentligt öfverfall, som ändade med att Staël vardt dödligt sårad och dog. [2]

Samma adel, som så mycket klagade öfver, att Rigas syndicus, den nyadlade Justus von Palmenberg, tillika fick vara landrichter, och ansåg, att konungen och Hastfer härigenom gjort

[1] Biographica.
[2] Livonica 511.

ingrepp i dess privilegier, ville dock dirigera justitien icke blott i Dorpts hofrätt, utan ock vid de lägre domstolarne. Men vid nämnda rätter visade den sig ytterligt försumlig i sina arbeten och partisk i sin rättskipning. Samma adel, som så förbittrades öfver, att konungen upphöjde så många män ur medelklassen till adelsståndet, brukade ganska ofta genomprygla sina prester och undanhålla dessa en stor del af deras rättmätiga aflöning. På samma gång lät den kyrkorna förfalla, ehuru dessas underhåll dock före reduktionen ålåg den godsegande adeln. Af allt detta torde framgå, att det icke var någon lätt sak att vara styresman i Livland, om man ville taga sitt ämbete på allvar, och under Karl XI:s tid var detta en nödvändighet.

Det enda, som den livländska adeln hade verklig pietet för eller kärlek till, var dess privilegier. Men i dess uppfattning af dessa framträdde på samma gång dess egoism och egennytta i hela sin nakenhet. Allt, som i dessa privilegier var stadgadt till förmån för adeln, var okränkbart, och i det fick intet ingrepp ske, men allt, som i samma privilegier var stadgadt till förmån för stadskorporationerna samt för Sveriges konung eller Sveriges krona och rike, det ville den livländska adeln icke låtsas om, eller också sökte den bortförklara detsamma. När den påmindes därom, vrängde eller förnekade den privilegiernas klara och tydliga ord, eller ock tog den sin tillflykt till de ömkligaste och eländigaste sofismer. Man har sökt göra gällande, att Livländarne haft rätt mot Karl XI, samt att konungen mot dem haft orätt. Jag vill icke förneka, att så är förhållandet i vissa enskilda fall. Reduktionen innebar ju i flere afseenden orättvisor och framför allt stor obillighet. Dock vågar jag påstå, att den formela rätten var på Karl XI:s sida, och i allmänhet äfven den idéela, åtminstone till 1688. Det må äfven tilläggas, att om konungen från denna tid vardt hård och obillig, så var detta hufvudsakligen en följd af livländska adelns egen obillighet, egensinne och trots, hvartill ock från dess sida kommo uppenbara olagligheter. Karl XI:s långmodighet mot Livländarne förefaller långt större än hans orättvisa och obillighet. För konungen gälde det dessutom icke endast, om reduktionen skulle utföras eller icke, utan äfven om det korporationsväsen, som så länge florerat i Livland, och som i väsendtlig mån bidragit till den livländska federativ-statens undergång, skulle få fortfara eller icke. Att Karl XI, som så strängt höll på *salus publica*, icke ville

låta adels- eller stadskorporationerna i Livland behålla sin stora makt, var naturligt. De utgjorde ju nämligen därigenom ett hinder för ett ordnadt samhällsskick, och lågo dessutom beständigt i kif eller processer med hvarandra. De passade ej heller längre för en så modern stat som Karl XI:s Sverige.

Men dessa korporationer voro mäktiga, i synnerhet ridderskapet. Detta så mycket mera, som det icke såsom det svenska var deladt i mot hvarandra fiendtliga klasser, utan var mer homogent än det svenska under Karl XI:s tid. Därtill kom, att det på landtdagarne icke hade att kämpa med tre andra stånd som det svenska hade, utan här var ensamt rådande. I försvaret af hvad detta ridderskap ansåg för eller inbillade sig anse för sina rättigheter, visade det ett mod, en seghet och en energi, som skulle varit värda all aktning, om de ej varit parade med så mycket egensinne, oresonlighet, trots, lögnaktighet och olaglighet.

Man kan säga att alla den livländska adelns bästa egenskaper återfinnas hos Hastfer, men på samma gång äfven några af dess sämre. Han var ju också en född Estländare och som sådan på sätt och vis ben af Livländarnes ben och kött af deras kött. Det förefaller dock, som om Hastfers långvariga vistelse i Sverige vidgat hans politiska och sociala synkrets. Var han hård, hänsynslös och egennyttig, så var han dock detta i mindre grad än den livländska adeln; i allmänhet kanske äfven med mera metod. Han var ock tjenare åt en idé, högre och större, än den, som det livländska ridderskapet tjenade, nämligen Karl XI:s uppfattning af staten och det allmänna. Karl XI:s envälde hade många brister och skuggsidor, men icke blott till sin idé, utan äfven i verkligheten stod det oändligt högre, än hvad det livländska ridderskapet ansåg för det högsta i politiskt och socialt afseende. Karl XI tänkte på Livlands alla innebyggare, den livländska adeln tänkte endast på sig sjelf. En sammanstötning mellan Karl XI, den starke förfäktaren af *salus publica*, och korporationernas försvarare, den livländska adeln, måste ju blifva oundviklig. Denna sammanstötning blef desto häftigare, ju modigare, kraftfullare, uthålligare och mera maktlystna de båda parterna hvar på sitt håll voro. Helst skulle den livländska adeln ha gripit till vapen, om den därigenom haft någon vån om framgång. Men ett uppror skulle hafva varit en dårskap. Utan synnerlig ansträngning skulle Hastfer endast med

de svenska trupper, som stodo i Livland, ha »söndermalat till stoft» hela livländska ridderskapet. För detsamma återstod därför intet annat än att söka draga ut på tiden och genom envishet, halsstarrighet och trots samt genom en så förmånlig uttolkning af privilegierna som möjligt förlänga striden och hindra verkställigheten af reduktionen och reformerna inom kyrkan och administrationen. Men detta var något, som Karl XI hvarken ville eller kunde tåla. Han, som hade krossat den gamla svenska »kungs-adeln», ur hvilken två sådana ätter, som Folkungarne och Vasarne samt så många stora män af världshistorisk betydelse framgått, han kunde icke falla undan för adeln i en eröfrad provins. Och därföre, dock först efter en hos honom ovanlig hofsamhet, tog han i med hårdhandskarne. Verkställaren af hans vilja och befallningar vardt hans vicarius, generalguvernören grefve Hastfer. Att denne liksom konungen varit öfvertygad om rättmätigheten af sitt handlingssätt, har man intet skäl att betvifla. I alla händelser var *hans* handlingssätt mot livländska adeln mer rättmätigt än det sistnämndas var mot konungen och honom.

Gustaf Adolf brukade kalla Åke Tott för sin snöplog, och denne fältmarskalk gick ju också fram som en snöplog genom den kejserliga härens skaror. På slagfältet skulle äfven Hastfer kanske ha blifvit en lika god snöplog som Ake Tott, men omständigheterna tilläto det ej. I stället blef han det i Livland. Men innan jag öfvergår till en skildring af Hastfers verksamhet som generalguvernör, anser jag mig böra gifva en öfversigt öfver Livlands statsrättsliga ställning till Sveriges krona samt af Robert Lichtones uppträdande i detta land.

Strödda meddelanden och aktstycken.

En berättelse om Erik XIV:s besvärliga regemente.

För efterverlden står det tämligen klart, att Erik XIV, när upproret 1568 inträffade, »var mogen för fall», såsom en af de forskare, som noggrannast studerat hans karaktär, uttrycker sig. Samtiden behöfde öfvertygas, allra helst den orsak, som ensam är för oss tillräckligt afgörande, måhända icke då hade genomträngt allas medvetande; konungens sinnessjukdom eller »svaghetstillstånd» omtalades i början icke alls och berördes äfven senare mera i förbigående; den kunde till och med framställas som å Eriks sida uppdiktad eller låtsad. För den mest uppseendeväckande åter af sina illgerningar, för Sturemorden, hade han ju en gång fått tillgift af de målsegande. Utom dessa orsaker fingo därföre äfven andra lof att framdragas, och de hopsamlades också så godt som från alla åren af hans regeringstid. Det måste erkännas att den färgläggning, som därvid användes, ofta var för stark och att vederbörande icke aktade för rof att begagna sig af de lösaste och vildaste rykten. Framställningen växlade för öfrigt allt efter ändamålet och publiken; den var en annan, när det blott gälde att rättfärdiga uppresningen och skilja konungen från regeringen, och när det var fråga om att få honom skild äfven från friheten. Hvilken möda man nedlagt på uppställandet af dessa anklagelser, därom tala ännu bevarade skriftliga vittnesbörd, och det synes vara höjdt öfver allt tvifvel, att Johan personligen lade hand därvid, alltför nitiskt till och med för hans eget goda rykte. Huruvida alla ändringar och rättelser i de utkast eller koncept, som ännu finnas qvar, äro att föra tillbaka till honom, kan måhända blifva svårt att afgöra. Huru han för sina syften bearbetade den digraste anklagelseskriften, den som utgick från 1569 års riksdag under titel af »Sann och rättmätig orsak» etc., därpå har öfvertygande bevis anförts (jfr Klemming, »Ur en antecknares samlingar», s. 55).

Äldst bland de mot brodren riktade manifesten är tvifvelsutan det, som Hogenskild Bielke bevarat i sina afskriftsamlingar (Uppsala universitets bibliotek). Det är dateradt Vadstena, men saknar i öfrigt tidsbestämning; Johan kallar sig emellertid endast arffurste och hertig

till Finland, och det tillhör sålunda upprorets tidigaste skede. Som besittningstagandet af Vadstena, Stägeborgs och Leckö slott äfven omtalas, torde det kunna hänföras till början af augusti 1568. Sjelfva akten, som har formen af ett öppet bref, är stäld till ständerna i Vestmanland och Vesterås stift och innehåller en uppmaning till dem att hjelpa hertigarne, motiverad af 14 anklagelsepunkter mot Erik, hvilka tillspetsas i beskyllningen, att han velat förderfva sina bröder, meniga Sveriges adel och alla dess trogna inbyggare. Behandlingen af hertig Johan från början och till det sista samt underhandlingen om hans gemåls utlemnande till Ryssland, Sturemorden och hatet mot Sveriges gamla adel, afvisandet af främmande furstars hjelp och särskildt den polska konungens bemedling, konung Eriks giftermål med sin frilla, den »förgiftige rådgifvaren» Jöran Perssons återinsättande i makten, nämdens orättfärdiga domar, de pinliga förhören och hemliga morden, det långvariga danska kriget och slutligen de föregifna stämplingarna mot hertigarne och adeln vid konungens bröllop äro de hufvudskäl som anföras, hvarföre hertigarne blifvit »nödde och tvungne» att gripa till vapen och förekomma fäderneslandets olycka och förderf. Redan här förekommer för öfrigt beskyllningen, att konungen på nytt tillsagt »Muskovitens» sändebud i Stockholm, att han ville sända hertig Johans furstinna till Ryssland.

Till största delen återkomma dessa punkter i instruktionen af den 17 november samma år för dem, som skulle underhandla med allmogen i olika landsorter särskildt angående konung Erik och hans behandling.[1] Det var nu ej längre fråga om att låta den afsatte konungen få ett furstligt underhåll eller fritt få resa ur riket; som skäl däremot anföres, att Erik hade låtit taga af daga Johans morbroder Sten Eriksson, friherren till Gräfsnäs, och hade velat »stjäla lifvet» af många andra, »både furstar och andra de förnämste». Sistnämda beskyllning har visserligen ej kunnat bevisas, men antagligen hade Johan blifvit uppskrämd af Eriks första flyktförsök från Stockholms slott, och ville nu för hans fortsatta hållande i fängelse ha stöd i en så stark folkopinion som möjligt. Också tillägges här en rad af nya beskyllningar, och det hufvudsakligen med åberopande af Jöran Perssons bekännelser på sitt yttersta. Det är nu, som de vilda ryktena anföras, att konungen velat sköfla Stockholms stad, bränna upp slottet, staden och de bästa skeppen, låta uppbränna allt det »kungliga fruntimret», i fall han ej lyckades få tillfälle att sända dem till »Ryssland och Taterit», sjelf med rikets skatt rymma öfver till Finland för att där få hjelp af Ryssarne, hvarjämte han skulle ha gömt undan en annan del af rikets drätsel i guld och silfver m. m. I sjelfva verket hade Jöran Persson under tortyren förnekat tillvaron af eller åtminstone all vetskap om dessa och dylika planer. De framhöllos icke dess mindre här såsom faktiska. Tonen i instruktio-

[1] Jfr Ahlqvist, »Konung Erik XIV:s sista lefnadsår», s. 37, där denna instruktion i korthet beröres. Vadstenabrefvet åter omnämnes, ehuru ej i allo riktigt, af T. Annerstedt, »Resningen 1568», s. 121.

nen uti öfrigt är i stil därmed. Erik är en tyrann, värre än sjelfve »gamle kong Kristiern», Johan en konung, begåfvad med »snille, förnuft, fromhet och andra furstliga dygder». Man hade slutligen af Jöran Perssons och andras bekännelser förnummit, att Erik sjelf af »egen vanart och ondska» varit största orsaken till allt mord och orätt, som skett i landet; han borde därföre med egen mun återkalla sina orättfärdiga domar, inför alle man bekänna att han gjort orätt och brutit sin kröningsed samt afsäga sig och sina efterkommande Sveriges krona. Det är Eriks förödmjukelse på 1569 års riksdag, som på detta sätt skulle förberedas, en förödmjukelse, hvarigenom man antagligen trodde sig kunna beröfva den fallne konungen sista återstoden af folkets medkänsla och sålunda förekomma alla rörelser till hans förmån.

Omarbetade, tillökade och sammanförda blefvo slutligen alla dessa anklagelsepunkter i det redan omnämda stora manifestet från riksdagen 1569, sedan såväl rådet som konungen inför ständerna muntligen upprepat ungefär desamma. Det är egentligen först nu, som konungens sinnesförvirring börjar framhållas; nu talas om denna »Saulsande», som esomoftast tog vett och förnuft ifrån honom, så att han ej hade frid för honom hvarken natt eller dag, och som han sjelf skulle ha gifvit namn och kallat »Koppaff» (eller »Kop»)!

Bland dessa mot konung Erik riktade skrifter förekommer i Riksarkivets samlingar ännu en, liksom de två äldste hittills veterligen otryckt. Den har möjligen varit afsedd att användas vid riksdagen; den är i hvarje fall uppsatt, innan Johan antog titeln af arfkonung, d. v. s. före den 25 januari 1569. Den skiljer sig något till karaktären från de öfriga inlagorna i denna stora högmålsprocess. Den söker nämligen mindre genom öfverdrifna beskyllningar för hemska planer på mord och brand inverka på en okunnig menighets lättrörliga sinnen, än att lemna bidrag till en karaktärsteckning af den olycklige konungen, en framställning af de egenskaper, som störtat honom i förderfvet, af den misstänksamhet och försåtliga list, som röjde sig i hans många snärjande bref och svåruppfylda stadgar, af den grymhet och det onda uppsåt, hvars orättfärdiga verktyg den kungliga nämden blef, af det förakt och det måttlösa högmod, som han visade både mot sina grannar och sitt eget folk. Det anföres personliga drag, yttranden eller exempel, som icke sakna intresse i psykologiskt hänseende och som bestyrka den uppfattning, man redan förut på andra grunder bildat sig; allt är visserligen icke af samma betydelse, och på personer och förhållanden göras stundom anspelningar, hvilkas sammanhang det numera är svårt eller omöjligt att utreda. Bland annat är det väl här, som man för första gången får höra omtalas Eriks beryktade kopparstick öfver sig sjelf, Jöran Persson och svenska folket: åsnan tyngd af den stora säcken och med slokande öron, ledd af en man »i bondekläder» (konung Erik), såsom det här heter, och pådrifven af en annan med ett skarpt gissel i handen (Jöran Persson), denna bild, som så vältaligt och utförligt,

ehuru i ett par punkter något olika, skulle utläggas i 1569 års stora manifest. [1]

Författaren till denna »berättelse» är för öfrigt ej känd. Handstilen är densamma, som förekommer i en samtida mot Jöran Perssons mindre ryktbare stallbroder, ehuru ej köttslige broder, den småländske frälsemannen Krister Persson till Hattsjöhult riktad anklagelseakt. Framställningen afbrytes något tvärt och är måhända ofullbordad.

* * *

Nogen berättelse om koning Erichs then 14:de besvärlighet udi regementid. [2]

När nogen ting skal blifvè varafftig och beståndig, är af nödene, at man medt grund och sanning troligen ther om förhandler och mener saken, såsom hon blifver föregifven och icke annerledes, fördy inted är så fördolt, thet kommer doch i liuset och blifver medt tiden oppenbart. Så är thet och nu skedt af synnerligh Gudz skickelse medt her Erich then 14:de, fordom Sverigis konning, att, ändoch han af andre inted kunde lide, at man nogit förtächt medt honom handlede, så gaf han sielden ligvel sielf nogit före, såsom han thet mente, utan hade nestan medt all sin handel — then nogit vichtig skulle vare — nogit hemligit och listigt i sinnet, annerledes än thet af honom blef föregifvit, och tänchte ther medt bedraghe andre och fulborde sit försåt, så at andre thet icke förmärke eller förstå skulle. Så skede thet och strax udi hans förste begynnelse, när han kom til regementid, medt then constitution och the ilfundige articler, som han lot göre emellen sich och sine bröder, hvilke han så stälte, at han thermedt kunde bekomme orsak til högbe:te sine bröder och skilie them både ifrå arf och ägit och alt thet gode, som the våre födde til. Thet lot han och upå skine medt then stormechtig:te högborne furste och utvalde koning, som nu til regementid kommin är, ifrå hvilken han tog både furstendöme, arf och ägit och ther öfver förhölt h. ko. M:t udi et svårt fängelse medt hans ko. M. högloflige förstinne och lifsarfver udi så long tid och förmente sich doch af samme constitutions articler ther til foge och orsak hafve och thermedt kom then menige man och S[verigis] rikis ständer til, at the skulle ther til bevilge och samptycke.

Thet samme hade han til eventyrs i sinnet medt then högborne förste och herre hertig Carl och h. N. förstendöme, at han och thet medt sådanne list under sich bekomme motte.

Så är thet och skedt nesten medt alle hans stadger, articler och påbud, som aldeles monge varit hafve, at han ther medt hade annet i sinnet och annerledes blef thet föregifvit. Och rätte grunden var thet, at han ther medt vilde göre alle medbråtzlige och skyllige, mere

---

[1] Jfr »Ur en antecknares samlingar», s. 59.
[2] Sjelfva titeln är sedermera öfverstruken.

än at thet gemene beste skulle ther medt söcht varde. Hvilkit the gode herrer ridderskapet och adelen her i Sverige och så noget befunnit hafve medt the articler, som för them hafve stälte varit, och the ther utöfver udi stor lifsfarlighet våre i Upsale anno etc. 62, såvel som monge reser siden.

Och på thet at hans upsåt, ther medt han monge och the förnämligeste förderfve achtede, honom inted fele skulle, och at thet legvel et fagert skin, like som alt våre rätt och lagligen skedt, skulle hetes giort vare, förordnede han nogre synnerlige domere och kallade them koningl. nämpd, som the saker skulle före ransakes och dömes, hvilke han vilde hafve brotzlige. Ther effter våre och så articlerne stälte, så at icke monge sich kunde befrie, som för theres dom komme, ehure rätt the och kunde hafve upåstå. Men Gud, som är en rätvis domere, vet legvel, hure och medt hvad samvet monge saker dömpde äre, han vet och, hure rätt thet är, at man skal göre nogen lag mere för hämpngirighets skuld, än at forhindre thet onde och befordre thet gode. Hure monge oskyllige ther utöfver och äre önkeligen kompne om halsen i tesse nestförlidne år — förmidelst för:ne konning Erichs articler och nämpdenes dom — the ther udi theris ytterste och när the äre utförde, hafve ropet til Gud om hämpd och klaget om theris oskyllighet, thet är mongom vel vetterligit.

Så hafver tesligiste konning Erich nogre latid hemmeligen förgöre, som för ingen dom varit hafve, hvilkit Gud icke heller hafver velet lated blifve ohämpt.

Hure han och så medt sin ägen hand hafver nogre til dödz slagit, lemlästed och ilde trachteredt uten sak och brott, alleneste för fåfängelige mistanker skuld, thet är och kunnigt, män än nu icke allom vetterligit, hure monge the hafve varit.

Monge äre och — effter hans befalning — jämmerligen strächte oc pinte til at bekänne thet som han gerne vilde höre, ändoch ther ingen saning medt varit hafver, like som thet skede medt Göstaff Ribbing, hvilken bekänne moste, at nogre gode herrer och förnämligste i rikit skulle hafve förhindret hans gifftermål uten landz, upå thet — såsom han lot thet föregefve och then menige man udi almänlige samqvemder sådant förehollet blef — at han skulle tage theris döttrer til ächte, ändoch the sådant aldrig tänchte eller giorde, uten lote sich troligen och villigen befinne, så vel udi sådanne saker uten landz til at befordre, såsom andre innen rikes, hvad them befalet blef och mögeligit var til at uträtte, och ligvel ingen tack nogen tid af honom förvärfve kunde.

Hure tyranniskligen och grufveligen han elliest udi monge andhre stycker handlet hafver, som allom äre oppenbare, både medt then försmädelse han lot göre salige her Niels Sture utan all brott och förskullen, tesligiste medt then ochristelige handel, han hade i Ryssland medt Storförsten om högstbe:te vår nåd:te herres och utvalde konnings förstinne; item hure jemmerligen och tyranniskligen han siden tog välbe:te her Niels Sture af dage udi Upsale och lot dräpe grefve Svante och the andre: therom är hele värden nogk kunnigt.

Hvad tunge och besväring menige S[verigis] rike och tess trogne inbyggere elliest af konning Erich och hans besvärlige och otilbörlige regemente haft hafve och besynnerligen hvad vedermöde the af thenne longe feygde lidit hafve, thet känner och vet hvar udi sin stad nogit hos sich. Men om konning Erich ther til ingen orsak eller tilfälle gefvit, item om man och icke förr hafver kunnet komme til frid, motte man til se, och ändoch the Danske hafve altid haft ont i sinnet emot rikit, så hade the ligvel näppeligen tagit sich thenne feygde ju före, hvar the förmärcht hade, at her hade varit sådanne försichtighet och gott regemente, som thet vel behöfdes och thet var til förende udi salig och högloflig koning Göstaffs tid. Men effter the förnumme, at koning Erich icke annerledes tog sine saker före medt alle umliggende, uten förde sich i trätte och ovenskap medt, lot sich och grufveligen förmärke, at han hade store ting i sinnet, like som han en monarcha blifve achtede, vilde och tage Lybke, Hamborg och nogre andre af the Vendesche städer udi sin clientelam och försvar emot thet Romische rike, effter som handlingarne thet vel utvise; item hertig Christoffer af Mechelnborg vilde han och beskydde för them, som medt honom hade nogit ute ståndendes. Så gafs och the Danske et stort tilfälle til theris onde mening, när konning Erich lot handle medt them i sin förste regementz begynnelse om et års fridestånd och ther medt giorde thet gamble förbund om intet, som tilförende var uprätted och på 30 år när icke var ändet. Och ändoch monge beskickninger skede emellen Sverige och Danmark och ther blef nogk upå handlet, at et nytt förbund eller fridestånd uprättes skulle, så blef thet doch inted af, utan the Danske våre glade om sådanne lägenhet, som the hade bekommet, oc hörde, at konig Erich achtede sielf drage af landet til Engeland. Tesligiste var han dhå kommin til ovenskap medt hermästern i Liffland, och effter thet gamble förbund emellen Sverige och Danmarc dhå til inted giort, therföre begynte the Danske dhå strax förbinde sich medt the Lybsche emot konning Erich, förskickede sammeledes theris myndige sendebud til Rysland och vilde upväcke Storförsten emot Sverige, och när thet icke kunde ske, förbunde the sich medt konglige Ma:t i Polen. Men hvar konning Erich hade annerledes och visligen tagit sine saker före och icke giort thet gamble förbund medt the Danske til inted, tesligiste icke upwächt så monge ovänner emot sich til like, som dhå skede, dhå hade the Danske wel hafft fördrag medt thet, som the sich företoge, eller och föge beskaffet och uträtte kunnet.

Man hade och wel kunnet komme til handels och förlikning medt them siden, effter keijseren, kongen i Frankrike, the pommerske förster, alle hensestäderne, både medt bud och skrifvelse sich tilbude at förhandle om thenne oenighet, men siden the förmerchte at koning Erich var ther til medt alfvar föge benägen, hafve the siden giort våre fiender förskuf och bistånd, så at friden ther medt nu så länge fördrögt är, hvilkit elliest intid skedt hade och the Danske ther til ingen råd haft hade, om konning Erich hade sich noghet annerledes och tilbörligere kunnit förholle så vel emot sine ägne undersåter,

hvilke the hörde han fast underligen medt handlede, så vel som the främmende, som S[verigis] rike medt gode bevågne våre.

Och ändoch konning Erich var nu så kommin udi föracht och ovenskap medt alle främmende, så kunde han icke tess heller hafve fördrag at förbryte sig på sine ägne trogne undersåter, som honom så troligen och manligen i thenne feygde hafve bistått, att the utlänske och jemvel fienderne hafve therom most bekänne och gifve vitnesbörd, at ingen nation nogen tid hafver mere kunnet upsättie och lide och giort för sin herres skuld än the Svenske thet nu medt konningh Erich bevist hafve. Men såsom tilförende berört är, the hafve doch liten tack kunnet hos honom förtiene, undentagendes nogre få, som han ther til utvaldt hade och hans sinne viste effterfölie til at besväre oc plåge andre, hvilket, Gud bättret, alt för mykit skedt är. Och snarest sagt, man må vel seijet, som thet är, och bekänne sanningen, at konning Erich hafver ingen god eller trogen mening haft af hierted til S[verigis] rike eller nogen inföd oc trogen svensk man, hvilkit kan förstås och bevises af thet som her effter följer.

Han lot utsticke i kopper och arbetede tesligiste ther sielf upå, hure thet skulle hafve i pränt utgåt, at alle Svenske och menige S[verigis] rikes inbyggere blifve icke annerledes achtede än för åsner och usle träler, så at ther stod en åsne målet medt en stor säck på ryggen och hängde örenen nid. Frammen för åsnen var en man i bonde kläder måled, som åsnen ledde, och thet skulle betydde honom sielf. Men effter åsnen gick en medt en skarp gisle, slog och dref på honom uten återvände, och ther medt betyddes Jören Persou, effter som the sielfve sich emellen thet utlade. Hure vel the Svenske her medt blefve mente af koning Erich för all then trohet och thet gode, som the honom betet hafve, i thet the giorde honom til en arfkonning och siden altid haft ett synnerligit hopp och god tilförsicht till honom, thet kan man her af nogerledes förstå.

Så är ändhå et, theraf och nogk förmärkes, hure vel konning Erich hafver the Svenske varit bevågen och hvad kerlig och godvilie han til them haft hafver. Han hafver nogre reser förbannet oc förmalediet then stund, at han af en Svensk skulle födder vare, och sade: bättre hade varit, at min moder hade tagit en staldräng eller stalbängel uten lands och af en annen nation, än at jach skulle födes af thette förbannede svenske folkit. Sade och, at the Svenske icke värde våre en sådanne konning, som han var. Gud bettre thet land, ther herren och öfverheten icke är annerledes til sinnes emot sine trogne undersåter, än koning Erich emot the Svenske varit hafver. Och ändoch man hafver haft önke och medlidende medt honom för Gudz ordz skul oc effter som skrifften thet befaler om öfverheten, altid förhoppendes, at thet skulle blefve bättre, han til et annet oc christeligere betänkende skulle kommet hafve, så hafver thet dog inted skedt, uten thet hafver ju länger och altid värre och besvärligere medt honom blifvit och han inge gode råd eller trogne förmaninger hafver velet achte, uten heller the, som honom aller best ment och mykit ondt och stor lifsfarlighet medt honom och för hans skull uteståt

hade, them förfölgde han aller mest, så at man medt sanning kan seije och thet på thet sidzste förmärchte, at han hafver varit plat förhärdet, förstocket och förblindet. Thet kunde man och synnerligen och skinbarligen se och förnimme på honom, then tid han her i Stocholm belägret blef, så at the, som saken medt honom troligen mente, hafvendes för honom lif och lefverne ospart och sich beflitede, at han til en god och lidelig handel hade komme kunnet, them kunde han inted lide, uten achtede förgöre och bringe them om halsen.

Hvad mere af konning Erichs farlige, besvärlige, skadelige och otilbörlige handlinger vare kan, som man ännu så görligen inted af vet, är inted tvil, thet kommer legvel fram i ljuset och varder oppenbart både medt the hemmelige prachtiker som han hafver haft medt en vid nampn Hans Gans, som är utenlands, item medt en, som kallas Rodermund, tesligeste medt Gerdt Cantor, hvilken konning Erich hemmeligen skyndede af landet i fiord åt Danmark, tesligiste the två för:ne Gerdt Cantors hustres bröder, som blefve igentagne och rättede vid Calmarn och sich sammeledes til Danmark achted hade: tesligiste om monge andre, som i Jören Perssons hemlige handlinger vel finnes kunne, när ther effter ransaket varder.

* * *

Sist förekomma följande öfverstrukna sentenser:

Cernit Deus omnia vindex,
Summa astutia carere omni astutia. [1]

Mart. Luth. Aperta violentia tollit omne debitum
inter subditos et magistratum jure naturæ. [2]

Phil. Mel. Notoria injuria magistratus excusationem
facit subditorum in obedientia. [3]

---

[1] »Gud ser allt såsom hämnare,
Högsta list är att vara fri från all list.»

[2] »Öppet våld upphäfver hvarje förpligtelse mellan undersåtar och öfverhet enligt naturens rätt.»

[3] »Öfverhetens uppenbara orättfärdighet gör undersåtarnes ursäkt i fråga om lydnad.»

En plan till Karl XII:s tåg mot Moskva.

Det är numera bekant att Karl XII mot sina erfarnaste rådgifvares mening anträdde sitt stortänkta, men ödesdigra tåg mot Moskva. [1] Utom det djärfva i sjelfva företaget och ringaktningen för den ryska krigskonsten inverkade säkerligen äfven på konungen kännedomen om det missnöje, som särskildt åren 1707 och 1708 jäste i Ryssland med anledning af tsar Peters många reformer och det långvariga kriget, och äfven bröt ut i öppet uppror. Af hvad art de underrättelser voro, som i detta hänseende bibringades konungen, därom upplyser ett bland handlingarna från denna tid i Riksarkivet bevaradt aktstycke, som förespeglar möjligheten att störta tsar Peter, tillsätta en ny herskare, och sluta kriget med eröfringar för Sverige — allt genom en marsch öfver Smolensk rätt på hufvudstaden. Det kan ej slå felt, att en dylik tankegång måste verkat på ett sinne som Karl XII:s redan genom att framställa saken som så lätt; för honom funnos ju inga svårigheter. Sjelfva akten, som är på tyska, meddelas i öfversättning. Författaren till densamma är ej känd. Man vet, att kort innan det afgörande beslutet fattades, en rysk öfverlöpare vid namn Mühlenfels ankom till konungen och bragte honom åtskilliga underrättelser om tillståndet i Ryssland. Möjligen är det från honom betänkandet förskrifver sig. Af samma hand finnes äfven ett förslag att vid en förestående drabbning med Ryssarne genom öfverrumpling bemäktiga sig tsaren sjelf, hans son samt Mentsjikov, detta på grund af tsarens vana att vid en drabbning gärna hålla sig ett stycke ifrån sjelfva stridsplatsen utan någon betäckning. 100 à 150 man under ledning af någon, som kände tsaren, borde enligt författarens tanke vara tillräckliga. Det föreslås till och med såsom lämpliga för denna uppgift två kaptener vid namn Saxe och Fock.

* * *

Förslag rörande Moskau.

Oaktadt tsaren satt sin milis på sådan fot, som den aldrig förut varit, äfvensom innästlat sig så i Ingermanland, att det synes mycket svårt, ja nästan omöjligt att återtaga detsamma från honom, så skulle dock icke blott detta, utan vida mer af hans rike kunna tagas, ja honom sjelf lätteligen tillfogas samma slag som k. August [d. v. s. afsättning], om H. K. M. af Sverige rätt snart ville vända sina segerrika vapen mot Ryssland och allernådigst läte behaga sig att ställa sin marsch öfver Smolensk rätt på Moskau. Ty tsaren har icke blott genom girighet och grymhet, utan ock genom de många nyheterna, införande af främmande klädedrägt, afklippande af skäggen, kränkande

[1] Jfr F. F. Carlson i Sv. Akademiens handlingar, LXI, s. 351 o. f.

af deras gudstjenst, förnekande af en patriark, förakt för deras kleresi, indragning af klostergodsen och tusen dylika ting gjort sig så hatad hos sina undersåtar, att de endast lura på lägligt tillfälle att eftertryckligt hämnas så många tusenden deras bröders utgjutna blod. Hittills ha de visserligen ännu icke förmått, i det tsaren icke blott betagit dem all makt, utan äfven genom den frihet han tilldelat bönderna gjort dem sig tämligen tillgifna, dessutom äfven satt tjenarne att ha uppsigt öfver sina herrar, hvarigenom han ad interim hållit dem något så när i tygeln, men i verkligheten endast gjutit olja i elden, hvilken ock skulle slå ut i väldiga lågor, blott den finge riktigt luft genom den svenska arméns anryckande. Armén måste verkligen vara närvarande i Moskau, ty innan tsaren blifvit slagen och svenskarne kommit till Moskau, skall ingen drista att våga något. Men om H. K. M. först bemäktigar sig staden Smolensk, kan han tränga fram ända till tsariska residenset och där på kort tid med lust fullborda detta verk.

Detta skulle väl vara af nöden att därvid iakttaga, att man vid ankomsten till ryska gränsen behandlade kleresiet synnerligen godhetsfullt, äfven genom öppna bref tillkännagåfve både för prester och lekmän K. M:ts nådigste afsigt, att han nämligen icke komme att utgjuta oskyldigas blod, beröfva dem deras egendom, mycket mindre kränka dem i deras religion, gudstjenst, seder och bruk, utan att hans rätta föresats vore att så länge bringa dem hjelp mot deras grymme herskare, tills de sjelfve valt en värdigare bland sina furstar och herrar till tsar, hvilken som öfverhufvud kunde motsätta sig denne tyrann och skydda dem vid deras urgamla lefnadssätt och gudstjenst. Detta vore den enda satisfaction, som K. M. sökte taga af honom för det utan orsak honom tillfogade våldet, förmanade därföre nådigst alla etc. Och detta måste strax i början icke blott lofvas dem, utan äfven hållas, så att ingen privatus, som icke ertappades in armis eller som en explorator hade något att befara. Plundring af klostren måste väl i början uteblifva, ty annars skulle man afskräcka presterna, som icke ha så mycket mer qvar, från att genom pöbelns upphetsande mot tsaren göra oss en god tjenst. Dock kunde väl i alla städer prikaserna, såsom endast tillhörande tsaren, visiteras, och borttagas hvad som funnes i kontant. I sjelfva staden Moskau skulle det löna mödan att något närmare taga i betraktande tsarens skatt och hvad som funnes i Rusjeni palat, sibirska, posolski och andra prikaser.

För öfrigt skulle för marschen dit ej vara någon brist på victualier och fourage, ty denna väg från Smolensk till Moskau är en af de bästa, där det fins icke blott vackra stora byar, utan äfven några städer, som alla äro folkrika och ha öfverflöd på spanmål och boskap. Till större säkerhet kunde dock två regementen svenskar och några polackar lemnas i Smolensk att hålla oss ryggen fri, indrifva lifsmedel och foder och sända sådant efter oss, i fall vi vore i behof däraf. Att tsaren skulle bränna de mellanliggande städerna och byarne för att därigenom betaga svenska armén lifsuppehälle, såsom man förmodar, är ej att befara i denna del af hans länder, ty han tror

sig redan vara capabel genom sina vapen att skydda dem. Annars är Smolensk i sig sjelf ingen ort, som kan göra stort motstånd, dock skall tsaren ofelbart förse det med en stark besättning, till och med sända en armé, innan K. M:t kommit så långt, att möta honom. Om vi nu taga Smolensk, ha vi hädanefter ingenting mer att vänta än ännu en batalj mellan Smolensk och Moskau, af hvilken allt näst Gud måste bero. Ty därtill skall han begagna kärnan af sin bästa milis, hvilken dock icke kan hålla jämvigten mot svenskarne och när den en gång kastats öfver ända, ej så snart skall åter hämta sig. Han har visserligen folk nog, men för närvarande af tämligen ojämn beskaffenhet; om de bäste skingrats, skola de öfrige ej mer utföra några tecken och under. Om dessa sålunda blifvit slagna, kan H. M. utan hinder gå på Moskau, där ingen tsar och sålunda intet synnerligt motstånd torde vara att förmoda, då man desto lättare kan träda i underhandling med en ny tsar och desto bättre främja verket.

Men skulle tsaren, såsom jag fruktar, gripa de förnämste af sina bojarer och knäser för hufvudet, innan svenska armén hinner fram, och af välgrundad misstro släpa dem med sig, så har ju K. M. en af de största ryska furstarne, knäs Jakob Feoderitz Dolgarukij i sina händer. Denne har en stor familj och är hos ryssarne magnæ authoritatis et famæ och kan alltså väl användas därtill. Hvarföre man in antecessum kunde behandla honom artigare än de andra i hans fångenskap, utan att låta honom veta af hvad intention sådant vederfores honom. Den gamle furst Galizin, om tsaren under tiden ej tager honom för hufvudet, är annars mera förtjent än den förre, emedan han alltid varit en god vän af svenskarne, aldrig velat samtycka till nuvarande krig, med sin familj kan bringa på benen 40- till 50,000 underhafvande, hvilket redan vore en sak af god verkan. Därtill är han en förnuftig man, som det icke fattas resolution och känbart hat emot tsaren, ty denne har icke aktat hans stora meriter, utan senast förlidet år i hans eget hus låtit prygla honom af Alexander [Mentsjikov], ehuru genom hans trogna försigtighet tron och lif flere gånger räddats åt tsaren, och han dessutom är en af de äldste, mäktigaste och skickligaste herrarne, medan Alexander är ex fece plebis och hvarken kan skrifva eller läsa på sitt eget modersmål. Dock vore det godt, att man skenbart lemnade bojarerne och presterne fritt att välja hvem de ville. Galizin eller Dolgarukij skulle i så fall efteråt genom penningar och bränvin snart få det så långt hos folket, att ingen annan än en af dem blefve vald. Här skulle ej heller vara att befara ett så långsamt val som i Polen, ty om desse slaver få luft att hämnas, så dröja de icke, glömma ej heller vid utförandet något i grymhet; det vore därföre nog, om man föresloge dem att döma tsaren och hans syster ad vitam monasticam, emedan ändå hans stamfader Theodorus Mikitovitz varit patriark i Moskau och han sålunda härstammar från andliga föräldrar. Om man nu först fått det så långt, att man där hade ett nytt öfverhufvud, skulle ock i hast man få nog anhang, hvartill adeln, bojarerna och knäserna, men allra mest presterna skulle bidraga. Ståndaktiga måste de ock vara, ty att sedermera sadla om,

skulle på ena eller andra sidan kosta lifvet. Vojvoderna, guvernörerna, de civila och militära ämbetsmännen i hela riket måste skyndsamt uppmanas genom de sina från Moskau att uppsäga tsaren lydnad och vägra honom all hjelp. Presterna måste ock göra sitt, såsom de där så skulle veta att leda folket, att det sloge sig till det nya öfverhufvudet, emedan det gamla låtit afskära deras älskade skägg, tvingat dem att bära hedniska tyska kläder, i fastan ätit orent svin- och oxkött, i många år ej låtit dem välja någon patriark och begått tusenfallt annat ondt. Sålunda skulle icke blott bönderna upphetsas, utan äfven återstoden af hans soldater, som dessutom hellre masar sig på ugnen och äter lök, än låter sig stickas ihjel af svenskarne, snart säga honom adieu; men de utländska officerarne skulle därvid erinra sig den gamla kyrkosången: »I dag gå vi ur Egypti land» etc., och andra skulle han ej få så lätt, i det hans rykte i Europa redan är tämligen förbi. Därtill skulle det snart fattas honom vapen, krut och andra krigsförnödenheter, äfven om han skulle behålla folk hos sig. I sådant fall måste man noga observera inloppet till Hvita hafvet, att ingenting tillfördes honom från Holland och England, att saken desto snarare skulle komma till önskadt slut, hvilket så mycket förr vore att hoppas, som han hvarken skulle ha att vänta hjelp från sina landsmän eller från utlandet.

Hvad de inhemske angår, hata honom ej blott hans egna undersåtar, utan äfven hans egna fränder. Ty förutom det att utom hans kronprins och den narraktige furst Romadanofsky ingen på fädernesidan är qvar, har han genom bortsändande i elände och förskjutande af sin gemål så försvagat och retat sin svärfader och sina svågrar, furstarne Lupochin, att äfven om de kunde, de ej skulle vilja, och om de ville, de ej skulle kunna hjelpa honom, emedan han gjort dem till slafvar och beröfvat dem alla medel och underhafvande. Hans mödernefränder, Nariskens, äro dels blott fattiga adelsmän, dels ha de städse hållits illa och föraktligt af honom. Men Lef Kirillovitz Narisken, som var den störste bland dem, har redan förlidet år dött. Hans svågrar, Soltikofs, ha lika litet kommit i betraktande efter hans broder Feodor Alexevitz' död. Af sina grannar i Asien hade han i sådant fall att vänta föga godt; kineserne äro för aflägsna, perserne oförmögne, turkarne åter honom måhända lika bevågna som svenskarne. I Europa borde väl detsamma vara att hoppas. Holland och England skulle tvifvelsutan ej taga det illa upp, ty om han blefve på tronen och i Östersjön, skulle han nog visa dem, hvem som med större fördel kunde föra till Europa de kinesiska, ostindiska och persiska varorna, han eller de. Romerske kejsaren skulle väl hellre låta en, som förtjenat det, lida något ondt, än genom medlidande i otid draga sig ett oväder på halsen, i synnerhet vid närvarande konjunkturer. Danmark sutte nog likaledes stilla, ty af den förra ryska alliansen har det rönt föga gagn, men väl stor otack hos tsaren och många hårda expressioner. Därtill torde den ryska vänskapen, om tsaren förblefve i Östersjön, bringa danskarne ringa nytta. Republiken Polen, in quantum adhuc visibilis est, skulle under sådana

förhållanden allra minst anlägga sorg, ty från ett fritt folk måste de blifva ryska trälar, om hans K. Maj:t af Sverige icke utförde denna plan. Preussiska hofvet har redan sedan länge grufvat sig för det alltför nära grannskapet med denna »ohyra», skulle därföre gärna vara med om en liten tuktan — så att sålunda ryska rikets både inre och yttre tillstånd liksom inbjuder H. K. M:t af Sverige att företaga ett så rättfärdigt, äro- och gagnrikt verk, hvarigenom K. M:t af den nye tsaren som ersättning för den lidna skadan måste erhålla icke blott sina förlorade städer, utan äfven åtminstone Novgorod och Pleskov, emedan ingen gärna plägar betänka sig att inväxla en dukat mot en kopparskilling. Dessutom vore det kortaste vägen att komma från detta krig, så att K. M. i nödfall med stor fördel skulle kunna använda sina tappra trupper annorstädes. Och posito att verket icke alldeles komme till stånd, vore det dock för tsaren ett hårdt och högst farligt slag, som allra mest kunde tvinga honom att blifva spak, i det han ej är i stånd att hindra K. M. af Sverige att framtränga till staden Moskau, utplundra densamma, ruinera den i grund och nedgöra hvad menskligt, som funnes därinom; skulle ock sedan där afbida freden eller företaga enahanda med Novgorod och Pleskov för att sålunda få sin tillbörliga satisfaktion, hvilket kunde ske desto förr, om Ottomaniska porten uppmanades från Sveriges sida att lägga hand vid verket.

Karl XII:s skrifvelse till Defensionskommissionen angående slaget vid Pultava.

Ofvannämda skrifvelse, hvilken var den första som till svenska rådet framförde en officiel underrättelse om Pultavaslaget, [1] har redan förut efter en i Riksarkivet befintlig afskrift varit tryckt i Hist. Handl. utg. af Kongl. Samfundet, Del. IV, sid. 155 o. f. Medan afskriften publicerats, ha emellertid såväl originalet som det i fältkansliet uppsatta konceptet till denna märkliga skrifvelse, hvilka likaledes förvaras i Riksarkivet, lemnats obeaktade, ehuru de hvar för sig äro af rätt upplysande art.

På originalet till ifrågavarande skrifvelse finnes nämligen antecknadt, att denna den 7 september 1709 eller samma dag den upplästes i rådet [2] expedierats till alla landshöfdingar i Sverige och

[1] Defensionskommissionen hade dock redan den 26 aug. genom holsteinske kammarjunkaren Fabrice fått mottaga bref från den i Polen stående generalmajor Krassau och från konung Stanislaus med underrättelser om nederlaget, hvilka ytterligare bekräftats af sekreteraren Cederhjelm, som tillfångatagits vid Pultava, men fått hemresa på parole, medförande bref från Piper, Rehnsköld, Levenhaupt, m. fl. fångna svenskar i Moskva. Defensionskommissionens prot. den 27 aug. och 1 sept. 1709.

[2] Denna skrifvelse hade dessutom haft det missödet att brytas af konung Stanislaus i Polen, hvilket ytterligare synes ha försenat dess framkomst. Senatens prot. den 31 aug. och 7 sept. 1709.

den 11 därpå följande i nämda månad till landshöfdingarna i Finland, hvaraf framgår, att här hemma, där under den föregående tiden allehanda mer eller mindre osäkra rykten korsat hvarandra, öfver två månader förgingo efter slaget, innan myndigheterna erhöllo en från svenska högqvarteret utgången underrättelse om den timade olyckan.

Konceptet är af särskildt intresse, emedan det bekräftar — hvad redan tonen i skrifvelsen gifver anledning förmoda — att såväl hvad här säges om sjelfva slaget som befallningarna om de åtgärder, som i anledning däraf borde vidtagas, väsentligen äro flutna ur Karl XII:s egen penna. De rättelser och tillägg konungen i denna skrifvelse — i motsats till hvad eljes i fältkansliets koncepter från den tiden befinnes vara fallet — egenhändigt infört äro i flere afseenden upplysande med hänsyn till hans uppfattning af ställningen, och det sätt, hvarpå han ville, att den skulle uppfattas. Därför meddelas här:

Det ursprungliga konceptet till ifrågavarande skrifvelse, där de af Karl XII vidtagna strykningarna kursiverats:

Carl etc. Det är en rum tid, at wi utur Swerige intet hafwe hafft några tidender, eij heller kunnat få tilfälle at sända härifrån några bref. Jmedlertid har tilståndet här warit godt och alt wäl afluppit *intil d. 28 förleden månad, då wij wid staden Pultawa uti Ukraine råkade i träffning med den Ryske Armeen, och fuller i begynnelsen drefwe Fienden utur des upkastade Skantzar och wärck på flyckten, men sedermera, då en Fältslacktning å nyo anstältes, hwarwid Wi sielfwa utaf et några dagar förut undfångit skått i foten hindrades at sittia til häst och giöra alla nödige anstalter, så hafwa genom et öde och olyckeligt tilfälle wåre Trouppper kommit at lida skada och serdeles Fotfolcket blifwit största delen nedergiordt. Och som* högsta nödwändigheten fordrar at Krigzmackten åter uprättas och sätties i stånd at bemöta Fiendens ytter-

Konceptet med *Karl XII:s egenhändiga rättelser och tillägg*,[1] de senare kursiverade:

Carl etc. Det är en rum tid, at wi utur Swerige intet hafve hafft några tidender, eij heller kunnat få tilfälle at sända här ifrån några bref. Jmedlertid har tilståndet här warit godt och alt wäl afluppit, *så at man innan kårt förmodat at hafwa så stor öfwerhandh öfwer fienden,* så att *han skulle nödsakas ingå sådant slut, som man åstundade af honom. Dåck är händt, at dhen 28 förledne månadh giönom ett öde och olykeligit tillfälle dhe Swänske trupper lidit afbräk uti ett feltslagh, hvilkeet är skiedt aldeles intet giönom fiendens stridhbarheet eller myckenheet, ty fienden har i förstone alstadigt blifwit drifwen; utan sielfwa ohrten och lägenheten har warit så fördelaktigh för fienden samt befäst, så at dherigiönom dhe Swänske hafwa haft förlust, som vtaf stor åtrå till fäktandet, oaktat alla fiendens fördelar, hafwa fienden alstadigt angripit och förfölgt,*

[1] Interpunktionen, hvilken här — liksom i allt hvad Karl XII skrifvit — lyser genom sin fullständiga frånvaro, är tillagd; men konungens stafsätt är oförändradt bibehållet.

ligare skadelige stämplingar och inbrått; *Så* är hermed til Eder wår nådige willie och befalning, at J med al flit och det snaraste någonsin giörligit, där hemma låta *upsättia nya Regementer til fot så wäl Gardet som de andre af Infanteriet,* hwilcka hafva warit här ute i fält, förseendes demsamma med beklädning, gewähr, Fahnor, Spel, Tälter och alt annat tilbehör, som de förr hafwa hafft. Cavalleriet har fuller ochså tämmeligen lidit, dock som man just intet kan wetta afgången, *Så hafwe J jämwäl för hwartdera af de här ute warande Regementerne til häst at upfordra något ersättningz Manskap til förråd och widare effterrättelse, förordnandes af de hemma i landet stående Regementer til häst och fot wisse Officerare, de där antaga sig omsorgen, inrättningen och exerceringen af de Infanterie Regementer som uprättas samt Cavalleriets ersättningz Manskap, efftersom man fuller intet kan förordna nye Officerare, innan man får wiss kunskap och förslag, hvilcka af de förre Officerare ännu kunna wara i lifwet.* J hafwe jämwäl at tilsäija alle hemma i Riket ännu befintlige Regementer til häst och fot, *det de giöra sig redo at komma til oss ut i fält, när wi dem framdeles där om warde beordrandes.* Lägret vid Ossow [1] utmed Svarta hafvet den 11 Juli 1709. [2]

hwarpå sedan haar händt, at mästedelen [*af*] *fotfolket blifwit förlorat och sielwa rytteriet lidit och så een stor afbräk. Dhenna förlusten är fuller stor; dock är man betänkt at finne uhtwägar, at fienden härigönom eij skall winna någon öfwerhandh eij eller dhen ringeste förmån. Dock fordrar* högsta nödwändigheten, at Krigzmackten åter uprättas och sätties i stånd til at bemöta Fiendens ytterligare skadelige stämplingar och inbrått; *Fördenskul* är hermed til Eder wår nådige willie och befalning, at J med al flit och det snareste någonsin *är* giörligit, där hemma låte *recrutera aldeles å nyo landtregementerne* til fot, hwilcka hafwa warit här ute i fält, *giörandes anstalt* demsamma *at* med beklädning, gewähr, Fahnor, Spel, Tälter och alt annat tilbehör *förse*, som de förr hafwa hafft. Cavalleriet har fuller ochså tämmeligen lidit, dock som man just intet kan wetta afgången, *så wore dok wäl, att alla rusthållare höllo sigh färdige till hel ny recryteringh, särdeles Osgiöta* [sic!] *Cavalleriet, som helt och hållit å nyo måste Recryteras.* J hafwe jemwäl at *giöra anstalt, at* alle hemma i Riket ännu befintliga Regementer til häst och fot *äre färdige at gå i fält på första påfordran, på dhet, om nödwändigheten skulle fodra at ett eller annat regemente skulle beordras at gå i fält i dheras ställen, som nu åther å nyo måste recryteras, at dhe då måge dhertill wara beredde. Dhet är högst nödigt, at man nu intet fäller modet eij eller släpper wärket handlöst, utan medh yttersersta (!) kraff-*

[1] Ossow = Otsjakov vester om Bugs mynning.

[2] Konceptet är dagtecknadt den 11, den utgångna skrifvelsen den 12 Juli. Kontrasignant är H. G. von Müllern.

ter griper wärket an at bringa detta åhter i stånd igen, på dhet man inan kort må bringa altsammans till önskeligit slut. Och förmodar man, oaktat dhenna förlusten är skiedh, fienden innan kårt skall åhter kunna så twingas, at man lärer kunna winna utaf honom alt hwad man åstundar. Guardietz recrytering är och nödig at, så mycket giörligit, dhertill anstalt giör[es] och at man söker hitta på förslagh, huru dhen lätteligen må fortsättias, hvartill ett ansenligit tahl af manskap fodras, och tordhe af Sa[l]beter Siudare een dhel dertill kunna bekommas. Een dhel officerare medh några få gemena af guardet finnes än i behå[l]dh tillika medh några få af dhet andra fotfolket, och hwadh som hos fienden kan blifwet fångit, giör wi oss håpp om at kunna få uhtwäxla. Emelertidh måste för altingh dhe ryske fångar i swerigethållas helt strencht och alsingen friheet lämnas, till dhess man kan see, om man kan bekomma nogon uhtwexling för dhem. Serdeles måste förnäma ryssar, som dher sittia, allsingen frihet lämnas, at ingen må få komma till dhem, warken Svänske eller hwem dhet wara will, eij eller måste dhem effterlåtes dhen ringaste corespondence eller brefwäxlingh, utan på dhet strängesta måste hålles inne, till dhess man herifrån kan träffa ett wist aftal med fienden angående uhtwexlingen.

E. C.

Underrättelser.

— F. d. justitierådet Christian Naumann afled den 30 augusti vid 78 års ålder. Som historiker har han gjort sig känd hufvudsakligen genom sitt arbete »Sveriges Statsförfattningsrätt» (ny upplaga 1876—1883) samt genom sin edition af Sveriges Grundlagar och den därvid fogade historiska inledningen, hvilken sistnämda sedermera införlifvades såsom första bandet i den nya upplagan af hans nyssnämda hufvudverk. Den omsorg han nedlade på omarbetningen af denna statsförfattningens historia vittnade om ett lifligt intresse för ämnet. Den har också, om än behäftad med en och annan bristfällighet, hittills bibehållit sin plats som studiebok vid universiteten. I den af N. år 1864 grundade »Tidskrift för lagskipning och förvaltning» införde han äfven flere smärre rättshistoriska undersökningar och artiklar af historiskt intresse.

— Förste aktuarien i Statistiska Centralbyrån d:r J. Hellstenius afled den 11 sistlidne augusti i Marstrand. En tid docent i historia vid Uppsala universitet, egnade han sig i början hufvudsakligen åt historisk forskning och bibehöll allt framgent lifligt intresse för sådana studier. Hans vigtigaste bidrag till den historiska literaturen äro följande: *Bidrag till svenska ostindiska compagniets historia 1731—1766* (1860); *Försök till framställning af konung Gustaf III:s danska politik* (1862); *Om och ur Sveriges privatarchiver* (1866;

ur Nord. univ. tidskr.); *Några blad ur Göteborgs historia* (1870); därjämte utgaf H. delarne X och XI af v. *Schinkels Minnen ur Sveriges nyare historia* (1868, 1872). Äfven till Hist. Tidskrift har han lemnat bidrag.

— Den tyske historikern professor G. WEBER afled den 10 sistl. augusti. Han är i Sverige i vida kretsar känd genom sin Verldshistoria i sammandrag, af hvilken tredje upplagan utgafs under åren 1882—1886, medan originalet då hade upplefvat sin 18:de upplaga. Han hade dessutom utgifvit bland åtskilligt annat en större verldshistoria, en »Weltgeschichte für gebildete Stände» i 14 digra band, som utkommit i en andra upplaga, ett af dessa verk af flit, beläsenhet och allsidigt intresse, som för tyska literaturen äro ett utmärkande drag och en karakteristisk egendomlighet. Ett par månader före sin död hade W. firat sin åttionde födelsedag. — Flere andra tyske forskare på de historiska vetenskapernas område ha under årets lopp aflidit; så literaturhistorikern och germanisten professor K. BARTSCH († den 19 febr.), utgifvaren af Frisernas gamla lagar rättshistorikern frih. K. v. RICHTHOFEN († den 6 mars) och teologen prof. E. K. RIEHM i Halle († den 5 april), utgifvare bl. a. af en förtjenstfull »Handwörterbuch des biblischen Alterthums».

— På *Generalstabens litografiska anstalt* har på föranstaltande af öfverbibliotekarien G. E. KLEMMING utförts en afbildning i ljustryck af den äldre Vestgötalagen, Sveriges äldsta handskrift på svenska. Den är nämligen sannolikt nedskrifven i slutet af 1200-talet och sålunda några årtionden äldre än de äldsta dokumenten på svenskt språk. Arbetet lärer i det närmaste vara färdigt och lemnar ett vackert prof på hvad som här kan åstadkommas i fråga om reproduktion af mer än ett halft årtusende gamla skriftdrag.

— Lektor ERNST CARLSON i Göteborg kommer att för den bekanta Heeren-Ukertska samlingen af de europeiska staternas historia, som numera utgifves af professor Giesebrecht i München, fullborda Karl XII:s historia, och docenten S. J. BOËTHIUS att för samma samling bearbeta Sveriges historia under Frihetstiden.

— Tolfte årgången af *Meddelanden från Svenska Riksarkivet* har under sommaren utgifvits. Den innehåller utom årsberättelse för 1887 »Register öfver rådslag i konung Carl XI:s tid 1660—1688», hvarmed förteckningarna öfver s. k. rådslag afslutas; vidare en förteckning öfver Magnus Gabriel De la Gardies i Riksarkivet förvarade brefväxling och handlingar med en detaljerad förteckning öfver alla hans korrespondenter; slutligen finner man här n. VII—IX af förteckningarna öfver de ministeriella handlingarna i Riksarkivet, nämligen öfver ministerdepescher och beskickningsarkiv från Italien, Spanien och Portugal. Uti årsberättelsen meddelas bl. a. upplysningar om den öfverflyttning af handlingar, som under förflutna året med K. M:ts tillstånd egt rum från Lunds universitetsbibliotek till Riksarkivet, nämligen dels sådana aktstycken, som rätteligen borde tillhöra Riksarkivets serier, dels sådana som äfven annars lämpligare där borde förvaras.

hvaremot till Lund öfverlemnats dels ett antal för ändamålet gjorda afskrifter, dels en del af de Lunds domkapitels handlingar, som på 1680-talet uppfördes från Skåne till Stockholm, men lika väl eller bättre ha sitt förvaringsrum i ett landsortsarkiv. De skånska medeltidsurkunderna och -brefven ha dock qvarstannat i Riksarkivets medeltidssamling. Motiveringen af detta utbyte eller att hvarje handling så vidt möjligt borde finnas där, »hvarest man har fullgiltigt skäl att söka den», måste både ur forskare- och arkivsynpunkt obetingadt godkännas. Bland de sålunda för Riksarkivet vunna handlingarna märkes ett antal af öfver 100 pergamentsbref.

— Af *Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdagsprotokoll från och med år 1719* har tionde delen utkommit och omfattar af 1738 års riksdag tiden från den 4 oktober 1738 till den 14 februari 1739 jämte Bilagor sid. 35—56. Utgifningen har fortfarande besörjts af kammarherre C. Silfverstolpe.

— Den nitiske krigshistorikern L. G. T. Tidander har i år utgifvit två smärre studier, den första öfver slaget vid Axtorna (»Studier öfver slaget vid Axtorna den 20 oktober 1565», 22 sid., Halmstad), den senare öfver Gustaf I:s ryska krig (»Kriget mellan Sverge och Ryssland åren 1555—1557», 47 sid., Vesterås). Båda stödja sig, utom på tryckta skrifter, på handlingar i Riks-, Kammar- och Krigsarkiven, samt, hvad det sistnämda arbetet angår, äfven i Flottans arkiv på Skeppsholmen.

— För filosofiska gradens erhållande ha under våren följande akademiska afhandlingar utgifvits i Lund: af lic. A. Åkerblom om *Sveriges förhållande till Norge under Medeltidsunionen* (från 1389) (Lund, 91 ss.) och af lic. H. Larsson om *Sveriges deltagande i den väpnade neutraliteten 1800—1801* (Lund, 140 ss.).

— Aktiebolaget *Stora Kopparbergs bergslag* har enligt uppgift i tidningarna anvisat en summa af 3,000 kr. för utgifvande af Stora Kopparbergs bergslags historia, i afseende hvarå bolagets styrelse eger träffa aftal med någon lämplig vetenskapsman.

— I *Österhaninge* ålderdomliga och intressanta kyrka i Södertörn deponerade vid århundradets början en grefvinna Fleming, född Cronstedt, en kista, innehållande gamla handlingar rörande de familjer, som innehaft Årsta i socknen belägna säteri, under hvilket på sin tid stora områden lydde såväl på fastlandet som i skärgården. Det är de i svenska historien berömda slägterna Bielkenstierna, Fleming och Hastfer, som handlingarna hufvudsakligen röra, och förskrifva sig dessa ända från medeltiden, då Årsta ur de tyska ordensriddarnes hand öfvergick till slägten Tott, och till slutet af 1700-talet. De för slägt- och kulturhistorien ganska intressanta papperen undersöktes förliden sommar af intendenten G. Upmark, kand. A. Hammarskjöld och redaktören af denna tidskrift i närvaro af kyrkoherden i församlingen A. Pettersson m. fl. personer. Genom bemälte kyrkoherdes försorg har kistan med dess värderika innehåll i dessa dagar blifvit deponerad i Riksarkivet och sålunda blifvit allmännare tillgänglig.

— Öfver den svensk-finske patrioten, hofrättsrådet, sedermera landshöfdingen LARS JOHAN MALM, adlad EHRENMALM, har professor M. G. SCHYBERGSON meddelat en längre biografi i Svenska Literatursällskapets i Finland »Förhandlingar och Uppsatser». Malm blef 1710 vid Viborgs eröfring rysk krigsfånge — mot gifvet löfte — vistades några år i Ryssland och författade under tiden ett arbete öfver Rysslands inre förhållanden, som finnes qvar i manuskript (i Uppsala univ. bibl.). Förf. redogör ganska utförligt för detta arbete och skildrar därefter Ehrenmalms verksamhet som ämbets- och riksdagsman, hvilken väsentligen gälde Finlands ekonomiska förkofran. Som bilagor meddelas dels hans memorial till 1741 års riksdag om Finlands rätta skötsel, dels ett projekt till instruktion af 1747 för generalguvernören i Finland frih. G. F. v. Rosen. — I samma publikation har d:r T. WESTRIN i Riksarkivet meddelat några bref jämte en liten kommenterande inledning om »G. M. Sprengtportens tillämnade deltagande i nordamerikanska frihetskriget», hvarigenom de förhållanden, som ledde till den ohjelpliga brytningen mellan Gustaf III och den krånglige öfversten och som till sist gjorde den senare till en landsförrädare, få en klarare belysning än hittills, en belysning, som visserligen icke i det hela kan sägas ställa Sprengtporten i någon bättre dager.

— I Helsingfors har utkommit en akademisk afhandling med titel: *Vanhan Suomen eli Viipurin läänin olvista 18:lla vuosisadalla* (»Om förhållandena i Gamla Finland eller Viborgs län under 18:de seklet»). Författaren, filosofie magistern O. HANNIKAINEN, har häri, med anlitande af i finska statsarkivet befintligt material, företagit sig att belysa de för historieforskningen tämligen dunkla öden »Gamla Finland»[1] var underkastadt under sin skilsmessa från det öfriga Finland. I den inledande framställningen har han redogjort för de administrativa och judiciela förhållandenas ordnande efter stora och lilla ofreden. Bl. a. söker han uppvisa, huruledes i den del, som genom Nystadsfreden afträddes till Ryssland, de af gammalt gällande svenska lagarna fortfarande följdes, icke på grund af ett allmänt öfverhetligt påbud, utan sålunda att ämbetsmännen, då de icke fingo några närmare förhållningsregler, i sin verksamhet höllo sig till hvad som af gammalt varit gällande, och regeringen icke allenast tillstadde detta, utan synes äfven hafva utgått från den föresats, att inga förändringar i rättsväsendet borde företagas. — Hufvudföremål för förf:s undersökning bilda de ekonomiska och agrariska förhållandena. Sedan ryska regeringen genom tillsatta kommissioner underrättat sig om de principer, på hvilka skatteväsendet hvilat under svenska tiden, påbjöds uttryckligt, att de under stora ofreden rubbade kamerala förhållandena skulle ställas på samma fot som före kriget. Såväl skatte- som rättsväsendet utsattes emellertid för en betänklig rubbning genom de stora donationer af krono- och skattehemman de ryska regenterna bortgåfvo, isynnerhet i Karelen. Donatarierna, hvilka voro uppvuxna

[1] Det område af Finland, som i frederna i Nystad och Åbo afträddes till Ryssland.

i ryska föreställningssätt, ville icke underkasta sig de svenska lagarnas bestämmelser, där dessa stridde mot deras egna intressen, utan sökte, så vidt möjligt var, att införa sedvänjor från sitt hemland. Donationsväsendet inverkade, ju längre det led, allt mera depraverande på det finska guvernementets inre förhållanden. Icke allenast att donationsböndernas ställning blef tämligen rättslös och deras ekonomiska läge allt sorgligare, äfven på den öfriga befolkningen verkade donationssystemet ytterst förlamande. — Angående den i Finland så lifligt debatterade frågan om donationernas rättsliga natur polemiserar förf. mot en äldre finsk forskare Akiander, som i ett arbete »Om donationerna i Viborgs län» förfäktat den åsigt, att donationsgodsen vore att anses för s. k. kronofrälsen och att ryska regeringen förbehållit sig eganderätten till dem. Förf. söker uppvisa, och det med fullt skäl, att dessa gods icke kunna likställas med något slag af i svensk lag erkända hemman och att donatarierna bekommo godsen med full eganderätt, till evärdlig allodialegendom. — I det ekonomiska och sociala tillståndet skönjer förf. ett tydligt nedåtgående under seklets senare hälft. Därtill bidrogo, utom donationerna, krigen med Sverige, rekrytutskrifningarna, eganderättens osäkerhet m. m. En ljusare tid gryr först under Alexander I, med hvars tillträde till regeringen afhandlingen slutar. Ett undantag från arbetets plan har förf. emellertid gjort, då han i bil. II till kap. II redogör för de ledande principerna inom den komité, den s. k. äldre komitén, hvilken tillsattes år 1802 för att utreda orsakerna till de rådande missförhållandena, upplöstes år 1810 och hvars af russifieringslusta genomsyrade betänkanden sedan lemnades af kejsar Alexander utan afseende. (*C. v. B.*)

— Preussiske statsarkivarien i Hannover GEORG IRMER, som sommaren 1887 äfven arbetade i svenska Riksarkivet, har nyligen utgifvit första delen af en större urkundspublikation, hvilken nyssnämda forskningar likaledes gälde, nämligen »Die Verhandlungen Schwedens und seiner Verbündeten mit Wallenstein und dem Kaiser 1631 und 1632». Arbetet ingår i den bekanta serien »Publicationen aus den k. Preussischen Staatsarchiven» och har, såsom titeln angifver, stort intresse äfven för vår historia. Utgifvaren hade den lyckan att i Hannover påträffa den skriftliga qvarlåtenskapen efter en af den gryende svenska diplomatiens skickligaste representanter, som på samma gång var djupt invecklad i nyssnämda underhandlingar, den talangfulle residenten i Dresden Lars Nilsson Tungel, och detta fynd synes ha gifvit första uppslaget till ifrågavarande samling. Lars Nilssons korrespondens, för så vidt den angick Wallensteinfrågan, hade redan förut blifvit tillgodogjord i Sverige efter originalbrefven till rikskansleren Oxenstierna. Den kommer nu att till största delen ingå i denna samling, fullständigad med en mängd andra skrifvelser från honom, som förelegat utgifvaren i koncept, samt med ganska märkliga utdrag ur den dagbok han förde under vistelsen i Dresden. En längre historisk inledning föregår, enligt i Tyskland häfdvunnet bruk, sjelfva urkunderna. Vi torde återkomma till arbetet, så snart andra delen (1633, 1634), hvilken inom kort är att vänta, har utkommit.

— I den af prof. G. Schmoller i Berlin utgifna serien »Staats- und socialwissenschaftliche Forschungen» (bd. VII, 4:de häftet) har för några månader sedan utkommit en publikation af d:r F. Schwartz: »Organisation und Verpflegung der preussischen Landmilizen im siebenjährigen Kriege» (Leipzig, Duncker u. Humblot, 1888, 200 sid.). F., som i rikt mått begagnat sig af akterna i Preussiska Geheimearkivet och särskilda provinsarkiv, behandlar äfven utförligt (s. 28—95) pommerska milisens upprättande och förhållande i det s. k. pommerska kriget 1757—62. Under fortgången af sina forskningar kommer han bland annat till det emot den hittillsvarande traditionen stridande resultatet, att landmilisen icke var ett den preussiska patriotismens alster, utan upprättades på regeringens befallning; det oaktadt måste medgifvas, att Pommerns och Uckermarks innevånare utan knot, ja äfven med lofvärd offervillighet uthärdat all den tunga och oro, alla de hårda kontributioner och plundringar, hvilka alltid beledsagade svenska arméns inträngande. Det var nämligen svenska regeringens ofta uttalade grundsats, att krigsfolket måste lefva på fiendelandets bekostnad. F. omnämner äfven några smärre drabbningar och skärmytslingar, ur hvilka den unga milisen gick såsom segrare; likväl måste det säkerligen betraktas såsom fel, då han skrifver (s. 50): »Der Feldzug von 1759 gegen die Schweden, der im April mit *einigen* für die Preussen meist glücklichen Gefechten auf den *Oderinseln* begonnen hatte»; i Malmströms »Politiska Historia» IV, s. 359, heter det uttryckligen: »Utom några mer eller mindre lyckliga utfall af Svenskarne [i Stralsund] föreföll ingen annan, krigshändelse, än belägringen af Peenemynde». Vidare synes förf. alltför mycket i förbigående beröra händelserna under sommarfälttåget 1759, hvilket under Fersens och Lantinghausens ledning företer den ljusaste punkten under detta för Sverige i det hela föga lyckliga krig.

I öfrigt må i korthet upprepas att förf:s på noggranna studier och arkivforskningar grundade arbete väl förtjenar att uppmärksammas äfven af svenske forskare, för hvilka det har åtskilligt af intresse. (*F. Arnheim.*)

— Senaste dubbelhäfte af *Allgemeine deutsche Biographie* (132, 133) innehåller bl. a. en utförligare ganska intressant biografi öfver Leopold v. Ranke; författaren, Alfred Dove, kommer att fortsätta utgifningen af Rankes »Sämmtliche Werke», hvilka redan hunnit till den femtionde delen.

— Det uppgifves, att ingen mindre än direktorn för de preussiska statsarkiven hr v. Sybel är sysselsatt med ett historiskt arbete öfver det nya tyska kejsardömets grundläggning. Det är ju att förmoda, att de tyska arkiven för honom ej skola ega några hemligheter; återstår att se, om denna officiösa framställning äfven skall ha mycket verkligt nytt att meddela.

— Det lysande »Sällskapet för diplomatisk historia» (Société de l'histoire diplomatique) i Paris tillkännagifver, att det med anledning af dess blomstrande tillstånd (det räknar f. n. 600 medlemmar) har

för afsigt att utgifva och utdela till ledamöterna större volymer, innehållande bidrag till diplomatiens historia. Första bandet skall sålunda innehålla en samling instruktioner, gifne af tyske kejsaren till sina sändebud i Frankrike under perioden 1648—1789. Den motsvarande franska arkivpublikationen har tydligen gifvit väckelsen till detta företag. — Enligt senaste ledamotsförteckning finner man för öfrigt svenske ministern Burenstam såsom »membre correspondent» samt såsom medlemmar följande svenskar: öfverstekammarjunkaren frih. Åkerhjelm, Svenska Riksarkivet, öfverstekammarherren frih. C. J. Bonde, öfverkammarherren grefve Adam Lewenhaupt, f. d. riksarkivarien C. G. Malmström, riksarkivarien C. T. Odhner, kammarherren frih. R. Rudbeck, grefve C. Trolle-Bonde, Uppsala universitet, samt d:r T. Westrin i svenska Riksarkivet.

— *La Société de l'histoire de la Révolution française* har den 15 mars detta år haft sin konstituerande sammankomst i Paris. Dess ändamål är i främsta rummet att införa en »vetenskaplig metod i studierna öfver franska revolutionen», dessutom att utgifva handlingar och skrifter, anordna föreläsningar o. s. v.

— Den franska *Académie des sciences morales et politiques* har beslutat fortsätta samlingen af de franska konungarnes *ordonnances*, som för närvarande hunnit till Frans I:s tid. Det är en publikation, som närmast torde ha sin motsvarighet i vårt registratur; man har nu vid utgifningen tillämpat en såsom det synes mycket ändamålsenlig metod, i det man först börjat utgifva en förteckning öfver alla Frans I:s akter, tryckta eller otryckta, för att sedan kunna närmare bestämma planen och afgöra, hvilka aktstycken som böra återgifvas in extenso eller i utdrag. En dylik förteckning öfver det svenska riksregistraturet vore nog för våra historici ett önskningsmål.

— Engelsmannen THOROLD ROGERS bekanta arbete *History of agriculture and prices* har afslutats med banden V och VI, som sträcka sig ända fram till år 1793.

— Öfver den berömde engelske rättshistorikern sir HENRY MAINE, som afled den 3 februari detta år, efter att ha varit medlem af Indiens statsråd — samma plats som Macaulay innehade — samt därefter professor först i Oxford och därpå i Cambridge, innehåller senaste majhäfte af »Revue historique» en kort, men intressant nekrolog.

— I den uti förra häftet, s. 175, intagna uppgiften på Svenskar, som besökt Bolognas universitet, står genom felskrifning vid »Achatius Benedicti ab Echa et Berghammer» (Åke Benktsson Färla) årtalet *1580;* det bör vara *1558.*

Henrik Hölterlings Observationer i Sverige.[1]

Allerunderdånigste relation öfver hvad undertecknad, som af hans stortsariska Majestät i juli månad anno 1716 sändts till Sverige, i samma konungarike observerat och iakttagit.

Sedan det behagat hans stortsariska Maj:t att skicka mig öfver till Sverige, måste jag till den ändan, på samma gång han sjelf lyckligt arriverade från Pirmontska brunnen till Schwerin, äfven sjelf infinna mig därstädes, då jag ock samma dag hans Maj:t afreste till Rostock, fullkomligt instruerades, expedierades och försågs med den åstundade reskassan af herr baron och geheimerådet herr vicekanslern Sjafirov. Jag begaf mig sålunda i Guds namn likaledes med en expressvagn till Wismar, och därifrån till Lybeck, dit jag lyckligt anlände den 11 juli stili novi. Min första omsorg var att där finna ett skepp, som kunde föra mig öfver till Sverige. Men ingen ville låta sig finna nog behjärtad att utlöpa från lybska redden, emedan enligt deras föregifvande alla till Sverige destinerade skepp uppbringades af de i Östersjön kringsimmande ryska brigantinerna och andra armerade fartyg.

Jag måste alltså mot min vilja dröja i Lybeck nästan till juli månads utgång, då jag lät baron och geheimerådet vicekanslern Sjafirov förstå saken, när han med hans stortsariska Maj:t passerade staden, och därvid underdånigst bad att få ett

[1] I danska Geheimearkivet förvaras här ofvan införda berättelse af kommissarien Henrik Hölterling om hans iakttagelser i Sverige under år 1716, dit han afsändts af den ryske tsaren. Om författaren ha vi ej några biografiska notiser i öfrigt att meddela. Berättelsen är ursprungligen skrifven på tyska språket och har därifrån öfversatts efter en afskrift, som af Brukspatron G. H. Stråle stälts till redaktionens förfogande.

ryskt pass på något till Sverige destineradt fartyg, hvilk ock allernådigst lofvade. Men som den korta tid han till i Lybeck ej ville tillåta honom att genast låta utfärda s pass, skulle han skicka mig det från Heiligenhaven, h också utan uppskof skedde. Jag afseglade alltså und Högstes hägn den 3 aug. st. novi vid daggryningen med paren Johan Calis från Travemynde, och sedan vi den följande 4:de nära Möen spolierats af en liten kapare dansk flagg (vet ej af hvilken puissance den berodde), som tog mig 75 dukater i guld, ett skönt silfverur jämte en si snusdosa, ha vi fortsatt vår resa och anlände därpå de samma månad lyckligt och väl till Vestervik.

Där var min vistelse icke längre, än att jag tog i ögo en på stapeln stående fregatt, som var timrad af så tungt som en örlogsman och skulle föra 32 24-pundiga kanoner. detta skepp inbilla sig Svenskarne kunna göra *merveille*, i d *hautement* påstodo, att det vore capabelt att angöra och det bästa skepp af rang, då det dock i sjön på långt när ser så ansenligt ut och sålunda lätt kan bedraga dem, so känna det. Fartyget är bygdt efter en invention, som, hvad de säga, uppfunnits i Frankrike och användts med nytta. Därefter fortsatte jag min resa till Kalmar, hvarest förság mig med ett behörigt resepass, som visserligen var d radt den 30 juli stili vet., men däri har insmugit sig en *erre* i det jag samma dag, som är den 10 aug. stili novi, redan a lände till Karlskrona.

Som nu mina ordres voro att taga flottan i noga ögonsigt hur stark den vore på rangskepp, fregatter, snauer, bombardiere gallioter och brännare, och hvad för skepp, som befunno sig samma hamn oekiperade, och ej underlåta att därpå använd min yttersta flit, så var jag ock så lycklig, att jag under e tid af 8 dagar erhöll så sannfärdig och noggrann kunskap, a ingen må det minsta tvifla på hosföljande specif[illegible]ing [illegible] flotta, med hvilken de varit till [illegible] Färla) årtalet *1580*; krona för att på nytt proviantera, [illegible]

Enigheten, förande 96 stycken, bestående af 24-, 18- 12-pundingar, kommenderad af amiralen Wachtmeister m besättning af 650 båtsmän;

Prins Karl, med 84 stycken af samma kaliber, hvar viceamiralen Wilster befann sig och hade 600 mans besättnin

Carlscrona, med 70 stycken af samma kaliber, hvarpå [illegible]ommendören Pfeiff [Feiff] hade befäl, och hade 450 ma-[illegible]oser;

Prins Carl Fridrich, med 76 stycken af samma kaliber och [illegible]ed 450 matroser;

Stockholm, med 70 stycken af samma kaliber, kommen-[illegible]ören Blom, och likaledes 450 man;

Bremen, af samma storlek, och försedd med lika talrikt [illegible]anskap;

Vestmanland, med 64 stycken af 18, 12 och 8 ℔ med 400 [illegible]ans besättning;

Verden, med 50 stycken af 24, 12 och 8 ℔ med 350 mans besättning;

Öland, med 50 kanoner af ofvanstående kaliber, kommendören Niemann [Nyman], 350 mans besättning;

Riga, med 56 stycken af ofvannämda kaliber med 350 mans besättning;

Gotland, 52 stycken af 18, 12 och 8 ℔ med 300 mans besättning;

Friderica Amalia, 66 stycken af 24, 12 och 8 ℔ med 400 mans besättning;

Skåne, 66 stycken af 18, 12 och 8 ℔ med 400 mans besättning;

Pommern, 56 stycken af samma kaliber med 350 mans besättning, kommendören Unge;

Ytterligare 4 fregatter, 2 brigantiner, 1 bombardier-galliot, 1 brännare och två fram och åter kryssande snauer, hvilka skulle relatera flottan hvad som passerade på sjön. Utom dessa skepp, som varit i sjön, befunno sig där i hamnen i Karlskrona ännu två skepp af första rang, hvilka jag, enär de voro upphalade på varfvet, sjelf tagit i ögonsigte; det ena var *Kung Carl* [illegible] 108 stycken, som måste ha 1,000 mans besättning; det andra [illegible] stycken [illegible]rt, som kräfver 850—900 mans besättning; [illegible] sju andra skepp af rang, men af [illegible]a, det ena så delabreradt, att det [illegible] mer kan gå i sjön, men de två återstående måste först re-[illegible]s, och kan denna reparation, såsom jag förstod af en sekreterare vid amiralitetet, ej ske under 6,000 riksdaler för hvarje skepp. De i varfvet liggande sju skeppen har jag icke rätt noga, utan endast på afstånd kunnat taga i ögon[illegible] eme-

dan det ej tilläts någon, som ej var infödd, att bese varfvet, så framt ej en främling komme dit med herr generalens tillstånd, hvartill dock i dessa farliga tider ej var någon *apparence*.

På dessa skepp har jag en ackurat specifikation, huru många fot de hålla i längd och bredd, hur djupt de gå, äfven när, hvar och af hvem de äro bygda. Utom dessa skepp äro där ytterligare några uppbringade priser förhanden, bland hvilka en från Ryssarne tagen brigantin befinner sig, hvilken ligger sjunken på grundt vatten (»auf dem flachen Wasser»); två af de andra priserna, nämligen en flensburgare och en grönlandsfarare från Hamburg, ha de under min vistelse i Sverige gjort till brännare, och ha sista gången, som flottan varit i sjön, seglat ut med dem. Yttermer finnas i samma stad åtskilliga gamla delabrerade och aftacklade rangskepp, hvilka, eftersom de förmodade en landstigning, voro förlagda rundt omkring Karlskrona emot de genom staden gående gatorna och försågos med kanoner. Men på stapeln har jag sett rangskepp, hvilka enligt den mig gjorda berättelsen redan stått på tredje året, af hvilka ett, medan jag var i Sverige, gjorts till fregatt och verkligen, när jag för andra gången kom tillbaka till samma stad, lupit af stapeln och var i sjön. — Denna gång var ingen garnison i staden, utan stadsportarne bevakades af borgare, dock gafs noga akt på alla ut- och ingående, i synnerhet obekanta och främlingar.

Som jag nu efter mitt förmenande ej hade något mer att uträtta i samma stad, beslöt jag mig att resa till Skåne för att där så vidt möjligt taga i betraktande den därstädes stående arméen, och det så mycket mer, som i hela konungariket Sverige ett skarpt förbud gått ut, att intet enda fartyg eller skepp skulle släppas ur riket; fiskrarne från Helsingborg ända ned till Ystad blef fiskandet förbjudet, deras båtar kördes, såsom jag sedermera sjelf med egna ögon sett, en half mil inåt landet; dem i Ystad och ett godt stycke vidare upp för kusten förbjöds vid lifsstraff att gå längre än en half mil från land för att fiska. Men för de andra fiskrarne, som ligga närmare till Bornholm, ungefär vid Simrishamn, där många fisklägen äro förhanden, upplästes ett särskildt manifest från alla predikstolar att, såvida någon skulle understå sig att sätta en enda person, han vore hvem han än ville, öfver till Bornholm, skulle han eller de straffas till lifvet, deras hus brännas och på platsen en skampåle resas till evig åminnelse.

Jag tog sålunda, för att kunna resa desto säkrare, den 8 augusti stili vet. af den därvarande landshöfdingen herr Claes Bonde [1] ett pass för att begifva mig till Landskrona och afreste därpå i Guds namn från samma stad och begaf mig till Karlshamn, där ett fältartilleri af idel metallkanoner stod parat på torget för att vid första order kunna föras bort, dit det kräfdes, och där alla artilleribetjente, såväl af högt som lågt stånd, skulle uppehålla sig och vara till hands vid straff af afsättning. Eljest var ej synnerligt att observera i denna stad.

Därifrån begaf jag mig till Kristianstad, där ett regemente af 1,000 man uppehöll sig; däraf employerades dagligen 500 man, hvilka ytterligare förstärktes af 1,500 bönder, till ortens befästande; öfver detta befästningsarbete hade generallöjtnant Schultz, som före detta varit guvernör i Wismar, kommando och pousserade detsamma med största ifver. Från Stockholm, Norrköping och andra städer fördes för samma stads räkning sjövägen till Åhus, som ligger två mil därifrån, en otrolig mängd krigs- och munförråd, hvaribland specielt till stadens defension många tunga fältstycken, så att munförrådet ej mer kunde rymmas i Kristianstad, utan en god del däraf måste läggas upp i Åhus, som är en öppen plats, och lärer detsamma, såsom jag förmodar, ännu vara där förhanden. Hvad jag därvid mest förvånade mig öfver var detta, att skeppen ej hade mer än två fregatter till konvoj, den ena med 20, den andra med 14 kanoner, hvilka, såsom jag sedermera erfor, när jag återigen reste genom Åhus, under samma år hade tre gånger ensamma konvojerat de dit gående ammunitions- och proviantskeppen. Det krut, som ej rymdes i de så kallade kruttornen, fördes till det stora kyrktornet, där det ännu lär förvaras.

Här förnam jag, att H. Maj:t konungen af Sverige norrifrån anländt till Lund i Skåne, hvarföre jag begaf mig dit för att taga i ögonsigte såväl hvad som passerade vid hofvet som den i omnejden liggande arméen. Jag befann alltså, hvad infanteriet beträffar, att det mestadels kantonnerade mellan Kristianstad, Lund och Malmö; särskildt hade det sitt rendez-vous vid en by kallad Hörby, detta därföre att, om en landstigning skedde i Skåne, de voro nästan på samma distans från Landskrona, Malmö och Kristianstad och på den allra aflägsnaste

[1] Claes Bonde till Säfstaholm, landshöfding i Blekinge sedan 1713.

orten ej hade att marschera mycket öfver 6 mil. Men kavalleriet låg för fouragets skull kantonneradt på något längre afstånd, dock att detta på en tid af 2 gånger 24 timmar, om det gjorde starka marscher, kunde förenas och infinna sig på den åstundade samlingsorten. Hur stor truppernas styrka var, kunde jag den gången, oaktadt jag högeligen åstundade det, ej erfara, måste sålunda fortsätta min resa till Lund, där jag funnit Hans Kongl. Maj:t af Sverige vid god helsa och efter yttre utseende vid godt humör. Denne herre, som jag haft äran att för sista gången se för 18 år sedan, var visserligen till sin statur mycket förändrad, men anletsdragen visade nogsamt, att han är samma person, som före. början af ännu varande krig hållits för den rätte konungen i Sverige och ännu af alla sina undersåtar äras och vördas som sådan. Så mycket jag under min korta därvaro kunnat märka, är han en infatigable herre, och tror jag ej att någon af hans ringaste ryttare eller dragoner så fatigeras, som denne konung anstränger sig sjelf. Hans geheimeråd eller på svenska ombudsråd voro då för tiden ej hos honom, utan uppehöllo sig i Ystad. Fördenskull begaf jag mig därifrån för att bese Malmö och därpå fortsätta min resa till Ystad. Att Malmö är en skön fästning och en af de bästa i hela Skåne, Halland och Blekinge, är mer än väl bekant. Jag behöfver därföre ej göra något omnämnande därom, utan blott förmäla detta, att samma fästning, såsom jag försport, är väl försedd med allt, och bestod garnisonen den tiden af 2,000 man infanteri.

Jag reste sålunda vidare till Ystad för att om möjligt erfara något nytt; jag hade nämligen godt tillfälle därtill, emedan med samma Lybeckare, på hvilken jag kommit till Sverige, hade äfven följt med en köpmanstjenare, hvars patron samma skepp tillhörde. Densamme hade nu allahanda slags bref med sig, bland hvilka äfven befanns ett bref till general Meijerfelt, den förre guvernören i Pommern. Då jag nu vid vår ankomst till Sverige lät honom förstå, att jag nödvändigt måste resa till Skåne för mina affärer skull, anförtrodde han mig samma bref för att aflemnas på behörig ort. Jag visste väl, att ofvan omförmälda bref var af icke ringa *consequence*, i det att stilen var mig bekant och tillhörde hans förre commissarie, som uppehåller sig på hans gods vid Rostock. Men det tycktes mig ej vara tid att undanhålla ett sådant bref, utan jag lemnade det i trogna händer, till hans svåger hans excellens herr Lillienstedt,

som är ett af hans svenska majestäts ombudsråd. Han tog sig häraf anledning att nödga mig in för att diskurrera med honom. Hans första fråga var, huru länge jag varit från Lybeck, hvad för goda nyheter man hade därifrån och hvad därute talades om den förehafvande landstigningen i Skåne, äfvenså om jag icke visste, hur starka fienderna torde komma öfver. Jag svarade helt kort och med få ord, men förnam så mycket af hans ord, att han ej kände sig väl till mods öfver saken. Härpå fingo herrar ombudsråden ordre af Hans K. Maj:t att förfoga sig till Lund, men jag stannade ännu en tid i Ystad.

När jag sedan från kyrktornet därstädes sett hans stortsariske Maj:ts och K. Maj:ts af Danmark förenade flotta och, såsom det sades i Sverige, i sällskap med engelska och holländska örlogsskepp ungefär 4—5 mil från Ystad och räknat dem till ett antal af 46 — men andra ville försäkra mig att deras antal steg ända till 52 — tänkte jag, att i Guds namn landstigning skulle ske, och gjorde mig därföre i ordning, så att jag, så snart man fått underrättelse om, att några trupper landat, kunde förena mig med dem och aflägga den erforderliga relationen. Men efter tre dagar gick flottan återigen från kusten och man hörde ej af någon landning. Därpå beslöt jag att begifva mig till Landskrona, hvarest jag vid min ankomst ej förmärkte någon ändring i fortifikationen, endast att därinne lågo 2,000 man som garnison. Men på stapeln uppsattes två galärer af ovanlig storlek jämte en pråm, som de kallade blockhus, af samma storlek och styrka, som H. K. Maj:t af Danmark låtit bygga, och som hette »Hjelpa». Härpå förfogade jag mig till Helsingborg för att se, hvad som där var att göra och om det icke var möjligt att komma öfver till danska sidan, men såsom redan förut omtalats, var detta en *pure impossibilité*, i det inga båtar voro förhanden; icke heller kunde jag utan stor faraförtro mig åt några matroser, som »madame svärdfejerskan (»madame schwerdtfegers») hade i sin tjenst, ehuru jag väl visste, att dessa karlar, om de velat vara mig trogna, kunnat hjelpa mig öfver. Jag reste alltså åter tillbaka till Ystad och från samma stad till ett ungefär 3 mil därifrån beläget slott eller herregård Tymbyholm[1], hvarest en af mina goda vänner, som

[1] Tunbyholm i Smedstorps socken, Ingelstads härad.

före detta i polska kriget tjenat konungen af Sverige som commissarius, för närvarande bor; honom besökte jag, meddelade honom det i Sverige varande förbudet i fråga om utgående skepp och bad honom, så framt det vore på något sätt möjligt, att skaffa mig tillfälle att komma öfver till Bornholm. Förevändningen härtill var den, att som alla i Sverige befintliga [skepp] voro belagda med qvarstad, varorna i samma rike voro extraordinärt dyra, och om jag kunde komma ut, 10,000 rdr vore för mig att vinna med en laddning på Sverige. Denne man ville af hjärtat gärna hjelpa mig, gaf mig ock tillfälle vid handen, huru och på hvad sätt jag skulle bära mig åt för att blifva bekant med de allra närmast Bornholm boende fiskrarne. På det nu sådant skulle desto omärkligare försiggå, gaf han mig en vagn för att därmed resa till fisklägena och, enligt bruket i Skåne hos välmående folk, för hans räkning inköpa sill, ål och torsk. Jag for alltså under den Högstes ledning till fisklägena eller byarne, såsom Kivik, Vik, Baskemölle[1], för att därstädes under förevändning af att uppköpa den nyssnämda fisken — hvilket också i sjelfva verket skedde — göra mig bekant med dem och försöka, om det icke vore möjligt, att någon dristade att sätta mig öfver till Bornholm.

Sedan jag gjort många bekantskaper bland fiskrarne, anförtrodde mig slutligen en mellan fyra ögon, att jag skulle vända mig till en vid namn Söne Biörnssen i Baskemölle, hvilken icke allenast före detta bott på Bornholm, utan äfven, såsom det allmänna ryktet gick, väl förr satt öfver en menniska dit. Jag förfogade mig alltså till ort och ställe, gjorde mig bekant med honom och köpte om morgonen all den ål, som han och två hans kamrater fångat samma natt — 15 L𝔗, nödgade honom in på den därstädes liggande krogen och vände saken så, att vi snart blefvo rätt förtrogna vänner tillhopa. Härpå gaf jag honom att förstå, att jag hade något särskildt att tala med honom och bad honom göra mig till viljes och oförmärkt följa mig ut på fältet. Han, som för att vara en bonde hade ett mycket förslaget hufvud, märkte genast, hvad min klocka var slagen. Dock trodde han fast, att jag, såsom jag inbillat honom, var en köpman från Lybeck och gärna ville komma tillbaka till de mina. Fördenskull förtrodde han mig hela sitt hjärta och lef-

[1] Alla tre norr om Simrishamn i Albo och Jerrestads härad.

vade, om det på något vis vore möjligt, att skaffa mig öfver till Bornholm. Dock kunde det omöjligt ske genom honom, emedan han redan var misstänkt i landet för sådana saker, utan det skulle ske genom en hans nära anförvant. Fördenskull bad han mig gifva mig till tåls några dagar, att därpå återigen infinna mig i Simrishamn, som blott ligger en knapp half mil från denna by, gifva honom underrättelse om min ankomst för att därpå få höra, hvad han hade uträttat i fråga om min afresa, hvarvid han särskildt erinrade, att det måste ske vid fullmåne, som omedelbart förestod. Den 3 sept. st. n. kom jag sålunda åter tillbaka till Simrishamn, där jag genast lät kalla till mig samme Sone Björnsson. Denne berättade mig, att han talat med sin såkallade svåger och dennes intressenter och gjort upp hela saken, och att jag mot betalning af en viss summa skulle sättas öfver till Bornholm. Därpå fogade jag genast samma dag anstalt om att låta hämta min medhafvande coffre från det förut omtalade stället Tymbyholm till den mig anvisade byn. Dit kom mannen, som ville föra öfver mig, i egen person med sin vagn och bragte mig den 5 september st. n. till sitt eget hus i Schelling[1]. Vi begåfvo oss alltså ungefär kl. 10 om natten i stilla väder på vår resa. Fram emot dagbräckningen voro vi ungefär på en mils afstånd från Bornholm, men emedan det samma natt sköts mycket starkt på sjön, vinden därjämte började blåsa hårdt, måste vi, dock mot min vilja, åter vända tillbaka och kommo i land en half mil från byn Schelling. Där skaffade mig samme fiskare återigen sin egen vagn, hvarmed han lät köra mig till en by, där jag kunde få skjuts. Jag var alltså i icke ringa bestörtning, i det den tid jag var permitterad att stanna i Sverige, nalkades sitt slut, och visste icke hvad jag skulle företaga, i synnerhet då jag med första goda vind förmodade landstigningen i Skåne. Jag förfogade mig följaktligen återigen till Tymbyholm, klagade för min goda vän, som hade försett mig med ett synnerligt [godt] gevär, öfver den mig vederfarna *fatalité* och beslöt att uppehålla mig en tid bortåt i Skåne. Fördenskull köpte jag mig en vacker häst och genomströfvade därmed Skåne öfverallt i den intention, att så framt en landstigning skedde, skulle jag genast sluta mig till den och relatera hvad som var mig bekant. Under denna tid har jag

[1] Skillinge, söder om Simrishamn, midt emot Bornholm.

synnerligen beflitat mig att noggrant lära känna antalet på den i Skåne befintliga arméen för att därom meddela underrättelse. Men jag kan på min heder försäkra, att jag umgåtts med många officerare, från de simplaste löjtnanter och till de högsta öfverstlöjtnanter, som visserligen meddelade mig någon underrättelse om den i Skåne stående arméen, men de resonnerade till min högsta förvåning därom, som den blinde om färgen. Häröfver må man dock icke undra, ty det är för närvarande i Sverige *grande mode*, att den ene ingenting vet om den andre och att folket måste vara tillfreds därmed, att de som äro militärpersoner tjena sin konung, men de andra, det vare sig adel, borgare eller bönder, måste utlemna hvad som äskas. På den grund har jag icke kunnat erfara något veritabelt om den i Skåne stående armén, förrän jag under mitt kringflackande hade lyckan att sammanträffa med general Meijerfeldt i en by Makalim[1] ungefär 2 $^1/_2$ mil från Åhus. Därstädes var en före detta trumpetare i H. K. Maj:ts af Sverige tjenst, numera inspektor Beck bosatt, där jag sökte logis, emedan jag var bekant med honom. Där fann jag före mig general Meijerfeldt, som jag redan förut *par hazard* hade mött i en by Bröstorp och gjort bekantskap med honom i anledning af det bref jag medhaft och öfverlemnat till herr Lillienstedt. Han mottog mig synnerligen väl, så att jag om aftonen måste äta med honom och stanna hos honom. Öfver bordet fördes allahanda diskurser, i synnerhet om den förmodade landstigningen i Skåne. Jag höll städse det svenska partiet och försäkrade att, såvida en landstigning skedde, fienden skulle få gå tillbaka med blodiga hufvuden. Generalen däremot önskade visserligen, att denna min mening skulle gå i fullbordan, men hans förtröstan därpå var, såsom jag kunde märka, ganska ringa. Detta föranlät honom slutligen att efter mycket disputerande, då jag ville påstå, att konungen af Sverige — efter allmän sägen — hade mer än 60,000 combattanter i Skåne på benen, taga fram ur sin breftaska och visa mig en lista, på hvilken den i hela Sverige och särskildt i Skåne stående armén var antecknad; denna bestod af 10,000 man kavalleri och 11,250 man infanteri. Hvad kavalleriet angår, kan jag försäkra, att det i allo var väl försedt, att ej det minsta fattades, och att hästarne efter skånskt vis voro otadliga. Om man undrar öfver att på så kort tid,

[1] Möjligen Maglehem i Gärds härad s. om Åhus.

som H. K. Maj:t åter varit i Sverige, ett så skönt kavalleri kunnat uppsättas, så svarar jag därpå, att herrar officerare hade sådana ordres att, hvarhelst de funno en god häst, den måtte tillhöra hvem som helst, skulle de taga och emplojera den i sin tjenst. Däremot gifva de hästens egare ett kungl. bevis att, så snart riket åter finge fred, skulle de tagna hästarne efter skedd värdering betalas. — Men infanteriet var icke blott inkomplett, utan äfven illa försedt med mundering, i det under hvarje regemente nästan en tredjedel hade vadmalsrockar, hvilket gaf en dålig parad. Men det arbetades både dag och natt såväl på dess komplettering som på ny *monture*, så att, innan jag lemnade Sverige, jag icke tror att ett enda regemente mera fanns, som icke nu var komplett och försedt med ny och god mundering, det skulle då ha varit, att de i Sverige befintliga Tyskarne, till en 500 man till häst, som legat på Ruden och där omkring i Pommern och samlats ihop af många där hafda regementen, ännu icke försetts därmed, emedan jag märkt, att på den tyska nationen, som i militärtjenst uppehåller sig i Sverige, icke göres stor reflexion. En lika lott har äfven det så kallade generalmajor Schommers regemente, som i Norge af de där utståndna mödorna sammansmält från 1,400 till 700 man och för tillfället låg som garnison i Göteborg. Flere tyska regementen finnas för närvarande ej i Sverige utom de redan nämda 500 man kavalleri och 700 man infanteri.

Sedan jag nu en lång tid uppehållit mig i Skåne, och ännu en gång försökt att under tiden komma öfver till Bornholm, men därvid redan gripits i kragen och på ett hår nära attraperats i Simrishamn, hvarom jag ej vill omtala particularia, och då man i Lund genom en rysk desertör, som gaf sig ut för en löjtnant, förnam, att detta år svårligen någon landstigning skulle ega rum, hvilket ock efter hand bekräftades, förfogade jag mig till Åhus, där två holländska skepp lågo och begaf mig med de två skepparne därifrån till Lund för att hos konungen sollicitera om fri utsegling. Men ehuru konungen gaf oss godt besked, att vi snart skulle blifva hulpne, så förnam jag dock under hand af andra, att det ej så snart vore att tänka på någon fri fart och att man ej visste, om det ens skulle kunna ske före den annalkande vintern. Detta föranledde mig att göra en tour upp åt Sverige, då jag därpå for genom Karlshamn till Karlskrona. Här fann jag ett regemente infanteri, som baron Arfvedson, eljest

kallad Natt och Dag[1], kommenderade; däraf var en god del förlagd på de framför Karlskrona liggande tre kastellen; resten var inqvarterad i staden och höll där vakt; detta är det enda regemente, som icke varit med i Skåne, och har jag på en resa af 50 svenska mil ej mer anträffat någon *soldatesca.*

Från Karlskrona begaf jag mig alltså öfver Jönköping till Stockholm, hvarunder jag vid en stad, som kallas Grenna, på afstånd sett den lilla ö, där de ännu i Sverige varande ryska fångarne af condition för närvarande förvaras, och anlände jag den 1 nov. st. n. till Stockholm. I denna annars sköna stad ligger handeln alldeles nere och sucka de stackars invånarne längtansfullt efter den kära freden. De fordom i så stor mängd på Spanien och Portugal emploijerade skeppen ha nu mestadels ruttnat vid sina pålar, och om ej den Högste snart återskänker konungariket Sverige freden, måste undersåtarne helt och hållet crepera. Hvad det i Stockholm boende folket mest beklagar sig öfver, är att handeln på Finland afskurits för dem, hvarifrån de före detta fingo sin mesta *subsistence.* Hittills har alltid tillåtits, att några skepp och båtar fingo komma från Finland till Sverige, men numera är det helt och hållet förbudet. Orsaken därtill vill jag med få ord berätta, såsom den meddelades mig af sjelfva skepparen, som angifvit saken.

Ungefär i juni månad kom en stor båt från Åbo i Finland medförande något smör, mjöl, talg och andra där fallande köpmansvaror. Nu hade en till matros förklädd öfverste gått öfver med samma båt. Jämte de andra gick han i land i Sverige måhända för att göra tillfylles sin medhafvande instruktion. Af 9 personer, som kommit öfver med båten, stannade endast tre vid densamma. Denne skeppare, som var född på de finska skären, reste hem för att besöka sina föräldrar och fann på vägen denna båt med innehafvande varor, frågar alltså folket efter dessa menniskors vana, hvarifrån de voro och hvad de hade ombord. De gåfvo honom därpå besked, att de voro från Finland och hade fört öfver några varor att »försilfra». Tre veckor därefter kommer samme skeppare tillbaka, finner båten ännu ligga på samma ställe och de få varor, den förut innehaft, ännu

[1] Sten Arvidsson Natt och Dag, hvars fader, Arvid Ivarsson (N. o. D.), 1678 blifvit friherre, men ej introducerades. Sjelf fick han 1723 introduktion såsom friherre under namnet Sture, efter att för egen del 1720 fått friherrlig värdighet.

qvar däri. Detta väckte hos honom betänksamhet, och då han sålunda funnit, att ej allt stod riktigt till med dem, gick han fördenskull till allra närmaste magistratsperson (»justice») och angaf saken, hvarpå man genast bemäktigade sig båten och därpå varande folk, lät skarpt förhöra dem och fick veta, att de haft med sig en rysk öfverste, som rest till Sverige och på hvilken de måste vänta. Man har därpå efter Svenskarnes vana hållit skarp utkik efter dem alla och har fått fatt på de åtta, hvilka efter hand åter infunnit sig, men öfversten var försvunnen, hur mycket man än sökt efter honom, och återfans icke. Derpå förbjöds dem i Finland all fart på Sverige, så att numera ingen får komma dit.

Den flotta, som de använda mot Finland och Lifland, består af sex rangskepp och resten af fregatter, snauer och galärer, på hvilka jag ej kunde få någon specifikation. Säkert är, att i Stockholm kunde flere skepp utrustas, om de ej saknade båtsmän, men härpå råder stor brist i Sverige, hvaröfver de ofta i min närvaro klagat, icke vetande, huru sådant vore att afhjelpa. Att Ryssarne förfluten sommar stigit i land vid Öregrund i Sverige och afbränt några herregårdar, lärer vidare vara mer än väl bekant, vill därföre ej vidare tala därom, endast nämna, att herr ombudsrådet Lillienstedts gård varit däribland.

Från Stockholm begaf jag mig öfver Uppsala till Gefle och fann ej synnerligt långt från Öregrund några kompanier infanteri. I sjelfva staden Gefle lågo 400 man som garnison. Att resa längre norrut i Sverige förunnas ingen främling utan särskild tillåtelse, isynnerhet i dessa krigstider, såsom jag också erfor 1703, då curiositén dref mig att resa längre åt norr till Jämtland, hvarföre jag efter återkomsten till Gefle stäldes till ansvar af vicelandshöfdingen, sattes i civil arrest och hade mycken förargelse. Arméen bestod, såsom jag förnam i Gefle, utom bönderna, som alltid måste hålla sig parata, af 7,000 man, hvaribland tre regementen kavalleri och resten infanteri. Denna styrka kommenderas af general Taube, hvilken, såsom jag försport, skall vara en erfaren och skicklig herre. Det manskap, som jag sett, var ännu tämligen väl klädt, men de, som funnos i Skåne, behagade mig bättre.

Jag begaf mig alltså åter tillbaka därifrån öfver Stockholm till Karlskrona, där jag inträffade den 18 november st. n., fick där veta, att en i Karlshamn liggande holländare, som var för-

sedd med baron Görtz' pass, hade fått tillstånd att afsegla och gå till Amsterdam. Jag tänkte sålunda embarkera mig på detta fartyg och stiga af i Sundet, skyndade därföre, emedan det numera var tillåtet främmande köpmän att resa ur riket, för att få ett pass, hvilket jag också den 20 nov. st. n. slutligen med stor möda och *spendage* lyckades erhålla. Detsamma var dateradt den 8 nov. st. vet. Jag reste därpå genast till Karlshamn i hopp om att äntligen en gång komma ur Sverige, men skepparen hade till min största förtret stuckit ut i sjön några timmar före min ankomst. Emedan det nu liknade sig till, att intet enda skepp mer från denna sida skulle få tillstånd att afsegla från Sverige, i det att de i Karlskrona liggande holsteinska skeppen på kungl. befallning antydts att nedtaga sina segel, så beslöt jag mig att fara till Göteborg och därifrån resa till Holland. Men innan jag lemnar Skåne och Blekinge, så måste först omtalas, att den kungl. svenska flottan i början af november st. n. kom in till Karlskrona och lades upp. De matroser, som varit på den, blefvo utom 2,000 man, som skulle stanna i Karlskrona, dimitterade för att gå hem. Amiralen Wachtmeister och viceamiralen Wilster begåfvo sig till konungen i Lund för att aflägga relation om allt som passerat, hvarest den senare skall gjorts till amiral och detta år kommendera flottan *en chef*. Amiralen Wachtmeister har, som man sade, gjorts till landshöfding i Jönköping, och en annan viceamiral, vid namn Selander [Psilander], har benådats med samma värdighet på ön Gotland, dit han också redan afrest och länge sedan lär ha ankommit[1]. De 2,000 matroserna, som behållas i Karlskrona, skola tjena därtill, att flottan på våren må med det första kunna ekiperas och åter gå i sjön, starkare än den utlupit förra året, men jag tror icke, att den skall kunna visa sig, emedan, som jag redan omtalat, det fattas dem matroser, och detta synnerligen beklagas i landet, emedan de annars gärna förlidet år skulle varit i sjön med Store Carl och Göta Lejon, hvilka skepp hade blifvit upphalade, fullständigt tacklade och, om endast matroser funnits i riket, förvisso skulle ha utlupit. Så mycket jag försport af några commandeurs har svenska

[1] Gustaf v. Psilander blef d. 5 okt. 1716 landshöfding på Gotland. I afseende på de andra uppgifterna har förf. misstagit sig. Landshöfding i Jönköpings län blef 1716 Georg Reinhold Patkull, och amiral lärer ej Wilster ha blifvit 1716.

flottan ej haft någon ordre att inlåta sig i någon strid med de fientliga skeppen, förrän de voro i begrepp att försöka landstigningen i Skåne; då skulle de ej skona något, utan stå efter att ruinera dem. De ha nu funnit för sin flotta en ny hamn, som kallas Matvik och ligger en half mil från Karlshamn. I denna hamn ligger flottan efter deras utsago som i en vagga, och kunna de med många vindar på ena sidan gå in mellan klipporna och på andra sidan ut. Man har gjort en noggrann uppmätning af denna hamn och skickat den till konungen. Sista gången flottan var i sjön, ha de hållit rendezvous i denna hamn, och tror jag icke, att de hädanefter mycket skola låta se sig under Hanö. Flottan förses för närvarande med viktualier af några köpmän, som kallas *entrepreneurs*, och för hvar gång på två månaders tid. För det få de af de gemena 7 svenska styfver om dagen af hvar, men med officerarne ha de ingenting att göra, emedan desamma för de dem af konungen tilldelade kostpenningarna hållas med mat hos den kommenderande officeren. Entreprenörerna och alla gemena jämte underofficerarne, som nu tjena konungen af Sverige, betalas antingen med det präglade kopparmyntet eller med pappersmynt. Hvad kopparmyntet beträffar, så passerar hvarje stycke för en half riksdaler specie, och det så kallade pappersmyntet gäller det allra ringaste 12 $^1/_2$ riksdaler specie. Men högre officerare och andra betjente, såsom presterna, ha på lång tid ej fått någon gage. Dock ha de tröstats med, att de numera skulle afbetalas med pappersmynt. Däremot har konungen såväl i tullar som de på hans undersåtar lagda tunga skatterna ej velat mottaga annat än silfvermynt eller af de stora kopparplåtarne, hvilka nu ökats med hälften i värde. Men detta år har det lofvats dem, att de få erlägga hälften med koppar- eller papperspengar och resten med godt silfvermynt. Ingen i Sverige får understå sig att vägra mottaga dessa införda myntsorter. Den som det gör, straffas strängt, såsom i Karlskrona en hattmakare för den skull fick hufvudet afslaget med bilan. Vill man för sådana myntsorter ha silfvermynt, måste man efter orternas beskaffenhet förlora 6, 10, 15 till 20 procent, och därefter rättar sig köpmannen i afsättningen af sina varor; ju närmare man kommer Stockholm, desto mindre förlust är det på dessa myntsorter.

Nu kommer jag åter på min resa till Göteborg, och stälde jag den till en början på Lund för att, såsom jag hoppades, för

sista gången få se H. Maj:t af Sverige. Jag fann honom vid min ankomst efter sin vana sysselsatt med mönstring af sina nära Lund stående regementen, och hade han till den ändan låtit förfärdiga sig ett litet af bräder hopslaget hus på torget. Framför detta måste man för man passera och blefvo alla så att säga visiterade in på skjortan. Hästarnes mått hade konungen till hands och måste hans generaladjutant hålla det intill hvarje förbipasserande ryttare eller dragon, hvilket förorsakade, att många hästar, emedan desamma antingen icke voro höga nog eller eljest icke behagade konungen, kasserades. Af det s. k. kungl. lifregementet blefvo ensamt nära 700 kasserade, emedan Hans Maj:t förut visste, att officerarne bedragit honom vid upphandlingen af hästarne, hvartill de dock fått penningar nog. På det att nu dessa hädanefter icke mer måtte kunna brukas i hans tjenst, befalte han att låta skära af dem deras venstra öra, och såldes de sedermera på offentlig auktion i landet för en spottstyfver, några däribland för 4 rdr specie. Af hela sitt kavalleri har han sjelf utvalt 300 personer, bland hvilka ej fick vara någon, som någonsin arresterats eller straffats för någon förbrytelse. Desse ha fått namnet friryttare, och är general Lewenhaupt deras kapten. De därvid anstälda officerarne ha fått sin vissa rang, och vill konungen använda detta folk i stället för de drabanter han förut haft, äfvensom hafva desamma respekterade framför alla andra, i ty att han icke fört med sig tillbaka till Skåne mer än 32 drabanter och bland dem en korporal, och det faller sig alltför kostsamt för honom att underhålla sådana. Dessa drabanter ha hela det förflutna året uppehållit sig i Ystad och smickra sig med den förhoppningen, att de så småningom skola användas i öfverensstämmelse med deras rang, hvartill också redan början gjorts.

Jag har glömt att relatera, att jag under genomresan genom de nämda landskapen försport, att några personer gripits på misstanke, att de voro spioner; en af dem, en Skotte till börden, som före detta tjenat hans stortsariska Majestät och af honom fått afsked som öfverstlöjtnant, hölls i arrest på apoteket i Kalmar och bevakades af soldater. Jag har sett honom, men ej talat med honom; hans föregifvande var, såsom det sades, att söka anställning hos H. K. Maj:t af Sverige, hvilket man dock icke trott på, och blef han därföre väl förvarad. Den andre hade dolt sig i båtsmanskläder, om natten jämte två ma-

troser tagit en båt i Åhus för att därmed sticka öfver till Bornholm, men emedan vind och väder icke voro tjenliga, och därjämte en tämligen stark storm uppstått, blef han på tredje dagen ungefär en mil från land uti sjön antastad af de kivikska fiskrarne. Som de nu bragte dem i land, var han så snabb, att han echapperade dem ur händerna och räddade sig till en skog, där han uppehöll sig i åtta dagar utan att äta eller dricka. Men emedan alla passager voro väl besatta, har han slutligen återigen måst komma fram och gifva sig. Då de sedan visiterade honom, befanns, att han hade tre skjortor, den ena dragen utanpå den andra, och såväl af deras finhet som af hans underkläder kunde nogsamt märkas, att han var en annan person än en båtsman. Vid hans tillfångatagande ha de på hans åstundan visserligen gifvit honom något att äta, men magen, som förderfvats genom det långa fastandet, kunde ej fördraga det, hvarföre man så småningom måste stärka honom med kraftiga soppor; slutligen fördes han fången till Karlskrona, där han noga förvaras, och har jag ej kunnat erfara, af hvad för stånd han varit. Den tredje greps i Ystad och fördes därifrån fången till Malmö, där han har staden till sitt fängelse; han var till börden en Sachsare, anlände till Ystad med samma skepp som generallöjtnant Schultz, och emedan han hade mycket guld på sig, därjämte var alltför *libre* och *rude* i samtalet och visste att berätta synnerligt mycket om den ryska armén, tog man honom till fånga och satte honom i förvar. Han föregaf, såsom jag försport, sin afsigt vara att uppehålla sig vid svenska armén som marketentare för att så förtjena en riksdaler.

Från Lund reste jag till Varberg, där ej mycket var att observera. Från denna stad förfogade jag mig till Ungsal [Odensala], ungefär en half mil från Kungsbacka, för att därstädes taga i betraktande de på stapeln stående två galärerna. Desamma äro öfver stäfven 160 fot långa, skola förses med 50 par åror, tre 48-pundingar i fören och 2 24-pundingar akterut. Därifrån afreste jag till Mündal [Mölndal], .en half mil från Göteborg, där likaledes två galärer förfärdigades, dock icke af samma storlek som de förra, och anlände sålunda den 30 november st. n. till Göteborg.

Där blef min första omsorg att skaffa mig ett pass, för att kunna resa öfver till Holland, men emedan jag ej kunde producera annat resepass, än att jag hade erhållit permission att

från Karlshamn sjöledes lemna landet, föll det sig något svårt. Dock fick jag slutligen ett sådant den 29 nov. st. vet. förmedelst en diskretion hos sekreteraren Tellander, underskrifvet af hans excellens generalguvernören och landshöfdingen Mörner. Så snart jag erhållit passet, var jag beredd att afsegla med en där liggande till Holland destinerad smack, men förnam under tiden af några goda vänner och köpmän, att i Masterland [Marstrand] vore en holländsk »hartleuffer» (snabblöpare), som skulle öfverföra kungl. svensk post till Amsterdam och förmodligen afgå om 14 dagar. Jag beslöt mig därföre att låta smacken fara och gå öfver med denna »hartleuffer», talade fördenskull med skepparen, som då befann sig i Göteborg och gjorde upp med honom. Han gaf mig 10 à 12 dagars tid, hvarefter jag utan uppskof måste infinna mig hos honom i Marstrand. Tiden för min vistelse i Göteborg använde jag att taga i betraktande allt, hvad jag aktade nödigt. Jag fann där på stapeln två galärer af alldeles samma storlek som de som bygdes i »Ungsal». Dessa åtta galärer, inberäknade de två i Landskrona, måste vara färdiga medio martii, och har en köpman vid namn Oluf Knap, som är en nära frände till viceamiralen Strömstierna, hvilken äfvenledes är född ur Knapefamiljen och före detta burit samma namn — åtagit sig att låta förfärdiga dem och lofvat att aflemna dem fullkomligt färdiga medio martii vid förlust af alla sina därpå nedlagda omkostnader. För att bemanna dessa galärer skola för Hans Maj:ts i Sverige räkning värfvas 2,000 båtsmän i Amsterdam och vid allra första tillfälle öfverföras till Sverige. Annars är Göteborg, där 1,400 man infanteri lågo i garnison, nämligen 700 tyskar och 700 svenskar, för närvarande ett riktigt röfvarnäste, dit af de där utrustade kaparne alla skepp utan åtskilnad, ja till och med deras egna landsmän, uppbringas och konfiskeras; så ha de under förlidet år fått mer än 100 priser, af hvilka icke fem blifvit åter frigifna, och är denna stad den enda, som, emedan sjöfarten på Östersjön mestadels är hämmad, förser hela Sverige och så att säga bevarar dess lif. Fördenskull och emedan några förnäme bland de store participera i rofvet och alltså föredraga saken på bästa sätt inför K. Maj:t af Sverige, låter konungen allt ske, som condemneras af amiralitetet i Göteborg. Om dessa plundringar kunde förhindras, Marstrand och Göteborg inspärras, och det hemliga förstånd blefve förekommet, som herrar Holländare, ehuru jag icke härvid

vill ha uteslutit Engelsmännen och isynnerhet Fransmännen, ha med Sverige, måste Sverige på en tid af två år vid närvarande tillstånd helt och hållet gå under, i ty att jag knappt förmår med pennan uttrycka det miserabla tillstånd, hvari landet för närvarande befinner sig, då jag före detta lärt känna det uti största flor. På hvad sätt man skulle företaga detta, går något öfver mitt förstånd, i det mig är obekant, huru de allianser lyda, som hans stortsariska Majestät och H. K. Maj:t af Danmark slutit med de högmögende herrar staterna af de Förenade Nederlanden, och skulle det också falla sig för vidlyftigt, emedan jag redan mot förmodan blifvit mycket bred i min relation. Eljest kan jag icke underlåta att erinra, att Holländarne äro desamme, som nu för tiden indirekt conservera konungariket Sverige, i det de icke allenast tillåta, att allehanda dem bristande oumbärliga varor utföras från deras provinser och isynnerhet från Amsterdam med enkom därför bygda »hartleuffers», som kallas gallioter, utan desamma medföra äfven, när de anlända, mycket kontanter i guld. Därjämte medhafva dessa skepp under tiden såväl de kungliga som köpmansbrefven, och emedan de aldrig antastats eller visiterats, äro Svenskarne så säkra, att de ingenting mindre förmoda, än att dessa skepp kunde tagas. Men numera, sedan jag kikat dem i korten, hoppas jag, att sådana anstalter skola vidtagas, att äfven från denna sida sådana likaledes kunna tagas från dem, och att de alltså skola med större försigtighet afsända sina bref och åter mottaga dem.

Jag skall förtälja mera därom, sedan jag förut omförmält, att jag begagnade den mig förunnade tiden af tolf dagar för att resa på denna sida norrut. Min väg tog jag sålunda från Göteborg till Uddevalla, där generalmajor De la Gardie, som för närvarande har commando öfver de där i nejden liggande trupperna, befinner sig med 400 där inqvarterade soldater. Så mycket jag kunde förspörja i denna stad, befunno sig i hela det så kallade Bahus län icke mer än 4,000 man, hvaraf hälften kavalleri och resten infanteri. Staden har för öfrigt i detta krig befästats såväl till vatten som land, och har konungen under sin närvaro i Skåne låtit transportera dit otroligt med krigsammunition. Därifrån begaf jag mig till Strömstad, en öppen plats, dit, liksom till de kringliggande magasinerna, lifsmedel och fourage förts dag och natt, och därmed fortfor man ännu. Hvarje hel bonde hade fått befallning af konungen att hålla i

ordning fyra goda slädar och fyra väl och skarpt skodda hästar, och på det ingenting skulle fattas därvid, visiterades sådant af därtill utsedda personer. Detta skulle, såsom *hautement* sades, återigen gälla det goda Norge, hvilket de, efter Svenskarnes skrytsamma manér, sista gången endast kommit för att bese, men numera vilja taga i besittning, och skulle konungen ha för afsigt att på samma gång bryta in från två sidor; den ena kåren skulle gå förbi den nyanlagda fästningen Sundsborg, som ligger vid Svinesund alldeles midt emot Spånvik, och den andra öfver Karlstad. Men under min därvaro hade ännu icke minsta rörelse skett. Jag skulle också gärna ha rest till Sundsborg, men några goda vänner afrådde mig sådant, i det de försäkrade mig, att jag såsom en främling och en, som där ej hade något att skaffa, ofelbart skulle blifva arresterad; bryggan, på hvilken de skulle öfvergå, låge färdig, och kunde de på ett par timmar slå densamma öfver floden.

Sedan jag nu utforskat allt detta, så mycket mig möjligt var, förfogade jag mig återigen till Göteborg och anlände lyckligt dit den 1 jan. stil. n. Jag fann där före mig skepparen Haye Pieterz, som kommit tillbaka från Marstrand till denna stad och här hörde efter de väntade kungliga brefven. Äntligen berättade honom kommerserådet Sebastian Tham, att han hade underrättelse från Lund, att samma bref skulle komma med en kurir till Göteborg, hvarföre han i Guds namn blott skulle återvända till Marstrand och där inom helt kort tid mottaga såväl de kungliga brefven som sina pass. Vi reste alltså från Göteborg genom Bahus till Marstrand och anlände dit den 4 jan. st. n. Bahus slott förunnades mig icke att bese, oaktadt jag anhöll därom och hade i Göteborg gjort *connoissance* med en därstädes anstäld capitain. Den därpå följande dagen anlände de kungliga brefven med en express och öfverlemnades åt skepparen mot hans revers af Samuel Bagge, en därstädes boende köpman, som aflastat denna galliot och var medintresserad i lasten, i närvaro af den där befintliga postmästaren, så att vi numera ej väntade på annat än en god vind.

Men innan jag skiljes från Sverige, kan jag ej underlåta att berätta, att ryktet gick i landet, att konungen ytterligare ville låta utskrifva hvar femte man, för att augmentera sina trupper, men jag tror icke, att dylikt kan hafva effekt, i ty att ungt manskap är nu så rart i Sverige, att jag med mina ögon

sett, att under det så kallade preste-dragon-regementet, som alla i Sverige boende prester upprätta, och hvarpå arbetats nu vid pass fem fjärdedels år, men icke ens ännu var riktigt komplett, en enda karl, för att där låta engagera sig, fått på hand $87\,^1/_2$ rdr specie, hvarjämte det försäkrades mig, att några däribland hade mottagit 100 specie riksdaler. Ja, af unga och till krig verkligt dugliga bönder finnes i det rätta gamla Sverige föga mera förhanden, så att en resande därstädes nu för tiden merendels skjutsas af små barn eller fruntimmer.

I Polen ha herrar Svenskar alltjämt sina intriger, i ty att under min härvaro icke allenast grefve Tarloff ankom sjöledes från Colberg till Åhus, aboucherade sig med konungen och därpå genast återigen affärdades, utan det ankom äfven ännu under min vistelse i Marstrand skeppar Cornelis Johanszen Cort, förande en stor krejare från Amsterdam, försedd med pass af baron Görtz; bland andra svenska officerare medhade han äfven en capitain, som kom med vigtiga depescher från Polen. Fältherren Orlitz [Orlik], som före detta varit hos Mazepa, uppehöll sig i Kristianstad, bekommer månatligen af konungen 4,000 rdr, men employeras icke. Polackarne och kosackerne äro till antalet 150 man, och gjordes, när man väntade på landstigningen alla beridna. — I augusti månad anlände en gammal skeppare från Jasmund [på Rygen] i öppen båt till Åhus med mycket vigtiga bref, hvarföre arfprinsen af Hessen Cassel gaf honom 100 specie dukater till *recompence*. En dansk skeppare bragte i oktober månad fem svenska officerare till Ystad, hvarföre han belönades med 50 dukater.

Nu vänder jag mig åter till Marstrand, hvarest jag erhöll permission att bese kastellet, hvilket hålles för det allra fastaste i hela Sverige. Därinne låg 250 mans garnison. De voro vid min ankomst ej litet allarmerade öfver capitain Köcke Jöhns, som höll sig med tre galärer där i närheten och ej långt från Göteborg hade uppbränt ett med järn belastadt och till Frankrike destineradt skepp; anbragte till den ändan på södra och norra sidan af denna ö diverse stycken, och höllo äfven borgarne flitigt vakt.

Den 5 jan. inlopp i Marstrand skeppar Andreas Tratter från Amsterdam, förande en skön smack, på hvilken generallöjtnant Stackelberg befann sig. Denne hade efter sin egen utsago för tre månader sedan blifvit borgare i Amsterdam under

namnet Henrik Kruse, hade äfven sitt borgarbref med sig och sitt holländska pass på att han var en köpman och ville resa till Sverige. Till följd af *contraire* vind och hård storm ha de nödgats att inlöpa i Norge, hvarest han åtta dagar varit i land, ätit och druckit med folket och kunde han ej nog berömma den honom vederfarna *complaisance*. På detta sätt ha förlidet år öfver 130 svenske officerare kommit från Amsterdam, af hvilka konungen är sinnad att upprätta en egen corps, och finnes ännu i Amsterdam ett mycket större antal och mer än 1,000 gemene, som också vilja öfver till Sverige. Detta allt berättade herr generallöjtnanten i min, skepparens, med hvilken jag skulle fara öfver, och andra passagerares, bland dem tre infödda Svenskars, *presence*. Jag önskade sålunda ingenting hellre än att vi skulle få god vind, kunna sticka i sjön och därpå tvärtom få *contraire* vind och stormigt väder, på det att vi också måtte nödsakas att uppsöka Norge.

Den 8 i samma månad efter middagen gingo vi till segels ifrån Marstrand med sydostvind, hvilken under natten så tilltog, att vi om morgonen vid dagbräckningen . . . . . ; härpå vände sig vinden till vestsydvest och började den 9 mot aftonen blåsa upp till den grad, att vi blefvo nödsakade, då vi befunno oss på »jydska rif» på 36 famnars vatten, att vända och drifva under ett segel. Vi höllo alltså den 10, då stormen mer och mer tilltog, nordöfver och beslöto, emedan vinden höll i, den 11 att inlöpa i Norge, hvilket ock skedde samma eftermiddag ungefär omkring kl. 3, då vi lade i land en half mil från Mandal och gingo för ankar. Härpå förfogade jag mig med lotsarne jämte andra passagerare i land och sökte tillfälle att få tala i hemlighet med en, vid namn Andreas Hansen, som jag ansåg för en af de förståndigaste, uppenbarade för honom hvem jag var, och att på detta skepp funnes en låda med kungl. svenska bref af stor *importance*, hvilka voro undangömda i kojen till höger under alla segel. Han borde därföre utan försummelse skaffa mig åtta soldater, hvilka skulle bemäktiga sig skeppet, enlevera lådan och taga skepp och gods i qvarstad, och lofvade jag honom för hans möda 20 riksdaler, hvilka jag också i Christiansand har betalat honom. Han svarade mig därpå, att på hans flit skulle ej något tryta, men emedan den närmaste fästningen, Christiansand, låg 4 stora mil därifrån, ville han gå till Mandal och där tillkännagifva det för en köpman, Tönis

Christensen, och i mitt namn befalla honom att effektuera det åstundade. Den därpå följande dagen, den 12, ankom Tönis Christensens commis capitain Madtsen med en båt till denna galliot, visiterade i den honom anvisade kojen och fann där lådan, tog densamma med sig och for därpå med skepparen och några passagerare, som voro »nationalsvenskar», till Mandal, där de öppnade lådan i skepparens närvaro och funno brefven, såsom jag tillförene hade antydt. Efter tre dagar kom skepparen med passagerarne åter om bord och hade säkerligen stuckit i sjön, om vind och väder hade velat gynna honom. Till min lycka infann sig lotsen åter hos mig, hvilken jag befallte att utan uppskof samma natt återvända till Mandal och säga Tönis Christensen, att han skulle hämta skepparens papper från skeppet och anhålla skepp och laddning, emedan det verkligen var svenska effekter, hvilket också därefter skedde. Emellertid förfogade jag mig sjelf till Mandal, talade med Tönis Christensen och reste alltså därifrån i sällskap med skepparen, capit. Madsen och några passagerare till Christiansand, aflemnade lådan till stiftsamtmannen och magistraten och gjorde min förklaring. Därpå blef på min anhållan resolveradt att efter en några dagar hållen examen låta hämta skeppet, hvilket också den 23 jan. anlände till Christiansand. Den 24 om morgonen reste jag med lådan tillsammans med en person, som gifvits mig till sällskap, under eskort af en soldat till Christiania, dit jag ankom den 29 om morgonen och öfverlemnade lådan till baron Krag, såsom ståthållare, jämte det i Christiansand förda protokollet. Denne afsände mig därpå den 30, åtföljd af hans sekreterare, en sergeant och två grenadierer till Laurvig, dit vi lyckligt anlände den 31 om aftonen. Den 4 febr. inskeppade vi oss i Staveren på fregatten Raae, som kommenderades af capitain Neuspitzer, och anlände den 5 om eftermiddagen till Säbye, ungefär en mil från Fladstrand. Därpå fortsatte vi genast vår resa öfver Aalborg till Köpenhamn, dit vi, den Högste vare prisad, lyckligt anlände den 10 i samma månad, gjorde konungen i Danmark vår uppvaktning och underdånigst i egna händer öfverlemnade lådan med de kungl. svenska brefven. Därifrån förfogade jag mig utan uppskof till hans durchl. furst Dolgoruki, hans stortsariska Majestäts härvarande ambassadör, underrättade honom om min ankomst, afgaf undertjenstlig relation om allt och synnerligen om lådan med brefven och skall nu i Guds namn med allra-

första förfoga mig öfver Hamburg till hans stortsariska Majestät, såsom min allernådigste herre, i hvars höga nåd jag emellertid anbefaller mig, för att till honom aflåta allerunderdånigst relation öfver hvad ytterligare kunde af mig äskas att meddela och mig var bekant. Utfärdadt i Köpenhamn den 17 febr. 1717.

Hinrich Hölterling.

Den svenske guvernören Printzenskölds mord och upproret på Bornholm 1658

AF

L. BERGER

Redan under året för Roskildefreden bröt sig Bornholm, som därpå »skänkte sig» åt de danska konungarne personligen till evigt arf och ego (enligt gåfvobref af d. $^{29}/_{12}$ 1658), ut ur gruppen af de gamla skånska landskapen för att sedan aldrig däri åter inträda. Det är om sättet — hemskt och bloddrypande såsom vi veta — för denna utbrytning, som vi här vilja anställa en kort undersökning. Vi göra det så mycket hellre, som vi under ett studium af de danska skildringarna af förloppet funnit dem vara, icke mindre än de gängse svenska berättelserna därom, opålitliga eller i behof af rättelser i många stycken. Sådana åter lemna i senare tid i ljuset bragta underrättelser, som äro samtidiga med ifrågavarande händelser, bland dem Printzenskölds egna bref.

I.

Printzenskölds styrelse ($^{29}/_{4}$—$^{8}/_{12}$ 1658) enligt danska uppgifter.

Freden i Roskilde var sluten den 26 februari 1658. Den 15 följande april kom underrättelsen därom till ön — så länge hade isen hindrat samfärdseln — och den 25 samma månad bads i Svanike kyrka för det nya konungahuset. Fyra dagar efteråt ankom landets nye guvernör (läns- och slottshöfdingen) öfverste

Printzensköld, åtföljd af sin familj och en militärtrupp på 130[1] man fotfolk och tog fästningen Hammershus i besittning. Landstigningen skedde vid Sandvigs fiskläge, nära fästningen.

Den 6 maj mötte invånarne den nye styresmannen vid Aakirkeby, hvarest hans fullmakt upplästes och han å sin konungs vägnar utlofvade invånarne all kunglig gunst och bevågenhet.

Detta löfte var dock endast ett bedrägligt talesätt, klaga de danska författarne. Och så uppräkna de kontributionerna, hvilka slag i slag utkräfdes.

I enlighet med ett den 12 maj utfärdadt påbud om en allmän förmögenhetsuppgift, efter hvilken beskattningen dädanefter skulle ske (en förordning, som de danska författarne måst berömma, men hvaröfver, säga de, i synnerhet de förmögna blefvo missnöjda), pålades straxt efteråt en kontribution af säd, slagtboskap, beklädnadspersedlar m. m. Redan den 27 samma månad utskrefs en ny pålaga, som betaltes den 3 juni. Samtidigt härmed måste deputerade för adel (frimän), borgare och bönder resa till Malmö och där tillsammans med de skånska deputerade aflägga trohetsed å befolkningens vägnar. Den 6 juni bortfördes 500 man af öns milis till Stettin, och guvernören lät i rullorna uppföra allt manfolk på ön, från 12:te året räknadt. I slutet af juli utskrefs en tredje skatt, som skulle utgå med ett pund hampa eller 2 pund salpeter (att användas till lunta och krut, hvarpå stor brist rådde) eller i brist på dessa förnödenheter med 1 dlr smt af hvarje gårdsegare. Svenska landtmätare uppmätte under samma månad öns gårdareal, som skulle läggas till grund för beskattningen.

Den 3 augusti fick öns rytteri ordres att hålla sig uppbrottsfärdigt, och den 8 oktober bortfördes det, 250 man starkt, till Riga. Städerna måste uppsätta 50 båtsmän, hvilka den 7 november sändes till Ystad och öfver land till Helsingborg och svenska flottan. Och slutligen påbjöd guvernören den 4 november en penningeskatt af 16 dlr smt att betalas af hvar bonde och gårdsegare i städerna. Denna skatt kunde dock invånarne ej utgöra, ehuru de fingo tillstånd att erlägga beloppet i tre terminer. Tillika förklarade guvernören, att presttionden tillhörde kronan, enär presternas goda boställen och tillfälliga inkomster vore tillräckliga till deras underhåll; så att allt hvad

[1] Enligt Holberg och de Thurah.

ön egde af personer med makt och inflytande genom hans åtgärder var bragt i harnesk mot Sverige.

Särskilda missförhållanden, som ökade betrycket och missnöjet, voro att ön 1654 i pesten mist 5,000 af sina 10—11,000 invånare, att under den gångna vintern varit stor boskapsdöd och slutligen, att en allmän stockning i handel och vandel inträdt därigenom, att den svenska styrelsen utfärdade ett allmänt utförselförbud i fråga om öns produkter. Äfven tullsystemets ändring synes ha medfört obehag, i det lilla landtullens och accisens upprättande förde en större mängd svenska tullbetjenter till ön, »hvilka tvungo stadsborna att gräfva djupa diken rundt kring städerna (för tullbommarnes skull) utom kring Aakirkeby, hvilket var för vidsträckt» (efter Ravn).

Men trots invånarnes visst icke ogrundade missnöje skulle dock troligtvis det blodiga upproret hafva uteblifvit, om ej det förnyade utbrottet af svensk-danska kriget gjort så mycket att uppegga lidelserna. Danskarne reste sig som bekant nu som *en* man; alla medel blefvo för den för tillfället underlägsne goda för att förderfva de »trolöse» svenskarne. Från motståndets hufvudhärd, Köpenhamn, spridde sig denna anda till provinserna, äfven till de åt Sverige afträdda. Till Bornholm insmugglades från Köpenhamn först en uppmaning till resning, skrifven af kanslisekreteraren Oldeland, sedan en annan, undertecknad af konung Fredrik sjelf (af den 8 november). Konungen uppmanade »presterna, borgmästarne och menige allmogen att befria sig från svenska oket och till den ändan låta sig synnerligt angeläget vara att helt och hållet ruinera garnisonen på Hammershuus. För svenska flottan hade nu mera hvarken konungen eller Bornholmsborna något att frukta.»

Detta senare bref kom till ön på en tid, då invånarnes missnöje och lust att göra sig kvitt svenskarne visade sig ej blott i skattevägran, utan äfven i hotande tal (jmfr här nedan guvernörens tredje bref till Karl Gustaf). Och den 8 december mördades Printzensköld.

De ofvan anförda uppgifterna om de af guvernören företagna utskrifningarna af manskap, om skattekrafven m. m. äro, med undantag af vissa, betydliga öfverdrifter angående de förra, sanna och berättas öfverensstämmande af de danska författarne. Men när vi nu komma till redogörelsen för »mordnatten» och uppresningens förlopp, mötas vi af skiljaktiga danska berättelser därom.

Vi vilja redogöra för dem, sedan vi först anfört hvad de svens historieförfattarne hittills haft att i saken förtälja, hvilket icke blott jämförelsevis litet, utan äfven väsentligt oriktigt.

II.

De olika berättelserna [illegible] ds död och up [illegible]

Fryxell säger att ett allmänt blodbad, kalladt »det st svinslagtet», anställdes på svenskarne.[1] Carlson,[2] som i fråga Printzenskölds dödssätt följer Pufendorf, har ej att förtälj något allmänt blodbad. Odhner åter säger i sin större histori handbok: »På Bornholm reste sig invånarne och dödade på natt alla därvarande svenskar».

Svenska häfdatecknare hafva alltid tillskrifvit uppträdet [illegible] raktär af grymhet. Så redan Pufendorf i sin Karl X Gust historia, och det är från honom, som den såväl hos Carlson i Anreps »Svenska Adelns ättartaflor» kvarstående oriktiga u giften, att Printzensköld skulle dödats under en måltid, härle sig. Enligt Pufendorf skola nämligen invånarne listigt bragt i Rönne varande svenskarne om lifvet vid ett tillstäldt gästab en uppgift, som är alldeles gripen ur luften.[3]

I artikeln *Printzensköld* i Biografiskt Lexikon, ny fö berättas förloppet enligt Holberg med undantag för ett betänk öfversättningsfel. Holberg säger nämligen, att guvernören sin resa till Rönne hotade borgmästaren Peder Olsen i H med »Execution», om ej skatterna inbetaltes i rätt tid. Printz sköld hotade således borgmästaren med utpantning, men f fattarne till nämda artikel hafva öfversatt: »med *lifsstraff*», h ket ger läsaren en förvrängd bild ej blott af Holbergs text, u äfven af Printzenskölds karaktär. I öfrigt gör artikeln i frå uppmärksam på en inkonsekvens hos Holberg rörande Hans Aage fänrik och anför ur ett bref af kammarherren, sederm svenska sändebudet i Paris Johan Ekeblad följande notis, s

[1] Berättelser ur Svenska historien, XII s. 85.

[2] Sveriges historia, I s. 392.

[3] Den samme berättar också, att fästningen höll sig ända till holländ ttans ankomst den 10/1 1659: »Slottet, som nu var beröfvadt sin kommend ll sig någon tid mot fiendens makt, men när några skepp från Köpenh mmo dessa till hjelp, tvangs det ändtligen att ge sig på nåd och onåd llerna.»

en viss betydelse i följd af dess ålder (brefvet är dat. d. 1659): »Borgmästaren har begärt tala med kommendanten hade han en pistol under jackan, hvarmed han sköt den ige Printzensköld, som han lockat ur slottet i staden.»

Det enda sanna i denna notis tör vara, att Printzensköld f skjuten med en pistol. Och som Rönne hade två borgstare, är uppgiften om den svenska mannen ej mycket värd; men den äld. borgm... öns produ... ritsen nu mera står utom misstanke, så skulle med... pgift menas yngre borgstaren Klaus Klausen, hvarom mera längre fram. Sannot kände förf. till artikeln ej de offentliggjorda aktstyckena ...de Printzensköld, ehuru de alla voro tryckta flera år före samma.

De skiljaktiga danska berättelserna förekomma dels hos OLBERG (Danmarks Riges Historie, III) och efter honom hos PONTOPPIDAN (Den Danske Atlas, III) och DE THURAH (Beskrivelse over Bornholm m. m.), dels hos J. MARCKMANN (Sl... ing af Opstanden paa Bornholm m. m. 1831) och dels sluten hos P. N. SKOVGAARD (Bornholms Saga 1834). Med stöd ett historiskt dokument, som tros härröra från Jens Kofoed elf, enär det skall vara en kopia af en af denne upptecknad rättelse om hans deltagande i händelserna år 1658, förklara tre första, *att någon grymhet ej begåtts;* enligt dem har upp-ret knappast kräft mer än ett enda offer, den modige svenske fdingen. Häri instämmer Marckmann, ehuru han afviker i taljer, hvilket ej är att undra öfver, då han anlitat som källa hjeltedikt, skrifven mer än 100 år efter tilldragelsen. Någon upprorsmännen använd list känna dessa författare ej till, förr talet blir om den svenska undsättningsstyrkans inlockande i ammershus och afväpning därstädes.

Angående hufvudmannen, Jens Kofoed, säger Holberg, att ans handling var en »ikke mindre vel overlagt end dristig og eroisk Gjerning», och de Thurah menar, att upproret är en sak, om »bliver, saa længe Verden staaer, til evig Berömmelse og amindelse for den Bornholmske Nation.»

Skovgaard, som var infödd bornholmare och väl bekant med traditionen på ön liksom med alla dess öfriga förhållanden, har ganska väl lyckats uppvisa, att hans föregångares källor äro ..istfälliga och opålitliga. Jens Kofoeds föregifna berättelse ...t kan sålunda med säkerhet vara ett arbete af presten KLEMMING

TANK [1] på Bornholm, hvilken därmed haft för afsigt att rentvå sina landsmän inför historien. Men synbarligen orätt är det, att med Skovgaard påstå, att detta dokument därför ej kan hafva det allra minsta historiska värde och att det såsom »alldeles oefterrättligt» bör helt och hållet förkastas. Marckmanns andra källa är en handskrifven Bornholms krönika (»Chronica Boringiaca») af klockaren i Aakirkeby, Rasmus Ravn, som lefde, när händelserna timade; men ur denna källa har Marckmann föga kunnat hemta i detta ämne. Och angående tredje källan, Hans Pontoppidans, prestens i Rönne, handskrifna hjeltedikt, är Skovgaards träffande dom den, att nämda dikt saknar all historisk trovärdighet. Men nu bär det ej bättre till än att, när Skovgaard sjelf tar sin tillflykt till *Printzensköldsvisan*, han råkar att vida vägar öfvergå Marckmann i uppdukande af fabler. Vi anföra nu i största korthet uppgifterna i de tre skiljaktiga berättelserna.

Hos Holberg berättar Jens Kofoed, att han onsdagen den 8 dec. i sällskap med presten Povel Ancher i Ruth (Hasle och Ruth bilda ett pastorat; men herr Povel bodde i Ruth), sedan Printzensköld språkat med borgmästaren Peder Olsen i Hasle och begifvit sig åstad mot Rönne, [2] red från Hasle till presten Jakob Treslöv i Nykers prestgård. Hr Jakob hade lofvat Jens att städse ha 20 man i beredskap för Printzensközlds fångande eller dräpande, men nu hade han inga på grund af mellankomna förhinder. Från Nyker red Jens ensam söderut till Blykoppegård och träffade i den till gården hörande Skule-skogen först de dit stämda medsammansvurna Niels Gummelös, kapten vid norra häradets milis, Hans fänrik och Klaus Nielsen, alla från Hasle, äfvensom Jens Larsen Risom och en (annan) bonde. Fem i antal skynda de i skymningen till Rönne och rida in hos Jens' broder, Mads Kofoed (hvilken bodde i norra delen af Rönne). Där gick den svenske »ridfogden» förbi dem och begaf sig straxt till landsherren, som var i borgmästaren Peder Lauritsens hus. Detta fingo de sammansvurna veta af en borgare i Rönne vid namn Mads Pedersen med den varning att, om de hade något i sinnet mot landsherren, borde det ske straxt, emedan den svenske ridfogden berättat, att han anträffat dem beväpnade.

[1] Klemens Tank var kyrkoherde i Öster Marie mellan åren 1715—1732. I samma socken bodde Jens Kofoed på Maglegård, där han dog 1691.

[2] Rönne ligger ej fullt 2 mil från Hammershus.

De begåfvo sig därför straxt till borgmästaren Peder Lauritsen och satte Aage (Hans?) fänrik och Klaus Nielsen till vakt för dörren, efter de icke visste huru många landsherren hade hos sig i kammaren. Därefter gick Jens Kofoed först i rummet, sedan Gummelös och slutligen Jens Lauritsen (Jens Larsen Risom?). Kofoed frågade genast guvernören, om han ville godvilligt gifva sig, emedan han var ensam svensk och alla de andra voro danskar. Då uppgaf guvernören ett häftigt skrik och kastade sig ned emellan bordet och bänken, men blef af de sammansvurne upprest och satt vid bordet igen. På bordet låg en stor packa förseglade bref. Kofoed frågade guvernören, hvarifrån brefven voro komna, hvarpå denne svarade, att de voro komna från hans herre och konung i Sverige och skulle till Pommern. Kofoed tog då brefven till sig och sade: »de skola till *min* herre och konung i Danmark». Därefter ville de föra honom ut på gatan, hvilket också skedde; och några af Rönnes borgare kommo dem då till hjelp. Landsherren försökte då undkomma, och när man märkte detta, lossades mot honom ett skott, hvaraf han föll död ned på gatan. Upprorsmännen stälde straxt två man till vakt vid den döda kroppen för att förhindra dess plundring och eftersökte sedan hans tjenare och andra svenskar i staden, hvilka blefvo tagna och satta i förvar. Printzenskölds lik blef sedermera upptaget och buret till rådhuset.

De mått och steg, som nu vidtogos för att öfverrumpla fästningen, voro, enligt Holberg, följande. Först sändes 2 man till borgmästaren i Hasle för att bedja honom bevaka en svensksinnad borgare därstädes, på det denne ej skulle till fästningen inberätta det förefallna. Denne borgare var emellertid ej hemma, hvarför man åtnöjde sig med att ställa vakt utanför hans hus. Sedan togo Gummelös och Jens Kofoed svenska hästar hos borgmästarens och redo så till Nykers prestgård, hvarest kyrkoherden åtog sig att medels ringning samla folket på Ruths kyrkobacke. Därifrån foro de två till utgångspunkten för dagens företag, Hasle, där de förstärktes till 16 man till häst. Så redo de till Ruth, där herr Povel åtog sig att medels bud från gård till gård under natten samla folket på kyrkobacken. För närheten till slottet vågade man ej ringa med kyrkklockorna. Hos sandemannen (sockenuppsyningsmannen) Hög arresterades den svenske artillerilöjtnanten Nils Rud, som skulle resa till baka till fästningen. Därpå togs vägen till fisklägena Sandvig och Allinge,

hvilkas befolkning gick man ur huse. På senare stället tillfångatogos en svensk kvartermästare och en soldat.

Under natten intog den sålunda samlade styrkan under Kofoeds anförande ställning norr om fästningen, hvarest man i kvarnen dödade en svensk soldat, som ej ville gifva sig, och fängslade mjölnaren. Bakom kvarnen och någon småskog höll sig nu skaran dold, hvarjämte fästningens alla utgångar besattes. På det viset föll en från slottet utsänd patrull (en trumslagare och 4 man) i deras våld. När Ruthsboarnes ankomst, hvilka anfördes af Gummelös, Peder Olsen och Povel, bemärktes från slottet och patrullen ej lät höra af sig, sändes en af Printzenskölds tjenare ut på spejande. Denne uppdagade fienden och återkom, ehuru beskjuten af den samme, till slottet. Kofoed skickade nu ett bref, adresseradt till guvernörens fru och befälhafvande löjtnanten, och fick straxt svar därpå. Nu kommo också Rönneborna och vestra häradets bönder och posterade sig på Slottslyngen söderut. I sitt svar föreslog löjtnanten ett möte i en stuga vid fästningen mellan honom, sjelf fjärde af besättningen, och 4 af upprorets förnämsta ledare. Resultatet af underhandlingen blef, att besättningen gaf sig mot aftonen, hvarpå den afväpnades och sattes i fångenskap i fästningen.

Den 27 dec. kom en svensk galiott med en trupp ryttare såsom förstärkning. Den skjutna lösen besvarades från fästningen, och i guvernörens namn lockades först ryttmästaren Gustaf Hort (läs: Hjort) och kapten Holm, som varit med de utskrifna båtsmännen till Helsingborg, i land, afväpnades, fängslades och sändes genast till herr Povel och sedan till Hasle. Därpå lockades skepparen, styrmannen, löjtnanten och en mängd ryttare, sedan korporalerna och den öfriga gemenskapen jämte besättningen i land, där de afväpnades. Fartyget togs därefter och fördes tillika med hästarne till Rönne, dit sedan fångarna fördes och hvarifrån de med holländska flottan skickades till Köpenhamn.

Till denna s. k. Kofoedska berättelse gör de Thurah det tillägget, att Jens Kofoed, som var född 1628 och gift sedan 1653, förut under året varit ryttare [1] vid Knud Urnes kompani i Kolding i Jutland.

---

[1] De Thurah har tydligen denna i likhet med så många andra uppgifter i sitt klassiska arbete från amtmannen på Bornholm Joh. K. Urne.

Nu till Marckmanns berättelse! Enligt denna är det hvarken utpressningarna eller danska konungens bref, som göra slag i saken, utan egentliga drifhjulet är följande händelse, som träffade upprorets förnämste hjelte, Jens Kofoed. Ehuru gift sedan 1653 med den vackra och »fiffiga» Margrete Kristine Sandersdotter från Nexö, hade han år 1657 begifvit sig till Köpenhamn. Då kriget i det samma bröt ut, fick han det infallet att som ryttare träda in vid *Johan* Urnes *regemente* (jmf. Thurahs uppgift!). Efter freden i Roskilde låg han i garnison i Kjöge, men tog orlof och reste hem. Jens plägade skryta väl mycket öfver sina krigsbragder, slog också gärna, till effektens höjande, på sitt ryttaresvärd. Men med detta fel var han dock naturligtvis den rätta mannen: dådkraftig, slug och krigserfaren. Brefvet från Oldeland (jfr ofvan s. 315) eggade bornholmarne, men än var det för tidigt, så länge svenskarne beherskade sjön, att tänka på uppror. Emellertid bildade sig en sammansvärjning mot svenskarne, i hvilken deltagarne voro de två borgmästarne i Rönne och stadsfogden Klaus Meibom där sammastädes, Lille Aage fänrik från Aaker och tyske Henrik, rådman i Aakirkeby (hvilken stad ligger i Aakers socken), sandemannen Jens Troelsen på Blykoppe gård och frimannen Sander Kofoed på Almegård (strax norrut från Rönne).

Kom så i slutet af november konung Fredriks bref. Icke ännu! hette det dock fortfarande, men nu inträffade, att Jens Kofoed på en krog i Rönne med sitt storskräflande prat om »dessa fördömda svenska hundar» m. m. kom i gräl med en ansedd bonde, hvilken han följde efter ut på Storgatan och där gaf banehugg. Före sin sista stund hann dock denne angifva Jens som sin mördare. Denne framdrages ur »Jep Kromands» bakugn, där han gömt sig, och arresteras. Men i följd af sin intima bekantskap med Klaus Meibom dömes han endast att betala rättegångskostnaden och 4 riksdaler till de fattiga samt låta offentligt skrifta sig af kyrkoherden. Meibom skall för öfrigt hafva tagit mutor.

Den mördades enka klagar dock hos Printzensköld, hvilken lofvade att skaffa henne rättvisa. Vid ryktet härom blir Jens Kofoed förskräckt. Han besluter försöka verkan af sin hustrus vältalighet. Denna beger sig därpå till slottet och vill medelst mutor bilägga saken. Vid hennes ankomst är guvernören ute på jagt, men hans fru lofvar att göra hvad hon förmår. Nu

öfverlemnade Kofoeds hustru »för att göra godt bättre» sex silfverskedar åt slottsfrun. Denna nekar dock att taga mot dem, och de blifva liggande på bordet. I det samma inträder guvernören, för hvilken fru Margrete ånyo berättar sitt ärende. Med stigande ovilja hörer henne denne och då han får se föräringen på bordet, ger han henne ett vredgadt ögonkast och går in i ett sidorum. Hans fru följer honom. Margrete kunde höra, huru frun med blid röst bad sin man om något och att mannen först svarade vänligt, men sedan yttrade med häftighet, att Kofoed vore en orolig och farlig man. Hon kunde tillsäga hans oförskämda hustru att återtaga silfverskedarne, eller skulle guvernören gifva dem till de fattige. Hade Kofoed begått ett afsigtligt mord, skulle han mista hufvudet, och hade domaren hållit rättvisan fal, så ville han låta resa upp en galge åt denne; sjelf skulle han komma till Rönne nästa *torsdag* och då undersöka saken. Bestört öfver hvad hon sålunda fått höra, lemnar fru Margrete rummet och skyndar så hastigt som möjligt hem.

Nu sätter sig Kofoed i spetsen för upproret och ämnar förekomma guvernören. Han rider därför genast till Hasle och föreställer sina vänner, att man genast måste handla; finge landsherren riktigt besked på hans tal mot svenskarne, skulle det leda till upptäckt af sammansvärjningen; man måste antingen tåga mot slottet eller gripa guvernören i Rönne. Det senare beslutas, desto hellre som det var bekant, att när guvernören kom till Rönne, han ville utskrifva en stor mängd båtsmän, som skulle skickas bort från ön. Från Hasle red Jens till Aakirkeby och stämde Aage fänrik och tyske Henrik att möta i Rönne på torsdags eftermiddagen. Därifrån galloperade han till Almegården, men fann ej slägtingen Sander Kofoed hemma. Jens Troelsen på Blykoppegård bad han hålla sig hemma, tills han sände bud efter honom. Presten Jakob i Nyker lofvade att anskaffa 20 man, hvilka Jens på utsatt tid skulle träffa i prestgården. Hasleborna skulle möta i Skuleskogen, där de skulle förena sig med den öfriga styrkan.

Onsdagen den 8 dec. mot kvällen red Printzensköld, följd af en ridknekt, sin sekreterare och slottets ridfogde, söder på. I skymningen ankom han till Hasle, där han först talte vid borgmästaren och sedan tog nattkvarter hos — Gummelös. Denne visade sig butter, men hans hustru Elseby, som hört så mycket godt om slottsfrun, stälde det åter till rätta mellan männen.

När mot softid Printzensköld lystes till gästrummet och såg ejderdunsbolstrarna i sängen, log han och sade, att fru Elseby ej måtte taga det illa upp, om han föredrog den hårda träbänken framför den yppiga bädden, hvarvid han vore ovan. Han bad också frun känna på hans axlar, och hvad fann hon där? Kula på kula inom skinnet, ty under sitt krigarlif i främmande land hade guvernören af en »klok» man lärt att med trolldom göra sig »hård».

Om morgonen kommo en del borgare, hvilka under trotsiga åtbörder lade sina borgarebref på bordet med förklaring, att de icke längre ville begagna sig af dem; så många utlagor förmådde de ej bära. Guvernören svarade, att här ej vore frågan om de *kunde*, utan att de *skulle*. Vid detta svar blir Gummelös så ond, att han springer ut och laddar sin bössa samt vill skjuta Printzensköld, men åter träder Elseby emellan.

Det var för öfrigt nära, att sammansvärjningen här uppdagats. Ty en svensksinnad Hasleborgare, som kommit sammansvärjningen på spåren, ville ha yppat den för guvernören; men de sammansvurne fattade misstankar och läto bevaka borgaren.

Vid middagstiden den 9 dec. hade guvernören uträttat alla sina ärenden och red mot Rönne. Då han kom till hålvägen på andra sidan om Blykoppegården, möter han en svensk tjensteflicka, hvilken varit i tjenst hos borgmästaren i Rönne. Där hade hon dock fått höra så mycket hånligt tal mot svenskarne och nu till sist blifvit slagen blodig och bortjagad af matmodern. Guvernören vände nu om i flickans sällskap, föranstaltade på Blykoppegård skjuts för henne till slottet och gaf henne ett rekommendationsbref till sin egen fru. Vid framkomsten till Rönne red han Storgatan framåt och tog in i borgmästare Peder Lauritsens hus. Guvernören trädde in i stugan, men där fans ingen. En tjensteflicka sade honom emellertid, att hvarken borgmästaren eller dennes hustru vore hemma. Han bad tjenstefolket skicka bud på borgmästaren, men de brydde sig ej därom; byfogden och skrifvaren voro sjuka, hette det. Under det tjenarne förde guvernörens saker in i stugan, satte denne sig vid ett stort stenbord och började läsa i några dokument, som han upptagit ur fickan. — Men nu få vi rikta vår uppmärksamhet på de sammansvurne.

Under det guvernören vistades i Hasle, uppehöll sig Jens Kofoed i Ruth hos herr Povel, och så snart guvernören lemnat

staden, skynda de två senare till Nykers prästgård. Där inträffade den omtalta missräkningen. De fortsatte dock sin väg och funno i Skuleskogen först Jens Larsen Risom och en bonde; längre ner i skogen voro Niels Gummelös, Hans fänrik och Klaus Nielsen på öfverenskommen plats. Jens fattade nu beslutet att själf femte begifva sig till Rönne. De undveko allmänna vägen, men skyndade sig så, att de strax efter Printzensköld ankommo till staden. De togo in hos Mads Kofoed, *där de träffa borgmästaren och de öfrige sammansvurne* (således äfven Aage fänrik och tyske Henrik). Borgaren Mads Pedersen påskyndar deras uppsåt.

Under sken af att vara en hedersvakt ställa sig Aage fänrik och Klaus Nielsen utanför ingången till borgmästarens hus. De öfriga sammansvurne fatta det beslutet att ej utom i nödfall utgjuta blod. I det samma påminner sig Jens Kofoed, att landsherren ej kan såras af bly; raskt sliter han därför en silfverknapp ur västen och laddar därmed sin studsare. Så bär det åstad bort till borgmästarens gård. Jens Kofoed, Gummelös och Jens Lauritsen, »borgmästarens broder», träda in och finna guvernören i den redan beskrifna ställningen och sysselsättningen. På bordet hade han lagt två laddade pistoler, hvilka en tjensteflicka, som gick förbi, oförmärkt strök ner i förklädet. Jens Kofoed frågar emellertid här: »till hvem skola dessa papper sändas»? och behandlar svaret på det kända sättet. Så erbjudes kvarter. När nu guvernören ser pistolerna borta, bleknar han, men reser sig raskt, stödjer ryggen mot väggen, händerna och fötterna mot bordet och iakttager med spänd uppmärksamhet de sammansvurnes miner och rörelser. Plötsligt uppger han så ett skri och vältar bordet för att krossa sina fiender. Dessa lyckas dock springa åt sidan. Ljuset är nu släckt, men guvernören gripes, hvarpå han låter sig utan motstånd föras ut på gatan. Där stöta några borgare till, och man går vidare för att sätta guvernören i arrest på rådhuset. Men plötsligt springer denne omkring ett hörn och vill fly, men dödas nu af Jens Kofoeds kula. Printzenskölds hund »Snap» dör under försvaret af sin herres lik; hans gångare »Sköld», osårbar liksom sin herre, sönderslíter sitt betsel, slår ner spiltan och dör. På Storgatan ses två långa stenar; under den ene skola Printzensköld och hunden, under den andra hästen vara begrafna.[1] En träbild, som länge

[1] Dessa stenar ha nu blifvit lagda in i ett trädgårdsgärde i närheten. P. aHugberg, Bornholm, Billeder og Text 2 uppl. 1887.

satt på ett hus vid nämda gata, sades vara Printzenskölds afbild.

Med hänsyn till frågan om de mördades antal ansluter sig Marckmann till den Kofoedska berättelsen, men anför ur Ravns krönika, att en furir och sex man tillhörande en patrull, som utsändts till Vestra härad, dödades samma dag som guvernören, men innan hans mord blef bekant, hvarför dessa händelser ej stå i samband med hvarandra.

Om de efter mordet vidtagna åtgärderna har Marckmann i det hela samma uppgifter som den nyss nämda källan. Afvikelserna äro blott följande. Från Nyker afgå ilbud till alla hamnar och fisklägen för att hindra, att underrättelsen om det skedda föres till Sverige. Förstärkningen med 14 man sker i Nyker. I kvarnen dödas en svensk *ryttare*. På morgonen se slottets skiltvakter en stor folksamling på Ruths kyrkobacke; patrullen sändes ut och tillfångatages. Straxt efter ses folkmängden på kyrkbacken till häst och fots sätta sig i rörelse mot slottet. Något senare kommer en än talrikare trupp, Rönneborna och Vestra häradets bönder. Den ängsliga slottsfrun sänder ut trotjenaren Johan, hvilken såras i låret, men upptäcker fienden och kommer tillbaka.

Några rådde att storma slottet, men Kofoed afstyrde det. Han sände i stället en trumslagare in på slottet med budskap om höfdingens död och uppfordran till kapitulation. Löjtnanten förlorade hufvudet, slottsfrun hängaf sig åt den häftigaste sorg. Det kommer till underhandling: å de upproriskes sida möta utom Jens Kofoed, Rönneborgmästaren Klaus Klausen, skepparen Herman Klausen (broder till Klaus) och Hans Lauritsen (kusin till Klaussönerna och brorson till den äldre borgmästaren). Besättningen räknade ungefär 100 man.

Fångarne föras sedan till Rönne, hvarest den holländska flottan tar dem ombord och för dem till Köpenhamn. (Garnisonen förvexlas med undsättningstruppen). Slottsfrun får hos Elseby ett vänligt mottagande.

Inlockandet af undsättningen sker på alldeles samma sätt, som förut beskrifvet är. Den tillfångatagna ryttmästaren tvangs att skrifva en order om landsättning. Löjtnanten anade dock oråd och förbjöd korporalerna att låta föra mera manskap i land, så framt ej ett tecken, gifvet af honom, lemnades. Detta tecken var en knif, såsom Kofoed genom att hota löjtnanten

med döden erfor, och med tillhjelp hvaraf han lockade de öfriga i land (hvilket också berättas hos Holberg).

Jens Kofoed blef kommendant tills vidare och utnämdes derefter 1661 till kapten i milisen. Han fick Store-Maglegård i Öster-Marie socken till skänks af konungen.

Enligt Skovgaard, till hvilken vi nu komma, var det uteslutande den svenska besättningens otroligt hårda och nedriga framfart mot folket jämte brefven från Köpenhamn, som bragte folket till förtviflan och grym hämd, en ny siciliansk aftonsång.[1] Den svenska besättningen bestod af icke mindre än 1,600 man, hvaraf 1,000 sysselsatte sig med att plåga folket. Printzensköld kände nogsamt till upprorsandan bland folket, men trodde ej, att detta skulle våga ett dåd. Han medtog därför på sin resa till Rönne icke någon betäckning; hans sekreterare Cantsler och 2 ridknektar voro hans enda följeslagare. Sköld och Snapp figurera här som hos Marckmann. Men under det svenskarne bekymmerslöst redo mot Hasle, sutto därstädes de sammansvurne: borgmästaren Peder Olsen, Gummelös, Povel Ancher, Jens Kofoed, Aage fänrik (skall vara: Hans) och Klaus Nielsen, och lade råd, huruledes de skulle döda guvernören, när han tagit in hos borgmästaren. Hasleborgarena skarpladdade sina bössor; *under sken af* att bilda en hedersvakt, skulle de samlas vid borgmästarens hus och där söka ett tillfälle att fälla Printzensköld och hans följe.

Denne tog, som bekant, ej in hos borgmästaren. Sitt ärende uträttade han så hastigt, att innan de sammansvurne fått sina bössor laddade, han var långt utanför staden. Det var en stor lycka, säger S., att den nu beskrifna planen ej kom till utförande, ty i händelse af ett dråp så nära fästningen, hade besättningen blifvit allarmerad, och »Bornholm skulle for evigt være forbleven pint og knuget under det svenske Aag.»

Likaledes var det af samma skäl en lycka, att höfdingen ej blef skjuten i Skuleskogen. Presten Jakob i Nyker, hvilken lofvat att med 12 man utföra denna bragd, ifall anslaget i Hasle misslyckats, men hvilken svek, emedan han var en förrädare, gjorde

[1] I sitt äldre arbete: Theatrum Daniæ 1730 är E. Pontoppidan af samma mening. »Invånarne», säger han, »förbundo sig att på en viss, af alla kyrkklockorna gifven signal angripa de inkvarterade svenska soldaterna, 700 till antalet. Planen doldes i 3 dagar, utan att svenskarne fingo minsta kunskap därom, och på utsatt tid förrättade hvarje husfader hemma hos sig exekutionen så fullkomligt, att inom en timme hela ön var rensad ifrån svenskarne.»

därför, menar Skovgaard, landet en stor tjenst med sitt förräderi, som dock är en »skændsel, som skal bestaae, saa længe der er Historie og Kröniker til.»

Af de sammansvurne följde Gummelös, Aage (Hans) fänrik, Klaus Nielsen och Kofoed efter Printzensköld på vägen till Rönne. När de hörde, att han välbehållen kommit genom Skuleskogen, blefvo de högeligen uppbragta. Men de måste skynda sig, och förstärkta med Jens Larsen Riis (= Risom) och en annan bonde, således 6 till antalet, nådde de Rönne.

Printzensköld hade låtit sätta hästarne in på stallet och därpå gått in till borgmästaren, som var hemma. Guvernören intager sin plats vid det stora stenbordet, och börjar hålla ett ljungande strafftal för borgmästaren öfver Rönnebornas skatteförsummelser och än mera öfver deras stämplingar med Danmark. Borgmästaren svarade, att sådana skatter, som de nu finge betala, hade varit okända, så länge ön varit under Danmark, och han hoppades, att detta skulle snart åter inträffa. Guvernören svor en fruktansvärd ed, att det aldrig skulle ske; han skulle veta att nedslå hvarje upprorsförsök, han skulle skicka alla oroliga hufvud bort från ön. Vred, som han var, blef han det än mer, när hans ridfogde kom och berättade, att han sett beväpnade invånare flocka sig samman på gatorna.

Utom de två (här ej namngifna) skiltvakterna vid husets utgång voro där åtskilliga väpnade borgare. Andra stängde stalldörren och porten. På det ingen af de inkvarterade svenskarne skulle kunna komma undan med underrättelser, stängdes alla portar och dörrar i staden. Följd af 12 väpnade, bland hvilka Gummelös och Jens Larsen Riis, under det de öfriga voro Rönneboar, inträdde Jens Kofoed.

Jens Kofoed frågar om Printzensköld vill mottaga kvarter; till svar lägger Printzensköld fram två pistoler på bordet. Jens slår dem långt bort i en vrå af rummet. Kom så dispyten om brefven, hvarpå alla började att bära vapen på guvernören och ville ha honom död eller lefvande i sin makt; men han välte bordet. Gjorde detta än ej det nederlag på fienden, som åsyftades, så fick likväl Printzensköld under förvirringen tid att springa ut. Dörrvaktarne slog han lätt till marken; men han ville taga sin häst ut från stallet. Till den ändan sprängde han den utåt Storgatan belägna porten, som var stängd, men stalldörren, som öppnades utåt och som inåt var fäst med en järn-

hasp, stod ej att få upp. När han så varsnade sina tre följeslagares blodiga lik å gården, fann han ingen annan utväg återstå än att fly. Jens Kofoed och hans kamrater hade emellertid nu hunnit hemta sig efter sin skräck och stuckit ridfogden ihjäl. Utkomna på gatan uppmanade de borgarne att skjuta flyktingen; detta verkstäldes af *Klaus Hög*, också »långe» eller »store» Klaus kallad, hvilken var styfson till Villem Klausen, en bror till den yngre borgmästaren och en stor krypskytt. Det ställe, där Printzensköld föll för kulan, var, där nu den långa granitstenen ligger på Storgatan. Snapp stupade under försvaret af liket, som de upproriske ville plundra och misshandla, och till hans åminnelse är den mindre granitstenen.

Det var vid fyratiden, som guvernören slog sig ut. Allt hade varit förloradt, om ej Klaus Hög skjutit så säkert. Hade Printzensköld ej sprungit Storgatan framåt, utan vändt in på Söborgsgatan, hade han troligtvis undkommit. Alla i Rönne inkvarterade svenskar mördades. Dock var deras antal ej stort, blott ungefär 20 män.

Nu sände Jens Kofoed till alla landsändar underrättelse om Printzenskölds död och gaf befallning åt bönderna, att efter verkstäld »svinslagt» väpnade draga mot Hammershus. Naturligtvis var dock denna befallning gifven förut och bönderna hade förstått vinken:

»De Bönder de ordre saa vel forstod,
Vi gjör ikke Pölse af dette Blod»,

heter det i visan. Ringningen blef, utom att den sammankallade folket, signalen till ett allmänt blodbad på svenskarne. En bonde slog ihjäl 4 inkvarterade svenskar; en gammal käring ensam 7. Hela antalet af fallna uppger Skovgaard, i enlighet med »alle gamle Viser og Optegnelser», till 965, d. v. s. mer än *10 gånger* så många, som det på ön fans lefvande svenskar! Många svenska officerare, 2 majorer och ett större antal kaptener, måste äfven släppa lifvet till. Dock skola 12 inkvarterade svenskar fått förskoning.

Jens Kofoed satte sig i den fallnes kappa och försedd med dennes vapen upp på Sköld. De 3 Hasleborna följde honom norrut. På herr Jakob i Nyker »agtede de gjöre en Ulykke», men han skontes på grund af sitt andliga stånd. De togo ej till Hasle, utan direkte till Ruth, där de blefvo förstärkta. Utanför

fästningen tillgår på samma sätt, som i de föregående berättelserna. Angående orsaken till fästningens hastiga uppgifvande heter det åter, att den till 600 man uppgående besättningen, hvilken till största delen bestod af hit förda skåningar, gjorde myteri mot befälet. Kommenderande *öfverstelöjtnanten*, hvilken i »nogle gamle Optegnelser kaldes Printzenskölds *löjtnant*», var glad att mot löfte om skoning till lifvet få uppgifva slottet. Tjenaren blir till en af Printzenskölds *adjutanter*.

Vidkommande Jens Kofoed bestrider Skovgaard Thurahs och Marckmanns [1] uppgifter om honom, ehuru hans påstående föga bevisar. Naturligtvis är Jens en mycket prisvärd man, i trots af att hans två första anslag voro opraktiska och hans tredje misslyckades. Hans mod att sjelf *trettonde* våga sig emot den »forfærdelige Kæmpe» finner Skovgaard värdt allt erkännande. Dock äro landets frälsare i första rummet den förrädiske presten Jakob Treslöv i Nyker — naturligtvis mot sin vilja — och i andra Klaus Hög, den lycklige skytten.

Till sådana slutsatser förer svenskarnes stora antal, de 1,600 man, Skovgaard. Detta åter har han från *Printzensköldsvisan*, hans hufvudkälla, och det är mer än märkvärdigt, att han vågat anlita denna som ett historiskt dokument. Mer än märkvärdigt, säga vi, då han visat sig som en rätt god kritiker angående föregångarnes källor, och då nämda visa var långt före Skovgaards skrift uppskattad till sitt rätta värde af utgifvaren af »Danske Viser», Nyerup, och af professor Andresen. Den förre säger: »Visan består af 148 vers och är således lång nog, vore den blott god nog. Utan tvifvel saknar den icke blott estetiskt, utan äfven *historiskt* värde.» Den senares uttalande är: »Denna visa skall vara författad af en bonde på Bornholm. Språket visar, att den är författad i senare tid. De historiska uppgifter den lemnar, äro *helt och hållet uppdiktade* efter lösa, bland allmogen gängse rykten. Konferensrådet Joh. K. Urne, som 1740 blef amtman på Bornholm, lät afskrifva visan, men kunde ej få någon upplysning om dess författare.»

Mot dessa vitsord hjelper det föga, att Skovgaard påstår sig hafva sett en afskrift från 1659; hans utsago, att original-

[1] Hos P. Haugberg, Bornholm, Billeder og Text, 1887, förekommer följande variation af dessa uppgifter: »En vid ett själländskt ryttarekompani tjenande soldat, Jens Kofoed, som, efter ett besök i hemmet vintern 1657—58, vid öns afträdande till Sverige var tvungen att stanna kvar därstädes, stälde sig jämte några andra i spetsen för rörelsen.»

visan har 365 vers, gör det tydligt, att de afskrifter han sett, äro af ett mycket ungt datum.

Men visan har en utmärkt, åldrig melodi, som nog ej är yngre än midten af 1600-talet, men den kan ju vara ett lån. Vi anföra här melodien jämte de två första verserna.

»Prin-tzen-skjöld raa--ber paa Sven--ne---ne to:

I skal sad--le mig Gan--ge--ren graa! Hvad

hjel--per det man ri--der?

Printzenskjöld satte sig paa sin hest,
Secretarius Cansler[1] fulgte ham nest,
Hvad hjelper det man rider?»

Men vi måste äfven förtälja slutet efter Skovgaard. Händelsen med inlockandet af den svenska undsättningstruppen den 27 december förtäljes på lika sätt, men här tillägges, att strax efteråt en annan svensk galiott kommit och utbytt lösen med fästningen. Men den främste befälhafvaren genomskådade här genast bedrägeriet och fordrade att Printzensköld eller någon annan svensk skulle visa sig. Det hjelpte ej ens, att Jens, klädd i sin roffade öfverstedrägt och sittande på Sköld, red af och an på stranden och ropade, att man skulle gå i land. Galioten gick tillbaka till Sverige och medtog de bornholmare, som voro utsända för att föra folket i land. Den 10 januari aflöstes Jens Kofoed i befälet af öfverste Eckstein.

III.

De svenska samtidiga aktstyckena.

Den tillförlitligaste kritiken af de tre nu anförda berättelserna lemna de svenska aktstyckena, som vi omnämde i början

[1] Naturligtvis är Cansler ej namnet på sekreteraren, såsom Skovgaard tror, utan en del af dennes titel.

af uppsatsen. De utgöras dels af Karl X Gustafs instruktion för kommissarierna öfver Bornholm, Printzensköld och häradshöfding Johan Sylvius, deras »Ransakning» eller Berättelse om allmänna förhållandena på ön, 3 bref från guvernören till konungen och sekreteraren Taubenfelts bref till den samme angående Printzenskölds död och upproret; dels af 10 bref från Printzensköld till Skånes generalguvernör G. O. Stenbock, hvilka komplettera de till konungen sända. Dessa 10 bref äro tryckta 1871 i »Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning»; de öfriga dokumenten 1858 i »Handlingar rörande Skandinaviens historia, 39 delen.

Guvernören fick sin fullmakt den 28 mars. I slutet af april uppehöll han sig i Kristianopel, där han inväntade Sylvius och hvarifrån transporten af garnisonen skulle ske. Denna bestod af 64 man af Vesterbottens regemente; fyllnaden i 100 man skulle tagas ur Håkan Skyttes regemente (= Kronobergs regemente). Därtill kommo 1 kapten, Nils Holm, 1 löjtnant, Per Lagman, 1 fänrik, Gustaf Sabbel, 9 man underbefäl, 2 trumslagare, 2 pipare och 4 mönsterdrängar, summa 120, hvilket någorlunda går upp mot de Thurahs uppgift, 130 man, hvaribland troligen några tjenare och tulluppsyningsmän inberäknats. Fyra kanoner och 40 centner krut medföljde.[1] Sylvius tycks hafva kommit senare än Printzensköld, ty det heter, att den förre medfört exportförbudet. »Ransakningen» är daterad Rönne den 17 maj. Naturligt är, att Printzensköld hade sina blickar fästa i synnerhet på möjligheten att bringa upp så mycket krigsfolk som möjligt, men han säger sanningsenligt om den bornholmska nationalbeväringen (inrättad af Kristian IV), att »den har allenast varit uppbragt till öns eget försvar och icke varit ämnad att användas i någon af Danmarks öfriga provinser eller följa någon armé i fält.» Fästningen var usel, utan tak, alla rummen, på två när, voro förderfvade. Manskapet bodde i ett stall, som uppförts i senare tider. Tullen ansågs inbringa 2,000 dlr smt; en svensk tullinspektor omtalas; den svenska tulltaxan var införd.

Invånarne, som i början voro vid bästa lynne, beklaga sig dock öfver exportförbudet, och guvernören frågar därför, om ej utskeppning på svenska orter får ega rum — ett förslag, som först flera månader efteråt bifölls.[2]

---

[1] Se första och sjette brefven till generalguvernören.
[2] Från Rönne den 2 maj till generalguvernören.

I 5 brefvet till densamme af den 24 juni, såväl som i brefvet till konungen af den 7 juli, redogör Printzensköld för huru han enligt konungens befallning uttagit 350 man — ej 500 — och öfverlemnat dem åt anlända svenska officerare att föras till Stettin.

Det krigsdugliga folket uppgick, officerarne inberäknade, till 1,265 man. Häraf voro 24 båtsmän, 55 ryttare. Nedsättningen till 12 år för krigsdugligheten bevisar ett ovanligt behof af soldater. Printzensköld säger, att han utom de 350 ännu funnit 400 man, som kunde tjena som soldater, men det vore till landets skada, om så mycket folk bortfördes. »De som nu igen äro, äro gifta bönder, som göra skatt af deras gårdar, och något barnungt folk, som kan efterhand tagas till landets försvar och till ers m:ts tjenst på andra orter. Skulle nu hafva tagit 400 man — så många hade konungen begärt — men då hade ödeshemman uppstått.» Att detta slags export ej försiggått utan uppträden af klagan och förtviflan, behöfver ej bevittnas af danska författare: guvernören hade måst häkta en, som vägrade göra krigstjenst utom ön, och flera hade rymt till småskogarna, där de »med flit af soldaterna utspanades», hvilket måste ha väckt ond blod. Printzensköld afsände dessutom 45 ryttare (den 8 okt.) — ej 250 — och 40 båtsmän den 7 november. Konungen hade fordrat 48 matroser eller dubbla båtsmanshållet, men guvernören hade blott lofvat 38. Han sände dock 40; härvid tog han stadspresternas egna tjenstedrängar.

Att Printzensköld, ehuru han bevisligen ej gjort sig skyldig till så stora utskrifningar, som från dansk sida uppgifvits — nära på hälften tål ju att afprutas — likväl på eget bevåg och för att vinna den behöfvande konungens gunst vågade sig väl långt i detta stycket, ses af hans ord till konungen, att generalguvernörens befallning kommit till honom att, liksom skedde i Skåne och Halland, utskrifva 1 man på hvar 5 bonde; men om han lydt denna befallning, skulle utskrifningen på landet gifvit blott 180 man (i stället för, att börja med, de 350, som afsändts). Han sände också 2,000 dlr smt till konungen. Dock var Printzensköld ingen förtryckare af böjelse. Hans månhet om öns välfärd framträder på många sätt: i hans skonsmål (relatift till konungens önskan) vid utskrifningen, i hans upprepade anmaningar, att ön måtte befrias från exportförbudet, i hans öfverläggningar med Rönne borgare om att bygga en god

hamn m. m. Men hans tjenstenit var nog stort under de omständigheter, hvari han kom. Hans garnison var alltför fåtalig — han fick aldrig någon undsättning — fästningen öfvermåttan usel, ammunitionsförrådet så knappt, att han ej lossat ett skott efter ankomsten, för att ställa sig konungens befallning om sparsamhet med krutet till efterrättelse; inga penningar funnos till officerarnes aflöning, sjelf led han brist. Likväl färdades han nästan ensam upprepade gånger mellan fästningen och Rönne, midt bland en uppretad befolkning, af hvilken, såsom hans karakteristik af den samma lyder — största parten voro mäkta *rude, inculta ingenia* och något baksluga, såsom alla *insulani* hållas för att vara.

Vi veta förut att i november cirkulerade på ön en till uppror eggande skrifvelse från landets förre monark. I samma månad hade Printzensköld[1] hållit möte med invånarnes deputerade om de extraordinarie räntorna, som föreningen med Sverige medförde. Det beviljades 16 dlr smt, att af hvarje gård utgå i 3 terminer. Missnöjet stegrades nu så mycket mera, som öns tillstånd var, såsom Printzensköld sjelf beskrifver det: »Jag hade ingalunda kunnat förmoda, att landet skulle vara så blottadt på medel och pengar, som det befinnes, och tviflas, att allmogen kan den 1 terminen i pengar betala, utan allenast i persedlar.»

Redan någon tid bortåt och före holländska flottans ankomst till Köpenhamn den 30 okt. hade guvernören fått höra upproriskt tal, såsom brefvet af den 13 aug. till generalguvernören visar. »Rykten gå så sällsamma, som skulle man intet allt säkert uti sjön hafva att förvänta, och om sådant förmärktes (sant vara) skulle här vara helt nödigt starkare garnison, eftersom fästningen i sig är vida begripen; täcktes därför Eders Excellens sända hit från andra orter mera folk till förstärkning.» I det sista brefvet till generalguvernören (af d. 9 okt.) begäres 30—40 ryttare, som kunna patrullera på stränderna, »eftersom här är intet folk att förlita sig på.» Patrulltjensten förrättades nu af en enda dansk (bornholmsk) ryttare, ehuru dennes pålitlighet var tvifvelaktig.

Snart visade sig holländska krigsskepp, och nu blef ställningen högst vådlig. Dystra aningar måste hafva intagit den kraftfulla mannen. Missnöjet besvärade sig ej längre med att

---

[1] Bref till konungen $^{7}/_{11}$.

hålla sig doldt, såsom det framgår af sista brefvet till konungen (af den 18 nov.). Denne hade befalt guvernören att hålla utkik på förbifarande skepp, och nu berättar den sistnämde, att den 14 nov. en flotta på 36 segel, hvaraf 4 voro stora krigsskepp, 10—12 galiotter och resten kofferdi, refvat segel och gjort min af att ankra utanför Rönne, men, då emellertid mörkret föll på, gått vidare. Lofvad förstärkning från Pommern befarar Printzensköld komma för sent, emedan inbyggarne torde korrespondera till Köpenhamn och notificera tillståndet samt ej låta bruka sig till motvärn, utan — såsom de sjelfva offentligt sade, »när jag emot ofvanbemälta flotta hos dem var» — *ämna »strax taga mig för hufvudet.»* Folket i garnisonen vore ungt och oöfvadt; endast 60 man tjenstbara och blott 1 artillerist (Nils Rud) funnes, hvarför 8 danska (bornholmska) artillerister, ehuru opålitliga, tagits i tjenst. Vidare klagar guvernören: De som förr varit soldater (nationalbeväringen) äro nu i Stettin, utom dem, som äro gifta och besutna bönder; dem kunde man omöjligt få ur landet, eftersom de mestadelen alla redan understå sig att vägra allt det som påbjudes och icke vilja leverera en penning på sina skatter och utlagor. Om något fiendtligt föreflle, »skulle jag intet understå mig att blifva hos dem på landet för deras arghets skull.» På grund häraf begäres en trupp ryttare att tjenstgöra som strandbevakning, tills mera förstärkning kunde ankomma. Emedan kapten Holm afgått med båtsmännen, begäres han eller en annan kapten tillbaka.

Taubenfelts bref ger följande skildring af guvernörens död och de därpå följande händelserna.

Printzensköld red den 8 dec. till Rönne för att *påskynda affärden af ett fartyg, som i Ystad skulle hemta de efterskrifna ryttarne.* Guvernören hade knappt hunnit sätta sig ner i borgmästaren Per Larssons hus — hästen stod sadlad utanför porten — när de två frimännen Jöns och Mats Kofod, borgmästaren Klas Kamb (tillika kapten för borgerskapet), Nils Gummelös, Willem Klasson, borgare, och flera andra genast trängde sig in och ville mörda guvernören. Men värden, borgmästaren Per Larsson, och hans broder *David* [1] trädde emellan och bådo de sammansvurna unna honom lifvet, hvarvid Per Larsson blef med en bössa stött för bröstet och David så illa

[1] I en afskrift af styrmannens berättelse i Riksarkivet kallas han *Daniel.*

slagen, att han med litet lif måste krypa undan mördarne ur stugan.[1] Printzensköld fick kvarter, men i trots häraf sköt *Willem Klasson*, när de väl kommit ut på gatan, honom först ett pistolskott genom hufvudet och sedan (sköto) Jöns Kofod och Gummelös. Derpå förföljde de upproriske med skott den svenske häradsskrifvaren, tullinspektoren och en fänrik ur garnisonen, hvilka blefvo tillfångatagna och med knapp nöd fingo behålla lifvet. Sedan upprorsmännen uppbådat allmogen och en skara samlat sig kring fästningen, uppträdde *Klas Kamb* i Printzenskölds drägt och på hans häst och uppfordrade, låtsande sig vara Printzensköld tillfångatagen, besättningen att gifva sig. Denna bestod af 60 man, under kommando af löjtnant Lagman (artillerilöjtnanten var på landet). När de upproriske hotade att döda den föregifne Printzensköld och sända in hans hufvud, utmarscherade garnisonen utan att lossa ett skott[2], ehuru 7 kanoner funnos och hvarken krut, kulor eller lifsmedel saknades. Besättningen med befälet och guvernörens familj blefvo fångna. Löjtnanten affördes till Rönne, likaså fru Printzensköld; »hans hustru och familj sitta der fångna *och i stor nöd.*» Gemenskapen fördelades såsom arbetare på bönderna, *hvilka taga lifvet af dem efterhanden, när det dem lyster.*[3] Klas Kamb gjorde sig till landshöfding, Jöns Kofod till kommendant. Fartyget utanför Rönne sändes med tidningar om allt detta till Köpenhamn.

Den 27 dec. kom bojerten *Spes* för fästningen, medförande den trupp ryttare, som guvernören begärt. Ryttmästaren och kaptenen lockades i land. En storm uppstod emellertid, hvarför bojerten måste söka öppna sjön; men efter dess återkomst dagen därpå skedde, såsom förut är beskrifvet. (Det var i allmänhet blott dessa fångar, som fördes till Rönne och därifrån till Köpenhamn). Fångarne stufvades ner i rådhuskällaren i Rönne, och 2 med skott laddade kanoner ställdes utanför. Ja, Jens Kofoed »har varit så bigott, att han sändt efter presten herr Jöns (Larsson Malmö) att meddela dem sakramentet, och ehuru herr Jöns

[1] I nyss anförda berättelse tillägges, att guvernören af slagen föll under bordet.

[2] Detta är med hänsyn till artilleriet lätt förklarligt ur det förut sagda.

[3] Enär i svenskarnes våld befann sig minst dubbla antalet af bornholmska infödingar, torde de hemmavarandes hämdlystnad däraf hållits inom trängre gränser, än här angifvas. Tillägget om deras behandling saknas ock i anförda berättelse i Riksarkivet.

varit med i samma verk, såsom fiendtlig mot guvernören för det denne hade talt honom något hårdt till därför, att han litet tillförene hade offentligt på predikstolen bedit för konungen af Danmark, har han likväl låtit öfvertala sig att fälla förbön och uppehålla dessa gemena vid lifvet.»

Den 10 jan. 1659 återkom det till Köpenhamn sända fartyget i sällskap med en mindre holländsk flotta, som medförde en garnison af 60 ryttare och 100 man fotfolk under den nya kommendanten, öfverste Eckstein. När denna flotta, lastad med lifsmedel för det belägrade Köpenhamns räkning, återvände, medföljde ryttmästaren, löjtnanten (vid ryttarne), tullinspektoren och 40 gemena, alla fängslade. Sekreteraren (Karl Joenson Berg) kaptenen (Holm) och fänriken (Sabbel) höllos fängslade i Aakirkeby. — Det framgår häraf, att bornholmarne behöllo sina gamla bekanta ur garnisonen; ja, det upplästes från predikstolarne, att ifall ej desse vid en svensk landstigning ville försvara ön, skulle de dödas. [1]

Det är särskildt bekant, att sekreteraren Berg, kommissarien Sylvius (om hvars fångenskap vi dock intet veta) och löjtnant Lagman återkommo till Sverige. (Vi förmoda, att garnisonen utvexlades mot bornholmarne i svensk tjenst). Enligt ett kongl. bref af Nykjöbing d. 29 sept. 1659 skulle löjtnanten ställas under krigsrätt. Utgången är ej känd.

Fru Printzensköld, som hölls i ett ovärdigt fängelse, återkom också och lefde ännu, fastän med bruten helsa, 1662. Hennes yngste son Jakob, född 1659, dog under fängelsetiden af vanskötsel och svält.

De resultat, hvartill dessa gamla svenska underrättelser leda, äro 1) att Printzensköld ingalunda gjort sig skyldig till så stora utskrifningar af manskap, som danska författare påstå, och ej heller till någon handling af våld eller grymhet [2]; 2) att han föll för ett lönmördareskott från en trolös fiende; 3) att vi vunnit säker uppgift på hufvudmännen; 4) att vi kunna se, att bland dessa spelades en vigtig roll af bland andra afskedade landtmi-

[1] Taubenfelts sagesman var f. d. styrmannen på *Spes*, hvilken, förd till Köpenhamn, lyckades rymma öfver till Sverige i sällskap med en ryttare och en knekt. Dels för det han för Karl Gustaf yppat bornholmarnes »procedurer», dels för den samme omtalat ställningen i Köpenhamn, hade han illa mottagits i Ystad, i synnerhet af dess borgmästare, Sivert *Kofod*.

[2] Han underställer generalguvernören, hvad straff den genstörtige utskrifne bör få.

lisofficerare; 5: att guvernörens upprepade resor mellan Hammershus och hufvudstaden ingifvit hans fiender deras plan och att det, som faststälde planens utförande till den 8 dec., var guvernörens på förhand väntade ankomst till Rönne för att till Ystad affärda fartyget, som skulle hämta förstärkningen. Det har tydligen legat i guvernörens intresse att på förhand tala om den väntade undsättningen, liksom det blef en nödvändighet för de sammansvurna att våga allt för att hindra undsättningens snara ankomst. Att ett allmänt blodbad på svenskarne anstäldes, är en uppfinning af folkfantasien; dock synes förbittringen hafva varit stor.

Tillnamnet Kamb (= Kam) på den yngre borgmästaren nämnes visserligen ej i danska källor, men synes vara äkta. Kanske syftar folkvisans *Hög*, Klaus Hög, som den uppgifver för banemannen, på denne Klaus Kam?[1] Den äldre borgmästaren och hans broder hafva naturligtvis varit medvetna om att försåt var å bane, men ha ej deltagit däri, utan tvärtom med fara för egna lif velat skydda gästen. Namnet *David* eller Daniel på brodern kännes ej af danska författare, men det kan alltför väl ha förekommit jämte ett annat. Att mördaren verkligen varit Willem Klausen, som folkvisan och Skovgaard, utan att uppgifva honom som gerningsmannen, uppförgyllat till en skicklig krypskytt, bekräftas af författarne till det för sin tid utmärkta arbetet: »Bornholm, beskreven paa en Reise i Aaret 1815» af O. J. Rawert och G. Garrlieb, hvilka (s. 133) säga, att nämde Willem Klausen var mördaren och att han till belöning benådades af danske konungen med lifstidsskattefrihet för en gård, af hvilken Skovgaard ej kan neka honom hafva kommit i besittning. Angående namnen Gummelös, Aage och Hans fänrik samt tyske Henrik, må vi erinra oss, att enligt Printzenskölds uppgift kvarblefvo på ön af de förra milisofficerarne, emedan de ej ville tjena utomlands, 2 tyska kaptener, 2 tyska löjtnanter, 4 tyska sergeanter, 6 korporaler (somliga danska, somliga tyska). Dessa herrar, som erbjödo Sverige sin tjenst inom landet, men fingo afslag, hafva naturligtvis i sin sysslolöshet hopspunnit och fullbordat den illfundiga planen.

---

[1] Thurah talar för öfrigt om två grafmonument i Rönne kyrka, det ena öfver Albert *Kames*, det andra öfver salig Marg. *Kams* (= Kams hustru), † 1593. Namnet kan därför ha varit familjenamn för Klaus.

Vid en tillbakablick på de danska berättelserna — om Skovgaard är dock förut sagdt nog — ser man, att den s. k. Kofoedska berättelsen gör sig skyldig till en betänklig förvirring med hänsyn till deltagarnes namn — en förvirring, som för öfrigt äfven vidlåder de begge andra berättelserna. När nu Aage fänrik nämnes efter och synbarligen i stället för Hans fänrik, Jens Lauritsen i stället för Jens Larsen (Risom), häntyder det på att författaren eller afskrifvaren öst ur ett arbete, hvari flera deltagare nämts, än han ansett nödigt att anföra, och att han tillika ej orkat hålla reda på namnen, när dessa haft någon likhet. En annan egendomlighet, förrådande samma brist på kritik, är att, ehuru 6 personer nyss nämts såsom varande samlade för att sätta efter Printzensköld, det talas om att Jens Kofoed, sjelf *femte*, gjorde det (Skovgaard har riktigt 6), utan att man får någon upplysning om, hvarför den ej namngifne (bonden) ej medföljde. Uppträdet med brefven kan betecknas såsom ej illa funnet, enär guvernören i sitt sista bref lofvat konungen att sända svensk post öfver till Pommern; men sådana underrättelser, som att Printzensköld försökte fly, ehuru yttermera en hop beväpnade borgare tillkommit; att han föll för okänd hand, så att säga af våda; slutligen fördöljandet af den oberömliga krigslist, hvarmedelst de upproriska lyckades bemäktiga sig slottet, — alla dessa drag hänvisa på ett afsigtligt bemödande att öfverskyla de upproriskas, i författarens eller afskrifvarens ögon, föga hedrande bragder

Det, som Marckmann lånat från Pontoppidan, talar till största delen för sig sjelf. Datum är förfalskadt, på det att författaren måtte få tillfälle att införa den försonande, men obefintliga personen Elseby (Gummelös var aldrig gift). Men än märkligare är, att den kyrkoherde, Mikkel Scotving, som Jens Kofoed uppgifves ha skriftat sig för, ej var, såsom man bort förmoda, företrädaren, utan efterträdaren [1] till den kyrkoherde, Jens Larsen Malmöe (kyrkoherde 1653), som den svenska underrättelsen riktigt uppgifver ha varit i embetet 1658, och att han egentligen hette *Kristen* Michelsen Scotving! Den Kofoedska berättelsens Jens Lauritsen upprepas här och göres — vi veta ej med hvad rätt — till borgmästarens broder. Enligt Marckmann är Kofoed banemannen.

---

[1] De Thurah. Scotving predikade d. 7/8 1687 vid Kristian V:s besök Rönne.

Vi göra uppmärksam på, hvilken vacker karaktär folkdikten ger Printzensköld; den torde vara ett drag af sanning. Huruvida berättelsen om att Jens Kofoed legat i delo med rättvisan må hafva någon grund och huruvida det möjligen varit en mordbragd, som drifvit Jens bort från ön och ut i kriget, — därom kunna vi intet döma. Men alltid blir detta påstådda mord ett märkvärdigt karaktäristiskt drag i hans porträtt, i synnerhet då det är ditsatt af en landsman, som lefde på samma ställe, som han.

Vår store häfdaforskare Lagerbrings omdöme om Jens Kofoed, betraktad som upprorets främste man, torde förtjena att anföras. »Jöns Kofod», säger han [1]), »hufvudmannen för resningen, berömmes för denna hjeltedat, men sedan bornholmarne hyllat konungen i Sverige, är äran tvätydig, fast hans slughet bestrides intet. Sådana storverk vingla emellan belöningar och stupstocken.»

Det förtjenar kanske anmärkas, att Jens Kofoeds namn finnes på hvarken det gåfvobref till konungen, som adeln, eller det, som menigheten undertecknade. Däremot förekommer Mads Kofoeds namn på båda och står öfverst på adelns.

Ej heller har äldre borgmästaren eller hans broder [2]) tecknat sina namn under dessa akter lika litet som under öfverenskommelsen om slottets uppgifvande. De synas sålunda alls icke hafva deltagit i rörelsen. Kanske hafva de varit fiender till densamma, likom invånarne i Nexötrakten?

En svensk torde ännu i dag ej utan smärta betrakta detta sorgliga drama, hvilket på samma gång beröfvade vårt land en tapper, tvifvelsutan högt begåfvad man och en på grund af sitt läge öfvermåttan vigtig provins, en provins med öfvervägande svensk natur [3] och svensk befolkning. [4] Printzensköld må i någon

---

[1] Nya statshistorien i sammandrag; 1 delen, som handlar om Danmark, s. 122.

[2] Enligt Skovgaard hade borgmästaren en broder, Hans, men Skovgaard säger, att denne år 1658 var i Norge. En broder, Jens, fins hos Marckmann, men under misstänkta omständigheter. — Egendomligt är, att hos Thurah på intet ställe Lauritssönernas grafvårdar omnämnas. Skulle familjen hafva utflyttat?

[3] Den landthöjd, som under namnet *Höjlyngen* bildar öns hufvudstomme, är en fortsättning af Romeleåsen, enkannerligen såsom denne framträder i trakten af Dalby, hvilket vittnar om att ön i fysiskt hänseende hör närmast till Skåne. Med hänsyn till det etnologiska momentet intyga öns samlingar af bautastenar från yngre bronsåldern och dess egendomliga, låga grafhögar från stenåldern, till hvilka inga motstycken förefinnas i Danmark, men väl och i stor mängd i Blekinge, den nära folkfrändskapen i dessa två landskap.

[4] Språket betraktas riktigast som en svensk dialekt. Väl har det ej, såsom Rydqvist påstår, den företrädesvis svenska aksenten *gravis*, utan den enda

mån anses hafva sjelf bidragit till olyckan, men det stora felet var konungens försummelse att ej ha gifvit honom något rytteri från början och därnäst att ej ögonblickligen sända understöd, sedan holländarne forcerat sundet.

---

aksent, det eger, liknar i det närmaste svensk *akut* (jmf. gotländska, finnsvenska!); men bornholmskan har dock bevarat de fulltoniga ändelsevokalerna, hvartill gravis (gravis-levis) anses ha förhjelpt svenskan. Se Axel Kock, Svensk Akcentlära. En kort grammatik och ordbok öfver bornholmskan fins hos Skovgaard, Beskrivelse over Bornholm.

Ansvarsbestämmelserna för förmyndarestyrelse af 1634 och 1660

AF

O. VARENIUS

Då min afsigt är att skildra räfsten med Karl XI:s förmyndare, har det synts mig först vara af nöden att klargöra innehållet af de ansvarsbestämmelser, som för förmyndarestyrelse gåfvos 1634 och 1660. De resultat, till hvilka jag kommit, framläggas i följande lilla uppsats.

Jag gör början med 1634 års R.F. Den kontroll öfver ämbetsmän, som där stadgas, förekommer under dubbel form, dels såsom redovisningsskyldighet, dels såsom juridiskt ansvar. Undersöker man så, huru dessa båda slag af kontroll äro bestämda med afseende på den högre förvaltningen och dess chefer, så finner man enligt § 38 redovisningen så ordnad, att de 5 rikskollegierna redovisa »inför konungen själf, om han tillstädes är och gitter, men i hans frånvaro eller där han ej gitter eller förmår inför de 5 höga ämbeten.» Granskningsrätten och den därmed sammanhörande rätten att besluta åtal äro således tillerkända icke ständerna eller ett deras utskott, utan konungen eller i händelse af hans förfall ämbetsverken själfva.

Bestämmelserna om den juridiska ansvarigheten återfinnas i §§ 9 och 41.[1] Den förra stadgar, att under vissa omständig-

[1] § 9 lyder: »Försåge sig någon af så hög kondition i riket eller ett så högt ärende, att det konungens och kronans majestät anginge och icke beqvämligen annars än förmedelst ständernas sammankallelse ransakas och åtskiljas måtte, och alltså dessa hofrätter blefve tillika af oss eller våre efterkommande sammanfordrade, då skole dessa 4 hofrätter jämte resten af riksens råd och höfdingarne i riket, som äro tillstädes, så ock en borgmästare af Stockholm, Upsala, Göteborg, Norrköping, Åbo och Viborg företräda ständernas rum och hafva makt att

heter skall nedsättas en extra rätt, bestående af de 4 hofrätternas ledamöter, »resten af riksens råd och höfdingarne i riket som äro tillstädes», samt borgmästarne i [illegible] Den senare innehåller bestämmelse[illegible] riksämbetsmännens ansvar.

§ 9 förekommer in[illegible] paragrafer, som afhandla kollegiernas sa[illegible] och ämbetsutöfning och följer närmast på dem, som [illegible] hofrätterna; redan detta sammanhang tycks angifva paragrafens syfte vara att meddela bestämmelser för ett ännu högre forum. Ser man på själfva paragrafens innehåll, synes den domstol, som där omtalas[1], vara afsedd att döma dels personer af en viss undantagsställning inom riket, hvarmed här väl närmast afses furstliga personer, att sluta af orden: »och ingen, huru hög han är, hafve vitsord att undandraga sig denna rätt», jämnförda med motsvarande uttryck i § 41, där det blott säges: »och hvad där slutes hafve ingen rätt att kvälja», dels högvigtiga mål, såsom förrädiska stämplingar mot konungen och riket o. d. Att man ej från början afsett att under denna rätt draga direkta ämbetsförbrytelser, torde möjligen kunna framgå däraf, att på ridderskapets och adelns anmärkningar[2] tillades till det ursprungliga förslaget de ord i § 41, som handla om rikskollegii och riksämbetsmans skyldighet att i vissa fall underkasta sig rättegång enligt 9. punkten. Hade man ansett § 9 innefatta äfven sådana förbrytelser, så hade ju detta tillägg i § 41 varit obehöfligt, såvida man ej ansett lämpligt att på detta sätt närmare förtydliga och utveckla det allmänna uttalandet i § 9, men i så fall hade man snarast väntat att tillägget skulle fogas till denna paragraf. Ordalagen i § 9 voro emellertid så allmänt hållna, att de ej behöfde med anledning af detta tillägg till § 41 underkastas någon ändring. Bowallius (a. a. p. 16)

döma öfver samma ärende, och må ingen, ehuru hög han är, hafva vitsord att undandraga sig denna rätt» etc. Hithörande bestämmelse i § 41 lyda: — »Men finnes ett helt kollegium eller ock en af de fem höga ämbeten brottslig, stånde till konungen allena, om han vill med ord eller förmaning näpsan eller saken låta komma till rätta; och där brottet så groft är, att det med rätt hjälpas måste och dock icke lif eller ära angår, då stånde dessa till rätta inför konungen och riksens råd, och hvad där slutes, det hafve ingen rätt att qvälja. Men vid konungens död eller omyndige år eller där saken går lif och ära an, hålles en sådan rättegång däröfver, som i den 9. punkten förmäldt är.»

[1] För korthetens skull kalla vi den riksrätt, ehuru detta uttryck ej kommer i regeringsformen.

[2] Se Odhner, Kristinas förmyndarstyrelse, s. 27, 28, och Bo[illegible] regiminis 1634.

[...]er: »§:us XLI in fine emendatus est, ut cum §:o nono melius [...]nsentiret.» Af adelns protokoll, sådant det är tryckt af Tham[1], [...] afsigt. Däraf följer emellertid icke, att den [...] att Bowallius från annat håll hemtat denna upp[...] [...]trycka hans enskilda mening, är det sannolikt, att [...] [...]n motsägelse mellan dessa paragrafer, har man ans[...] [...] att under det att § 9 uttalar sig så allmänt, att förbrytelser [...] kollegium och hög riksämbetsman därunder kunde subsumeras, påbjöd § 41 i sin ursprungliga lydelse sådana måls afdömande inför konungen och rådet.[2]

I fråga om riksrättens förhållande till konungen och rådet å ena sidan och ständerna å den andra säges det: »Och (såvida) icke bekvämligen annars (d. v. s. på annat sätt, hvarmed väl närmast åsyftas vanlig rättegång inför hofrätt med konungen och rådet såsom sista instans; jmfr 1772 R. F. § 16) än förmedelst ständernas sammankallelse ransakas och åtskiljas måte, då skola dessa — företräda ständernas rum.» Ständernas domsrätt erkännes således i princip, då den betraktas såsom grund till riksrättens, men undanskjutes i tillämpningen för att ersättas af denna. Omskrifver man paragrafens ord, blir meningen: kan bekvämligen dömas i sådana mål utan ständernas sammankallelse, så bör det ske; hvarom icke, så skall riksrätten företräda ständernas rum. I ett fall torde dock § 9 medgifva, att ständerna själfva utöfva sin domsrätt, nämligen, när förbrytelser af i § 9 nämnda natur bli föremål för åtal, under det ständerna äro samlade. Riksrätten säges ju företräda ständernas rum, och ställföreträdaren utöfvar naturligen icke sina befogenheter, när den ordinarie innehafvaren är tillstädes och oförhindrad att dem öfvertaga. Som exempel och bevis på, att § 9 ock så uppfattats, kan anföras M. G. de la Gardies och N. Brahes yttranden vid diskussionen i rådet om Taubenfelts uppträdande vid 1672 års riksdag. Båda äro nämligen, ehuru af olika tankar om Taubenfelts straffbarhet enligt regeringsformen, dock ense därom, att denna tillerkänner ständerna en dömande myndighet.[3]

[1] Del. II, s. 74, 83.

[2] Efter det i den nyss utkomna samlingen af Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling intagna utkastet till regeringsform (I, 275) meddelas den ursprungliga formuleringen af slutorden i § 41: »Och där brotten så grof är, att det med rätten hjälpas måste, såsom särdeles där den heder, ära, lif och lefverne angår, då stånde dessa till rätta inför konungen och riksens råd och hvad där utes, det hafver ingen rätt att qvälja.»

[3] Se Tham, Riksdagarnes och regeringsformernas historia, II, 2, s. 228.

Man torde möjligen på grund af den något egendomliga formuleringen i § 9 blifva tvehogsen, om verkligen en ständernas egen utöfning af sin domsrätt däri förutsattes. Det står nämligen: »Försage sig någon — och icke bekvämligen annars än förmedelst ständernas sammankallelse ransakas och åtskiljas måtte, och alltså dessa hofrätter blefve — sammanfordrade, då skola dessa 4 hofrätter — företräda ständernas rum.» Vid första påseendet kunde det tyckas, som om meningen vore, att så ofta ett mål förekomme af den natur, att ej på annat sätt än genom ständerna kunna afgöras, borde ständerna remplaceras af riksrätten och då vore ju ständerna självfva uteslutna. Men detta är nog icke paragrafens mening. För att förstå densamma fordras det, synes mig, dels att fasthålla att allmänna riksmöten i denna R. F. betraktas såsom något, som man blott vid de allra vigtigaste tillfällen skulle gripa till [1], dels att lägga en viss tonvigt på ordet »sammankallelse». Om nu ett utomordentligt fall inträffade af den vigt, att man ej ansåg sig kunna behandla det enligt vanlig rättegångsordning, så hade man visserligen utvägen att sammankalla ständerna, men detta gjorde man högst ogärna, hvarföre man hittade på att i riksrätten skaffa dem en ställföreträdare.

Men äro ständerna samlade, när ett dylikt åtal väckes, och således icke för detta behöfva sammankallas, så äro de, såvidt jag kan se, af denna paragraf oförhindrade att utöfva sin domsrätt.

Att betrakta riksrätten såsom det enda sätt, hvarpå riksens ständers domsrätt borde utöfvas, antaget för att undvika domar in casu och därmed sammanhängande olägenheter, vore att se denna paragraf från en alltför modern ståndpunkt; det behöfdes en lång politisk utveckling, innan man fick ögonen öppna för dylika faror; till riksrättens instiftande leddes man af andra skäl, rädsla för allmänna möten, som sagdt är, och troligen äfven en aristokratisk benägenhet att reservera så mycket som möjligt af kontrollen öfver administrationen åt ämbetsmännen själfva. Men då ständernas domsrätt var rotad i häfd, och då antydda skäl hvarken kunde öppet utsägas eller voro af natur att prin-

[1] Se § 58, där det heter: — »Och låta ärendet icke lätteligen komma till något ständernas möte i konungens frånvaro eller sjukdom och mindre till ett allmänt möte, med mindre inga andra utvägar finnas riket ifrån förderf och undergång att förvara.»

cipielt upphäfva en ständernas egen utöfning af sin domsrätt, så måste man i princip erkänna den, fast man sökte kringskära den i tillämpningen.

Genom uttrycket: — »så vida icke — annars — ransakas — måtte», erkännes konungens och rådets domsrätt och vinnes möjlighet att förlika bestämmelserna i § 9 med dem i § 41. Vore nämligen icke sagda förbehåll för konungens och rådets beslutanderätt gjordt, så skulle § 9 utan vidare stadga att högvigtiga embetsförbrytelser skulle afgöras inför riksrätt eller ständerna, men § 41 stadga, att sådana mål med vissa undantag skulle afdömas af konungen och rådet.

Rörande ansvarighetsbestämmelserna i § 41 må till att börja med anmärkas, att i konungens händer lägges rätten att afgöra, om vid förseelser, begångna af ett helt rikskollegium eller en af de 5 höga ämbeten, det får bero vid varning eller om saken skall komma till rätta. I senare fallet kunna med afseende på forum 2 möjligheter inträffa: så vida det är vid konungens död eller omyndige år eller saken går lif och ära an, då hålles en sådan rättegång däröfver, som i 9 punkten förmäldt är, i andra fall skall målet ställas till konungen och rådet. Särskild vigt förtjänar läggas vid uttrycket »sådan rättegång, som i 9 punkten förmäldt är». Härmed stadgas icke ovilkorligen riksrätt såsom domstol för dessa mål. Såsom förut är visadt, medgifver § 9 äfven rättegång inför ständerna. Hade det däremot stått »sådan rätt», då kunde därmed svårligen afses något annat än riksrätten. Anmärkningen göres därföre, att uppfattningen af riksrätten, såsom det rätta forum i dessa mål, göres med styrka gällande af de 1680 anklagade herrarne i deras protester mot stora kommissionens giltighet. Samma uppfattning delas äfven af Schönberg (III, s. 136, 7), Fryxell (XVI, s. 259), Svedelius (Statsrådets ansvarighet, s. 227), Odhner (Kristinas förmyndarstyrelse, s. 28) och baserar sig hos dessa författare på lydelsen af slutorden i § 41. Slutligen må anmärkas, att ansvarsbestämmelserna i denna § blott gälla de riksråd, som sitta i kollegierna.

Läser man 1634 års riksdagsbeslut, finner man i dess § 4 en bestämmelse om, att de 5 höga riksämbetsmännen skulle förestå regementet under Hennes Maj:ts omyndighet, så, som de inför Gud, K. M. och riksens ständer kunna försvara, och härpå hafva de aflagt ed inför Hennes Maj:t och riksens råd och

ständer. Detta är paragrafens tydliga mening, om ock ordalagen äro något inkrånglade. Eden är, säges därsammastädes, aflagd, såsom den af ständerna författad, öfversedd och god funnen är. Detta edsformulär finnes i riksregistraturet för d. 29 juli 1634 (se bilagan) och har sin plats mellan riksdagsbeslutet och regeringsformen. I dess sista punkt förbinder sig vederbörande riksämbetsman till ansvar inför Gud, H. M. drottningen, riksens råd och ständer. En mera kortfattad revers, gående ut på ungefär detsamma, hade redan den 5 april 1633 blifvit aflagd af de 5 höge riksämbetsmännen eller deras ställföreträdare.[1] Äfven Karl XI:s förmyndarstyrelse afgaf dylika reverser, nästan ordagrant lika lydande med formuläret af 1634 (jfr bilagan på slutet).

Huru då förlika dessa ansvarsbestämmelser med regeringsformens i paragraferna 9 och 41? § 41 börjar med orden: »Finnes (nämligen vid den strax förut i regeringsformen omtalade ämbetsverkens årliga redovisning)[2] någon af assessorerna — brottslig, då skall han» etc., och så följa ansvarsbestämmelserna först för dessa och så för rikskollegium och riksämbetsman. Således gälla dessa bestämmelser ämbetsmannainstitutionerna såsom sådana, och riksämbetsmännen såsom presidenter i sina verk och såsom beslutande i samråd med sina där bisittande kolleger. Däraf ock sammanställningen af ett helt rikskollegium och hög riksämbetsman och stadgandet af samma rättsprocedur för dem båda. Däremot kan paragrafens ord icke anses åsyfta riksämbetsmans verksamhet såsom förmyndare. I denna egenskap är han ledamot af ett helt annat kollegium, och hans ämbetsutöfning är där bestämd på ett helt annat sätt och under inverkan af helt andra personer.

Att paragrafens mening måste vara att gälla riksämbets endast såsom president i rikskollegium och icke såsom medl af förmyndarstyrelse, framgår dessutom klart, om man tänk på paragrafens ofvan anförda ursprungliga lydelse. Icke ka väl Axel Oxenstierna hafva skrifvit och rådet godkänt någ sådant, som att konungen, d. v. s. under omyndigheten för myndarstyrelsen skulle ega rätt att afgöra, huruvida fel, be gånget af riksämbetsman såsom medlem af förmyndarstyrelse och hvari hans kolleger i de flesta fall voro delaktiga, skulle f

[1] Reversen fins i riksregistraturet; dess hufvudsakliga innehåll är återgifve af Geijer, Sv. folkets historia 3, s. 205, 1874 års upplaga.

[2] Till stöd härför kan anföras 1660 års add. § 13, där paragraferna 35—42 sammanfattas under uttrycket »den årlige räkenskap och examen».

bero vid varning eller komma till rätta inför konungen (= förmyndarstyrelsen) och rådet. Förmyndarstyrelsen skulle således haft valrätt emellan att antingen näpsa sig själf eller jämte rådet döma sig själf. Man kunde ju möjligen säga, att stadgandet just på denna grund var orimligt ock därföre också blef ändradt. Men förutom omöjligheten att förklara, huru man verkligen kunnat låta en paragraf af sådant innehåll föreläggas ständerna, mötes man af det förhållandet, att i adelns protokoll (s. 74 och 83) intet finnes, som antyder, att man af dylika skäl yrkade ändring af § 41. I adelns protokoll p. 74 heter det härom endast: »efter nu Gud bättre ingen konung är, så är summa majestas hos ständerna, och därföre, när sådant helt kollegium eller en af de 5 höga ämbeten något peccerade, då svare och stånde för riksens ständer.» Häraf får man i stället det intrycket, att adeln blott velat ogilla att förmyndarstyrelse utöfvade doms- och varningsrätten öfver rikskollegierna och riksämbetsmän såsom sådana, och därtill kunde man nog hafva sina skäl.

Odhner återgifver visserligen (a. a. s. 27) »en af de 5 höga ämbeten» med »förmyndare»; men såvida detta är afsigtligt, må däremot invändas, att det står *en* af de 5 höga ämbeten, men enligt 1634 års R. F. § 53 skulle de 5 höga ämbeten stå kollegiivis i konungens stad i dess frånvaro eller krankhet och efter konungens död vara förmyndare. Ansvaret behöfde visserligen ej drabba alla, ty en medlem kunde hafva varit frånvarande eller reserverat sig (ehuru detta senare torde hafva varit mindre vanligt enligt Odhner a. a. s. 67), och det låter äfven tänka sig, att en riksämbetsman utan sina ämbetsbröders vetskap skridit till olagligheter med missbrukande af sin ställning såsom riksförmyndare, men i regeln torde väl ansvaret för administrationen under minorenniteten komma att gälla förmyndarstyrelsen såsom korporation, men härpå eger icke anförda uttryck tillämplighet.

Som vi sett, gick man en medelväg mellan rådets förslag och adelns påminnelser och bestämde, att efter konungens död, under förmyndarregering och när saken gick lif och ära an, skulle i dylika mål rättegång hållas efter § 9. Skulle man tillämpa detta på förmyndarstyrelse på så sätt, att bestämmelserna om det ansvar densamma ålåge för dess administration ·lle anses ligga häri inneslutna, så komme man till den oegent-

ligheten, att förmyndarne skulle blott under minorennitet, men ej efter nedlagdt värf, kunna ställas till rätta, såvida saken ej ginge lif och ära an. Detta synes mig visa, ått man vid redigerandet af denna paragraf tänkte på ämbetsmäns ansvar *under* förmyndarstyrelse, ej på den redovisning förmyndarne själfva hade att efter slutadt värf afgifva. Hade ridderskapet och adeln med sin anmärkning velat bestämma, inför hvilken myndighet denna redovisning skulle ske, så hade de väl ej begränsat tiden till minorenniteten, utan yrkat ansvar för förd förvaltning under K. Maj:ts myndighet eller något dylikt, oberoende af huruvida åtalet väckts under eller efter minorenniteten.

Med regeringsformens § 9 behöfver riksdagsbeslutets § 4 ej stå i strid, då, såsom visadt är, densamma kan anses medgifva en ständernas egen utöfning af sin domsrätt, och ett ansvar efter riksdagsbeslutets § 4 ej kan komma att af ständerna utkräfvas, utan att de äro samlade.

Man kunde möjligen söka förlika de olika ansvarsbestämmelserna i regeringsformen å ena sidan, i riksdagsbeslutet och reversen å den andra genom att fatta de senares stadgande af ansvar inför konung och ständer såsom konstituerande en allmän grundsats, hvilken sedan närmare utfördes i regeringsformen. Häremot må då invändas, att i 1634 års riksdagsbeslut § 4, edsformuläret och reverserna stadgas icke en allmän regel, utan blott hvad, som är afsedt att gälla Kristinas förmyndare och inga andra. Med ansvarsbestämmelserna i regeringsformen är förhållandet motsatt; de åsyfta en allmän regel utan hänsyn till person och tid.

Bestämmelserna i sagda § 4 afse mindre att stadga ett särskildt forum för ett specielt slag af mål, än att framhäfva den satsen, att fullmyndig konung och riksens ständer äro rätte redofordrande gent emot en förmyndarstyrelse. Häri ligga då inneslutna både granskningsrätten och rätten till åtal, men huru konung och ständer härvid skulle förhålla sig till hvarandra, därom lemna de allmänt hållna ordalagen ingen upplysning. Konung och ständer fattades icke då såsom två från hvarandra skarpt skilda makter med sins emellan noga afvägda rättigheter; de stodo hvarandra vida närmare då för tiden, och gemensamheten i arbetet för statens bästa, i såväl pligternas som maktens utöfning, var vida större då, än det sedan blifvit, och konungen intog i allt en ledares öfverlägsna ställning. Riksdagen i

sin uppkomst af deliberativ karaktär hade ännu ej lemnat denna ståndpunkt och vuxit in i den nya ställningen af en självständigt beslutande makt vid sidan af konungen. Detta förklarar, att den i allmänna ordalag[1] hållna berättelse öfver förmyndarstyrelsens förvaltning, som vid drottning Kristinas öfvertagande af styrelsen år 1644 till henne öfverlemnades, ej delgafs ständerna. Man ser ej häller dessa yrka på att få deltaga i någon slags granskning af förmyndarstyrelsens förvaltning; de välja en annan väg, i det de genom besvär sökte få afhjälpta de af förmyndarregeringens åtgärder, som de mest ogillade.

1634 års R. F. var enligt sina egna ord i slutet af inledningen ämnad till en evärdlig stadga och blef äfven, om också ej utan motsträfvighet af adeln och prästeståndet,[2] såsom sådan antagen. Många af dess bestämmelser såsom t. ex. de, som föreskrifva, huru i konungens frånvaro eller krankhet skulle förfaras, och de, som röra kollegierna och länsförvaltningen, åsyfta att reglera fullmyndig konungs regering. Men om också regeringsformens författare afsedt att med densamma gifva bestämmelser så för majorennitet som minorennitet, och ständerna godkänt detta syfte, är därföre icke gifvet, att regeringsformen i denna utsträckning öfver förmyndartiden härmed fått gällande kraft. Fullmyndig regents stadfästelse var ock ett vilkor, som enligt den tidens betraktelsesätt torde ansetts erforderligt, och man fann också 1644 nödigt att om en sådan anhålla.[3] Samma uppfattning gör sig ock gällande i den bekanta skriften: »Mesta delen af ständernas och gode patrioters betänkande om regeringsformen», där det heter i inledningen: »Vid vår allernådigste drottnings och frökens angående år och inträdande regeringstid hafver H. K. M. (d. v. s. förmyndarstyrelsen) då låtit öfvergifva ständerna regeringsformen till att vidare öfverse och taga i betänkande huruvida den nu står till att stadfästa eller förändra och sedan af. H. K. M. ytterligare confirmerad varda». Drottningen uppsköt saken och tycks hafva varit af den åsigten, att regeringsformen ej var att anse såsom gällande. Fullmyndig konungs bekräftelse fick den häller aldrig, men tillämpas dock i allmänhet, såsom bekant är. Man har anmärkt, att regeringsformens bestämmelser om riksrätten aldrig blefvo tillämpade och

[1] Se Odhner, Kristinas förmyndarstyrelse, s. 130.
[2] Se Odhner, a. a. s. 27 och Bowallius, De forma regiminis 1634 s. 24 samt Adelns protokoll s. 72, 81.
[3] Se Odhner, a. a. s. 126.

anfört såsom exempel därpå dels räfsten med Karl XI:s förmyndare, dels de båda rättegångarna mot Bengt Skytte och den, som 1675 anhängiggjordes mot Gustaf Otto Stenbock. Om det förstnämnda exemplet hoppas jag kunna yttra mig något vidlyftigare en annan gång. Om de andra vill jag i förbigående anmärka, att knappast vid något af dem förelåg ett sådant fall, att man på grund af 1634 års regeringsforms bestämmelser *måste* tillämpa riksrätt. För att § 41 skulle på Skytte varit tillämplig, fordrades, att han skulle varit riksämbetsman. § 9 kunde visserligen tillämpats, men måste det ej på grund af det däri inryckta förbehållet för afdömande på annat sätt. Regeringen fann ock »bekvämare» att ställa honom inför en kommission af rådsherrar och assessorer i Svea hofrätt. 1664 dömde rådet själft efter därtill inhemtadt medgifvande af ständerna. Stenbock var visserligen riksämbetsman, men saken kunde väl icke sägas gå lif och ära an.

I inledningen till 1660 års additament förklaras 1634 års R. F. skola vara den »modelle och form», efter hvilken regementet »i H. Maj:ts omyndige år» skall föras, med det tillägget, att de förändringar, ständerna funno för godt att göra, skola hafva lika kraft och värde. Detsamma stadgas ock i additamentets § 19. De båda regeringsformerna skola således supplera hvarandra, och uttryckligen erkännes, att de gälla endast minnorenniteten. Detta senare genomdrefs som bekant af de ofrälse stånden.

I fråga om redovisningsskyldigheten bekräftar 1660 års additament bestämmelserna i 1634 års R. F., men på ett sätt, som synes innefatta äfven samma regeringsforms bestämmelser om juridiskt ansvar. I § 13 uttalas nämligen, att den räkenskap och examen, som är beskrifven från den 35:te till den 43:dje punkten (af 1634 års R. F.), af ständerna hålles för rådlig och på detta sätt blir också § 41 med sina bestämmelser om juridiskt ansvar bekräftad. Ett tillägg göres dock här till bestämmelserna i 1634 års R. F., nämligen att denna redovisning skulle förrättas och afläggas i H. K. M:ts och riksens råd närvaro.

I § 14 säges, att förmyndarregeringen skall förestås af enkedrottningen och de 5 höge riksämbetsmännen »såsom uti Hennes Maj:ts drottning Kristinas omyndige år skedde, så förståendes, att de riket regera och förestå och allting stadga och sluta med riksens råds råde efter Sveriges lag, laga stadgar och privilegier

— såsom de inför Gud, H. K. M. och samtliga riksens ständer vele till svars vara och de med liflig ed inför riksens ständer nu närvarandes vele bekräfta.» Stockholms riksdagsbeslut af år 1660 § 3 innehåller samma bestämmelser om förmyndarregeringens sammansättning, ansvar och ed, dock utförligare. En skilnad finnes visserligen i uttrycken; i riksdagsbeslutet talas ej om ansvar inför samtliga riksens ständer, utan såsom orden lyda: »inför Gud, H. K. M. och riket», men då det därjämte säges, att förmyndarregeringen afgifvit sin ed inför K. M. och riksens ständer, så torde detta, jämfördt med hvad 1634 års riksdagsbeslut stadgade om dåvarande förmyndares ed, och med hvad det begagnade edsformuläret innehöll, få fattas såsom gående ut på detsamma, och uttrycket »riket» här vara liktydigt med »riksens ständer». Dessa stadganden om förmyndarstyrelsens ansvar voro, såsom vi sett, ingen nyhet 1660. Redan 1634 stadgades detsamma, och enda skilnaden är, att bestämmelserna denna gång äfven inrycktes i regeringsformen, och att det där (ej i riksdagsbeslutet) talas om ansvar inför *samtliga* ständer. Att regering och ständer kunde i § 13 stadfästa § 41 af 1634 års R. F. och omedelbart därefter i följande paragraf fastslå förmyndarstyrelsens ansvarighet inför *samtliga* riksens ständer, utgör ett ytterligare stöd för min uppfattning af § 41 såsom icke gällande förmyndarstyrelsen själf; hade de ej sett saken på detta sätt, så hade de gjort sig skyldiga till tydlig motsägelse.

I fråga om förmyndarstyrelsens organisation må först märkas, att enkedrottningens insättande i regeringen sker med uttryckligt vilkor, att det ej må lända till något exempel för framtiden[1], och att i fall af hennes frånvaro ingen ställföreträdare anses behöflig,[2] hvadan hennes person således förklaras icke vara nödvändig för ärendenas gång. Rörande förhållandet mellan förmyndarstyrelsen och rådet, säger § 14, att den förstnämda skall allting stadga och sluta med riksens råds råde efter Sveriges lag, laga stadgar och privilegier. Bestämmelsen torde icke åsyfta att binda regeringsherrarne vid rådets beslut; vore detta genom denna paragraf föreskrifvet såsom allmän regel, så hade det varit öfverflödigt att i de fall, som §§ 3 och 12 angifva, uttryckligen stadga rådets samtycke såsom erforderligt. § 3 innehåller, att riksråd skulle antagas af konungen, (d. v. s. under omyndighets-

[1] Se additamentet § 14 och riksdagsbeslutet § 3.
[2] Se additamentet § 15.

perioden af förmyndarstyrelsen) med »vårt» (d. v. s. ständernas) och riksens råds vetskap och samtycke. § 12 föreskrifver, att regeringen med nobilitering, naturalisering och utdelning af gods och beneficier skall umgås »caute och sparsamt» och »däruti såväl som andre vigtige mål bruka riksens råds inrådande och samtycke». Förmyndarregeringen bindes således vid rådets beslut, dels i 2 tydligt utsagda fall: rådsherrars tillsättande och utdelning af adelskap, naturalisation, gods och beneficier, dels i andra vigtiga mål. Men icke nog med så vidtomfattande medgifvanden at rådet, rätten att afgöra, hvilka mål, som voro af den vigtiga natur, att de borde hänskjutas till rådets afgörande, inrymmes uti § 15 hvarje enskild rådsherre [1]. Denna paragraf, liksom äfven nyss anförda del af § 12, fick sin lydelse på grund af adelns påminnelser till rådets förslag till regeringsform. Att adeln härmed afsåg att binda regeringen vid rådets beslut, framgår af dessa påminnelser [2]. I samma paragraf stadgas ock såsom allmän regel, att om regeringen i någon sak ej kunde komma öfverens, så skulle den söka rådets utslag. Genom alla dessa bestämmelser gifves rådet en betydande andel i förmyndarregeringen. Ansvarsbestämmelserna i regeringsformen och riksdagsbeslutet gälla visserligen till ordalagen endast enkedrottningen och de 5 riksämbetsmännen. Att då man gaf rådet andel i regeringens beslutandemakt, man icke gaf ansvarsbestämmelserna en däremot svarande specifikation, berodde möjligen på förbiseende, möjligen äfven därpå, att afsigten med nämnda ansvarsbestämmelser är att betona ständernas egenskap af redofordrande myndighet jämte konungen, men icke att lemna några detaljerade föreskrifter för ett nytt forum, i hvilket senare fall man nog närmare utfört, i hvilka fall ansvarigheten inträder, och hvilka den drabbar. Hufvudvigten i § 14 additamentet och § 3 riksdagsbeslutet ligger icke på *af* hvilka, utan *inför* hvilka ansvar skall afläggas. Vare härmed huru som hälst, det torde dock vara klart af sig själft, att rådets rätt att jämte regeringen i vissa fall besluta bör åtföljas af skyldigheten att ansvara för

[1] I § 15 heter det: »Skulle ock de utaf regeringen gå rådet förbi, intet skattandes nödigt den någon sak att kommunicera, som skulle synas af ringa värde och någon af rådet utanom regeringen hölle det vara betänkligt och hade däruti af välmening något att påminna, så må han vid nästa conferens eller af drottningen eller af rikskanslern begära, att rådet måtte sammankallas, då hvar och en hafve sin frihet att tala och påminna hvad han med skäl och utaf nöden finner.»

[2] Se Adelsprotokollen pp. 191—2, 213, 224—5.

det sätt, hvarpå denna rätt blifvit utöfvad, och att ansvaret bör afläggas efter samma myndighet, som regeringen skall svara för.

Fasthåller man denna kombinering af riksämbetsmännens och rådets ansvar, uppstår ännu en svårighet för att i § 41 söka bestämmelserna för förmyndarstyrelsens ansvar. De riksråd, som ej sitta i kollegierna beröras ej alls i denna paragraf; de riksråd åter, som sitta i kollegium, kunna enligt samma paragraf ställas inför riksrätt blott i det fall, att ett helt kollegium förser sig och svara annars inför en femtonmannanämnd.

Liksom rådets makt genom 1660 års additament utvidgats på bekostnad af regeringens, utvidgades äfven ständernas på bekostnad af både regering och råd. Detta skedde förnämligast genom § 3, som stadgade, att riksämbetsmän skulle väljas med ständernas kommunikation och antagne betänkande och genom § 17, som bestämde, att riksdag skulle hållas hvart tredje år. Denna rådets och ständernas maktutvidgning är den egentliga nyheten i 1660 års additament, och denna förändring blef icke utan sin återverkan både på ansvarets fördelning och det sätt, hvarpå det kom att utkräfvas.

Resultatet af ofvanstående undersökning om de bestämmelser regeringsformerna af 1634 och 1660 innehålla om förmyndarstyrelses ansvar torde, hvad den förra vidkommer vara af öfvervägande negativ karaktär. Denna afsåg närmast att ordna förvaltning; den gaf i första rummet föreskrifter för upprätthållandet af styrelsens jämna gång; man tänkte visserligen äfven på att ordna regementets skötsel i fall af inträdd minorennitet eller ättens utslocknande och måste naturligtvis göra detta under dåvarande förhållanden, men de bestämmelser, som härför gifvas i regeringsformen äro tämligen knapphändiga och gälla i de flesta fall lika mycket konungens frånvaro eller sjukdom. Frågan om förmyndarstyrelses ansvar betraktades sannolikt mera som en personlig fråga, för hvilken man ej i regeringsformen uppstälde en allmän norm, utan i stället tillgrep den utvägen, som riksdagsbeslutet, den edliga reversen och edsformuläret utvisa, att statuera för hvarje gång och affordra förmyndarne personligen bindande förpliktelser. Denna uppfattning gör sig gällande äfven i andra förmyndarskapet rörande frågor, än den om ansvaret. Så t. ex. behandlas frågan om, huru vid inträffad ledighet bland de fem eller i fall af inträffadt förhinder för någon af de ordinarie riksämbetsmännen ämbetet skall uppehållas, icke i

regeringsformen, utan i riksdagsbeslutet. Detta innehåller ock de detaljerade bestämmelserna om förmyndarstyrelsens autorisation, under det regeringsformen härom blott innehåller (§ 53): »deras bud och förbud varde såsom konungens bud och förbud ståndet i riket».

Således hvarken i § 41, som endast rör ämbetsverken såsom sådana, eller i § 9, som blott genom förmedling af § 41 skulle kunna få tillämplighet på förmyndarstyrelse såsom sådan, och hvars egentliga ändamål är att konstituera ett forum för vissa utomordentliga undantagsfall, som ej låta sig behandlas efter vanlig rättegångsordning, har man att söka ansvarsbestämmelserna för Kristinas förmyndare, utan i 1634 års riksdagbeslut och de afgifna edliga reverserna. För Karl XI:s förmyndare inträdde ej genom 1660 års additament någon annan förändring häruti, än att riksdagsbeslutets och reversens ansvarsbestämmelser äfven intogos i regeringsformen, och detta behöfver ej innebära någon afvikelse från det uppfattningssätt jag velat finna i 1634 års lagstiftning, rörande förmyndarstyrelses ansvar, då regeringsformen och additamentet nu uttryckligen förklarades endast gälla minorenniteten.

Till slut må anföras några uttalanden, nästan samtida med ifrågavarande tid, hvilka synas mig stödja min ofvan gjorda framställning. I den s. k. Clas Rålambs deduktion om 1680 års riksdag säges i 2:dra boken 8:de kapitlet på tal om ämbetsverkens redovisning: »Så är dock samma räkenskap så till förståendes på bemälte rum, att icke regeringen den aflägga skulle såsom collegium regiminis, utan hvar och en regeringsperson göra räkenskap för sig och det Kongl. Collegio, hvarutinnan han presiderade à part».

I stora kommissionens protokoll för den 8:e dec. 1680 nämnes, att biskop Wallerius påstått, att denna kommissionen hade bort ställas efter § 9 i 1634 års R. F., förklarandes han, »att ständerna denna kommissionen inconvenient hade förordnat och anställt. Det svarades, att som ständerna gjort regeringsformen, så kunde de den ock förändra; eljest är det en helt annan casus, som beröres i bemälde punkt, nämligen när en eller annan af rådet kommer att comparera, då andra af riksens råd tillika skola bevista kommissionen, men (nu) är hela rådet intresseradt i detta ansvar. Han regererade, att det var samma sak, ty att där talas om minorenniteten och ratione tutelæ, som äfven denna

kommissionen går ut uppå. Det svarades, att där talas om minorenniteten, som ännu påstår, men nu är H. M. intet mer minorennist och alltså handlas om en förfluten minorennitet».

Bilaga.

Riksens Embetsmäns Edh i Drottningens omyndige år.

Effter å den Stormechtigste furstinnas och frökens, frökens Christinas, Sweriges, Göthes och Wendes uttkorade Drottnings och Arffurstinnes etc., min allernådigste Drottnings och frökens och Sweriges Crones wägnar, samptlige Sweriges Rikes Rådh och Stender hafva migh medh Riksens Drotzetens embete och jempte dem andre fyre höge Riksens Embeten eller dem, som deres stelle förträde, effter ordinancen förtrodt högstbem:te Hennes Kongl. M:tz förmynderskap och Riksens regering i H:nes Kongl. Ma:tz omyndige år: Dy lofvar jagh (N. N.) här medh och swär wedh Gudh och hans helge evangelium, att jagh will och skall wara och blifva högstbem:te Hennes Kongl. Maj:t fröken Christina, Sweriges uttkorade Drottningh och Cronan huldh, rättrådigh och trogen; sökia effter min yttersta macht och förståndh deres gagn och wellfärdh, affwäria deres skada och förderf, och sådant i tidh warna och tillkenna gifva.

Dernäst will och skall jagh uthi förmynderskapet och Regeringen migh rätta effter den Ordinance och Stadga, som medh Riksens Rådz och Ständers godhtyckio deröfver författadt och stadgat är, och alt göra. och företaga med samfält rådh och godhtycke mine Collegiers och tillförordnades: Och dem föruthan mig intedt tillmäta annat eller widare än Ordinancen sådant beskrifver och tillåter.

Till dedt tridie will och skall jagh tillika medh mine tillförordnade förestå och regera Riket medh Riksens Rådz rådh, epter Sweriges lagh, laga stadgar och privilegier, tagandes noga i acht alle de artiklar att måge fullbordas och efterkommas, som i Konungens edh i konungs balken i dedt fierde Capittel införde och beskrefne äre.

Till dedt fierde will och skall jagh gifva noga acht och afwäria effter macht mine, att Hennes Kongl. M:tz och Riksens höghet, rätt och laglige rättigheter, landh och grentzer icke i någor måtte i H:nes K. M:tz omyndige år förminskas eller förtages, anten af uth- eller inlendskom, men hollas och bewaras oförminskade och oförkrenkte i alle motte.

Till dedt fempte vill och skall jagh holla höge och låge, som inrikes och innan dess gräntzer boandes eller wistandes äre, wedh lagh, rätt och wellfångne privilegier och skepa hwariom och enom uthan weldh eller penningegiru lagh och rätt.

Sidst vill och skall jagh i alla motte winläggia migh effter all min förmåge, att riket må blifva hemma fredat och uttrikes förswarat och således föreståndet, som jagh tryggeligen för Gudh, H:nes Kongl. M:t min Drottning och Riksens Rådh och Stender will och kan förswara. Att jagh desse artiklar, såsom de företalde stå, will och skall troligen holla och effterkomma, så beder iagh mig så sant Gudh till hielp och hans helge ewangelium, som jagh dem troligen holler och effterkommer.

* *
*

Efter ofvanstående formulär med några oväsentliga redaktionsförändringar hafva äfven Karl XI:s förmyndare aflagt sin ed. I Nordinska samlingen u. 228 fol. fins en afskrift af en dylik revers dat. 3 nov. 1660 och tydligen gjord efter riksskattmästarens revers, ty i texten har ursprungligen stått »riksskattmästareämbete», fastän man genom öfverkorsning reducerat uttrycket till »riksämbete». Häraf synes framgå, att man velat genom borttagande af specificerande uttryck gifva reversen utseende af formulär. I öfverensstämmelse därmed finner man ock i stället för personernas namn bokstäfverna N. N. insatta.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Några anteckningar från Östersjöprovinsernas arkiv.

För att fortsätta de påbegynta forskningarne till samlande af rikskansleren Axel Oxenstiernas i främmande arkiv befintliga bref, förtog jag på uppdrag af Vitterhets- Historie- och Antiqvitetsakademien under sommarmånaderna innevarande år en resa till de kring Östersjön belägna tyska och ryska arkivorterna. Min resa gick öfver Stettin, Danzig, Elbing, Königsberg, Mitau, Riga, Petersburg, Dorpat och Reval. Då bland dessa arkiv de ryska Östersjöprovinsernas jämförelsevis föga äro af svenska forskare begagnade, torde några meddelanden härifrån kunna vara af något intresse för denna tidskrifts läsare. Som emellertid resan företogs i ett visst speciellt syfte, måste dessa meddelanden blifva ganska ofullständiga med afseende på arkivens hela innehåll. Blott på ett par ställen har jag kunnat få en öfversigt öfver det hela; eljest äro mina iakttagelser inskränkta till området för min närmaste uppgift.

De äldsta handlingar, som jag för mina ändamål påträffat, har jag funnit i *Reval,* såsom man ju också kunde vänta, då Reval längst varit förbundet med Sveriges krona. Trenne arkiv af någon egentlig vigt befinna sig här: stadens, ridderskapets och guvernementets.

Stadens arkiv är inrymdt i det gamla rådhuset, till en del i rum, som i forna dagar användts till tortyrkamrar, om hvilket ändamål där invid belägna skrubbar till delinqventernas förvaring och i taket ännu qvarsittande ringar erinra. Det är rikhaltigt och väl vårdadt. Dess nuvarande nitiske föreståndare, kollegienrath G. von Hanssen, har efterträdt den om Liflands historia och arkiver förtjänte, numera i Berlin anstälde, d:r Theodor Schieman, hvilken först lärer börjat samlingarnes ordnande. Trots den ifver och intresse, som båda dessa föreståndare visat, uppgifves ännu mycket återstå, innan ordningsarbetet kan anses fulländadt. Med de ringa medel, som stå arkivet till buds måste emellertid det, som redan uträttats, anses mycket förtjänstfullt.[1]

De härvarande samlingarne äro för öfrigt för svenska forskare icke obekanta. De hafva tagits i anspråk för arbeten af riksantiqvarien Hildebrand d. ä., bibliotekarien Annerstedt, kanslirådet Rydberg,

[1] Efter hvad man meddelade mig är stadsarkivariens lön blott 800 rubel, hvaraf han afstår 500 till ett biträde.

kammarherre Silfverstolpe m. fl. Några veckor före mig hade arkivet besökts af riksheraldikern Klingspor.

Som ingen anledning fans att förmoda någonting rörande Axel Oxenstierna ur samlingen af pergamentsurkunder, gälde den mig meddelade katalogen egentligen blott arkivets pappershandlingar. Enligt denna katalog upptog den särskilda afdelningen Suecica 15 fack (el. större bundtar?) med handlingar från 1467—1706.[1] Bland dessa handlingar intaga de svenska konungarnes originalbref till staden Reval (såsom det syntes en ganska fullständig samling) från Gustaf I t. o. m. Karl XII det främsta rummet med afseende på omfång och vigt. Vidare finnes här de svenska guvernörernas i Estland korrespondens med staden, instruktioner för Revals sändebud till Sverige och brefkoncept till svenska regeringen; skrifvelser och relationer från stadens sändebud i Sverige (exempelvis från 1569, »1570—82», 11 juni —6 aug. 1590; om stadens beskickning till Gustaf Adolf i jan. 1622; »berichte aus Stockholm nach Reval 1682 —1686» o. s. v.); korrespondens med svenska riksråd o. a. framstående personer i Sverige; förhandlingar med svenska kommissarier 1605—1609; drottning Kristina d. ä. bref från 1612—1622; reduktionshandlingar rörande stadsegendom från Karl XI:s tid o. s. v.[2] Ett fack innehåller af svenska styrelsen utfärdade plakat. — Rikskansleren Axel Oxenstiernas förbindelser med staden börjar med den beskickning från Karl IX, som han i sällskap med hofkansleren N. Chesnecopherus 1609 hit utförde. Uppdraget gälde en mängd ganska vidtgående fordringar, hvarpå svarades undvikande, och som till större delen icke kunde genomdrifvas, trots den bestämdhet, hvarmed kommissarierna uppträdde. Öfver dessa underhandlingar har Axel Oxenstierna enligt sin vana fört egenhändiga anteckningar, hvilka, likasom det tal, som han vid det första sammanträdet med stadens ombud hållit, är tryckt i den nu utkomna första delen af Axel Oxenstiernas skrifter. De mellan kommissarierna och dessa stadsombud växlade skrifvelserna förvaras i detta arkiv och komplettera dagbokens framställning. Dessutom finnas här ett tiotal bref af större eller mindre vigt från rikskansleren för åren 1620—1634. Ett hufvudämne för denna brefväxling från 1631 är

[1] Från 1467—1542 finnes dock blott en helt tunn bundt.

[2] Några af de enskilda svenska personer, af hvilka korrespondenser förefinnas, äro dessutom: Herman Fleming (bref till ståthållaren på Wesenstein Hans Kraft) från 1564; flere ståthållare och riksråd från senare hälften af 1500-talet, hvaribland jag blott antecknat Gabriel Kristersson Oxenstierna (1569), Gustaf Banér (1589) och Erik Gabrielsson Oxenstierna (1590—1592), vidare Klas Kristersson Horn d. y., Nils Bielke (1622), Bengt Skytte (1656), Karl Gustaf Wrangel (1656), Jakob De la Gardie (1613—1647), Johan De la Gardie (1626—1628), Bengt Bengtsson Oxenstierna (1640—1643). Erik Oxenstierna Axelsson (1647—1650), Erik Oxenstierna Carlsson (1651), Lennart Torstensson (»Schreiben Reuals an L. T. 1642—1649»), Anders Torstensson (1676—1677), Gustaf Horn (1643—1654), Jakob Casimir och Axel Julius De la Gardie (1654—1695), Magnus Gabriel De la Gardie (1656—1681), Robert Douglas (1658—1659), Bengt Horn (1658—1677), Krister Horn (1676—77, 82, 85, 86) o. s. v. Bref af yngre datum än 1686 upptager icke katalogen, men då en massa handlingar ännu äro under ordnande, kunna andra vigtiga brefväxlingar möjligen ytterligare komma i dagen.

här liksom i Riga Axel Oxenstiernas ledning af kronans hela spanmålshandel.

* * *

Estländska ridderskapets arkiv förvaras i det på den s. k. »domen» belägna riddarhuset. Domberget har såsom bekant sedan medeltiden varit den estländska adelns privilegierade säte, och ännu i dag bebos det nästan uteslutande af adelsmän. Här bevaras också de skriftliga minnesmärken, som denna adel såsom korporation eger af sin historia. De vigtigaste af dessa aktstycken, för så vidt de röra den svenska tiden, torde vara de svenska konungarnes privilegiebref och resolutioner, hvilka finnas qvar sedan 1572, samt landtdagsprotokollen, hvilka senare ofta innehålla kopior af vigtiga handlingar och bref. Arkivet ställes på det mest förekommande sätt till forskares förfogande af riddarhussekreteraren baron Toll, som tillika är arkivarie. — Axel Oxenstierna synes emellertid icke hafva stått i någon direkt förbindelse med ridderskapet i dess helhet. Blott en gång tyckes detta 1616 genom ombud hafva vändt sig till honom för att genom hans bemedling vinna ändring i en konungens resolution, en bemedling som han emellertid afböjde. — För vår historia vigtiga dokument torde innehållas i det band bref från K. M:t till generalmajoren, grefve Schlippenbach 1701—1705, som arkivet från enskildt håll bekommit, ehuruväl vi måhända äga åtminstone en del af dessa bref i vårt riksregistratur. Bandet erbjudes nu riksarkivet till utbyte.

* * *

De med afseende på svenska historien rikaste fynden kunde man hafva skäl att vänta i de båda *guvernementsarkiven* i Reval och Riga, hvarest korrespondenserna med guvernörer och befälhafvare äro att söka. Om det sistnämnda arkivet skall sedan talas. Hvad det förra angår, motsvarar det icke på långt när förväntningarna. Tack vare den svenska beskickningens i Petersburg bemedling öppnades det visserligen, ehuru eljest för allmänheten icke tillgängligt, för mig med stor beredvillighet af de ryska myndigheterna, men den ordning, hvari det (jag talar naturligtvis blott om det *svenska* arkivet) befann sig, lemnade mycket öfrigt att önska. En katalog på ryska hade helt nyss blifvit upprättad, och i sammanhang därmed ett slags ordning införd, hvilken ordning dock hvarken är kronologisk, ej heller grundad på innehållets beskaffenhet eller på någon annan skönjbar arkivalisk princip. Och detta, oaktadt att det varit synnerligen lätt, äfven för den i svenska språket och Liflands äldre historia mindre kunnige, att uppgöra en god ordning och en ordentlig katalog åtminstone för den äldre svenska tiden från 1575, då handlingarne börja, till midten af 1600-talet. Då nämligen Erik Oxenstierna Axelsson var Estlands guvernör, lät han ordna och binda de då förefintliga handlingarne. Dessa band finnas till stor del ännu i behåll i godt skick, försedda

med följande anteckning på bakre permens insida: »Auf bescheine Anordnung des königl. Gouverneurn Herrn Erik Oxenstiern Axelssons hochgräff. Excellenz aus den verlegten alten Acten i hiesiger Cancelei colligiret und zusamengefüret worden, anno 1649, durch Arendt Cornelius, Canceleiverwandt». Det hade blott behöfts, att man följt de tyska påskrifternas ledning, för att en forskare skulle kunnat få en lätt öfversigt åtminstone af denna period. De få bundtar (2 à 3), som finnas från en senare tid än 1653 äro i ett fullkomligt kaos. — Hvad detta gamla, af Erik Oxenstierna ordnade, arkiv angår, så innehåller det, utom en mängd landsböcker och räkenskapsböcker, två vigtiga hufvudgrupper af handlingar, den ena guvernörernas och ståthållarnes s. k. registratur, den andra bref till guvernörer och ståthållare i Estland. De s. k. registraturen äro emellertid (från 1600—1622 och 1625—1637) egentligen bundna samlingar af generalguvernörernas *koncept*. Blott Ewert Bremens, Philip Schedings, Gustaf och Erik Oxenstiernas registraturer äro sådana i samma mening, som vi äro vana att taga ordet, d. v. s. kopieböcker öfver utgångna skrifvelser. Såsom emellertid ofta är fallet med äldre band, hvilka innehålla samlingar af bref och aktstycken, äro påskrifterna på de förstnämnda konceptböckerna icke alldeles tillförlitliga. Så innehåller t. ex. det s. k. registraturet för 1606—1612, utom koncept från Joachim Fredrik af Mansfeld o. a., originalbref till K. M:t från Axel Ryning och Anders Larsson till Botila m. fl.; dock förekommer sådant mera undantagsvis.

Originalbrefven till de estländska befälhafvarne och guvernörerna börja redan 1575 med ett mindre band bref till *Göran Boye*. Två digra band innehålla bref till Karl IX:s krigsöfverste i Lifland *Anders Linnartsson*, omfattande åren 1602—1605, troligen värderika bidrag till historien om Karl IX:s lifländska krig. Bland dessa fann jag två af de äldsta mig veterligt bekanta bref från Axel Oxenstierna, helt och hållet egenhändiga. Båda äro från 1605 och innehålla en anhållan i vördnadsfulla ordalag, att Anders Linnartsson ville bevaka familjens intressen i fråga om ett till kronan hemfallet gods, som den hoppades af konungen erhålla. Vidare finnas bref till *Anders Larsson till Botila* från 1604—1612, bland hvars korrespondenter voro Krister Somme, Jesper Mattson Cruus, grefve Joachim Fredrik af Mansfeld, Johan Fahrensbach, Arved Tönneson Wildeman o. s. v.; bref till *Gabriel Bengtson Oxenstierna* 1612—1619, bland hvilka äfven befann sig ett bref af Axel Oxenstierna från 1613 samt dessutom bref från Jesper Mattsson, Ewert Horn, Karl Karlsson Gyllenhielm, Johan De la Gardie, Arvid Tönnesson m. fl. m. fl.[1]; ytterligare till *Ewert v. Bremen* 1620—1629 och 1644, innehållande ett par bref från A. Oxenstierna och åtskilliga från Gustaf Horn samt dessutom från Jakob De la Gardie, Karl Karlsson Gyllenhielm o. a.

[1] Åtskilliga bundtar med Gabriel Bengtsons korrespondens under *senare* tid såsom generalguvernör öfver Lifland befinna sig för öfrigt, såsom nedan skall omtalas, i Riga; men sannolikt är, att en stor del af dessa papper, särdeles af korrespondensen med Oxenstierna, med öfriga Gabriel Bengtsons handlingar äro förkomna.

Ett digert band upptages af bref till *Per Banér*, 1623—1626, äfven det innehållande ett par från A. Oxenstierna, många från Jakob De la Gardie, Nils Bielke, Herman Wrangel, Karl Karlson Gyllenhielm (egenhändiga) o. s. v. Äfven bandet till *Johan de la Gardie* 1626—1628 har ett par rikskanslerens skrifvelser, samt många från Jakob de la Gardie, Herman Wrangel o. a. Brefven till *Philip Scheding* äro få, men omfatta en lång tid 1629—1642; bland de vigtigaste korrespondenterna är Johan Skytte. Icke synnerligen tjocka äro de band, som innehålla korrespondenserna till *Jost Taube* 1642 och 1643; *Gustaf Oxenstierna* 1642—1645 (åtskilliga skrifna med Anders Eriksson Hästhufvuds numera mycket darrande hand); *Michael Gottlieb Grass* 1645—1649 (däri flera skrifvelser af Erik Oxenstierna Axelsson) och *Magnus Nieroth* 1634 och 1635. Mina förhoppningar att möjligen finna någon samling bref till Erik Oxenstierna gick alldeles om intet. Utom de för hans tid synnerligt omsorgsfullt förda registraturen fans ingenting. Förmodligen har han medfört allt det öfriga till Sverige, hvarest en del finnes qvar i det nu i riksarkivet förvarade Tidösamlingen. — Att en stor mängd guvernementsarkivet tillhörande handlingar gått förlorade, är sannolikt. Hvad som numera finnes qvar, om man ej medräknar en betydande mängd räkenskapsböcker, rymmes i ett icke synnerligt stort skåp, intagande en ganska anspråkslös plats i arkivet.[1])

* * *

Redan länge har svenska forskares och svenska arkivmäns uppmärksamhet varit riktad på den i universitetsbiblioteket i *Dorpat* deponerade De la Gardieska samlingen, hvilken svenska riksarkivet t. o. m. sökt att genom utbyte mot andra lifländska handlingar för sin räkning förvärfva. Underhandlingarna om utbytet har emellertid hittills strandat på den omständigheten, att samlingen egentligen blott är ett depositum öfverlemnadt till universitetet utan de rätte ägarnes eller arftagarnes formligen meddelade samtycke. Den består af 13 folioband, hvilkas innehåll är för oss bekant genom den tryckta katalog, som utgifvits af J. Lossius. Banden fylla tillsammans en hylla i ett bokskåp och utgöra, så vidt jag vet, den enda manuskriptsamling från 1600-talet, som universitetet besitter. Om dessa pappers öden meddelar Lossius, att de ursprungligen befunnit sig på det De la Gardieska godset Emmast å Dagö. Här har en pastor von Sengbusch erhållit tillstånd att genomse och utvälja, hvad som kunde vara

[1]) Under min vistelse i Reval fick jag af en där boende svensk, hr Sidney von Francken, meddelande om att på den lilla ön Rogö utanför Baltischport finnes åtskilliga äldre svenska handlingar i böndernas ägo. Herr von Francken hade själf hos deras s. k. länsman, till hvars vård de äro öfverlemnade, sett, men icke läst dem. Bland nämnda bönder går en sägen, att de skola härstamma från några svenska adelsmän, hvilka undan reduktionen på Karl XI:s tid flyktat dit öfver och som medfört dessa dokument. Bönderna betrakta dem såsom en dyrbar egendom, ehuru de ej kunna läsa dem. Såsom ett stöd för sägnen berättades, att flera bland dessa öbor ännu bära svenska adelsnamn, t. ex. Klinkowström.

af vetenskapligt intresse, en tillåtelse, som nämnde pastor begagnade så, att han öfversände banden till den lärde och specielt för Liflands svenska historia intresserade superintendenten Sonntag i Riga i akt och mening, att de genom honom skulle tillställas universitetet i Dorpat. Vid Sonntags död befunno de sig emellertid ännu i hans sterbhus och öfverlemnades nu först till universitet 1848. Det vigtigaste, som dessa band innehålla är naturligtvis den stora mängden af originalbref från Gustaf Adolf (däribland 2 egenhändiga) till Jakob De la Gardie. Däremot finnes blott två originalbref från Axel Oxenstierna, båda från 1627. De gifva emellertid en intressant belysning af de på sensommaren detta år förda, men strandade fredsunderhandlingarna med Polen, vid hvilka Gustaf Adolf erbjudit de fördelaktigaste vilkor. I saknad af original äro emellertid några här påträffade kopior af värde, såsom kopian af ett längre bref från Axel Oxenstierna till Gustaf Adolf, dat. d. 10 jan. 1629, och af ett par bref från densamme till Jakob De la Gardie, af bref till rikskansleren från Salvius, Strömfelt och Svante Banér — hvilka alla saknas i riksarkivet.

Liksom Reval och Riga har äfven Dorpat ett stadsarkiv, som jag dock till följd af arkivariens frånvaro ej lyckades få se.

* * *

Liksom den De la Gardieska samlingen fört mig till Dorpats universitetsbibliotek, så föranleddes jag att besöka det kejserliga biblioteket i *Petersburg* af den der förvarade ryktbara Suchtelenska autografsamlingen. Som bekant fick ryske ambassadören, general Suchtelen, under åren 1829—1831 ur Oxenstiernska arkivet, medan detta ännu befann sig på Tidön, utvälja bref af en stor mängd furstliga och mera betydande personer för att förena dem med denna sin samling. I allmänhet äro emellertid dessa bref af ett ganska obetydligt innehåll, merändels äro de blott gratulations- och nyårsönskningsskrifvelser, hvilka torde ega föga annat än autografvärde. Själfva förvaringssättet antyder att de egentligen äro afsedda att begagnas af autografsamlare. Hvarje bref är nämligen inlagdt i sitt särskilda omslag, försedt med biografiska anteckningar om den, hvars handstil man afsett att förvara. Några, såsom tvänne bref af Gustaf Adolf och ett af Axel Oxenstierna, äro till och med uppsatta på en vägg till förevisning. Undantagsvis förekommer dock bland dessa autografer en och annan längre skrifvelse af mera vigt, såsom Axel Oxenstiernas bref till sin son Johan af den $^{19}/_{29}$ juni 1635 med föreskrifter rörande kommissariernas vid fredstraktaten med Polen uppträdande vid sin förrättning. Hela summan af bref hämtade från Axel Oxenstiernas arkiv är nära 40 och från Johan Oxenstiernas nära 50.

* * *

Om det är något ställe, där man kunde vänta ett rikt utbyte vid forskningar efter bref från Axel Oxenstierna, så är det väl *Riga.*

Här var ju svenska generalguvernörernas säte, här hade Oxenstierna 1622 en längre tid haft sitt residens och förhandlat med Liflands högsta lokala myndigheter, liksom han också gjorde under 1625 års fälttåg, då han medföljde konungen och organiserade provianteringsväsendet för armén. Här hade några af rikets mest betydande män och rikskanslerens nära anförvandter och vänner (en Jakob De la Gardie, hans kusiner Bengt och Gabriel Oxenstierna, en Johan Skytte o. s. v.) varit generalguvernörer, med hvilka Oxenstierna utan allt tvifvel stått i liflig skriftlig förbindelse. Tyvärr finnes dock vida mindre än man haft anledning att förmoda. — Det är egentligen två arkiv i Riga, som för mig kommit i betraktande, nämligen stadens och guvernementets. Dessutom finnes visserligen äfven här ett ridderskapets arkiv, som eger, liksom det i Reval, en samling bref från svenska konungar och förmyndareregeringar samt ett arkiv tillhörigt »Die Gesellschaft für Livländische Geschichte und Altherthumskunde», men båda dessa innehöllo för mig ingenting, liksom icke heller stadens bibliotek, hvilket äfven besitter några manuscriptsamlingar, hufvudsakligen dock bestående af afskrifter.

Stadens arkiv, hvars föreståndare är den bekante utgifvaren af Livländisches Urkundenbuch d:r HERMAN HILDEBRAND förvarar, utom flera band kungliga bref, en särskild liten samling skrifvelser från rikskansleren, hvilken hr Hildebrand på det mest förekommande sätt stälde till mitt förfogande. Antalet af dessa bref är 23 och omfatta tiden från 1625 till 1637. Ämnen för brefväxlingen äro kontributionsfordringar och begäran om krigsfolk, åtskilliga tvister med generalguvernören om sjöfarten på Kurland och de där belägna små städernas handel, hvilken Riga sökt att qväfva, men som tages i försvar af Axel Oxenstierna, om den bekante holländaren W. Usselinx bemödande att samla kontribuenter till Söderkompaniet o. s. v. Denne sistnämnde kom från Reval till Riga med rikskanslerens rekommendationsbref, till hvilket senare bifogats såsom Usselinx eget memorial, hvari han utvecklar företagets fördelar. Ett hufvudföremål i korrespondensen är naturligtvis spanmålshandeln och licenterna, helst sedan rikskansleren från slutet af 1630 öfvertagit ledningen af kronans spanmålsaffärer. Här som i Reval klagades öfver den tillsatte licentförvaltaren och tydligt framgår, att Axel Oxenstierna sökte så mycket möjligt rätta sig efter stadens önskningar och intressen. Brefväxlingen har och på det hela en mycket vänskaplig prägel, och man får intrycket af att staden i rikskansleren såg en mäktig beskyddare, såsom han utan tvifvel ock var. — Då d:r Hildebrand själf i arkivet uppletade de handlingar, som jag behöfde, hade jag icke tillfälle att iakttaga, hvad arkivet för öfrigt kunde innehålla af intresse för Sverige och kan således ingenting härom »meddela utom det att tvänne medeltjocka band innehålla, Königl. Schwedische Rescripte från 1621—1644 och från 1645—1654.» De flesta af dessa kungl. bref äro affattade på svenska och börja med Gustaf Adolfs uppfordringsskrifvelser till staden att gifva sig.

* * *

Stor var min förväntan då jag anlände till Riga rörande de rikedomar, som jag trodde böra finnas i *guvernementsarkivet*. Länge fick jag emellertid vänta, innan min nyfikenhet blef stillad, enär den ryske guvernören till följd af något missförstånd i det ryska kansliet ej hade fått några föreskrifter från högre ort rörande mig och ej ansåg sig kunna utan sådana släppa mig in. Ändtligen efter mer än halfannan vecka fick jag den efterlängtade tillåtelsen att undersöka de hittills så godt som okända skatterna. Namnet »das tode arkiv» är med afseende på detta mycket betecknande. Det är nu mera verkligen under den rådande missämjan mellan Ryssar och Tyskar så godt som dödt och begrafvet. Ingen tager kännedom därom, och ingen bekymrar sig om dess vård. Lokalen var vid mitt besök ett tornrum och ett därtill gränsande vindskontor. I det förra, som var försedt med hyllor, befunno sig de gamla svenska räkenskapsböckerna. Där stodo hufvudböcker för Lif- och Ingermanland; verifikationsböcker, garnisonernas månadsrullor; fortifikations- och magasinsräkningar; uppbörds- och utgiftsböcker för Ivangorods, Jama och Koporie besättningar; pundkammarräkningar för staden Reval; reduktionshandlingar o. s. v. till en stor mängd, huller om buller, midt ibland hvilka jag fann några medelstora band, innehållande kongl. originalbref till generalguvernörerna i Lifland 1634—1659 samt liknande band, innehållande krigs- och amiralitetskollegii samt räkningekammarens m. fl. ämbetsverks skrifvelser för ungefär samma tid; — allt visserligen fullkomligt utan ordning, men ändock uppställdt på hyllor. Värre såg det ut i kontoret intill, där hela generalguvernörskorrespondensen ända från Bengt Bengtson Oxenstiernas tid, d. v. s. 1634 till 1710 befann sig. Här funnos inga andra än mycket primitiva hyllor, som voro fullpackade med af tjockt dam täckta bundtar, utan tillstymmelse till ordning. Dessutom lågo högar med papper, lemningar af upplösta och kringströdda bundtar på golfvet, eller rättare på marken, ty golf fans icke. På botten af en af dessa högar påträffade jag ett litet häfte bref till Gabriel Bengtson Oxenstierna, hvilket bl. a. innehöll ett par bref från rikskansleren. Att åtskilligt under denna fullkomliga brist på vård gått förloradt, kan man taga för gifvet. Man kan äfven sluta därtill af den mängd tomma omslag till f. d. bundtar, som lågo kringkastade på platsen. Handlingarne förvaras nämligen, troligen sedan mycket gamla tiden, i påsar af tjockt, starkt papp. Där dessa voro orörda, voro urkunderna förträffligt bevarade, men. en mängd af dessa påsar äro numera tömda. Hvart själfva papperen tagit vägen vet ingen. Trots oredan är man emellertid icke alldeles lemnad i ovisshet om de särskilda bundtarnes innehåll. I allmänhet äro de nämligen försedda med en vidhäftad papplapp med årtal. Utan denna vägledning, som jag fann vara pålitlig, skulle det ha fordrats lång tid att genomgå dem alla, då antalet går öfver 300; allra största delen från senare hälften af 1600-talet. Så vidt jag kunde se, är en mängd af handlingarne på svenska, och, att döma af det lilla jag utom mitt egentliga arbete kunde undersöka, omfatta de alla möjliga ämnen, politiska, diplomatiska, militära så väl som förvalt-

ningsärenden. Bland lösa handlingar på golfvet voro en mängd svenska bref till Krister Horn, Erik Dahlberg och Erik Soop, däribland åtskilliga kungl. originalskrifvelser. Många bundtar från början af 1700 hade påskrift *militaria* (jag erinrar om, att här är blott frågan om bref) och sannolikt är väl, att dessa lemna vigtiga bidrag till historien om första delen af Karl XII:s krig. Särskildt erinrar jag mig en bundt, på hvilken stod »Lewenhauptische papiere», hvilken torde vara af ganska stort intresse; jag hann dock icke att taga den i närmare skärskådande. — Bundtarne från första hälften af 1600-talet, hvilka mina forskningar naturligtvis i första rummet gälde, voro jämförelsevis få, och innehöllo till min missräkning ett högst anmärkningsvärdt litet antal bref från Axel Oxenstierna. Att detta senare förhållande dock ej berodde på, att rikskansleren underlåtit att meddela sig med generalguvernörerna, är uppenbart bl. a. af att dessas registratur, som till en stor del finnas i behåll, upptaga en mängd skrifvelser till denne, hvarpå han naturligtvis äfven svarat. (Att icke en rad finnes af Gustaf Adolfs hand torde bero på den omständigheten, att arkivet, så vidt jag kunnat finna, ej innehåller äldre handlingar än från 1634). Det är emellertid bevisligt, såsom jag strax skall nämna, att bref från Axel Oxenstierna för närvarande finnas i enskild ego i Riga, hvilka bref tydligen från början tillhört guvernementsarkivet, och den förmodan ligger därför nära till hands att tro, det någon intresserad forskare särskildt fått hemtaga dessa bref (hvilka möjligen i likhet med flera andra enskilda korrespondenters hafva utgjort ett band), och att de af glömska eller försummelse icke sedermera blifvit återstälda. Hela summan af rikskanslerens skrifvelser från juli 1634, då det första, och till nov. 1652, då det sista är dateradt, är 13, de flesta af ganska obetydligt innehåll, hufvudsakligen blott rekommendationer. De synas liksom vara qvarglömda på de ställen, där de anträffats. — Ehuru tiden icke tillät mig att taga en noggrannare kännedom om de öfriga korrespondenterna, så är det dock redan af dessas blotta namn klart, att de ämnen, som utgjort föremål för brefväxlingen varit för Sveriges historia af största betydelse. Bland korrespondenter, af hvilka ett större antal bref finnas, har jag antecknat: hertig Fredrik af Kurland och furst Radzivil, bland krigarne Johan Banér, Lennart Torstensson, Gustaf Horn, Jakob De la Gardie, Torsten Stålhandske, Axel Lilje o. s. v.; bland diplomaterna den sv. legaten i Stettin Sten Bielke, Johan Oxenstierna, J. A. Salvius, Spiering-Silvercrona, J. Hallenus m. fl.; dessutom andra bekanta personer såsom Georg Stiernhielm, bröderna Arendt och Isak Spiering etc. och för öfrigt alla guvernörer och befälhafvare i Estland och Lifland, med hvilka naturligtvis generalguvernören underhöll liflig förbindelse. — Bland arkiv i främmande land torde det näppeligen finnas något, som eger en större rikedom af svenska handlingar och det vore önskvärdt, om något kunde från svensk sida göras att från förstöring rädda, hvad som räddas kan.

* * *

Jag nämnde, att handlingar, som förr tillhört guvernementsarkivet, numera befinna sig i enskildas händer. En del sådana handlingar, bland hvilka befunno sig ett helt och hållet egenhändigt och två egenhändigt underskrifna bref af rikskansleren, lyckades jag genom den tillmötesgående välviljan hos redaktören för Rigasche Zeitung, herr A. BUCHHOLZ, få för mina ändamål begagna. Herr B. är nämligen egare af en autografsamling, hvilken han ärft efter sin fader, som åter inköpt dessa papper efter den förut omnämnde superintendenten Sonntag i Riga. Denne sistnämnde lärer varit en flitig forskare i det svenska guvernementsarkivet, hvarifrån det tilläts honom att medtaga, hvad han önskade till sitt hem, hvarest sålunda troligen en del af papperen, liksom fallet var med de De la Gardieska samlingarne, vid hans död befunno sig och af arfvingarne, som måhända icke hade kännedom om åtkomsten, såldes. Att den af herr Buchholz meddelade lilla samling bref verkligen tillhört guvernementets arkiv är uppenbart däraf, att de alla äro adresserade till generalguvernörer; icke till *en enda*, då ju sannolikheten kunde vara mindre, utan till många olika, såsom Bengt B:son och Gabriel B:son Oxenstierna, Erik Stenbock, Claes Tott, Hastfehr m. fl. — Då emellertid på sådant sätt dessa staten tillhöriga handlingar kommit i enskild mans besittning, månne det ej är tänkbart, att ännu fler, och bland dem hela det band (om nu ett sådant funnits), som innehållit Axel Oxenstiernas bref, delat samma öde. Det vore därföre icke omöjligt, att de saknade brefven kunde gömma sig, t. ex. i någon lifländsk barons enskilda arkiv.

* * *

Den ofrivilliga ledighet jag under ett par dagar, tack vare ryske guvernören i Riga, fick, begagnade jag för att besöka det f. d. hertigliga arkivet i *Mitau*, hvilket jag också genom svenska legationen fått tillstånd att besöka. Mitau eger egentligen tvänne arkiv af vigt: det f. d. *hertigliga*, förvaradt i kejserl. slottet, samt *ridderskapsarkivet*, förvaradt i riddarhuset. Till det sistnämnda lyckades jag ej vinna inträde, då arkivarien hade tjenstledighet. F. d. hertigliga arkivet uppläts emellertid med artighet af de ryska myndigheterna. Det är ordnadt och förtecknadt af prof. Schieman och har hittills vårdats af Kurlands historiska sällskap, som på egen bekostnad, enligt hvad som för mig uppgafs, låtit förfärdiga de stora skåp, hvari det f. n. befinner sig, till hvilka skåp dess ordförande hade nyckeln. Till följd af missförståndet mellan ryska regeringen och Tyskarne har nyckeln fråntagits dessa senare, och ingen af sällskapets ledamöter får nu mera annat än undantagsvis tillträde. — Bland handlingarne här finnas åtskilliga original från Gustaf Adolf och förmyndareregeringen samt bref från Axel Oxenstierna. Afdelningen: »Beziehungen zu Schweden» börjar med året 1620 och går till slutet af hertig Jakobs regering[1], samt omfattar för öfrigt bl. a. korrespondenser med Maria Eleonora, M. G. De la Gardie, med Krister Horn, grefve Henrik v. Thurn, Erik Oxen-

[1] Hertig Jakob dog, som bekant, 1682.

stierna, S. G. Helmfelt, Claes Tott, handlingar rörande hertig Jakobs tillfångatagande 1658 och lösgifvande 1660; handlingar rörande den begärda svenska genommarschen genom Kurland 1677 o. s. v.

Äfven i detta arkiv synes det således, som Sverige skulle hafva åtskilligt att för sin historia hämta. Och då den tyska fliten här liksom i Lifland för öfrigt nu är utestängd från möjligheten att tillgodogöra sig det samlade materialet, är det så mycket önskvärdare, att arbetet med ifver upptages af svenska forskare.

Per Sondén.

Erik den heliges ättlingar.

Erik den helige var son till en Jedvard (Edvard), [1] blott känd till namnet, och kon. Svens (Blot-Svens) syster Cecilia (S.R.S. I, 83). Sjelf var Erik antingen, enligt Knytlingasagan, gift med danska prinsen Björn Järnsidas dotter Kristina eller, enligt den prosaiska krönikan, med k. Inge Halstenssons dotter af samma namn. [2] Knytlingasagan, såsom skrifven i förra hälften af 1200-talet, borde ega mera tillförlitlighet, än den i senare hälften af 1400-talet sammanskrifna prosaiska krönikan. Den förra uppgifver äfven Björn Järnsida vara son af danska prinsen Harald Kesja (Erik Ejegods son) och k. Inge Stenkilssons dotter Katarina; men i så fall blifver Erik den helige i tredje led slägt med sin gemål, hvilket ej blir förhållandet, om man fäster sig vid den prosaiska krönikans uppgift. [3]

K. Erik egde sönerna Knut och Filip, för hvilka längre ned skall redogöras, och döttrarna Margareta och Katarina. Margareta blef 1185 gift med norska konungen Sverre Sigurdsson och hade med honom blott en dotter Kristina, som 1209 blef gift med baglernas konung Filip Simonsson och dog barnlös 1213. [4] Katarina, k. Eriks

---

[1] Wieselgren, Biografiskt lexicon, ny f. IV, 191—97 o. slägttaflan s. 210, har sökt bevisa hans härkomst från engelska konungahuset och antager k. Eriks fader Jedvard vara densamma som k. Eadgar Adelings son Eadvard, hvilken var fadern följaktlig till Jerusalem (1099); men detta är i hvarje fall alldeles omöjligt att bevisa. Den gamla prosaiska krönikan (Script. rer. svec. I, 246) säger honom vara bonde, d. v. s. en af landets stormän.

[2] Fornmanna-sögur XI, 318. S.R.S. I, 246. Jfr Strinnholm, Sv. folkets hist. IV, 67; Munch, Det norske folks hist. III, 196.

[3] F.M.S. XI, 318. Frändskapen synes af följande slägttafla:

Blot-Sven	En dotter g. m. Inge Stenkilsson	Halsten Stenkilsson
Cecilia, g. m. Jedvard.	Katarina, g. m. Björn Järnsida	Inge Halstensson
Erik den helige g. m.	Kristina	

[4] Flateyarbok II, 623, 632; III, 3, 522; F.M.S. XI, 318. Strinnholm IV, 179—80; Munch, III, 196, 538.

andra dotter, blef gift med svenske herremannen Nils Blake och eg de dottern Kristina, som i jan. 1205 blef gift med norske jarl Håkan Galen.[1] — Håkan Galen var svensk till sin härkomst, hans fader var lagman Folkvid i Vermland, modern åter k. Sigur Munds dotter Cecilia († omkr. 1186), som innan sin första ma död gifte sig med Bard Guttormsson på Rein († 1194).[2] — Mot jarl Håkan Galens giftermål med Kristina gjorde ärkebiskopen i Nidar invändningar, förmodligen, såsom ock Munch antager (III, 462, n. 2 på grund af slägtskap: antingen Håkan slägt med Kristinas fad Nils Blake eller Håkans fader Folkvid med svenska konungahuse dock eger det förra mer sannolikhet för sig än det senare. Eft Håkan Galens död (jan. 1214) begaf sig enkan Kristina till Veste götland, blef där gift med lagmannen Eskil Magnusson (Birger ja halfbroder) och dog först 1254.[3] I sitt förra gifte med Håkan Gale egde hon sonen Knut, som uppfostrades i Vestergötland hos sty fadern lagman Eskil, och i Sverige kallades Knut Kristinasson eft modern samt kon. Erik Erikssons frände (»cognatus») och råd (Sv. Dipl. I, n. 216). Han lemnade i midten af år 1226 Sverige oc begaf sig till Norge, där han uppträdde med anspråk på norsk tronen och i början kallades junker Knut, men sedermera Knut jarl.[4] Egendomligt nog visar hans sigill, sådant han brukar det under sitt vistande i Sverige, *ett gående lejon.*[5] Troligen afses med denna vapenbild lejonet i det norska konungavapnet; åtminstone kan det ej gerna vara hans mödernevapen. Han var gift med norske jarlen Skule Bardssons dotter Ingrid. Munch antager (IV, 9), att Knut jarl hvarken med sin gemål Ingrid eller i något senare, nu okändt gifte, egt barn; emellertid nämnes i Sverige en Cecilia, Knut jarls dotter, som varit gift och (1270?) egde en son vid namn Birger och en dotter Ingegerd.[6] Då hon egde gård i Vermland och bar samma namn som Knut jarls farmor samt ingen Knut jarl vid denna tid lefde i Sverige, så ligger nära till hands att antaga henne vara en dotter till nämde Knut.

Erik den helige egde äfven en broder Joar Jedvardsson (S.D. I, n. 67, 64), som lefde ännu under Knut Erikssons regering; men huruvida han egde efterkommande, är svårt att afgöra. En omstän-

---

[1] F.M.S. XI, 318. Munch III, 434, bevisar att Nils Blake ej är densamme som Nils, Simon Skalps son, utan framställer den sannolika förmodan, att han var en svensk man, hvilket han stöder på det antagandet, att dottern Kristina kallas svensk och var gift med en svensk lagmans son. Se för öfrigt Flateyarbok III, 8 och Munch, a. a. III, 475.

[2] Flateyarbok II, 623, 639, III, 3; Munch, III, 35, 120, 196; Strinnholm, IV, 181.

[3] Munch III, 214, 557, 591; Strinnholm, IV, 276, 277.

[4] Flateyarbok III, 214, 534.

[5] Hildebrand, Sv. sigill III, n. 6.

[6] S.D. I, n. 900. Att med de gamla genealogerna (Rasmus Ludvigsson o. Peder Månsson Utter) antaga henne vara dotter till hertig Knut i Reval och syster till Svantepolk Knutsson finnes ingen anledning, då Svantepolk ej nämnes i brefvet och dessutom på de ställen, han kallas hertig Knuts son, äfven plägar få tillägget »i Reval».

het, som möjligen kan belysa denna sak, må dock framhållas. mkrönikan berättar, som bekant, om en mäktig riddare vid namn r Blå, som skulle ha genomdrifvit Birger jarls son Valdemars val l konung, och då jarlen fann sig missnöjd med valet, skulle ha rat, att han i värsta fall kunde ur sin mantel framskaka en konung. nne Ivar Blås existens har dock på senare tid blifvit dragen i fvel, emedan diplomen ej skulle omnämna någon person med detta mn; i ett k. Erik Erikssons bref (1220—30, S.D. I, n. 216) mnes dock en »Joarus filius Johannis», hvars sigill visar: *öfra len grip, undre delen vingar och liljestjert,*[1] d. v. s. ett fantasi- r, liksom det s. k. lejonörnska vapnet. Då man finner, att k. erker Karlsson i en kronologi kallas Blåfot[2] och att dottern Helena, ligt Peringskiölds afritning, i sitt sigill har en drake eller dylikt ntasidjur,[3] så ligger nära till hands att antaga, det Joar Johansson ed det ofvannämda fantasidjuret i sitt vapen af rimkrönikans för- ttare blifvit kallad Joar Blå; någon annan Joar eller Ivar veta ej eller diplomen från denna tid att omnämna. Därnäst blir frågan m Ivar Blås eller Ivar Johanssons anspråk på tronen. Han måste n antingen då vara en Sverkers- eller Eriksättling, men det förra är mindre troligt, om ock vapenbilden skulle tala därför; ty då hade han säkert ej uppgifvit sina anspråk. Ej heller finnes någon känd medlem af Sverkerska ätten, som bar namnet Joar eller Ivar, men väl fans en sådan inom den Erikska, nämligen Erik d. heliges ofvan nämda broder, från hvilken han sålunda kunde härstamma.

Knut Erikssons gemål känner man hvarken till namn eller härkomst; visserligen uppgifva Dalin, Peringskiöld m. fl., att hon skulle ha varit dotter till Benkt, Folke den tjockes son; men detta är otänkbart, då Birger Brosa, Benkts son, och Knut, drottningens broder, nämnas i samma bref, utan att någon antydan om slägtskap dem emellan finnes, och den samtida k. Håkan Håkanssons saga ej heller nämner något därom (S.D. I, n. 113). Stiernman uppgifver,[4] att en Knut Ulvidæsson 1196 nämnes i ett Alvastra klosterbref och där kallas drottningens broder; men detta bref är tydligen numera förloradt — om från samma bref förskrifver sig Stiernmans uppgift, att Knut varit gift med en viss Kristina, är svårt att afgöra. Någon Knut Ulvidæsson omnämnes ej i de till vår tid bevarade diplomen, men att en person med detta namn funnits är mycket troligt, då en »Kagus» Ulvildisson — Kagus kan möjligen vara skriffel för Kanutus — nämnes i ett k. Knuts bref (S.D. I, n. 67). Med sin gemål egde k. Knut flera (4?) söner (S.D. I, n. 825), af hvilka tre blefvo aflifvade efter striden vid Elgarås d. 15 nov. 1205, men sonen Erik undkom.

---

[1] Hildebrand, Sv. sigill III, n. 7.
[2] Benzelius, Monum. eccles. s. 18. Jfr Lagerbring, Svea rik. hist. II, 307.
[3] Hildebrand, Sv. sig. III, n. 10. Anmärkas bör att i Danmark lefde i förra hälften af 1300-talet en Erik Blaa (Blå), som egde sönerna Johan och Hartvik Erikssen och dottern Ingeborg. Langebek, S.R.D. VIII, 64, 71.
[4] Höfdingaminne (2 uppl.) I, 227.

Knut Erikssons broder Filip (S.D. I, 70, 72, 116) lefde ännu i början af Sverker Karlssons regering (1200?), då han nämnes bland denne konungs män, men för öfrigt känner man intet om honom. Att han egt efterkommande är redan ådagalagdt af flera forskare, [1] men något närmare må man i alla fall granska uppgifterna för att om möjligt därigenom kunna utreda, på hvad sätt såväl de 1251 vid Härvadsbro afrättade s. k. Folkungarne som de 1280 på lika sätt afdagatagna kronpretendenterna hade anspråk på tronen. Filips son är onekligen den Knut Erikssons brorsson (»nepos») Holmger, som 1191(?) nämnes i samme konungs bref (S.D. I, n. 113). Denne är lika onekligt fader till k. Erik Erikssons slägtinge (»cognatus») och råd Knut Holmgersson, [2] hvilken otvifvelaktigt är identisk med k. Knut Långe, som ju äfven egde en son vid namn Holmger och en annan vid namn Filip. [3] Knut Långe († 1234) var gift med Helena, en dotter till danske ridd. Peter Strangesson, som förde ett vapen till alla delar likt det s. k. lejonörnska. [4] Helena blef omgift med svenske ridd. Filip Laurensson, till hvilken vi återkomma längre ned. K. Knuts son Holmger, halshuggen 1248, var utan tvifvel gift med den Helena af Sko, Holmgers enka, som nämnes i Holmger Folkessons (Folkunge) enka Kristina Fastesdotters testamente, [5] ty både k. Knut och hans son Holmger egde Sko gård. Nämde Helena var dotter till en af de herrar Filip, som förbröto gods till kronan för uppror mot k. Valdemar. Dessa gods gaf k. Valdemars broder Bengt 1282 till Sko såsom Holmgers och Filips hustrurs gods (S.D. I, n. 753). Som man blott har tvenne herrar med namnet Filip, afrättade 1251, att välja på, den ena Holmgers broder Filip, den andra Filip Petersson eller Katrinasson — hvilken återfinnes längre ned —, så måste Helena Filipsdotter af Sko vara den senares dotter.

Erik Knutsson († 1216) hade förutom sonen Erik och dottern Ingeborg, (g. m. Birger Jarl), äfven (troligen i ett föregående okändt gifte) en dotter Katarina (S.R.S. I, 54, 86; III, 4). Håkan gamles saga uppgifver, att Knut Magnusson och båda herrarne Filip hals-

---

[1] Strinnholm, IV, 296; Hildebrand, H., Hist. bibl. IV, s. V.

[2] Sv. dipl. I, n. 216, 229. Han förde i sitt sigill en man med svärd i högra och sköld' o. fana i den venstra handen, sittande på en galopperande häst, hvilket vapen äfven synes antyda, att mannen var af framstående slägt. Hildebrand, Sv. sig. III, n. 5.

[3] Flateyarbok III, 176, 180, 182; S.R.S. I, 86, 54. Munch IV, 82, 89; Strinnholm, IV, 301, 403.

[4] Aarböger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1883, s. 37.

[5] S.D. I, n. 815. Detta tyckes antyda någon slägtskap emellan Knut Långes son Holmger och Folke jarls († 1210) son med samma namn. Att en sådan verkligen funnits, bestyrkes af Håkan gamles saga (Flateyarbok III, 176), där Holmger Knutsson säges vara slägtinge till Ulf Fasi jarl och de andra Folkungarna. En antydan därom gifver äfven folkungavapnet (lejonet) som Holmgers möderne på dess tapet i Nationalmuseum. Dock är numera omöjligt att utreda denna slägtskap. Förmodligen har Knut Långes farfar Filip egt till hustru någon af Folkungaätten. Birger Brosa egde ju tvänne döttrar, Kristina och Margareta, som blott äro kända till namnet — och kan detta vara förklaringsgrunden, hvarför Knut Långes söner kallas Folkungar.

höggos 1251, och de inhemska källorna, att deras namn voro: Filip Knutsson, Knut Långes son, som ofvan är omnämnd, och Filip Petersson samt Knut, Magnus Broks (Folkunge) son, hvilka båda senare ock sägas vara söner till Katarina, k. Erik Knutssons dotter.[1] Samme Håkan gamles saga har mycket stridande uppgifter angående nämde Knut Magnussons slägtskap till det Erikska konungahuset. De bästa handskrifterna uppgifva på det ena stället, att Knut Birgerssons' son Magnus Brok var gift med sveakonung Knuts dotter Sigrid och egde sonen Knut; å det andra,[2] att Magnus Brok sjelf var Knut Erikssons dotterson. De mera fragmentariska handskrifterna ha däremot på det senare stället satt Knut Magnusson i stället för Magnus Brok. De svenska källorna uppgifva som sagt, att Knut Magnusson var son till Magnus Brok och Katarina, k. Erik Knutssons dotter, hvilket ock bättre öfverensstämmer med tidsförhållandena. Nämde Katarinas andra son Filip Petersson är utan tvifvel identisk med den Filip Petersson, som tillika med sin broder östgötalagmannen Lars Petersson stadfäster sin fader Peters och farfader Lars' gåfva af Lundby till Nydala kloster.[3] Fadern Peter Larsson var sonson till en Peter (eller Filip; S.D. I, n. 895). Lagman Lars' sigill, som finnes under nyssnämde bref, visar: *en snedbjelke, där öfver ett kors.* Han är sannolikt samme östgötalagman Lars, som 1244 (l. 1245) bortröfvade en dotter till Sune Folkesson (Folkunge) och syster till k. Erik Erikssons gemål Katarina.[4] — På detta sätt skulle man sålunda kunna förklara de 1251 uppträdande kronpretendenternas slägtskap med Erikska konungaätten samt orsaken, hvarföre de äfven kallas Folkungar. Huru förhållandet kan vara med de 1280 mot Magnus Ladulås uppproriske Johan och Birger Filipsson, Johan Karlsson, Filip af Rumby och Anund Tunesson återstår nu att söka visa.

---

[1] Chron. 826—1415 (S.R.S. I, s. 54) skiljer Knut Magnusson från Knut, son t. k. Erik II:s dotter Katarina, men de äldre Ann. Sigtun. (III, 4), som säkert begagnats som källa för nyssnämnde kronologi, uppgifva både Knut o. Filip vara Katarinas söner.

[2] Flateyarbok III, 101, 180. F.M.S. X, 41.

[3] Sv. diplom. I, n. 896. Hans sigill visar en man i brynja, sittande på en galopperande häst, hållande en sköld i den venstra o. ett svärd i den högra handen (Hildebrand III, n. 13). Jfr Knut Holmgerssons sigill.

[4] Hildebrand, Sv. sigill, III, n. 14. S.R.S. III, 4, I, 54. Af diplomen känner man blott en dr. Katarinas syster, Benedikta, som 1253 var g. m. lagm. Svantepolk Knutsson i Östergötland. Möjlighet finnes, att hon förut varit g. m. östgötalagman Lars, ty redan 1251 var hon gift (S.D. I, n. 387). Herr K. H. K. har i redogörelsen för Folkungaätten (Autografsällskapets tidskr. n. 11, s. 219) sökt bevisa omöjligheten af Benedikta Sunesdotters giftermål med lagman Lars, emedan Birgitta, dotter till en lagman Lars, 1293 ärfdes af Magnus Johansson (engel), och om Birgitta varit Benediktas dotter, skulle Svantepolks döttrar ärft henne; men herr K. H. K. ser däremot intet hinder för, att hon varit dotter till en annan Sune Folkessons dotter. Frågan blir dock, om hon ej i båda fallen skulle ha ärfts af Svantepolks döttrar, som utan tvifvel då vore närmare slägt till Birgitta, än Magnus Johansson, eller de åtminstone nämts i brefvet, där Magnus bortskänker sin efter Birgitta ärfda gård Lindasund (S.D. II, n. 1085). Birgitta synes därför antingen vara dotter till en annan lagman Lars, eller har lagm. Lars i Östergötland i något annat gifte egt dottern Birgitta.

Först må utredas, på hvad sätt Filip Finvidsson af Rumby var slägt med Erikska ätten. Han förde i sitt vapen *en rutad snedbjelke,*[1] liknande det vapen (frånsedt korset), hvilket fördes af den förut nämde lagman Lars Petersson i Östergötland och sannolikt äfven af dess broder Filip Petersson. På grund häraf är det måhända icke för djärft att antaga Filip af Rumby härstamma från sagde Filip, k. Erik Knutssons dotterson. Filip Finvidssons fader hette förmodligen Finvid Filipsson[2] och skulle då vara son till Filip Petersson. Filips af Rumby ena son bär namnet *Jedvard* (S.D. II, n. 1541), som ej förekommer i diplomen sedan Erik den heliges broder kallas Jedvardsson. Detta kunde ju ock vara ett bevis för dessa personers härstamning från Erik den helige. Filip af Rumby var gift med en syster till ridd. Johan Elofsson (vingad pil), ty Filip är målsman för sina barn vid godkännandet af Johan Elofssons dotters, Kristinas, testamente 1295 och kallas Filips dotter Ingegärd syskonbarn (»consobrina») af nämde Kristina (S.D. II, n. 1148. n. 1095). Förutom Ingegärd egde han barnen Jedvard, Johan och Peter samt Helena (S.D. n. 1541, 1095, 2553 m. fl. st.). Jedvard blef 1307 gift med lagman Nils Sigridsson (Natt o. dag) i Värend dotter Birgitta (S.D. n. 1541) och afled barnlös emellan 1328 och 1330 samt ärfdes af syskon och syskonbarn samt Bengt Sigurdsson (menniskohufvud) och Eskil Andersson (lejon o. lilja) (S.D. n. 2654, 2813), hvilka två senares slägtskap med Jedvard Filipsson dock är omöjlig att utreda. Johan Filipsson var först kyrkoherre i Knifsta (1307) och sedan i Frösunda; lefde ännu 1320, men är död 1328 (S.D. n. 1541, 2654 m. fl. st.). Peter Filipsson var munk af predikarebrödernas orden, men blef slutligen ärkebiskop 1332 och dog d. 12 aug. 1341 samt ärfdes af systern Ingegärds barn. Helena Filipsdotter var nunna i Sko kloster 1326—28 (S.D. n. 2553, 2654). Ingegärd Filipsdotter var gift med Magnus Gregersson (två snedbjelkar) och egde i sitt gifte 7 barn.[3] — Äfven må här anföras en omständighet, som äfven kan bero på slägtskap med Erikska ätten. Nämde Ingegärds och Magnus Gregerssons son Greger Magnusson, blef omkr. 1338 landsförvist för fiendtliga stämplingar mot k. Magnus Eriksson samt hans gods indragna till kronan.[4] Han kan möjligen, stödande sig på sin slägtskap med Erikska huset, under dessa oroliga år satt sig i spetsen för de missnöjda aristokraterna för att dymedels tillvälla sig makten, och just på den grund ha blifvit landsförvist. Anmärkas bör äfven, att de gamla svenska historieskrifvarne ha haft någon liten kännedom om, att en medlem af slägten med *två snedbjelkar* gjort anspråk på tronen, ehuru de till den ändan uppdiktat både namn och giften.

[1] Hildebrand, Sv. sig. III, n. 89, 97.

[2] En med detta namn nämnes i S.D. II, n. 1232, 1237, men är troligen ej Filip Finvidssons fader med samma namn.

[3] S.D. IV, n. 2215, 2553, 2654. Jfr om hennes barn och barnbarn K. H. K., Folkungaätten, tab. 8 (Autografsällsk. tidskr. 11, s. 231), där dock ej angifves, hvilka voro barn till Magnus Gregersson i hans 1:a gifte, eller i det andra med Ingegärd Filipsdotter. I sitt 1:a gifte egde han blott sonen Peter.

[4] Erslev, Dansk Personalhist. tidskr. III, 27.

Nu återstår att söka utreda på hvad sätt bröderna Birger och Johan Filipssöner samt deras systerson *Johan Karlsson* härstamma från Erikska ätten. De båda förstnämdes fader har antagits [1] vara den *Filip Laurensson*, hvilken 1248 som landsflykting uppehöll sig i Norge hos sin frände k. Håkan Håkansson och var gift med k. Knut Långes enka, ridd. Peter Strangessons dotter, Helena. Antagandet stöder sig därpå, att Johan och Birger Filipssöner samt Johan Karlsson föra ett vapen, den s. k. *lejonörn*, fullkomligt lika Peter Strangessons. Genom sitt möderne kunde dessa herrar sålunda ej göra anspråk på tronen, utan deras härstamning från Erikska ätten måste vara på fädernet. Nyssnämde Filip Laurensson måste då härstamma från Erikska ätten; men den samtida k. Håkan gamles saga [2] säger honom vara dotterson till jarlen Filip, Birger Brosas son, († 1200) och k. Håkans frände. Ej heller gifva diplomen den minsta antydan om någon slägtskap emellan Filip Laurensson, eller, som han förmodligen kallade sig i Sverige, Katarinasson (S.D. I, n. 229) och Erikska ätten; men Filips hustru Helena, Peter Strangessons dotter, egde ju i sitt första gifte med Knut Långe en son Filip och denne har ju lika väl kunna varit fader till Johan och Birger Filipssöner, i synnerhet som han ju bevisligen är Eriksättling.

Den i rimkrönikan bland de upproriske år 1280 nämde *Anund Tunesson* är möjligen densamme som *Gustaf Tunessons* (Sture) före 1334 aflidne broder Anund Tunesson (S.D. n. 3048), men på hvad sätt han varit slägt med de öfriga Eriksättlingarne, kan ej utredas.

Till sist meddelas en slägttafla öfver *Blå-ätterna*, som stöder sig på kända källor. Dock må närmare redogöras för tvänne slägtskapsförhållanden inom dessa ätter. — Att Johan Filipsson var gift med en dotter till Svantepolk Knutsson uppgifves i de flesta äldre slägtanteckningar, såsom i Rasmus Ludvigssons och Peder Månsson Utters, hvilka tillika säga henne hetat Ingegärd, såsom ock finnes uppgifvet på den i k. Johan III:s tid tillverkade grafskriften öfver Ingegärd Svantepolksdotter och Tune Sture; men att Ingegärd varit moder till bröderna Göstaf Tunesson (Sture) och Knut Jonsson (Blå), finnes intet skäl att antaga, då de båda vid beseglande af flera Ingegärds bref ej kallas söner till henne, och Göstaf Tunessons fader Tune Anundsson bevisligen var gift med en vid namn Ingeborg (S.D. V, n. 3545). Att denna Ingeborg varit en Svantepolks dotter är ostridigt, då Knut Jonsson och Göstaf Tunesson egde jus patronatus till det af fru Ingegärd af Händelö och hennes förfäder stiftade prebendat i Linköpings domkyrka. — Uppgiften på slägttaflan, att Johan Karlsson (Blå) skulle ha egt en syster, gift med Ingevald Torstensson, stöder sig därpå, att Johan Ingevaldsson (Örnsparre) å ett ställe kallas Folke Jonssons målsman, å ett annat syskonbarn (»consobrinus») till honom (S.D. n. 1562, 1224); men i så fall måste Folkes hustru Ragnborg vara dotter till Ingevald Torstensson i ett annat gifte.

[1] K. H. K., Hist. tidskr. 1883, s. 457 ff.

[2] Flateyarbok III, 176.

Carl M. Kjellberg.

Bilaga 1.

K. Erik den heliges ättlingar.

Tab. 1. Erikska konungaätten.

Jedvard (l. Edvard), svensk odalbonde; g. m. Cecilia (dtr af kon. Blot Sven, † 1082).

- Erik (Jedvardsson) den helige, † 18/5 1160; konung; g. m. Kristina (dtr af danske prinsen Björn Järnsida).
  - Margareta, † 1209; g. 1185 m. Sverre Sigurdsson, † 1202, konung i Norge.
  - Katarina; g. m. Nils Blake; se tab. 2.
  - Knut Eriksson, † 8/4 1196; konung; g. m. en syster till Knut Ulvildeson.
    - Tre söner afdagatagne efter slaget vid Elgarås 15/11 1205.
    - Erik Knutsson, † 10/4 1216; konung; g. 1210 m. Rikissa, † 1220 (dtr af k. Waldemar I i Danmark).
      - (Troligen i ett tidigare gifte). Katarina; g. 1 m. Magnus (Knutsson) Brok (Folkunge); 2 m. Peter Laurensson.
        - 1. *Knut Magnusson*, halshuggen 1251.
        - 2. *Filip Pettersson*; se *Rumbyätten*, tab. 3.
      - Ingeborg, † 1254; g. m. jarlen Birger Magnusson (Folkunge), † 1266.
      - Erik Eriksson, f. 1216, † barnlös 2/2 1250; konung; g. 1244 m. Katarina, som var död 1253 (dtr af Sune Folkesson).
  - Filip, lefde ännu 1200; g. m. någon af Folkungaätten (? dtr af Birger Brosa).
    - Holmger, lefde 1191.
      - Knut (Holmgersson) Långe, † 1234; råd 1224, konung 1231; g. m. Helena (dtr af Peter Strangesson, dansk riddare).
        - *Holmger Knutsson*, halshuggen 1248; g. m. Helena Filipsdtr af Sko (af Rumbyätten).
        - *Filip Knutsson*, halshuggen 1251; se *Blåätten*, tab. 4.
- Joar Edvardsson, lefde ännu under k. Knut Erikssons tid.
  - Johan, okänd.
    - Joar Johansson, lefde 1220–1250.

Tab. 2.

Lagman Folkvids slägt.

Folkvid, lagman i Vermland; g. m. Cecilia, † omkr. 1186 (dtr af k. Sigurd Mund i Norge).

- Håkan Galen, † i januari 1214; norsk jarl 1204; g. m. Kristina (dtr af Nils Blake).

Nils Blake, sv. riddare; g. m. Katarina (dtr af k. Erik den helige).

- Kristina, † ? 1254; g. 1 m. Håkan Galen; 2 m. Eskil Magnusson (Folkunge), lagm. i Vestergötland.
  - Knut Kristinesson, f. omkr. 1207, † 1261; sv. riksråd 1224–1226, jarl i Norge; g. m. Ingerid, † omkr. 1238 (dtr af Skule Bardsson, jarl i Norge).
    - ? Cecilia Knutsdotter (? 1270), g. m. någon okänd, med hvilken hon egde barnen Birger och Ingegärd.

Tab. 3. Rumbyätten.

Peter.

- Laurens Petersson; g. m. ? en dotter af Filip Birgersson (Folkunge), jarl i Norge.
  - Peter Laurensson; g. m. Katarina (dtr af k. Erik Knutsson).
    - *Filip Petersson*, halshuggen 1251; g. m. en okänd.
      - Helena af Sko, g. m. Holmger, k. Knut Långes son.
      - ? Finvid Filipsson, okänd.
        - *Filip Finvidsson af Rumby*, riddare, lefde 1276–1307, kronpretendent 1280; g. m. en syster till Johan Elofsson, (vingad pil).
          - Jedvard Filipsson, † före 1330, barnlös (ärfdes af syskon och systerbarn); väpnare 1307–1328; g. 1307 m. Birgitta, dtr af Nils Sigridsson (natt och dag).
          - Johan Filipsson, † före 1328; kyrkoh. i Knifsta 1307, i Frösunda 1318–1320.
          - Peter Filipsson, † 12/8 1341 (ärfdes af systerbarnen); munk i predikarebrödernes kloster i Sigtuna, ärkebiskop 1332.
          - Ingegerd Filipsdotter, lefde ännu 1328; g. m. Magnus Gregersson (Läma), riddare. Sonen *Gregers Magnusson* förvistes ur riket för stämplingar mot k. Magn. Eriksson.
          - Helena, nunna i Sko 1326–1328.
  - ? Filip Laurensson, lefde 1248 landsflyktig i Norge; g. m. k. Knut Långes enka Helena.
  - Laurens Petersson, lagman i Östergötland; g. 1244 ? m. Benedikta (dtr af Sune Folkesson).
    - ? Birgitta Laurensdotter, † före 1293; ärfdes af Magnus Jonsson (engel).

Bilaga 2.

K. Erik den heliges ättlingar.

Tab. 4. Blåätterna.

Filip Knutsson, se tab. 1.

- *Johan Filipsson*, halshuggen 1280; ridd.; g. m. Ingeborg (dtr af Svantepolk Knutsson (lejon och hjertan), lagman i Östergötl.).
- *Birger Filipsson*, halshuggen 1280; ridd.; g. före 1279 m. Ulfhild (dtr af Magnus Bengtsson (Folkunge), lagm. i Östergötl.).
- En dotter g. m. Karl Thialfvasson af Fånö; lefde 1274.

Thjalfve.

- Karl Thialfvasson af Fånö; lefde 1274.
- Katarina; lefde 1274.

Barn af Johan Filipsson:

- ? Birgitta Jonsdotter, † 1334; g. före 1325 m. Peter Ragvaldsson (tre rutor).
- Knut Jonsson, † mellan 1345 och 1347; drots, lagm. i Östergötland; g. före 1319 m. Katarina (dtr af Bengt Magnusson (Folkunge), lagm. i Östergötland).

Barn af En dotter och Karl Thialfvasson:

- Peter Karlsson; lefde 1284.
- ? En dotter; g. m. Ingevald Torstensson (Örnsparre).
- Johan Karlsson af Fånö, halshuggen 1280; lefde 1274; g. m. Ragnhild Erlandsdotter (engel).

Barn af Knut Jonsson:

- Magnus Knutsson, lefde 1345—1366, riddare, lagm. i Östergötland; g. före 1350 m. Helga Benktsdotter (Boberg), † 1393.
- Birger Knutsson, lefde 1345-1350; trol. † ogift.
- Johan Knutsson, lefde 1356, var död 1359; ridd.; g. före 1338 m. Elena (dtr af Lars Ulfsson (Stengafvel).
- Cecilia Knutsdotter, lefde enka 1336 -1350; g. 1306 m. Bo Nilsson (Natt o. dag), lagman i Östergötland.
- Ingeborg Knutsdotter, † 1345; g. m. Erik Valdemarsson (Folkunge). nunna i Clara kloster 1333;

Barn af Johan Karlsson:

- Folke Jonsson af Fånö, lefde 1288—1313, var död 1314; ridd.; g. 25/1 1299 m. Ragnborg Ingevaldsdtr (Örnsparre), som efterlefde ännu 1331.
- Ragnfrid, naturl. dtr; lefde 1288.

Barn af Magnus Knutsson:

- Katarina Magnusdotter, lefde 1373—1393; var enka 1392; g. m. Finvid Finvidsson (Leopard).
- Birgitta Magnusdotter, † 1398; g. före 1393 m. Matts Göstafsson (Sparre), ridd.

Barn af Johan Knutsson:

- Benkt Jonsson till Årnäs, lefde 1356—1375, var död 1382; g. före 1369 m. Ingeborg Gregersdotter (Gren).
- Benedikta, 1356—1374; g. m. Lars Filipsson (Leopard).
- Knut Jonsson, lefde 1356—1359, trol. † ogift 1359.
- Katarina, 1356—1378; g. m. Clemens Petersson (Sparre).
- Ulf Jonsson, lefde 1356—1393; väpn., lagm. i Östergötland; g. 1 m. Margareta Petersdtr, † före 1377; 2 m. Gunilla Udormsdotter (vingad pil).

Barn af Folke Jonsson:

- Johan Folkesson af Fånö, kan. i Upsala 1322—1335; var död 1337; ärfdes af *Helena Göstafsdtr* och *Knut Magnusson* (lejon) samt *Lars Ulfsson* (Stengafvel).
- Birger † f. 1337 ogift.
- Birgitta, f. 1305, † e. många år, trol. ogift.

Barn af Benkt Jonsson:

- Gregers Benktsson, lefde 1386—1396, var död 1401; ridd. g. 29/1 1387 m. Katarina Erengisladtr (af Hammersta slägten) till Tyresjö, † 1420.
- Knut Benktsson, lefde 1401—1414; ridd.; g. 1413 m. Sophia (dtr af Gerhard Snakenberg).

Barn af Ulf Jonsson:

- 1. Lars Ulfsson, † 1445; lefde 1387; ridd.; g. 1 f. 1404 m. Katarina Stensdtr (Bjelke), † 1410; 2 m. Ida Johansdtr Bylow, (lefde 1461).

Barn af Gregers Benktsson:

- Märta, är † 1429, g. m. Karl Ormsson.
- Ingeborg, lefde enka 1459; g. 1416 m. Matts Ödgislesson (Lilja).

Barn af Knut Benktsson:

- Ingeborg Knutsdtr, lefde 1459; g. m. Magnus Pik.
- Kristina Knutsdtr, lefde ännu 1459; g. 1 m. Knut Stensson (ett blad), † efter 1420, barnlös, väpnare; 2 9/2 1424 m. Birger Trolle, riddare.

Barn af Lars Ulfsson:

- 1. Kristina, lefde enka 1467; g. m. Magnus Göstafsson (tre rosor på en snedbjelke), riddare.
- 1. Erik Larsson, † ogift (1460-talet?).
- 1. Ingeborg, nunna i Vadst. kl. 1418. † 1454.
- 1. Katarina † f. 1467, g. m. Laur. Snakenborg.
- 2. Filippa lefde 1447.
- 2. Detlef, trol. † ung; lefde 1447.
- 2. Hermegard, nunna i Vadst. kl. † e. 1462.
- 2. Anna på Sundaby, † barnlös; lefde 1447; g. m. Jäsper Gördst. Benhammar.

Några ord om chifferskrift.

Uti det nyss utkomna första bandet af andra afdelningen utaf Axel Oxenstiernas Skrifter (Gustaf Adolfs bref till rikskansleren) meddelas under N:o 602 ett chifferbref, hvilket på grund af felande nyckel, när bandet trycktes, måst lemnas olöst. Då förf. af dessa rader sysselsatt sig med chiffertydningar och genom användande af de metoder, man har, för okända chiffers utletande, lyckats finna denna nyckel, har han trott det kunna vara af intresse att meddela lösningen af ifrågavarande bref liksom några kortfattade notiser i allmänhet rörande chifferskrift och dess tydande.

* * *

All hemlig eller s. k. chifferskrift kan ytterst hänföras till tvenne stora hufvudgrupper, skilda från hvarandra därigenom, att i den ena utmärker hvarje chiffertecken en *bokstaf*, i den andra åter ett helt *ord*. Såsom en mellan dessa båda stående grupp skulle man ock kunna betrakta det system, där hvarje tecken motsvarar en *stafvelse*[1]. Till tecken användes vanligen siffror eller bokstäfver, äfvenså figurer eller linier. Under dessa grupper, och framför allt under den första, finnas snart sagt otaliga chifferspråk eller system, hvilka emellertid från lösarens synpunkt kunna sammanföras till vissa typer.

Fäster man sig till en början vid den första hufvudgruppen, där hvarje tecken motsvarar en bokstaf, så utmärkas de olika typerna här däraf, att man antingen kan skrifva med endast *ett* teckenalfabet, d. v. s. att hvarje bokstaf blott har ett enda tecken, eller ock kan man samtidigt använda *flera* alfabet, i hvilket fall hvarje bokstaf har flera tecken. Den senare typen har tvenne former: *en*, där samma tecken alltid utmärker samma bokstaf; *den andra*, där samma tecken utmärker olika bokstäfver allt efter den plats de ha uti skrifvelsen. Efterföljande skema förtydligar de båda senare formerna. Om man bestämmer sig för att välja tal till chiffertecken, så utmärker i förra fallet exempelvis 10, 11 och 12 *alltid* a, 13, 14 och 15 *alltid* b o. s. v. I senare fallet åter tager man t. ex. lika många tal som det finnes bokstäfver, och bildar därefter af dessa tal, genom att omkasta deras ordningsföljd, ett visst antal olika teckenalfabet. Välj t. ex. talen 10—38 för att beteckna bokstäfverna a—ö. Man kan då bilda sig följande teckenalfabet:

	a	b	c	d	e	f	g	h		å	ä	ö
1:a	10	11	12	13	14	15	16	17	....	36	37	38
2:a	11	12	13	14					....	37	38	10
3:e	12	13	14	15					....	38	10	11

[1] Vi lemna alldeles å sido sådana system, der ett enda tecken utmärker en hel mening.

Har man nu öfverenskommit att använda, låt vara 3 teckenalfabet, begagnar man till skrifvelsens första bokstaf det första alfabetet, till den andra det andra o. s. v., samt börjar vid fjärde bokstafven ånyo med det första. I föreståend exempel kommer då talet 12 att beteckna c, b eller a, allt efter som dess plats är i det skrifna.

De många olika sätt, hvarpå dessa alfabet kunna bildas, gifva upphof till en mängd chiffersystem, hvilkas lösning man ytterligare söker försvåra genom andra kombinationer, såsom sättet för utskrifningen af depechen, inskjutning här och hvar af falska chiffrer eller s. k. niter, hvilka intet betyda, användning af ett annat språk än det man har skäl antaga vara begagnadt. Det senare användes med fördel i skrifvelser, som blott delvis äro affattade i chiffer, hvarvid man begagnar olika språk för det »en clair» och i chiffer skrifna.

För *utskrifningen* af det chiffrerade meddelandet finnes många sätt. Än sker det så, att man vid dechiffreringen skall läsa från höger till venster, lodrätt, på diagonalen eller börja i slutet af brefvet; än kunna alla tecknen skrifvas sammanhängande i en följd, så att man ej vet hvar skilnaden mellan orden eller ens bokstäfverna är, äfvenså kan man skrifva med falska ordskilnader. Man har ock begagnat sig af s. k. sympatetiskt bläck. Skrifver man t. ex. med mjölk eller med en lösning af koboltklorur i vatten, så blir skriften osynlig och framträder först då papperet lindrigt uppvärmes. För att missleda skrifver man då först med vanligt bläck ett bref af likgiltigt innehåll, och mellan raderna eller på annat lämpligt ställe i detsamma införes sedan med sympatetiskt bläck den hemliga skrifvelsen. Tidningar och böcker kunna äfven användas för utskrifningen. I en tidning utmärker man i en viss öfverenskommen spalt t. ex. medelst fina nålstyng de tecken (i detta fall: *bokstäfver*) som tillhöra det hemliga meddelandet, hvarpå tidningen afsändes. På liknande vis kan man i ett vanligt bref med likgiltigt innehåll utmärka vissa bokstäfver, som bilda chiffer till ett hemligt meddelande. Detta sista sätt har man kallat nihilistchiffer och den hemliga skrifvelsens bokstäfver utmärkas där genom att, under det man skrifver alla andra till ett ord hörande bokstäfver sammanhängande, dessa i stället *icke* sammanbindas med de öfriga. Mottagaren utplockar nu dessa bokstäfver och får då chifferskriften, som sedan särskilt tolkas.

Vi anföra här ur den stora mängden några exempel på chiffersystem af de olika typerna. A) *Ett alfabet. Liniechiffer.* Nyckeln utgöres af ett papper, på hvilket man uppdragit lika många parallela linier, som det finnes bokstäfver. Vid hvarje linie skrifves en bokstaf. Å nyckeln finnes dessutom så hemligt som möjligt tvenne fixpunkter anbragta. Brefvet nedskrifves sålunda att man mellan nyckeln och brefpapperet lägger ett färg- eller kalkerpapper, och sedan fäster nyckeln stadigt. Derpå afprickas fixpunkterna. Börjar nu depechen t. ex. med orden: »Ni bör», så sammanbinder man n-linien med i-linien, drager därifrån ett streck till b-linien och fortsätter till ö-linien o. s. v., tills depeschen är slut. Nu borttages nyckeln och kalkerpapperet, och den hemliga skrifvelsen ter sig såsom en lång i

många uddar bruten linie. Vid lösningen lägger mottagaren sin nyckel, *alldeles lik* afsändarens, på depechen, inpassar noga fixpunkterna och följer därefter den brutna linien, hvars hörn ju då måste falla på någon af nyckelns parallela linier samt uppskrifver så hvilken bokstaf som denna linie betecknar, och depechen är löst.

B) *Flera alfabet.* a) *Första formen.* En qvadrat inrutas liksom en multiplikationstabell, så att å hvarje sida finnas två rutor mer än alfabetet har bokstäfver. I rutorna skrifvas nu bokstäfverna, exempelvis så här:

	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k
a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l
b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m
c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n
d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	o
e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	o	p
f	g	h	i	j	k	l	m	n	o	p	q
g	h	i	j	k	l	m	n	o	p	q	r
h	i	j	k	l	m	n	o	p	q	r	s
i	j	k	l	m	n	o	p	q	r	s	t
j	k	l	m	n	o	p	q	r	s	t	u

o. s. v.

Chiffern för t. ex. g (7:e bokstafven i öfversta raden) fås genom produkten af de bokstäfver som stå lodrätt under g och den ytterst till venster stående bokstaf, och kan således vara ah eller bi eller cj o. s. v. Bokstafven d kommer att betecknas af ae, bf eller cg o. s. v. Vid upplösning af ett efter detta system skrifvet bref går man till väga på omvändt sätt. Om t. ex. tecknet *fi* skall lösas tager man reda på *f* uti den yttersta venstra raden, följer sedan den horisontela rad hvari *f* står tills man träffar *i* och ser till hvilken bokstaf som i öfversta horisontela raden står midt öfver *i* (här *c*), hvilken då är den sökta bokstafven.

b) *Andra formen. Bandchiffer.* Med noggrant iakttagande af lika afstånd mellan alla bokstäfver, skrifver man på ett papper eller en linial ett alfabet (kalladt fast) och på ett annat papper tvenne sådana (kallade rörliga) omedelbart efter hvarandra, hvilka papper tillsammans med ett visst öfverenskommet ord (nyckelord) utgöra nyckeln. Tag t. ex. *lind* till nyckelord. Den skrifvelse som skall chiffreras, utskrifves först med vanliga bokstäfver, hvilka sedan, oafsedt ordindelning, delas i grupper om lika många bokstäfver som nyckelordet har sådana, alltså här 4 i hvar grupp. Det rörliga alfabetet lägges nu nedanför det fasta på så sätt, att bokstafven l (den första i nyckelordet) i rörliga alfabetet kommer under a i det fasta. I det fasta alfabetet tager man sedan reda på första bokstafven i den första

af de grupper, hvari brefvet uppdelats, hvilken nu får till chiffer den bokstaf, som i det rörliga alfabetet står rakt under honom. Därefter behandlas första bokstafven i hvar och en af de öfriga grupperna på samma sätt. Först nu flyttas det rörliga alfabetet så, att nyckelordets andra bokstaf, i, kommer under a i det fasta alfabetet, hvarefter man får chiffren för gruppernas andra bokstaf på samma sätt som den första. Sedan flyttas ånyo det rörliga alfabetet, så att n kommer under a, hvarpå man får chiffern för den tredje bokstafven i hvar grupp, och efter samma grunder tages äfven den fjärde ut.

Chifferspråk tillhörande den andra hufvudgruppen, där hvarje tecken utmärker ett helt ord, äro betydligt svårare för en oinvigd att lösa. Nyckeln utgjordes fordom af stora, särskildt uppgjorda ordböcker, upptagande många tusen ord. För beqvämlighets skull funnos vanligen tvenne nycklar, en afsedd för utskrifningen och den andra för dechiffreringen. I den förre, clavis positiva kallad, äro orden alfabetiskt ordnade liksom i en vanlig ordbok och chiffertecknen stå bredvid; i den senare, eller clavis resolutiva, äro chiffertecknen ordnade efter en bestämd plan och det ord, de beteckna, står bredvid. Då man emellertid ej gerna kan uppgöra en ordbok, där hvarje ord med alla dess former finnes, så är man likväl nödsakad att därjämte använda ett till förra gruppen hörande system. Ett system som dock fått mycken användning, särskildt inom diplomatien, är den s. k. bokchiffern. De korresponderande utvälja någon bok och taga hvar sitt exemplar af den, likväl samma upplaga. Hvarje ord i denna bok kan nu betecknas genom trenne tal utmärkande sida, rad och nummer i raden, och på så sätt kan man åstadkomma en skrift, som trotsar hvarje försök att af oinvigda kunna lösas.

Möjligheten att kunna lösa en hemlig skrift beror till stor del på huru lång skrifvelsen är, och hvilar ytterst på det förhållandet, att alla bokstäfver ej användas lika mycket i ett språk, utan ha, som man säger, olika freqvens, den ene förekommer oftare än den andre. Med kännedom härom har man uppgjort s. k. freqvens- eller procenttabeller utvisande det inbördes förhållandet mellan bokstäfvernas förekomst. Det är naturligt, att sådana tabeller ej hafva absolut giltighet, utan blott äro approximativa, liksom ock att de äro något olika för olika språk, ja äfven för samma språk under skilda tider, beroende på språkets olikhet därunder. Så har t. ex. h större freqvens i gamla svenskan än i den nuvarande. En dylik tabell upprättas på så sätt, att man väljer några sidor i en lämplig bok, räknar efter huru många gånger hvar bokstaf där förekommer, och sedan uppskrifver dem allt efter det antal gånger de förekommit. För nuvarande svenskan torde följande tabell börjande med största freqvensen ungefärligen anses gällande:

e, t, a, n, r, s, d, l, i, o, g, m, f, ö, p, u, k, v, h, å, ä, c, b, j, y, q, x, z.

Freqvensen för *d* och *l* är ungefär densamma, likaså för *p*, *u*, *k*, *v* och *h*.

En dechiffrör bör ej blott vara väl förtrogen med det språk hvarpå skrifvelsen är affattad och dettas egenheter, känna hvilka bokstäfver som oftast eller uteslutande förekomma tillsammans (ex. i svenskan *c* oftast med *h* eller *k*, *q* alltid med *v* o. s. v.) de vanligast förekommande stafvelserna m. m., utan ock känna till egendomligheterna vid olika chifferspråk.

Det första man har att göra, är att söka utröna till hvilken typ eller hvilket system skriften närmast hörer. Betraktar man brefvet N:o 602 och fäster sig uteslutande vid den i chiffer skrifna delen af detsamma, så finner man till en början, att öfvervägande antalet tecken utgöres af tvåsiffriga tal samt här och hvar några 1, 3 och 4-siffriga samt några bokstafstecken. Detta ger anledning till den misstanken, att man användt tvenne chiffersystem, så att de en- och tvåsiffriga talen tillhöra det ena, de öfriga tecknen och talen det andra. (En med förhållandena förtrogen är viss härom, ty Gustaf II Adolfs öfriga chiffer voro så anordnade). Vidare lägger man genast märke till att talen 72 och 65 på några ställen äro skrifna 72° och 65″. Under det ofvan gjorda antagandet sysselsätta vi oss till en början med de tvåsiffriga talen, hvilka förekomma i stor mängd: de äro ej mindre än 59 olika. Frågan blir då, om man kanske användt falska chiffer i stor mängd, eller om flera alfabet begagnats och det således skulle finnas flera tecken för hvarje bokstaf; båda delarne brukades i Gustaf Adolfs andra chiffersystem. En fortsatt granskning visar nu, dels att det blott tvenne gånger förekommer dubbla tecken neml. *80. 80.* s. 821, rad 13, och *26. 26.* s. 822, rad 17; dels ock att i hela brefvet finnas endast några få ställen, där samma tecken följa i samma ordning (t. ex. *44. 62. 80. 78*, s. 822, rad. 9 och 18; *47. 26. 25. 28*, s. 822, rad. 3 och 2 nedifrån). Det är emellertid föga sannolikt, att i ett så pass långt bref blott på två ställen skulle förekomma dubbla bokstäfver, och man kan ju ej ens veta om dessa två äro dubbla, då man ej känner hvar skilnaden mellan orden är. Det vore äfven egendomligt, om i ett så långt bref lika ord eller åtminstone stafvelser ej skulle återkomma oftare. Såsom orsak till den ringa förekomsten af dubbla bokstäfver kan visserligen anföras, att man ofta fullt medvetet undviker att begagna sådana, men i alla händelser talar det återstående skälet tillräckligt, för att vi åtminstone kunna våga antaga, det man begagnat flera alfabet. Ehuru den förra formen af denna typ, den hvari samma tecken alltid utmärker samma bokstaf, alltid användes af Gustaf Adolf och sålunda en undersökning i detta hänseende är obehöflig, vilja vi för fullständighetens skull handla, såsom om detta vore oss obekant.

Vi upprätta nu en freqvenstabell öfver de tvåsiffriga talen, och finna att de förekomma sålunda:

26	86	gånger.	*47*	37	gånger.	*51*	23	gånger.	*20*	19	gånger.
32	52	»	*81*	35	»	*73*	21	»	*66*	18	»
72	44	»	*66*	32	»	*28*	21	»	*31*	17	»
80	37	»	*17*	30	»	*24*	20	»	*62*	17	»

o. s. v.

På grund af den förut meddelade tabellen, hvari e har högsta freqvensen, antaga vi att 26 är e. Redan förut ha vi bemärkt att 72 på ett par ställen skrifvits 72°; detta i förening med freqvensen för 72 ger oss anledning gissa, det 72 är a och 72° å, och då härmed förklaringen af ° är funnen, så är analogt dermed 65″ = ö eller möjligen ä och 65 = o eller a. I skriften införes nu på försök dessa bokstäfver öfver de motsvarande talen, och vi våga då gissa till, att efter det en clair skrifna »eller någon» skall följa ordet: »annen». Jämföra vi procenttabellerna, så befinnes äfven 80 ha samma freqvens som *n*. Enär vidare de tvenne *bredvid* hvarandra stående talen 80, *båda* utmärka *n*, så antyder detta att systemet sannolikt tillhör den form där samma tecken alltid utmärker samma bokstaf. Vi få likväl komma ihåg, att våra hittills gjorda antaganden ännu ej visat sig ha full giltighet, men då ännu ej något förekommit som jäfvar dem, så fasthålla vi dem, tills detta skulle inträffa. Vi fortsätta med de tal vi funnit, och få t. ex. efter det en clair skrifna »desslikest» a n 66 o 27 29 a, samt gissa att detta skall vara anholla. Deraf får man 66 = h, samt 27 och 29 = l. Nu införas öfverallt dessa bokstäfver ofvan motsvarande tecken, och på detta sätt får man så småningom hela nyckeln till den tvåsiffriga chiffern, hvilken visar, att för hvarje bokstaf finnes trenne chiffrer, följande efter hvarandra i talserien. Man upptäcker ock, att flera chiffer äro orätt skrifna i brefvet, samt att utskrifvaren för öfrigt slarfvat.

Renskrifves nu det lösta, så ser man, dels att falska chiffer begagnats (ex. 96, 99, 205 mellan Steen och Bielke), dels att det bekräftar sig, det de stora talen beteckna hela ord. Lösningen af dem är betydligt svårare, enär de förekomma i så ringa antal, dock kunna några af dem på grund af sammanhanget med visshet bestämmas, andra blott gissningsvis. Sålunda är säkerligen r = I, rr = och, ll = äro (ären), 1328 = fiende, 2923 = regemente o. s. v. Chiffern synes ha användts under en tämligen lång följd af år från slutet af 1620-talet emellan Gustaf Adolf och rikskansleren så väl som emellan förmyndarestyrelsen och denne samt emellan kansliets tjänstemän sins emellan (t. ex. i bref från Lars Nilsson till Ph. Sadler o. s. v.) och genom jämförelse af andra deras skrifvelser, har betydelsen af flera sådana stora tal kunnat fastställas.[1]

Genom upptäckten af denna nyckel visar det sig, att det i noten efter brefvet N:o 342 nämda, i chiffer skrifna postscriptum är detsamma som finnes tryckt vid brefvet N:o 344.

* * *

[1] I åtskilliga af dessa bref har den tvåsiffriga chiffern sedermera befunnits upplöst. Den af förf. på egna kombinationer gjorda tolkningen har därigenom till alla delar bekräftats. *Red.*

Vi meddela härefter brefvet N:o 602 dechiffreradt, med bibehållande af de flersiffriga tal, hvilka det ännu ej lyckats lösa.[1]

Efter dett, her Cantzler, oss ligger macht opå, dett vij måge[2] icke mindre baakefter oss i ett godt positeur än här oppe; så är fördenskuld vår nådigeste vilie, dett I correspondere medh her Steen Bielke, dett han med all macht drifver opå, dett trupperne, som han hafver utdelt, måge komma upp med thet aldre förste; såsom ock att Hertigarne af Meklenburg hafve hvardera et regemente complett. I vele ock desslikest anholla hoos Chur-Brandenburg om löp-platz för 4 regementen och, der I kunde mista Boetium eller någen annen god officerere, som droge dit neder, såge vi dett ganska gerna, hvilken kunde der sammestädes drifva opå trupperne och sambla nogre trupper både till att fölia 1814 på foten så vel som till att resistera, hvadh som uhr Schlesien påkomma kan, der om I flijt göra vele. Elliest begäre vij ock nådigest, att emedan vij förmode eder numera hafva alla trupper tilsaman, och att de en armé göra skole, som medh Gudz hielp skall kunna passera, dett I vele avancera det nermeste I kunne; och går fienden nu när Sachsen. Vii kunne på en dagh sända (sic!). Doch begäre vij nådigest, att I för allting gån longsampt och säkert och bruka dett medel, som vii giorde vid Mitov, nembligen, att I ej gå uhr det ena retrancherede 2162 [lägret?] för än I veta, hvar I kunne antreffa en ort, der I åter i en hast, när I der anlende, eder retranchera kunne; helst medan den landzorten, där I gg [nu?] ären allestedes är medh hyglar bevuxen, så att I ej behöfve till att retranchera eder alleständes rund omkring, uthan bruka samma hyglar eder till fordeel och retranchement. Corresponderer och flitigt med her Jahan Baner och befliter eder till att kundgöra oss, hvadh eder lider,

---

[1] Den i brefvet använda tvåsiffriga chiffern framgår af följande tabell:

12, 13, 14	z	24, 25, 26	e	36, 37, 38	x	48, 49, 50	c	60, 61, 62	u	72, 73, 74	a
15, 16, 17	s	27, 28, 29	l	39, 40, 41	q?	51, 52, 53	i	63, 64, 65	o	75, 76, 77	g
18, 19, 20	m	30, 31, 32	r	42, 43, 44	k	54, 55, 56	p	66, 67, 68	h	78, 79, 80	n
21, 22, 23	f	33, 34, 35	y	45, 46, 47	d	57, 58, 59	v	69, 70, 71	b	81, 82, 83	t
				84, 85, 86	niter	87, 88, 89	niter				

[2] Här måste underförstås orden: *sakerna hafva*, liksom längre ned å rad 18 ordet *undsättning*.

att vii kunne dirigera sakerne derefter. Vij låte eder ock nådigest förnimma dett Sparr är gg [nu?] stött till fienden med två 3328 [tusen?][1] 3927 [ryttare?][2] och ett och 1041 863. Men så är dett allt mäst sådant folk, som hörer til de regementen som äro der tilförene; undantagandes Tirskas, hvilken ock hafver allenast $1102\frac{1}{2}$ kompanier till 3165 stark och dock slettebussar. Ty vij hafve tilförne icke rettere vist, än att de regementen som der vore tilföre skulle alla vara complette. Men nu förnimme vij, att desse höre en deel under Holk, en deel under andra regementen. I hafve fördenskuld för deres ankompst icke till att befrukta eller stutza eder marche och avantage. Vij befale etc. Aff lägret vidh Nürenberg den 23 julij, Åhr 1632.

[1] Emedan i denna chiffer alltid trenne på hvarandra följande tal hafva samma betydelse, och det visat sig, att talet 3329 betyder tusen, är det sannolikt, att äfven 3328 betyder detsamma.

[2] $3930\frac{1}{2}$ = ryttare.

R. Torpadie.

Underrättelser.

— Af *Svenskt Diplomatarium från och med 1401* har C. SILFVERSTOLPE utgifvit tredje delens tredje häfte. Det omfattar hela året 1417 och innehåller, liksom det förra, rika och intressanta bidrag till Vadstena klosters historia och från dess brefböcker och arkiv. Äfvenså finner man här några af de häpnadsväckande aktstycken, som belysa ärkebiskop Johannes Jerechini framfärd i Sverige och som tillsammans med flere följande gifva en drastisk bild af lifvet på kyrkans höjder under den period af förfall, som sammanhängde med skismen inom påfvedömet. Skildringen af presten Johannes Jungs behandling (n. 2360) i ärkebiskopens egen närvaro lemnar intet att önska i afseende på naturalistisk sanning, och den skall dock blifva öfverträffad af andra, som i senare häften komma att intagas. Äfven meddelas kyrkomötesakterna september 1417 i Arboga. Sistnämda grupper af handlingar härstamma tvifvelsutan från det gamla domkyrkoarkivet i Uppsala.

— Äfven senaste vårterminens läroverksprogram innehålla några afhandlingar af historiskt eller kulturhistoriskt intresse. Rektor H. HERNLUND har i Nya Elementarskolans program behandlat *Vetenskapsakademien och Lars Laurels rättskrifningsförslag* (32 ss.), ett slags följdskrift till samme författares för ett par år sedan utgifna intressanta studie *Förslag och åtgärder till Svenska skriftspråkets reglerande 1691—1739* (jfr Hist. Tidskr. 1883, s. XLVII) samt till hans uppsats *Svenska tungomålsgillet och dess förhållande till Vetenskapsakademien* i »Samlaren» 1885. Lundaprofessorn Laurels ortografiska funderingar böra ej ha varit utan intresse för våra dagars zeloter på

detta område; de äro i sitt slag ganska ljudenliga, ehuru de icke lyckades åt sin upphofsman förvärfva den ortografiska censur han begärde öfver alla »abc-böcker, catecheser, psalmböcker och biblar», som hädanefter skulle tryckas.

D:r K. G. Grandinson har i Karlstads läroverksprogram aftryckt ett *Fragmentum de vita et miraculis magistri Petri Olaui confessoris beate Birgitte* (16 ss.) efter en handskrift, som fordom tillhört Antiqvitetsarkivet och nu förvaras i k. Biblioteket. Utgifvaren meddelar inledningsvis de få biografiska notiser man känner om sierskans biktfader, hvilken äfven bör räknas till den svenska medeltidens latinska skalder.

Vi hafva slutligen i läroverksprogrammens obeqväma format fått två större bidrag till svenska riksdagshistorien. Docenten K. Beckman har i Uppsala läroverksprogram tryckt *Bidrag till Svenska Riksdagens Historia 1650—1680* (58 ss.) och fil. licentiaten N. F. Lilliestråle i Nyköpings läroverksprogram *Riksdagarne 1609 och 1610. Några bidrag till Karl IX:s historia under sista åren af hans regering* (80 ss.). Vi skola utförligare återkomma till de två sistnämda arbetena.

— I en broschyr med titel *Aron Isak, ett hundraårsminne,* har doktor J. Seligmann lemnat en intressant skildring af denne jude, till yrket egentligen gravör, som genom framstående egenskaper lyckades bryta de mot hans stam rådande fördomarne i Sverige och vinna såväl Gustaf III:s som öfverståthållaren Carl Sparres bevågenhet. Förut har hans namn varit föga kändt, nästan endast i sammanhang med de Munckska sedelförfalskningarna, i hvilken sak han på ett oskyldigt sätt invecklades. Monografien grundar sig på hans egna lefnadsteckningar, skrifna på judisk-tysk dialekt med hebreisk skrift. Upplagan är endast 150 exemplar.

— Fil. licentiaten G. E. Axelson har den 14 dec. i Upsala för doktorsgradens erhållande försvarat en afhandling med titel *Bidrag till kännedom om Sveriges tillstånd på Karl XII:s tid.* Det är tvifvelsutan den digraste historiska afhandling, som ventilerats. Den omfattar icke mindre än 380 sidor jämte ett par bilagor och torde förtjena att blifva föremål för en utförligare anmälan; vi hoppas sålunda att nästa år kunna återkomma till densamma.

— Af professor Harald Hjärnes bebådade *Kulturhistoriska skildringar* från Rysslands äldre historia har första häftet nyss utkommit. Det går till början af 1500-talet. Arbetet lofvar att blifva af intresse icke blott för ämnet, utan äfven genom ett lifligt, färgrikt och originelt språk. Det torde dock vara mindre lämpligt att i Hist. Tidskrift gå närmare in på innehållet, innan förf. fått säga sitt sista ord i saken.

— Docenten Karl Beckman i Uppsala har öfvertagit utgifvandet af den äldre serien utaf *Adelns riksdagsprotokoll,* som af arkivarien frih. B. Taube förts fram till och med de båda riksdagarne i Göteborg och Stockholm 1660.

— Professor M. G. SCHYBERGSON i Helsingfors har utgifvit tredje häftet af sin *Finlands historia*. Det börjar med Karl XII och »stora ofreden» och slutar under Anjalaförbundets dagar. Det återstår nu endast ett häfte för verkets fullbordan.

— Dr TROELS LUND i Danmark har framskridit till »nionde boken» utaf första afhelningen af sin vidlyftiga »Danmarks og Norges historie i slutningen af det 16 århundrede», hvilken afdelning behandlar den inre historien. Denna del särskildt handlar om »Trolovelse».

— Den äfven för svenske historici bekanta preussiske arkivarien och professorn i Berlin MAX LEHMANN har flyttat såsom professor i historia till Marburg. Han har under de senare åren redigerat Sybels »Historische Zeitschrift».

— Professor ALEXANDER REIFFERSCHEID i Greifswald har utgifvit i ett digert band första delen af en samling *Quellen zur Geschichte des geistigen Lebens in Deutschland während des siebzehnten Jahrhunderts*. Innehållet utgöres af enskilda bref från och till en mängd olika personer, det äldsta af 1574, det yngsta af 1671. De sammanhållas dock af en viss enhet, i det de hufvudsakligen angå en krets af vittra män uti Strassburg och Heidelberg, i hvilken de i den lärda verlden kända namnen Lingelsheim och Bernegger utgöra medelpunkten. Det är bekant, hvilken stor betydelse just de nämda lärdomssätena, isynnerhet Strassburg, fingo för de andliga rörelserna i Sverige under 1600-talets renässans därstädes. Vi behöfva endast påminna om de kända namnen Johan Freinshem, Johan Henrik Boecler, Johan Scheffer, Elias Obrecht. Det var rikshistoriografer och skytteanska professorer, som man införskref härifrån. Också beröra dessa bref flerfaldiga gånger svenska förhållanden och personligheter; några härstamma från svenska Riksarkivet — bref till Axel Oxenstierna och Magnus Gabriel de la Gardie — och äfven från andra håll hämtade bref till Oxenstierna förekomma. Åtskilliga bref äro skrifna under trettioåriga krigets dagar och man påträffar bland brefskrifvare och adressater eller också endast omnämda många sydtyskar, som under den tiden stodo i förbindelse med Oxenstierna och med Sverige. Det var icke ensamt för politiken, som konventet i Heilbronn och de band, som där knötos, fingo betydelse. — Professor Reifferscheid, som sjelf besökt Stockholm, har för öfrigt försett sin edition med vidlyftiga och grundliga anmärkningar samt med utförliga register.

— Af den stora tyska publikationen *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft*, som utgifves af Historiska föreningen i Berlin, ha under hösten icke mindre än två band utkommit (VII och VIII); de gälla åren 1884 och 1885. Sverige är åter, efter en tids afbrott, i dessa delar representeradt genom öfversigter för åren 1882—1884, författade af docenten K. Beckman i Uppsala.

— Professor H. BRESLAU i Berlin, en af Tysklands förnämsta kännare på paleografiens och diplomatikens område, har nyss ut-

gifvit första delen af en *Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien.*

— Af den livländska publikationen *Archiv für die Geschichte Liv-, Est- und Curlands* har en ny serie, den tredje, i år börjat utgifvas. Första häftet innehåller staden Revals äldsta stadsbok (»Das älteste Wittschopsbuch der stadt Reval 1302—1360»). Den andra serien, som hel och hållen i elfva band utgafs af professor C. Schirren, innehöll, som bekant, den vigtiga samlingen »Quellen zur Geschichte des Untergangs der livländischen Selbständigkeit», aktstycken hufvudsakligen hämtade ur arkiven i Stockholm och Köpenhamn.

— Af Rankes *Weltgeschichte* har nionde bandet utkommit i två afdelningar. Den förra behandlar i sammandrag slutet af medeltiden ända fram till Konstantinopels eröfring; den senare upptages af de föredrag öfver allmänna historien ända in på detta århundrade, som Ranke en gång höll för den tyska historieforskningens store gynnare, konung Max af Bayern. Med detta nionde band är den Rankeska verldshistorien afslutad. Den började att *dikteras* 1879 i författarens åttiofjärde år, ty redan ett par år tidigare hade Ranke för att skona sina ögon i det närmaste måst upphöra att sjelf skrifva. Han hade äfven nödgats afstå från att sjelf läsa och var sålunda hufvudsakligen anvisad till örat för att få del af den nyare forskningen och anställa den kritik af källorna, som äfven för detta hans sista arbete är ett utmärkande drag, liksom för att kunna uppfatta sitt eget verk. — Af Rankes »Sämmtliche Werke» ha 51 och 52 delarne utkommit. De innehålla »Abhandlungen und Versuche» från olika tider, tal i historiska kommissionen i München, de båda biografierna öfver Fredrik II och Fredrik Vilhelm IV ur »Allgemeine deutsche Biographie» m. m.

— Uti Italien förbereder man sig att fira fyrahundrade årsdagen af Amerikas upptäckt genom *Columbus.* Meningen är nämligen att utgifva Columbi skrifter, en bibliografi öfver arbeten rörande honom m. m. d. och kommittén, som fått detta uppdrag, kan under fem år disponera öfver ett årligt kreditiv af 12,000 lire.

— En berättelse till franska undervisningsministeriet öfver alla de *franska arkiven,* afgifven af inspektören M. Charmes har offentliggjorts i Journal officiel ($^{21}/_{8}$ 1888). Den behandlar särskildt arkivbyggnaderna och åtgärderna för att utgallra och förstöra onödiga handlingar. Särskildt anmärkes på det otillfredsställande skick, hvari forskarsalen i sjelfva nationalarkivet i Paris befinner sig.

— Den bekante franska revolutionshistorikern professor AULARD har fått i uppdrag att utgifva *välfärdskomiténs handlingar och korrespondens* i den stora samlingen af »documents inédits de l'histoire de France», en publikation, som bör blifva af betydande intresse.

Öfversigter och granskningar

Latinska Sånger fordom använda i svenska kyrkor, kloster och skolor, (1—3) samt
Latinska Sånger från Sveriges medeltid utg. af G. E. Klemming, Sthlm 1885—1887.

Förtjensten att hafva framdragit den svenska medeltids-litteraturen ur trehundraårig glömska tillkommer i främsta rummet Fornskrift-Sällskapet, som i sina samlingar upptagit det förnämsta af vår medeltids andliga qvarlåtenskap. Några häften af dess samlingar innehålla »Medeltids Dikter och Rim». Vid sidan af de svenska »Andliga Dikter», som utgöra en del af dem, har Sällskapets verksammaste medlem, öfverbibliotekarien Klemming särskildt utgifvit ofvan nämda »Piæ Cantiones & Hymni» i tre band samt ett fjärde, innehållande skolsånger och verldsliga dikter. De flesta af dessa hafva förut varit tryckta, men merendels på så spridda och otillgängliga håll, att väl knappast någon annan än utgifvaren sjelf haft aning om hvilka rika skatter här funnos att tillgå. De öppna ett vidsträckt fält för litteraturhistorikerns forskningar och upptäckter, men deras betydelse sträcker sig ut vida öfver dennes område. De framställa så många sidor af längst förflutna tiders lif och odling, att äfven denna tidskrift torde med några ord böra uppmärksamma dem.

De tryckta källor utgifvaren begagnat äro företrädesvis stiftens missaler och breviarier samt den rika sångsamling, hvilken under namn *Piæ Cantiones* trycktes första gången i Greifswald 1582 och som här fullständigt återgifvits. Handskrifna codices i Stockholm, Upsala, Köpenhamn och Wien hafva ock lemnat vigtiga bidrag. De andliga sångernas trenne delar behandla: I: Treenigheten, Frälsaren, Helge And och Jungfru Maria; II: Sveriges Helgon (hvarmed utg. menat helgon af svensk härkomst) samt III: Fremmande Länders Helgon (lofsjungna i Sverige). Det är väl sålunda den andra delen, som för vår odling eger den största betydelsen, men äfven i de öfriga finnas många sånger dels af namngifne svenske författare, dels bevisligen af svenskt ursprung, ehuru författarnes namn ej följt dikterna till efterverlden.

Jämte domkyrkopresterne var det hufvudsakligen de reguljära presterne och Vadstenamunkarne i synnerhet, som egnade sig åt litterär verksamhet. Sockenpresternes tid splittrades af mångfaldigare göromål; äfven rådde bland dem gemenligen en ganska stor bokbrist. Tillfälle att idka studier (»libertas legendi») framhölls ock såsom en af klosterlifvets förnämsta förmåner, då munkarne ville till sig draga medlemmar af det utanför stående presterskapet.

Vi tillerkände Vadstenamunkarne en betydelsefull del af denna vår medeltidslitteratur och böra gifva skäl för detta påstående. Predikningarna, som höllos af Vadstenapresterne, synas icke hafva varit, såsom ofta nog annars var fallet, ett upprepande af andras ord, hvarvid man begagnade de många utländska predikosamlingar, som i jämförelsevis stort antal förekomma bland bok-förteckningar från medeltiden. Då ärkebiskop Eskil i Nidaros 1416 anhöll hos Vadstena kloster om ett exemplar af Revelationes Extravagantes, önskade han äfven få del af de formulär, som han tog för afgjordt att munkarne följde vid inledningarna (exordium) till predikningarna, men erhöll till svar af dem, att sådana icke funnos. »Hvar och en af våra prester» — tillade de — »sammanfattar sjelf dessa inledningar (»sermonum preambula»), allt efter som den gudomliga ingifvelsen lemnar ämne därtill». — Närmare trettio af de dikter här förekomma äro författade af klostrets förste konfessor Petrus Olai. — Redigerandet af Birgittas Uppenbarelser tillhörde till stor del klostret och deras studium bidrog i hög grad att hålla den andliga verksamheten i klostret vid makt. Birgittas ande genomgår flera af dessa dikter, i hvilka stundom en ren öfversättning af hennes skrifter kan uppvisas. I en anonym hymn »De nativitate Jesu», återgifven efter »Piæ Cantiones», påträffas t. ex. följande strof:

Ut vitrum non læditur
Sole penetrante
Sic illæsa creditur
Post partum et ante
Felix hæc puerpera etc.

som ju endast är öfversättning af Birgittas sinnrika liknelse om Jesu födelse i »Uppenbarelsernas» första kapitel: »Swa som solin skinande gynom glasit skadar thet änkte, swa war ok jomfrunna eij skadadhir tha jak tok mandom». Och hvad de 11 Birgitta-dikterna angår, är väl den förnämsta af dem, »Rosa rorans bonitatem», hvaraf en tysk Birgitta-sång hemtat lån, författad af biskop Nicolaus Hermanni i Linköping, liksom andra af dessa sånger hemtats ur Linköpingsbreviariet, men domkapitlet i Linköping stod, som bekant, i så nära samband med Vadstena kloster, att deras arbete ofta var gemensamt. Bland skolsångerna i 4:de delen förekommer ock en dikt »De vita scholastica», som här må framhållas. Utgifvaren har aftryckt densamma efter en yngre, försämrad omarbetning i »Piæ Cantiones» i stället för i öfverensstämmelse med den ursprungliga form, som förekommer i en gammal Vadstena-codex, men han har i slutet anfört varian-

terna. Om man med tillhjelp af dessa återställer sången i sitt rätta skick, erhåller man en i högsta grad intressant inblick i en medeltida klosterskola. Vadstenamunkarnes scholares fingo lära sig att i denna sång lofsjunga studiernas välsignelser på ett friskt och uppmuntrande sätt, där till och med litet humor tillåtes att tränga fram. På samma gång de unge här fingo veta, att ingen dödlig af högsta eller lägsta rang kan i lycka mäta sig med skolgossar, inskärptes i deras sinne den djupaste vördnad för munkarne.

Regula claustralium
est excellens hominum
vitæ sanctitate.
Licet nulla similis
tamen est difficilis
in asperitate,

heter det i en af verserna, hvilka ord man med några ganska misslyckade förändringar sökt i den senare upplagan tillämpa på scholares.

Några af de svenska helgonens »Historiæ» hafva förut offentliggjorts i *Scriptores rerum Suecicarum*, och kaniken, sedermera biskopen Svenonis Jacobi dikter af historiskt innehåll i *Historiskt Bibliotek*, där likaledes Katarinas grafskrift meddelats i facsimile. Såsom aldrig kanoniserad fick Katarina väl icke mottaga någon allmännare tillbedjan af de kristtrogne, men i ett tillägg till en af delarna har utgifvaren ur ett Birgittin-breviarium från Gnadenberg hemtat en Vadstena-hymn författad af Vadstenamunken Johannes Benekini (1416—1461). En annan mindre dikt till hennes ära finnes inskrifven i ett Åbo-missale.

Om dessa sånger kan i allmänhet sägas, att man blir mera sällan öfverraskad af deras tankars höghet, eller poesiens behag, än af en virtuosmässig om ock oklassisk behandling af språket, hvilket man sökt påtvinga rim, som vålla, att det fordras en viss vana och ofta äfven en viss likgiltighet för accentens fordringar för att kunna uppläsa dem; det var ju ock meningen att sången skulle lyfta dem öfver sådana stötestenar. Man röjer här oftast rutin, sällan dilettantism. Detta bevisar sångernas ursprung från en gemensam skola, där äfven nybörjarens öra så vant sig vid de klingande fraserna, att konsten att med vissa förändringar återgifva dem i annan form, icke borde hafva varit så synnerligen stor. I klostren bildades lättast en sådan litterär skola. Traditionen hade där sitt rätta hem. Äfven om en senare tid icke kan undgå att stöta sig vid en eller annan fras, som måhända efter yngre smakreglor öfverskridit det sublimas gräns, glömmer man detta snart i vördnaden för dessa sånger, där förgångna generationers andakt sökt och funnit uttryck, inför hvilka kritiken tystnar.

Den invecklade rimväfnaden gör, att man ofta kan hysa tvekan om, huruledes sångerna rätteligen skola i tryck uppställas. Så torde t. ex. första ordet i omqvädet till »Hymnus de nativitate Jesu» (I, s. 12): *Igitur*, böra för rimmets skuld utgöra särskild rad. Några likartade fall kunna iakttagas, som stå i strid med versbyggnadens

karaktär, hvilken sannolikt fullt motsvarats af koralerna, så vida man får dela den åsigten, att dessa utgjorts af melodier och icke endast af recitativ. Ett alldeles motsatt fel är det, enligt vår mening, att i grafskriften öfver Katarina låta hvarje ord, som eger ett motsvarande rim, sluta en rad, i stället för att låta hela versen löpa ut i ostympadt skick, hvarigenom poemets konstmässiga klangrikedom bättre och naturligare kommit till heder.

På tal om denna grafskrift kunna vi ur densamma hemta ett bevis för den af oss ofvan antydda efterbildning, som icke sällan förekommer i dessa stycken. Början lyder sålunda:

Annis millenis transactis bis quadragenis
et tricentenis monos juncto quasi plenis
post ortum Christi mortem Katerina subisti — — — —

Man jämföre härmed grafskriften i samma kloster (Vadstena) öfver konfessorn Petrus Olai; då denna icke upptagits i föreliggande samling, må den här fullständigt anföras:

Annis millenis revolutis septuagenis
ac ter centenis exhinc octo quasi plenis
a partu Christi mortem bone Petre tulisti.
Virgo vixisti, conscribens dogmata Christi,
tradita quæ late Birgittæ glorificatæ,
ac mensurate cantus depromitur a te,
quem studio morum nunc concinit alma sororum
concio, factorum sic commemorando tuorum.

Denna samling af medeltids-sånger föreligger i en typografisk utrustning, hvars smakfulla prakt vittnar om upplagans ursprung. Ehuru ofta svårläst har texten återgifvits på ett berömvärdt sätt [1].

Utgifvarens arbete och forskningar inom vår medeltids litteratur framträda här ånyo på ett sätt, som bringar honom ära. Reformationen lät för århundraden sedan denna litteratur vissna bort. Den värma, hvarmed utgifvaren omfattat henne, har på detta sätt kommit henne att ännu en gång slå ut.

—*rst*—

[1] Vi anföra här några rätteleer; de visa huru obetydliga de fel äro, som vi förmått upptäcka:
II, 33, r. 9: ritum celicolorum; rimmet prophet*arum* antyder hvad språket fordrat;
II, 34, r. 9: multiformis gracia; borde vara genitivus qvalitatis; rimmet är: luce sapientie.
Äfven händer någon gång att interpunkteringen ej är den rätta.

Geschichte der Familie von Wrangel, vom Jahre Zwölfhundert fünfzig bis auf die Gegenwart. Nach Urkunden und Tagebüchern bearbeitet (af H. v. BAENSCH?). XII + 1020 sid. jämte stamtaflor, vapenafbildningar, porträtt m. m. Berlin und Dresden, WILHELM BBENSCH Verlagshandlung, 1887.

Slägtforskning och genealogiska studier, hvaråt den egentlige historikern för ej så synnerligen längesedan medlidsamt ryckte på axlarne, ha under den sista tiden vunnit allt mera erkännande. Det stigande intresset för denna historiens hjälpvetenskap har också burit frukt i ej så få mer eller mindre värdefulla slägtmonografier. Särskildt är detta förhållandet i Tyskland. Vi vilja blott påminna om skildringarna af slägterna von Dohna, von Schwerin, von Krassow, von Bülow m. fl., hvilka äfven beröra svenska förhållanden. Till dem sluter sig nu denna *Geschichte der Familie von Wrangel.* Utgifvare af detta stora arbete är en herr von Baensch, hvilken också undertecknat företalet; som den egentlige författaren ha vi däremot hört en major v. Maltitz uppgifvas. — I företalet säges arbetet vara sådant, »dem ein gleiches — soweit es *eine* Familie betrifft — die Literatur bisher nicht an die Seite zu stellen hat, sei es in der Form, im Umfang oder in historischer Nachweisung der Vergangenheit *eines* Geschlechtes». Vi äro således berättigade att å detsamma ställa stora fordringar, men äfven en flyktig granskning visar, att arbetet ej håller hvad företalet lofvar.

Vår tid fordrar af en historisk författare framför allt ett noggrannt källstudium och en sträng kritik, men i båda dessa fall vidlåda förf. stora brister. Visserligen har han ur en mängd offentliga och enskilda arkiv hämtat många värderika bidrag, men en af hufvndkällorna till Wrangelska slägtens historia, de svenska arkiven, har han icke begagnat. I detta afseende har han nöjt sig med de ofullständiga meddelanden han af enskilda slägtmedlemmar kunnat erhålla, men då dessa aldrig varit afsedda att publiceras utan noggrann granskning och omredigering, samt dessutom ej särskilda forskningar för den Wrangelska slägthistorien här företagits, äro uppgifterna om de slägtmedlemmar, som bott eller bo i Sverige, väl ofullständiga och stundom äfven oriktiga. Härtill kommer att förf. äfven ytterst knapphändigt begagnat de svenska källor, som finnas i tryck tillgängliga. I allmänhet synes han för de svenska Wranglarne endast hållit sig till Adelskalendern (den af 1872?!) och Ättartaflorna. I källförteckningen nämnas visserligen några andra svenska böcker, men flertalet af dem har han tydligen aldrig sett. På annat sätt kan ej förklaras en sådan titel som *Ennes, Geschichte in Schweden,* eller att *Anrep, Schwedischer Adels-Kalender* och *Sveriges Adels-Kalender 1872, Biographisches Lexikon Th. 22* och *Biographisches Lexikon in Schweden, Schwedische Biographien* och *Schlözer. Schwedische Biographien* samt *Hörberg, Ridderskaps (?) och Adels-Vapen-Bok 1830, Schwedisches*

Reichs Wappenbuch och *Sveriges Rikes, Ridderskaps och Adel Wappen Box* (!) *1746* nämnas särskildt som källor [1]. Hvad förf. afser med *Riks Tagebuch* (riksregistraturet?), *Tägliche Rundschau, Journal in Schweden* (Nya dagligt allehanda?, redan förut nämd som källa) och *Kulum K. Fr., Darius, bis jetzt ungedrucktes Werk in Schweden* (Börk, Darius. Utg. af K. F. Karlson och tr. 1874) torde åtminstone för en icke-svensk vara svårtydligt. Detta allt kan visserligen tyckas vara småsaker, men de visa dock, med hvilken vårdslöshet förf:s undersökningar om de svenska grenarne af slägten Wrangel företagits [2]. Som en mildrande omständighet, så framt ej detta snarare bör betraktas som en brist hos en förf., som skrifver en delvis i Sverige bosatt slägts historia, kan visserligen andragas, att han knappast synes egt elementära kunskaper i Sveriges språk, historia, geografi och inre förhållanden i allmänhet. Några bevis härå må anföras. *Brorsdotter* tros vara ett qvinnonamn och återgifves med *Ansonsdotter* (s. 169), *Kjerstin Gustafsdotter* återgifves med *Gustafsdotter v. Kierrtin* (s. 916), *hofkamrerare* öfversättes med *Hofkammerrath* (s. 177), *Skytteanska kollegiet* med *das Collegium zu Skytti* (s. 201), *Björnö-grafven* förklaras som *Bären-grab* (s. 309), *Kummelnäs sätesgård* återgifves med *Kummelnäs und Satesgård* (s. 62), *Stora korset* af svärdsorden med *Sternkreutz* (s. 310, 621), Wrangelska huset i Stockholm säges (s. 194) vara identiskt med det nuvarande kungl. slottet (»jetzt das königliche Schloss»), *häradshöfding* med *Hofrath* (s. 310), *en af rikets herrar* med *Mitglied des Herrenhauses* (s. 339), eller *Reichsherrenhaus* (s. 625), *härold* med *Distriktsrichter* (s. 632), *Vest-armeen* med *linker Flügel* (s. 632), *Svea-* och *Göta-hofrätt* med *Hofgericht in Götha* eller *Svea* (s. 310, 661), *Notarie i Svea hofrätt* med *Notar in Svea Hofrath* (s. 642); *e. o. landskontorist i Elfsborgs län* med *ausserordentlicher Kontrolschreiber im Generallkontrollamte der Kammer und Revisions-comptoir in Elfsborgs län* (s. 642), *sjöförsvarsdepartementet* med *Seefahrer-Departement* (s. 642), *v. häradshöfding* med *vice landeshauptman* (s. 642) o. s. v.; Hans von Wrangel († 1542) säges vara »schwedischer Rittmeister unter dem Deutschen Orden in Livland» s. 130), Hermann v. Wr. (1530) »Schwedischer Oberst unter dem Deutschen Orden» (s. 131), Friedrich Reinhold v. Wr. († 1806), ehuru rysk undersåte, »Schwedischer Kapitänlieutnant zur See» (s. 516), Wladimir R. H. v. Wr. (1878) »schwedischer stabskapitän im finnländischen Infanterie-Regiment in Wyborg» (s. 518), Wladimir v. Wr. († 1849) göres efter att ha tjänstgjort i ett par ryska regimenten till »schwedischer Oberst-Lieutnant». Den bekante Feuquières går konseqvent under namnet Freuquerres; på ett par ställen nämnes en Her-

[1] Fredenbergs af förf. omnämda Vestmanlands regementes historia finnes endast i handskrift. Ofullständiga uppgifter af svenske meddelare ha tydligen vilseledt honom.

[2] Om vårdslöshet vittnar äfven en del uppgifter om nu lefvande slägtmedlemmars egendomar och bostad. Som sådan uppgifves ibland endast ett för en sommar hyrt sommarnöje, och källan för denna uppgift är blott en brefadress.

zog (?) Arvid Eriksson (Stålarm?). Förf. talar vidare om Tessins ambassad 1743 till Danmark (Berlin) (s. 305), »Oesterbotten in Nericien» (s. 325), »Kreise Helmstadt» (Halmstads län) (s. 335), »ein Regiment karelischer Knechte in Sudermanland» (s. 436), sjöslaget vid Helgoland (Hogland) d. 17 Juli 1788 (s. 624), »Otto Reinhold Wr. ställes inför krigsrätt för sitt votum »betreffs der Festung Friedrichsham und der Landung bei Vadstena» (s. 629) o. s. v. I allmänhet äro de svenska namnen förvrängda och vi kunde anföra hundratals exempel därå. Följande må vara nog: *Westmorland* för Vestmanland, *Hoffeldt* för Wolffeldt, *Bellerna* för Bitterna, *Bjorn Markæ* för Björnmark, *Kölfolwe* för Skölfvened, *Arstadt* för Årås, *Gustaf Edlen von Gustafson* för Gustaf Adolf G., *Rosbager* för Roslagen, *Stampus* för Hampus, Jacob *Mack von Duwall* för Mac-Duval, *Kunzoler* för Kungsbro, *von Rijn* för Piper o. s. v. Särskildt må påpekas praktprofvet öfverst å s. 634, där på några få rader påträffas ej mindre än 6 felskrifningar. — Förf. har äfven en synnerlig mani att slösa med adelsprefixet *von* eller *af*. Det är ej nog med att de svenska slägterna Wrangel, hvilka ju för länge sedan bortkastat detsamma, nu återfå det, utan det gifves också åt en mängd andra såväl frälse som ofrälse slägter. Ja ej ens de plebejiska namnen på *-son* få gå fria derifrån. Fullt konseqvent har förf. dock ej varit. Det saknas verkligen ibland och ersättes stundom, där det borde finnas, af ett *af*. — En massa af dessa fel skulle utan tvifvel bortfallit genom användande af en svensk korrekturläsare. Vi äro öfvertygade att det ej skulle mött ringaste svårighet att erhålla en sådan äfven i Tyskland.

I fråga om förf:s förmåga att kritiskt behandla och tillgodogöra sig sina källor torde äfven åtskilligt vara att anmärka. Förf. har dock tyvärr ej till sitt arbete vidfogat någon urkundsamling (i likhet med t. ex. slägten v. Schwerius historia); en noggrann granskning är på grund däraf i många fall omöjlig. De citat förf. lemnar äro nämligen ofta ytterst knapphändiga och det händer, att då en tryckt källa anföres som stöd för ett påstående, den ej bevisar någonting alls. — Efter ett vidlyftigt ordande om de olika åsigterna om slägten Wrangels härstamning sätter förf. å stamtaflan som anherre en Tuke Wrang, hvilken 1251 är konung Abels camerarius och egde betydande gods i Estland, och anser tydligen namnet Wrangel vara en afledning af detta Wrang. Sannolikare är dock, att namnet Wrangel är hämtadt från godset Wrangalæ, ty nästan alla est- och livländska familjenamn äro tagna från godsen, och de äldsta medlemmarne af denna slägt skrifva sig ständigt *af* (von l. de) Wranghele. Äfven bör påpekas, att namnet Tuke ej en enda gång eljes förekommer å den Wrangelska slägttaflan. Han torde därför böra strykas från anträdet. Snarare skulle man kunna antaga den herr Eilard, som omkring år 1250 egde jord i Wrangalæ, som slägtens stamfader — namnet Eilard förekommer äfven sedermera inom densamma. Att man ställer sig något skeptisk mot förf:s slägtledningar torde ej förefalla underligt, då man i dem kan påträffa sådana orimligheter, som att Wolmar

Wrangel (s. 91) Manngerichtsassessor 1477—94 är *sonsonsson* till Otto Wrangel Manngerichtsassessor 1463—71 (ännu i lifvet 1483), samt att en son till en annan Otto Wrangel (s. 98) är student i Erfurt 1410, under det att den andre sonen nämnes 1523. I flere fall kan man nästan med visshet påstå, att förf:s uppgifter endast grunda sig på en tom gissning samt att sammanblandning mellan olika personer egt rum och stundom äfven samma person upptagits tvänne gånger. Däremot vilja vi dock icke förneka att förf. särskildt för senare tider utredt mången oklar slägtledning och rättat ej få oriktiga uppgifter. Så har han till full evidens lyckats visa husen Adinals och Sausis' härstamning från bröderna Wolmar och Bertold, som lefde omkring år 1400. Berthold, stamfader för huset Sausis, torde dock varit den äldre, ej den yngre, såsom förf. uppgifvit. — En gåta, den sachsisk-nederländska slägten Wrangels härstamning, har dock förf. ej mäktat lösa. Stamfadern är en krigskommissarie; som 1762 nämnes Peter (von?) Anderson, men 1765 baron von Wrangel och vid sin död 1772 äfven »Freiherr zu Holm und Näs». Sonen Karl nämnes Wrangel af Lindeberg och i slägtens ego finnes ett sigill tillhörande denna gren. Enligt en tysk kyrkboks-anteckning skall baron Peter Wrangel varit svensk öfverstlöjtnant vid gardet i Köpenhamn (!). Hans enka ingaf i slutet af år 1772 en böneskrift till konungen i Preussen om hans bemedling att för hennes barn återbekomma de gods i Sverige, som hennes man, då han i följd af sin anslutning till hofpartiet 1756 måste lemna landet, gått förlustig. Äfven till Sverige afsände hon en supplik (förvarad i riksarkivet och obekant för förf.) dat. 1773. I denna nämner hon som sin svärfader en generalmajor i svensk tjänst Anders Wrangel, som egt godsen Holm, Näs, Walby och Danby samt varit gift med en v. Ehrencron. Af dessa gods tillföllo Walby och Danby dottern samt Holm och Näs sonen Peter, hvilken skall varit svensk kavalleri-öfverstlöjtnant, då han som anhängare af hofpartiet 1756 måste lemna Sverige och gick förlustig sina gods. Af drottningen skall han erhållit rekommendationsbref till hennes broder konungen i Preussen. — Emot allt detta strider dock, att hvarken någon generalmajor Anders eller öfverstelöjtnant Peter, som kunna identifieras med dessa personer, omnämnas i Krigs- eller Riksarkivets handlingar, att, så vidt kändt är, ej några gods med ofvan angifna namn tillhört någon Anders Wr., att ingen medlem af slägten Ehrencrona uppgifves som g. m. någon Anders Wr., att någon medlem af slägten Wrangel af Lindeberg med namnet Peter Andersson ej funnits vid denna tid och att ingen Peter Wrangel var så invecklad i sammansvärjningen 1756, att han måste lemna landet. Den enda komprometterade medlemmen af slägten Wrangel var den bekante lagmannen *Erik Wrangel af Lindeberg*, som afled *ogift* i Hamburg 1760. Om honom är kändt, att han af drottning Lovisa Ulrika hade rekommendationsbref till konung Fredrik II. Häraf synes knappast mer än en slutsats kunna dragas, hvilken må lemnas osagd. Vi vilja blott fästa uppmärksamheten vid att namnet Wrangel

ej förr än några år efter Erik Wrangels död synes bäras af denne Peter (von?) Andersson.

Vi anse oss vidare med fäst afseende på arbetets dyrbarhet med fog kunna anmärka det väl stora utrymme, som egnas åt vissa historiska fakta och frågor, hvilka strängt taget ej falla inom ramen af en slägthistoria. Exempelvis må påpekas afdelningen »Allgemeine Forschungen und Geschichte», som utan saknad kunnat uteslutas, och där en fältherres lefnad skall skildras, lemnas nästan en hel krigshistoria. Förf. är också väl vidlyftig vid sin behandling af de mer kända slägtmedlemmarne, helst man ej genom hans framställning erhåller någon klarare bild af personen själf och hans karaktär, utan i dess ställe i följd af den dagboksartade framställningen endast får kännedom om hvad han den eller den dagen företog. I allmänhet synes också förf. uppskatta en persons värde endast efter den konungagunst och de höga ämbeten han ernått.

Däremot saknar denna slägthistoria alla dessa smådrag och detaljer, genom hvilka det blir möjligt att få en klarare blick uti slägtens själfva inre lif. — Godshistorien, utan hvilken det är omöjligt att väl skildra en jordegande adelsslägts historia, har äfven blifvit alltför knapphändigt tillgodosedd. Förf. nämner visserligen till hvilka gods hvarje person skrifvit sig, samt de tvister hvilka uppstått om desamma, men huru godsen fördelades och gingo i arf, huru den fasta egendomen förökades eller förminskades, hvilka medlemmar kunde räknas till den jordegande adelsklassen m. m., därom får man föga kännedom. För förf. synas godsen egentligen vara tomma namn utan vidare betydelse. Eljes skulle han väl om dem lemnat någon närmare upplysning. Nu får man t. ex. ej ens veta hvad Fall och Lindeberg, af hvilka dock hela slägtgrenar tagit namn, varit eller legat.

Sitt material tyckes förf. ej heller kunnat kritiskt öfverskåda. Talande bevis därå lemnar den förteckning, som meddelas å sid 65—75, öfver medlemmar, hvilka förf. ej kunnat inflicka i slägttaflan. Vi lemna i noten några rättelser.[1]

Till följd däraf att förf. ej i egentlig mening användt de svenska arkivens rika material, hafva naturligtvis en mängd äldre uppgifter, som kunnat rättas, influtit oförändrade i arbetet, särskildt i den bio-

[1] N:o 35 nämnes å s. 87 — årtalet 1743 beror nämligen på ett skriffel, hvilket undgått förf:s uppmärksamhet; N:o 45 å s. 172, N:o 60 å s. 364, N:o 79 å s. 332, N:o 49 och N:o 57 beteckna samme man, så äfven N:ris 54 och 55; N:ris 72 och 78, Karl Gustaf Wrangel, nämd å sidan 613; N:o 53 och N:o 68 är samme man och å s. 659 berättas oriktigt detsamma om Otto Wilhelm Wrangel; N:o 65 är densamme Karl Gustaf, som nämnes å s. 287; N:o 48 är troligen Tönnies Johan Wrangel, nämd å s. 515 och med N:o 75 afses säkerligen Adolf Herman Wrangel, nämd å s. 301 — N:o 80, 95, 101 och 103 höra till den ej adliga slägten Wrangel. — Äfven några andra tillägg till förf:s förteckning må här lemnas: en Mathias Ottesson Wrangel, okänd af förf., omtalas 1661 d. 15 aug. och 1662 d. 16 juli, då han kallas understallmästare på Dalbykloster, men af hvilken slägtgren han varit, har ej kunnat utredas; en Bernhard Wrangels enka »Geborene von Jahnchen» får 1765 d. 13 aug. intyg af borgmästare och råd i Stralsund, att hon af staden erhållit understöd; hon är ej heller känd af förf.

grafiska afdelningen. Detta är så mycket mera att beklaga, som våra dagars genealogiska och biografiska forskare i allmänhet vant sin läsarekrets vid att i arbeten sådana som detta finna en grundlighet och en källforskning, hvilka ej lemna något öfrigt att önska. Häraf uppstår det missförhållandet, att »Geschichte der Familie v. Wrangel» af den stora allmänheten, som ej hinner egna nog tid till ett kritiskt studium, kommer att anses såsom ett med nutidens fordringar fullt öfverensstämmande verk, hvilket, såsom vi förut visat, ledsamt nog ej är förhållandet.

Efter endast ett flygtigt genomgående af K. Bibliotekets, Riksarkivets, Krigsarkivets och Flottans arkivs samlingar har det lyckats oss att göra en del rättelser och tillägg, af hvilka vi här tillåta oss att meddela några få, dock med förutskickande af den upplysningen att ännu mycket återstår att hemta: *Helmold Wr.* (s. 133) var född i Meklenburg år 1600 och säges, i en till K. Maj:t af sonsonen Burchard Wr. inlemnad skrift, vara son till Helmold Wr., som på 1500-talet lemnat Liffland och dött i Lübeck — detta utgör således det bevis, som förf. å s. 134 säger sig sakna; *Karl Fredrik Wr.* (s. 149) hette Karl Henrik; *Herman Wr.* (s. 152) utnämdes enl. förf. till svensk fältmarskalk år 1606, men registraturet för detta år lemnar ingen upplysning härom — han nämnes däremot ofta i andra års registratur, t. ex. 1601 $^{16}/_{1}$, då han får fullmakt att vara ryttmästare; *Jürgen Wr.* (s. 170) dog redan 1696 (ej 1698) enligt hans enkas supplik till K. M:t.; *Herman Wr.* (s. 184) omtalas i en sådan mängd handlingar, rådsprotokoll, fullmakter m. m., att man med ledning däraf skulle kunna göra en vida intressantare framställning än den förf. lemnar — vi vilja särskildt påpeka följande oriktigheter: att H. Wr. $^{12}/_{7}$ undfår fullmakt att vara fältmarskalk (ej fältmarskalkslöjtnant), att han erhöll Tolsburg $^{16}/_{10}$ (ej i december), att hans tredje hustrus porträtt ej finnes på Skokloster och oss veterligen ej ens i Sverige och att hans grafvård ej är af marmor; *Margareta Barbara Wr.* (s. 198) anföres oriktigt äfven å s. 326 — hennes testamente är dateradt d. $^{28}/_{8}$ (ej d. $^{18}/_{3}$); *Karl Gustaf Wr.* (s. 200) behandlas visserligen mycket utförligt, men någon ny, på arkivforskningar beroende biografi af denna framstående man lemnas ej. I likhet med hvad om H. Wr. nämts, vore mycket äfven ang. K. G. Wr. att söka i arkiven i Stockholm, men isynnerhet i ark. på Skokloster, hvilket för förf. af en »Geschichte der Familie von Wrangel» ej borde ega några hemligheter. Bland tillägg vi kunnat göra må här anföras, att, enl. hofförsamlingens dopbok för 1664, döptes $^{31}/_{7}$ en *Anna Lovisa*, som kallas »riksmarskens dotter», således obestridligen dotter till K. G. Wr.; *Karl Philip Wr.* (s. 284) bisattes, enl. faderns bref till Benkt Horn, i Riddarholmskyrkan 1668 $^{11}/_{12}$; *Johan Moritz Wr.* (s. 284) var äfven generallöjtnant samt egde någon tid godset Ober-Pahlen, som han sedermera förlorade; *Moritz Fredrik Wr.* (s. 286) var öfverste ännu 1708 $^{23}/_{12}$, hans process med Brahe afgjordes ej fullständigt förrän 1712 $^{12}/_{7}$; *Wolmar Wr.* (s. 188) begrofs (enl. bjudningsbref till drottningen) 1679 $^{30}/_{3}$ — hans dödsår hade förf. med lätthet kunnat finna i Sv.

Adelns Ättartaflor; Wolmars son hette *Karl Wolmar* och begrofs samtidigt med fadern i Riddarholmskyrkan; *Hans Wr.* (s. 289) var öfverste för adelsfanan, hvartill han valdes något af åren 1654—1660 (enl. hans eget bref till Karl X Gustaf); *Karl Gustaf* (s. 327) blef löjtnant vid drabanterna 1697; *Reinhold Wr.* (s. 330) nämnes, genom sammanblandning med sonen, såsom gift med Martha Horn af Ranzien, svärdottern; *Karl Gustaf Wr.* (s. 363) blef lagman 1772 $^{4}/_{11}$ (enligt fullmakt) ej 1773; *Berndt Johan Wr.* (s. 443) var kornett redan 1666 $^{19}/_{11}$; *Fabian Wilh. Wr.* (s. 532) och *Fabian Wr.* (s. 538) göras oriktigt till tvenne personer; *Moritz Wr.* (s. 562) omtalas ofta i registraturen, hvarest otaliga uppgifter om hans utnämningar, krigsoperationer och förläningar vore att hemta; bl. a. må nämnas, att han och hans hustru 1661 $^{9}/_{5}$ bjudas af hertig Karl till barndop i Stockholm och kallas han eget nog redan då »bestellter feldmarschall», ehuru han först den 4:de juni utnämnes till »Feldmarschall über unser Kriegesheer». Det värde förf. tillmäter dessa äldre fältmarskalksutnämningar synes oss i viss mån öfverdrifvet (*»Moritz v. Wr. gehörte zu denjenigen Mitgliedern der Familie v. Wr. denen es vergönnt war, zu der höchsten militärischen Rangstufe, zu der eines Feldmarschalls, emporzusteigen»).* En fältmarskalks ställning den tiden var helt säkert en annan än den, som sedermera tillkommit bärare af denna imponerande titel. Vi sluta härtill af den omständigheten, att samma år som Moritz Wrangel utnämts till fältmarskalk, erhåller grefve Johan af Nassau (1601 $^{4}/_{8}$) fullmakt att vara »Feldherr über unser *gantzes* Kriegsheer». Kanske fältmarskalk under 1500-talet närmast vore att jämföra med det franska »Maréchal de camp»[1]; Herman Wr. som utnämnes till fältmarskalk 1622, får icke förty fullmakt att vara öfverste 1623. *Henrik Wilhelm Wr.* (s. 575) var löjtnant 1688, men kapten 1698; *Ludvig Wilhelm Wr.* (s. 579) var, enl. hans egen meritförteckning, fänrik i Knorrings reg. 1680, löjtnant vid blå reg. 1683 $^{1}/_{8}$ samt erhöll afsked 1684; *Karl Gustaf Wr.* (s. 582), kom i tjenst 1721 $^{14}/_{5}$ tjenstgjorde 1723 i holländsk och hamburgisk tjenst, blef 1772 $^{8}/_{7}$ vice amiral och chef för galèrflottan samt var år 1765 $^{22}/_{3}$ 60 år gammal; *Bernd Johan Wr.* (s. 586) blef ryttmästare vid Klas Flemings reg. 1693 $^{21}/_{6}$; *Karl Fredrik Wr.* (s. 631) hette Karl Fredrik; *Otto Wilhelm Wr.* (s. 658) anhöll 1726 $^{5}/_{9}$ om introduktion på Sv. Riddarhuset; *Fabian Wr.* (s. 677) kallas 1625 $^{19}/_{11}$ ryttmästare för en fana finska ryttare och får konfirmation på byn Ubbias, som han löst sig till af Jören Wrangel; *Klas Johan Wr.* (s. 701) hade ännu en son, C.... M.... Wrangel, som i en odaterad supplik anhåller om »employ».

Att äfven om nu lefvande slägtmedlemmar finnas ofullständiga och oriktiga uppgifter är ett om allt för stor ytlighet vittnande fel. Hade förf. i stället för den i källförteckningen omnämda adelskalen-

[1] Maréchal de camp var ända tills under Henrik IV endast ett tillfälligt ämbete, som tillsattes under ett fälttåg af konungen eller öfverbefälhafvaren för en armée.

dern för 1872 användt samma bok för 1886, skulle säkert flere felaktigheter undvikits; dessutom skulle han endast genom att närmare genomläsa sina egna stamtaflor kunnat undgå att göra en del motsägelser och förbiseenden i texten.[1]

De i femte afdelningen meddelade antaflorna, hvilka i sin mån komplettera arbetet, lemna dock snarare ett prof på förf:s samlarenit än de utgöra något verkligt inlägg i Wrangelska slägtens historia; flere mindre fel vore äfven här att anföra, särskildt rörande de svenska antaflorna, men, då de ej i egentlig mening vilseleda, förbigå vi dem för att istället påpeka den förtjenstfulla uppställningen och, för så vidt vi kunna döma, fullständigheten af general Karl v. Wr:s 128 anor s. 935—939.

Sjette afdelningen utgöres af ett register på alla i arbetet förekommande manliga och qvinliga medlemmar af slägten Wr. jämte förteckningar på slägter, med hvilka någon Wrangel genom gifte blifvit befryndad, samt på slägtens gods och besittningar. Namnregistret såsom sådant gör förf. all heder, ty det faktum att några smärre misstag och inkonseqvenser insmugit sig, torde ej kunna förringa hans förtjenster. Deremot kan en anmärkning af vida allvarligare beskaffenhet göras mot sjelfva uppställningen. En i registret förekommande obestämd person kan visserligen med lätthet återfinnas i arbetet, såväl i text som i stamtaflor, men då man t. ex. har *att* söka en viss medlem af slägten med ett uppgifvet förnamn och händelsevis råkar ut för namn sådana som Hans, Karl, Gustaf, Fabian, Georg, Jurgen, Johan, Moritz, Otto eller Anna, Katarina, Helena, Margareta, Sofia m. fl., måste man ibland genomsöka hela boken, innan den rätte anträffas. Detta hade till stor del kunnat undvikas, ifall till förnamnen fogats uppgift på slägtgren och för alla de manliga medlemmarne på titel eller beställning (ej endast för några *få* såsom nu är fallet). Visserligen skulle förf:s arbete härigenom ökats, men den större öfverskådlighet, boken härigenom erhållit, torde till fullo hafva uppvägt besväret.

Om de alltför kortfattade ofta nog vilseledande och svårtydda uppgifterna om slägtens gods hafva vi redan yttrat oss.

Till arbetet höra en del bilagor i ljus- och stentryck utgörande porträtt af framstående medlemmar af slägten, afbildningar af slott, grafmonument, för slägten minnesvärda tilldragelser och föremål m. m.; härtill räknas äfven 15 färglagda vapenafbilningar, 3 blad åter-

[1] Bland rättelser, hvilka vi kunnat göra må följande anföras: *Louise* (ej *Ulla*) *Wr:s* (s. 627) man Erik König lefver i Stockholm såsom kapten vid Svea lifgardet, hvadan uppgiften om hans död utgår; *Tönnes Wr. v. Brehmer* (s. 665) gifte sig med Olga Lang 1870 — detta nämnes visserligen på slägttabellen och den felande uppgiften i texten rättas i förteckningen öfver tryckfel, dock endast ofullständigt; *Karl Gustaf Wr.* (s. 634) säges hafva tagit afsked från krigstjensten såsom kapten, år 1881, då han blef regementsintendent, men undfår enl. förf. utnämning till kapten och regementsqvartermästare år 1883, hvilken uppgift, oafsedt inkonseqvensen, är alldeles oriktig. *Ottomar Nicolai Wr.* (s. 519) säges i texten, ej på stamtaflan, vara gift, men hustruns namn är obekant; för såvidt denne slägtmedlem ej sjelf af någon oförklarlig orsak vore okunnig om sin hustrus namn, hade det ej heller bort vara obekant för förf.

gifvande äldre sigillaftryck, 2 blad upptagande afbildningar af mynt och medaljer, hvilka präglats af eller för någon medlem af slägten samt 4 blad facsimilerade namnteckningar.

Bland de porträtt, som meddelas, äro flera af verkligt intresse och de flesta väl utförda, dock torde den anmärkningen kunna göras, att t. ex. N:ris 17, 30 och 34 ej äro af nog intresse för att ursäkta det underhaltiga utförandet, åtminstone N:ris 30 och 34 borde ej få plats i ett arbete sådant som detta under annan förevändning än den att fylla en lucka i en *i öfrigt* fullständig samling, men som detta ingalunda är fallet, hade de saklöst kunnat uteslutas. Emot det af Karl Gustaf Wrangel af Salmis efter ett kopparstick meddelade porträttet bör anmärkas, att två eller tre andra kopparstick, för att ej tala om alla originalporträtt, finnas, efter hvilka hade varit mera skäl att taga afbildningar, t. ex. det stora af Jeremias Falck graverade praktstycket efter Ehrenstrahls original på Skokloster.

En anmärkning af allvarligare art är att göra emot porträtten N:ris 4 och 7, hvilka enligt förf:s uppgift föreställa respektive Herman Wr. d. ä. och Herman Wr. d. y.; denna uppfattning är emellertid fullkomligt oriktig. Den hastigaste blick på N:ris 4 och 10 är nog för att visa det dessa porträtt äro målade samtidigt af samme mästare och att de utan tvifvel föreställa man och hustru, Som N:o 10, äfven enl. förf., framställer Marg. Grip, Herman Wrangels d. y. första hustru, se vi intet skäl, hvarföre ej N:o 4 skulle vara hennes mans porträtt, så mycket mera som på Skokloster, hvarest originalen till dessa porträtt finnas, förvaras äfven Herman Wr:s d. y. andra hustrus, Karin Gyllenstjernas porträtt af samme mästares hand. Ett ännu mera bindande bevis för riktigheten af vårt påstående finnes däruti, att Herman Wrangels d. y. porträtt, helfigur och naturlig storlek, där hans ansigte drag för drag liknar N:o 4, äfven finnes på Skokloster. Misstaget, som för en med svenska porträttsamlingar aldrig så litet förtrogen person, är uppenbart, kan likväl ursäktas, då de båda herrarne Herman Wr. ju voro jämförelsevis samtida och kanske dessutom någon, i Tyskland med svårighet kontrollerad uppgift legat till grund för meddelandet. Att däremot vilja utgifva N:o 7 för Herman Wr. d. y. bevisar fullkomlig brist på omdöme; H. W. d. y., som dog 1643, har *aldrig* kunnat hafva sådan peruk och sådana mustacher, som den på detta porträtt framstälde mannen från senare hälften af 1600-talet. Möjligen är originalet till N:o 7 något dåligt porträtt af Karl Gustaf Wr. af Salmis?

Några af de öfriga bilderna hade möjligen kunnat utelemnas och ersättas med andra, men i det hela äro alla af intresse och af värde för slägten. Detta gäller i hög grad om medalj-, namntecknings- och sigillbladen, hvilka ej blott äro af intresse för slägten, utan äfven till numismatiken och heraldiken i allmänhet lemna värderika bidrag. [1]

---

[1] Af de äldre sigillen hade dock N:ris 12 och 13 saklöst kunnat utelemnas, då de ju endast återgifva skäligen medelmåttiga teckningar och ej aftryck efter original.

Vapenafbildningarna utmärka sig för sina rena heraldiska former och sin smakfulla teckning, på samma gång de rätta några af äldre vapentecknare begångna misstag, exempelvis på friherrliga slägten Wrangels af Sausis vapen.

I typografiskt afseende lemnar arbetet intet öfrigt att önska. En anmärkning må dock tillåtas, nämligen att öfverskrifter saknas öfverst på hvarje sida; om sådana med de olika slägtgrenarnes namn anbragts, hade läsaren lättare funnit sig till rätta i ett öfver 1000 sidor omfattande verk.

Ryktesvis hafva vi hört uppgifvas, att ett supplementhäfte vore att förvänta inom en ej alltför aflägsen framtid. Skulle detta, såsom vi hoppas, vara förf:s mening må det tillåtas oss att lägga honom på hjertat att, för så vidt möjligt är, anställa grundliga forskningar äfven i de svenska arkiven. Vi äro vissa på, att den som egnat så mycken tid och intresse åt sitt ämne, ej skulle få skäl att ångra ett besök i Norden. Det vore skada, om ett i så många fall värdefullt verk som »Geschichte der Familie von Wrangel» ej underkastades en revision, som utan tvifvel skulle sätta förf. i stånd att infria den utsago, som göres i företalet.

A + B.

Riksdagshistoria.

1.

Den svenska riksdagen under Erik XIV:s regering af A. Nilsson. Akad. Afh. 56 sid. i 4:o. Karlstad 1886.

Ofvanstående arbete är en omsorgsfullt utarbeted monografi öfver Sveriges riksdagar under Erik XIV. Det har anmärkts att under femtonhundratalet riksdagar hufvudsakligen förekommo under de oroligaste årtiondena. Wingqvist räknar[1] 39 riksdagar på hela århundradet, och af dessa höllos 26 under de tre årtiondena 1520-, 1560- och 1590-talen, hvilka i mer än ett afseende äro århundradets märkligaste decennier. Under 1560-talet hölls en riksdag om året; af dem sammankallade Erik XIV åtta. Det är gifvet att riksdagen härigenom skulle få en ganska stor betydelse, särskildt såsom ett redskap i den starka konungamaktens hand, ty om någon sjelfständighet gent emot konungen är ej ännu att tala. Med hänsyn till arten af sin verksamhet äro 1560-talets riksdagar mer befryndade med den föregående än med den efterföljande tiden. Vanligen är det politiska

[1] Tidskr. för Litt. 1852, sid. 396.

ärenden, som de behandla. Tvisten emellan Erik och Johan och förhållandet till utländska makter äro de vanligaste frågorna. Tre gånger uppträdde riksdagen såsom politisk domstol, ett värf som den äfven utöfvat både före och efter Eriks tid. Däremot är ännu riksdagens verksamhet både med hänsyn till lagstiftning och beskattning obetydlig. Det förra berodde delvis därpå att periodens lagstiftningsverksamhet i allmänhet var ytterst ringa, och för öfrigt var riksdagens rätt att deltaga i lagstiftningen ännu ej hvarken genom häfd eller genom lag stadgad. Det senare gäller äfven om beskattningen. Öfver de ordinarie inkomsterna förfogade konungen enväldigt och då han i början af det danska kriget hufvudsakligast med dem bestridde utgifterna för hären, så sade han sig hafva fört kriget på egen bekostnad. Rörande extra ordinarie gärder voro ännu landskapstingen det rätta forum, och Erik har vanligtvis underhandlat härom på landskapsmötena. Dock hade redan under Gustaf Vasa riksdagen några gånger gifvit bevillning, och detta skedde äfven flera gånger under Eriks regering.

Någon lag om riksdagens sammansättning fanns, såsom bekant, ännu icke, och antalet ledamöter vexlade därför efter konungens tycke. Detsamma gäller om allt annat, som hör till riksdagens form eller rättigheter: det var först sedan man genom erfarenhet funnit det lämpliga och rätta, som man i lagen fastslog det — på detta såväl som på andra områden, och det är därföre som 15- och 1600-talens inrättningar egt en sådan lifskraft, att vi än i dag bygga på den grund, som då lades. Man må därför icke förundra sig öfver det vacklande åt alla håll, det experimenterande, som utmärker t. ex. riksdagsförhållandena under denna tid.

Förf:s afhandling är ett godt bidrag till historien om den antydda utvecklingen af riksdagens former, för hvilka förf. särskildt redogör såväl i sin inledning som i ett tillägg. Att närmare skildra innehållet i den egentliga framställningen af Eriks riksdagar tillåter icke utrymmet, och det vore äfven onödigt, då det mesta är i hufvudsak kändt af föregående författares arbeten, ehuru väl dessa kompletteras och fullständigas af denna afhandling. En och annan rättelse, som antecknats, må här slutligen anföras. Sid. 16 åberopas ett rådslag af d. 14 jan. 1562, hvilket är af den 26 jan. Sid. 32 rad 3 finnes ett lätt märkligt tryckfel 1569 i st. f. 1567. Sid. 35 (öfverst) citeras ett Gustafs mandat om myntet, hvilket är svårt att förstå, därför att förf. utelemnat de närmast föregående orden i den kungliga propositionen, som omnämner att myntet blef »föraktadt», och det var just mot detta myntets »vanvyrdande», som Gustaf flera gånger utgaf mandat. — Anledningen hvarför tiden för riksdagen 1567 framflyttades synes vara förf. obekant (sid. 43). Orsaken — att Nils Sture återkommit och nyss landstigit i Kalmar — omtalas redan af Dalin (III, sid. 650) och af Ahlqvist i hans berättelse om Sturemorden (sid. 153). — Förf. hade bort nämna något om adelns sammansättning vid 1567 års riksdag, hvilket ju kan vara af intresse, på grund af hvad som timade vid den, t. ex. att knappt mer än två af högadeln

voro närvarande. — En och annan ytterligare anmärkning skulle väl kunna göras, men de äro ej af det slag att de kunna inverka på det ofvan framstälda omdömet, att förf. här offentliggjort ett omsorgsfullt arbete.

2.

Bidrag till utskottsmötenas historia af K. V. Beckman. Akad. Afh. 82 sid. Uppsala 1887.

Få partier af vårt lands historia äro så väl genomforskade som 1600-talets riksdagshistoria. Ty utom de framstående arbeten öfver Sveriges allmänna historia under denna tid, som finnas, och i hvilka riksdagshistorien intager en framstående del, hafva specialafhandlingar utkommit öfver nästan alla dess riksdagar, och slutligen har v. Steyern i sin utmärkta afhandling skildrat riksdagens form och arbetssätt under förra delen af århundradet. Dessutom äro äfven de vigtigaste riksdagshandlingarne från denna tid, Adelns protokoller, åtminstone delvis tryckta. Under sådana förhållanden är det gifvet, att den forskare, som vill ytterligare granska handlingarna från detta område, icke har att vänta sig många nya upptäckter eller kan erbjuda läsaren många nyheter af större vigt. Men å andra sidan finnas många rättelser att göra i föregångares arbeten, och nya synpunkter kunna ställas under den vetenskapliga diskussionen.

I detta afseende är ofvanstående arbete af intresse. Närmast är det en efter v. Steyerns föredöme gjord framställning af utskottsmötenas former samt en skildring af de ärenden, som dessa möten hafva behandlat. Såsom bekant menades med utskottsmöte en riksförsamling, vid hvilken endast några få medlemmar af de tre högre stånden voro närvarande, där alltså ombud för bönderna alldeles saknades. De sväfvande ordalag, hvarmed dessa mötens kompetens omtalas i 44 § af R.F. 1634, visa, att man ej så noga skilde emellan mötets maktsfer och riksdagens, och däri låg utan tvifvel en stor fara för riksdagen. Särskildt innebar utskottsmötets sammansättning en fara för allmogens gamla rätt att deltaga i vården af rikets angelägenheter och att själf bestämma sin bevillning. Ty hade utskottsmötena öfvertagit riksdagens lagstiftnings- och beskattningsmyndighet, så är det väl sannolikt att riksdagarna småningom kommit ur bruk och ersatts af dessa möten, hvilka voro så mycket bekvämare både att sammankalla och att dirigera. Vidden af denna fara insågo emellertid utskottsmötena själfva och det var just deras lifliga protester som föranledde deras afskaffande. Grundtemat i dessa protester var den, att ett möte, där bönderna icke voro representerade, icke kunde fatta giltiga beslut, som skulle vara bindande för hela folket. Det var alltså de högre stånden, särskildt preseståndet, som här försvarade böndernas politiska inflytande.

Enär sålunda utskottsmötena kraftigt protesterade mot att begagna sig af de rättigheter, som regeringen ville tilldela dem, så kommo de

hufvudsakligen att utöfva en rådgifvande myndighet i lagstiftnings-, beskattnings- och utrikes angelägenheter, och deras utlåtanden blefvo ibland en ledning för riksdagen, då den fick frågan sig meddelad. Emellertid finnes sedan gammalt en berättelse om, att utskottsmöten två gånger gifvit bevillning, nämligen 1613, då Elfsborgs lösen skall hafva antagits på ett utskottsmöte, och 1620, då boskapspengarna på samma sätt beviljades.[1] A priori är man böjd att betvifla, att de vid utskottsmötet närvarande skulle hafva kunnat gifva en så stor bevillning som t. ex. Elfsborgs lösen, utan att allmogen blifvit hörd. D:r B. söker äfven i sin afhandling bevisa, att så ej varit fallet, utan att nämda bevillningar varit föremål för speciela underhandlingar i landsorterna, hvarvid allmogens bifall inhämtats. Till bevis härför anförer han ett bref, som han påträffat i Kammararkivet, samt ett annat ur riksregistraturet, hvari talas om underhandlingar rörande Elfsborgs lösen med Ålands allmoge. Likaledes fingo år 1620 ståthållarne befallning att sammankalla bönderna och underhandla med dem om detta års gärd. Att sålunda de af utskottsmötena beviljade båda gärderna varit föremål för allmogens eget bepröfvande, har D:r B. helt visst ådagalagt. En annan fråga är, huruvida dessa underhandlingar med allmogen haft någon reel betydelse, d. v. s. om allmogen i en trakt kunnat nedpruta eller ändra den af mötet faststälda bevillningen. Härpå kan man med skäl tvifla, tvärtom synas vissa yttranden i de nämda underhandlingarna med Ålands invånare visa, att så ej varit fallet. Men äfven om man anser att de blott varit formela, så var det dock en vigtig sak, att denna form ej kunde undvaras. Hade detta bevillningssätt fått fortfara, torde nog äfven formen fått falla, och allmogen blifvit alldeles afstängd från denna, den vigtigaste af ett folks politiska rättigheter. Huru bondeståndets existens vid riksdagen räddades just af den institution, från hvilken faran kom, därför lemnar förf. en vidlyftig framställning uti den del af sin afhandling, som behandlar utskottsmötenas ställning till bevillningen, och detta parti är därför äfven det vigtigaste och intressantaste i hans arbete.

Lika försigtigt som i fråga om beskattningen var utskottsmötet, när regeringen någon gång begärde dess utlåtande i lagfrågor: de hänskötos till riksdagens afgörande. Emellertid var det vanligtvis blott sådana lagfrågor, som förelades utskottsmöten, som regeringen själf hade rätt att afgöra och hvari den sålunda endast ville inhämta mötets råd.

---

[1] Kvarntullen, som gafs af 1625 års »utskottsmöte», är ej att hänföra hit, enär nämnda möte ej var något verkligt utskottsmöte, ty bönderna voro här representerade.

J. Fr. N.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer

Samlaren. Tidskrift utgifven af Svenska Literatursällskapets arbetsutskott. **Åttonde årgången 1887.** Redogörelse för svenska Literatursällskapets årsmöte. — H. Schück, Kellgrens bref till Rosenstein II. — C. Silfverstolpe, En hittills okänd dikt af Aurora Königsmark. — K. Warburg, En förebild till Asteropherus' Tisbe. — E. Lewenhaupt, Bref från Leopold till J. Axelsson Lindblom, III. — H. Schück, Skrifter i Svensk Literaturhistoria (öfversigt och karakteristik af de vigtigaste arbetena ända från 1600-talet). H. Schück, Den nyfunna Birgittahandskriften (med anledning af M. Weibulls uppsats i Historisk Tidskrift 1887). — Smärre meddelanden. — H. Schück, Vår älsta folksaga. — R. Bergström, En fransk öfversättning med kommentarier af Kellgrens Nya skapelsen. — E. Lewenhaupt, En svensk boksamling 1598. — E. Lewenhaupt, Ytterligare om »Siri Brahe». — H. Schück, Kellgrens bref till Rosenstein. Rättelser och tillägg. — E. H. Lind, Svensk literaturhistorisk bibliografi VII. 1886.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1888, 1.** — H. F., Storbrittannien 1837—1887. — O. Montelius, Ett grekiskt konungapalats från trojanska krigets tid. Schliemanns upptäckter i Tiryns. — Literaturöfversigt: S. J. Boëthius, Den franska revolutionen. Dess orsaker och inre historia (1789—1799), anm. af P. Sondén.

Ny Svensk Tidskrift utgifven af R. Geijer. **1888 januari.** — E. Lidforss, Den första franska revolutionen (med anl. af S. J. Boëthius, Den franska revolutionen). — Litteratur: G. K. Hamilton, Statsverksamhetens stegring och det representativa styrelsesättet, anm. af P. F.

Historisk Tidsskrift udgivet af den Norske historiske forening. Anden Række. **VI, 1.** — L. Daae, Nils Griis, dansk-norsk Envoyé i Haag (infödd norrman, envoyé i Haag 1718—1746). — L. Daae, Italieneren Francesco Negris reise i Norge 1664—1665 (Negri besökte alla tre de nordiska länderna, genomvandrade åtminstone Sverige till fots ända upp till Lappland; hans resebref trycktes 1700 och höra till bokverldens största sällsyntheter). — N. Nicolaysen, Atter om Throndhjems domkirke. — K. Maurer, Die Eintheilung der älteren Frostathingslög. — G. Storm, Om nordiske stedsnavne i Normandie (enligt hr Storm kunna endast namn på -holm och -lund, samt möjligen -þorp räknas vara af nordiskt ursprung). — A. C. Bang, Om indskriften i det saakaldte Thomas Angells kapel i Throndhjems

domkirke. — L. J. Vogt, Norges udförsel af trælast i ældre tider — VI, 2. — N. Nicolaysen, Om Hov og Stavkirker. — A. E. Eriksen, Noget om biskop mag. Jens Nilssön og hans skrifter. — L. Daae, En bemærkning om Jacob Ziegler. — A. Taranger, Om betydningen af Herað og heraðs-kirkja i de ældre Kristenretter.

Danske Magazin indeholdende bidrag til den danske histories og det danske sprogs oplysning. **Femte række. I, 1.** — A. D. Jörgensen, Kong Christian II paa Sönderborg slot. — J. A. Fridericia, »Den borgerlige stands onde vilkaar». Et forslag till Handelens fremme og borgerstandens opkomst, vistnok fra midten af det 17 aarhundrede. — H. F. Rördam, Aktstykker til universitetets historie i tidsrummet 1621-60. — H. J. Huitfeldt-Kaas, Breve fra Iver Huitfeldt. — **I, 2.** — H. J. Huitfeldt-Kaas, Breve fra Iver Huitfeldt. — S. Birket Smith, Nogle optegnelser af fru Kirsten Munk og hendes slægt fra arkivet paa Ovesholm. — H. F. Rördam, Aktstykker til universitetets historie i tidsrummet 1621—60. — K. Erslev, Kong Olufs privilegium for Rodneby 1387. — K. Erslev, Den Danske adels hartkorn i Kristian IV:s tid. — Smaastykker.

Meddelelser fra Krigsarkiverne. Udgivne af Generalstaben. **Bd. 3. H. 4.** Kjøbenhavn 1888. [Red. af C. Th. Sørensen]. — Indberetninger angaaende det franske Korpses Indrykning i Danmark. — Andre Aktstykker, henhørende til Perioden November 1807—Mars 1808. — Felttoget i Norge eller Perioden April—Juni 1808. — Breve og Rapporter fra Norge i Perioden April—Juni 1808.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. von Sybel. **1888, 2.** — G. v. Below, Zur Entstehung der deutschen Stadtverfassung. — B. Gebhardt, Mathias Döring, der Minorit. — Der Ursprung des deutschen Verwaltungsrathes von 1813. — Briefe von Gneisenau an Professor Siegling in Erfurt 1814—1821. — Literaturbericht.

Revue d'histoire diplomatique publiée par les soins de la société d'histoire diplomatique. **II, 1.** — d'Avril, Négociations relatives au canal de Suez. — Stein, Un faux diplomate au XVIIe siècle (David Palache, en jude, som falskeligen utgaf sig för envoyé från Marocko och i den egenskapen afslöt ett fördrag med Ludvig XIII). — Waliszewski, L'évolution politique française en Orient au XVIIIe siècle. — de Maulde, Les ducs d'Orléans en Lombardie avant Louis XII. — Geffroy, Lettres du comte Axel Fersen. — Grammont, Les consuls et les envoyés de la cour de France à Alger. — Pimentel, Don Pedro I et Portugal. — Westrin, Note sur la correspondance d'Oxenstierna. — Comptes rendus. — Chronique. — Bibliographie.

A. Geffroy aftrycker några bref af Axel Fersen d. y. till en engelsk dam, milady Elisabeth Foster, som meddelats honom af en svensk korrespondent, och lemnar inledningsvis några notiser om Fersens senare år och död. — D:r Westrin i Stockholm lemnar en redogörelse för den i Sverige pågående publikationen af Oxenstiernas papper.

Revue Historique. 1888 Janvier—février. — P. Monceaux, Le grand temple du Puy-de-Dôme. le Mercure gaulois et l'histoire des Arvernes (Suite). — M. Philippson, Études sur l'histoire de Marie Stuart. Les lettres de la cassette. Suite: les dépositions judiciaires. — G. Fagniez, Le Père Joseph et Richelieu. Suite: 1632—1635. — R. de Maulde, La mére de Louis XII, Marie de Clèves, duchesse d'Orléans. — Bulletin historique: France, Antiquités romaines (Reinach); Moyen âge et temps modernes (Monod, Bémont); Allemagne, Moyen

åge (Schum). — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et Sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie.

The English Historical Review edited by the rev. M. Creighton. — G. W. Prothero, Gneist on the English Constitution. — A. M. F. Robinson, The claim of the house of Orleans to Milan. — S. J. Owen, Benoît de Boigne. — Notes and documents. — Reviews of books.

Russkij Arkiv 1887, 12. — D. A. Tolstoy, Freden i Väräla 1790 med bifogade bref af Katarina II, Gustaf III, grefve Bezborodko, grefve Osterman, baron Igelström och anteckningar af Ehrenström.

Öfversigter och Granskningar

Svenska folkundervisningens utveckling från reformationen till 1842 af NILS TORPSON; XII + 312 sid., 8:o. Stockholm 1888, P. A. Norstedt & Söner.

Kort öfversigt öfver det svenska folkskoleväsendets utveckling till år 1842 af SIMON NORDSTRÖM; 4 + 22 sid. 8:o. Stockholm 1887, P. A. Norstedt & Söner.

Den svenska folkundervisningens historia har icke någon rik literatur att uppvisa. Om man icke fäster sig vid de mera enstaka detaljuppgifter, som angående hithörande ämnen förekomma uti historiska och topografiska arbeten, är en förteckning öfver densamma lätt nog gjord. Grundad på egentliga källstudier äro — utom nu föreliggande arbeten — blott tvänne kortare monografier, den ena af dokt. A. W. STAAFF, »Om konfirmationens uppkomst och antagande i Sverige» (1871) och den andra af den finske forskaren, prof. K. G. LEINBERG, »Märkliga skeden i vår folkundervisnings äldre historia» (Helsingfors 1885). Kortare öfversigter af ämnet återfinnas dels i lektor J. I. BRODÉNS »för folkskollärare-seminarier och till allmänhetens tjänst» år 1871 utgifna »Kort öfversigt af det svenska skolväsendet» (sid. 15—47), dels i f. d. rektor A. G. HOLLANDERS »Svenska undervisningsväsendets historia i sitt sammanhang med odlingens allmänna utveckling: I, tiden före 1724» (utg. 1884), hvari förf. sid. 556—572 behandlat »folkundervisningen i Sverige efter reformationen; första tidehvarfvet 1527—1723». Mera betydande äro trenne andra arbeten, nämligen »Grunddragen af svenska folkundervisningens historia» (1853; 8:o, 96 sid.) af J. J. HOLMBERG samt P. PAULSSONS båda arbeten, »Historik öfver folkundervisningen i Sverige från äldsta till närvarande tid» (1866; 8:o, 490 sid.) och »Lärobok i svenska folkskolans historia» (1868; liten 8:o, XII + 83 sid.). Om dessa sist nämnda författare, som båda själfva varit folkskollärare, kan sägas, att de tydligen varit i hög grad intresserade af sitt ämne och därå nedlagt mycken flit och samlingsifver. Framförallt gäller detta om PAULSSON, hvars »historik» är synnerligen rik på uppgifter, om än urvalet är något »blandadt». Mot hans sätt att behandla sitt väldiga material kunna dock åtskilliga befogade anmärkningar framställas, särskildt mot dess fördelning på elfva århundraden (9:e—19:e), hvarigenom öfversigten väsentligen försvåras; men i

fråga om *detaljer* rörande de särskilda skolorna, de vid och för dessa verksamma personer äfvensom läroboksliteraturen har han inlagt ganska stor förtjänst. Holmbergs femton år tidigare offentliggjorda arbete har däremot sin egentliga betydelse genom den relativt goda *öfversigt* af ämnet, som däri lemnas.

Det finnes emellertid ett rikt material, som ingendera af dessa författare tillgodogjort sig. Flere gånger under 1700-talet och upprepade gånger under vårt århundrade hafva, på infordran af Kongl. Maj:t eller andra vederbörande, från hela riket uppgifter inkommit om folkbildningens tillstånd jämte andra därmed sammanhängande frågor. Båda de nyare författare, hvilkas arbeten vi företagit oss att granska, hafva uppmärksammat dessa intressanta urkunder, men hr Nordström inskränker sig till att om dem lemna åtskilliga orienterande uppgifter, enär han saknat nödig tid att bearbeta dem. Han anmärker, att detta »bör så mycket mindre förvåna, som man — antagligen utan att därtill hafva varit tvungen af brist på arbetskrafter — gång efter annan under senare delen af 18:e och förra delen af 19:e århundradet ryggat tillbaka för en statistisk bearbetning af [dessa] då infordrade primäruppgifter». Denna anmärkning har sin fulla befogenhet redan af det skälet, att nämnda material har en ganska aktningsbjudande omfattning, men därtill kommer, att hr Nordströms »korta öfversigt» ursprungligen offentliggjorts såsom inledning till den statistik öfver folkundervisningen, som med år 1882 (eller, om man så vill, 1876) såsom utgångspunkt, sistlidet år började utgifvas genom K. Ecklesiastik-departementet. Här gälde det nämligen att framför allt lemna en sammanträngd och korrekt öfversigt af hufvuddragen i folkskoleväsendets äldre utveckling. Allt detta hindrar oss dock icke att beklaga, att det intressanta materialet icke blifvit bearbetadt af en person, som i så hög grad som hr N. i sina statistiska arbeten, liksom i föreliggande lilla öfversigt, gifvit så utmärkta prof på kritisk skärpa, grundlighet och nästan idealisk noggrannhet.

De svårigheter, som afskräckt hr N. — liksom förut efter hvarandra 1700-talets stora Uppfostrings-kommission, Kanslersgillet (1801—1809) och Uppfostrings-komitén af år 1812 — från att bearbeta dessa urkunder, ha däremot icke visat sig lika afskräckande för den unge forskare, hvilken några månader senare offentliggjort sitt ganska omfattande arbete öfver »Svenska folkundervisningens utveckling från reformationen till 1842». Med ungdomlig energi och otvetydig kärlek till sitt ämne har han gripit sig an med sin uppgift, hvilken han ingalunda snäft begränsat. »Det mål, jag ständigt haft i sigte», yttrar han själf i förordet till sin bok, »har varit att söka uppspåra de tankeströmningar i de särskilda tiderna, som kräft spridande af kunskap ut till folkets massa, den art af kunskap man äskat och skälen till denna fordran, de förslag, som dagats att förverkliga dessa önskningar, hvad som faktiskt åstadkommits och resultatet däraf med afseende på folkets bildningsnivå». För att kunna realisera detta onekligen storartade program har hr Torpson naturligtvis fått anlita

en mycket omfattande literatur af tryckta skrifter — hvarom ock de många i noterna omnämnda arbeten bära vittne — likasom de i Riksarkivet förvarade stora samlingar, som innehålla de förut omtalade obearbetade uppgifterna från äldre tider; men han har dessutom i flera konsistoriearkiv förskaffat sig excerpter ur domkapitlens protokoll, visitationsböcker och dylikt för att därigenom ännu mera öka åskådligheten af den genomgångna utvecklingen. Man nästan häpnar öfver detta mångsidiga och storartade material, som förf. har att bjuda på, och frågar sig ofrivilligt: kan det vara möjligt, att hr T. på den korta tid, han kunnat egna häråt, hunnit *noggrant* och *grundligt* tillgodogöra sig alla dessa olika tryckta och otryckta källor?

För att till någon del kunna besvara denna fråga ha vi företagit oss att granska särskildt de delar af förf:s arbete, som företrädesvis stödja sig på de källskrifter i Riksarkivet, hvilka ingen före förf. bearbetat. Hit räkna vi redogörelsen för barnaundervisningens tillstånd och förslagen till dess förbättrande från senare delen af frihetstiden (sid. 108—141), »folkundervisningen hos kanslersgillet» (sid. 161—173) samt »folkundervisningens ställning 1814», »förslag till folkundervisningens förbättring, inlemnade till Uppfostrings-komitén [af år 1812]» och »Uppfostrings-komiténs arbete för folkundervisningen 1814—1823» (sid. 184—223). Det säger sig själft, att en granskare icke kan hafva tid att kontrollera befogenheten af åtskilliga öfversigts-uppgifter, emedan detta ju vore att ånyo bearbeta hela materialet, utan måste han nöja sig med att pröfva detalj-uppgifternas riktighet. Men detta bör ock för ändamålet vara tillräckligt, enär beskaffenheten af åtskilliga vigtigare detaljuppgifter torde vara ett tämligen osvikligt kriterium på värdet af de generella omdömena och öfversigterna.

En iakttagelse, som genast faller i ögonen vid en jämförelse mellan källskrifterna och hr T:s bearbetning, är dess *ofullständighet*. Väl är det sant, att förf. icke uppgifvit sin bearbetning vara uttömmande; han säger till och med tvärtom, t. ex. vid redogörelsen för Kanslersgillets tid, att hans afsigt därmed endast vore *»att lemna en känning af hur landet låg»* (s. 161), liksom vid redogörelsen för ställningen år 1814 inom Skara stift (s. 188): »jag skall lemna en *axplockning här som förut»*. Men under sådana förhållanden torde det kunna med skäl ifrågasättas, om förf. icke misstagit sig, då han ansett det af honom samlade materialet »lemna en skäligen öfverskådlig och *exakt* bild af den genomgångna utvecklingen». Det synes oss, som skulle förf. gjort sig mera förtjänt om den svenska folkundervisningens historia, ifall han inskränkt sig till att uttömmande behandla en, låt vara ganska kort, period af den samma, där han varit utan föregångare, i stället för att såsom nu bjuda på »aliquid in omnibus, sed nihil in toto». Det förefaller oss dessutom, som hade förf. företrädesvis plockat de ax, som genom en pikant doft frapperat honom, mindre dem, som kunde anses såsom uttryck för växtlighetens medelvärde.

Vida betänkligare är emellertid det skick, i hvilket förf. öfverlemnat många af dessa »ax» till allmänheten. Somliga af dem ha

genom vanvård blifvit nästan oigenkänliga; andra åter kännas lättare igen, men bära tydliga spår af den ilande brådska, med hvilken de inbergats. Vi fästa oss mindre vid sådana relativa småsaker som förvridningar af lokal-namn (t. ex. Losta i st. f. Lofta, Runeskulla f. Rumskulla, Hjelmeryd f. Hjelmseryd, Fimmelhed f. Timmelhed o. s. v.) eller åtskilliga felaktiga siffer-uppgifter, men så mycket mera vid förf:s väl själfsvåldiga sätt att referera och citera andras åsigter och yttranden. Särskildt stötande är den förändrade form, hvari citaten — trots citationstecknen — framträda. Nästan vid hvarje citat, som vi granskat, och deras antal är högst betydligt, äro några förändringar vidtagna, så att ordföljden omkastats och flere eller färre ord utbytts mot andra. Men värre är, att åtskilliga citat genom uteslutningar af hela meningar (utan några som hälst tecken härför) och omotiverade omarbetningar äro så godt som oigenkänliga. Föga bättre är, att förf. flerestädes, där citationstecknen utelemnats, med lika liten tvekan stympat eller tillökt refererade yttranden efter sitt eget hufvud. På andra ställen åter träffar man *en del* af ett citat på ett håll, *det öfriga* på ett annat, hvarigenom uppfattningen af det, som anföres, blir oklar eller felaktig. Och slutligen saknas icke häller exempel därpå, att förf. på sådana mer eller mindre vanstälda citat eller referat grundat obefogade beskyllningar mot vederbörande. Kan väl en sådan forskningsmetod vara egnad att ingifva förtroende till förf:s »öfversigter» och »sammandrag»? Det ser nästan ut, som hade förf:s ögonmärke närmast varit att skrifva ett litet kåseri öfver vår folkundervisningshistoria eller, såsom han själf på ett ställe (s. 205) uttrycker sig, att fullskrifva en hittills undangömd sida i folkets utvecklingshistoria »till en eller annans *tillfälliga genombläddrande*».

För såväl det ena som det andra af ofvannämnda påståenden äro vi naturligtvis skyldige att lemna bevis. Vi tro oss åskådligast göra detta, om vi i texten anföra hr T:s uttalanden och i motsvarande noter källornas vittnesbörd.

Sid. 185 uppgifver förf., att år 1814 bestreds barnaundervisningen i 163 af Linköpings stifts 214 församlingar af föräldrarna eller tillfälligtvis anlitade personer. »Härom skrifver», fortsätter han, »pastor i V. Eneby åtskilligt och *troligen allmängiltigt:*

»Undervisningen för allmogens barn besörjes af föräldrarne, så snart barnen ha något minne och begrepp, med små böner, morgon-, afton- och bordsböner; vid 5:te eller 6:te årets ingång börjar innanläsning i abc-bok, katekes och psalmbok; mellan 8:de och 10:de året utanläsning af katekesen. Då föräldrarne icke själfva hafva tillfälle att undervisa sina barn, anlita de klockaren eller gamla *orkeslösa* personer, som mot särskild betalning, merendels 1/4 tunna säd, taga barnen till sig och lära dem läsa. Föräldrarna bruka själfva hålla dem med mat, som bäres till dem hvar söndag. De fattiga få hjälp af fattigkassan. Föräldrar, som därtill hafva råd och lägenhet, låta

klockaren undervisa sina barn i skrifning och räkning [1]. Detta synes godt och väl, men det blott synes så [2].»

S. 197 citerar förf. följande »praktstycke i resonnementsväg» från södra Elfsyssels prosteri af Göteborgs stift:

»I denna landsorten äro hemmanen små och spridda samt fattigdomen allmän, hvarför det icke är att förmoda några bidrag af allmogen till underhåll af sockenskolor. Prosteriets presterskap och ståndspersoner äro nöjda med folkundervisningen [3].»

Härpå tillägger han själf: »Det fans dock icke någon ordnad undervisning i något enda af de 8 pastoraten — — —. Hvadan då detta omdöme? Jo, prosteriets presterskap och ståndspersoner

[1] I verkligheten har pastors yttrande följande lydelse:

»Undervisningen för allmogens barn börjas här af föräldrarne själfve, fortsättes af dem och presterna samt fullkomnas af de sistnämnde. Så snart barnen kunna tala samt fått något minne och begrepp, lära föräldrarne dem genast deras bordsböner, morgon- och aftonböner samt den apostoliska tron m. m. Vid 5:e eller 6:e årets ingång begynna de med deras innanläsning i ABC-boken, katekesen och psalmboken, hvarefter, då barnen kunna väl och redigt läsa i dessa böcker och stundom i bibeln, föräldrarne börja med katekesens utanläsning, som merendels är fullkomnad på 8:e, 9:e eller 10:e året. Då föräldrarne själfve stundom ej hafva tillfälle att lära barnen läsningen i bok, anlitas därtill klockaren eller andra gamla personer af båda könen, som emot betalning merendels af en halfspann råg och något penningar taga barnen till sig och bokläsningen besörja, hvarunder likväl föräldrarne själfve hålla barnen med mat, som hvarje söndag dem tillföres. När föräldrarne eller fosterföräldrarne äro utfattige, erhålla de af församlingarne understöd till denna kostnaden antingen genom sammanskott eller utdelning ur fattigkassan. Vid årliga husförhören undersöker presterskapet noga (och jämväl vid andra tillfällen), huru föräldrarne själfva eller andre, hvilka de i sitt ställe anordnat, fullgjort undervisningsskyldigheten samt huru barnen derunder förkofrat sig, då till dem, som därvid synnerligen utmärkt sig, små premier af katekeser eller dylikt sedermera af pastor utdelas med högtidlighet i kyrkan. De af allmogen, som därtill hafva råd och lägenhet, låta vid 9:e och 10:e året eller stundom senare, lära sina söner skrifva antingen af klockaren eller någon annan skrifkunnig person, hvarå i grannskapet finnes tillgång.» (Link. stifts ber. s. 623 - 624).

[2] Däremot yttrar pastor i V. Eneby själf följande: »Undervisningsanstalterna härstädes synas icke vara svarande emot sina behof i ett så stort och vidsträckt pastorat; men dock likväl äro de det, ty invånarne härstädes kunna i allmänhet väl läsa, hafva någorlunda begrepp om hvad de läsa samt ställa derefter sin lefnad i en anständig vandel, varandes brott och laster här mera sällsynta än annorstädes. Likväl skulle det vara nyttigt, om i detta vidlyftiga pastorat, där månge hafva 2 à 3 mils väg till kyrkan, en ambulatorisk skola i läsande och synnerligast skrifvande och räknande, kunde inrättas — — —.»

[3] I st. f. den senare punkten heter det i originalet: »Men *om* emellertid den i Kongelfs stad befintliga skola, som tillförene varit trivialskola och haft tvänne lärare, näml. en rektor och en kollega, och för några få år sedan blifvit förvandlad till pedagogi, måtte icke allenast få sin förra bestämmelse, så att ynglingar där kunde beredas till duglige ämnen för gymnasium, utan ock att lektionerna dessa lärare emellan måtte så blifva fördelte, att ynglingar, som endast kortare eller längre tid vilja i skolan njuta undervisning, må få lära gudaläran, skrifva, räkna, geografi, historien, geometrien samt de lefvande språken, *så tror man, att detta kontrakt blifver väl belåtet med sine undervisningsanstalter*, varande detta icke blott presterskapets, utan ock andre ämbetsmäns, ståndspersoners och *flere af allmogens önskningar, hvars tankar jag ansett för en skyldighet att vid detta grannlaga ämne inhämta.*»

ville gärna hafva underhåll af statsmedel åt en trivalskola i Kongelf för sina söners räkning. Slikt kan man kalla oegennyttig omsorg om allmogen!»

S. 212—213 karakteriseras pastorn i Ryda förs. af Skara stift såsom »en nihilist af renaste vatten». Äfven här stöder förf. sitt omdöme på ett citat, hvilket han dock lyckats sammanpressa så, att originalets tre tättskrifna foliosidor inrymts på en half sida i hr T:s bok. Huru troget det återgifver vederbörandes tankegång, må den intresserade på ort och ställe pröfva. Utrymmet medger oss icke att här uppdraga en parallel.

S. 164 omnämner förf. ett till Kanslersgillet, af en för honom obekant anonym författare, inlemnadt reform-förslag och refererar inledningen på följande sätt:

»Staten och människoslägtet skulle vinna, om äfven allmogen kunde stiga i kultur, detta till och med närmast ur materiel synpunkt. Mekaniken har ledt till en mängd upptäckter att genom konst lätta arbetets möda, och man kan med säkerhet antaga, att den småningom skall medföra enahanda verkan med afseende på allt handarbete. Genom bibringande af kunskap skulle man, ehuru det under närvarande omständigheter är alldeles omöjligt att nå en så hög kultur, likväl alltid kunna nå en högre odling än den för handen varande.» Härpå tilllägges: »Så fullt klart är detta visserligen icke, men man skönjer dock utan svårighet, hvad det är, förslagsställarn verkligen vill hafva sagdt.»

Referatet är visserligen, såsom förf. säger, icke »så fullt klart», men detta beror på hr T. och icke på den anonyma författaren[1]. Hvem denne var, borde förf. kunnat gissa ut dels med ledning af Kanslersgillets protokoll, dels på grund af förslagets påfallande likhet med rektor G. A. Silfverstolpes senare, till 1812 års Uppfostringskomité inlemnade och af hr T. s. 218—220 refererade förslag. Detta

[1] Förf. själf yttrar sig på följande, ingalunda otydliga sätt: »Att staten och människoslägtet skulle vinna, om äfven den s. k. allmogen upphöjdes i kultur, lärer ej behöfva bevisas. Deras inkast, som skylla en upplyst allmoge för elakhet, hafva ingen annan kraft än att visa deras egen okunnighet eller ensidighet. Deremot möter det oändligen många svårigheter att förklara, huru den med stränga kroppsarbeten ständigt sysselsatta allmogen skall erhålla tid och lugn till förståndets odling och utan att ryckas ifrån dessa arbeten, höjas öfver sin närvarande upplysning. Under den nästan trälaktiga belägenhet, hvari allmogen i de flesta länder nu befinner sig, blifver otvifvelaktigt en hög kultur hos henne omöjlig, men denna belägenhet måste ej blifva beständig. Mekaniken har redan fört till en mängd upptäckter att genom konsten lätta arbetarens möda, och man kan med säkerhet antaga, att den, vid användningen på allt handarbete, skall småningom i oändlighet kunna medföra samma verkan. På denna grund kunna vi hoppas, att denna människoklass ej mer än andra skall vara utestängd ifrån sin bestämmelse. Men äfven i dess närvarande tillstånd kan den äga tillfälle till en högre odling än den vanliga, och staten är skyldig att anskaffa medel till dess ernående. Såsom gräns för denna kultur vill jag, under förutsättandet af den usla belägenhet, hvari denna klass nu befinner sig, antaga kunskapen om människans och medborgarens allmänna pligter och rättigheter, de enklaste grunderna för dess näring och de oundvikligaste medlen att erhålla och använda dessa kunskaper, nämligen läsa, skrifva och räkna.»

har under hr T:s behandling erhållit ett synnerligen egendomligt namn: »förslag till policeinrättning inom församlingarne med afseende på barnens vård och uppfostran», hvilken benämning blott tillkommer en afdelning af Silfverstolpes s. k. »Anmärkningar», närmast berörande det, som s. 219, 2:a och 3:e styckena, omnämnes. Enligt hr T. skulle Silfverstolpe såsom resultat af allmogebarnens undervisning bl. a. eftersträfvat, »att de om möjligt . . . [skulle] äga någon *undervisningsvana»*; i stället säger S., att de borde lemna »prof af någon *handtverksskicklighet»* [1].

Vid redogörelsen för vederbörandes framstälda förslag till folkundervisningens förbättrande, med anledning af K. Br. den 19 febr. 1768, uppgifver förf. (s. 140), att Upsala kons. bl. a. ville hafva klockare- och skolläraresysslorna sammanslagna. Läser man domkapitlets underd. utlåtande, finner man emellertid, att kapitlet endast för de mindre församlingarna förordar en dylik anordning, under det att det i de öfriga tänkte sig en helt annan form för undervisningens meddelande [2]. — Samma sida meddelas, att landshöfding Adlerfelt i Malmöhus län »var den ende, som yrkade på undervisning i skrifning och räkning, men detta i mycket försigtiga och trefvande ordalag». Med hänsyn till ordalagen i den för Skara stift år 1759 utfärdade och s. 111 omnämnda klockareordningen äfvensom de af Upsala domkapitel uppstälda och s. 140 citerade fordringarna på klockare-bildningen, synes oss, som nämnda konsistorier likaväl som landshöfding Adlerfelt kunnat förtjäna att nämnas såsom vänner till undervisningen i dessa båda stycken, isynnerhet som förf. ej försummat påpeka, att Vexiö kons. ansåg undervisning i dessa ämnen onödig. Vi anmärka detta, närmast med anledning däraf, att vi på mer än ett ställe tyckt oss påträffa en viss partiskhet *mot* presterskapet och stiftsstyrelserna. Denna framträder ännu mera oförtäckt på ett föregående ställe (s. 105), där förf. yttrar, att »presterskapet fick upprepade gånger påminnelser att göra hvad det kunde. — — Vid riksdagen 1760—1762 sökte därför presterna att framhålla till-

[1] I referatet öfver samma förslag säger hr T. vidare: »I fråga om handtverksundervisningen är han trefvande. — — — Som mål tänker han sig dock icke ren handtverksmessighet, utan, hälst åtminstone, utveckling af smak och konstfärdighet». Enligt originalet skulle undervisningen i handtverk i allmänhet blifva »ett *stöd för moralisk kraft;* den torde *kanske äfven* [kunna] bereda en utvidgad konstfärdighet». — Omedelbart efter referatet af Silfverstolpes »förslag till police-inrättning» etc., redogör förf. för »ett *inom komitén utarbetadt* förslag till undervisningsmetod vid folkskolor i allmänhet». Här har förf. åter gjort sig skyldig till ett stort misstag, ty af påteckningen synes, att det var ett till komitén inlemnadt anonymt förslag, hvars förf. flerestädcs talar i första personen sing. och kallar sig »jag».

[2] Domkapitlet yttrade nämligen: — — — »större församlingar, som både i anseende till mantalens och folkhopens myckenhet samt ortens öfriga lägenheter, därtill ega förmåga, kunde i nåder varda ålagdt att antaga och underhålla en särskild skolmästare, hvilken *vid akadèmien studerat* och blifvit skicklig bepröfvad till en sådan undervisningssyssla, hvarvid den, som sådan sin syssla väl förestår, kunde tillåtligt vara att, efter befunnen skicklighet, till prestaämbetet ordineras» etc.

ståndet i så gynsam dager som möjligt. — — — Regeringen befalde ock, att församlingarna *borde vara betänkta på* att anskaffa barnlärare på de orter, där socknarnes vidd gjorde det omöjligt för klockarne att kunna vederbörligen sköta undervisningen». Verkliga förhållandet åter var, att, såsom hr Nordström (s. 11) särskildt påpekar, presterskapet i sina »besvär» hade anhållit, »att hvarje församling *förbindes* antaga barnalärare på de ställen, hvarest klockarena icke kunde o. s. v.», men att det starkare uttrycket »förbindes» blef i Kongl. Maj:ts resolution ersatt genom det ofvan anförda »böra vara be[eg. om-]tänkte att» o. s. v.

S. 188 omtalar förf., att pastor i Amnehärad af Skara stift »ofta fick låta ungdomen gå tre år på nattvardsläsning och *ändå fann dem omöjliga»*. Likaså s. 197, att »från Kind klagas, att 15 à 16 års barn stafvade uselt och läste *mycket ofta alldeles orimligt dåligt* innantill». Ytterligare s. 201: »Blott 7 à 8 i hvar församling kunde räkna och skrifva, heter det från Fole [på Gotland]» [1].

S. 210 uppröres förf. synbarligen vid tanken på Hernösands konsistorium. Hur detta »hade panna stark nog att yttra sig som följer, det är verkligen nästan både oförklarligt och oförsvarligt. 'Väl röjer sig brist i folkundervisningen', heter det, 'men det är dock icke utan förnöjelse, som konsistoriet anser sig med sanning kunna intyga, att kristendomskunskapen i stiftets flesta församlingar visar sig till alla delar så oförfalskad och verksam till gudsfruktan och medborgerliga dygder som tilläfventyrs i de bygder, där skolor af mångfaldiga benämningar allra mest florera' [2]. Det ligger en viss uddig sarkasm i dessa ord, men man torde hafva rätt att vända den mot högvördiga konsistoriet självt och spörja, om det verkligen kände tillståndet i sitt stift eller om det ens gjort sig mödan att ordentligt genomläsa de akter, som skulle afgå och vittna i landets hufvudstad för samtid och efterverld». — Reflexionerna göra sig själfva!

S. 211 citeras ett yttrande af prosten i Söderköping, Anders Norberg, på förf:s vanliga fria sätt. Slutet förtjänar att anföras.

---

[1] Pastor i *Amnehärad* yttrade i stället: — — — »I kristendomskunskapen är det hittills pastorns ensak att dem [barnen] undervisa, hvarför många, i brist på rigtig innanläsning, *få gå 2 à 3 år, förrän de till nattvarden kunna admitteras*, ehuru föreläsningen vanligtvis börjas i februari och fortsättes 2 à 3 gånger i veckan till midsommarstiden.» — Pastor i Tranemo församling af *Kinds* kontrakt framhöll, att »de *flesta läsa väl* i bok, fastän det *stundom* händer, att 16 års ungdom ännu visa, att de af klåpare lärt stafva, och hafva *svårighet läsa rent»*. — Förf:s uppgift från Fole ha vi icke kunnat återfinna i pastors berättelse: däremot nämner han, att, medan i medeltal 60 barn brukade deltaga i den publika undervisningen i kyrkan, endast 7 *à 8 om året åtnjöto skolmästarens privata undervisning.*

[2] Konsistoriet yttrade i stället följande: »*Oaktadt all den brist, som här genast och nog allmänt röjer sig* och hvilken brist uti ett fattigt och glest bebodt land, där allmogen, på många ställen ganska utmattad genom följderna af krig och missväxtår, ryser vid minsta tanke om kostsamme öfverenskommelser, svårligen utan statens betungande lärer kunna afhjälpas; är det dock icke utan förnöjelse» etc. Det mesta af det här af förf. utelemnade — dock med undantag af de kursiverade orden — återfinnes dock s. 212, där det får tjäna såsom prof på den »tröstlöshet och slapphet», som inom stiftet förspordes.

»Underhåller man allmogens arbetsdrift, som under en längre skoltid merendels går förlorad, förekommer man hos dem lasterna [1].»

Dessa exempel skulle kunna *mångfaldigas*, jemväl med bidrag från de begagnade *tryckta* källorna, men de anförda torde vara tillräckligt bevisande. — Lika ofördelaktigt blir intrycket, om man granskar arbetets rent statistiska delar. Man saknar här framför allt nödig öfverskådlighet. Väl är det sant, att primäruppgifterna, i brist på lämpliga formulär, ofta äro mycket otillfredsställande och icke medgifva en fullt likformig bearbetning, men det sätt, hvarpå t. ex. Paulsson i sin förutnämnda »historik» sid. 331—349 lemnat sin förteckning på de Sveriges fasta folkskolor, som stiftats före slutet af år 1842, visar, att man äfven med obetydliga medel kan nå icke så små resultat. Men äfven i den form, hvari förf:s statistiska uppgifter förekomma, äro de långt ifrån felfria. Vi vilja anföra några exempel. S. 108 redogör förf. för antalet bruks- och sockenskolor i Upsala stift år 1765 på ett sätt, som i flere afseenden strider mot den *åberopade* urkunden. Detta beror därpå, att han i vissa delar följt en yngre källa af år 1769, hvilken han sammanblandat med den förra (i hastigheten har han af Sunnäs-Maråkers bruksskola gjort *tvänne* skolor). Ännu mera felaktiga äro uppgifterna rörande skolorna i Malmöhus län år 1768, hvilket åtminstone icke kan skyllas på de af landsh. Adlerfelt lemnade synnerligen öfverskådligt uppstälda primäruppgifterna; då emellertid utredningen af denna detaljfråga ensam skulle upptaga flere sidor, kunna vi ej närmare inlåta oss därpå. Öfversigten s. 128 öfver stadsskolornas tillstånd under tidrymden 1723—1768 är, egendomligt nog, grundad på berättelser till Uppfostrings-kommissionen 1748, fastän förf. till sitt förfogande haft en serie berättelser från samma tid som den, från hvilken uppgifterna rörande landsskolorna förut lemnats eller 1760-talet. Detta utbyte har haft den ledsamma följden, att förf. bland »barnaskolor» i städerna upptagit åtskilliga mer eller mindre fullständiga trivialskolor, (exempelvis Hudiksvall, Piteå, Vadstena, Eksjö, Karlskrona, Karlshamn, Kristianstad, Ystad, Malmö, Landskrona, Helsingborg, Lund), men i stället uteglömt flere pedagogier, t. ex. i Upsala (ej att förblanda med dess katedralskola) och i Vadstena (dess krigsmanshus-skola till skilnad från stadens trivial-). Hade förf. följt den senare samlingen af redogörelser, som just afser pedagogierna, hade dessa fel alldeles kunnat undvikas. Tvänne andra med ännu

[1] Denna mening lyder i originalet på följande sätt: — »Underhåller man allmogens arbetsdrift, som under en längre skoletid merendels går förlorad; gifver man den en god eftersyn att efterfölja i landtbruket; förekommer man hos dem lasterna, såsom under det förflutna året skett med inskränkningen af bränvinet, denna pest, detta långsamma gift för dess fysik och moral; göra presterna sin skyldighet att hålla hand öfver religionen, öfver sedlighet, ordning och skick; så tror jag, att man på detta fält bäst bereder den arbetande landtmannen för dess nyttiga bestämmelse, isynnerhet då kronobetjäningen tillhålles att vaka öfver de många hälsosamma författningars helgd, som i senare tider utkommit.»

flere fel belastade öfverblicks-tabeller förekomma sid. 168—170 för stadsskolorna på Kanslersgillets tid samt sid. 206—208 för stadsskolorna i vissa stift år 1814. Efter en längre utredning af antalet landsskolor i de olika stiften samma år (s. 184—203) säger förf. sig (s. 204) vilja lemna »en ännu mer sammanträngd och *skarp* bild af tillståndet», men lyckas då icke ens återgifva samma siffror som förut, utan delvis *felaktiga* sådana för *Linköpings* stift (jfr antalet fasta och ambulatoriska skolor i detta stift s. 184—185). Primäruppgifterna från denna tid för Upsala stift, hvilka förf. säger sig icke kunnat komma öfver, förvaras i Stockholms stads-konsistorii arkiv. Icke ens den s. 300—301 efter tryckt källa återgifna tabellen är fullt felfri (jfr antalet barn i Upsala stifts skolor).

Den omfattning, hvilken vår granskning redan erhållit, nödgar oss att afstå från att närmare pröfva *uppställningen* af förf:s arbete, *periodindelningen* m. m., och vi kunna så mycket hällre afstå därifrån, som förf. själf i förordet medgifver, att »periodindelningen skulle nog, tämligen naturenligt, kunnat skiftas annorlunda». Vi vilja därför blott anmärka, att indelningen af tiden 1527—1686 i två skeden, reformationstiden och ortodoxiens tid, med skiljegräns år 1620, synes oss mindre lyckad, då förf. icke kunnat hålla dem åtskilda utan vid redogörelsen för såväl det förra som det senare blandat in sådant, som tillhör antingen det föregående eller efterföljande tidehvarfvet. *Rubrikerna* på underafdelningarna äro mindre likformiga, än de kunnat vara, och icke alltid fullt lämpliga; så t. ex. omtalas (s. 15) ett rådslag från Johan III:s tid ang. borgareskolors upprättande i städerna, i syfte att barnen »strax i barndomen må blifva förfarne att bruka rätt köpenskap och eljes lära ärliga och nyttiga konster», under rubriken »kristendomsundervisningen». »Barnaundervisningen i städerna», som i några afdelningar behandlas, hade till hufvudsaklig del kunnat utelemnas, emedan undervisningen i de egentliga stadsskolorna i de flesta fall gick vida utöfver folkskolans ståndpunkt och, såsom hr Nordström äfven påpekar, rätteligen bör föras till den s. k. sekundära eller elementar-undervisningen.

Hr Torpsons sätt att berätta är i allmänhet ledigt och boken därför ganska lättläst. Här och hvar har han dock icke kunnat afhålla sig från sökta vändningar, uttryck, lånade från studentspråket, och »kateder-blommor». Vi vilja »lemna en axplockning här som förut». S. 93 omtalas, att »herrnhutismen med dess egendomliga svängande öfver jämvigtsläget in i en religiös sentimentalitet uppväckt dyningar härstädes»; s. 25 berättar förf., huru han »vardt i hög grad slagen, då han vid genomgående af Joh. Rudbecks konsistorie-protokoll fann honom gång på gång i fråga om *syndare*, som stämts inför domkapitlet, endast föreskrifva, att de skulle lära sin katekes»; s. 28 erinrar förf. om långa, abstrakt hållna predikningars vanliga verkan att invagga åhörarne i en *»stilla kyrkoslummer»*; s. 149 underrättas vi, att »tankarnes svallvågor började skumma äfven kring gamla Sveriges gråstensklippor», och till sist (s. 310), att »Vågskålen vippar icke längre, vågen står stilla, skålen äro vägda, kampen slut».

På grund af hvad vi ofvan haft tillfälle att nämna kunna vi, ledsamt nog, icke tillägga hr Torpsons arbete något större värde såsom forsknings-produkt; emellertid hoppas vi, att förf. genom de många intressanta sidor, han förstått att aflocka sitt ämne, skall lyckas åt denna vigtiga gren af vår odlings historia vinna nya bearbetare. För dessa erbjuda förf:s idérika sätt att skärskåda sitt ämne en god utgångspunkt, liksom äfven de i noterna meddelade hänvisningarna till den tryckta literaturen böra blifva till väsentlig nytta, äfven om det varit önskligt, att förf. vid dem, såväl som vid många af sina citat efter källorna, något bestämdare affattat desamma.

Om hr Nordströms arbete hafva vi ofvan på flere ställen redan yttrat oss. Med sin allmänt kända grundlighet har hr N. städse noga granskat källorna, innan han återgifvit äldre uppgifter, men han har äfven riktat sin framställning med åtskilliga nya sådana efter källorna. Såsom prof på hr N:s kritik af sina föregångare förtjänar särskildt att påpekas hans i förordet till separat-upplagan af hans »öfversigt» införda belysning af »det *allmänna* prestmötet i Upsala 1637», åt hvilket Hollander i sin ofvan omnämnda »Svenska undervisningsväsendets historia» (s. 560) tillerkänt så stor betydelse, att det gjorts till epokbildande i folkundervisningens utveckling: det reduceras emellertid af förf. till helt enkelt ett *prestmöte för Upsala stift.* Från Carl XI:s för folkundervisningen epokgörande regering äfvensom från 1700-talet lemnar förf. flere nya uppgifter efter källor i Riksarkivet. Från den senaste tiden gifver förf. en intressant belysning af uppgifterna i den tabell, som åtföljde den kongl. prop. till R. St. i folkskolefrågan den 1 febr. 1840 och hvilken »utan tvifvel är i Sverige den första officiela öfver folkskoleväsendet». — Några mindre anmärkningar skulle väl kunna göras — exempelvis, att förf. icke nog tydligt framhållit 1600-talets stora biskopars förtjänster om folkbildningens utbredning; i sammanhang härmed hade, synes oss, förf. äfven bort omnämna Joh. Gezelii d. ä. år 1683 utgifna s. k. *Methodus informandi,* »Finlands första folkskolestadga». Såsom slutomdöme kunna vi med allt skäl framhålla, att detta lilla arbete onekligen är det hittills bästa i sitt slag och förtjänar att läsas af alla vår folkbildnings många vänner.

Hugo Hernlund.

Allmän Religionshistoria af C. P. Tiele. Bemyndigad öfversättning af P. E. M. Fischier; 248 sid. Stockholm, Fahlcrantz & C:o, 1887.

Det är icke långt tillbaka i tiden, som den gren af mensklig forskning sträcker sina anor, hvilken blifvit känd under namn af den

jämförande religionsvetenskapen. Samma naiva tro, som höll före, att hebreiska vore det älsta af alla tungomål på jorden och borde vördas som deras gemensamma stammoder, emedan det första menniskoparet i paradiset skulle betjenat sig af detta språk, — samma naiva tro förmenade äfven, att alla religioner i verlden räknade sitt ursprung från den uppenbarelse, som sagda menniskopar i Eden fått sig meddelad, och hvaraf det efter sitt utdrifvande skulle bevarat spridda, med tiden allt mera förvirrade minnen. Först efter det den jämförande språkforskningen gifvit en ledtråd, som gjorde det möjligt att systematiskt bearbeta det oerhördt rika material, de olika religionerna erbjuda, och att på dem i dess fulla utsträckning tillämpa den komparativa metoden, — först då var det möjligt för denna vetenskap att framträda.

Tretio år äro knapt förflutna, sedan Adalbert Kuhn framträdde med sitt epokgörande verk: »Die Herabkunft des Feuers und des Göttertranks», och sedan Max Müller började den lysande verksamhet såsom föreläsare och skriftställare, som för alla kommande tider skall hugfästa hans namn i religionsforskningens historia. Denna art af forskning befinner sig alltså ännu i sin barndom; men det är en jättes barndom, och med jättesteg skrider den år från år framåt på den väg, som den för sig utstakat. Forskarens hänförelse gifver fullgod ursäkt för den öfverdrift, hvarmed Max Müller betecknat det som vår tids största upptäckt, att den östariske Dyaûs är den samme som den grekiske Zevs och den nordiske Tyr, men det sakförhållande står dock fast, att förfädren till inder, greker och nordbor en gång i samma urhem dyrkat samma gudar. Och hvilken omhvälfning i alla häfdvunna föreställningar, som måste gått förut, innan en indisk vetenskapsman i våra dagar kunnat tillegna ett lärdt verk »to all my Aryan brothers and sisters», det låter sig snarare tänkas än beskrifvas.

Under sådana förhållanden var det af behofvet högeligen påkalladt att på vårt språk erhålla en tillförlitlig och allmänfattlig öfversigt, som i stora drag gjorde reda för den ståndpunkt, hvartill denna unga vetenskap redan hunnit. Det vill synas, som om förläggare och öfversättare träffat ett synnerligen godt val, då de bestämt sig för att fylla detta behof genom att till vårt språk öfverflytta Tieles religionshistoria. C. P. Tiele är holländare och professor vid universitetet i Leiden; och kändt torde vara, att han är en af Max Müllers mest framstående och rikast begåfvade lärjungar, äfven om han i mångt och mycket ställt sig sjelfständigt gent emot den store mästaren. Hans ifrågavarande arbete njuter inom fackmännens kretsar ett stort och välgörande anseende. Men inom denna vetenskap är ännu, i trots af de stora framsteg den redan gjort, allting i sin begynnelse; det jäser och sjuder på alla områden, och olika åsigter bryta sig mot hvarandra. Om därför något skulle vara att anmärka mot den fräjdade forskarens arbete, så är det att hans framställning någon gång visar oss erkända vetenskapliga sanningar, där ännu hypotes står mot hypotes, utan att forskningen

hunnit fälla sitt afgörande domslut. Herbert Spencers animistiska teori, från hvilken han utgår vid förklaringen af religionernas ursprung, är onekligen det lyckligaste försök, som hittills blifvit gjordt att lemna en dylik förklaring; men med allt det skarpsinne, hvarom den bär vittne, torde den väl ännu tåla vid åtskillig jämkning. Hvad särskildt fetischismen vidkommer, torde det vara åtminstone lika sannolikt, att den är en sjunkande kult under förfallets tider, då gamla symboler urartat till idoler, som att den är ett ursprungligt minne från slägternas barndom. Den menskliga utvecklingen har sannerligen icke alltid gått uteslutande framåt. Då framställningen med all rätt ansluter sig till mensklighetens indelning i hufvudstammar, kunde väl ock varit skäl att framhålla, dels att denna indelning i många fall ännu icke är slutgiltigt faststäld, dels också hvilket inflytande blandningen af folkstammar öfvat på blandningen af religioner. Särskildt hade det förtjenat påpekas, att i Indien det sjunkande från Vedatidens enkla, höga läror, som låter sig skönjas i de senare religionsformerna, i sin mån torde bero på den äldre, dravidiska befolkningens småningom fortgående reaktion mot de ariske eröfrarne. Men äfven om det trånga utrymmet lagt hinder i vägen härför, så borde ej ens detta skäl hindrat att t. ex. gifva en antydan om Terrien de la Cauperies sinologiska forskningar, som, om deras resultat bekräfta sig, skola åstadkomma en fullständig revolution i vår uppfattning af kinesernas forntid. Allt detta förringar likväl ej arbetets beståndande värde, och om det än i en vetenskap, där resultaten ännu på många ställen äro så ovissa, hade varit mera välbetänkt, att författaren uttalat sig *ex campo* i en del fall, där han nu fäller sina domslut *ex cathedra*, så finner man dock städse i honom den samvetsgranne vetenskapsmannen, som ej låter hugskotten fara af med sig, utan med sträng följdriktighet håller fast vid och genomför den åskådning, till hvilken han ansluter sig.

Framställningssättet är något korthugget och knapphändigt, de många divisionerna och subdivisionerna äro därför stundom svåra att i minnet sammanhålla. Men det är ej häller lätt att på en gång fylla anspråken på en akademisk studiebok och en populär handbok. I den föreliggande öfversättningen är det väl med hänsyn till det första af dessa ändamål, som framställningen af Israels religion utelemnats, hvilket förfarande ur denna synpunkt torde varit mest korrekt, om det ock ur andra synpunkter må beklagas, att arbetet härmed gått miste om en af sina värderikaste och intressantaste afdelningar. Hvad sjelfva öfversättningen vidkommer, sakna vi tillfälle att jämföra den med det holländska originalet, men språkets vård gifver fullgodt skäl för det antagandet, att den är med all önsklig omsorg och trohet utförd.

Arbetet följes af en källförteckning, hvilken bör blifva af stort gagn för dem, som önska ingå i specialstudier, och af ett särdeles rikhaltigt register, som betydligt bör lätta dess användning. Om än anmälaren på sina ställen dristat vara af olika mening med dess

framstående författare, kan han dock ej annat än lyckönska vår literatur till den värdefulla tillökning den med detta verk vunnit.

Emil Svensén.

Svenska riksdagsakter jämte andra handlingar, som höra till statsförfattningens historia under tidehvarfvet 1521—1718. Första delen II 1544—60, med understöd af statsmedel utgifven af Kongl. Riksarkivet genom EMIL HILDEBRAND. Stor 8:o sid. 413—835. Stockholm, P. A. Norstedt & Söner 1888.

Med en snabbhet, som är höjd öfver allt beröm, har första delen af ofvanstående arbete fullbordats endast ett år efter det förra hälften, af ungefär samma omfång, utkommit. Utgifningen har nu helt och hållet öfvertagits af D:r E. Hildebrand, hvilken i detta arbete ytterligare ådagalagt den kritiska skärpa, den grundliga forskning och den stora noggranhet, hvarpå han redan i sina föregående arbeten gifvit många bevis. Också lofvar detta till sin anläggning så storslagna verk att blifva en prydnad för vår historiska literatur; liksom den raskhet, hvarmed utgifningen synes ämna fortgå, inger förhoppning, att den nu lefvande generationen skall få se arbetet färdigt, något som man ej i allmänhet kan göra räkning på, då det gäller våra urkundspublikationer.

Såsom framgår af titeln, innehåller arbetet icke blott egentliga riksdagsakter, utan dessutom en mängd andra från många håll sammanförda handlingar, som i ett eller annat afseende äro af intresse för vår författningshistoria. I det halfband, som nu utkommit, finnas icke mer än två riksdagar behandlade, nämligen riksdagarna i Strängnäs 1547 och i Stockholm 1560, men därjämte sju herredagar, en »handelsdag», fem rådsmöten och ett annat ej närmare rubricerbart möte, hvarjämte i ett tillägg ytterligare upplysningar meddelas rörande fem i delen förut behandlade möten. Därefter följer ett bihang upptagande konung Gustafs donationsbref å de hertigdömen, som han gaf sina fyra söner, samt de båda älsta sönernas försäkringar till konungen. Slutligen finnes här en rådslängd för Gustafs regering och en öfversigt öfver alla de »rådslag» från samma tid, hvilka ej upptagits i den föregående texten. En dylik förteckning på rådslag från Gustaf I:s tid har väl förut publicerats i »Meddelanden från Sv. Riksarkivet» II, men vid en jämförelse mellan denna och den nu utgifna finner man lätt, hur ofullständig den äldre är och hur opålitlig, då där förekomma misstag af så lätt synlig art, som t. ex. uppgiften att Pyhy uppsatt ett rådslag 1548. — Många af dessa rådslag äro odaterade, och utg. har därför måst bestämma tiden för dem, ett arbete, som kräfver större möda, än det i ett par ord med-

delade resultatet alltid låter ana. Emellertid äro icke blott själfva handlingarna här tryckta, utan utg. har liksom i förra afdelningen bifogat en mängd kritiska noter, som äro egnade att sprida ytterligare ljus öfver handlingarnes innehåll eller öfver de tidsförhållanden, under hvilka de tillkommit. Härvid har en och annan gång äldre meningar upptagits till vederläggning, ehuru utg. i regeln icke inlåtit sig på dylik kritik, utan låtit resultaten af dessa undersökningar tala för sig sjelfva. Så framhålles att, ehuru mötet i Arboga 1546 icke var någon riksdag, var det dock mycket betydande och mer likt en riksdag, än t. ex. Wingqvist påstår, hvilken uppgifver att endast råd och adel varit närvarande. Likaledes uppvisas att något kyrkomöte icke hållits år 1549 o. s. v. Fullständigast behandlade äro de båda riksdagarna 1547 och 1560, såsom man kan vänta, då handlingarna rörande dessa äro talrikare än från de mindre mötena. Utg. har i fråga om riksdagen 1547 — liksom för några andra möten — äfven meddelat kungliga bref och andra aktstycken rörande särskilda förhandlingar med allmogen i landsorterna, hvilka ådagalägga, att dess samtycke ansågs nödvändigt eller åtminstone lämpligt för vigtigare beslut. Riksdagens rätt att fatta fullgiltiga beslut var ännu icke hvarken genom lag stadgad eller i folkmedvetandet fullt erkänd. Därför kringsändas ännu — och långt efteråt — dessa beslut i landskapen, särdeles när de voro för konungen af synnerligt intresse. Så var fallet med 1547 års riksdagsbeslut, specielt i afseende på riksdagens afslag på den fordrade penningesumman till Kristian II:s arfvingar. För att kunna lemna detta afslag med så mycket större styrka fordrar konungen att så godt som hela folket skulle enas därom; och därför var han vid detta tillfälle mer än vanligt angelägen att erhålla bekräftelser i så bindande form som möjligt. Såsom exempel härpå kunna framhållas de flerfaldiga skrifvelserna till fogdar, i hvilka konungen ej låter sig nöja med det af dem meddelade tillkännagifvandet, att allmogen godkänt artiklarna i Strängnäs, utan yrkar på att få deras svar med häradets »insegel» bekräftadt.

Ännu fler äro de handlingar, som angå den vigtiga riksdagen i Stockholm 1560, hvars historia ingenstädes förr framstälts så vidlyftigt som här. Om man medräknar äfven donationsbrefven till hertigarna, samt Eriks och Johans obligationer, upptaga hithörande handlingar nära hundra sidor af arbetet. Man finner här, att de flesta frågorna af större vigt framställdes endast för hertigarna och rådet, under det att den framställning, som gjordes till meniga ständerna, endast angick konungens testamente och några punkter rörande Eriks påtänkta resa till England, men för öfrigt blott skildrar konung Gustafs regeringsverk. I dessa punkter återfinnas samma tankar som konungen uttalade i sitt afskedstal till ständerna, den bekanta skildringen af, huru han under strider och farligheter räddat Sverige och gifvit det den styrka och det välstånd, som »är nog veterligt och för ögonen». — Det sätt, hvarpå själfva testamentet aftryckts, är ett exempel bland många på utg. noggranhet. En mängd olika redak-

tioner och afskrifter, som finnas kvar, äro här jämförda och de vigtigaste afvikelserna återgifna. I sammanhang med testamentet har utg. efter en i Riksarkivet befintlig anteckning meddelat den summa penningar, som Gustaf anslog till skolor och sjukhus, och hvilken aldrig införts i testamentet. Den steg till 9,700 mark. — Bestämmandet af data för ståndens svar eller beslut — vid sjelfva riksdagen uppsattes åtminstone 6 och sedermera tillkommo från landsorten flere, dock nästan utan undantag numera förlorade — har beredt särskilda svårigheter, ty olika uppgifter därom finnas särskildt i fråga om adelns i ungefär lika goda källor. Det resultat, hvartill utg. kommit, torde finnas väl grundadt i hans bevisföring, ehuruväl den sena dateringen för adelns svar, den 30 juli i st. f. d. 30 juni, kan framkalla någon betänklighet, enär de ofrälse ståndens svar — för såvidt de afgåfvos under riksdagen och äro kända — äro daterade d. 3 och 10 juli, hvadan adeln, mer eller mindre fullständigt, alltså skulle kvarstannat mer än en half månad längre än de ofrälse stånden. De skäl utg. anför göra det emellertid åtminstone antagligt, att detta verkligen varit förhållandet.

Att närmare inlåta oss på arbetets sakliga innehåll förbjuder den stora mångfalden af frågor, som i ett dylikt verk förekomma. Vi hafva endast velat fästa deras uppmärksamhet därpå, som älska vår historia och gerna se de forskningar, som äro egnade att öka vår kunskap om forna tider, och vi sluta med den förhoppningen att det stora företaget måtte kunna fortsättas med samma skyndsamhet som hittills.

J. Fr. N.

Gustaf Mauritz Armfelt. Studier ur Armfelts efterlemnade papper samt andra handskrifna och tryckta källor af Elof Tegnér. II. Armfelt i landsflykt. 437 sid. Stockholm 1884. III. Under omstörtningarna 1803—1814. 459 sid. Stockholm 1887. F. & G. Beijers förlag. Pris för hvarje del 6 kronor.

Herr Tegnér har med prisvärd raskhet tillfredsställt den allmänna längtan efter en snar fortsättning på hans verk, hvilken gaf sig tillkänna efter offentliggörandet af detsammas 1:sta del (jfr 4:de bandet af denna tidskrift). Det må ock genast i början blifva sagdt, att den fart, hvarmed arbetet bedrifvits, icke i ringaste mån verkat skadligt på innehållets gedigenhet eller framställningens behag. Den uppmärksamhet och lust att följa med, som hr Tegnér förstod att väcka hos sina läsare med sin 1:sta del, har han lyckats hålla spända under de två sista ända till slutet, trots de 900 sidorna. Det kan dock ej nekas, att afstegen från berättelsens egentliga väg och hvad

med denna eger ett nödvändigt sammanhang äro ej så få. Men under hr Tegnérs ledning gör man gerna en förlust i tid, ty han skaffar vinst i vackra utsigter. Ett register skulle hafva höjt arbetets värde.

* * *

Den lysande plats i samhället, som Gustaf III under de sista åren af sitt lif gaf Armfelt, bestämde han sig på sotsängen för att tillförsäkra honom äfven efter sin död. I sitt testamente hade han visserligen insatt hertig Karl till regent under sin sons minderårighet. Men i en på hans lefnads sista dag uppsatt kodicill till detta testamente uppdrog han riksstyrelsen åt en omedelbart efter attentatet emot honom tillförordnad regering (hertig Karl, riksdrotset Wachtmeister, riksmarskalken Oxenstierna samt öfverstekammarjunkarna Taube och Armfelt). Samtidigt med kodicillens uppsättande hade konungen åt Taube ensam lemnat ledningen af utrikesärendena och åt Armfelt platsen som öfverståthållare. Testamentets och kodicillens bestämmelser voro tydligen hvarandra motsägande och med hvarandra oförenliga. Det är bekant, huru hertigen, med Armfelts begifvande, lyckades få kodicillen lemnad å sido mot en skriftlig förbindelse att bibehålla den tillförordnade regeringens ledamöter som rådgifvare. Men det dröjde ej länge, innan det tog slut på den i början så lofvande endrägten emellan hertig Karl och hans af varma gustavianer sammansatta konselj. Mildheten i de fängslade konungamördarnas behandling väckte Armfelts förtrytelse, och han gaf denna luft. Hertigens förtrolighet med Stael von Holstein och andra vänner af de i Frankrike timade förändringarna — »jakobinerna» som Armfelt därför kallade dem — väckte farhågor för ett omslag i den utländska politiken. Armfelt var visserligen ingen förespråkare för aktionspolitik till franska konungahusets förmån, men han ville, att man skulle upprätthålla den genom honom afslutade Drottningholmstraktaten af 1791 och den der fastslagna vänskapliga förbindelsen med Ryssland. Å sin sida kände hertig Karl sig i sjelfva verket främmande för de rådgifvare, som han i ett kritiskt ögonblick tagit till sina. De hade aldrig varit hans personliga vänner. Han började söka råd hos sina gamla förtrogna, och han kom slutligen alldeles under deras välde, särskildt Reuterholms. Desse intime, längtande efter maktens obestridda utöfning, önskade »blifva qvitt det besvärliga arfvet af Gustaf III:s förtroendemän, hvilkas främste man var Armfelt». En strid kunde ej uteblifva. När Armfelt kände marken sjunka under sina fötter, hakade han sig fast vid den omyndige konungen på ett sätt, som den milde bedömaren måhända kan ursäkta till följd af de då nyss timade tilldragelserna och den särskilda ansvarsskyldighet Armfelt iklädt sig beträffande konungen, men hvilket måste betraktas såsom ett lättsinnigt, ja förgripligt försök att draga ett barn in i ett förhatligt intrigspel. Föga anade de nya makthafvandena arten af detsamma. Men att Armfelt i sin harm öfver sakernas vändning skulle företaga något fruktade de. När han därför den 15 juli 1792 anträdde

en badresa, till Aachen och Spaa, följdes han genom Sverige i hack och häl af en reuterholmsk spion (den sedermera så ryktbare Hans Järta), som skulle iakttaga om Armfelt uppviglade allmogen. Man ansåg det ej otroligt, att friskareanföraren från 1788 och dalkarlschefen från 1789 års riksdag kunde i spetsen för en bondehär återvända mot Stockholm.

Kort efter Armfelts afresa förflyttades en mängd gustavianer från sina ämbeten, »med en hänsynslöshet och brådska, som i den svenska administrationen knappt eger någon motsvarighet». Bland andra fick Ahlman vika från underståthållareplatsen i Stockholm för Armfelts personliga ovän Liljensparre. Efter mottagandet af denna för *öfverståthållaren* Armfelt oangenäma underrättelse, skref denne från tysk botten: »jag ser hvad klockan är slagen, och att man vill genom degoûter och chagriner köra mig fan i våld». Han bad Schröderheim verka för att den då lediga generalguvernörsposten i Pommern skulle lemnas åt honom. Detta framställdes eller, kanske rättare, missuppfattades med afsigt som en önskan om afsked från öfverståthållareämbetet. Och d. 7 sept. 1792 entledigades Armfelt »efter önskan» från sistnämnda post och utnämdes alldeles emot sin önskan till minister vid de italienska hofven! Underrättelsen härom nådde Armfelt i Aachen och väckte naturligtvis hans förtrytelse. De samtida tilldragelserna i Frankrike, där konungadömet störtades och septembermorden utbredde skräck, fyllde honom med fasa öfver revolutionen; umgänget med de lidelsefulla emigranterna skärpte hans hätskhet. Den milda domen öfver Gustaf III:s mördare, tryckfrihetsordningen, gustavianernas aflägsnande och andra den svenska regeringens åtgärder och planer, i bref till honom eller i den utländska pressen öfverdrifvet framställda, tycktes honom vara en efterklang af sorgespelet i Frankrike eller förebud till liknande förfärligheter hemma. Han kände sig solidarisk med dessa franska rojalister, som revolutionen kringstrött öfver Europa. Äfven han betraktade sig som offer för en revolution, han hade liksom de en af faror omgifven konung. Han bar också liksom de endast bittra ord på tungan om dem, som då voro vid makten. Ehuru en hög ämbetsman i tjenst tvekade han ej att hvar han färdades fram — efter i oktober 1792 slutad sejour i Aachen besökte han Holland och Belgien samt tog sedan genom Tyskland och österrikiska staterna vägen till Italien — använda skarpa uttryck om systemförändringen i Sverige och de styrande. Han tog äfven pressen till hjelp. Under vistelsen i Dresden ämnade han trycka »Prospectus d'un ouvrage, ayant pour titre Histoire de la vie et de l'administration de Gustave III, roi de Suède», men den sachsiske kurfursten, som fått del af uppsatsen, tillät det ej. Denna beryktade »Prospectus», som författades af en fransk emigrant, abbé d'Héral, hvilken Armfelt tagit till handsekreterare, trycktes sedermera i januari 1793 i Prag, men upplagan kasserades såsom »oläsbar» (exemplar sändes dock till kejsarinnan Katarina, ryske ministern i Wien). På sommaren samma år utkom den i sin definitiva form i Lucca. »Prospectus» utlofvade ett arbete (som aldrig utkom men), som skulle innehålla bidrag till och material för Gustaf III:s historia, enskilda bref och upp-

satser af hans hand, hemliga aktstycken, genom hvilka hans fienders ränker och maktlystnad skulle uppenbaras o. s. v. Men »Prospectus» var äfven ett inlägg i tidens politiska litteratur, i kontrarevolutionär riktning. Den innehöll ej mycket om Sverige, men af hvad den i detta afseende innehöll framgår att, såsom hr Tegnér säger, »afsigten att därigenom nedsätta förmyndarestyrelsen visserligen var obestridlig». Under smicker för Katarina II framhållas vidare fördelarna af Sveriges förbindelser med det mäktiga Ryssland. »Rysslands bistånd började från denna tid spela en öfvervägande rol i Armfelts planer.» Redan innan »Prospectus» utkom, hade Armfelt hos kejsarinnan låtit förhöra sig om en anställning i Ryssland, och under vistelsen i Wien i början af 1793 umgicks han flitigt och förtroligt med därvarande ryska familjer, hvilket, enligt hr Tegnér, till en del »sammanhängde med tankar på att Sveriges räddning från anarki skulle komma från Ryssland». Från Wien bönföll han vidare hos kejsarinnan om en fristad den stund, »då äfven det passiva bibehållandet af hvilken anställning som helst skulle synas innebära ett samtycke från min sida till mitt lands olyckor och vanära».

I förtroliga bref och yttranden samt i tryck hade A. dittills visat sin ovilja mot förmyndarestyrelsen. Efter framkomsten till Italien lade han t. o. m. genom gerningar i dagen huru litet han vårdade sig om den regering han åtagit sig att representera och huru mycket han följde sina personliga tycken. I Florens behandlade han med ett öfversitteri, som han sjelf sedermera fann olämpligt, den franska republikens representant. Däremot trädde han i intim förbindelse med Frankrikes motståndare, engelske ministern Hervey, som vid toskanska hofvet uppförde sig på ett högst öfvermodigt sätt, och arbetade jämte honom ifrigt på att förmå Toscana sluta sig till koalitionen mot Frankrike samt att i allmänhet göra slut på de italienska småstaternas enligt Armfelts åsigt »olyckliga neutralitetssystem». Herr Tegnér anmärker också med fullt skäl: »Såsom svensk minister egde han ingen befogenhet att mot Frankrike göra gemensam sak med Englands sändebud, ty Sverige upprätthöll strängt sin neutralitet . . . Det språk han förde kunde nu med skäl vara den svenska regeringen misshagligt.» Armfelts hänsynslösa yttranden och uppträdande inrapporterades till Reuterholm, och sedan denne genom sin spion Piranesi i Rom fått del af »Prospectus», hotades Armfelt i oktober 1793 med att genast rappelleras och ställas till ansvar, såvida icke alla handskrifna och tryckta exemplar genast konfiskerades och öfversändes till Stockholm. Stormen var i annalkande. Grefvinnan A., som vid denna tid vistades hos sin make, gaf honom det kloka rådet att genast inskicka sin afskedsansökan, ett steg, som han, om han handlat lojalt, borde hafva tagit långt förut. Men Armfelt gjorde det ej. »Jag skulle därigenom hafva förlorat alla medel att subsistera t. o. m. på kredit», förklarar han sjelf. I bref till rikskansleren Fr. Sparre — hans förman — nekade A. till all delaktighet i författandet af »Prospectus», men han tillade, att han hade i sin ego ett rikt material till Gustaf III:s historia. Afsigten med denna upplysning var antagligen, säger hr Tegnér, »att

injaga en helsosam förskräckelse hos sina förföljare». Förhållandet blef motsatt. Hotet eggade tvärtom förmyndarestyrelsens ifver att komma i besittning af hans papper. Piranesi gaf sig ingen ro under jagten efter handlingar, komprometterande för Armfelt. På hans anvisning häktades i Tyskland abbe d'Héral och andra personer, som misstänktes för förbindelser med denne, dock utan att önskadt resultat vanns, men i februari 1794 lyckades Piranesis handtlangare stjäla Armfelts hos lord Hervey i Florens deponerade papper — hela samlingen af de till Armfelt under hans vistelse i Italien ankomna bref och en mängd koncept till hans hemliga skrifvelser i politiska ämnen. Redan innan detta rika fynd gjordes, hade Reuterholm sedan hösten 1793 låtit svenska postkommissarien Bregard i Hamburg öppna brefven till och från Armfelt. Han hade därigenom fått en för honom personligen förfärande inblick i arten af Armfelts korrespondens samt på grund däraf i december vidtagit anstalter för Armfelts gripande — Armfelt befann sig denna tid i Neapel —, häktat några af hans korrespondenter i Stockholm samt anhängiggjort en högmålsprocess. Af brist på bevis skulle denna emellertid, enligt hr Tegnérs åsigt, sannolikt måst nedläggas, om ej pappersstölden i Florens lemnat Reuterholm nya vapen i händerna.

Det är lätt att gissa, att Armfelt, hvilken offentligt i ord och handling obetänksamt gaf uttryck åt sina känslor, i den förtroliga brefväxlingen skulle fara fram utan all hänsyn. Men denna korrespondens innehöll mera än begabberi, hån och förakt i fråga om verkliga eller inbillade motståndare. Den var också fruktbar på förslag till utvägar att beröfva dessa motståndare den makt de i Armfelts ögon usurperat och använde till den bestående ordningens omstörtning, till omintetgörande af Gustaf III:s verk. Herr Tegnér lemnar en uttömmande redogörelse för Armfelts brefväxling och förloppet af de olika förslag, som i denna framställdes. »En del af denna brefvexling», säger han, »har hittills varit okänd såväl för Armfelts domare som för forskningen, och ingen framställning af detta förlopp kan sägas fylla ens de enklaste anspråk på trovärdighet, opartiskhet och fullständighet».

Några af dessa förslag må anföras. På sommaren 1792, kort efter Armfelts afresa från Sverige, meddelade sekreteraren A. Ehrenström, som jämte fröken Rudenschöld var Armfelts förnämsta korrespondent i Stockholm och mellanhand med ryska ministern Stackelberg, att en riksdag tvärt emot föreskriften i Gustaf III:s testamente sannolikt förestod samt att den adliga oppositionen från 1789 därvid hoppades komma till makten och återupplifva 1720 års regeringsform. Armfelt uppskrämdes af denna underrättelse, som väckte till lif hela mängden af de följande lösliga projekten och bestämde arten af hans intimare brefväxling. Han var genast färdig med en operationsplan, enligt hvilken gustavianerna (»rojalisterna») till en början skulle samverka med adelsoppositionen (»feuillanterna») till att störta »jakobinerna», med Reuterholm i spetsen. När sedermera oppositionen antagligen skulle vilja rubba högsta makten, borde kejsarinnan uppträda

såsom garant af Gustaf III:s testamente i hela dess vidd, d. v. s. dess bestämmelse om bibehållandet af den af honom tillsatta konseljen. Säkerligen i afsigt att utverka ett sådant uppträdande från Katarinas sida sökte Armfelt vid denna tid åstadkomma, att en skrifvelse i den unge konungens namn genom Stackelberg afläts till kejsarinnan. Men Ehrenström drog sig för att skrifva »memoiren». Konungens guvernör grefve Gyldenstolpe undertryckte det försök Armfelt gjorde att direkt vända sig till konungen med förslag i den riktningen. Icke bättre gick det, då fröken Rudenschöld vid ett sammanträffande emellan fyra ögon ville lemna konungen ett af Armfelt uppsatt koncept till en dylik skrifvelse. Då konungen erhöll ett nekande svar på sin fråga om han fick visa det för Gyldenstolpe, vägrade han att mottaga det. Brefvet, som af fröken Rudenschöld sedermera förstördes, lär hafva innehållit ingenting mindre än en fullmakt in blanco för Armfelt att å den omyndige konungens vägnar underhandla med Katarina!

Uteblifvandet af konungens bref var ett streck i räkningen för Armfelt. Fröken Rudenschöld framkastade visserligen några lösliga förslag att hjelpa upp sin älskares sak: öfverste Aminoff skulle resa till kejsarinnan och stämma henne för Armfelts planer, ja hon åtog sig sjelf att besöka kejsarinnan i samma ärende! Slutligen vände sig Armfelt i bref från Wien, i sammanhang med öfversändandet af »Prospectus», d. 8 februari 1793 direkt till Katarina, anropande hennes »försyn» »till förmån för en ung konung, som för henne hyser en sonlig vördnad, till förmån för ett folk, som blindt rusar mot anarkien, till förmån för regenten, hvars undfallenhet och svaghet man skickligt begagnar». En vecka senare framlade Armfelt i bref till Toll, då minister i Varsjav, ett förslag till åstadkommande af en omhvälfning i Sverige. För att förebygga det krig, hvartill förmyndarestyrelsens hållning ansågs kunna leda, skulle kejsarinnan förmås att fordra en genomgående förändring i rikets styrelsepersonal i den riktning, som angafs i ett af A. bifogadt detaljeradt projekt — han kallar detta sjelf i sitt *koncept* »revolutionsplan». Naturligtvis skulle den tillämnade konseljen bestå af gustavianer, icke till förglömmandes Armfelt, som åter skulle blifva öfverståthållare. Denna personalförändring verkstäld, »skulle lugnet i Sverige vara återstäldt och jakobinismen utrotad». För att gifva kraft åt sin fordran skulle Katarina sända »en liten rysk flotta vid höjden af Stockholm, till dess allt vore i ordning». I sina såväl tryckta som otryckta memoarer förklarar Armfelt sistnämda tillägg understucket, hvilket hr Tegnér dock icke anser sannolikt. Denna beryktade »revolutionsplan» meddelades icke endast Toll (han fann Rysslands inblandning vara ett läkemedel, hvars följder vore svårare än sjukdomen sjelf), utan Ehrenström och Rudenschöld (hvilka bägge gillade den), med uppmaning till den senare att genom ryska ministern söka förmå kejsarinnan vinna hertigen genom mutor, innan hon vidtog kraftmedlet med flottdemonstrationen[1]. Planen stannade icke ens inom den förtroliga kretsen.

[1] »Ingen kände bättre än jag», säger Armfelt i sina otryckta memoarer, »hvad guldet förmådde öfver denna furstes tänkesätt och känslor».

Armfelt framlade den också för kejsarinnan sjelf i en memoar af d. 8 mars 1793, utarbetad efter anmodan af ryske ministern Razumovski i Wien, som fann den »excellent». Katarina inlät sig icke på saken.

Vid sidan af detta förslag till »Haupt- und Staatsaction» uppstodo tankar på att kalla dalallmogen till den hotade konungamaktens hjelp, att förmå konungen fly till Petersburg eller att rent af bortföra honom, om hertigen verkligen skrede till riksdags sammankallande. Planen om konungens aflägsnande synes, enligt hr Tegnér, aldrig hafva kommit under främmande ögon.

Likheten emellan Armfelts äfventyrliga projekt och de franske kontrarevolutionärernas tillvägagående vid samma tid springer kännaren af den tidens historia genast i ögonen. Armfelt hade icke häller förgäfves gått i skola hos den store kontrarevolutionsmannen Gustaf III. Anropandet af utländsk makt för »l'ancien régime» hemma, bortförandet af konungen, »som icke hade sin fria vilja», partinamnen, en konungatrogen landsdels kallande till vapen (Dalarna-Vendée!) — dessa och andra drag från den stora revolutionens historia återfinnas i den svenske »rojalistens» kalkering. Endast förutsättningarna voro olika: på det ena stället en förfärlig verklighet, på det andra en uppjagad inbillning. Armfelt plågades af »revolutionsfruktans mara» och en undanskuffad maktälskares lystnad.

Utom dessa mer eller mindre förgripliga spekulationer gåfvo åtskilliga missförstådda eller misstydda uttryck i Armfelts brefväxling ämne till anklagelser. Så drogs af en mening den oriktiga slutsatsen, att Armfelt åsyftat ett mordanslag mot hertigen-regenten. Icke ens dennes aflägsnande ingick i Armfelts planer. Det var hertigens rådgifvare, som skulle undan, eller m. a. o. det var en *ministérförändring*, som utgjorde målet. Armfelt sträfvade, såsom af allt framgår, icke att kasta den bestående *författningen* öfver ända, tvärtom han sökte afvärja en befarad omstörtning af densamma. Resultatet af den mot A. väckta processen är allbekant. Hvad särskildt Armfelt angår, dömde hofrätten honom d. 22 juli 1794 till förlust af lif, ära och gods samt till fridlöshet, hvartill Högsta domstolen lade, på aktors yrkande, vanhedern att Armfelts namn skulle uppslås på kåken.

Armfelts förehafvanden stämplades af samtiden med namnet »sammansvärjning». Hr Tegnér finner detta uttryck olämpligt och påstår, att »någon sammansvärjning i egentlig mening ingalunda egt rum». Äfven om man låter hans skriftväxling med de förtrogna gå under den menlösa rubriken politiskt kannstöperi, hur skall man kunna undvika att vid hans påtryckningar i Petersburg häfta namnet konspirering? Emellertid säger också hr T. på ett ställe om dessa: »Domen kan icke blifva annat än ogillande, hans förhållande kan förklaras, men icke försvaras», och på ett annat: »denna period med de hemliga stämplingarna förblifver den mörka punkten i G. M. Armfelts historia». Att deltagarna i de armfeltska »stämplingarna», för att begagna ett uttryck, som icke ens hr Tegnér väjer, behandlades öfver höfvan strängt, särskildt om man jämför förfaringssättet mot dem och mot konungamördarna, däruti måste man vara ense med hr Tegnér.

Motsägelser torde ej häller möta hans omdöme, att »hela den Armfeltska processen erhöll sin egentliga karakter på grund af Reuterholms ohejdade begär att hämnas, därför att hans person och hans styrelse varit föremål för hån och nedsättande omdömen, och att planer varit smidda för hans aflägsnande».

Sedan Armfelt i mars 1794 genom flykten räddat sig undan den svenska regeringens försök att gripa honom i Neapel, hoppades han i Ryssland vinna äreställen, men fick nöja sig med en pension på 5,000 rubel och att under namnet Brandt hållas internerad i Kaluga. Genom sin hustrus ansträngningar fick han i slutet af 1797 rätt att lemna denna ort och vistades under åren 1798—1801 i Berlin, Wien, Dresden, Prag, Paris eller vid de fashionabla badorterna, ironiskt liknande sig vid Ahasverus. Tidtals lefde han också hos hertiginnan Dorotea af Kurland på Löbichau och hos hennes dotter prinsessan Vilhelmina på slottet Sagan i Schlesien, till hämd på Kaluga och trots det annalkande halfva seklet spelande rolen af en nöjenas koryfé. Herr Tegnér finner t. o. m., att »hans vistelse i denna krets blef en idyll, som ej saknade sin romantik», ehuru den tyvärr öfvergick till »en moralisk förvillelse, som var af mera än tillfällig art». Under tiden utverkade i november 1799 grefvinnan Armfelt, som utnämts till hofmästarinna hos kronprinsen, sin makes rehabilitation och i september 1800 rätt för honom att återkomma till fäderneslandet. I juni 1801 kom A.. till Stockholm. Det var första gången han sammanträffade med Gustaf IV Adolf såsom myndig. Sjelf hoppades han nu få en plats i dennes förtroende, som kunde sätta honom i tillfälle att ingripa i ledningen af Sveriges öden. Han skyndade genast att gifva konungen råd angående utrikes politiken, därvid framhållande såsom högst önskvärd en nära förbindelse med Ryssland. Men till sin förvåning möttes Armfelt »med en viss kall förbehållsamhet». Han hade missräknat sig på den monark, från hvars krona och lif han en gång velat afvärja hotande faror och för hvars skull han störtat sig sjelf i olycka. Den med hvarje år tilltagande missstämningen däröfver i förening med de sorgliga följderna af konungens egensinniga och okloka uppträdande under den följande tidens händelser, dref slutligen den varme »rojalisten» in i de missnöjdes läger och bragte till affall den, som en gång svurit att aldrig öfvergifva Gustaf III:s son! Om A. också icke fann något väntadt öfvertag i politiskt afseende, åtnjöt han dock många bevis på välvilja och hedrades med vigtiga uppdrag. 1802 blef han svensk minister vid hofvet i Wien, som dock 1804 begärde hans rappell, emedan han med en för en främmande makts representant ogranlaga, men för A. så naturlig djärfhet yttrade sig om den österrikiska politiken, särskildt dess undfallenhet för Bonaparte. [1] Om också den gamle kontrarevolutionären önskade se en stat af sådan styrka som Österrike återupptaga kampen

[1] Träffande är den österrikiske vicekansleren Cobenzls omdöme om Armfelt: »Ce Armfelt, quoiqu'il ait dans le fond de bons sentiments, est un de ces hommes, qui par leur fouge et leur envie de régenter partout, sont les plus propres à gâter les affaires.»

med Frankrike och om han än i saftiga termer inför Gustaf IV Adolf gaf luft åt sitt hat till revolutionen och Napoleon, hade han dock alltför klar uppfattning af verkligheten för att, under dåvarande konjunkturer, vilja se Sverige kasta sig i äfventyrligheter för den gamla ordningens upprättande i Europa. Det var dock detta, som skedde. A. hade i november 1804 förordnats till högste militäre befälhafvare i Pommern närmast under generalguvernören v. Essen. Han skref 1805 angående möjligheten af ett fredsbrott med Frankrike: »Som officer bör jag önska krig, som svensk äro verkligen dessa önskningar ett förräderi.» Kriget kom. Pommern blef dess skådeplats. Armfelts manhaftighet förnekade sig icke. Särskildt utmärkte han sig såsom chef för venstra flygeln vid fransmännens utjagande ur Pommern på våren 1807, ja han hade i denna bragd, enligt hr Tegnér, större del än v. Essen. Men på denna framgång följde vid fransmännens offensivrörelse den 16 april samma år för Armfelt en reträtt, som dock »icke var utan heder för de svenska vapnen». Denna motgång, — orsakad af bland annat den armfeltska kårens alltför utbredda ställning och brist på understöd från högra flygeln — samt den oenighet, som frätt på förhållandet mellan Armfelt och v. Essen, föranledde kunglig onåd och Armfelts skiljande från befälet.

Han lemnade väl kriget, men ej politiken. Efter Rysslands och Preussens fred med Napoleon i Tilsit insåg Armfelt nödvändigheten af fred med Frankrike och af vaksamhet mot Ryssland, hvars planer på Finland han påpekade. Han förtviflade om möjligheten att vid ett ryskt angrepp bevara detta land, där inga kraftigare försvarsanstalter vidtogos. Ej underligt, att han därför begärde betänketid, när konungen i februari 1808 erbjöd honom befälet öfver trupperna där. Kort därpå skedde det ryska anfallet, och Klingspor fick såsom bekant kommandot. Det har blifvit sagdt, att Armfelt vid den tiden, då ryssarna öfverföllo oss, haft planer på att öfvergifva Sverige för Ryssland. Herr Tegnér visar, att detta påstående, fotadt på vissa af den ryska regeringen *tillämnade* erbjudanden åt Armfelt, saknar all grund. I stället för befälhafvare i Finland vardt A. i mars 1808 »en chef kommenderande general» öfver den s. k. Vestra armén, hvilken skulle utföra den af A. antagligen tillstyrkta planen på Norges eröfring — en för Armfelt välbekant gengångare från Gustaf III:s tid. Genom flere, af herr Tegnér utredda, orsaker uppnåddes ej afsigten med den offensiva rörelsen, hvarefter konungen, som ämnade rikta hela sin kraft på ett anfall mot Själland, befallde Vestra arméns återtåg inom svensk gräns, en »onödig infami» enligt Armfelts uppfattning. Armfelt yttrade öppet och enskildt, efter sin sed, sin harm öfver krigets högsta ledning. Detta, som säkerligen nådde konungens öron, vidare anfallsplanens misslyckande och måhända misstanken att de mellan Armfelt och den norska härens befälhafvare, prinsen af Augustenborg, i juni öppnade stilleståndsunderhandlingarna bure något annat i skölden, föranledde, att Gustaf Adolf i augusti fråntog A. befälet och befallde honom att begifva sig till sin egendom. På norsk sida troddes, att A. vid denna tid var benägen för en tronförändring i Sverige, och

misstanken om revolutionsplaner har sedan dess upprepats från många håll. »En granskning af Armfelts papper gifver *icke* stöd åt denna förmodan», försäkrar hr Tegnér. Hvad samtiden trodde Armfelt om, visas dock däraf att han ganska snart invigdes i förberedelserna till katastrofen af d. 13 mars. Redan i december 1808 inledde de missnöjde gardesofficerarna på Åland förbindelse med honom. Vid de öfverläggningar, som revolutionsmännen i Stockholm förehade på nyåret 1809, föreslog Hans Järta, att Armfelt skulle ställas i spetsen för företaget att arrestera och afsätta konungen och därefter erhålla platsen som öfverståthållare. Han infann sig också vid Stockholm dagen för det beramade företagets utförande (d. 8 februari), men planen strandade. Vid ett sammanträde med grefve Ugglas och statssekreteraren Lagerbring d. 17 februari »på en plats mellan Stockholm och Nynäs» (hvilken gård A. denna tid bebodde) föreslog A. såsom »ett konstitutionelt, lagligt och vördnadsfullt» sätt till fäderneslandets räddning, att cheferna för de centrala ämbetsverken skulle göra konungen gemensamma, kraftiga föreställningar och, om ej detta hjelpte, inlemna sina afskedsansökningar. Att Armfelt därefter under mars månad haft möten med Adlersparre, såsom Schinkel uppgifver, bevisar hr Tegnér vara osant. Efter revolutionen infann A. sig i Stockholm. Han blef visserligen icke öfverståthållare, men återfick (i mars) befälet öfver Vestra armén. Uppgiften blef mera politisk, än militärisk. Bemödandet gick ut på att framkalla en brytning emellan Danmark och Norge, där ett själfständighetsparti fanns, för att under dåvarande kritiska förhållanden — Sverige hotades med anfall på alla sidor — skaffa lugn i vester, kanske hjelp. Genom att samtidigt locka prinsen af Augustenborg med den svenska tronföljden trodde man sig både påskynda resningen i Norge och förbereda detta lands förening med Sverige. Det antogs nämligen för gifvet, att prinsen i händelse af en resning skulle komma till styret i Norge. Så långt samarbetade Armfelt med Adlersparre och hans parti. Men då det adlersparreska partiet vid riksdagen i juli 1809 verkligen genomdref prinsens val, utan att utsigterna liknade sig till en upplösning af den dansk-norska förbindelsen — som var Armfelts hufvudsyfte — och Norges ty åtföljande förening med Sverige, började bandet mellan Armfelt och Adlersparre att lossna. Den förre ville ej hafva prinsen af Augustenborg à tout prix i likhet med den senare. Felslogo de norska planerna, önskade Armfelt hällre följa sina sympatier och arbeta för Gustaf Adolfs son. Till dessa politiska meningsskiljaktigheter kom också — och ej minst söndrande — för Armfelt den retsamma insigten af att man ej medgaf honom det inflytande han eftertraktade. Excellensvärdigheten och presidentplatsen i krigskollegium, som förlänades honom i juni, skänkte ingen makt. Armfelt och Adlersparre började bevaka hvarandras steg med misstro. Då Armfelt i augusti 1809 begaf sig till Vestra armén, följdes han af misstanken att vilja höja upprorsfanan mot den bestående regeringen. Han hade d. 25 augusti vid Svinesund ett sammanträde med den i Norge såsom anti-augustenborgare kände danske kanslipresidenten Kaas. Därvid lära afhandlats

förslag om tronföljdens öfverlemnande till danske konungen, som sedermera i sin ordning skulle adoptera kronprinsen Gustaf, och där aftalades ett stillestånd — på vilkor af den adlersparreska fördelningens upplösning. Genom denna manöver ville Armfelt antagligen förebygga, att Adlersparre ännu en gång skulle uppträda såsom »diktator» och hindra gustavianerna välja kronprinsen, om, såsom Armfelt höll troligt, augustenborgaren skulle nödgas afslå den erbjudna tronföljden. Konferensen väckte ovilja och misstro hos alla augustenborgarens vänner, och Adlersparre klagade i bref till konungen, att den »rifvit ned» hvad han med så mycken möda uppbyggt i Norge. Äfven regeringen mottog med missnöje underrättelsen om samtalet och skilde i september Armfelt från befälet öfver Vestra armén, hvilket lemnades åt Adlersparre. Brytningen mellan Armfelt och det adlersparreska partiet blef nu ohjelplig. Det var vid denna tid Armfelt inlät sig i sin tvetydiga och slutligen olycksbringande förbindelse med C. G. Walberg, en »literär proletär» och »pamflettskrifvare», såsom hr Tegnér titulerar honom. Det må vara tillåtet att betvifla, att »den godhjertade Armfelt» slog sig i slanger med denna person, emedan han »ömmade för den unge mannens fattigdom», ty i de pamfletter och politiska uppsatser, i hvilka Walberg en tid bortåt angrep och förlöjligade Adlersparre, kan man, för att nyttja hr Tegnérs ord, »om man så vill, igenkänna Armfelts tankegång». Armfelt sökte äfven på andra vägar än genom »literära proletärer» komma åt Adlersparre. Inseende omöjligheten och den politiska oklokheten att längre forcera den gustavianska tronföljden, sedan prinsen af Augustenborg mottagit valet, vände han sig till denne i en längre anonym uppsats med förslag, att han skulle adoptera Gustaf IV Adolfs son, och passade därjämte på att måla Adlersparres bild i mycket svarta färger. Armfelts plan omfattades med ifver af hans meningsfränder, och sjelf var han öfvertygad om, att äfven Karl August gillade den. Han betraktade därför, ur denna synpunkt, Karl Augusts död såsom en »olycka öfver all beskrifning», och misstänkte att — om ett mord förelåge — Adlersparre tagit honom af daga af fruktan att få se Gustaf IV Adolfs son på tronen! Karl Augusts död, Fersenska mordet och i synnerhet Bernadottes val till kronprins, som afklippte möjligheten till den afsatta dynastiens restauration, tilldragelser, som icke lofvade, att Armfelts politiska aktier skulle stiga. Till följd af dem och af längtan att behålla fideikommisset i det till ryssarna afträdda Finland bestämde han sig för att för alltid bosätta sig i sistnämda land. Den 11 oktober 1810 fick han på begäran afsked ur svensk statstjenst. Den 20 i samma månad inlemnade han till ryska ministern van Suchtelen i Stockholm ansökan att få aflägga trohetsed till ryske kejsaren, och i bref af d. 10 januari 1811 önskade honom ryske utrikesministern Rumjantsev välkommen. Han bestämde sin öfverflyttning till Finland till våren 1811. Dessförinnan fick han göra Karl Johans personliga bekantskap. Efter samtal med den, hvars val han en gång betraktat som en djup förnedring för Sverige, utbrister han emfatiskt: »Om Sverige någonsin skall frälsas, om det än

skall existera som stat, har aldrig ett lyckligare val till tronföljare kunnat ega rum». Det blef dock ett plötsligt slut på den förtrolighet, som till oro för Armfelts motståndare, särskildt Adlersparre, börjat uppspira emellan prinsen och Armfelt. Till en början hade man för Karl Johan framhållit honom såsom ursprunget till allt, som skrefs mot regeringen och »1809 års män». Men det lyckades honom att rättfärdiga sig från denna insinuation utan bevis. Men det kom bevis. På Grewesmöhlens uppmaning angaf Walberg i mars 1811 hos C. O. Mörner A. för högförrädiska planer och lemnade, för att bestyrka sin anklagelse, en med A:s egenhändiga rättelser och anmärkningar försedd uppsats. Denna skrift hade aldrig tryckts eller på annat sätt offentliggjorts och säkerligen författats, innan Armfelt gjort Karl Johans personliga bekantskap. I densamma framställdes i skarpa uttryck det adlersparreska partiet såsom vållande till Karl Augusts död — om han ej dött en naturlig sådan — samt uttalades hopp om den afsatta dynastiens återkomst. Karl Johan, förut varskodd, blef nu öfvertygad om A:s stämplingar till förmån för Gustaf IV Adolfs familj. Efter att hafva rådfört sig med några af statsrådets ledamöter, bland hvilka Wetterstedt rent af skall hafva röstat för A:s dömande till döden, och sedan A. utan undanflykter erkänt sin delaktighet i författareskapet, ålade kronprinsen honom d. 29 mars att genast lemna Sverige. Armfelt ämnade till en början trotsa förvisningsordern och begära rättslig undersökning. »Med skäl kunde Armfelt anse sig förorättad», säger hr Tegnér, »och hans förvisning kan icke anses såsom annat än en våldsam och lagstridig handling. Den redlige Adlercreutz ansåg den också såsom en sådan: han ville med anledning af denna händelse icke längre stanna qvar i statsrådet.» Emellertid beredde Armfelt sig hastigt till afresa. Den 31 mars svor han hos Suchtelen kejsar Alexander I trohetsed. Det har uppgifvits, att Armfelt gjorde det hemligen, nattetid, för att rädda sig undan lagens arm. Men besöket skedde på ljusa dagen. Af sakernas ofvan skildrade förlopp framgår grundlösheten af den gängse, äreröriga beskyllningen att Armfelt flytt under tsarens skydd för att undgå en laglig undersökning. Han har tvärtom framstält önskan om en sådan både före sin afresa från Stockholm, hvilken skedde d. 1 april 1811, och sedermera d. 3 april i en till kronprinsen från Grisslehamn riktad skrifvelse.

På ett så skymfligt sätt måste Armfelt lemna Sverige. Det inverkade ej något på hans framtida ställning i Ryssland. Det redan alltför strängt anlitade utrymmet tillåter ej en redogörelse för hr Tegnérs skildring af denna del af Armfelts historia, utan gensägelse den mest tilltalande och fruktbringande perioden i hans växlingsrika lefnad. Hvad han såsom föredragande af de finska ärendena i Petersburg under åren 1811—14 genom sin personliga ynnest hos kejsar Alexander uträttade till stadgande af det myckna ovissa i Finlands dåvarande förhållanden, har erkänts med tacksamhet af hans landsmän. Han var häller icke utan inflytande på Europas allmänna politik. I Alexanders förtroende hade han också ett stort medel att röra sig med på detta område. Han var en af dem, som ifrigast drefvo

Alexander till en brytning med Napoleon. Sin gamla kamp mot revolutionen och dess följder uppgaf han aldrig. Han hade också den tillfredsställelsen att före sin död, d. 19 augusti 1814, af segraren Alexanders egen mun höra berättelsen om det fälttåg, som slutade med att Napoleon föll, »en tyrann, hvilken afgrunden skapat för att tillintetgöra alla samhällsband».

Th. Westrin.

Den danske bonde og friheden. Otte foredrag over bondestandens fortid holdte inden hundredaarsfesten for frigjörelsen af JOHANNES C. H. R. STEENSTRUP. 199 sid. Kjöbenhavn, Klein, 1888.

Danmark kan i år fira hundraårsminnet af en af dess historias »mest hæderfulde» och på samma gång »mest velsignelsesrige» händelser, för att använda förf:s ord, nämligen den danska bondens befrielse från den träldom, hvarunder han i långa tider hade suckat. Prof. Steenstrups åtta föreläsningar ha haft till uppgift att utreda frågan om allmogens verkliga tillstånd under de århundraden, som föregingo befrielsen, och att skingra den missuppfattning, som i många hänseenden ännu i dag råder i afseende på detsamma. Han har med vanlig grundlighet gått till sitt verk — därom vittna bl. a. de många bestyrkande citat och hänvisningar, som i ett särskildt bihang åtfölja föredragen. Dessa ha dessutom till någon del haft ett apologetiskt syfte. Förf. har velat visa, hvilket visserligen ligger något på sidan om ämnet, att förhållandena i Danmark under det nu för tiden så illa utropade enväldet, långt ifrån voro så dåliga, som man har sagt, och uppdrager därföre bl. a. en parallel mellan Danmark och England i afseende på det mått af borgerlig frihet, som i hvardera landet under 18:de århundradet åtnjöts, en parallel, som ej utfaller till Danmarks skada. Ett särskildt skäl till dessa betraktelser torde vara att söka i den hätska och säkerligen öfverdrifna teckning, den norska demokratiens moderna historieskrifning gjort af de »oldenborgske konge» och deras regemente — naturligtvis för att ej ha någon främmande att tacka för den norska regenerationen 1814. Vi ha ej skäl att inlåta oss på denna del af förf:s framställning — äfven hvad Sverige beträffar äro vi ej ovana vid en liknande åsigt om saken hos vissa norska historieskrifvare; däremot torde det vara af något intresse äfven för svenska läsare att få påpekade de resultat, hr S. kommer till ifråga om den danska bondens ställning.

Under hägnet af en frejdad historieskrifvares, den bekante C. F. Allens, auktoritet har den meningen blifvit tämligen allmän, att den danska allmogen i nyare tidens början eller ännu tidigare nedsjönk i lifegenskap — och detta ord ljuder ju med skäl fruktansvärdt i

våra öron, medan i början af medeltiden ett sannt demokratiskt samhällsskick rådde. Förf. påpekar nu det oriktiga i att föreställa sig forntidens demokratier såsom sådana i våra dagars mening. I Grekland, liksom i Norden, var det ett fåtal »storbönder», som hade afgörandet i sin hand, och i Danmark synes för öfrigt bondefriheten aldrig varit så stark som i Sverige och Norge. Han visar emellertid och bestyrker, huru den danska bondens ställning under medeltiden på långt när icke var så usel, som man äflats om att framhålla, framför allt icke under de första århundradena. — Han kommer sedan till den intressanta frågan, huru »vornedskabet» — som bekant termen på den danske bondens ofrihet i vissa delar af landet — uppstod, sedan allaredan i slutet af 1200-talet träldomen upphört, och han svarar, att det var i jordbrukets och statskassans intresse — när i följd af digerdöden och krigen brist på arbetare uppstod — som man ålade bonden skyldigheten att bruka sin husbondes jord, och band honom vid densamma; det skedde gradvis och för att minska antalet ödegods, ingalunda ensamt i aristokratiens intresse eller af våld och lust att förtrycka. »Vornedskabet» innebar sålunda för husbonden rätten att fordra, att bondesonen skulle öfvertaga en ledigvorden gård på godset och att för det ändamålet qvarhålla honom. Däremot hade husbonden ingen rätt öfver bondens hustru eller döttrar, och ingalunda voro alla sönerna skyldiga att stanna på gården; mot en afgift kunde de få begifva sig därifrån, blott någon fanns, som i fall af behof öfvertog densamma. Förf. visar dessutom, huru den »vornede», liksom landbon i allmänhet, i äldre tid åtnjöt åtskilliga förmåner: han kunde ej skiljas från sin gård, så länge han fullgjorde sina pligter, hans afrad och öfriga utskylder kunde icke godtyckligt ökas; ett visst patriarkaliskt förhållande rådde mellan husbonden och hans underhafvande o s. v. — Som bekant upphäfdes »vornedskabet» af Fredrik IV, men blott för att snart därefter ersättas af en annan förpligtelse för bonden, den att under värnpligtstiden qvarstanna på godset och att, sedan han tjent ut i milisen, öfvertaga en gård på detsamma. Enligt förf. infördes härmed i sjelfva verket ett ännu mer tryckande förhållande, än »vornedskabet» någonsin varit. Det senare hade endast gält Själland och några af de mindre danska öarne; det förra gälde hela riket, och från 1746 var skilnaden ingen annan, än att den »stavnsbundne» utom förpligtelserna mot sin husbonde äfven var underkastad militärpligten emot staten. I sjelfva verket var, så menar förf., bondeståndets ställning sämst under 1700-talet, sålunda efter »vornedskabets» upphäfvande, detta dels till följd af de långvariga krigen, dels af den godtyckliga tillökning i hoveriskyldigheten och andra onera, som nu inträdde, med flera för Danmark mer eller mindre egendomliga förhållanden; men äfven i fråga om denna dystra tid, då »stjernorna slocknade öfver den danske bonden», fasthåller han vid den bestämda skilnaden i ställning mellan den sistnämde och den lifegne i andra länder.

Man har vant sig, anmärker förf., att med djupt missmod betrakta de närmast föregående århundradena af Danmarks historia,

och han har försökt visa, huru förhållandena dock i mycket ej voro så bedröfliga. I hvarje fall kan den opartiske ej annat än instämma med honom i det erkännande han ger den regering, som ett år före den franska revolutionen på fredlig väg genomförde de danska böndernas emancipation, en ekonomisk revolution, hvarefter man länge fick vänta i länder, där bondens ställning vid den tiden var ännu sämre än i Danmark.

Vi för vår del ha ju skäl att skatta oss lyckliga, att den svenske bonden aldrig sjunkit så lågt som den danske, ehuru äfven den förre tidtals haft att klaga öfver många missförhållanden. En opartisk skildring af den svenska allmogens ställning under olika perioder vore tvifvelsutan ett bidrag till vår inre historia af största intresse. Äfven hos oss rör man sig i detta hänseende, liksom man gjort i Danmark, alltför ofta endast med sväfvande och mindre rigtiga föreställningar.

Islandske Annaler indtil 1578. Udgivne af det norske historiske kildeskriftfond ved Dr GUSTAV STORM. LXXXIV + 667 sid. Christiania 1888.

I förordet till sista bandet af Scriptores rerum svecicarum upptagas bland material, som skulle ingå i en där antydd fjärde del af denna samling, äfven utdrag ur isländska historiska skrifter och bland annat äfven ur de isländska annalerna. Hvilken anspråkslös plats ha ej dessa källor till vår historia fått sig anvisad — i ett band, som måhända aldrig kommer att se dagen, och dock var det en tid, då man i den isländska literaturen trodde sig ha upptäckt en af sjelfva grundvalarne till Svea rikes häfder! Det är bekant, hvilken betydande andel Sverige hade i den »isländska renässancen» i det sjuttonde århundradets senare hälft och hur ett institut inrättades, ett mellanting mellan akademi och kollegium, till hvars uppgift bland annat räknades att ha ögonen på »gamle isländske och norske manuskripter eller *andre* svenske historieböcker och gamle sagor». Till dess tjenstemän på stat hörde icke blott en translator »i de gamla götiska och latinska språken», utan äfven — i nära 100 år — en isländsk amanuens. Den siste isländaren vid antiqvitets-arkivet, Thorvalder Grimsson Brockman, dog 1763, och då, sedan Dalin hunnit utgifva hela sin historia, ansåg man sig ej längre behöfva på detta sätt uppehålla de isländska studierna, hvilka i sjelfva verket under tidens lopp råkat i vanrykte. Den isländska amanuenslönen anslogs åt en svensk viceamanuens, men ännu i slutet af 1760-talet sysslade man i Antiqvitetsarkivet med öfversättningen till svenska af isländska sagor, hvilka förbereddes till tryckning, men lyckligtvis aldrig kommo ut. — I den andra och djupare pånyttfödelse af de isländska studierna, som i vårt

århundrade egt rum, har Sverige en ringare andel än i den förra. Det är i främsta rummet norska och danska forskare man har att tacka för en rad förträffliga texteditioner särskildt af de isländska historiska arbetena, och för ett handskriftstudium, som i noggranhet täflar med det man i andra länder numera egnar åt de latinska eller inhemska medeltidstexterna. Den isländska literaturen är också väl representerad i den serie af historiska publikationer, som alltsedan slutet af 1850-talet bestridts af den »historiske kildeskriftfond» i Norge och som till utgifvare haft sådana forskare som C. G. Lange, C. R. Unger, P. A. Munch m. fl. Till samma serie hör äfven denna nya upplaga af de isländska annalerna, som redigerats af professor GUSTAF STORM.

Den svenska medeltidshistoriken börjar med annaler eller kronologier. De *isländska* annalerna äro det sista torra skottet på den isländska historieskrifningens en gång så saftiga och lifskraftiga stam. Enligt utgifvaren ha annalers redigering börjat först under de sista åren af 1200-talet; i stället sträcka de sig med växlande bredd ganska långt fram i tiden, ända till slutet af 1500-talet. Utg. har i denna samling tryckt 10 serier af sådana uppteckningar, hvilka alla enligt honom ursprungligen kunna föras tillbaka till en och samma redaktion, »rimeligtvis» upptecknad i Skålholts stift och af en andlig man. Hufvudkällorna till desamma äro hvad den nordiska historien angår enligt utg:ns mening dels den isländska sagoliteraturen, äfven sådana sagor som numera icke finnas fullständigt bevarade, dels danska annaler, hvilka senare måhända utgjort källan äfven för uppgifterna om Sverige. Dessa sistnämda äro, såsom man lätt kan tänka sig, icke synnerligen fylliga och uppnå någon större bredd endast för slutet af 1200- och början af 1300-talet, då förbindelserna med Norge voro ganska lifliga; det är enligt sakens natur uti enskilda faktiska uppgifter om händelser eller personer man sålunda har att söka deras värde för svensk historieskrifning. Våra egna historiska uppteckningar äro ju ännu under förra hälften af 1300-talet synnerligen torftiga, och så långt fram ungefär räcker också dessa annalers betydelse som källskrifter för oss. — Utg. har inledt sin vackra edition med en beskrifning på de handskrifter han begagnat, förvarade i alla de tre nordiska länderna, samt med en intressant undersökning af de isländska annalernas ålder och ursprung; han har slutligen tillagt ett detaljeradt namnregister, hvarigenom hans upplaga först blir fullt användbar.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer

Antiqvarisk Tidskrift för Sverige utg. af K. Vitterhets, Historie och Antiqvitets akademien genom H. Hildebrand. **X, 3, 4.** — E. Brate, Runverser.

K. Vitterhets, Historie och Antiqvitets Akademiens Månadsblad. 1887 jan.—mars. — Ett medeltidssmycke. — Förfalskade fornsaker och mynt. — Om dopfunten i Åkirkeby på Bornholm. — Angelsaksiska myntfynd i Sverige efter 1845. — En stenyxa med romanska ornament. — Fornlemningarnes vård och domarne. 1. — Folkungakonungarnes tvåsidiga mynt. — Från akademiens sammankomster.

Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift. VII, 1. — Svenska Fornminnesföreningens åttonde allmänna möte i Linköping den 18—20 aug. 1887. — G. Gustafson, En ny gånggrift i Bohuslän. — F. Nordin, Fornlemningar i Vestkinde socken på Gotland. — E. Brate, Runskriftens uppkomst och utveckling i Norden enligt senaste undersökningar. — E. Brate, En gotländsk dopfunt i en kyrka på Bornholm. — H. Hildebrand, Vreta kloster. — C. Eichhorn, Linköpings domkyrkas byggnadshistoria.

K. Bibliotekets Handlingar. 10. — Årsberättelse för år 1887. — Accessionskatalog. 2. 1887.

Svenska Autografsällskapets Tidskrift. April. 1888. — Jan Mazepa och furstinnan Dolska (med facsimilen af bådas namnteckning). — K. H. K., Folkungaätten (med 11 genealogiska tabeller). — Minnesord öfver grefve C. B. E. v. Platen. — Bibliografi; Tidskrifter. — Autografauktioner. — Gustaf I:s morföräldrar (Måns Karlsson i Eka och Sigrid Eskilsdotter gifte sig den 15 jan. 1475; den förres hittills ej tryckta morgongåfvobref meddelas). — Svenska autografsällskapet april 1888.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1888, 2.** — Literaturöfversigt: K. J. Hartman, Tsar Peters underhandlingar 1716 om landgång i Skåne, anm. af H. Hjärne. — **1888, 3.** E. Svensén, Ett kristet rike i de svartes verldsdel.

Ny Svensk Tidskrift utgifven af R. Geijer. **1888, februari.** — H. Hildebrand, Emanuel Svedenborg. Tal hållet vid Svedenborgfesten den 29 januari 1888. — **Mars.** — J. Borelius, Sociologiska betraktelser (med anl. af G. Björklund, Om nationernas sammanväxning). — **April.** — S. Palme, Minoritetsrepresentation.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1888, februari.** — E. Lagus, Den svenska folkvisan i Nyland. — **Mars.** — K. K. Tigerstedt, Göran Magnus Sprengtporten. XIX. Sprengtporten 1808, 1809. 1. — **April.** — K. K. Tigerstedt, Göran Magnus Sprengtporten. XIX. Sprengtporten 1808, 1809. 2. — E. Tili, Lord Macaulay i kritisk belysning.

Skildringen af Göran Sprengtporten har i dessa häften förts fram ända till hans utnämning till Finlands generalguvernör den 1 december 1808 och skildras utförligt hans sorgliga verksamhet under det finska krigets tid för Finlands skiljande från Sverige. — Vid skildringen af Macaulay ha särskildt användts hans biografi utaf systersonen Trevelyan, äfvensom arbeten af Morison och Gladstone, i hvilka den berömde författaren mer och mindre strängt nagelfares.

Historisk Tidsskrift. Sjette række. Udgivet af den danske historiske forening ved dens bestyrelse. Red. af C. F. Bricka. **I, 1.** — C. T. Sörensen, Den politiske krise i 1807. — E. Holm, Et tillægg om den politiske krise i 1807. — Thiset, Herluf Daa og Vinike Villumsdatter. — A. D. Jörgensen, Undersögelser vedrörende Danebroge og det danske kongevaaben. — L. Koch, Nogle bemærkninger om L. Holberg og Sorö Akademi. — Literatur og kritik: N. Bache, Nordens historie, anm. af Mollerup; H. Hildebrand, Livonica, vornähmlich aus den 13 jahrhundert im Vatikanischen Archiv, anm. af Mollerup. — Fortegnelse over fremmed historisk litteratur fra aaret 1886 vedrörende Danmarks historie.

Hr Jörgensen utvecklar och försvarar mot H. Petersen sin åsigt om Danebrogskorsets upprinnelse ur Johanniterkorset, liksom de gamla uppgifterna att Danebrogen, det ursprungliga riksbaneret, gick förlorad i slaget mot Ditmarskerne 1500, samt följer sedermera banerets öden, tills det sannolikt 1660 helt och hållet blir förstördt.

Aarböger for nordisk oldkyndighed og historie udgifne af det kongelige nordiske Oldskriftselskab. **1887. II Række. 2, 4.** — G. Storm, Studier over Vinlandsreiserne, Vinlands geografi og ethnografi.

Enligt författarens intressanta bevisföring menas med Helluland Labrador, med Markland New Foundland och med Vinland Nya Skotland (Nova Scotia). I Nya Skotland förekommer ännu i dag vildt vin. Med namnet »skrälingar» skulle vidare enligt honom betecknas icke Eskimåer, utan Indianer.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. von Sybel. **1888, 3.** — M. Lenz, Zur Kritik Sezyma Raschins. Zweiter Theil (slut på denna undersökning af den bekanta skriften om Wallensteins förrädiska underhandlingar; enligt förf. är denna skrift till en god del sanningslös). — B. Niese, Die Sagen von der Gründung Roms. — S. Löwenfeld, Paul Ewald (en framstående medarbetare i Monumente Germaniæ historica). — Ein Schreiben des grossen Kurfürsten an seine Nichte, die Königin Charlotte Amalie von Dänemark. — Aus der Zeit des Waffenstillstandes von 1813. — Literaturbericht m. m.

Mittheilungen der Historischen Litteratur herausgegeben von der Historischen Gesellschaft in Berlin. **XVI Jahrgang, 2** innch. bl. a.: Koehne, Revaler Zollbücher und Quittungen des 14 Jahrhunderts von Stieda och Das Buch des Lübeckischen Voigts auf Schonen von Schäfer; Hirsch, Geschichte Schwedens von F. F. Carlson.

The English Historical Review edited by the rev. M. Creighton. **April 1888.** — Morris, The campaign of Sedan. — L. Stephen, Chatham. Francis and Junius. — R. Dunlope, The plantation of Munster 1584—1589. — A. M. F. Robinson, The claim of the house of Orleans to Milan. II. — Notes and documents. — Reviews of books. — List of historical books recently published. — Contents of periodical publications.

Revue Historique. 1888 Mars—avril. — P. Monceaux, Le grand temple du Puy-de-Dôme. le Mercure gaulois et l'histoire des Arvernes (Suite et fin). — G. Fagniez, Le Père Joseph et Richelieu. La préparation de la rupture ouverte avec la maison d'Autriche (1632—1635). Suite. — H., François de la Noue et la conversion du roi (Henrik IV). — Baron du Casse, La reine de Westphalie, son journal et sa correspondance. — L. Savinhiac, L'Espagne et l'expédition du Mexique. Une lettre inédite du mar. Prim. — Bulletin historique: France, (Monod, Bémont); Danemark (Steenstrup). — Correspondance. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et Sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie.

Revue d'histoire diplomatique. 1888, 2. — d'Avril, Négociations relatives au canal de Suez. — Pisani, L'expédition russo-turque aux iles ioniennes en 1798—1799. — de Maulde, Les ducs d'Orléans en Lombardie avant Louis XII. — O. Browning, Un mystère diplomatique. — de Broglie, Le secret du Roi. Quelques explications sur des points contestés. — L'empereur Guillaume I:er d'Allemagne. — de Grouchy, Acquisition du duché de Mayenne par le card. Mazarin. — Comptes rendus (bl. a. Handskrifter i Nederländska och Belgiska med flere Archiver samlade af B.). — Chronique. — Bibliographie.

Öfversigter och Granskningar

Sveriges ställning till utlandet närmast efter 1772 års statshvälfning af AUGUST J. HJELT. 222 sid. + bil. 34 sid. Helsingfors, Finska literatursällskapets tryckeri, 1887.

Att 1772 års revolution för Sverige medförde en fruktansvärd yttre kris, är nu mera ett oomtvistligt historiskt faktum. Genom N. Tengbergs 1863 utgifna arbete: »Om kejsarinnan Katarina II:s åsyftade stora nordiska alliance», blottades maskorna i det fruktansvärda nät, hvarmed denna furstinna omspunnit Sverige för att bereda det ett liknande öde med det, som hon tillämnade Polen: däri offentliggjordes bl. a. fullständigt hennes fördrag 1769 med Preussen och Danmark, i kraft af hvilka dessa makter förpligtades att, med en delning som mål, angripa Sverige, den förra i händelse detta företog några väsentliga, den senare i händelse det företog några, som hälst ändringar i den regeringsform (af 1720), genom hvilken hon sökte hålla vårt fosterland i politisk vanmakt. Att det verkligen på allvar var fråga om, att bringa dessa bestämmelser till utförande med anledning af 1772 års statshvälfning, blef delvis kändt genom åtskilliga dels äldre, dels ungefär samtida publikationer såsom Raumers »Beiträge zur neueren geschichte» (1839), Geijers Öfversigt af de Gustavianska papperen (1843), Manderströms »Recueil des documents inédits concernant l'histoire de Suède sous le règne de Gustave III» (1847), »Historiska Handlingar», nya serien II—IV (1862—4), Geffroy, »Gustave III et la cour de France» (1867), A. v. Fersens »Historiska skrifter», bilagorna till del III (1869). Farans hela vidd klargjordes dock först genom E. Tegnérs i Historiskt Bibliotek för 1879 offentliggjorda, förnämligast på franska och engelska ministerrapporter grundade afhandling »Om Sveriges yttre politik efter statshvälfningen 1772», men, såsom denne författare själf anmärkte, fordrades det dock ännu för en fullständig belysning af ifrågavarande kris, att jämväl dithörande ryska akter undersöktes. Detta har sedan skett genom riksarkivarien Odhners och professor Hjärnes forskningar i ryska arkiv, och resultaten häraf hafva offentliggjorts i första delen af Odhners epokgörande arbete: »Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering», hvarjämte äfven Hjärne delvis begagnat detta material i sin på trycket utgifna profföreläsning för professur i Upsala: »Öfversigt af Sveriges ställning till främmande makter vid tiden för 1772 års statshvälfning». Den episod af Sveriges diplomatiska historia, som herr Hjelt företagit sig att behandla, är sålunda redan förut tämligen bearbetad, men ämnets vigt gör dock hans onekligen med talang och grundlighet verkstälda monografi långt ifrån ovälkommen. Det arbete, som han nedlagt

därpå, är ej ringa. Naturligtvis har han, såsom sig vederbort, tillgodogjort sig föregående publikationer, och de af professor Hjärne gjorda öfversättningarna af ryska handlingar hafva lemnats honom till begagnande, men han har äfven själf företagit forskningar i svenska riksarkivet, Upsala bibliotek, franska utrikesministeriets arkiv samt det preussiska statsarkivet. Såsom man kunnat vänta, är det resultat, till hvilket han kommit, i hufvudsak det samma som det, hvilket ernåtts af de framstående forskare, som varit hans föregångare, nämligen att Sveriges räddning från den öfverhängande faran egentligen är att tillskrifva Frankrikes trogna bistånd, den Osteuropeiska krisen, Englands obenägenhet att gå Rysslands ärenden samt Gustaf III:s mod och fasthet, hvilka egenskaper förf. ej af Vergennes klander låtit sig förledas att underkänna. Säkerligen har han träffat rätt, då han sökt en väsentlig förklaring till den franska ambassadörens dåliga lynne i hans nära förbindelser med den alltid missnöjde Fersen. Emellertid har det äfven lyckats förf. att afvinna sitt ämne åtskilliga nya eller förut mindre beaktade synpunkter. I detta hänseende påpeka vi i främsta rummet hans teckning af Fredrik II:s politik. På grund af dennes och hans broder prins Henriks ilskna bref till Gustaf III och Lovisa Ulrika — publicerade af Geijer och Manderström samt bland bilagorna till Fersens skrifter — har man länge ansett honom såsom den nästan hätskaste fienden till det verk, som hans systerson 1772 företagit till Sveriges räddning. Tegnérs, Odhners och Hjärnes undersökningar hafva dock gifvit anledning att betvifla riktigheten häraf, och detta tvifvel har nu funnit fullständig bekräftelse genom herr Hjelts forskningar i Berlinerarkivet. Det framgår nämligen af dessa med full klarhet, att Fredrik alls icke var benägen att med vapenmakt omintetgöra den svenska revolutionens resultat; att orsaken till hans förbittring öfver denna tvärtom just var hans fruktan, att den på grund af 1769 års förbund skulle nödga honom till ett i hög grad olägligt krig; att hans stora ord mot sina svenska slägtingar endast voro skrämskott, ämnade att framkalla eftergifter, som skulle afvända krigsfaran; att han i självfva verket gjorde alt hvad han kunde för att dämpa Katarinas krigsifver; eller, i korthet sagdt, att han, om blott ej ett europeiskt krig blefve följden af den svenska statshvälfningen, för egen del icke hade något i sak att invända mot denna. Fredriks hela intresse i denna sak var helt enkelt å ena sidan att ej indragas i krig, å den andra att ej genom visad obenägenhet att uppfylla 1769 års traktats bestämmelser reta Ryssland, så att detta i den ömtåliga polska frågan skulle mot honom förena sig med hans gamla antagonist Österrike. Af särskildt intresse är det listiga spel Fredrik spelade med denna makt. Genom de i »Historiska Handlingar» publicerade svenska depecherna är förut kändt, att Wiener-hofvet på hösten 1772 gjorde ett försök att bilägga den uppkomna konflikten genom att förmå Gustaf III att medgifva en jämkning i den nya regeringsformen, och Odhner har ansett sannolikt, att det var Fredrik II, som stod bakom detta försök. De preussiska aktstycken,

till hvilka herr Hjelt haft tillgång, visa emellertid, att Wienerhofvet vid detta tillfälle handlade på eget initiativ, men på samma gång också, att Odhner ej misstagit sig, då han antog, att Fredrik genom Wiener-hofvet sökt åvägabringa en förmedling. Förhållandet är nämligen, att så snart Fredrik erhöll underrättelse om detta hofs försök att förmå Sverige till eftergifter, uppmuntrade han det, ehuru med stor försigtighet, att göra ett liknande äfven hos Ryssland. I själfva verket lade han den största vigt vid denna åtgärd och förklarade den t. o. m. såsom sin »sista resurs att besvärja ovädret». Hvarken hos Sverige, Frankrike eller Ryssland hade emellertid Österrike någon framgång. Hvad som slutligen skingrade det oväder, som sammandragit sig i norden och hotade hela Europas lugn, var misslyckandet af den rysk-turkiska fredskongressen i Bukarest (våren 1773), hvarigenom Katarina nödgades vända sin uppmärksamhet från Sverige. Detta, som förut påpekats af Odhner, har ytterligare framhållits af herr Hjelt, som därvid haft tillfälle att egna en närmare uppmärksamhet åt den andel, som de svenska diplomaterna i Konstantinopel, bröderna Celsing, haft i denna för Sverige lyckliga tilldragelse.

En annan sak, som förf. stält i skarpare belysning, är orsaken till det franska hofvets missnöje med Gustaf III:s hotande uppträdande mot Danmark. Att detta missnöje verkligen, såsom man förut antagit, hade sin grund i farhågan för att Gustaf genom ett anfall på Danmark skulle bringa krigslågan till utbrott, är visserligen obestridligt, men förf. visar, att det äfven berodde däraf, att den franske utrikesministern d'Aiguillon smickrade sig med hoppet att kunna åvägabringa ett nytt politiskt system, enligt hvilket förbundet mellan Preussen och Ryssland skulle upplösas och det sistnämda landet jämte Danmark indragas i det svenskt-franska förbundet. Denna plan, för hvars realiserande den skicklige diplomaten Durand sändes till Petersburg lika mycket som för att besvärja Katarinas vrede öfver revolutionen, skulle naturligtvis genom ett krig mellan Sverige och Danmark hafva kväfts i sin linda.

Huru högt man än må skatta Frankrikes och konung Gustafs samt hans diplomaters förtjänst om Sveriges räddning vid 1772—3 års kris, torde dock den lyckliga utgången i väsentlig mån böra tillskrifvas äfven den omständigheten, att den politiska förbistringen ej nått en sådan höjd hos vårt folk, att dess vrångsinta grannar i inre oroligheter fingo en förevändning att utföra sina planer. Självmant framställer sig härvid en jämförelse med Polen. 1791 sökte äfven detta genom en revolution förbättra sin författning, grunden till dess olyckor, men resultatet häraf blef ej dess upprättelse, utan dess sönderstyckning. Med villigt erkännande af, att de europeiska förhållandena då voro vida ofördelaktigare, torde man dock vara berättigad att söka en orsak till den svenska och polska revolutionens olika utgång däri, att hos oss ingen Targowiczerkonfederation bjöd fienden handen. Att ansatser härtill ej alldeles saknades, liksom att Ryssland gjorde sitt bästa därför, ses dock af Ostermans depecher,

för hvilka förf. liksom förut Odhner redogör. För vår del äro vi dock böjda att tro, att förf. går för långt, då han af den ryska ministerns uttalanden drager den slutsatsen, att »oppositionen långt ifrån var kväfd, men att den saknade nog samlad styrka för att utan initiativ från utländskt håll träda fram», hvilket väl blir detsamma som att den skulle trädt fram, om blott utländskt initiativ gifvits. Då man betänker, att Osterman måste hafva sökt göra det mesta möjliga af de tecken till opposition som han kunde uppspåra, synes det i själfva verket egnadt att väcka förvåning, att han ej haft mera att berätta, och särskildt bör uppmärksammas hans bekännelse, att äfven »de hederligaste» (hvad vi skulle kalla *de ohederligaste*) bland de missnöjde hällre skulle »fördraga sitt nuvarande tunga ok och börda än se sitt land priagifvet åt eld och svärd», d. v. s. erhålla hjälp genom ett utländskt krig. Visserligen är det sant, att Anjalamännen 16 år därefter ej drogo i betänkande att hos Katarina II söka stöd mot sin konung, men härvid är dock den skilnaden, att 1772—3 skulle det hafva gält att för inre partisyften *ådraga* Sverige ett krig, under det att de *flesta* Anjalamännen blott trodde, att de genom sitt — för öfrigt tillräckligt beklagliga — beteende *afvände* ett krig och beredde landet tillfälle att i lugn lösa de inre frågorna. Från Finland, hvars läge gjorde det mest utsatt för ryska stämplingar, flydde väl, enligt hvad förf. upplyser, kapten B. O. Rehbinder, handelsmannen Falk och en viss Jusslin, kallad f. d. rådman i Åbo, till Petersburg för att anropa om hjälp mot den nya konstitutionen[1], och en auskultant Carlstedt blef här lagförd för ryskt spioneri. Äfven detta var dock; som man finner, blott en obetydlighet. Hade Göran Sprengtporten vid denna tid hunnit utså sin onda sådd, skulle väl antagligen skaran af dylika »patrioter» varit större, men vi tro dock, att det finska folket lika litet som det svenska skulle *i allmänhet* varit färdigt till ett sådant politiskt själfmord som att göra Katarina II till beskyddarinna af sin »frihet». Förf. erkänner också till fullo, att den lyckliga utgången af 1772—3 års kris lände äfven Finland till fromma, enär dess eröfring af Ryssland säkerligen under d. v. förhållanden skulle för det samma hafva medfört helt andra följder än dem, som framgingo ur 1808—9 års krig. Att resultatet då för Finland blef så lyckosamt, därtill vilja vi för vår del — vare detta sagdt utan all opposition mot förf., som ej inlåtit sig härpå — gärna söka orsaken ej blott i mera gynnsamma tidsförhållanden, utan äfven just däri, att den slutliga skilsmessan från Sverige skedde på ett sätt, värdigt de båda ländernas gemensamma, sekelgamla kulturarbete, och ej genom ett — vi upprepa det — politiskt självmord i polsk stil.

[1] Rehbinder blef enligt Anrep major i rysk tjänst samt erhöll af Katarina ett gods.

S. J. B.

Handbok i Statskunskap af W. E. Svedelius. Andra upplagan omarbetad af J. Fr. Nyström. Första delen: Sverige, Norge och Danmark. 266 sid. Andra delen: Ryssland, Storbritanien, Frankrike och Tyskland. 320 sid. Upsala, W. Schultz, 1887.

Professor Svedelii »Anteckningar för akademiska examina i statskunskap» icke blott fyllde, då de för omkring 20 år sedan utkommo, ett länge kändt behof vid universiteten, utan utgjorde äfven en märklig literär företeelse. Man hade dessförinnan icke något motsvarande arbete på svenska att tillgå och var för sina studier hänvisad till »gamla handskrifna kollegier»; men i olikhet med åtskilliga andra »anteckningar» eller »grundlinier» för akademiska examina utmärkte sig dessa äfven därigenom, att de voro läsbara. Liksom prof. Svedelii föreläsningar i statskunskap på sin tid samlade ett ovanligt stort antal åhörare, så voro hans »Anteckningar» egnade att locka en stor läsarekrets, äfven utom de studerandes, och de gjorde det äfven; den första upplagan lärer på ganska kort tid ha gått åt, trots de fyra delarne och det jämförelsevis höga priset. De välbekanta förtjenster, som utmärka prof. Svedelii stil, gjorde sig också flerestädes, särskildt i de historiska inledningarne till de olika ländernas nu gällande statsrätt, på ett lyckligt sätt gällande, och arbetet rönte ett mycket lifligt erkännande af kritiken. Det var »skrifvet i en populär stil samt beundransvärdt underhållande och lättläst i förhållande till innehållets art», yttrade sig en recensent; det »borde kunna finna läsare i hvarje vän af verkligt bildande studier». Att en ny upplaga nu utgifves, kan därföre ej väcka förvåning; därtill kommer att de två årtionden, som förflutit sedan den första såg dagen, ju varit ganska rika på politiska förändringar i olika delar af verlden; nya stater ha bildats, Frankrike har antagit en ny konstitution, England har upplefvat ännu en parlamentsreform, på andra ställen har den inre utvecklingen framhäft partier eller paragrafer af författningen, vid hvilkas praktiska betydelse man förut fäst mindre uppmärksamhet, och hvad siffrorna beträffar eller det rent statistiska elementet, åldras det ju hastigt i arbeten som dessa. Så har den nya upplagan, hvars utgifning anförtrotts åt docenten Nyström, redan till följd häraf delvis måst blifva en omarbetning, men denna har sträckt sig äfven till delar af verket, som icke direkte berörts af nyss antydda förändringar. Sålunda ha de stycken, som i den gamla upplagan varit egnade åt den fysiska geografien, alldeles uteslutits, och vi ha ingenting att invända mot detta, försåvidt däri ligger ett löfte, att den rent geografiska undervisningen på annat sätt blir tillgodosedd vid universitetet — i en icke alltför aflägsen framtid. Större tvekan i fråga om lämpligheten väcker måhända uteslutandet af de afdel-

ningar, som handla om »Läroverken» — med undantag för de tre nordiska rikena och Finland. I öfrigt återfinner man i allmänhet samma kapitel och rubriker som i den första upplagan, men man märker snart, om man ser närmare till, att nästan hvarenda afdelning underkastats en grundlig revision; oriktigheter, som förekommit, ha rättats och en mängd tillägg ha gjorts såväl i fråga om de ekonomiska förhållandena, som de politiska; utg. har i allmänhet bemödat sig om att öka »det sakliga innehållet» och stundom omredigerat hela kapitel. Att arbetet i sin helhet vunnit därpå, lider ju intet tvifvel. Så ha de stycken, som behandla »Näringarne», väsentligen utvidgats. Skildringen af Norges och Danmarks statsskick har omarbetats med hänsyn till de sista årens politiska utveckling i dessa länder. Teckningen af Englands rättskipning är i flera delar förändrad, och för de senaste förändringarna i vallagen till parlamentet har naturligtvis redogjorts. Styckena om Frankrikes förvaltning, rättskipning, kyrka och författning äro likaledes omredigerade, och detsamma gäller om de blad, som äro egnade åt det tyska rikets nuvarande organisation. Det lemnas t. o. m. en ny och detaljerad redogörelse för de tyska småstaternas förvaltnings- och författningsformer. Har arbetet härigenom i någon mån förlorat karaktären af *Anteckningar för akademiska examina*, gör det däremot så mycket mera skäl för sin nya titel utaf *Handbok*.

När emellertid en omarbetning en gång skulle göras, hade den måhända stundom kunnat göras mera genomgripande — vi kunna ej undertrycka den anmärkningen. Den s. k. politiska geografien är något ojämt behandlad; man jämföre t. ex. det utrymme, som egnas däråt för länderna Preussen och Frankrike å ena sidan, England och Ryssland å den andra. Skildringen af Rysslands »Folk» är tämligen oförändradt bibehållen, ehuru de brister, som emellanåt utmärka Svedelii framställning, det osäkra, sväfvande, liksom gungande i uppgifterna och utsagorna, här tydligt nog framträda. Letterna t. ex., som bekant en i etnografiskt hänseende synnerligt märklig folkstam, borde väl ej betecknas blott som »en klass, ej talrikare än judarne», och nog kunde man riskera en bestämdare uppgift om Samojedernas ställning och stamfrändskap, än Svedelius här lemnat, utan att råka ut på de mera kinkiga etnografiska spörsmålens hala mark. Å andra sidan har utg. om Gallerna förändrat de gamla uppgifterna på ett sätt, som nog kommer att öfverraska en och annan läsare; de räknas nämligen för Germaner (II, s. 125). Är detta verkligen ett så säkert faktum, att det bort inregistreras i en »Handbok», som denna, i hvilken ju icke hypoteserna böra ha plats? Utg. synes i sjelfva verket ej sjelf vara så öfvertygad, och följden har blifvit, att man ej rätt kommer på det klara med, huru han vill ha saken; hvad som på ett ställe blott är möjligt, synes uppfattas som säkert på ett annat. En och annan oegentlighet eller felaktig uppgift till hade väl ock förtjent att rättas eller bortrensas. Vi anföra några fall, som fäst vår uppmärksamhet. Man eger väl ej rätt att utan vidare påstå, att ärkebiskopen i Lund under hela medeltiden verkligen var svenska

kyrkans primas, om han än bar titeln (s. 47). »Inrättades» verkligen det andliga frälset år 1200, såsom det heter s. 46? Den gamla uppgiften, att kyrkoherdarne först 1547 kallades till svensk riksdag qvarstår oförändrad (s. 70). Är det rätt att säga, att de svenska rikskollegierna utgjorde »afdelningar af sjelfva rådskammaren» (s. 79)? — Hela Ukrajne blef ju ej införlifvadt med Ryssland på 1600-talet (II, s. 9). *Förhandlingarna* på landdagen i Borgå 1809 kunna svårligen kallas för en »urkund» (II, s. 39). — »Landsorten» Vendée i Frankrike får man väl ej säga ligga »på gränsen af Bretagne och Poitou» (II, s. 139). Dess namn var ej ett landskapsnamn, förr än det (lånadt af en liten flod) fästes vid ett af revolutionens nya departement, för att snart under ett par årtionden lysa som en brandfackla i Frankrikes historia. Tillförene var det ju blott en del af Poitou. Det lilla riket Béarn har med all säkerhet aldrig sköljts af Biscayavikens vågor (II, s. 140). — Är verkligen Preussen blott en »tillfälligtvis föranledd» förening af tyska rikslän m. m. (II, s. 245)? Med samma skäl är ju Skånes förening med Sverige »tillfälligtvis föranledd». Äfven en och annan förkortning hade nog här och hvar skadeslöst kunnat göras. Däremot hade det för mången måhända icke saknat intresse att få haft qvar de bibliografiska notiser prof. Svedelius meddelade, med de ändringar, som voro påkallade. Dessa och dylika oegentligheter, som kunna påträffas, liksom en och annan felskrifning, äro emellertid lätt afhjelpta och icke af någon väsentligare betydelse. De förvilla ej den mera sakkunnige och stöta säkerligen ej flertalet läsare. I hvarje fall ha de föga att betyda vid sidan af det rika faktiska material, som denna Handbok i statskunskap äfven i sin nya gestalt innehåller, och som bör göra densamma till en välkommen rådgifvare för enhvar, som önskar sätta sig in i våra dagars politiska förhållanden.

Ehd.

Handlingar rörande finska skolväsendets historia. Med understöd af allmänna medel i tryck utgifna af K. G. Leinberg, professor. Andra samlingen. XVI + 557 sid. Jyväskylä 1887.

I olikhet mot den af hr L. år 1884 utgifna *första* samlingen af »Handlingar rörande finska skolväsendets historia», hvilka tillhörde tre särskilda århundraden, upptager denna nya samling endast urkunder från en helt kort tidrymd eller åren 1801—1807, då Finlands läroverk lydde under det år 1801 inrättade s. k. *kanslers-gillets* myndighet.

I »förordet» till denna samling meddelar utg. några historiska upplysningar om Gillets uppgift, sammansättning, verksamhet m. m. Dessa upplysningar äro dock, särskildt i fråga om Gillets sammansättning, mindre tillfredsställande. Så t. ex. nämner utg., att kanslersgillet, »efter att till en början ha bestått blott af de tre kanslererne för Lunds, Upsala och Åbo akademier, grefvarne Carl Axel Wachtmeister, Axel von Fersen och Carl Adam Wachtmeister, jämte kansli-rådet Carl Gustaf Kökeritz såsom sekreterare, befinnes — — — *redan för 1803*, enligt Stockholms stads kalender, icke allenast ha utgjorts af kanslererne för rikets fyra akademier i Lund, Upsala, Åbo och Greifswald, grefvarne Carl Axel Wachtmeister, Magnus Brahe, Carl Adam Wachtmeister och friherre Hans Henrik von Essen, utan hörde därtill såsom ledamöter då äfven riksmarskalken grefve Johan Gabriel Oxenstierna, ärkebiskopen d:r Uno von Troil, kansliråden Gudmund Göran Adlerbeth och friherre Shering Rosenhane samt öfverhofpredikanten och serafimerordens historiograf d:r Magnus Lehnberg, hvarjämte kanslipersonalen var betydligt ökad.» Hade utg. emellertid, i stället för att inskränka sig till en blick i »Stockholms stads kalender» för 1803 och närmast följande år, utsträckt sina forskningar i kanslers-gillets arkiv jämväl till Gillets protokoll, skulle han icke blott hafva kunnat erhålla mera korrekta upplysningar angående tillökningen och förändringarna i Gillets personal, utan äfven kunnat påträffa flere för hans urkundsamlings större fullständighet vigtiga bidrag, som nu saknas. Läser man protokollen, finner man bl. a., att kansliråden Adlerbeth och Rosenhane äfvensom öfverhofpredikanten Lehnberg redan i november månad 1801 deltogo i Gillets arbeten. Enligt Gillets under den 27 okt. s. å. utfärdade instruktion skulle nämligen nyssnämnda trenne personer jämte Gillets sekreterare vara ledamöter af ett s. k. *utskott*, hvilket skulle förbereda ärendena till föredragning i det af de fyra akademikanslererna, ärkebiskopen och utskottets medlemmar — med undantag af sekreteraren — bestående Gillet. Jämlikt k. br. den 8 april 1802 inträdde vidare riksmarskalken gr. Oxenstierna såsom ledamot af själfva Gillet. Redan i mars 1803 (ej, såsom hr L. uppgifver, 1804) ersattes gr. Magnus Brahe af gr. Axel von Fersen såsom själfskrifven ledamot af Gillet.[1] Genom k. br. den 9 juni 1804 adjungerades tvänne af hr L. alldeles förbigångna ledamöter, nämligen f. d. rektorn vid Stockholms trivialskola, lektor Johan Murberg och domprosten i Vesterås Erik Waller, den förre såsom ledamot af utskottet vid dess handläggning af frågan om en ny skolordning, den senare för att, sedan utkastet till skolordningen hunnit fullbordas, däröfver afgifva yttrande; domprosten W. kom dock först efter Murbergs år 1805 inträffade död att såsom ledamot inträda i Gillet, sedan Kongl. Maj:t den 19

[1] Jfr äfven Handlingarna s. 228, där Fersens namn förekommer bland de af utg. aftryckta underskrifterna på en Gillets skrifvelse af den 9 mars 1803, liksom äfven sid. 269, där han likaledes befinnes hafva undertecknat en skrifvelse, dat. den 20 okt. s. å. Brahe deltog i Gillets sammanträden nov. 1801—jan. 1803.

mars s. å. förordnat honom att såväl inom utskottet som själfva Gillet deltaga i utarbetandet af förslaget till den nya skolordningen, hvilket Murberg icke hunnit fullborda. — Ännu i augusti 1806 deltog biskop Lehnberg i kanslers-gillets arbeten, hvaremot den nye ärkebiskopen J. A. LINDBLOM först i slutet af april 1807 började att bevista utskottets och Gillets sammanträden. Hvad slutligen kanslern för Greifswalds akademi frih. H. H. von Essen beträffar, var han, såsom samtidigt tillika generalguvernör i Pommern, blott ledamot i »kalendern» och hade således saklöst kunnat förbigås.

En vigtig del i kanslers-gillets arbeten togo de s. k. *korrespondenterna.* De hade därför förtjänt att något utförligare omnämnas. Hr L. inskränker sig emellertid till att uti företalet i förbigående omtala, att Gillet vid skilda tillfällen fann lämpligt »att ställa sig i förbindelse med sakkunnige personer utom verket, hvilka erhöllo kallelsebref att vara kanslers-gillets korrespondenter», hvarjämte han bland Handlingarna meddelar formuläret till ett sådant kallelsebref »för 4 professorer, däribland H. G. Porthan, och akad.-sekret. Otto Christian Wåhlin». Sistnämnda, mindre tydliga, tillägg har förledt en anmälare af hr L:s arbete i »Tidskrift, utg. af pedagogiska föreningen i Finland» till det antagandet, att samtliga dessa korrespondenter tillhörde Åbo universitet, under det att i verkligheten två af dem, NEJKTER och TINGSTADIUS, voro professorer i Upsala samt LUNDBLAD prof. i Lund, där äfven Wåhlin var akademisekreterare. Dessutom egde Gillet åtskilliga andra framstående män till korrespondenter, såsom rikshistoriografen ANDERS SCHÖNBERG (hvilken redan år 1770 utgifvit ett förtjänstfullt »Utkast till det allmänna uppfostringsverkets förbättring», den förut omtalade domprosten WALLER och domprosten i Vexiö HÅKAN SJÖGREN (denne dock först från år 1808) samt flere andra, hvilka dock ej i likhet med de förut nämnda erhöllo formligt kallelsebref. Till dessa senare hör själfva biskopen i Åbo, J. TENGSTRÖM, hvilken bl. a. afgaf ett detaljeradt skriftligt utlåtande öfver sex af de 7 kapitel utaf förslaget till skolordning, hvilka Murberg före sin död hann utarbeta. En annan af de mera verksamma ickeofficiela korrespondenterna var Karlstadslektorn P. KÖLMARK, författare till tvänne åren 1793 och 1794 på trycket utgifna reformförslag.

Såsom hr Leinberg äfven framhåller, var skolordningen af år 1807 kanslers-gillets förnämsta pedagogiska produkt. Denna skolordning »hann [dock] icke komma Finlands läroverk till del, innan en väsentlig förändring hade inträdt i dess politiska ställning». Af detta skäl har utg. i allmänhet icke tagit hänsyn till de många märkliga förslag rörande elementarundervisningen, hvilka till Gillet inkommo, och som utgöra den mest intressanta afdelningen af dess arkiv. Blott i några få fall har han ansett sig böra återgifva dem, nämligen då de haft speciellt finskt ursprung. Några af dessa ha emellertid ett allmännare intresse, t. ex. Finska hushållningssällskapets skrifvelser till kanslers-gillet den 1 nov. 1803 ang. uppfostringsanstalterna i Finland (n:r 26) och till domkapitlen i Åbo och Borgå den 16 april 1804 ang. apologistklassens utvidgande vid trivialsko-

lorna (n:r 38); likaså Gillets skrifvelse till domkapitlet i Åbo d. 28 aug. 1806 med instruktion för en vid kadedralskolan derstädes »inrättande» ny real-klass (n:r 56). Bland *öfriga* af utgifvaren meddelade handlingar fästa vi särskildt uppmärksamheten vid Åbo Consistorii Academici skrifvelse till Gillet den 6 maj 1803 angående de för uppfostringsverket nödiga skolböcker (n:r 20) samt åtskilliga handlingar, som röra Gillets åtgärder för lärarebildningens höjande, t. ex. k. br. den 15 mars 1803 angående undervisning i uppfostringsläran vid universiteten äfvensom offentlig examen därstädes ej blott i pedagogik och metodik, utan äfven i »de elementar-vetenskaper, hvilka för en lärare eller informator äro nödige» (n:r 17) och instruktionen för Seminarium Pedagogicum i Åbo af den 28 aug. 1806 (n:r 55). De *flesta* af sistnämnda handlingar innehålla dock egentligen icke mycket nytt, enär åtskilliga utdrag ur de samma återfinnas i Broocmans uppsats om kanslers-gillets verksamhet i »Magasin för föräldrar och uppfostrare» (1810); däremot skulle det varit af stort intresse, om utg. i bifogade noter lemnat några upplysningar om det resultat, hvilket nyssnämnda påbud verkligen medförde i Finland.

Urkundernas antal är 72, af hvilka de 12 sista angå Söndags- och Abnormskolornas uppkomst i Sverige och Finland. Vid uppställningen af dessa handlingar har utg. denna gång låtit den kronologiska ordningen uteslutande vara bestämmande — blott med det undantag, att de 12 sistnämnda handlingarna upptagits i ett särskildt s. k. Bihang. I betraktande däraf, att samlingen omfattar en så kort tidrymd som 7 år, tro vi dock, att äfven de öfriga handlingarna med fördel kunnat grupperas efter innehållet, t. ex. rörande lärarebildningen o. s. v.; åtminstone hade väl sådana odaterade handlingar som kanslir. Kökeritz' bearbetningar af primäruppgifterna rörande de finska skolorna (n:r 28—29) lämpligen bort meddelas omedelbart efter själfva primäruppgifterna (n:r 4—5, 7—8, 10—12), så mycket mer som de lika gärna kunna tillhöra år 1802 som det af utg. antagna året 1803.

Då nästan alla handlingar från förevarande tid äro synnerligen lätt lästa, ha vi icke ansett nödigt att granska det sätt, hvarpå de återgifvits. Då de nästan likaledes allesammans äro vederbörligen daterade och undertecknade, har utg. icke behöft kritiskt »bestämma» dem. Blott en enda gång har han, såvidt vi märkt, i denna samling inlåtit sig härpå, nämligen s. 251, då han sökt angifva hvad det var för »Reflexioner», som under den 3 juni 1803 öfversändes till kanslirådet Porthans utlåtande. Hr L. yttrar där, att skrifvelsen *måhända* kunde afse en från den ofvan omnämnde korrespondenten lektor P. Kölmark i Karlstad inkommen skrift, hvars titel var »Reflexioner öfver allmänna uppfostran jämte utkast till dess förbättring». Men att detta *icke* är möjligt, därom hade utg. genom den allra flyktigaste blick på Kölmarks skrift kunnat öfvertyga sig. Af dess 30 folio-sidor, som företrädesvis angå organisationen af olika slags läroverk, handlar blott en enda sida »Om lärare», och söker förf.

där förklara, hvarför Sverige, ehuru det saknat särskilda anstalter vid akademierna för lärarebildning, likväl aldrig varit utan tillgång på skickliga lärare. Den till Porthan öfversända skriften handlar däremot, enligt det af hr L. aftryckta brefvet, om huru skolverken skulle kunna blifva »försedda med de för ungdoms handledande mest skickelige lärare». Författaren till detta förslag var Gillets officiele korrespondent prof. J. LUNDBLAD i Lund, hvilket synes ej blott af Gillets protokoll, utan äfven af en senare skrift af Lundblad, hvari han till bemötande upptager åtskilliga mot hans Reflexioner framställda anmärkningar. Däremot var Kölmark en af dem, som afgåfvo yttrande öfver Lundblads förenämnda förslag.

Den uppgift, hr Leinberg denna gång haft sig förelagd, har varit vida lättare än förarbetena för hans föregående samling af skolhistoriska urkunder. Han har i kanslers-gillets lätt öfverskådliga arkiv kunnat, så att säga, ösa med fulla händer. Genom käjserliga senatens för Finland frikostiga tillmötesgående har han sedermera utan svårighet lyckats få denna samling liksom dess föregångare befordrad på trycket. Vi lyckönska hr L. ej mindre till det senare än till det förra och tillönska honom fortsatt framgång i sina nitiska sträfvanden att genom utgifvande af talrika källskrifter underlätta en framtida omsorgsfull bearbetning af sitt fäderneslands skolhistoria.

Hugo Hernlund.

Der Königsfriede der Nordgermanen, von KARL LEHMANN. VI + 284 sid. Berlin & Leipzig 1886.

Författaren, numera professor vid universitetet i Kiel, har i detta arbete lemnat ett synnerligt värderikt bidrag till den nordiska rättshistorien. — Från början var det hans afsigt att endast fästa sig vid det norska »brefabrot», men därifrån leddes han till undersökningar öfver den nordiska höga straffboten af 40 mark och den därmed sammanhängande fredlösheten och till sist blef hans mål att gifva en framställning af alla de växlingar, som den gamla fredlösheten genom inflytande af konungadömet i den monarkiska norden undergått. Arbetet innehåller dock vida mer och utgör snarare en framställning af konungadömets förhållanden till friden, rättskipningen och lagstiftningen i de skandinaviska länderna än, som titeln anger, en afhandling om konungsfriden. — På grund af källornas och den hithörande litteraturens olika omfång och innehåll har författaren ej kunnat egna samma utförlighet i framställningen åt alla de nordiska länderna. Vidlyftigast behandlas Sverige, knapphändigast

Danmark. I ett särskildt bihang redogöres för den isländska fredlösheten inom häradet (»heradssekt»).

Någon särskild konungsfrid anser författaren ursprungligen ej funnits i de skandinaviska länderna. Tidigast utvecklade den sig i Norge, där författaren spårar den redan från de skilda fylkenas första förening under en konung. I Danmark anser han den hafva uppkommit vid vändpunkten mellan det 12:te och 13:de seklet och i Sverige först i medlet af sistnämda sekel. I Sverige försiggår utvecklingen hastigast och inom kort uppkommer där en särskild kunglig domstol (konungsräfsten, räfstetinget, rättaretinget), hvilken indirekt gifver upphof till vigtiga reformer såväl i författningen som i rättegångsförfarandet vid folkdomstolarna. Äfven i Danmark uppkom en kunglig domstol, men den erhöll aldrig samma stora vigt som den i Sverige. I Norge erhöll konungen däremot först sent något större inflytande på rättskipningen, och någon kunglig domstol kom där aldrig till stånd. — I alla de skandinaviska länderna spelade 40-marksboten en stor roll vid utvecklingen af konungsfriden. I Sverige stod denna bot i närmaste sammanhang med edsöreslagarna, i Danmark utgjorde den straffet för de svårare fridsbrotten och i Norge var tredjedelen däraf boten för »brefabrot». I alla dessa stater aflöste den den strängare fredlösheten eller förändrade den i en mildare. I dem alla utbredde den sig allt mer och mer i och med konungadömets växande betydelse. Beträffande denna bots uppkomst anser förf. att den först framträdt i Danmark, och därifrån öfvergått till Norge och Sverige. I detta afseende skiljer han sig från Steenstrup, som anser den vara af gemensamt skandinaviskt ursprung. Från början torde denna bot endast varit straff för hemgång, men därifrån utsträckts äfven till andra brott. Då böterna i de skandinaviska länderna eljest stå i samband med duodecimalsystemet, synes denna 40-marksbot vara bygd på någon annan grund; men hvilken denna varit, kan förf. ej ådagalägga, ej häller har han vågat inlåta sig på den frågan, huru den kommit till Danmark.

Vi hafva nu i korthet antydt några af resultaten af författarens arbete. Som en hufvudsaklig anmärkning mot detsamma skulle vi kunna anföra, att förf., förledd af lagarnes tystnad, synes något underskattat konungadömets betydelse under äldre tider.

K. H. K.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer

Meddelanden från Svenska Riksarkivet utg. af C. T. Odhner. **XII.** — Årsberättelse för år 1887. — Register öfver Rådslag i k. Carl XI:s tid af E. W. Bergman. — Förteckning öfver rikskansleren grefve M. G. De la Gardies i riksarkivet befintliga brefvexling och öfriga handlingar af E. W. Bergman. — Förteckningar öfver i riksarkivet förvarade ministeriella handlingar: VII. Italica; VIII. Hispanica; IX. Portugallica.

Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia utgifna på föranstaltande af länets fornminnesförening. **IV, 3. 4. 1888.** — G. Björlin, Krigsrörelserna i Bohuslän 1788. — E. Eckhoff, Bohusläns fasta fornlemningar från hednatiden (forts.).

Ny Svensk Tidskrift utg. af R. Geijer. **1886, 6.** — H. Hjärne, Den spanska armadan.

Arkiv för Nordisk Filologi utg. under medvärkan av S. Bugge m. fl. genom Axel Kock. **V.** Ny Följd. **I, 1.** — S. Bugge, Iduns æbler (myten står i sammanhang dels med kristna dels med antika idéer). — A. Kock, Ett par undersökningar i fornnordisk ljudlära. — A. Kock, Bidrag till forndansk ljudlära. — K. Maurer, Vigsloði. — E. Mogk, Drottkvætt. — M. Lorenzen, Nyfundne fragmenter af en codex af Magnus Erikssons landslag.

Finsk Tidskrift utg. af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1888, juni.** E. Nervander, Ur inhemska brefsamlingar (bref från P. Kalm, Franzén m. fl.). — M. G. Schybergson, Gustaf Mauritz Armfelt under hans sista lefnadsskede. — R. A. R—ll, Adam Gustaf Weissman von Weissenstein (biografiska notiser). — **Juli.** E. Nervander, Ur inhemska brefsamlingar. — P. Nordmann, Nya bidrag till finska krigshistorien 1656 (Kriget i sydöstra Finland mot Ryssarne). — **Augusti.** S—e, Patriotism och kosmopolitism (med anl. af G. Björklunds »Om nationernas sammanväxning»). — I bokhandeln: H. T. Adlercreutz, Historiskt-politiska anteckningar 1743—1796, anm. af M. G. S.

Svenska Literatursällskapets i Finland Förhandlingar och uppsatser. 3. — C. v. Bonsdorff, Tvänne krigsmän från stora ofredens tid. — Th. Westrin, Om G. M. Sprengtportens tillämnade deltagande i nordamerikanska frihetskriget. — A. O. Freudenthal, En blick på svenska språkets utvecklingshistoria. — C. R. Berch, Anteckningar under en resa genom Finland 1735. — M. G. Schybergson, Lars Johan Ehrenmalm. — R. Hausen, Ett högadligt bo

vid medlet af 1600-talet. — V. M. v. Born, Arkivet på Sarvlaks sätesgård. — A. O. Freudenthal, Upplysningar om Nya Sverige, m. m.

Historisk Tidsskrift. Sjette Række. Udgivet af den danske historiske forening ved dens bestyrelse. Red. af C. F. Bricka. I, 2. — P. Lauridsen, Kartografen Johannes Mejer. Et bidrag til ældre dansk kaarthistorie (Mejer lefde i midten af 1600-talet). — W. Plenkers, Er Frederik II's datter Anna, Dronning af Storbritannien, gaaet over til Katholicismen? — E. Holm, En episode af Kristian Colbjörnsens tid. — Litteratur og kritik (bl. a. K. J. Hartman, Tsar Peters underhandlingar 1716 om landgång i Skåne, anm. af E. Holm; D. Schäfer, Das buch des lüb. Vogts auf Schonen och H. Kröyer, Det Skanörske sildefiske i det 12 til 15 aarhundrede, anm. af J. Steenstrup). — Fortegnelse over dansk historisk litteratur fra aaret 1887 m. m.

Historisches Zeitschrift. Herausgegeben von H. von Sybel. 1888, 4. — L. Riess, Der Ursprung des englischen Unterhauses (emot R. Gneist m. fl.). — T. Schiemann, Zur Geschichte des Posener Friedens von 1806. — K. Häbler, Neuere Arbeiten zur Geschichte Spaniens in 17 Jahrhundert. — Miscellen. — Literaturbericht. — 1888, 5. — Fr. Meinecke, Der Regensburger Reichstag und der Devolutionskrieg. — Th. Flathe, Hegel in seinen Briefen. — H. Delbrück, Triarier und Leichtbewaffnete. — M. Lehmann, Zwei politische Testamente und die Anfänge eines geschichtlichen Werkes von Friedrich dem Grossen. — Literaturbericht.

Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Alterthumskunde Herausgegeben von H. Ermisch. **VIII, 3, 4,** (1887), Eine politische denkschrift des kurf. sächsischen Geheim Rathes Abraham von Sebottendorf für Johann Georg I von Jahre 1639. Eingeleitet und herausgegeben von J. O. Opel. — **IX, 1, 2** (1888). — L. Schwabe, Heirathspläne König Erichs XIV von Schweden.

Hr Schwabe behandlar egentligen Eriks frieri till prinsessan af Hessen, som motarbetades af kurfursten August af Sachsen, hvadan ock det i Danmark under pågående hessiska frieriet uppsnappade brefvet från Erik till drottning Elisabet kommit i kurfurstens händer och stannat i Dresdenarkivet.

The English historical review edited by the rev. M. Creighton. **July 1888.** — F. W. Maitland, The suitors of the county courts. — H. E. Malden, The westsaxon conquest of Surrey. — W. H. Hudson, Hrotsvitha of Gandersheim. — T. W. Cameron, The early life of Thomas Wolsey. — J. Breck Perkins, The great Condé. — Notes and Documents (bl. a. Northmen in the isle of Man af Gudbrand Vigfusson). — Reviews of books. — List of historical books recently published. — Contents of periodical publications.

Revue Historique. 1888 Mai—juin. — M. Philippson, Études sur l'histoire de Marie Stuart, Les lettres de la cassette: les historiens contemporains. — Ch. Nisard, Des poésies de sainte Radegonde attribuées jusqu'ici à Fortunat. — A. Babeau, Le duc d'Enghien gouverneur de Champagne. — A. Ahnfelt, La diplomatie russe à Stockholm en décembre 1810. — Du Cassé, La reine Catherine de Westphalie, son journal et sa correspondance (suite). — Le second ministère du duc de Richelieu. — Bulletin historique: France (Monad, Bémont); Angleterre. — Comptes rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Juillet—août.** — A. Luchaire, Louis le Gros et ses palatins. — G. Fagniez, Le Père Joseph et Richelieu 1632—1635 (suite). — A.

Lebègne, Note sur les tauroboles et le christianisme. Les Mélanéphores. — Ch. V. Langlois, Préparatifs de l'expédition de Louis de France en Angleterre en 1215. — R. Hammond, Mission du comte de Guines à Berlin 1769. — Bulletin historique: France (Bémont). — Comptes rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie. — **Septembre—octobre.** — M. Philippson, Études sur l'histoire de Marie Stuart. Les relations diplomatiques. — G. Fagniez, Le Père Joseph et Richelieu (fin). — H. Doniol, Une lettre inédite de La Fayette, 3 août 1792. — Du Casse, La reine de Westphalie, son journal et sa correspondance (suite). — A. Mallet, L'expédition d'Ancône en 1832. Bulletin historique: France (Monod, Bémont). — Comptes rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie.

Herr Ahnfelt har i majhäftet meddelat ryske öfversten Tjernitjevs rapport af den 7 december 1810 till kejsar Alexander ang. sitt sammanträffande med den nye svenske tronföljaren Karl Johan i Stockholm.

Revue d'histoire diplomatique. 1888, 3. — Discours du président de la société d'histoire diplomatique à l'assemblée du 24 mai 1888. — A. Geffroy, Une négociation à la cour de Catherine II (angår Stedingks underhandling 1791 i Petersburg med anledning af freden i Väräla). — A. Vandal, Molière et le cérémonial Turc à la cour de Louis XIV. — Projet de démembrement de la France par les alliés en 1815. — Correspondance d'un représentant du duc de Modène à la cour de Vienne (meddelar notiser om fälttåget i Pommern 1659—1660). — Comptes rendus. — Chronique. – Bibliographie m. m.

Öfversigter och Granskningar

Anteckningar om Kongl. Elfsborgs Regemente, 1680—1815, af OTTO MANNERFELT, löjtnant vid Kongl. Elfsborgs regemente. 293 sidor, med en plansch. Borås, Oscar Janssons förlag, 1887.

Förestående arbete börjar med det ständiga knektehållets införande. Den minnesrika tidrymd af vår stormaktstid, som föregick 1680, har alltså författaren, såsom det synes mig, af goda skäl icke behandlat. Han har nämligen ansett, att dess historia lämpligen borde omfatta alla Vestgöta knektar före 1680, då de olika regementena i Vestergötland, i bland tre, i bland fyra, icke voro så strängt åtskilda, som de blefve genom Karl den elftes indelningsverk. Tiden efter 1815 har också utelemnats, då den ej haft några krigserfarenheter att erbjuda, såsom författaren säger. I fråga om lämpligheten af denna begränsning torde däremot meningarne kunna vara delade. Hade arbetet varit, såsom åtskilliga af dess föregångare inom vår litteratur, till större delen en krigskrönika, kunde afstympningen varit mera berättigad. Men nu ingår ju äfven i planen för detsamma att skildra lifvet i fredstid, och detta har just under de senare sjuttio åren visat sina icke minst intressanta sidor. Det är nämligen under denna tidrymd, som det gamla indelningsverket bestått sin hårdaste kamp, som det lagt sin största seghet i dagen. Nutidens oafvisliga kraf på större, homogenare sammansatta arméer, på oändligt mycket noggrannare och sorgfälligare krigsbildning, hafva icke förmått upphäfva Karl den elftes verk. Men mycket har dock skett i denna riktning, som är af intresse att se framställdt. Bilden af det hela skulle onekligen vunnit därpå.

Författaren har delat sitt arbete i tre afdelningar och dervid följt den historiska tidsindelningen: »envåldstiden, frihetstiden och ånyo envåldstid med öfvergång till nuvarande statsskick», hvilket har skett för att underlätta framställningen af regementets inre förhållanden, då landets styrelsesätt onekligen i mångt och mycket inverkat på dem, särskildt i fråga om tillämpningen af knektekontrakten.

I början af hvarje afdelning redogöres ganska utförligt för de organisativa detaljerna af indelningsverket, hur befälet utbildades och anstäldes, dess aflöning o. s. v. Därefter redogöres för beklädnaden

och beväpningen, för manskapets ålder olika år och hur länge det tjenat, för rekrytering, tross, proviantering, expeditionsväsen, möten och öfningar, samt seder och bruk, egendomliga för tiden. Många af dessa detaljer äro af det största intresse. Sålunda får man i första kapitlet veta att medelåldern vid Gäseneds kompani, som år 1700 var 33 år, tolf år senare, oaktadt kriget, ökats till 35,4 år. Intressant är att se, hurusom lottning, hvilken tack vare 1860-talets agitation blef så förhatlig, under sitt moderna namn »blodslottning», i början af 1700-talet till och med användes någon gång, då *ordinarie* soldatrotar skulle tillsättas. Intressant är äfven författarens jemförelse mellan provianteringsstaten för regementet 1716 och 1881, Mer än den vältaligaste beskrifning visar den, i hur hög grad Karl den tolftes bussar fingo umbära detta lifvets goda under sin kamp mot fäderneslandets fiender, Men det skulle taga tidskriftens utrymme för mycket i anspråk, om jag skulle påvisa allt, som intresserade mig vid arbetets genomläsning. Nästan hvarje sida innehåller värderika uppgifter och utredningar.

I fråga om en liten detalj är jag dock af annan åsigt än författaren. Han säger, sid. 20: »Manskapet var beväpnadt med värja och dessutom med muskött eller pik. Värjor af den äldre modellen saknade antagligen balja, ty det står omtaladt, att då regementet 1708 erhöll nya värjor, voro de försedde med »wanbaljor» (skall vara »warbaljor») och med »band i fästet». Jag vill visst icke bestrida, att förhållandet icke kunde hafva varit sådant författaren uppgifver, ehuru jag aldrig förr sett det omnämdt, men anser att beviset är skäligen svagt. Ofta står det nu för tiden, att ett regemente erhåller gevär af 1867 års modell »med bajonett». Däraf har man visserligen skäl att sluta sig till, att gevär af denna modell äro försedde med bajonett, men icke, enligt min mening, att föregående gevärsmodeller sakna bajonett. Uti katalogen öfver Artillerimuseums vapensamling upptages åtminstone en värja från slutet af 1600-talet, försedd »med *balja* och blankpoleradt fäste».

Men detta fel, liksom några andra liknande, är af den obetydliga art, att det knappast förtjenat att här omnämnas. Totalintrycket af löjtnant Mannerfelts arbete är mycket tillfredsställande. Författaren synes uppenbarligen i fråga om källforskningen icke hafva skytt någon möda. Han har underkastat sig de långvarigaste och tröttsammaste statistiska undersökningar för att utreda ganska obetydliga detaljer och han har forskat med vaket öga. Inom den noga begränsade ram, han utstakat åt sig, har han gjort sig väl hemmastadd, lärt sig att grundligt beherska sitt ämne, samt först därefter sträfvat att framställa det i en tilltalande, lättläst form. Hans anteckningar varda också därigenom just hvad de skola vara. De göra nämligen inga anspråk på att lösa de organisativa tvistefrågorna i fråga om knektehållet, vare sig i kameralt, privaträttsligt eller statsekonomiskt afseende, ej heller framställer författaren krigshistoriens händelser i deras strategiska sammanhang, för att sedermera deducera fram ur desamma Kongl. Elfsborgs regementets ärofulla bedrifter. Men å andra sidan ned-

sjunker icke heller hans verk till ett blott krönikeartadt uppräknande af de kära elfsborgarnes alla krigståg. Man får veta just hvad man söker och väntar sig i en regementshistoria, skildringar af det inre lifvet inom regementet ej blott i krig, utan ock i fred. Utan att göra mig skyldig till något smicker eller någon orättvisa, anser jag mig därför kunna ställa hans arbete främst inom sitt slag af vår krigshistoriska litteratur. Och jag finner ett yttre stöd för detta mitt omdöme i det glädjande faktum att anteckningarna, ehuru icke handlande om något af de inom tredje militärdistriktet utsatta prisämnena, likväl tillerkändes priset af de sakkunnige personer, som utsetts att granska de inlemnade täflingsskrifterna.

G. B.

Bidrag till Svenska Riksdagens Historia 1650—1680 af Karl Beckman. 58 ss. Upsala 1888 (ingår i Uppsala läroverksprogram 1888).

För 25 år sedan utgaf Nils von Steyern en förträfflig akademisk afhandling under titeln »Bidrag till Svenska Riksdagens Historia 1600—1650», där han skildrade riksdagens utveckling och verksamhet under den betydelsefulla period, då både dess former och dess sammansättning för århundraden faststäldes och den mer och mer obestridt trädde i utöfning af sina vigtigaste rättigheter, lagstiftning och beskattning. Den halft revolutionära uppkomlingen från Engelbrekts dagar började då omsider allmänt erkännas som innehafvare af den makt, som landslagen tillerkände landskapens invånare. Hur långsamt hade dock utvecklingen icke fortskridit. En enda konung hade riket haft sedan århundraden, en enda representation vann det först nu under 1600-talets förra hälft. Ryckvis hade också denna förändring försiggått. Landets glesa befolkning, de stora afstånden, de få gemensamma intressena hade utgjort väsentliga hinder för en sammanslutning. Stora yttre faror eller en storartad nationell utveckling erfordrades för att sammansmida verket, men det kan ej nekas, att detsamma bar spår af den långsamhet, hvarmed arbetet skett. Den organisation svenska folket såg framför sig 1650 var för visso icke helgjuten. Fullbordad under privilegiisystemets blomstringstid bar den inom sig ett frö till svaghet och upplösning, och på samma gång den visade bilden af inbördes tvedrägtiga lemmar, beröfvade den sig sjelf så småningom möjligheten till föryngring genom utestängandet af nya element. Det första svårare prof den hade att bestå, bestod den också ganska slätt, och hundra år senare skulle dess organiska brister ännu en gång bringa den nära nog om lifvet. Det första profvet kom tidigt nog, redan efter 30 år, och det är utvecklingen under dessa årtionden, från den tid räknadt, där v. Steyern slutar, som herr Beckmans afhandling låter oss följa. I anslutning

till sin föregångare skildrar han efter hvartannat riksdagens sammansättning, formerna för dess verksamhet, dess verkningskrets, samt dess ställning till regeringen och ståndens förhållande till hvarandra inbördes. Åt den fråga, v. Steyern behandlar i sitt kapitel om »utskottsmötet», har Beckman egnat en särskild afhandling,[1] och under det tidsskede, han här behandlar, spelade detsamma endast en kortare, en underordnad roll. I stället hade måhända några flera rader kunnat egnas åt *provinsialmötena* eller landdagarne, som visserligen förbjödos 1660, men ändock fortforo en tid såsom den sista utväxten på sidan om riksdagen. Utom de af författaren omnämda förekomma sådana 1671 — i nära sammanhang med bevillningsbeslutet på 1668 års riksdag — och 1679, ehuru på 1678 års riksdag ständerna undanbedt sig alla sådana; dessa voro dock veterligen de sista. Förf. har i sina undersökningar stannat med 1680. Det kan anföras skäl för detta, men skulle ej lika goda skäl kunnat tala för utsträckningen öfver envåldstiden? 1682 års riksdag är dock sin närmaste föregångare snarlik, och de följande riksdagarne skulle väl icke behöft göra afhandlingen synnerligt mycket större. Man hade då haft riksdagens historia under hela sjuttonde århundradet behandlad och ända fram till den nya period i dess utveckling, som börjar 1719.

Förf. har till en god del stödt sig på tryckta källor. De lemna också en god vägledning. Vi ha adelns protokoll till och med 1660 — en hufvudkälla för riksdagshistorien. Thams utförliga skildring följer oss ända till början af Karl XI:s egen regering. För 1675 års riksdag finnes en ganska utförlig monografi af Fåhreus. För 1680 års riksdag har man Carlsons framställning att tillgå. Från de flesta riksdagarne finnas därjämte samtida berättelser — ett bevis på det intresse dessa möten numera väckte — i allmänhet härstammande från någon medlem af preste ståndet och till större delen tryckta i Loenboms »Historiska Märkvärdigheter». Äfven för 1680 finnes en kortare, så vidt vi veta, otryckt berättelse, uppenbarligen af Erik Benzelius d. ä., som innehåller ett och annat drag utaf intresse

Märkligast för riksdagens karakteristik är perioden 1660—1672; den så godt som begynner med ett lagöfvergrepp å ständernas sida, och den utmärkes under fortgången af allt djärfvare försök af riksdagen »att sätta foten i regeringen». Förf. har med rätta påpekat (s. 52), hur man här finner de första anslagen till frihetstidens riksdagsväsende. Då kodifierades endast, hvad man med större eller mindre framgång sträfvat efter under de ödesdigra tolf åren från Karl Gustafs död och till Karl XI:s myndighetsålder. Periodiska riksdagar, tillsättande af regeringens medlemmar, uppsigt öfver de kungliga barnens uppfostran, sekreta utskottets sammansättning och växande inflytande: i allt detta behöfde 1719 års lagstiftare blott gå tillbaka till hvad som varit eller hvad som åstundats före det karolinska enväldet.

[1] Se s. 16 *Öfversigter och Granskningar* i denna årgång af Hist. Tidskr.

Med dessa höga sträfvanden sammanhängde en i sjelfva verket ganska begränsad verksamhetskrets för riksdagen. Förf:s framställning af denna sida af sitt ämne (s. 30—42) är af stort intresse. Han framhåller, hur sväfvande riksdagens rätt att deltaga i lagstiftningen var, hur den saknade initiativ i annan form än besvärens, hur dess inflytande på statsregleringen i det närmaste var intet och hur den i de flesta fall saknade kontroll öfver statsmedlens användning. I fråga om beskattningen anföres, hur det var Axel Oxenstierna, som 1654 ännu en gång med framgång förfäktade den nyare tidens ståndpunkt, att den tillhörde riksdagen, och ur Karl Gustafs konungaförsäkran fick utesluten den punkt i landslagen, som i detta fall representerade det förflutnas nu omsider öfvervunna åskådningssätt. På samma gång påpekas, huru vissa bevillningar, ständerna ohörda, antogo karaktär af ständiga skatter, huru stora sjötullen var regeringens ensak m. m. d.

Förf. har tydligen omsorgsfullt och samvetsgrannt begagnat sina källor, och hans framställning är klar och öfverskådlig. De otryckta riksdagsakterna i Riksarkivet som han icke haft tillfälle att använda, skulle väl i enskildheter ha riktat och äfven beriktigat densamma, men svårligen medfört en annan totaluppfattning. En punkt må här anföras. I öfverenstämmelse med v. Steyern säger förf., att bondeståndet denna tid icke hade någon verklig talman, att den bonde, som bar titeln, aldrig undertecknat ståndets framställningar, att »ståndets ordförande var den af regeringen tillsatte sekreteraren» (v. Steyern uttrycker sig dock här försigtigare), och att talmannen aldrig satt sitt härads sigill främst under riksdagsbeslutet. Detta gjorde, tillägger hr B., ända till 1689 Uplandsbönderna och främst bland dem Håbo härads fullmäktige. Så vidt vi kunnat finna, ha under ifrågavarande period Håboarna *aldrig* satt sitt sigill främst; dess plats är stundom ganska anspråkslös, för så vidt ordningen i det fallet har någon betydelse; 1672 sitter det t. ex. det 25 i ordningen, 1655 är det n:r 14 o. s. v. Vid 1678 års riksdag har vidare bondeståndets talman Oluf Thyresson från Östergötland både undertecknat en framställning till regeringen, och under riksdagsbeslutet satt sina härads sigill främst, nämligen de fyra närbelägna Lösings, Skärkinds, Memmings och Bråbo (denna gång följer verkligen Håbo därnäst). 1682 har talmannen Didrik Christiansson i Gråmunkhöga satt sina härads, Vaxala och Rasbo, sigill främst och synbarligen egenhändigt undertecknat sitt namn (samma riksdag är äfven annars märkvärdig därföre, att så många af bönderna satt sina egenhändiga namnteckningar under besluten). Anförda två fall göra det sålunda sannolikt, att detta bruk oftare förekommit. När böndernas »talman» vid 1675 års riksdag Johan Persson supplicerar om det vanliga talmansarvodet, 100 daler silfvermynt, torde man sålunda få antaga, att det är fråga om en bonde och icke om sekreteraren; äfven 1680 torde det varit bönder, som undertecknat ett par framställningar till regeringen å allmogens vägnar (vi känna för denna riksdag inga förteckningar på bondeståndets medlemmar). 1668 uppträder likaledes talmannen å böndernas vägnar i förhandlingar med

rådets utskickade. — I fråga om städernas representation kunde nog också ett och annat vara att tillägga ur riksdagsakterna, äfvensom i fråga om utskottsinrättningen o. s. v., men det anförda må vara nog.

H.

Sverges Traktater med främmande magter jemte andra dithörande handlingar utgifna af O. S. Rydberg. Fjerde delen 1521—1571. VI + 604 sid. Stockholm, P. A. Norstedt & söner, 1888.

Sedan utgifvaren på anförda skäl tillsvidare uppskjutit tredje delen af sitt verk, har under åren 1885—1888 fjärde delen af »Sverges Traktater» utkommit. I betraktande af allt det arbete, som är förknippadt med en modern urkundspublikation, isynnerhet af en plan och karaktär som denna, ett arbete, hvars omfattning i de flesta fall icke märkes af läsaren, måste man erkänna, att utgifningen af detta band icke gått långsamt. Det undgår den oinvigde, hvilken tid det t. ex. kräfver att, när originalet saknas, uppsöka och fastställa den rätta texten, som ofta endast genom jämförelsen af många afskrifter framträder, och hur tidsödande det är att genomgå och anmärka de olika läsarterna. Härtill kommer den öfriga redigeringen till tryckning för att åstadkomma en läsbar och begriplig text och slutligen sjelfva korrekturet, där en absolut regellös stafning gör ett besvär, hvarom läsaren af ett modernt korrekturark icke har någon aning, och som mer än en gång måste förefalla synnerligen tacklöst, ehuru man måste underkasta sig detsamma, men som förra århundradets utgifvare i allmänhet togo ganska lätt. Vi ha härvid endast tänkt på den formella sidan af saken; härtill komma de utredningar, som utgifvaren enligt planen för denna publikation meddelar för att kunna ställa akterna i sin rätta historiska dager. Som dessa detaljarbeten höra till dem, hvilka ofta förbises, och som de så lätt pläga glömmas bredvid den historiska framställningen, som har urkundspublikationon till material, är det ej mer än billigt, att fackmännen åtminstone däråt gifva sitt erkännande.

Det är en i historiskt hänseende intressant och betydelsefull period, det halfva århundrade, som denna del omfattar. Det är tiden för uppgörelse af en mängd från medeltiden ärfda förbindelser och förhållanden isynnerhet till Danmark och Lybeck, en slutliqvid, som, åtminstone hvad den förra makten beträffar, kom att för Sverige blifva ganska kännbar. Från Malmö recess öfver traktaterna i Stockholm 1534 och vid Brömsebro 1541 med sina unionella reminiscenser går vägen fram till fördraget i Stettin, som först fullständigt slet de båda rikena i sär, men lemnade det egentliga Sverige mindre till omfånget än det varit på Magnus Erikssons tid. Och traktaterna interfolierades,

när det icke är öppet krig, af små trätor, misstro och afund, som bland annat förbittrade kung Gustafs gamla dagar och föranledde en uttrycklig punkt i Eriks försäkran 1560, att han skulle till det högsta beflita sig att tillintetgöra Danskarnes onda förehafvande och motstå dem efter yttersta förmåga. Det var unionens välsignelse för Sverige. I fördraget i Stettin kom man åtminstone på det klara med hvarandra; man var öppna motståndare, men icke falska vänner. — I fråga om Lybeck stälde sig saken onekligen bättre. Privilegierna 1523 och privilegiirevisionen 1570 beteckna de två ändpunkter, mellan hvilka den svenska handelns första fria och sjelfständiga utveckling på andra vatten än Östersjön faller. Också blefvo dessa 50 år tiden för nya förbindelsers anknytande i detta hänseende, hvarom äfven traktaterna bära vitne. Förbunden med Nederländerna och med Frankrike ha ingenting att skaffa med ett senare tidehvarfs vapenförbund, men de äro af vigt såsom handelstraktater. Sundet förblef danskt och Sverige insnördes i söder och vester af dansk-norska provinser, men mellan Bohuslän och Halland fans dock en möjlighet att draga andan och hämta luft, och redan kung Gustaf insåg till fullo betydelsen af Elfsborg och Lödöse, »hamnen och nyckeln för alla landsändar vid Vestersjön och porten mellan Halland och Norge». Genom de förbindelser åter, hvilka Gustaf I:s döttrar ingingo med tyska furstar, i Frisland och Meklenburg, i Pfalz och Baden, fick man med Tyskland nya anknytningspunkter, hvilkas uppkomst vi likaledes i detta verk kunna följa, och som längre fram icke blefvo utan politisk vigt.

Men om traktaterna sålunda i vester och söder beteckna öfvergången till ett nytt tidsskede, så gifva de däremot hvad östern angår ett annat intryck. Väl kunna vi bevittna upplösningen af den livländska ordensstaten, som i norra Europa spelade samma roll som Italien femtio år förut i det södra, och besittningstagandet af Reval, men fördragen med Ryssland ha ännu hela medeltidskaraktären qvar. De visa ännu, dessa freder på vissa år, hvilken oefterrättlig granne Sverige hade i öster, och deras vidunderliga former göra dem till kulturhistoriska aktstycken, hvilka intyga att den ryska tsarens barbari endast öfverträffades af hans högmod.

Vi ha i korthet antydt karaktären af den period, som i denna del af traktatverket belyses, och de vigtigaste af de traktatsenliga förbindelser Sverige under densamma ingick. Vi böra äfven påpeka några enskildheter af det nya och vigtiga, som bandet innehåller. Vi finna i början ett antal aktstycken, ehuru icke af traktatsnatur, som belysa upplösningen af föreningen med Danmark 1521—1523, några af dem, så vidt vi veta, för första gången tryckta. Så möter oss som n:o 1 Kristiern II:s manifest från Jönköping den 12 mars 1521, ett af de första mot Gustaf Eriksson riktade; det innehåller bland annat några beaktansvärda uppgifter om de båda Ribbingarne, som konung Kristiern skulle afdagatagit och hvilka sedermera i sägnen om Kristierns grymheter skulle spela en så stor roll. Får man tro konung Kristiern, hade han låtit gripa Lindorm Ribbing, Per Ribbing, Olof småsven och några hofmän, »deras sväne», och förmodligen dödat

dem, men att döma af ordalagen voro Ribbingarne något till åren komna. Möjligen var däremot Olof småsven yngre, om än icke ett barn, och är det han eller de andra »svennerna», som gifvit anledning till ryktet. I Gustaf Erikssons bref till Lybeckarne $^{23}/_{4}$ 1522 talas endast om »barn på 7 eller 10 år», (utan att omnämna någon Ribbing), i uppsägelsebrefvet till konungen $^{14}/_{4}$ 1522 om »små menlöse barn, som ej vore 5 år gammal», i det stora manifestet 1522 $^{29}/_{12}$ angående konung Kristierns »grusame thyrannische mishandelinge» om »två omyndiga barn, det ena 6, det andra 9 år». Uti svenska rådets öppna bref efter konungavalet, som innehåller en ganska detaljerad skildring af Kristierns gerningar, omtalas »alle män af mogen ålder, som hört till(?) Ribbingarnes familj» (qui ex nobili Ribbingorum familia dependebant) samt »alla samma familjs barn» (omnes eiusdem familiæ pueros-»svänner»?)[1] (Gustaf I:s Reg. I. s. 66 o. f.) Man ser, huru uppgifterna variera. — Ett märkligt aktstycke är äfven Gustaf Trolles manifest till allmogen $^{12}/_{6}$ 1521, där han genom löftet om en riksdag, »ett menigt möte», söker insöfva densamma i ro. Med Lybeck slöts, som bekant, ingen formlig traktat, men de bref, som växlades och genom hvilka hjelpsändningen inleddes, äro här införda. De ådagalägga, om det annars skulle behöfvas, att Gustaf Eriksson under sin vistelse i Lybeck 1520 icke träffat några aftal om hjelp. Så komma det danska rådets och hertig Fredriks försök på våren 1523 att locka Sverige åter in i unionen genom att icke alls låtsa om Gustaf Vasa och hans företag. Det hela utgör en mycket intressant samling af akter för åren 1521—1523; ingen är visserligen, som redan antydts, af traktatsnatur, men de torde i stället kunna räknas till »dithörande handlingar». — För 1524 finna vi bland annat konungens och rådets skuldebref till Lybeck med upplysande »biakter» om de första afbetalningarna, och härtill sluter sig uppgörelsen 1529, den sista, som skulle ske på fredlig väg och i vänskap. — Fördragen med Nederländerna 1525—1527 med dithörande akter följa sedan, för första gången fullständigt samlade och tryckta. Vi komma så till traktaten $^{2}/_{2}$ 1534 med Danmark med sina många märkliga bestämmelser, till exempel om åtgärder mot »ostyriga och oroliga konungar» i de båda rikena, som ej ville hålla fördraget, utan tränga sig in i hvarandras rike m. m. d. — man tycker sig i densamma höra genljud från medeltiden. Den är visserligen både känd och tryckt förut, men utg. har funnit och begagnat sjelfva det svenska originalet — i Lybecks arkiv, där det hamnade under grefvefejden. Längre fram komma vi till 1541 års akter vid Brömsebro mellan Sverige och Danmark, numera uppsatta på tyska, ty det var under Pyhys storhetstid, och röjande, isynnerhet det så kallade biafskedet, i sin något otympliga form den tyske rättslärdes inflytande. Vi torde ha skäl att till en del åtminstone se hans händers verk i den strax därpå följande traktaten med Frankrike af 1542, lika berömd såsom den första i sitt slag, som

[1] Olaus Petri talar sedan om Lindorm Ribbing och »tu barn af Ribbingaslecht, thet ena var vidh åtta år, thet andra fyra eller sex år gammalt.» Allen har för öfrigt redan påpekat motsägelserna.

den i fråga om de närmaste följderna var obetydlig. Båda originalen till densamma äro längesedan förlorade, och akten är förut ofullständigt och felaktigt tryckt. Här föreligger han för första gången i ett fullständigt skick och med sin verkliga dateringstid och -ort, 2 juli i Montiers sur Saulx. Den har i sistnämda hänseende förut varit utsatt för missöden och daterats dels Seanx (Sceaux), som ursprungligen är ett tryckfel för senare delen af namnet, dels Regny, som åter är felläsning för Ligny, orten för en biakts datering, och hvad tiden angår hänförts till 1 juli (datum för en biakt) och 11 juli (misskrifning för 10 juli, datum för en annan biakt). — I en ny belysning framstå ock förhandlingarna med kejsaren 1550 och 1551, och fredsfördraget 1550 i Nederländerna har genom de aktstycken, som under bandets tryckning kommit i dagen, fullständigt skaffats ur verlden. — Erik XIV:s regeringstid öppnas med akterna om Revals öfvergång i svenskt våld. Bland de följande få urkunderna från Eriks tid må framhållas den 7-åriga traktaten med Ryssland $^{21}/_{11}$ 1564, som innehåller ett slags delningsfördrag med afseende på Livland mellan de båda monarkerna. Till sist följa de vidlyftiga traktaterna i Stettin med dithörande akter, som beteckna en vändpunkt i Sveriges diplomatiska historia.

Uti ett *Bihang* meddelar utgifvaren denna gång ett antal akter af historisk vigt, som visserligen icke direkte utgått från eller stälts till Sverige, men dock stå i nära förhållande till traktater det ingått eller i allmänhet beröra dess internationella ställning. Vi finna här t. ex. ett par ryktbara öfverenskommelser om ingenting mindre än Sveriges eröfring eller delning. Den första är af år 1534 och ingicks mellan hertig Albrekt å ena sidan och konung Gustafs fränder, de två värdiga stallbröderna Johan af Hoja och Bernhard von Melen, i händelse den förstnämda lyckades eröfra Sverige. Däraf vardt som bekant ingenting, men hertig Albrekt förblef intill sin död en anledning till oro för konung Gustaf. Farligare voro förbunden 1563 mellan Danmark, Polen och Lybeck, hvilka längre fram meddelas. Man träffar bland dessa en separatartikel af den 13 juni 1563 till fördraget med Lybeck, hvari konung Fredrik lofvar, i händelse han finge Sverige eller någon del däraf i sitt våld, att låta Lybeckarne icke blott »i alla följande tider» komma i åtnjutande af sina friheter i Sverige och på Östersjön, utan äfven utvidga desamma. Uppgiften om dessa Fredriks löften, om hvilka man förut ej synes ha varit fullt säker, bekräftas sålunda fullständigt. — Vi finna vidare i transsumt frederna i Hamburg mellan Kristian III och Lybeck m. fl. 1536, i Crespy mellan Frans I och Karl V, liksom förut i Spejer mellan kejsaren och Kristian III. Största uppseendet bland de i Bihanget införda urkunderna och aktstyckena torde dock de väcka, som angå den ryktbara frågan om Katarina Jagellonicas utlemnande till ryske tsaren Ivan Vasiljevitsch. Vi finna här den aldrig i Sverige ratificerade traktaten af $^{16}/_{2}$ 1567, konung Eriks instruktion och biinstruktion för sina sändebud Nils Gyllenstierna m. fl. $^{22}/_{10}$ och $^{27}/_{10}$ 1566 med åtföljande bref, rådslaget $^{23}/_{6}$ 1568 m. fl. handlingar. (Nils Gyllenstiernas berättelse om sin legation, ur hvilken utdrag äfven anföras, läses, som bekant, i Hist. Tidskrift

för 1887). Konung Erik beskyldes 1568 för att då hafva förnyat till de i Sverige dröjande ryska sändebuden löftet om Katarinas utlemnande. Utg. anser på anförda skäl, att man snarare kan fritaga den olycklige konungen från denna beskyllning, och att bevisa motsatsen synes med nu tillgängliga handlingar blifva svårt. — Och härmed måste vi lemna denna del af »Sverges Traktater» i hopp om att det icke är den sista vi få mottaga från den ärade utgifvarens hand.

Ehd.

Öfversigt af Tidskrifter
och andra periodiska publikationer

Samlaren. Tidskrift utgifven af Svenska Literatursällskapets arbetsutskott. **Nionde årgången. 1888.** Redogörelse för Svenska Literatursällskapets årsmöte. — H. Schück, Några småskrifter af Olavus Petri. — E. Lewenhaupt, Bref från Leopold till J. Axelsson Lindblom. IV. — G. Frunck, Atterbom och Geijer efter »affallet». — C. R. Nyblom, Bref från A. F. Lindblad till P. D. A. Atterbom. — H. Wieselgren, Reconditi labores. Otryckta böcker af svenska författare från 15- och 1600-talen. — V. Vasenius, Mörck och Upsala domkapitel. — Smärre Meddelanden (Nyårsminne ställdt i Stockholm anno 1569 om nyårsafton; Sten Stures och Peder Axelsson Baners epitafier 1565: Sveriges äldsta tidning m. m.). — E. H. Lind, Svensk literaturhistorisk bibliografi VIII, 1887. — **Bilagor.** Samlade Dramer af J. Messenius 4 h.; Bref rör. Nya skolans historia 3 h.

Svenska Autografsällskapets Tidskrift. N:o 12. September 1888. — Drottning Desiderias närmaste slägtförhållanden. — Peter Andersson (»till Mohammar») och hans slägt. — Hertig Bengt Algotssons gifte. — Konung Johan III:s senare gifte. — Gjörwell och Wallmark.

Med detta häfte afslutas första delen af Svenska Autografsällskapets tidskrift.

Upplands Fornminnesförenings Tidskrift utgifven af Carl Arvid Klingspor. **XIV.** (Andra bandets nionde häfte). — Bidrag till Upplands beskrifning (forts.). — P. J. Lindal, Upplands ortnamn (forts.).

Af Upplands socknar beskrifvas här i historiskt-antiqvariskt hänseende Adelsö (slutet), Vaxholm och Vallby (början). Förteckningen på Upplands ortnamn går i detta häfte från *Högby* t. o. m. *Malsättra.*

Arkiv för Nordisk Filologi utg. under medvärkan av S. Bugge m. fl. genom Axel Kock. **V.** Ny följd. **I, 2.** Hj. Falk, Oldnorske ordforklaringer. — S. Bugge, Folkenavnet Daner (enl. förf. skulle ordet betyda »Landets barn» = gr. *χϑονιοι*). — E. Sievers, Nordische Kleinigkeiten. — L. Larsson, Om uttalet av ei, au och ey i äldre isländska. — G. Cederschiöld, Bidrag till kritiken af Bandamannasagas text. — E. Tegnér, Tyska inflytelser på svenskan. — K. H. Karlsson, Dialektisk öfvergång a > o i ändelsen hos fornsvenska ord med kort rotstafvelse. — E. H. Lind, Bibliografi för åren 1885 ock 1886 m. m.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1888, 5.** Literaturöfversigt: Gustaf Mauritz Armfelt af Elof Tegnér, anm. af A. Ham-

marskjöld. — **H. 6.** Literaturöfversigt: Gamle danske hjem af K. Meibom, anm. af F. Meldahl. — **H. 7.** A. Wijkander, Högskolefrågor. — Literaturöfversigt: Middelalderens elskovshoffer af E. Trojel, anm. af K. Nyrop.

Ny Svensk Tidskrift utgifven af R. Geijer. **1888, 7, 8.** — O. Levertin, Ulrich von Hutten. — G. F. Steffen, Det kinesiska samhället.

Finsk Tidskrift utg. af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1888, september.** A. Jensen, Katkoff. — I bokhandeln: Die nordische Frage in den Jahren 1746—1751 af J. R. Danielson, anm. af M. G. Schybergson; Romerska rikets författningshistoria af S. F. Hammarstrand, anm. af J. A. H. — **November.** M. G. Schybergson, Nya bidrag till vår historiska literatur (Grotenfelt, Finlands handel etc. under de första Vasakonungarnes tid; Melander, Skildring af Finlands tillstånd åren 1617—1634; Lindeqvist, Om Finlands tillstånd under stora ofreden; Hartman, Tsar Peters underhandlingar 1716 om en landgång i Skåne; Hjelt, Sveriges ställning till utlandet efter 1772 års statshvälfning m. m. m. m.).

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. von Sybel. **1888, 6.** Tagebuch des Freiherrn von Stein während des Wiener kongresses. — F. Hirsch, Der österreichische Diplomat Franz v. Lisola und seine Thätigkeit während des nordischen krieges in den Jahren 1655—1660. — J. Beloch, Seleukos kallinikos und Antiochos Hierax. — Literaturbericht. — **1889, 1.** H. Gelzer, Ein griechischer Volksschriftsteller des 7 Jahrhunderts. — H. Haupt, Neue Beiträge zur Geschichte des mittelalterlichen Waldenserthums. — J. v. Pflugk-Harttung, Belisars Vandalenkrieg. — Miscellen. — Literaturbericht (bl. a. öfver Bühring, Venedig, Gustav Adolf und Rohan).

F. Hirsch redogör på grund af Pribrams publikation »Die Berichte des kaiserlichen Gesandten Franz von Lisola aus den Jahren 1655—1660» för sistnämde österrikiske diplomats lefnadsöden samt specielt för hans verksamhet såsom sändebud till Karl X Gustaf ända till brytningen mellan Sverige och kejsaren och sedan för hans underhandlingar med Brandenburg och Polen. Efter freden i Roskilde stannade Lisola som resident i Polen och motverkade där framgångsrikt Sveriges intressen och en separatfred med Polen.

Baltische Monatsschrift XXXV, 7, inneh. bl. a.: W. Greiffenhagen, Karl IX in Reval. — T. Christiani, Erich Dahlberg in Livland.

Hr Greiffenhagen redogör efter ett i Revals stadsarkiv förvaradt, såsom han förmenar, officielt diarium för stadens underhandlingar med hertig Karl i augusti till början af september 1600 och sedermera april—juni 1601. Med den 15 juni samma år slutar diariet. Som underhandlingarna särskildt rörde Revals ställning till svenska kronan, är framställningen utaf vigt och intresse. I förbigående beklagar sig förf. öfver svenska historieskrifvares okunnighet i alla livländska frågor. Måhända har han till någon del rätt; det är dock att hoppas, att förhållandet skall ändra sig i detta hänseende. Kan man ej beskylla Livländarne för »okunnighet», torde åter andra lyten komma på deras part. — Hr Christiani har öfversatt A. Hammarskjölds artikel öfver Erik Dahlberg i kalendern Polstjernan eller som den här kallas »Pålstjernan» för 1887.

The English Historical Review. Edited by M. Creighton. **Octobre 1888.** E. C. K. Gonner, The settlement of Australia. — Principal of St. Edmund Hall, The tomb of Dante. — W. A. Shaw, Elizabethan

Presbyterianism. — W. G. Ross, The battle of Naseby. — Notes and Documents. — Review of books. — List of historical books recently published. — Contents of periodical publications.

Revue Historique. 1888. Novembre—décembre. B. de Mandrot, Louis XI, Jean V d'Armagnac et le drame de Lectourne. — Ch. Dufayard, La journée des tuiles à Grenoble le 7 juin 1788. — Baron Du Casse, La reine Catherine de Westphalie. — Bulletin historique: France (Monod); Russie (Yakouschkine). — Correspondance. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Revue des deux Mondes. 1888 15 octobre. — A. Barine, Christine de Suède.

Revue d'histoire diplomatique. 1888, 4. E. Engelhardt, L'origine et la constitution des communautés fluviales conventionnelles. — Boulay de la Meurthe, Quelques lettres de Marie Caroline, reine des Deux-Siciles. — L. Olivi, Corréspondance d'un représentant du duc de Modène à la cour de Vienne 1659—1660. — Frémy, La question d'Alger sous Charles IX. — Schefer, Mémoire du marquis de Bonac sur les affaires du Nord de 1700 à 1710. — Comptes rendus. — Chronique etc.

Revue d'histoire diplomatique ägnar alt framgent Sverige sin uppmärksamhet. Markis de Bonacs memoire, hvaraf början här meddelas, lemnar en karakteristik af Karl XII, hans politik och hans gunstlingar, som jämte åtskilligt mindre betydande och allmänt kändt, innehåller ett och annat af intresse. Bland annat omtalas det inflytande k. rådet Frölich (Frolig) skulle utöfvat på konungen genom att ingifva honom tron på ett oföränderligt öde eller snarare på en gudomlig försyn, som gjorde alla menskliga försigtighetsmått öfverflödiga.

Rättelser.

Sid. 128		r. 7 uppifr.	*står*	blotta sig	*läs*	blotta sig...
» 132		» 1 nedifr.	»	denna	»	detta
» 136		» 12 uppifr.	»	1653	»	1652
» »		» 14 »	»	hanc	»	hunc
» 221		» 12 nedifr.	»	svar afbryta	»	svar att afbryta
» 5	Granskn.	r. 5 uppifr.	»	Bbensch	»	Baensch
» 6	»	» 29 »	»	Generalkontrollamte	»	Generalzollamte
» 11	»	» 13 »	»	1661	»	1601
» »	»	» 12 nedifr.	»	Fredrik	»	Reinhold
» 51	»	» 9 uppifr.	»	C. G. Lange	»	Chr. Lange

Svenska Historiska Föreningens årssammankomst i Stockholm den 29 februari 1888

Sedan styrelsens ordförande hr C. G. Malmström öppnat sammankomsten, upplästes af sekreteraren följande

Årsberättelse för 1887

Under år 1887 har Sv. Historiska Föreningen i Sverige, Finland och andra länder haft 1056 medlemmar, som erlagt full årsafgift. I Danmark har Föreningen haft 57 medlemmar, hvilka enligt öfverenskommelse erlagt en lägre afgift; från Norge har ingen fullständig redovisning influtit; antalet medlemmar där torde uppgå till 60 à 70. Till ständig medlem har öfvergått en årsafgift betalande. Antalet af dem, som erlagt afgift såsom ständiga medlemmar, var vid årets slut 54. Äfven detta år har företett en icke obetydlig afgång bland Föreningens medlemmar genom dödsfall eller af andra orsaker. Förlusten uppväges i någon mån genom tillkomsten af ett större antal nya medlemmar än vanligt, eller öfver 40, de flesta af dem bosatta i Stockholm. Den betydande afgången af årsafgiftsbetalande medlemmar kan ej annat än väcka någon oro för den orubbade fortgången af Föreningens verksamhet. Till dem, som för densamma intressera sig, ställes därföre en uppmaning att efter förmåga söka väcka och vidmakthålla deltagande för Föreningens syfte och sträfvanden.

Styrelsen har under året haft två sammanträden för att ordna Föreningens literära verksamhet. Funktionärerne ha varit desamma som förut: ordförande hr C. G. Malmström, sekreterare hr E. Hildebrand, skattmästare hr C. Silfverstolpe.

Föreningen har under året utgifvit sjunde årgången af Historisk Tidskrift med omkring 30 tryckark, innehållande 11 längre eller kortare uppsatser af 9 olika författare samt utförligare anmälningar af 14 historiska arbeten, hvarjämte ett större antal arbeten mera i korthet blifvit omnämnda. Som ordinarie bilaga har Historisk Bibliografi för 1886 medföljt Tidskriften.

Styrelsen har haft att beklaga förlusten utaf en af dess medlemmar, f. d. statsrådet m. m. F. F. Carlson. Här är ej platsen att ingå på någon skildring af hans omfattande verksamhet. Endast det

må erinras, att det var under hans ledning, som den Historiska Föreningen den 10 maj 1880 i denna lokal konstituerade sig, att det var han, som öppnade Historisk Tidskrifts första årgång med uppsatsen om »Karl XII:s första regeringsår», samt att han till början af 1883 var styrelsens ordförande. Äfven sedan han dragit sig tillbaka från denna syssla, upphörde han icke att med intresse följa Föreningens literära verksamhet, liksom han också ända till sin död förblef medlem utaf Styrelsen och deltog i dess sammanträden.

Om Föreningens ekonomiska ställning upplyser den af utsedde revisorer afgifna revisonsberättelsen.

Därefter upplästes revisionsberättelsen för 1887 af följande innehåll:

Revisionsberättelse.

Af Svenska Historiska Föreningen utsedde att granska de af Föreningens skattmästare förda räkenskaper för år 1887, få undertecknade, efter verkstäldt uppdrag, härom afgifva följande berättelse:

Inkomsterna hafva varit följande:

Saldo från år 1886	kronor	10,510: 84.
1,056 årsafgifter för 1887 à 5 kr.	»	5,280: —
H. K. Höghet Kronprinsens årsafgift	»	50: —
1 ständig ledamotsafgift	»	75: —
67 årsafgifter från Danmark (57 för år 1886 och 10 för äldre år) med 15 % afdrag	»	170: 85.
Enligt redovisning från bokh. Samson & Wallin	»	91: 20.
» » » » Fritze	»	235: 20.
För direkt försålda häften	»	13: 50.
Räntor uppburna den 31 Dec. 1887	»	459: 74.
Summa inkomster	kronor	16,886: 33.

Från Norge har ingen redovisning under året influtit.

Utgifterna.

Å redaktionskonto	kronor	2,429: 75.
» boktryckarekonto	»	2,609: 70.
» distributionskonto	»	336: 70.
» diversekonto	»	683: 49.
Summa utgifter	kronor	6,059: 64.
Behållning till år 1888	»	10,826: 69.
	Kronor	16,886: 33.

Af ofvanstående behållning äro insatta
i Stockholms Handelsbank:

å depositionsräkning	kronor	5,500: —
» folioräkning	»	500: —

i Sveriges Riksbank:

å depositionsräkning	»	1,500: —
» folioräkning	»	3,100: —
Kontant i kassan	»	226: 69.
	Kronor	10,826: 69.

Då räkenskaperna äro förda med noggrannhet och omsorg samt försedda med fullständiga verifikationer, få vi tillstyrka full ansvarsfrihet för styrelsens förvaltning under år 1887.

Stockholm den 6 februari 1888.

Bernh. Taube. *Otto Bergström.*

Med anledning af denna revisionsberättelse beviljade Föreningen den tillstyrkta ansvarsfriheten.

Utaf Styrelsens medlemmar hade förlidet år f. d. statsrådet Carlson aflidit, och riksarkivarien Odhner från Lund afflyttat till Stockholm. Vid företaget val återvaldes de nio qvarvarande medlemmarne och invaldes professor M. Weibull i Lund, hvilken sålunda enligt stadgarnes föreskrift är styrelsens representant i sistnämda stad.

Till revisorer utsågos arkivarien frih. Taube och löjtnant Otto Bergström, den senare efter lottning med kammarrättsrådet Wallensteen. Till revisorssuppleanter valdes bibliotekarien H. Wieselgren och biblioteksamanuensen B. Lundstedt.

Riksarkivarien Odhner höll därefter ett föredrag om »Sven Lagerbring såsom historieskrifvare».

8.

Bibliografi 1887.

(Upprättad af **Carl Silfverstolpe.**) [1]

Tillägg till 1886.

908. **Om det från unionsmötet i Kalmar år 1397 bevarade dokumentet rörande de nordiska rikenas förening.** Inträdestal i K. Vitt. Akad. af *Olof Simon Rydberg.* 102 sid. + 1 facsimile. Särtryck ur Akademiens Handlingar.
909. **Hansisches Urkundenbuch** bearbeitet von *Konstantin Höhlbaum.* Band III, II (Schluss-) Abtheilung. Mit einem Glossar von *Paul Feit.* XI sid. + 153—586. 4:o. Pr. 14 kr.
910. **Hanau im dreissigjährigen Kriege.** Von *R. Wille,* Oberstlieutenant. Mit 5 Tafeln in Stein- und Lichtdruck. XX + 740 sid. + Berichtigungen. Hanau, Alberti. Pr 12 kr.
911. **Stettin zur Schwedenzeit.** Stadt, Festung und Umgegend am Ende des 17. Jahrhunderts mit besonderer Berücksichtigung der Belagerung von 1677. Dargestellt von Dr. *C. F. Meyer,* Oberlehrer am Realgymnasium. Mit einer Karte und zwei Plänen. 128 sid. + Innehåll. Stettin, Gentzensohn.
912. **Patkuliana aus dem livländischen Hofgerichtsarkiv.** Von *H. Bruiningk.* I »Mittheilungen aus der livländischen Geschichte», XIV, 1.
913. **K. Svea Hofrätts utslag angående landshöfdingen i Wasa M. Wanbergs förhållande under kriget 1808.** Meddeladt af *J. O. L. R.* Wasa.
914. **Stormagternes Forhold til Norge og Sverige 1815—1819.** Aktmæssig fremstillet ved Dr. *Yngvar Nielsen.* Udgivet af den norske historiske Forening. 144 sid. Chra.

1887.

915. **Historisk Tidskrift** utgifven af *Svenska Historiska Föreningen* genom *E. Hildebrand.* Sjunde årgången. 1887. 360 + 111 sid. + Rättelser (jemte Bibliografi för 1886 samt Genmälen af H. Wacht-

[1]) Bidrag till denna bibliografi hafva benäget insändts från Finland af *C. von Bonsdorff.*

meister, J. Mankell och N. Höjer). Pr. för medlemmar 5 kr. för årgång, för köpare 2 kr. häftet (= 8 kr. för årgång). Sthlm, Sv. Hist. Föreningen.

Innehåll:
Ständernas Utskottsmöte 1710. Af *Carl Gustaf Malmström.*
Om »Mémoires de Chanut». Af *Martin Weibull.*
Om »Les Anecdotes de Suède». Af *G. H. Stråle.*
Norsk nationel historieskrifning. II. Af *N. Höjer.*
Strödda bidrag till svenska statsskickets historia. IV. Af *O. Alin.*
En svensk beskickning till Ryssland under Erik XIV:s tid.
Strödda Meddelanden och Aktstycken.
Öfversigter och granskningar.

916. **Historisk Tidsskrift** udgivet af den norske historiske Forening. Anden Række, Sjette Binds förste, andet Hefte. 401 sid.

917. **Historisk Tidsskrift,** Femte Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af *C. F. Bricka,* Foreningens Sekretær. Sjette Binds tredie Hefte. Sid. 485—934, + Titel och Innehåll.

918. **La Loi de Vestrogothie.** Par *Beauchet.* I *Nouvelle Revue Historique de droit.* 1887. 2.
Öfversättning af Schlyterska editionen, jemte anmärkningar.

919. **En vigtig handskrift till Birgittalitteraturen.** Af *Martin Weibull.* Utg. sid. 88—99 af *Historisk Tidskrift 1887.*
Med facsimile.
Framkallade en stridsskrift, nämligen:

920. **Den nyfunna Birgittahandskriften.** (Af *H. Schück.*) Utg. sid. 158—175 af tidskriften *Samlaren, 1887.*

921. **Svenskt Diplomatarium från och med år 1401** utgifvet af Riks-Archivet genom *Carl Silfverstolpe.* Andra Delen. Sjette Häftet. (Register). (Se N. 524, 617 och 669). Sid. 869—1002 + Titel. 4:o. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr.

922. **Die Insel Gotland im Besitz des Deutschen Ordens 1398—1408.** Von *Otto Kehlert.* I *Altpreussische Monatsschrift,* Neue Folge. 24 Band., 5, 6 Heft.

923. **Das Buch des lübischen Vogtes auf Schonen** nebst fünf Beilagen, mit drei Tafeln und zwei Karten. Von *Dietrich Schäfer.* CLIII + 156 sid. Halle.
Se nedan: »Recensioner» 1011.

924. **Monumenta Historiæ Danicæ.** Historiske Kildeskrifter og Bearbejdelser af Dansk Historie især i det 16. Aarhundrede, udgivne med understöttelse af Carlsberg-Fondet af Dr. *Holger Rördam.* 2 Række. 2 Binds 4 Hefte. Sid. 577—799 jemte Titel, Förord och Innehåll till hela bandet. Kbhvn. Gad. Pr. 3 kr.

925. **Konung Gustaf den Förstes Registratur.** Med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Kongl. Riks-Archivet genom *Victor Granlund.* X. 1535. 388 + 51 sid. + Rättelser och tillägg. Sthlm. Norstedt. Pr. 7,50.
Utgör Första Serien af Handlingar rörande Sveriges historia.

926. **Några handlingar till Gustaf I:s historia.** Utg. sid. 193—201 af *Historisk Tidskrift 1887.*
Röra Gustaf Erikssons irrfärder i Dalarne, 1540 års s. k. regeringsform för Vestergötland, prestvigning och K. Gustafs begrafning.

927. **Sverges Traktater med Främmande Magter** jemte andra dit hörande handlingar utgifne af *O. S. Rydberg.* Fjerde delen. II, 1534—1560. (Se N. 670.) Sid. 161—328. Sthlm. Norstedt. Pr. 5 kr.

928. **Svenska Riksdagsakter** jämte andra handlingar, som höra till statsförfattningens historia under tidehvarfvet 1521 - 1718. Första Delen med understöd af statsmedel utgifven af *Emil Hildebrand*

och *Oscar Alin.* I, 1521—1544. XIV + 412 sid. + Rättelser och Innehåll. Sthlm, Norstedt. Pr. 10 kr.

Se nedan: »Recensioner» 1012.

929. **En svensk beskickning till Ryssland under Erik XIV:s regering.** Utg. sid. 325—341 af *Historisk Tidskrift 1887.*

Beskickningen afgick 1566. Underhandlingarna rörde utlemnande af hertig Johans gemål.

930. **Konung Gustaf II Adolfs krigföring och stridsledning.** Af *Glaeser.* Öfversättning. Utg. sid. 293—313 i *Krigs-Vetenskaps Akademiens Tidskrift 1887.*

931. **Gustav Adolf und die Eidgenossen 1629—1632.** Von D:r *Franz Fäh.* I *Bericht der Realschule zu Basel 1886—1887.* 58 sid. 4:o. Basel.

932. **Gustav Adolf und die Katholiken in Erfurt.** Ein Beitrag zur Geschichte des dreissigjährigen Krieges Von *Franz Schauerte.* 87 sid. + Tillegnan och Innehåll. Köln, Bachem. Pr. 1,80. [1]

934. **Die Kapuziner und die schwedische Generalität im dreissigjährigen Kriege.** Von *P. Johann Bapt. Bauer.* Archivar der nordtirol. Kapuziner Provinz. (Mit Erlaubniss der Obern.) 72 sid. Brixen. Pr. 1 kr.

935. **Précis des Campagnes de Gustave Adolph** en Allemagne (1630—1632), Précédé d'une bibliographie générale de l'histoire militaire des temps modernes. LXXXI + 216 sid. Bruxelles, Muquardt.

Utgör vol. I i »Bibliothèque internationale d'histoire militaire».

936. **Studier i den nyaste Wallensteins-litteraturen.** Af *Edw. Lindahl.* 47 sid. 4:o. Malmö.

Läroverksprogram.

937. **Wallenstein und die Belagerung Stralsunds im Jahre 1628** von *Th. Reishaus.* Mit einem Plan von Stralsund. 38 sid. Stralsund, Bremer. Pr. 75 öre.

938. **Kuvaus Suomen oloista** 1617—1634. (Framställning af Finlands tillstånd åren 1617—1634). Af *K. R. Melander,* Fil. kand. Akad. Afh. 245 sid. + Förord, Innehåll och Tillägg. Hfors.

939. **Bidrag till Historien om Drottning Kristinas afsägelse och riksdagen 1654.** Akademisk Afhandling (Upsala) af *Clas Hjalmar Gustafsson.* Tillegnan, Förord, 98 sid. + Bilaga. Sthlm, Lund.

940. **Correspondance inédite du Comte d'Avaux** (Claude de Mesmes) avec son père Jean-Jaques de Mesmes, S:r de Roissy (1627—1642). Publiée par *A. Boppe.* XXVII + 301 sid. Paris, Plon. Pr. 4,50.

941. **Om »Mémoires de Chanut».** Af *Martin Weibull.* Utg. sid. 49—80 och 151—192 af *Historisk Tidskrift 1887.*

942. **Öfverstelöjtnant Joh. Printz med Vestgöta ryttare vid Chemnitz' kapitulation år 1640.** Af *Otto Bergström.* Utg. sid. 342—357 af *Historisk Tidskrift 1887.*

943. **Die Berichte des Kaiserlichen Gesanten Franz von Lizola aus den Jahren 1655—1660.** Von *Pribram.* I *Archiv für Oesterreichische Geschichte* LXX.

Berör äfven Österrikes förhållande till Sverige.

944. **Planer på en svensk-holländsk Vega-expedition år 1669.** Af *A. Hammarskjöld.* Utg. sid. 275—290 af *Historisk Tidskrift 1887.*

945. **Den första väpnade neutraliteten.** Svensk-danska förbunden af 1690, 1691 och 1693; jämte en inledande öfversigt af Europas po-

---

[1]) Här må såsom tillägg till 1882 års bibliografi anföras:

933. **Heimische Conflicte mit Gustav (II) Adolph.** Von *W. Greiffenhagen.* Utg. sid. 1—31 af *Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands.* Band III, Heft. 1. Reval, Kluge, 1882.

litiska ställning vid det stora krigets utbrott 1688—1689. Af *Joh. Tyrén*. 162 sid. 4:o.

I »Acta Universitatis Lundensis» I.

946. **Om Les Anecdotes de Suède.** Af *G. H. Stråle*. Utg. sid. 103—150 af *Historisk Tidskrift 1887*.

947. **Relation om den härliga seger, som Gudh har förlänt Hans Kongl. May:tz rättmätige wapn öfwer Konungens i Pohlen Saxiske och Littoviske Armée wid Pultonsk den 21 Aprilis 1703.** 8 sid. 4:o. Klemming. Pr. 1,50.

Fotolitografiskt öfvertryck af 1703 års upplaga.

948. **Eine schwedische Relation über die Schlacht von Warschau.** Von *Arndt*. I *Zeitschrift der historischen Gesellschaft für die Provinz Posen*. II, 4.

Relationen är hemtad ur arkivet i Dresden.

949. **Henning Rudolf Horn.** Biografiskt Utkast af *Otto Sjögren*. 21 sid. 4:o. Stockholm.

Läroverksprogram.

950. **Le roi de Suède Charles XII et les habitants du val d'Holvingen 1714.** I *La Revue nouvelle d'Alsace-Lorraine*. Sixième année. N. 9.

951. **Bidrag till det stora nordiska krigets historia.** Tsar Peters underhandlingar 1716 om landgång i Skåne. Af *K. F. Hartman*. Akad. Afh. XXVI + 82 sid. + Innehåll. Hfors.

952. **Striderna vid Vestkusten 1717—1718.** Af *J. A. Lagermark*. 47 sid. Ups., Almqvist. Pr. 1 kr.

953. **Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags-Protokoll från och med år 1719.** Sjette Delen. 1731. Andra Häftet. Bilagor. Förord + sid. 567—654. Pr. 1,25; Åttonde Delen. 1734. Andra Häftet. Bilagor. Förord + sid. 557—632. Pr. 1,25; Nionde Delen. 1738—1739. I. Maj—Sept. 1738. Förord + 566 + 32 sid. + Rättelser. Pr. 6,75. Sthlm. Norstedt.

På Ridderskapets och Adelns bekostnad utg. af *C. Silfverstolpe*.

954. **Ständernas Utskottsmöte 1710.** Af *Carl Gustaf Malmström*. Utg. sid. 1—48 af *Historisk Tidskrift 1887*.

955. **Bidrag till Utskottsmötenas historia.** Akademisk Afhandling (Upsala) af *Carl Vilhelm Beckman*. 82 sid. + Källförtekning och Rättelser. Ups. Almqvist.

956. **Gustaf III:s första regeringsår.** Af *M. G. Schybergson*. Utg. sid. 176—190 af *Finsk Tidskrift 1887*. 23 bandet.

Utg. en anmälan af *C. T. Odhners* »Sveriges politiska historia under Gustaf III:s regering». I.

957. **Sveriges ställning till utlandet närmast efter 1772 års statshvälfning.** Af *August F. Hjelt*. Akad. Afh. 222 + 34 sid. + Förord och Innehåll. Hfors.

Se nedan: »Recensioner» 1018.

958. **Den franska revolutionens idéer i 1789 års riksdagsbesvär.** Af *S. J. Boëthius*. Utg. sid. 15—29 i *Ny Svensk Tidsskrift 1887*.

959. **The assassination of Gustavus III of Sweden.** I *The English Historical Review 1887*, July.

960. **Katarina II under kriget med Sverige.** (På ryska.) Bref 1788, 1789 till öfverbefälhafvaren gr. Musin-Puschkin, med inledning och anmärkningar af *V. A. Bilbasov*. I *Russkaja Starina 1887*, Mars—Maj.

961. **Gustaf Mauritz Armfelt.** Studier ur Armfelts efterlemnade papper af *Elof Tegnér*. III. Under omstörtningarna 1803—1814. (Se N. 442, 562, 634 och 763.) VI + 459 sid. Sthlm. Beijer. Pr. 6 kr.

962. **Lettres de Charlotte de Rohan au roi de Suède après la mort du duc d'Enghien** (1804). Utg. sid. 264—266 och 457—458 af *Revue d'Histoire Diplomatique* I.

963. **Die Irrfahrten Gustav's IV Adolf von Schweden.** Von *A. Kleinschmidt.* I *Historisches Taschenbuch,* herausg. von *W. Maurenbrecher.* Sechste Folge. Siebenter Jahrgang.

964. **A. G. Weissman v. Weissensteins Dagbok från finska kriget 1808.** Med belysningar af *J. O. L. Rancken.* 67 sid. Wasa. Pr. 1 f. m.
Se nedan: »Recensioner» 1027.

965. **Fälttåget i Norge år 1814.** Kritisk belysning af *J. Mankell.* Med karta öfver krigsskådeplatsen. VII + 162 sid. Sthlm. Suneson. Pr. 2,25.
Se nedan: »Recensioner» 1020.

966. **Om fälttåget i Norge 1814.** (Vederläggning af Kapten J. Mankells lika betitlade skrift.) Af *G. Swederus.* 122 sid. + Tillegnan till Carl Johans-Förbundet. Sthlm, Nyman. Pr. 1 kr.

967. **Bidrag till Historien om kriget i Norge 1814,** jemte granskning af Herr J. Mankells skrift i samma ämne. Af *C. E. L.* Aftryck ur Svenska Dagbladet, med tillägg. Sthlm, Sv. Dagbladet, 4:o. Pr. 40 öre.

968. **August von Hartmansdorff i Norge 1816—1821.** Af *Yngvar Nielsen.* Utg. sid. 591—606 af *Vidar 1887,* Krsta, Fabritius.

969. **Stemninger i Danmark og Norge i Anledning af og nærmest efter Adskillelsen.** Af *Ludvig Daae.* Utg. sid. 33—82 af *Vidar 1887,* Krsta, Fabritius.

970. **Svenske Reisebreve fra Norge i 1818.** Meddel. af *Y. N.* Utg. sid. 217—240 och 279—296 af *Vidar 1887.* Krsta, Fabritius.
Brefven äro författade af borgmästaren *Alin* i Sala.

971. **Grev Herman Wedel Jarlsberg og hans samtid 1779—1840.** Af Dr. *Yngvar Nielsen.* 1ste—3die hefte. Sid. 1—480 + 7 planscher. Krsta, Cammermeyer. Pr. 2,50 häftet.
1 och 2 häftena utkommo 1886.

972. **Minne af Statsrådet m. m. grefve Baltzar Bogislav von Platen.** Af *L. De Geer.* Utg. sid. 41—302 af »Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886». Första Delen.
Se nedan: »Recensioner» 1019.

973. **Meddelanden från Svenska Riks-Archivet.** Utgifna af *Carl Gustaf Malmström.* XI, sid. 71—144. Sthlm. Pr. 1 kr.
Inneh. bl. a. »Riks-Archivets Pappershandlingar 1351—1400.»

974. **Kongl. Bibliotekets Handlingar.** 9. 10 + VIII + 214 sid. Pr. 1,25.

975. **Meddelanden från Kongl. Krigsarkivet** utgifna af Generalstabens krigshistoriska afdelning. II. 67 sid. + 2 kartor. Sthlm, Generalstaben. Pr. 2 kr.
Innehåll: Krigsrörelserna vid Nedre Elbe under 1813 års krig. Af *L. H. Tingsten.*
Se nedan: »Recensioner» 1021.

976. **Rålambska handskriftsamlingen på Kongl. Biblioteket.** Af *H. W(ieselgren).* Utg. sid. 81—88 af *Historisk Tidskrift 1887.*

977. **Svenska Autografsällskapets Tidskrift.** N. 9 och N. 10. Mars, Juli 1887.
Inneh. bl. a.: »Drotsen Bo Jonssons (Grip) fäderneslägt» af *K. H. K.,* och »Några ord om Wasa-ätten och konung Gustafs förfäder».

978. **Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland.** VI. Förhandlingar och Uppsatser. 2. 1886—1887. XLIV + 268 sid. + Innehåll. Hfors.
Inneh. bl. a.: Annotationer gjorda under 1808 och följande år af *B. H. Aminoff;* Ett bidrag till stora ofredens historia af *P. Nordmann;* Bref från biskop Terserus till Per Brahe; Politiska bref till Calonius 1792.

979. **Kejs. ryska historiska sällskapets samlingar.** (Сборникъ.) 57 delen. Inneh. bl. a. instruktion för ryska sändebudet i Stockholm gr. Osterman 1764.

980. **Jahresberichte der Geschichtswissenschaft** im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin herausgegeben von *J. Hermann* und *J. Jastrow.* VI Jahrgang. 1883. XVI + 133 + 438 + 324 + 2 opag. sid. Berlin, Gaertner. Pr. 22 kr.
Utkom 1887.

981. **Kyrko-Ordningar och Förslag dertill före 1686.** Med understöd af statsmedel i tryck utgifna af Kongl. Riks-Archivet genom *O. v. Feilitzen.* Andra Afdelningen. II. 520 + 4 opag. sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 5 kr.
Utgör Andra Serien af Handlingar rörande Sveriges Historia.

982. **Svenska kyrkans historia efter reformationen.** Af *C. A. Cornelius.* (Se N. 847.) 8 (slut-) häftet. II sid. 241—334 + VIII. Upsala, Almqvist. Pr. 1,25.

983. **Consistorii Academici vid Åbo Universitet äldre Protokoller,** utgifna af *finska historiska samfundet.* II. (Se N. 459 och 581.) Af *A. G. Fontell.* 569 sid. Hfors. Pr. 6 f. m.

984. **Bischof Dr. Johannes Rudbeckius und die erste estländische Provinzialsynode.** Von *T. Christiani.* Utg. sid. 549—587 af *Baltische Monatschrift,* Band XXXIV, Heft. 7.

985. **Handlingar rörande finska skolväsendets historia.** Med understöd af allmänna medel i tryck utgifna af *K. G. Leinberg.* Andra Samlingen. (Se N. 582.) XVI + 557 sid. Jyväskylä. Utg. Pr. 4,50.
Se nedan: »Recensioner» 1026.

986. **Strödda bidrag till Svenska Statsskickets Historia.** Af *Oscar Alin.* IV. (Se N. 569, 708 och 852.) Sättet för Riksaktens antagande 1815. Utg. sid. 297—324 af *Historisk Tidskrift 1887.*

987. **Die constitutionelle Stellung des schwedischen Staatsrathes, verglichen mit derjenigen der entsprechenden Institutionen in England, Dänemark und Norwegen.** Von Dr. jur. *B. Kr. Grenander* in Stockholm. I *Archiv für Öffentliches Recht,* II, 3, 4. 49 sid. Freiburg, Mohr.

988. **Samlingar till Göteborgs historia.** Af *Wilhelm Berg.* Kulturhistoriska skildringar. II. 1—4 häft. (Se N. 598.) Göteborg. Pr. 5 kr.
Inneh. bl. a. N. 857 (Se detta.)

989. **Svenska Slott och Herresäten.** Af *Carl Arvid Klingspor.* (Se N. 733 och 861.)
6. Ekenäs. 29 sid. + 1 plansch (och träsnitt.) Pr. 4 kr.
7. Näsby. 38 sid. + 1 plansch (och träsnitt). Pr. 5 kr.

990. **Noraskog.** Anteckningar och bidrag till Örebro läns historia och topografi af *Joh. Johansson.* III. Tredje häftet. (Se N. 599 och 858.) Sid. 289—456 + VI. Sthlm, Utg. Pr. 2 kr.

991. **Bidrag till kännedomen om vårt land,** samlade och utgifna af *K. G. Leinberg,* Professor. III. (Se N. 736 och 863.) VIII + 109 sid. och bilaga. Jyväskylä. Pr. 2 f. m. 50 p.

992. **Blad ur Nykarleby historia.** Af *Carl v. Bonsdorff.* 37 sid. Hfors.
Särtryck ur »Historiallinen Arkisto» X.

993. **Utdrag ur Åbo stads dombok 1626 - 1632.** Utgifna af *Carl v. Bonsdorff.* (Jmfr N. 735 och 864.) Förord + 183 sid. + 1 karta. Hfors.
Utgör fjerde häftet af »Bidrag till Åbo stads historia, utgifna på föranstaltande af Bestyrelsen för Åbo stads historiska Museum».

994. **Suomen kaupasta ja kaupungeista ensimmäisten Vaasa-kuninkaitten aikana.** (Om Finlands handel och städer under de första Vasakonungarne.) Af *Kustavi Grotenfelt,* Fil. mag. Akad. Afh. 164 sid. + Förord och Innehåll. Hfors.

995. **Om Michael Eneman och hans resa till Österlandet.** Af *Carl Aug. Zachrisson.* 28 sid. 4:o. Sthlm.
Läroverksprogram.

996. **Den Svenska Konstakademien under första århundradet af hennes tillvaro 1735—1835.** Ett bidrag till den svenska konstens historia af *Ludvig Looström.* Första häftet. Förord + 144 sid. Sthlm, Looström. Pr. 2,50.

997. **Handbok i praktisk Vapenkonst.** Kort populär sammanfattning af de hufvudsakligaste heraldiska och genealogiska reglerna. Utgifven af *Carl Arvid Klingspor,* riksheraldiker. Med 28 illustrationer. 50 sid. + Annonser: sid. 51—78. Sthlm, Centraltryckeriet. Pr. 1,50.

998. **Genealogiska anteckningar om några gotländska slägter.** Af *Oscar Rosman.* 38 sid. 4:o. Visby, Nyberg. Pr. 75 öre.
Läroverksprogram.

999. **Adliga ätten Ehrenstjerna.** Anteckningar ur arkivet på Ek. Af *O. B.* Med vapenbild. 8 sid. Sthlm, Centraltryckeriet.
Upplagan 25 ex.

1000. **Geschichte der Familie von Wrangel vom Jahre Zwölfhundertfünfzig bis auf die Gegenwart.** Nach Urkunden und Tagebüchern bearbeitet. XII + 1020 sid. + Stammtafeln und Beilagen. Berlin und Dresden, Bænsch. Pr. 100 kr.

1001. **Norsk nationel historieskrifning.** Af *Nils Höjer.* II. (Se N. 846.) Utg. sid. 209—274 af *Historisk Tidskrift 1887.*

1002. **Finlands Historia.** Af *M. G. Schybergson.* Första häftet. 224 sid. Hfors. Pr. 3 m. 50 p.

1003. **Engelska Folkets Historia.** Af *John Richard Green.* Öfversättning af *Victor Pfeiff.* (Se N. 604, 744 och 781.) 8—9 häft. II sid. 97—288. Ups., Almqvist. Pr. 90 öre häftet.

1004. *Justin Mc Carthy.* **Englands Historia i våra dagar.** Öfversatt af *O. W. Ålund.* Förra Delen, 227 sid.; Senare Delen, 288 sid. + Innehåll. Sthlm, Norstedt. Pr. 3,50 för delen.
Se nedan: »Recensioner» 1031.

1005. **Den Franska revolutionen, dess orsaker och inre historia.** Af *S. J. Boëthius.* VIII + 543 sid. Sthlm, Fahlcrantz. Pr. 7 kr.

1006. **Napoleon Bonaparte.** Af *Henri Taine.* Öfversättning från franskan. 110 sid. Sthlm, Bonnier. Pr. 1,25.

1007. **Verldsfreden under Napoleon.** Den europeiska politiken från freden i Amiens (Mars 1802) till fransk-engelska krigets utbrott (Maj 1803). Efter akter i London, Paris och Berlin. Akademisk Afhandling (Lund) af *Johan Thyrén.* 100 sid. 4:o + Tillegnan, Innehåll och Källförteckning.

1008. **Nederländernas frihetsstrid.** Historien om Nederländska republikens uppkomst. Af *John Lothrop Motley.* Öfversatt från engelskan af *O. H. Dumrath.* (Se N. 608, 746 och 882.) 18—20 häft. (IV, sid. 161—404.) Sthlm, Bille. Pr. 1 kr. häftet.

1009. **Romerska rikets författningshistoria från Augustus till vestromerska rikets fall.** Af *S. F. Hammarstrand.* Förra Afdelningen, Andra Häftet (Se N. 335.) Sid. 157—316. Upsala, Almqvist. Pr. 2 kr.

1010. **Allmän Kulturhistoria** eller det mänskliga lifvet i dess utveckling, systematisk framställning af civisationens gång (o. s. v. Se N. 876.) . . . Af *Anton Nyström.* Andra Delen, häft. 3—13, sid. 97—622. Sthlm, Looström. Pr. tills. 6 kr.

Recensioner.

1011. **Das Buch des lübischen Vogtes auf Schonen.** Von *Dietrich Schäfer.* (Se N. 923.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1887*, sid. 96—103 af *Hans Hildebrand.*
1012. **Svenska Riksdagsakter** jämte andra handlingar . . . 1521—1718. Första delen, utg. af *Emil Hildebrand* och *Oscar Alin.* 1. (Se N. 928.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1887*, sid. 25—29 af *C. T. O.*
1013. **Wallensteins Verhandlungen mit den Schweden und Sachsen** 1631—1634. Von Dr. *A. Gædeke.* (Se N. 684 och 759) samt
1014. **Wallenstein und seine Verbindungen mit den Schweden.** Von Dr. *E. Hildebrand.* (Se N. 685, 759½ och 887.) Recens. i *Revue Critique 1886*, N. 37.
1015. **Om Donationerna och Förläningarna samt Frälseköpen i Finland under Drottning Kristinas Regering.** Af *Carl v. Bonsdorff.* (Se N. 817.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1887*, sid. 29—40 af *G. F.*
1016. **Danmark-Norges indre historie under enevælden fra 1660 til 1720.** Indledning til den dansk-norske stats historie fra 1720—1814. Af *E. Holm.* Anden del. Kbhvn, Gad, 1886. Recens. i *Letterstedtska Tidskriften 1887*, sid. 496—502 af *H. Hjärne.*
1017. **Jesper Svedbergs lif och verksamhet.** Af *Henry W. Tottie.* (Se N. 711, 848 och 895.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1887*, sid. 4—7 af *P. Eklund.*
1018. **Sveriges ställning till utlandet närmast efter 1772 års statshvälfning.** Akademisk Afhandling (Helsingfors). Af *A. Hjelt.* (Se N. 957.) Recens. i *Letterstedtska Tidskriften 1887*, sid. 572—574 af *Per Sondén.*
1019. **Baltzar Bogislav von Platen.** Minnesteckning af *Louis De Geer.* (Se N. 972.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1887*, sid. 80—88 af *H. W.*
1020. **Fälttåget i Norge år 1814.** Af *J. Mankell.* (Se N. 966.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1887*, sid. 47—80 af *Nils Höjer*, och i *Finsk Tidskrift 1887*, 23 bandet, sid. 395—396 af *L. Munck.*

Förstnämda recension framkallade ett genmäle af förf., hvilket åtföljde fjerde häftet af nämda Tidskrift.

1021. **Meddelanden från Kongl. Krigsarkivet** utgifna af Generalstabens krigshistoriska afdelning. II. (Se N. 975.) Recens. i *K. Krigs-Vetenskaps Akademiens Tidskrift 1887*, sid. 276—277.
1022. **Svenska Riks-Archivets pappershandlingar 1351—1400.** Ur »Meddelanden från Sv. Riksarchivet». (Se N. 973.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1887*, sid. 95—96 af *K. G. Grandinson.*
1023. **Meddelelser fra det Kongelige Gehejmearkiv og det dermed forenede Kongerigets arkiv for 1883—1885** (Se N. 843.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1887*, sid. 88—90 af *Ehd.*
1024. **Utredning rörande de Ridderskapet och Adelns privilegier, förmåner, rättigheter och friheter, hvilka böra anses ännu ega gällande kraft.** Af *Hans H:son Wachtmeister.* (Se N. 853.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1887*, sid. 9—21 af *A. H.*

Framkallade ett genmäle af förf., hvilket åtföljde andra häftet af nämda Tidskrift.

1025. **Välloflige Borgare-Ståndets Protokoller vid Landtdagen i Borgå år 1809.** (Se N. 865.) Recens. i *Finsk Tidskrift 1887*, 23 bandet, sid. 304—305 af *M. G. S.*
1026. **Handlingar rörande Finska Skolväsendets historia.** Utgifna af *K. G. Leinberg.* Andra Samlingen. (Se N. 985.) Recens. i

(Finsk) *Pedagogisk Tidskrift,* XXIV, sid. 327—333 af *H. L. Melander.*

1027. **A. G. Weissman von Weissensteins Dagbok från finska kriget 1808.** Med belysningar af *J. Oskar I. Rancken.* .(Se N. 964.) Recens. i *Finsk Tidskrift 1887*, 23 bandet, sid. 130—131 af *C. G. E.*

1028. **Anteckningar om Rytterns socken.** Af *F. U. Wrangel.* (Se N. 860.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1887,* sid. 7—9 af *K. H. K.*

1029. **Araberne og Deres Kultur i Middelalderen.** Fremstillet af *S. K. Sörensen.* 186 sid. Kbhvn, Höst. Recens. i *Historisk Tidskrift 1887*, sid. 103—106 af *A. H—ld.*

1030. **Allmän Verldshistoria** framstäld med afseende på kultur, litteratur och religionsväsende af Dr. *Georg Weber.* Tredje svenska upplagan . . . öfversedd, tillökt och delvis omarbetad af Dr. *Otto Sjögren.* Del I—IV. Stockholm, Bonnier, 1882—1886. Recens. i *Historisk Tidskrift 1887*, sid. 1—4 af *A. H—ld.*

1031. **Englands historia i våra dagar.** Af *Justin Mc Carthy.* Öfvers. af *O. W. Ålund.* 1. (Se N. 1004.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1887*, sid. 40—44 af *A. H—ld.*

